

TESI DOCTORAL
sota la direcció de
Dr. Antoni Durà i Guimerà

LA CONSTRUCCIÓ METAGEOGRÀFICA DE L'ARC MEDITERRANI

Xavier Oliveras González

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona
Maig de 2009

TESI DOCTORAL
sota la direcció de
Dr. Antoni Durà i Guimerà

LA CONSTRUCCIÓ METAGEOGRÀFICA
DE L'ARC MEDITERRANI

Xavier Oliveras González

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona
Maig de 2009

ÍNDEX

ÍNDEX DE FIGURES.....	6
1- INTRODUCCIÓ.....	10
1.1- Presentació	11
1.2- Objectius i supòsits de la recerca.....	16
1.3- Àmbit territorial i metodologia de la recerca	21
1.4- Estructura de la tesi	27
2- METAGEOGRAFIA DE L'ESTRUCTURA (<i>mGeo E</i>).....	31
2.1- Interpretació i valoració de “metageografia” en el pensament geogràfic.....	33
2.1.1- Interpretacions en els estudis geogràfics	35
2.1.1.1- La metageografia com a estructura del coneixement territorial	36
a- Estructura <i>a priori</i> a l'espai.....	37
b- Estructura <i>a posteriori</i> a l'espai	42
2.1.1.2- La metageografia com a paradigma	46
2.1.1.3- La metageografia com a disciplina científica.....	51
2.1.2- Altres interpretacions: teosofia i art	55
2.1.3- Valoració del desenvolupament de la “metageografia”	56
2.2- La metageografia d'estructures i el procés de construcció metageogràfica	61
2.2.1- Definició i àmbit territorial d'incidència de la “metageografia d'estructures” (<i>mGeo E</i>)	63
2.2.2- Nivells de concreció de la “metageografia d'estructures” (<i>mGeo E</i>).....	66
2.2.2.1- Primer nivell: la <i>mGeo E</i> com a part del paradigma i de la cosmovisió	67
2.2.2.2- Segon nivell: la <i>mGeo E</i> instrument+medi	70
2.2.2.3a- Tercer nivell: aspectes de la <i>mGeo E</i> instrument.....	72
2.2.2.3b- Tercer nivell: aspectes de la <i>mGeo E</i> medi (o geograma)	75
2.2.3- El procés de construcció metageogràfica	77
2.2.3.1- Les fases del procés de construcció metageogràfica	78
a- Fase 1	79
b- Fase 2.....	83
c- Fase 3 o “moment metageogràfic”	86
2.2.3.2- L' <i>alliberament metageogràfic</i> : principis per a una construcció metageogràfica crítica i altres alternatives	88
2.3- Tipus de <i>mGeo E</i> en el “moment metageogràfic” de la globalització.	91
2.3.1- El moment metageogràfic de la globalització: una possibilitat	92
2.3.2- Característiques de la <i>mGeo E</i> medi en competència.	97
A\ La <i>mGeo E</i> en mosaic-estatista	101
B\ Les <i>mGeo E</i> en xarxa i transversal.....	107
3- LA COOPERACIÓ TERRITORIAL A EUROPA EN EL MOMENT METAGEOGRÀFIC DE LA GLOBALITZACIÓ.....	114
3.1- Aspectes conceptuals de la cooperació territorial	117

3.1.1- Variables i dificultats en la definició de cooperació territorial.....	118
3.1.2- Els mecanismes operacionals de cooperació.....	125
A\ Les variables organitzatives i localitzadores.....	127
B\ Les variables jurídiques	129
C\ La variable participativa.....	132
D\ Tipologies sintètiques	133
3.1.3- Els espais de la cooperació territorial.....	135
3.2- Evolució geogràfica i històrica de la cooperació territorial (de caràcter específic) a	
Europa	140
3.2.1- Primera etapa (1958-1979).....	145
3.2.2- Segona etapa (1980-1989)	149
3.2.3- Tercera etapa (1990-2006)	157
3.2.4- Quarta etapa? (2006-...).....	164
3.3- Aspectes particulars de l'evolució geogràfica i històrica de la cooperació territorial (de	
caràcter específic) a la Mediterrània nordoccidental	169
3.3.1- Antecedents: les passeries i els escartons, i altres col·laboracions	173
3.3.2- Primera etapa (1958-1979).....	179
3.3.3- Segona etapa (1980-1989)	182
3.3.4- Tercera etapa (1990-2006)	186
3.3.5- Quarta etapa (2006-...)	197
 4- LA COOPERACIÓ TERRITORIAL A L'ARC MEDITERRANI: LA	
INSTITUCIONALITZACIÓ D'UN METATERRITORI.....	201
4.1- La construcció metageogràfica (medi) de l'Arc Mediterrani	204
4.1.1- La construcció metageogràfica d'Europa i la Mediterrània en el moment	
metageogràfic de la globalització: el nou regionalisme.....	204
4.1.1.1- El domini de la mGeo E en mosaic-estatista a Europa i a la Mediterrània.	207
4.1.1.2- Propostes projectuals: els "escenaris" d'Europa.....	209
4.1.1.3- Propostes interpretatives: les "imatges" d'Europa	214
4.1.2- Gènesi i difusió del metaterritori "Arc Mediterrani" (Fase 1 del procés de	
construcció metageogràfica).....	222
4.1.3- Característiques metageogràfiques de la macrorregió de l'Arc Mediterrani.	241
A\ Els caràcters continental (Europa) i marítim (Mediterrània)	241
B\ L'àmbit territorial i delimitació.....	242
C\ La toponímia i taxonomia, i la imatge cartogràfica	246
D\ Els factors explicatius i justificatius de l'Arc Mediterrani	250
4.2- La cooperació territorial a l'Arc Mediterrani: les entitats de cooperació.....	252
4.2.1- El desenvolupament de les entitats de cooperació territorial (1951-2008)	258
4.2.1.1- Primera etapa (1951-1982)	260
4.2.1.2- Segona etapa (1982-1995)	262
4.2.1.3- Tercera etapa (1990/1995-2006)	265
4.2.1.4- Quarta etapa (2006-...)	270
4.2.2- Els espais de cooperació territorial de les entitats.....	271
4.2.2.1- L'àmbit territorial dels espais de la cooperació territorial	272

4.2.2.2-	La construcció <i>a priori</i> o <i>a posteriori</i> dels espais de la cooperació territorial.....	281
4.2.2.3-	Les representacions toponímiques i iconogràfiques dels espais de cooperació territorial.....	284
4.2.3-	Els àmbits d'actuació de les entitats de cooperació territorial.....	287
4.3-	Un exemple de cooperació territorial i construcció metageogràfica a l'Arc Mediterrani: les activitats de R+D+I.	294
4.3.1-	Construcció metageogràfica i activitats de R+D+I.....	298
4.3.2-	Cooperació territorial i activitats de R+D+I	303
5-	CONCLUSIONS.....	313
5.1-	Conclusions generals	314
A\	Confluències en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani	314
B\	Característiques metageogràfiques de l'Arc mediterrani	318
C\	La cooperació territorial i el metaterritori "Arc mediterrani"	323
D\	Conclusió final	326
5.2-	Valoració final.....	328
6-	BIBLIOGRAFIA.....	335
	ANNEXES.....	370

ÍNDIX DE FIGURES

1.1: La terra d'Oz, cartografiada a <i>Tik-tok of Oz</i> (Baum, 1914)	12
1.2: Àmbit territorial d'estudi: les regions seleccionades	21
1.3: Àmbit territorial d'estudi: un arc mediterrani	22
1.4: Variables del buidatge sobre les declaracions de l'Arc mediterrani	23
1.5: Bases de dades d'entitats de cooperació territorial consultades	25
1.6: Fitxa model de les entitats de cooperació de l'Arc mediterrani	26
1.7: Estructura temàtica de la tesi	27
2.1: Interpretacions de "metageografia" en els estudis geogràfics	35
2.2: Subgrups en la interpretació de la metageografia com a estructura	36
2.3: Actuació de la metageografia segons Raffestin (1983)	43
2.4: La metageografia en l'organització de la ciència geogràfica	54
2.5: Producció de coneixements sobre "metageografia" per decennis.....	57
2.6: Presència de recursos <i>meta-</i> en rus i anglès a Internet	58
2.7: Definició de <i>mGeo E</i> (segons Lewis i Wigen, 1997 i Pelletier, 2007c)	63
2.8: Definició de <i>mGeo E</i> (segons Taylor, 2003b)	64
2.9: Definició de <i>mGeo E</i> (segons Uscanga, 2002)	64
2.10: Àmbits territorials d'incidència de la <i>mGeo E</i>	65
2.11: Nivells explicatius de concreció de la <i>mGeo E</i>	67
2.12: La cosmovisió en set preguntes (Apostel et al., 1994)	69
2.13: Acció de la <i>mGeo E</i> instrument+medi en el procés cognitiu	72
2.14: Bidireccionalitat de la <i>mGeo E</i>	73
2.15: Procés de construcció metageogràfica.....	78
2.16: Principis de metageografia crítica.....	89
2.17: Model tipològic de <i>mGeo E</i>	91
2.18: Discursos espacials de la globalització i tipus de <i>mGeo E</i> associades.....	94
2.19: Classificació tipològica de les <i>mGeo E</i> medi en competència en el moment metageogràfic de la globalització	98
2.20: Jerarquització d'unitats territorials mundials (WUTS) i europees (NUTS i LAU).....	102
2.21: Representacions estàndard dels metaterritoris "estats" i "llengües" en el metaterritori "Europa"	104
2.22: Els metaterritoris "escales de xarxa" i "madeixa de xarxes"	110
3.1: Genealogia conceptual de la cooperació territorial	119
3.2: Plusvàlues associades a la cooperació territorial	121
3.3: Associació metafòrica entre la cooperació territorial i la construcció de ponts.....	122
3.4: Modalitats de cooperació segons la funció i escala.....	127
3.5: Modalitats de cooperació territorial segons la localització geogràfica en la cooperació de caràcter específic	129
3.6: Modalitats de cooperació territorial segons els continguts en la cooperació de caràcter específic.....	129
3.7: Modalitats de cooperació territorial segons la natura jurídica i la intensitat	130

3.8: Modalitats de cooperació territorial segons la personalitat jurídica	132
3.9: Tipologia d'agents	132
3.10: Tipologia de modalitats de cooperació territorial específica (ARFE, 1997).....	133
3.11: Tipologia de modalitats de cooperació territorial específica (Perkmann, 2003)	134
3.12: Definició de l'espai transfronterer	136
3.13: Aproximacions teòriques a la regió transfronterera.....	136
3.14: Sistemes de la regió transfronterera <i>a posteriori</i>	138
3.15: Cronograma de la història de la cooperació territorial a Europa (1950s-2008).....	144
3.16: Creixement acumulatiu de les iniciatives de cooperació transfronterera (1958-2007).....	144
3.17: Situació de les regions transfrontereres d'Europa (1971)	147
3.18: Ratificació del Conveni-marc de Madrid, de 1980, i principals acords interestatals de cooperació transfronterera (a 2005)	152
3.19: Espais de cooperació transfronterera i transestatl (a 2007)	158
3.20: Oposició a les àrees de cooperació territorial des de la <i>mGeo E</i> en mosaic-estatista	164
3.21: Àrees de cooperació transfronterera i transestatl (2007-2013).....	166
3.22: Cronograma del recolzament a la cooperació territorial a la Mediterrània nord-occidental (1949-2008)	171
3.23: Tractats de passeries a la frontera de l'Arièja.....	176
3.24: Les valls alpines dels "escartons"	178
3.25: Signatura i ratificació de les regulacions jurídiques sobre cooperació territorial	183
3.26: Col·lectivitats territorials subjectes al <i>Conveni-marc de Madrid</i> per estats	184
3.27: Àmbits territorials d'aplicació de l' <i>Acord de Roma</i> (1993) i el <i>Tractat de Baiona</i> (1995)...	192
3.28: Col·lectivitats territorials (NUTS 2) subjectes a l' <i>Acord de Roma</i> (1993) i al <i>Tractat de Baiona</i> (1995).....	192
3.29: Nombre de convenis de cooperació signats en conformitat als acords interestatals del <i>Conveni-marc de Madrid</i> fins a 2002.....	193
3.30: Nombre de programes operacionals Interreg a la Mediterrània nordoccidental (1990-2006).....	195
3.31: Aportació econòmica (en milions d'euros) dels programes operacionals Interreg a la Mediterrània nordoccidental (1990-2006).....	196
3.32: Aportació econòmica (en milions d'euros) dels programes operacionals de la Cooperació Territorial Europea 2007-2013 a la Mediterrània nordoccidental	199
4.1: Models territorials d'Europa i filogènesi de l'Arc Mediterrani en el moment metageogràfic de la globalització	205
4.2: Models projectuals a Europa en el moment metageogràfic de la globalització	211
4.3: Teixits urbans (Brunet, 1989).....	217
4.4: El "Pop vermell" (Van der Meer, 1998).....	219
4.5: Les 10 nacions de la nova Europa (Partal, 2003).....	220
4.6: L'Europa dels raïms (Kunzmann i Wegener, 1991)	221
4.7: Esquema del procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani.....	224
4.8: Logotip de la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental (1985).....	232
4.9: Regions de la Mediterrània nord-occidental (Tulla, 1985)	232
4.10: L'Arc Mediterrani (Brunet, 1991).....	235

4.11: Àrees dels programes operacionals d'Interreg IIC (1994-1999)	236
4.12: Ús i difusió del terme "Arc Mediterrani"	240
4.13: Arcs mediterranis sintètics: Salvà (1998), Roque (1999) i Feliu (2005)	245
4.14: Diversitat de locucions toponímiques per a l'Arc Mediterrani	247
4.15: Entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani: any de creació, tipus i nivell.....	253
4.16: Adscripció estatal i contigüitat geogràfica de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani	257
4.17: Creixement acumulat de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani (1951-2008).....	259
4.18: Creixement acumulat de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani (1951-2008) per espais.....	260
4.19: Nombre de seus per regions i ciutats	272
4.20: Regions representades en les entitats de cooperació territorial (i les seves seus)	275
4.21: Participació conjunta en l'Arc mediterrani "central"	277
4.22: Espais interns i connexions de l'Arc Mediterrani.....	278
4.23: Intersecció de macrorregions a l'Eurorégion Alpes-Méditerranée	280
4.24: Àmbits d'actuació de les entitats de cooperació generals i sectorials.....	288
4.25: Nombre d'entitats segons continguts i nivell predominant dels agents.....	289
4.26: Evolució dels models interpretatius de la innovació	298
4.27: Centres de recerca i de transferència tecnològica a <i>Atles de l'Euroregió</i> (1995).....	307
 5.1: Confluències en la construcció de l'Arc mediterrani en el moment metageogràfic de la globalització.....	 314
5.2: Conceptualització metageogràfica de l'Arc mediterrani (1920s-2000s).....	320
5.3: Aspectes (medi) del metaterritori "Arc mediterrani"	321
5.4: Fortaleses i febleses en la institucionalització del metaterritori "Arc mediterrani"	326

CAPÍTOL 1

INTRODUCCIÓ

El pensament imaginatiu sobre l'estructura espacial i les relacions d'Europa requereix un gir mental en la geografia convencional.

L'objectiu era estimular noves maneres de pensar qüestions espacials que no eren possibles en els confins mentals de les fronteres estatals.

Richard Hamilton Williams (1996, p.6 i p.102)

1.1- PRESENTACIÓ

La present tesi és el resultat final d'una recerca que ha explorat la construcció metageogràfica d'un espai emergent –però no gens nou– al sud-oest d'Europa o, el que aparentment pot semblar el mateix, al nord-oest de la Mediterrània, l'Arc mediterrani, i la seva institucionalització per mitjà de les iniciatives de cooperació territorial. L'estudi gravita a l'entorn de tres conceptes clau: la metageografia de les estructures, la cooperació territorial (subestatal) i l'Arc mediterrani.

El primer contacte amb la metageografia fou fruit d'una fortuïtat: consultant el tercer número de 1999 de la revista *Progress in Human Geography* vaig topar-me amb la ressenya, signada per Peter J. Taylor, del treball *The myth of continents. A critique of metageography*, obra de Martin Lewis i Kären Wigen. El títol, per si sol, ja fou suggeridor i la definició de metageografia obria un ampli ventall de possibilitats: “el conjunt d'estructures espacials a través de les quals les persones ordenen el seus coneixements sobre el món: els marcs que organitzen, sovint inconscientment, els estudis d'història, sociologia, antropologia, economia, la ciència política i, inclús, la història natural” (Lewis i Wigen, 1997, p.ix), i, sens dubte, la geografia. Sovint penso què hauria passat de no haver fullejat aquell exemplar.

Les estructures metageogràfiques són presents en qualsevol elaboració humana que involucri la creació i la reproducció de “coneixements sobre el món”, en la mesura que les funcions d'aquestes estructures són l'orientació de les accions dels individus en l'espai, el desenvolupament de la comunicació entre individus (o en i entre col·lectius) i la construcció de la identitat individual i col·lectiva. Un dels casos estudiats per Lewis i Wigen era la divisió, totalment arbitrària, del món entre Occident i Orient, a la base de la qual es troben importants formulacions científiques i polítiques. Isaac Asimov, conscient d'aquest fet geogràfic i cultural, traslladà el 1988 aquesta metageografia a la construcció de la seva particular futura galàxia de la sèrie *Fundació*. A *Preludi a la Fundació* exemplifica fins a quin punt està profundament arrelada una estructura metageogràfica:

“[Randa] Tenía la tez amarillenta y los ojos oblicuos, tan característicos en gente de millones de mundos. Seldon conocía bien aquel tipo étnico porque muchos de los grandes matemáticos pertenecían a él [...]. Pero, en Helicón, nunca se había encontrado con ninguno de esos orientales. (Eran llamados así por tradición, aunque nadie sabía la razón; y se decía que a los propios orientales les molestaba, hasta cierto punto, aquella calificación, y tampoco nadie sabía el porqué.) [...]

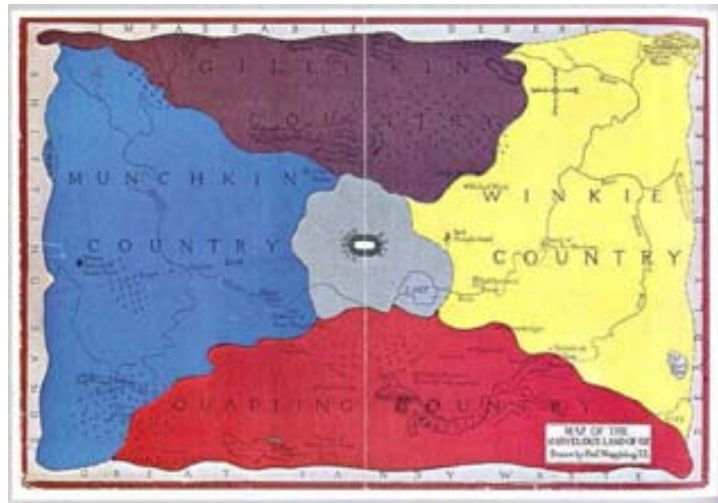
—Todos occidentales en Helicón, ¿eh? ¡Qué aburrido! Pero no importa. Tiene que haber de todo. —Y dejó a Seldon preguntándose por qué había orientales, occidentales, sureños, y ningún septentrional. Había tratado de encontrar una respuesta al porqué en sus consultas, sin conseguirlo.”¹

La literatura de ciència-ficció i de fantasia ofereix altres exemples de les metageografies hegemòniques que utilitzem per a bastir els coneixements territorials. Precisament la “llunyania”

¹ ASIMOV, Isaac (1989, p.91) [*Preludio a la Fundación*. Barcelona: Plaza y Janes]. Original de 1988.

de les geografies imaginades en aquests gèneres respecte a la “realitat” permeten copsar fins a quin punt són “pròximes”. Fixem-nos, per exemple, en la geografia de la terra d’Oz, d’*El meravellós màgic d’Oz* de L. Frank Baum (1900), dividida en quatre països i una ciutat regió (figura 1.1):

Fig.1.1: La terra d’Oz, cartografiada a *Tik-tok of Oz* (Baum, 1914)

Font: Baum (1914)²

De la mateixa manera que un mapa dels estats del món, Oz hi comparteix una de les principals premisses de l’estructura metageogràfica dominant, la metageografia en mosaic-estatista: la divisió completa de l’espai en parts estanques, sense deixar buits ni permetre les superposicions, com si es tractés d’un trencaclosques. Així mateix, la galàxia de *Star Wars*, coneguda popularment com “Galaxy Far, Far Away” (GFFA), està dividida en àrees concèntriques a l’entorn del nucli, delimitades en funció del seu nivell de desenvolupament (a major proximitat al nucli, major desenvolupament) i en eixos i regions econòmicament desenvolupades situades fora del nucli, però connectades per mitjà de corredors radials comercials. L’estructura presenta unes pautes similars al paradigma del centre-perifèria. Un aspecte interessant de la construcció d’aquell univers ha estat la seva relativa espontaneïtat i casualitat plasmada i compartida en les novel·les i còmics (i videojocs i jocs de rol) basats en les pel·lícules de George Lucas. La seva ideació i reproducció s’ha dut a terme sense un *masterplan* que n’indiqués les característiques geogràfiques, que d’altra banda s’ha realitzat *a posteriori* (Wallace, 1998)³; en canvi, des d’una perspectiva metageogràfica no n’ha tingut res d’espontani ni casual, en tant que les metageografies no només ens permeten pensar el món, sinó que també determinen el què i com ho pensem.

En els tres exemples exposats, o en d’altres de similars, sempre hi apareixen descripcions de les seves geografies. No hi és necessari explicar-ne la seva estructuració, en la mesura que és compartida i sobreentesa amb i pels lectors. Pel contrari, en d’altres ocasions els autors i autores de ciència ficció i fantasia ideen noves estructures geogràfiques. A més de la seva descripció, requereixen de la seva explicació en la narració, en tant que s’han bastit en metageografies no

² BAUM, L. Frank (1914) [*Tik-tok of Oz*. Chicago: Reilly & Britton].

³ WALLACE, Daniel (1998) [*The Essential Guide to Planets and Moons*. Nova York: Del Rey].

compartides amb els lectors\es. Aquest és el cas, per citar una obra més, del món de Discworld (Mundodisco, en la traducció castellana), de la sèrie *Discworld* de Terry Pratchett, on totes les dinàmiques territorials estan subjectes a la seva “realitat”: “un món pla sostingut per quatre elefants [...] que reposen a l’esquena d’una tortuga gegant que vaga per l’univers”⁴. Si bé els lectors europeus (i eurocèntrics) necessiten entendre la seva estructura, la seva metageografia no és, de fet, gens nova en altres espais culturals: és la mateixa sobre la que es basteix la Terra en la tradició hinduista (els mites de Chukwa i Akupara) (Deleury, 1992)⁵.

Sense anar tan lluny, la qüestió tractada en aquesta tesi no rau en determinar l’existència o inexistència de l’Arc Mediterrani o en esbrinar quines són les variables més determinants per a fer-ho. La qüestió fonamental és en quina situació metageogràfica es pot pensar i concebre la seva existència o inexistència, així com la d’altres espais similars, tals com la Banana blava, la Banana grisa, la Patata creixent, l’Arc atlàntic o l’Arc alpi. L’Arc Mediterrani, independentment de quines variables siguin utilitzades, només pot existir en base a una estructura metageogràfica que permeti pensar-lo; les variables únicament afegeixen i aporten els detalls. Com serà mostrat en el seu precís moment, una de les problemàtiques metageogràfiques d’aquest espai és saber què abraça: per uns s’estén del País Valencià fins al nord d’Itàlia, per d’altres s’eixampla fins al sud de les penínsules Ibèrica i Itàlica, o per d’altres és únicament espanyol o francès, o catalano-valencià o occità. En aquest sentit, resulta més propi parlar de la concepció de diversos arcs mediterrani. D’altra banda, en aquesta tesi l’àmbit territorial d’estudi delimitat no ha de confondre’s amb l’Arc mediterrani, en singular i en majúscula, sinó que es tracta d’una aproximació als arcs mediterrani, en plural i en minúscula.

Paral·lelament, si l’Arc mediterrani esdevé concebible pot ser possible, per tant, la seva institucionalització. En aquest sentit la cooperació territorial desenvolupada a nivell subestatal (transfronterera, interregional o transestatal, entre d’altres modalitats) apareix com un mecanisme factible, en tant que la metageografia sobre la que reposen ambdós conceptes és la mateixa: la metageografia en xarxa i transversal.

Tornat a la meua aproximació personal, els primers contactes que vaig tenir amb l’Arc Mediterrani i la cooperació territorial es van produir quan, mentre era a campaments a Josa del Cadí (a l’Alt Urgell), l’any 1995, vaig topar-me amb un cartell advertint de la necessitat de mantenir nets els Pirineus, editat per la Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP). En aquell cartell, juntament amb els escuts dels governs regionals que integren aquesta entitat hi havia, situat en un nivell jeràrquic més alt, el logotip de la CTP; per contra, destacava també l’absència dels símbols dels estats espanyol i francès (no d’Andorra, que en forma part). Me’l vaig endur a casa. Així mateix, poc després, el 1996 s’agermanaven els pobles de Navarces i Saint-Pons-de-Thomieres (*Sant Ponç de Tomièiras*, en occità, al Llenguadoc-Rosselló). Durant els primers anys es dugueren a terme diversos intercanvis culturals, en els que hi estigueren implicades força entitats i associacions d’ambdós pobles. Curiosament, i malgrat no correspondre a un cas de cooperació, durant uns anys hi hagué instal·lat a la recta del Guix, en direcció a Sant Fruitós de Bages, una tanca publicitària de la reserva africana de Sigean (*Sijan*, en occità, també al Llenguadoc-

⁴ PRATCHET, Terry (1998) [*El color de la magia*. Barcelona: Plaza y Janes]. Original de 1983.

⁵ DELEURY, Guy (1992) [*Les Grands mythes de l’Inde, ou, L’empreinte de la tortue*. París: Fayard].

Rosselló), situada justament davant de l'estany de Bages. No voldria deixar la sensació d'una història biogràfica lineal: si llavors vaig parar atenció a aquests successos va ser pel meu interès en les relacions entre Catalunya i Occitània, més que no pas en l'Arc mediterrani, territori del que molt probablement no n'havia sentit a parlar encara.

De fet, com he pogut comprovar de forma passiva al llarg de la recerca, el terme "Arc mediterrani" no és gaire sentit ni té sentit més enllà dels àmbits acadèmic i polític. Aquesta és la conclusió a la que arribo després d'explicar la recerca a familiars, amics i companys. En tots els casos, que recordi, he hagut d'explicar què és l'"Arc mediterrani" i en no poques ocasions aquest terme ha estat confós pel d'"art mediterrani" (me n'adonava quan em preguntaven per la relació entre la geografia i la història de l'art). O bé no sé pronunciar "arc" o bé per un mecanisme psicològic els meus interlocutors convertien allò desconegut en una construcció semàntica comprensible. Tant la pregunta com la confusió no són en cap cas detalls banals, sinó, tot el contrari, molt significatius: són clars indicadors de en quins àmbits no ha accedit –si més no, extensament– la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, els àmbits propis de la Fase 2 del procés de construcció.

Deixant de banda ara aquestes qüestions, la recerca s'ha dut a terme en el marc del programa de Doctorat en Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i ha comptat amb el finançament d'una beca predoctoral de Formació d'Investigadors de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) de la Generalitat de Catalunya (2005-2008). Aquesta recerca ha estat dirigida pel Doctor en Geografia, membre del Departament de Geografia de la mateixa universitat, company de feina i amic Antoni Durà i Guimerà, el gran tema d'interès del qual és l'Arc mediterrani; possiblement fos ell qui em parlà per primer cop d'aquest territori. Voldria fer constar també el meu agraïment per la seva direcció d'aquesta tesi.

En la memòria de recerca, *La construcció del sistema urbà de Manresa com a territori innovador: el Parc Tecnològic de la Catalunya Central*, presentada el juliol de 2006 explorava en part la construcció metageogràfica del sistema urbà de Manresa i de la Catalunya Central partint d'un factor justificatiu (discursiu) com és la innovació tecnològica. Si bé tangencialment, feia referència també a la localització d'infraestructures de suport a la innovació en l'àmbit de l'Arc mediterrani. Una de les conclusions extretes i represa aquí és la importància de la connexió entre diferents agents territorials amb poder per a la generació i difusió de discursos espacials, si bé aquest requeriment per si sol no és suficient. Cal que, a més, resulti concebible i creïble per a la resta de la població.

El procés de recerca ha comptat també amb una Ajuda a la Investigació Euroregió de l'Arc Mediterrani (Euram) (2006-2007) atorgada per l'Institut Ignasi Villalonga d'Economia i Empresa, de València, que resultà en la redacció d'un treball titulat *El Sistema Territorial d'Innovació de l'Arc mediterrani nord-occidental. El rol de la política pública en la construcció del STI de l'Arc mediterrani*, presentat fa ara justament dos anys i dirigit també pel Dr. Antoni Durà i Guimerà. En aquell document previ ja s'exploraven alguns dels aspectes que aquí són ampliat. La pregunta bàsica a què responia la recerca era com es podia configurar una sistema territorial d'innovació a l'àrea de l'arc mediterrani nord-occidental, concretament integrat pels sistemes regionals d'innovació de Catalunya i del País Valencià. De les conclusions a les arribava en vull

destacar les següents: en primer lloc, no existia un STI de l'Arc mediterrani; segon, la seva configuració era concebible d'acord a un tipus metageogràfic emergent, si bé calia aprofundir en el canvi metageogràfic; i, en darrer lloc, les iniciatives de cooperació territorial a nivell subestatal podien contribuir tant en la configuració del STI de l'Arc mediterrani com en el canvi metageogràfic.

A partir de les conclusions extretes d'aquests dos treballs previs foren ideades les preguntes que aquesta recerca concreta ha procurat respondre, i el resultat de la qual és aquesta tesi.

Així mateix, durant aquest període han estat ja exposats alguns dels resultats parcials obtinguts en diferents comunicacions i publicacions: “La E-9: eje estratégico en la construcción de la Euroregión Pirineo-Mediterráneo”, “La cooperación territorial en el Arco Mediterráneo” i “A typology of agents and subjects of regional cooperation: the experience of the Mediterranean Arc”, tots tres elaborats en col·laboració amb el Dr. Antoni Durà (2005, 2008a i 2008b). Cal afegir encara un article pendent de publicació escrit juntament també amb Markus Perkmann, “Les regions transfrontereres: noves evidències de la regionalització de la cooperació transfronterera a Europa (1958-2007)”, una actualització d'un anterior article seu (Perkmann, 2003).

D'altra banda, juntament amb l'Antoni Durà i el Carlos Haas, hem elaborat dos estudis per l'Associació Arc Llatí i per l'Euroregió Pirineus Mediterrània, *La xarxa de ciutats mitjanes de l'Arc Llatí: caracterització, problemàtiques i reptes*, de juliol de 2007, i *El potencial comercial de les ciutats de l'Euroregió Pirineus Mediterrània*, de juny de 2008, respectivament. En ambdós casos s'aplicaven un conjunt d'indicadors (demogràfics, econòmics i empresarials, infraestructurals i culturals) a l'anàlisi de la xarxa de ciutats dels espais de cooperació d'ambdues entitats. Tanmateix, l'àmbit territorial d'estudi anava més enllà, en incloure-hi altres territoris de l'Arc mediterrani. Igualment, ambdós treballs prenen especialment com a referència l'estudi *Villes européennes. Analyse comparative*, de 2003, elaborat per Céline Rozenblat i Patricia Cicille⁶, per encàrrec de la DATAR francesa. Alhora, aquell treball era en certa mesura una actualització d'un d'anterior, *Les villes européennes*, dirigit per Roger Brunet (1989b) i també encarregat per la DATAR. Aquest darrer treball, com es tindrà ocasió de veure, ha tingut una rellevància cabdal en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, així com en una nova configuració macroregional d'Europa.

Per últim, les aportacions més destacables de la present tesi –o almenys aquesta n'és la intenció– se situen en tres línies. En primer lloc es pretén contribuir en la construcció d'un cos teòric per a comprendre l'estructuració dels coneixements basats en l'ordenació de l'espai geogràfic, i el procés de construcció metageogràfica que condueix de la generació d'un discurs espacial a l'arrelament profund i compartit pel conjunt d'un grup humà. La segona contribució principal és la interpretació de la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i dels processos que hi han confluït en un context de canvi en l'estructuració dels coneixements territorials. En darrer lloc, s'aporten nous coneixements per a la comprensió de les iniciatives de cooperació territorial en

⁶ ROZENBLAT, Céline i CICILLE, Patricia (2003) [*Les villes européennes. Analyse comparative*. París: La Documentation française].

l'àmbit territorial d'estudi, la Mediterrània nord-occidental o l'Europa sud-occidental, relegat a un segon terme en els estudis de cooperació territorial a Europa.

1.2- OBJECTIUS I SUPÒSITS DE LA RECERCA

La recerca parteix del supòsit general que actualment les macroregions europees, com l'Arc mediterrani, o l'Arc atlàntic, entre d'altres, sorgides d'un procés de construcció metageogràfica particular, es troben en un procés d'institucionalització. L'“actualitat” a la que es fa referència correspon al “moment metageogràfic de la globalització”, un període iniciat a les dècades de 1980 i 1990 de transició metageogràfica entre dos medis (o tipus): la metageografia de l'estructura (*mGeo E*) en mosaic-estatista, hegemònica, i la metageografia de l'estructura (*mGeo E*) en xarxa i transversal, emergent. En el procés d'institucionalització hi contribueix de forma destacada la cooperació territorial específica establerta entre agents territorials subestats, tant del sector públic com del privat, la història de la qual s'inicia a Europa a la dècada de 1950. Tanmateix les iniciatives de cooperació territorial no disposen d'un recolzament ferm i generalitzat a nivell jurídic, financer, tècnic i polític fins a les dècades de 1980 i 1990, especialment dels organismes supraestats europeus, la Unió Europea (UE) i el Consell d'Europa (CdE), i pels organismes de cooperació generalista (Associació de les Regions Frontereres d'Europa, ARFE; Conferència de les Regions Perifèriques i Marítimes d'Europa, CPMR; l'Associació de Regions d'Europa, ARE;...). Els estats, per contra, mostren diferents actituds envers a la cooperació, des de l'oposició i bloqueig fins a diferents graus de recolzament i assistència. En aquest context, l'objectiu general de la recerca és **avaluar la construcció metageogràfica i institucionalització d'una macroregió transestatal europea, l'Arc mediterrani, en relació a la cooperació territorial a Europa durant el període 1950-2008**. A partir d'aquest supòsit i objectiu general es desglossen sis objectius concrets, cadascun dels quals associat amb unes premisses i supòsits propis.

Objectiu 1r: Elaborar una base teòrica de la construcció metageogràfica, a partir de la integració de diferents aportacions sobre metageografia, que serveixi per a l'anàlisi de l'estructuració, ordenació i procés de construcció dels coneixements territorials (sobre el territori) i territorialitzats (en base al territori). Es vol donar prioritat a les reflexions realitzades des de la disciplina geogràfica, però sense excloure'n de procedents d'altres disciplines o camps. Aquesta opció oberta a la pluridisciplinarietat no només és una elecció teòrica sinó que també un requeriment pràctic, en tant que en la construcció metageogràfica intervenen factors de diferent índole i, per tant, objecte d'estudi en camps diferents. A més de la geografia, es poden enumerar la lingüística, la psicologia, la història, la ciència política, l'antropologia, el disseny o la filosofia.

Es parteix del supòsit que qualsevol elaboració humana, expressada per qualsevol mitjà (oral, escrit, corporal, artístic...) i en qualsevol medi (acadèmic, polític, mediàtic, popular...), que integri coneixements territorials o territorialitzats, incorpora conseqüentment una estructura metageogràfica particular, que és compartida, reproduïda i difosa. Com a conseqüència d'aquest supòsit, les elaboracions emprades per a l'anàlisi i interpretació de coneixements territorials o territorialitzats incorporen també una estructura metageogràfica particular. En aquest sentit, i per posar un exemple, aquesta tesi analitza i interpreta una construcció metageogràfica que ha estat

enquadrada, inevitablement, en una estructura metageogràfica concreta i, a més, en un sentit doble: les estructures incorporades, d'una banda, en l'investigador i, de l'altra, en el marc teòric. D'altra banda, l'elaboració d'aquesta aproximació teòrica parteix també del supòsit d'un insuficient desenvolupament de la base teòrica.

Partint d'aquests supòsits, en la recerca són plantejades els següents interrogants:

- 1) En quina mesura està desenvolupat un contingut teòric associat al terme “metageografia”?
- 2) Resulta vàlida l'aproximació teòrica metageogràfica en l'estudi del pensament geogràfic?

Objectiu 2n: Identificar les característiques del “moment metageogràfic” de la globalització, en la mesura que els processos i dinàmiques associades i/o coincidents amb la globalització (una darrera fase del procés de mundialització) representen una possibilitat de transició i canvi metageogràfic. D'una part, aquests processos qüestionen i/o deslegitimen la *mGeo E* (medi) en mosaic-estatista, la dominant fins llavors, i, de l'altra, la *mGeo E* en xarxa i transversal, l'emergent en el nou context.

Per a la seva caracterització es parteix del supòsit que, des del punt de vista dels coneixements territorials i territorialitzats, des de fa 20-30 anys ens trobem en una etapa geohistòrica particular: un “moment metageogràfic” que, per la seva coincidència històrica, ha estat etiquetat “de la globalització” (Taylor, 2001a i 2003a), caracteritzat per una transició –possible i en procés– entre els dos medis metageogràfics apuntats: la *mGeo E* en mosaic-estatista i la *mGeo E* en xarxa i transversal. Així mateix, ambdós medis no són completament oposats o mútuament contradictoris, sinó que presenten importants similituds, en tant que ambdós tipus deriven o estan basats en una *mGeo E* instrument comuna, la *mGeo E* del modern sistema-món, progressivament imposada en i per les societats europees d'ençà el segle XVI.

Partint d'aquestes premisses, són plantejades les següents preguntes de recerca:

- 1) En quins termes és possible el moment metageogràfic de la globalització?
- 2) Quines diferències i similituds presenten les *mGeo E* medi associades a la *mGeo E* instrument del modern sistema-món?
- 3) Quines són les divergències paradigmàtiques entre les *mGeo E* (medi) en mosaic-estatista, d'una banda, i en xarxa i transversal, de l'altra?

Objectiu 3r: Aproximar la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani durant la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica, en el context europeu desenvolupat d'ençà les dècades de 1980 i 1990 –el moment metageogràfic de la globalització–. L'aproximació es duu a terme en dues escales: primera, a partir de l'anàlisi de les declaracions elaborades des del camp de la prospectiva (ordenació del territori, *aménagement du territoire*) destinades a la cohesió econòmica, social i territorial d'Europa (o de l'Europa unida), i, segona, les elaborades pels complexos AIM (acadèmic-institucional-mediàtic) que intervenen en la construcció de l'Arc mediterrani a partir de la recollida i reelaboració de les primeres.

En el context del moment metageogràfic de la globalització es considera que la construcció de nous metaterritoris a Europa, com els que ja han estat apuntats, són exemples de construccions d'acord a la pauta de la *mGeo E* en xarxa i transversal, alhora que de la construcció de les polítiques d'ordenació i de cohesió territorial d'Europa.

Derivat d'aquest darrer aspecte, en segon lloc, es parteix del supòsit que diversos organismes tant a nivell europeu, la Unió Europea i, en menor mesura, el Consell d'Europa, com a nivell estatal, la DATAR (i després DIACT) francesa, han contribuït a l'emergència d'aquest d'un nou medi metageogràfic i, consegüentment, a l'aparició d'un moment metageogràfic. Bàsicament la seva contribució s'ha produït per mitjà de polítiques destinades a la cohesió i equilibri del territori a escala europea, i materialitzades des de l'ordenació del territori i la cooperació territorial, amb una clara orientació al desenvolupament econòmic. Cal tenir en compte que la pròpia concepció i creació d'aquests organismes ja suposa un canvi metageogràfic, en tant que són *supra-* estatals i *inter-* ministerials.

En aquest context, en la recerca són plantejades les següents qüestions:

- 1) En quins termes es procedeix a la construcció metageogràfica d'un metaterritori concret (l'Arc mediterrani) en el moment metageogràfic de la globalització?
- 2) Existeix una coordinació o una planificació en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani o, pel contrari, s'han desenvolupat elaboracions paral·leles i "espontàniament" consemblants?
- 3) És una construcció únicament duta a terme des de la *mGeo E* en xarxa i transversal o, pel contrari, es detecten influències de la *mGeo E* en mosaic-estatista?
- 4) En quin grau es produeix la relació entre la construcció d'aquesta macroregió (o d'altres de similars) i l'aposta per la cohesió econòmica, social i territorial dels organismes supraestatals i interministerials?

D'altra banda, cal advertir que en l'anàlisi no s'hi inclou l'avaluació de la Fase 2 del procés de construcció. Es parteix del supòsit que la construcció de l'Arc mediterrani encara no hi ha accedit, en la mesura que aquesta fase és concebuda com la superació d'un moment metageogràfic. No obstant, algunes anàlisis prèvies a aquesta recerca sobre l'Arc mediterrani manifesten l'existència d'algunes evidències que indicarien una lleugera tendència en sentit contrari (Clairet, 2000 i 2001; Duféal, 2003).

Objectiu 4t: Identificar les característiques de la cooperació territorial a Europa i a l'Europa sud-occidental \ Mediterrània nord-occidental, en el període 1950-2008. La recerca se centra en una identificació general en relació als següents aspectes: elements metageogràfics, aproximació teòrica, desenvolupament històric, distribució territorial, principals agents, qüestions legals, recolzament polític, i motivacions i objectius.

Aquest objectiu està condicionat a l'anterior, en tant que adquireix significació en la mesura que la cooperació territorial aparegui com un element significatiu en la construcció metageogràfica de les noves macroregions a Europa i, concretament, de l'Arc mediterrani. En aquest sentit es parteix de la premissa que les polítiques d'ordenació del territori i, especialment, de cohesió territorial i

social d'Europa estan estretament vinculades al desenvolupament i recolzament institucional de la cooperació territorial, a nivell conceptual, operacional (modalitats i organismes), i de les iniciatives concretes (projectes, entitats, acords...).

Donat aquest context, són plantejades les següents preguntes de recerca:

- 1) La cooperació territorial és un procés dependent o independent del moment metageogràfic de la globalització?
- 2) La cooperació territorial és un mecanisme que contribueix al canvi metageogràfic en procés en el moment metageogràfic de la globalització?
- 3) Les modalitats i organismes de cooperació territorial, o les iniciatives de cooperació territorial, poden induir o facilitar la substitució de la *mGeo E* en mosaic-estatista per la *mGeo E* en xarxa i transversal?
- 4) Existeixen diferències significatives en el desenvolupament de la cooperació territorial entre el context general europeu i el cas concret de l'Europa sud-occidental \ Mediterrània nord-occidental?
- 5) Poden ser transcendents aquestes diferències en la construcció metageogràfica de les macroregions d'Europa i, en concret, de l'Arc mediterrani?

Objectiu 5è: Identificar les característiques de la cooperació territorial a l'Arc mediterrani, en el període 1950-2008, singularment en relació als següents aspectes: elements metageogràfics, desenvolupament històric, distribució territorial, construcció dels espais de la cooperació, agents participants, tipus d'agents, tipus de modalitats i organismes de cooperació, i continguts i matèries de cooperació. L'anàlisi és limitada únicament a les entitats de cooperació de naturalesa jurídica amb estructura (Schneider, 2006) i de caràcter específic (Keating, 1997 i 1998). Per a l'acompliment d'aquest objectiu és necessària l'elaboració d'una base de dades el més completa possible sobre les entitats de cooperació seleccionades d'acord a un conjunt definit de criteris.

Es parteix del supòsit que la cooperació territorial incideix en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i, alhora, aquesta construcció influeix en la configuració de les iniciatives i els espais de cooperació. Així mateix, es considera que no totes les iniciatives de cooperació territorials incideixen i/o són influïdes en el mateix grau per la construcció de l'Arc mediterrani. En aquest sentit han estat escollides únicament les iniciatives amb estructura jurídica –entitats– (independentment del seu nivell de formalitat), en detriment de les iniciatives de naturalesa jurídica sense estructura. Dues són les raons principals de l'elecció de les primeres i de l'exclusió de les segones: els incentius econòmics previs a l'inici de la cooperació territorial i la temporalitat de les iniciatives. Les entitats amb estructura generalment no disposen d'incentius econòmics, sinó que pel contrari s'originen per voluntat dels agents participants en cooperar; d'altra banda, l'adquisició d'estructura implica majoritàriament una voluntat de permanència duradora de les mateixes. Pel contrari, les iniciatives sense estructura, estan en molts casos prèviament incentivades econòmicament, raó per la qual poden generar certes distorsions, alhora que la voluntat de durada d'aquestes és més efímera.

En aquest cas, les qüestions plantejades en la recerca són les següents:

- 1) Com incideix el desenvolupament particular de la cooperació territorial en l'Europa sud-occidental \ Mediterrània nord-occidental en la configuració de les entitats de cooperació?
- 2) La cooperació territorial en l'àmbit territorial de l'Arc mediterrani contribueix a la institucionalització d'un nou metaterritori construït d'acord a la nova *mGeo E* en xarxa i transversal?
- 3) La configuració metageogràfica de l'Arc mediterrani incideix en la configuració i caracterització de les entitats de cooperació territorial en aquesta àrea?
- 4) Quines similituds i divergències existeixen en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i la dels espais de la cooperació territorial?

Objectiu 6è: Avaluar la correspondència (o els desajustos) entre la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i la cooperació territorial en aquest àmbit territorial, exemplificat en el cas concret d'un aspecte paradigmàtic en la construcció de l'Arc mediterrani. Aquest objectiu és una extensió del precedent, si bé centrat exclusivament en l'anàlisi d'una hipotètica correspondència entre un element paradigmàtic (en un sentit metageogràfic) de la construcció de l'Arc mediterrani, el sector de la recerca, el desenvolupament tecnològic i la innovació (R+D+I), i aquest mateix sector com a matèria de cooperació territorial per part de les entitats seleccionades.

En aquest punt es parteix de la premissa que la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani s'està duent a terme, entre d'altres variables, per aquest imaginari innovador i de desenvolupament i producció de tecnologia i coneixement. Així mateix, l'aproximació teòrica al sector de la R+D+I es realitza des de la teoria evolucionista de la innovació, en general, i el model interactiu i els sistemes territorials d'innovació, en concret; una aproximació en acordança a la *mGeo E* en xarxa i transversal.

Les raons de l'elecció d'aquest element central, en detriment d'altres com les infraestructures de transport, la mediterraneïtat o els fluxos comercials, són bàsicament dos. En primer lloc, des de la perspectiva de la teoria evolucionista de la innovació aquests elements conflueixen en el sector de la R+D+I en la mesura que esdevenen factors integrats en els sistemes territorials i/o sectorials d'innovació. En segon lloc, el sector de la R+D+I és l'element paradigmàtic del model de desenvolupament informacional o capitalisme cognitiu, el cicle del mode de producció capitalista desenvolupat d'ençà la crisi del model basat en la indústria. Històricament coincideix l'emergència d'aquest nou model de desenvolupament basat en la producció i aplicació tecnològica de coneixement i el moment metageogràfic de la globalització. Donat aquest context socioeconòmic i històric, es parteix del supòsit que l'aposta per la innovació en els sectors de la tecnologia i el coneixement es planteja, en el context europeu, alhora com la panacea en front de la crisi del capitalisme i com a motor de desenvolupament de noves àrees a escala macroregional.

En aquest marc, les preguntes de recerca plantejades són les següents:

- 1) La centralitat del sector de la R+D+I és traslladada a la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i a les iniciatives de cooperació territorial?

- 2) Les entitats de cooperació contribueixen en convertir aquesta matèria de cooperació en un element paradigmàtic de la construcció de l'Arc mediterrani, i inversament i/o simultàniament?

1.3- ÀMBIT TERRITORIAL I METODOLOGIA DE LA RECERCA

L'àmbit territorial de la recerca s'ha delimitat en base a les construccions àmplies de l'Arc mediterrani recollides prèviament, prenent com a criteri únicament que el territori configurat fos etiquetat com a "Arc mediterrani" i/o "Arc llatí". En aquest sentit, l'àmbit territorial aquí definit es pot interpretar com una delimitació sintètica, com les presentades per Feliu (2005), Roque (1999) o Salvà (1998). D'altra banda, la delimitació presa resulta tan arbitrària com qualsevol altre delimitació de l'Arc mediterrani.

Correspon a les regions (NUTS 2, segons la nomenclatura emprada per la Unió Europea) litorals i insulars mediterrànies i algunes immediatament adjacents, pertanyents als estats d'Espanya, França i Itàlia. Així mateix, per raons de contigüïtat geogràfica han estat afegits els microestats d'Andorra, Malta i Mònaco, i el Territori d'Ultramar de Gibraltar (del Regne Unit), obviats freqüentment, com es mostrarà més endavant, en les concepcions de l'Arc mediterrani. Es tracta, per tant, d'un àmbit territorial transestatat, constituït per 25 unitats de set estats diferents. En la taula (figura 1.2) i el mapa (figura 1.3) que segueixen s'indiquen les regions seleccionades:

Fig.1.2: Àmbit territorial d'estudi: les regions seleccionades

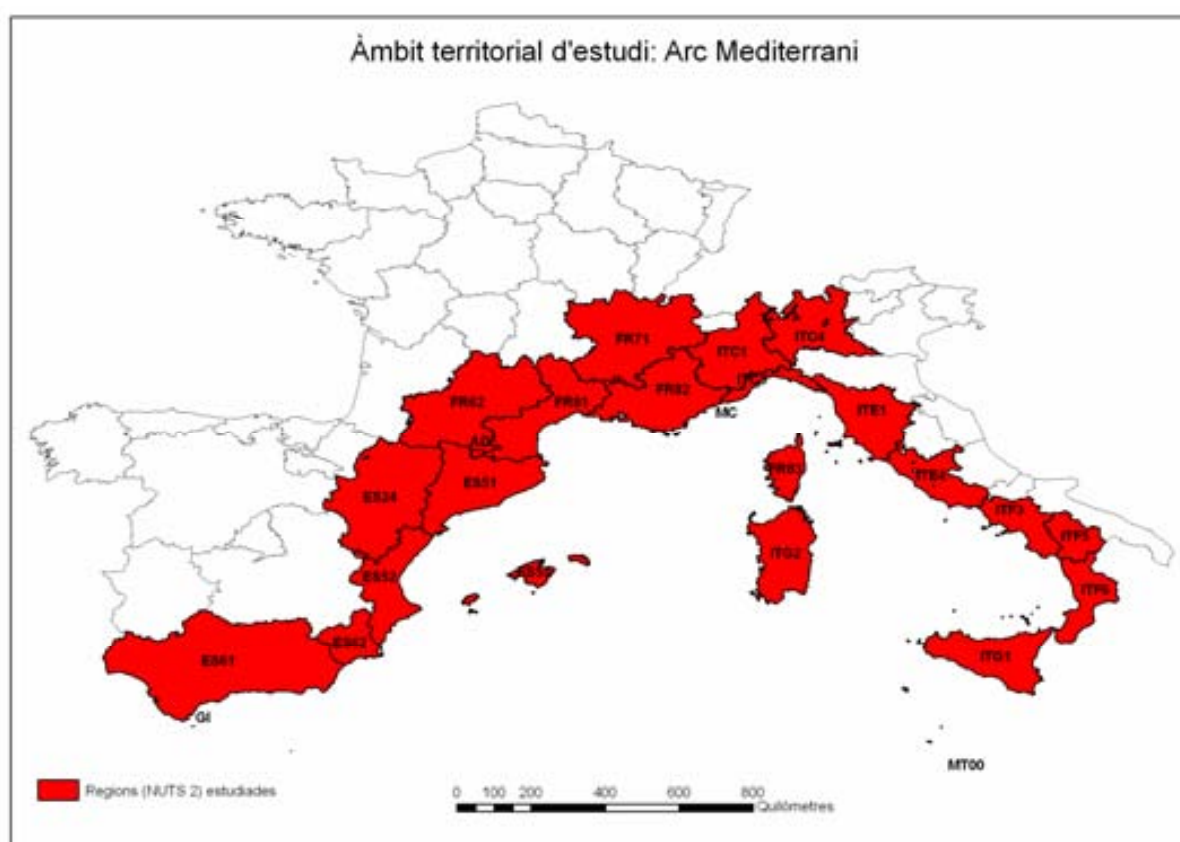
Estat	Codi NUTS 2*	Regió	Capital
Andorra	AD	Andorra	Andorra la Vella
Espanya	ES24	Aragón	Zaragoza
	ES51	Catalunya	Barcelona
	ES52	Comunitat Valenciana	València
	ES53	Illes Balears	Palma de Mallorca
	ES61	Andalucía	Sevilla
	ES62	Murcia	Murcia
França	FR62	Midi-Pyrénées	Toulouse
	FR71	Rhône-Alpes	Lyon
	FR81	Languedoc-Roussillon	Montpellier
	FR82	Provence-Alpes-Côte d'Azur	Marseille
	FR83	Corse	Ajaccio
Gibraltar (Regne Unit)	GI	Gibraltar	Gibraltar
Itàlia	ITC1	Piemonte	Torino
	ITC3	Liguria	Genova
	ITC4	Lombardia	Milano
	ITE1	Toscana	Firenze
	ITE4	Lazio	Roma

	ITF3	Campania	Napoli
	ITF5	Basilicata	Potenza
	ITF6	Calabria	Catanzaro
	ITG1	Sicilia	Palermo
	ITG2	Sardegna	Cagliari
Malta	MT00	Malta	Valletta
Mònaco	MC	Monaco	Monaco

*Excepte Andorra, Gibraltar i Mònaco: codis ISO 3166-1 alpha-2

Elaboració pròpia

Fig.1.3: Àmbit territorial d'estudi: un arc mediterrani

Elaboració pròpia

La cartografia ha estat elaborada amb les bases cartogràfiques del GISCO (Geographic Information System of the European Commission), un servei de l'Eurostat (Statistical Office of the European Communities). Concretament la base cartogràfica usada és *NUTS 2003*. Existeix una versió més actualitzada, *NUTS 2006*, però a diferència de l'anterior no era, en el moment de la recerca, disponible ni, en el moment de la redacció, una versió definitiva. L'àmbit territorial que cobreix aquesta base cartogràfica és el conjunt d'Europa. D'altra banda, els mapes elaborats en aquesta tesi només cartografien les regions NUTS 2 dels estats portuguès, espanyol, francès i italià, incloent-hi Gibraltar, Andorra, Mònaco i Malta; és a dir, l'àmbit territorial que, sobretot,

durant la dècada de 1980 i primers 1990 fou anomenat “Arc Llatí”, abans que aquest concepte fos readaptat com a sinònim d’“Arc Mediterrani”.

En quant a la metodologia específica per portar a terme la recerca, es divideix en funció dels objectius més amunt exposats.

Per als *Objectiu 1r* i *2n* s’ha dut a terme, en primer lloc, una recerca bibliogràfica sobre “metageografia”, a partir d’una cerca semàntica (inclusió del terme “metageografia” en el títol, paraules clau o en els continguts) i una cerca per autors/es que l’han tractat. Així mateix, en segon lloc, s’han mantingut converses amb els següents investigadors que han versat sobre aquesta qüestió: Anna Fani Carlos (Universidade de São Paulo), Joachim Langheim (Universität Heidelberg, actualment jubilat), Martin W. Lewis (Stanford University), Paul Suttermeister (Universidade de São Paulo), Carlos Uscanga (Universidad Nacional Autónoma de México), Karen E. Wigen (Stanford University) i Dmitry Zamyatin (Российский институт культурного и природного наследия имени \ Russian Research Institute for Cultural and Natural Heritage).

Per a l’*Objectiu 3r* s’ha procedit, en primer lloc, a una recerca bibliogràfica sobre qüestions de nova regionalització, prospectiva i ordenació territorial a Europa. En segon lloc, s’ha dut a terme també una recerca bibliogràfica sobre l’“Arc mediterrani” en general, a partir de la qual s’han seleccionat un total de 47 declaracions originals sobre aquesta macroregió. Per a la selecció s’ha procurat disposar de referències en base a dos criteris: un de cronològic i un de geogràfic. En el primer cas han estat seleccionades declaracions datades de tots els anys compresos entre 1989 – d’ençà la publicació de *Les villes européennes* (Brunet, 1989b)– i 2008; tanmateix, pel seu interès, ha estat inclosa una referència de 1985. En quant al segon criteri, s’han seleccionat declaracions originades en diferents localitzacions geogràfiques, tant internes com externes a l’Arc mediterrani. En ambdós casos s’ha procurat evitar els equilibris amb l’objectiu de no desvirtuar els resultats. Les declaracions han estat objecte d’un buidatge, d’acord a les variables mostrades en taula següent (figura 1.4), definides a partir de la base teòrica sobre metageografia de les estructures.

Fig.1.4: Variables del buidatge sobre les declaracions de l’Arc mediterrani

Proposta	Denominació	Delimitació	Mapa	Factor explicatiu	Factor justificatiu
<i>Referència bibliogràfica (autor i any)</i>	<i>Toponímia usada per a designar l’Arc mediterrani (en la llengua original)</i>	<i>Delimitació o abast territorial de l’Arc mediterrani</i>	<i>Inclusió o no de cartografia</i>	<i>Factors utilitzats per definir “científicament” l’Arc mediterrani</i>	<i>Factors utilitzats per a justificar l’existència o necessitat de l’Arc mediterrani</i>

Elaboració pròpia

El buidatge (Annex 2) s'ha optat per presentar-lo per ordre cronològic, al qual s'hi ha afegit, com a fites orientatives, 7 estats de la qüestió sobre l'Arc mediterrani, en concret, o sobre macroregions europees, en general.

Per a l'*Objectiu 4t* ha estat duta a terme, en primer lloc, una recerca bibliogràfica sobre "cooperació territorial" a Europa i l'Europa sud-occidental \ Mediterrània nord-occidental. Les referències es divideixen en dos blocs: la producció acadèmica sobre "cooperació territorial" (cooperació transfronterera, cooperació interregional, euroregions...) i la producció institucional dels organismes competents en matèria de cooperació territorial (principalment la Comissió Europea, el Consell d'Europa, l'Associació de Regions Frontereres d'Europa, *ARFE*, la Conferència de Regions Perifèriques i Marítimes d'Europa, *CPMR*, i la Mission Opérationnelle Transfrontalière, *MOT*). Respecte a aquest segon bloc, cal fer referència explícita a la recerca també dels acords, tractats i reglaments de la Unió Europea i el Consell d'Europa en relació a la cooperació territorial; per mitjà de l'"EUR-Lex"⁷, el portal de la legislació de la Unió Europea, i la "Treaty Office"⁸ del Consell d'Europa. En tercer lloc, s'ha procedit a una recerca bàsica d'euroregions a Europa a partir de la base de dades elaborada per Perkmann (2003) (1958-1999) i completada amb altres bases de dades (referenciades en l'*Objectiu 5è*).

Per a l'*Objectiu 5è* s'ha procedit a la recerca d'entitats de cooperació territorial a l'Arc mediterrani, a partir de la definició d'un conjunt de criteris de selecció. Els criteris fan referència a les modalitats de cooperació, a l'espai de cooperació de les entitats i al nivell dels agents participants.

En primer lloc, les iniciatives de cooperació han de complir simultàniament les condicions de correspondre a la cooperació de caràcter específic (entitats territorials d'escala local i regional, com les euroregions, les comunitats de treball, els eurodistrictes o similars, per a la cooperació en qüestions exclusives del territori cooperant) i a la cooperació de naturalesa jurídica amb estructura (l'adopció d'un organisme amb entitat pròpia, separada dels agents participants, per al desenvolupament de la cooperació, independentment de l'absència o no de personalitat jurídica).

En quant a l'espai de la cooperació, cal que les iniciatives de cooperació impliquin, en primer lloc, la presència de dues o més regions (NUTS 2) representades —que no participants—, i independentment de l'adscripció estatal, si bé amb preferència per les representades per dos o més estats. En segon lloc, cal que les regions (NUTS 2) representades en les entitats corresponguin total o parcialment a l'àmbit territorial d'estudi definit; en el cas que hi hagi representades regions externes a l'àmbit territorial, aquestes no han de suposar una presència igual o superior al 50% de les regions representades i/o dels agents participants. Tanmateix, han estat acceptades algunes excepcions quan el seu interès per a la matèria d'estudi ho ha justificat.

En relació al darrer criteri de selecció, s'ha acceptat la participació de qualsevol tipus d'agent, llevat d'una participació majoritària (igual o superior al 50%) dels nivells estatal i supraestatal.

⁷ <http://eur-lex.europa.eu/es/index.htm>

⁸ <http://conventions.coe.int/>

En total han estat recollides 90 entitats, a les que cal afegir 4 més que han estat proposades. Per a la recerca de les entitats de cooperació han estat consultades divuit bases de dades (accessibles des d'Internet), llistades a continuació (figura 1.5), així com la bibliografia recollida sobre l'Arc mediterrani i la cooperació territorial.

Fig.1.5: Bases de dades d'entitats de cooperació territorial consultades

Organisme		Base de dades
Estat espanyol	Ministerio de Administraciones Públicas (MAP) \\ Secretaría de Estado de Cooperación Territorial	Base de Datos de Redes Municipales
		Cooperación Transfronteriza y Territorial
Estat francès	Ministère des Affaires étrangères et européennes \\ Commission nationale de la coopération décentralisée (CNCD)	Base de données des coopérations décentralisées
	Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT)	Espaces transfrontaliers
Estat italià	Ministero degli Affari Esteri	Organizzazioni Internazionali
	Conferenza dei presidenti delle regioni e province autonome	Italia Internazionale
Organismes supraestats	Council of Europe	UE e Esteri: cooperazione
Organismes de cooperació generalista	Committee of the Regions	List of Euroregions
	Assembly of European Regions	List of European Associations
	Association of European Border Regions	Visiting cards of European Regions
		Cross-border co-operation in Europe in 2000 and 2001
Organismes de cooperació específica	Euregio	Cross-border cooperation areas 2007
		List of Euroregions and similar bodies in the European Union
Organismes de recerca	Red Europea de Cooperación Territorial (RECOT)	Lista de euroregiones
		Lista de eurodistritos
	Urban Environmental Management Research Initiative (UEMRI)	The UEMRI Guide to City Networks
	Libertas - Europäisches Institut GmbH: European EEIG Information Centre	List of all EEIG
	European Spatial Planning Observation Network (ESPON)	Scenarios Europe 2020: Euroregions

Elaboració pròpia

Fig.1.6: Fitxa model de les entitats de cooperació de l'Arc mediterrani

<i>Núm. de fitxa</i>	<i>Denominació de l'entitat.</i>
<i>logotip de l'entitat.</i>	
Any de fundació i dissolució	
<i>Any de fundació (i dissolució quan és el cas) de l'entitat; complementàriament s'hi afegeix la data completa i el lloc oficial de fundació (i dissolució).</i>	
Seu	
<i>Ciutat (o ciutats) on resideix la seu social o la seu fiscal o la secretaria permanent o la presidència permanent.</i>	
Objectiu general	
<i>Llistat dels objectius generals de l'entitat.</i>	
Tipus de membres	
<i>Tipus de membres participants o que poden participar.</i>	
Modalitat i organisme de cooperació	
<i>Modalitat de cooperació segons la naturalesa jurídica, i segons la personalitat jurídica.</i>	
<i>Tipus d'organisme de cooperació.</i>	
Membres	
<i>Llistat dels membres participants, així com dels agents convidats o proposats a participar.</i>	
Regions representades	
<i>Llistat de les regions (NUTS 2) representades a partir de l'adscripció territorial dels membres de l'entitat, així com les regions representades dels agents convidats o proposats a participar.</i>	
<i>Mapa de les regions representades, possibles i proposades.</i>	
Justificació de l'espai de cooperació	
<i>Llistat dels factors i arguments que justifiquen l'espai de la cooperació, en funció de la seva construcció a priori o a posteriori respecte a l'inici de la iniciativa de cooperació.</i>	
Àmbits d'actuació	
<i>Llistat de les matèries de cooperació de l'entitat.</i>	
Actuacions	
<i>Llistat d'algunes de les actuacions significatives de l'entitat.</i>	
Observacions	
<i>Possibles observacions a tenir en compte: connexions amb altres entitats, successos a destacar, cartografia pròpia de l'entitat, raons de la dissolució...</i>	
Pàgina web	
<i>Adreça web (si en disposa).</i>	
Contacte	
<i>Adreça, telèfon, correu electrònic... de l'entitat i/o de la persona representant.</i>	
Més informació a	
<i>Altres fonts d'informació sobre l'entitat (bibliografia o pàgines web).</i>	

Elaboració pròpia

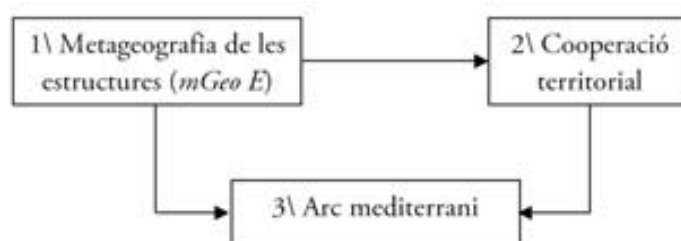
En compliment del quart objectiu ha estat elaborada una base de dades sobre entitats de cooperació territorial a l'Arc mediterrani, així com fitxes individuals per cada una de les entitats recollides (veure disc compacte, CD, apart). Les fitxes s'han construït en base a les variables exposades en la taula precedent (figura 1.6). En el cas de les entitats de cooperació proposades, han estat observades les mateixes variables (llevat d'aquelles que no compleixen en ésser entitats inexistents), a les que s'ha afegit l'organisme proponent.

En darrer lloc, per a l'*Objectiu 6è*, a part de la recerca bibliogràfica inclosa en l'*Objectiu 3r* i la recerca i elaboració de la base de dades d'entitats de cooperació, s'ha procedit a converses amb els o les responsables polítics i/o tècnics de les entitats de cooperació territorial en matèria de R+D+I.

1.4- ESTRUCTURA DE LA TESI

La tesi s'estructura en tres grans capítols, l'ordre dels quals no correspon exactament al dels sis objectius concrets de la recerca; aquesta diferència es deu purament a raons expositives. Cada un d'aquests tres grans capítols està dedicat a un tema específic, d'acord a l'esquema següent (figura 1.7): el primer correspon a la metageografia de les estructures (*mGeo E*); el segon, a la cooperació territorial; i, el tercer, a l'Arc mediterrani (construcció metageogràfica i cooperació territorial). Així mateix, cada un dels capítols està subdividit alhora en tres subcapítols, que en sumen un total de nou. Cada subcapítol, quan ha convingut, està subdividit en apartats i subapartats. D'altra banda, a més dels capítols, hi ha un apartat dedicat a les conclusions. En darrer lloc, s'hi ha afegit la bibliografia consultada i treballada, i els annexes. En el disc compacte (CD) apart, s'hi han afegit les fitxes de les entitats de cooperació territorial de l'Arc mediterrani, que s'adscriuen a l'apartat d'annexes.

Fig.1.7: Estructura temàtica de la tesi

Elaboració pròpia

En el primer capítol, *Metageografia de l'estructura (mGeo E)* (Capítol 2), que correspon enterament als Objectius 1r i 2n d'aquesta recerca, es basteix la base teòrica que permetrà analitzar la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i la seva relació amb la cooperació territorial. Concretament s'exposen les següents idees en els tres subcapítols enquadrats:

En el primer subcapítol (2.1) és elaborat un estat de la qüestió sobre les reflexions generades a l'entorn del concepte de "metageografia". La seva anàlisi permet copsar una destacable quantitat

d'aportacions que empren aquest terme, alhora que, i a pesar de les similituds, una gens menyspreable desconexió existent entre aquestes aportacions. Aquest darrer aspecte ha comportat un desconeixement generalitzat i, més important, una manca de desenvolupament teòric, més enllà de les aportacions particulars d'alguns/es investigadors/es.

En el segon subcapítol (2.2) es procedeix a bastir conceptualment la metageografia d'estructures (*mGeo E*) i a caracteritzar el doble mecanisme pel qual intervé en la producció i reproducció de coneixements territorials (instrument i medi), a partir de les aportacions més rellevants anteriorment identificades. Així mateix, s'elabora una aproximació teòrica al procés de construcció metageogràfica, en tres fases: Fase 1, Fase 2 i Fase 3 o "moment metageogràfic". Aquesta aproximació és acompanyada de l'exposició dels posicionaments a l'entorn de l'anomenat "alliberament metageogràfic", metàfora per indicar l'anàlisi crítica de les construccions metageogràfiques.

En el darrer subcapítol (2.3), resultat de l'Objectiu 2n, s'hi defineix el present moment metageogràfic de la globalització i es prossegueix amb la caracterització, primer, de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món i, després, de les dues *mGeo E* (medi) en competència: la *mGeo E* en mosaic-estatista i la *mGeo E* en xarxa i transversal.

El segon capítol, ***La cooperació territorial a Europa en el moment metageogràfic de la globalització (Capítol 3)***, s'associa exclusivament amb l'Objectiu 4t de la recerca. S'hi analitzen les implicacions metageogràfiques de la cooperació territorial en la seva doble vessant: en tant que aproximació teòrica i en tant que fenomen polític-social. S'emfasitzen els aspectes derivats de l'hegemonia de la *mGeo E* en mosaic-estatista, i es posa de manifest l'associació i intervenció de la *mGeo E* en xarxa i transversal. En concret, en els tres subcapítols integrants, són exposats els següents continguts:

El primer subcapítol (3.1) se centra en els aspectes conceptuals de la cooperació territorial: la construcció del propi concepte (i alguns tipus específics com la cooperació transfronterera, interregional i transestatal), els mecanismes operacionals de la cooperació (les modalitats i els organismes) i la construcció metageogràfica dels espais de la cooperació.

En el segon subcapítol (3.2) es para atenció al desenvolupament geogràfic i històric del fenomen de la cooperació territorial (de caràcter específic) a Europa: l'evolució de la difusió de les iniciatives de cooperació, els tractats i acords que la regulen, les polítiques en matèria de cooperació de les institucions supraestats (la Unió Europea i el Consell d'Europa), entre d'altres. L'exposició s'estructura en quatre etapes històriques. Al llarg de la seva trajectòria planen tres processos fonamentals per al desenvolupament concret de la cooperació territorial: la creació d'un marc institucional a nivell europeu \ supraestatal per a la participació dels nivells subestats; la progressiva descentralització dels estats; i el desenvolupament d'una governança multinivell.

El tercer subcapítol (3.3) està dedicat a l'exposició de les particularitats del desenvolupament geogràfic i històric de la cooperació territorial a la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental. Es fa èmfasi especial al recolzament polític, tècnic i legal dels estats i les institucions supraestats, així com també, en una altra línia, als antecedents de la cooperació en aquesta àrea.

El tercer i darrer capítol, ***La cooperació territorial a l'Arc mediterrani: la institucionalització d'un metaterritori (Capítol 4)***, recull els resultats dels Objectius 3r, 5è i 6è i, per tant, s'exposa en un major detall i concreció l'anàlisi de la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, tant conceptual com institucional. L'atenció es concentra particularment en el seu desenvolupament per mitjà de la cooperació territorial, que aquí esdevé un mecanisme clau. Les diferents qüestions concretes s'exposen en els tres subcapítols corresponents:

En el primer subcapítol (4.1), casat concretament amb l'Objectiu 3r de la recerca, s'analitza el context de la nova regionalització d'Europa, àmpliament determinada per la prospectiva i l'ordenació del territori en el marc d'una Europa "sense fronteres". La caracterització d'aquest context permet identificar alguns dels elements metageogràfics reproduïts en la construcció de l'Arc Mediterrani. Així mateix són presentats els resultats en relació al seu procés de construcció metageogràfica en la Fase 1.

En el segon subcapítol (4.2), associat al 5è Objectiu, s'exposa l'anàlisi de les entitats de cooperació territorial (de caràcter específic) localitzades en l'àmbit territorial d'estudi. Sobretot es mostren els elements que han de permetre l'avaluació del grau d'institucionalització de l'Arc mediterrani per mitjà de les entitats i la influència recíproca en la construcció d'aquest metaterritori.

En darrer lloc (4.3), i en relació al 6è Objectiu, s'examina el cas concret de les activitats de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació (R+D+I), en la mesura que aquesta matèria és triplement rellevant en l'àmbit de l'Arc mediterrani: és un element fonamental en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani; és una de les matèries de cooperació de les entitats d'aquest territori; i és un sector prioritari i estratègic de les polítiques dels estats i la Unió Europea en el context de la globalització i el capitalisme cognitiu.

CAPÍTOL 2

METAGEOGRAFIA DE L'ESTRUCTURA (*mGeo E*)

“¿Usted también es de aquí?”, pregunta su mujer espontáneamente, ya que como tanta gente aún piensa en términos de la ex Yugoslavia. “Sí”, le contesto.⁹

Tamara Djermanovic (*La Vanguardia*, 28-11-2007)

Per què Europa és considerada un continent i l'Índia no?

Marshall Hodgson (1974)

⁹ Crònica de la conversa entre Hasan i la seva esposa (de qui no se sap el nom), albanesos de Montenegro, i Tamara Djermanovic (professora de la UPF), nascuda a Belgrad (Sèrbia).

En aquest primer capítol es presenta el marc conceptual i analític de la recerca, la metageografia de les estructures (*mGeo E*), aplicat posteriorment a la cooperació territorial i a l'Arc mediterrani. Sense entrar en detalls, a grans trets la metageografia –o, al menys una de les seves possibles interpretacions– és la malla teixida de coneixements territorials tàcits i codificats que permet, per posar un exemple, i fent referència a la cita amb la que s'inicia aquest capítol, que el metaterritori “Iugoslàvia” continuï essent vigent a l'any 2007 entre la població dels diferents estats ex-iugoslaus. Aquesta vigència es produeix malgrat que l'estat d'Iugoslàvia fos creat el 1918 (amb aquest nom a partir de 1929) i que la seva desaparició es produís el 1991¹⁰, o que la identitat iugoslava hagi desaparegut en front de les identitats i les llengües *nacionals* (Nietschmann, 1998) –així referides quan es vol significar estatals–. De la mateixa manera s'entén que, com en va deixar constància Pau Vila el 1937¹¹, la vegueria fos vigent en l'ordenament dels coneixements territorials de Catalunya per part de la població: “La paraula vegueria [...] arrelà tan profundament en el llenguatge popular que encara subsistia quan feia prop de dues centúries que la divisió veguerial havia desaparegut de l'administració i dels mapes” (Vila, 1977, p.180). Vila havia sentit expressions tals com “tot el vegueriu en parla”, o un “home del camp” li havia comentat amb tota naturalitat que: “A nosaltres, els d'aquesta rodalia, ens aniria millor anar amb la vegueria de Manresa que amb la vegueria de Tremp” (*idem*, p.181).

L'exposició que segueix es divideix en tres subcapítols, que permeten aproximar-se progressivament a l'anàlisi de la construcció metageogràfica i als tipus en competència en el moment metageogràfic de la globalització.

En el primer subcapítol (2.1) es duu a terme un estat de la qüestió sobre les reflexions elaborades a l'entorn del concepte de “metageografia”. És interessant de subratllar, abans de prosseguir, la polisèmia d'aquest terme, aportada sens cap mena de dubte pel prefix *meta-*, que possibilita un ventall prou ampli de representacions a través del seu significat ple de matisos, ambigu i, en ocasions, místics (“més enllà de”, “després de”, adjacent a”, etc.). D'aquesta darrera associació s'infereix la seva apropiació per part d'altres àmbits, a part de la geografia, com la teosofia o l'art. En tot cas, el terme metageografia vindria a significar una abstracció de la geografia, ja sigui en el pla teòric com en el pla territorial. L'anàlisi de les diferents aportacions permet distingir tres grans grups interpretatius, en un dels quals s'hi associa l'accepció utilitzada en aquesta tesi, passada a denominar com a “metageografia d'estructures” o, simplificadament, *mGeo E*. Deriva dels treballs de Martin W. Lewis i de Kären E. Wigen *The myth of continents. A critique of metageography*, de 1997, i, a partir d'aquell, el de Peter J. Taylor *A metageographical argument on modernities and Social Science*, de 2000, així com també s'hi inclouen altres treballs rellevants com el de Claude Raffestin *Du paysage à l'espace ou les signes de la géographie*, de 1978. A partir d'aquest estat de la qüestió es pot copsar la destacable quantitat d'aportacions que empren aquest terme i, malgrat les similituds, en alguns casos, la desconexió existent entre les diferents aportacions. Això ha derivat en un desconeixement generalitzat, que en aquests darrers anys comença a ser resolt a mercè de la creixent difusió de l'estudi de Lewis i Wigen.

¹⁰ Si bé la desaparició de la República Federal Socialista de Iugoslàvia es produí el 25 de juny de 1991, entre el 27 d'abril de 1992 i el 4 de febrer de 2003 va existir la República Federal de Iugoslàvia formada únicament per dues de les repúbliques que n'havien format part anteriorment, Sèrbia i Montenegro.

¹¹ Pau Vila: “La denominació de vegueria”, a *La Publicitat*, 5 de desembre de 1937. Reeditat a Vila (1977).

En el segon subcapítol (2.2) es procedeix a caracteritzar la metageografia d'estructures, en el marc de la qual tots els territoris esdevenen “metaterritoris”. L'aproximació al concepte es realitza per mitjà de tres nivells de concreció. L'objectiu és detallar el doble mecanisme pel qual una *mGeo E* intervé en la producció i reproducció de coneixements territorials: en tant que instrument i, de l'altra, en tant que medi. Fent un símil lingüístic, la metageografia s'assimila a una llengua: és un mitjà de comunicació que permet expressar conceptes i, alhora, és un medi cultural a través del qual un col·lectiu social o una comunitat lingüística queda expressada. Per últim, s'exposa el procés de construcció metageogràfica, en tres fases, i els enfocaments crítics a les construccions metageogràfiques (l'alliberament metageogràfic). Malgrat la linealitat de la redacció, cal entendre que no hi ha una única construcció, per hegemònica que sigui, sinó que al llarg del procés és travessada per altres processos de construcció: poden ser compatibles i, per tant, ser assimilats o bé ser mútuament excludents i, consegüentment, entrar en competència. Aquests altres processos competents, de tenir èxit, poden substituir-la, mutar-la o transformar-la, durant un període de transició o “moment metageogràfic”.

Per últim, en el darrer subcapítol (2.3) es defineix l'actual etapa geohistòrica com un moment metageogràfic, associat amb la globalització. Així mateix es prossegueix amb la caracterització de les dues *mGeo E* (medi) en competència: l'actualment hegemònica *mGeo E* en mosaic-estatista i l'emergent *mGeo E* en xarxa i transversal. La seva especificació es produeix tenint en compte que ambdós medis comparteixen trets metageogràfics, en la mesura que forma part de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món.

2.1- INTREPRETACIÓ I VALORACIÓ DE “METAGEOGRAFIA” EN EL PENSAMENT GEOGRÀFIC

El desenvolupament d'aquest treball parteix de la reflexió metageogràfica iniciada per Lewis i Wigen (1997). Tanmateix, abans d'aquest treball altres investigadors havien analitzat qüestions similars des de posicions molt properes al seu enfocament, tals com Benedict Anderson (1983), Jack Goody (1971), Marshall Hodgson (1974), Andrew March (1974), William McNeill (1963), Edward Said (1978) o John Steadman (1969)¹². El treball de Lewis i Wigen és deutor d'aquests altres treballs i s'hi conceptualitza una de les conclusions que es poden extreure com a conjunt.

Partint únicament del concepte “metageografia” com a significant, el significat donat per Lewis i Wigen no és l'únic, sinó que existeixen diferents interpretacions del que s'entén per “metageografia”: si bé algunes mostren forces similituds i comparteixen alguns elements comuns, d'altres són completament distintes, sense arribar a ser per això oposades o incompatibles. Aquesta observació ja va ser feta per Markovich i Il'ych (1984) i Mičian (1995) a partir de l'anàlisi de la literatura geogràfica baltoeslava (especialment d'investigadors estonians, els primers, o en llengua

¹² Anderson (1983): *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*; Goody (1971): *Technology, tradition, and the state in Africa*; Hodgson (1974): *The Venture of Islam: conscience and history in a world civilization*; March (1974): *The idea of China*; McNeill (1963): *The rise of the West: a history of the Human Community*; Said (1978): *Orientalism*; i Steadman (1969): *The myth of Asia*. Aquests treballs, juntament amb una extensa bibliografia de 48 pàgines, estan citats en l'obra de Lewis i Wigen (1997).

rusa, txeca i eslovaca, el segon)¹³ sobre metageografia, geografia teòrica i metacartografia. Mičian (1995) posa de manifest l'existència de dues interpretacions bàsiques del concepte “metageografia” en l'àmbit acadèmic eslau\comunista. Més recentment, Sutermeister (2008) també fa constar l'existència de diferents significats, el de Lewis i Wigen (1997) i l'utilitzat majoritàriament en la geografia brasilera; així mateix, també dell'Agnese (2008) té constància de l'ús diferenciat que en fan Raffestin i Dematteis. Ara bé, malgrat el reconeixement, encara que incomplet, d'aquests tres autors es constata un desconeixement generalitzat envers a altres interpretacions per part dels investigadors que n'han fet ús. Així mateix també es pot indicar una manca de difusió d'aquest terme entre el col·lectiu geogràfic, tal i com mostra la seva absència en diccionaris i glossaris de geografia¹⁴. Únicament apareix a l'*International Geography Terminology* elaborat per la “Commission International Geographical Terminology” (1985) de la Unió Geogràfica Internacional. D'acord amb el que s'ha apuntat suara, la definició donada només fa referència a una de les interpretacions existents, en aquest cas basada en el treball de Zaborski (1972).

La qüestió de les diferents interpretacions és tractada en els dos següents apartats: primer, les elaborades en els estudis realitzats des de la geografia (2.1.1) i, després, altres de desenvolupades en d'altres àmbits, com són la teosofia i l'art (2.1.2).

Possiblement la raó per la qual existeix un ampli ventall d'interpretacions és el poc i feble desenvolupament, almenys per ara, de cada una de les formulacions teòriques, restringit en la major part dels casos a reflexions individuals. També cal apuntar el fet que hagin estat elaborades en diferents àmbits acadèmics, tot i que no es pot obviar que algunes d'elles ho han estat en el mateix espai lingüístic. El fet important, però, no és la diversitat d'interpretacions ni localitzacions, sinó la poca o nul·la connexió entre els diferents àmbits acadèmics, independentment de si es pot explicar o no per raons lingüístiques, encara que en alguns casos hi té molt a veure. En aquest sentit, es coincideix amb dell'Agnese (2008) en considerar que la multiplicitat d'interpretacions de “metageografia” són un clar exemple de “geografies paral·leles”. En tot cas la poca o nul·la connexió ha evitat en part una major reflexió col·lectiva que propiciés un major desenvolupament i, paral·lelament, una clarificació del significat i ús d'aquest concepte. En aquest context la interpretació de Lewis i Wigen és, respecte al conjunt, la que ha estat desenvolupada amb una major amplitud i la que ha estat objecte d'una major reflexió col·lectiva, inclús des de diferents àmbits acadèmics\lingüístics.

Aquesta darrera qüestió, la valoració del desenvolupament de la metageografia, és duta a terme en el tercer i darrer apartat (2.1.3).

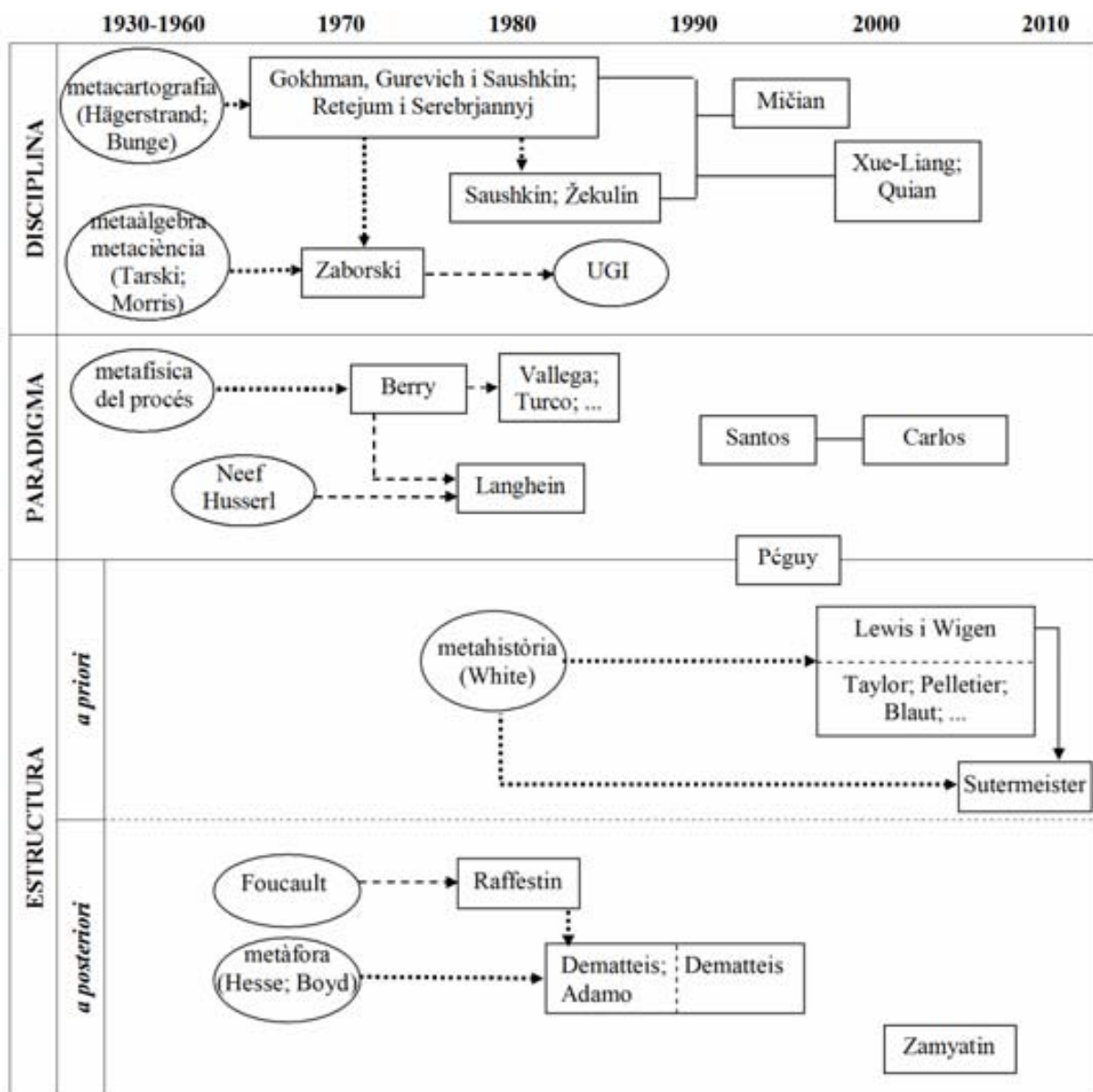
¹³ Els treballs analitzats per Markovich i Il'ych (1984) i Mičian (1995) estan localitzats, d'acord al context històric, a la Unió Soviètica i Txecoslovàquia.

¹⁴ Han estat consultats els diccionaris de geografia dipositats a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).

2.1.1- Interpretacions en els estudis geogràfics

L'estudi de la bibliografia sobre metageografia en els estudis geogràfics, la primera referència de la qual data de la dècada de 1960 amb el seu desenvolupament en la geografia soviètica (Gokhman, Gurevich i Saushkin, 1967 i 1969), permet copsar que l'evolució històrica i la difusió geogràfica de la formació del mot *meta*-geografia té un paral·lelisme amb l'evolució i difusió del positivisme, primer, i de l'estructuralisme, després, en les ciències socials i humanes. De forma sintètica es poden distingir un conjunt de tres grups interpretatius basats en les similituds conceptuals i filosòfiques (figura 2.1), que alhora mostren en certa mesura l'evolució del pensament geogràfic en aquests darrers 50 anys.

Fig.2.1: Interpretacions de “metageografia” en els estudis geogràfics

Font: Elaboració pròpia

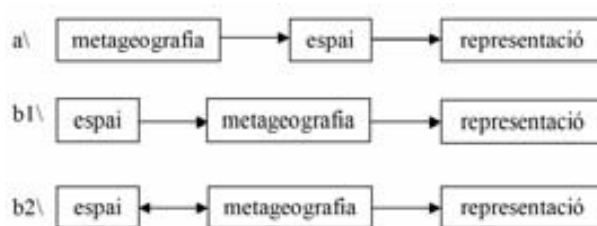
Els tres grups identificats són els següents:

- 1) En el nivell superior la metageografia és entesa com a disciplina científica, en la qual s'agrupen tres interpretacions diferents, més dues possibles inferides dels dos següents nivells.
- 2) En segon lloc, la metageografia com a paradigma epistemològic aplicat a la disciplina geogràfica, que ha estat conceptualitzat des de tres (quatre) perspectives.
- 3) En el nivell inferior s'agrupen cinc (sis) interpretacions com estructura territorial, o del coneixement territorial, aplicada a la geografia i similars (com la ciència del paisatge) i a altres disciplines científiques que recolzen la seva anàlisi en el territori (com la història, les ciències polítiques o l'economia), i als raonaments polítics. Cal afegir que des de la perspectiva interna d'aquestes interpretacions, les anteriors serien subtipus d'estructures. Dins d'aquest tercer nivell es pot diferenciar, alhora, dos subgrups en funció de si l'espai és considerat com una construcció *a priori* o *a posteriori* respecte a la intervenció de l'estructura metageogràfica. En el subgrup de l'estructura apriorística (l'espai a posteriori) s'agrupen tres interpretacions, a l'igual que en el de l'estructura a posteriori (l'espai a priori).

2.1.1.1- La metageografia com a estructura del coneixement territorial

En aquest nivell són distingits dos subgrups basats en el sentit en el que intervé la metageografia en la construcció del territori, el paisatge... En primer lloc, l'estructura metageogràfica com un element *a priori* a l'espai, inclou les interpretacions de Lewis i Wigen (1997 i 1999) (i d'altres que s'hi han basat, com Taylor, Pelletier o Uscanga), de Sutermeister (2008) i Péguy (2001), pels quals l'espai i les seves representacions són una construcció *a posteriori* fruit de les estructures metageogràfiques (de forma molt simple s'esquematitza en la figura 2.2, a). Pel contrari en el segon subgrup, l'estructura com a element *a posteriori*, l'espai existeix *a priori* i a partir del qual i per mitjà de l'aplicació d'una estructura metageogràfica es construeixen les seves representacions (figura 2.2, b1); en aquest subgrup s'agrupen les interpretacions de Raffestin (1978 i 1983), de Dematteis (1982 i 1989) i Adamo (1983), i de Zamyatin (2003 i 2004). Respecte a aquest segon subgrup, i en especial en el cas de Raffestin, cal matisar, per evitar posteriors confusions, que conceptualitza l'actuació de la metageografia en els dos sentits, fet que permetria situar-lo, de fet, alhora en els dos subgrups. Ara bé, la seva exposició indica l'existència en primer lloc de l'espai, sobre el qual posteriorment també hi actua l'estructura metageogràfica (figura 2.2, b2).

Fig.2.2: Subgrups en la interpretació de la metageografia com a estructura

Elaboració pròpia

A\ Estructura *a priori* a l'espai

En aquest primer subgrup se situa la interpretació elaborada per Martin Lewis i Kären Wigen (1997 i 1999) i, posteriorment, continuada per Peter Taylor (i el grup de recerca que lidera, el Globalization and World Cities Study Group and Network) (Taylor, 2003a i 2003b), en l'àmbit anglosaxó, i per Philippe Pelletier (2006, 2007a i 2007b), en el francès, o Carlos Uscanga (2002) més recentment en el llatinoamericà, així com per d'altres autors en menor mesura. En ser aquest el concepte desenvolupat en major profunditat, més endavant en aquest mateix capítol, per ara només en són senyalades les generalitats, a diferència del tracte que reben les interpretacions que seguiran.

El concepte “metageografia” de Lewis i Wigen (1997) s'inspira en el, i en part parteix del, de “metahistòria” desenvolupat per White (1973)¹⁵. En el seu treball es fa èmfasi en les estructures a partir de les que es conceptualitza les explicacions històriques (explicació per la trama, per argumentació formal i per implicació ideològica). Sorpren, en canvi, que no s'hagin inspirat en el treball de Hodgson (1974) en quant que una part important dels aspectes centrals del concepte de Lewis i Wigen hi són presents¹⁶. Els propis autors reconeixen en la introducció que desconeixien totalment aquell treball fins que, una vegada tenien pràcticament completa la primera versió del llibre, el varen descobrir. Manifesten que Hodgson proposava una aproximació teòrica molt propera a la seva, alguns arguments de la qual són concordants: les coincidències entre ambdós treballs no només es donen en el marc teòric, sinó també pel que fa a l'àmbit territorial d'estudi i a algunes de les conclusions arribades. En front d'això, Lewis i Wigen elaboren una proposta molt més àmplia, a més de reiterar i estendre alguns aspectes. D'altra banda, les reflexions d'Alba (2006) beuen directament de Hodgson (1974) i malgrat no utilitzar en cap moment el mot “metageografia” arriba també a conclusions molt similars.

Lewis i Wigen (1997, p.ix) defineixen “metageografia” com “el conjunt d'estructures espacials a través de les quals les persones ordenen el seus coneixements sobre el món: els marcs que organitzen, sovint inconscientment, els estudis d'història, sociologia, antropologia, economia, la ciència política i, inclús, la història natural”. Taylor (2001a) afegeix a la llista els estudis en relacions internacionals i sobre desenvolupament i Pelletier (2008, p.19) “totes les ciències”; per descomptat, la geografia també. A partir d'aquella definició Stock (1999) etiqueta amb “unitat metaregional” una estructura metageogràfica particular; esdevenint d'aquesta manera la “metageografia” el conjunt d'unitats metaregionals. L'elecció d'aquesta denominació rau en les unitats territorials analitzades per Lewis i Wigen (les regions). La distinció entre el conjunt

¹⁵ White (2001, p.9) defineix la “metahistòria” com una “estructura profunda de la imaginació històrica”.

¹⁶ Especialment significatives són les pàgines 45-67 del volum 1, on es pot llegir, per exemple: “Comencem pels mapes. Inclús en els mapes hem trobat una manera d'expressar els nostres sentiments. Dividim el món entre el que anomenen *continents*. En l'hemisferi oriental, on viuen encara les quatre cinques parts de la humanitat, s'utilitzen les mateixes divisions usades pels occidentals medievals: Europa, Àsia i Àfrica. Sabem que Europa a l'oest de Rússia inclou aproximadament la mateixa població que l'Índia històrica, constituïda avui per l'Índia i el Pakistan. Posseeix aproximadament la mateixa diversitat geogràfica, lingüística i cultural, i aproximadament la mateixa superfície. Per què Europa és considerada un continent i l'Índia no? [...] Seguim considerant Europa un continent perquè els nostres ancestres culturals hi vivien. I considerant-la un continent li concedim un lloc desproporcionat en relació a la seva magnitud, en quant que constitueix una part subordinada d'una unitat més gran però forma en sí mateixa una de les principals parts del món”.

d'estructures i una estructura en concret es mostra necessària, ja que la seva no separació o diferenciació terminològica està en l'origen de diverses confusions, sobretot observables en ressenyes d'estudis sobre metageografia.

Un aspecte a tenir en compte és que mentre apareix indispensable ordenar el coneixement a partir d'una metageografia o, si més no, per mitjà d'"algun o altre esquema heurístic" (Lewis i Wigen, 1997, p.186), en canvi no ho és el manteniment d'unes unitats metaregionals concretes (en especial les que s'han desvinculat del context històric i territorial en el que van ser creades) donat que perpetuen una forma particular de determinisme ambiental i una tendència ideològica. Aquesta conclusió és similar a la que ja arribava Hodgson (1974) en analitzar breument la "visió occidental del món" mostrada per mitjà de la cartografia (i les projeccions) i la jerarquia dels territoris (en especial pel que fa als continents). Partint d'aquesta observació desenvolupen una anàlisi crítica de la metageografia actualment en ús, que els condueix a l'elaboració de la proposta de noves unitats metaregionals (i no pas d'una nova metageografia com sol confondre's). Aquestes noves metaregions tampoc estan exemptes de polèmica o d'elements criticables a partir dels propis criteris definits per Lewis i Wigen (1997), tal i com senyalen diversos autors (Hooson, 1998; Manzo, 1998; Blaut, 1999; Stock, 1999; Taylor, 1999; i Unwin, 1999).

L'anàlisi crítica metageogràfica es recolza en el qüestionament de quatre "mites"¹⁷: el dels continents, el de l'estat-nació, el de l'est i oest i, en darrer terme, el de la concordança geogràfica. Breument el primer fa referència a l'atorgament a les grans masses terrestres del planeta (els *continents*) unes fronteres socials i naturals inherents, alhora que estableix què es pot considerar com a continent i què no. El segon mite, el de l'estat-nació, és l'associació errònia de la delimitació territorial de l'estat amb una sola nació. El tercer fa referència a la divisió entre Occident i Orient, i la seva delimitació, als que s'associen unes característiques polítiques, econòmiques, socials, culturals i espirituals intrínseques a cada un. Per últim, el mite de la concordança geogràfica és el resultat de la creença en que diferents fenòmens exhibeixen unes mateixes pautes de distribució, com a conseqüència dels tres primers mites.

Lewis i Wigen (1997) parteixen de la hipòtesi que en un món globalitzat posterior a la Guerra Freda ja no té sentit mantenir la metageografia construïda durant aquell període històric. De fet, com posen de manifest, d'ençà la seva fi diversos autors han elaborat nous models d'ordenació del món, amb més o menys èxit, com és el cas reeixit de la metageografia de les civilitzacions de Samuel Huntington (1996). A més del breu repàs que duen a terme, Lewis (2000) se centra també en d'altres estructures proposades, fent èmfasi en els errors incorporats i com són reproduïts. Partint d'aquesta hipòtesi analitzen els continents¹⁸, els estats-nació i els blocs regionals globals (els blocs supra-estats). Aquest tema també és treballat per Agnew (1999a), Baudelle (2005), Paasi (2005), Dittmer (2006) i Murphy (2008), pel cas d'Europa; Price i

¹⁷ Lewis i Wigen (1997) prenen el concepte de "mite" geogràfic del treball de Steadman (1969) [ob. cit.].

¹⁸ Taylor (1999, p.485) s'adona d'una destacable absència en l'anàlisi dels continents: "Lewis i Wigen no diuen res sobre el *setè continent*, l'Antàrtida", i senyala que com que no hi ha "una ocupació humana permanent, es podria pensar que aquest continent, com a mínim, s'escaparia del biaix metageogràfic. Però no. Donat que els mapes centrats en el Pol Sud no poden tenir un *nord* [...], de quina forma s'ha representat en els mapes? [...] La resposta està en la nostra metageografia: la part superior del mapa de l'Antàrtida és la part encarada a l'oceà Atlàntic, la ruta des d'Europa!".

Cooper (2007), per l'Amèrica llatina; Pelletier i Lefort (2006), per l'ecumene; Schendel (2002), Pelletier (2000, 2003, 2007a i 2007c) i Spoorenberg (2004) per l'Àsia sud-oriental i oriental, el darrer dels quals afegeix a més la metageografia construïda per Thomas Robert Malthus; o la divisió Orient\Occident (Pelletier, 2007b i 2008), reflectit en el primer cas a través del pensament del geògraf anarquista Élisée Reclus. D'una forma similar Lewis (1999) i Lewis i Wigen (1999) prossegueixen amb la construcció metageogràfica dels oceans, tasca que també realitza Bentley (1999) a partir de la combinació amb l'anàlisi metahistòrica.

Una aproximació interessant és la desenvolupada per Uscanga (2002) partint del treball de Lewis i Wigen (1999). La seva proposta combina les perspectives continental i marítima amb l'objectiu de construir una metageografia d'àrees regionals globals basades en els mars i oceans. Fa èmfasi especial a la conca del Pacífic, no només pel seu interès personal, sinó també com a resposta a Lewis i Wigen, pels quals aquesta àrea no té cabuda en la disciplina geogràfica. Els mars i oceans són entesos com a zones d'intercanvi de cultures i, per tant, com a base de les àrees regionals i no pas, pel contrari, com a punts de contacte entre àrees regionals, al mateix temps que els espais marítims deixen de ser una simple metàfora eurocèntrica.

Relacionat amb aquestes qüestions, Lewis i Wigen (1997), així com Pelletier (2003 i 2007a) i Dittmer (2006), en tant que personal docent, s'interessen en el tractament de la metageografia en l'ensenyament de la Geografia Regional, especialment pel que fa a la geografia regional global.

Lewis i Wigen (1997) també reflexionen sobre alguns altres aspectes que, posteriorment, són continuats per altres investigadors, com els tipus de metageografies, les xarxes de ciutats globals i l'estructura espacial de la globalització, l'oposició entre realisme i constructivisme en la concepció de les estructures metageogràfiques o la relació entre metageografia i metodologia. Els tres primers temes són àmpliament desenvolupats per Taylor (2000, 2001a, 2001b, 2003a i 2003b), Beaverstock, Smith i Taylor (2000) i, en menor mesura, Agnew (1999a), Flint (2002) –des d'una perspectiva metapolítica– i Sidaway (2007) –des del desenvolupament–; el quart ho és també per Agnew (1999a), i el darrer per Dorling (2004) sobre l'impacte de la metageografia en la recerca mèdica i Jackson i Nexon (2002) sobre el mètode comparatiu en els estudis de ciència política i relacions internacionals. A aquests àmbits d'estudi cal afegir les aportacions de, i de Starrs (1997), Harpold (1999) i Gordon (2006a i 2006b) sobre la metageografia d'Internet i del ciberespai.

Tots aquests treballs analitzen les metageografies d'unitats de gran escala, però en cap cas s'analitza la construcció metageogràfica de territoris a escales inferiors. Aquesta observació també la fa Unwin (1999, p.204), per a qui s'obvien “les estructures espacials de petita escala, del dia a dia, a través de les quals la gent viu i experimenta el món”. L'excepció la constitueix, encara que no completament, el treball d'Armon (2005), en el que s'analitza la invenció i construcció metageogràfica d'Hispania, durant la primera meitat del segle XVII, per mitjà de l'obra de Cervantes *Don Quijote*.

A partir de l'observació de Lewis i Wigen (1997) sobre les diferents propostes de regionalització global posteriors a la fi de la Guerra Freda es conclou l'existència de diferents tipus de metageografies i d'unitats metaregionals. Analíticament aquests investigadors centren l'atenció

només en un tipus de metageografia, l'“estatista” o, com és denominada per Taylor (2003b), “en mosaic” i n'indiquen les principals característiques.

A aquest tipus, Taylor (2000a, 2003a, 2003b) n'afegeix d'altres a nivell històric (del “sistema-món”, de la “modernitat mercantil” i de la “modernitat industrial”), com a resultat dels canvis provocats en les dinàmiques territorials pel capitalisme, i en proposa una anàlisi a partir de tres aspectes: la pauta, el contingut i el significat. Cada un d'aquests tipus posseeix les seves pròpies característiques, però totes comparteixen, com es mostrarà més endavant, un conjunt de trets comuns, com l'ordenació jeràrquica dels processos territorials aplicada a la configuració d'aquestes estructures mentals. A partir de la constatació d'una successió històrica de diferents metageografies, Taylor (2001a, 2003a) identifica l'existència de períodes de transició entre una i una altra, els denominats “moments metageogràfics”. Això el porta a inferir sobre si l'estat de desenvolupament actual de la globalització constitueix un d'aquests moments.

Per últim, per a l'anàlisi crítica de les metageografies Lewis i Wigen (1997) proposen deu principis, relacionats amb la commensurabilitat, el determinisme geogràfic, els criteris definitoris, la càrrega històrica i ideològica... de les estructures espacials. Tanmateix, l'anàlisi d'aquests autors és força descriptiva i incompleta, com ja adverteixen els propis autors i, posteriorment, tornen a senyalar investigadors com Agnew (1999a) o Blaut (1999).

En segon lloc cal fer referència al concepte desenvolupat recentment per Paul Sutermeister (2008). Malgrat les similituds que presenta amb l'anterior interpretació, de la que en deriva en part, les seves particularitats són prou interessants com per a que sigui tractada per separat. En aquest cas la “metageografia” també està basada en el concepte “metahistòria” de White (1973), qüestió aquesta darrera que havia tractat en treballs anteriors (Sutermeister, 2004). Tot i que les paraules de Sutermeister (2008) són ambigües al respecte, semblen indicar que el desenvolupament del concepte el va iniciar amb anterioritat a conèixer el treball de Lewis i Wigen (1997), si bé posteriorment hi va tenir una important influència; i, de fet, el mot “metageografia” l'hauria pres d'aquell. No fa referència a altres treballs sobre metageografia derivats de la interpretació de Lewis i Wigen, però en canvi adverteix que pot tenir altres sentits, com el donat per Carlos (2005a), del que se'n parlarà en el segon nivell interpretatiu. A la influència d'aquests dos treballs, cal sumar-hi també el de Martins (2007) sobre ontologia de la geografia.

Per a Sutermeister (2008, p.3) una metageografia bàsicament és “una representació de l'espai mundial essencialment subjectiva” que està subjecte a “els discursos geogràfics, la producció de concepcions del món”, idees anàlogues al concepte de “metahistòria” de White (1973). La definició de Sutermeister, si bé similar a la de Lewis i Wigen (1997), és més restrictiva i se'n diferencia en dos aspectes fonamentals. En primer lloc, aquesta es refereix a una representació espacial, mentre que l'anterior és més global en incloure el conjunt d'estructures, de les que en formen part les representacions. En segon lloc, la metageografia de Sutermeister està restringida únicament a l'escala mundial, mentre que l'anterior potencialment és ampliable a qualsevol escala.

Comparteixen, en canvi, la idea que les representacions són elaborades de cara a pensar el món, i en aquest sentit Sutermeister (2008, pp.3-4) considera que “són metageogràfiques les estructures, les pautes o els models de l'espai mundial que pretenen facilitar la comprensió d'aquest espai, però

que en si mateixes no són absolutes o universalment vàlides i poden ser científicament qüestionables”. Malgrat això, senyala que les metageografies són necessàries i, concloent a partir de l'anàlisi de Martins (2007) però a diferència de Lewis i Wigen (1997), que no reflecteixen errors, sinó que en tot cas el que pot ser erroni és la comprensió humana.

El concepte és aplicat per a l'anàlisi dels paradigmes en els estudis sobre les relacions internacionals, exemplificat en el cas concret dels “estats fracassats”. La hipòtesi de Sutermeister (2008, p.1) es resumeix en que “cada paradigma [...] es distingeix\destaca per una metageografia pròpia” i en aquest sentit mostra la metageografia específica dels quatre paradigmes en relacions internacionals (idealisme, realisme, dependència i interdependència).

A cavall d'aquest nivell interpretatiu i el següent es pot situar la conceptualització de Charles-Pierre Péguy (2001). La seva proposta parteix de la idea que el món està caracteritzat per la fluctuació i la discontinuïtat dels processos, els fluxos, els territoris, el temps... i que alhora està dividit i unit per les transformacions produïdes per l'acció humana, formant un sistema. Sintèticament es pot dir que aquest sistema espai-societat és complex i variable en el temps, de relacions no lineals, subjecte a la intervenció de la aleatorietat i caracteritzat per una no additivitat dels territoris i les societats. Des d'aquesta perspectiva la metageografia proposada per Péguy és entesa com una filosofia de la geografia i, per tant, s'inclou en el següent grup interpretatiu. De fet, i com es veurà, comparteix certs trets amb les construccions de Berry (1973) i Langhein (1986). És favorable també a la formulació d'una filosofia de la geografia que “contribueixi a la construcció de la unitat de les ciències socials inserint-hi la geografia en totes les seves dimensions” (Péguy, 2001, p.109); idea també exposada per Langhein (1986), Santos (1996), Carlos (2005a i 2007) i Castilho (2005).

Péguy proposa encaminar-se vers una metageografia en contraposició al domini que exerceix la geometria euclidiana i cartesiana sobre la teoria, anàlisi i discurs geogràfic, en tant que ja no representen correctament la realitat social i territorial. Aquí “metageografia” és definida com a “imaginari geogràfic”, d'una forma molt similar a com ho és “metahistòria” per part de White (1973). La proposta metageogràfica ha de ser “susceptible d'evocar la complexitat de la societat” (Péguy, 2001, p.109) i permetre, per exemple, representar els “territoris immaterials” (com els territoris de les llengües, les cultures o les religions) o un espai humà totalment mundialitzat i, alhora, atomitzat. En aquest darrer sentit, i similarment a Lewis i Wigen (1997) i Taylor (2003b), aposta per la superació de la metageografia institucionalitzada i acotada per l'estat-nació (la metageografia en mosaic-estatista) i la seva substitució per un nou tipus.

La nova metageografia ha de representar el mateix que a les matemàtiques foren les formulacions de la geometria no euclidiana. Com exemple metafòric d'aquesta metageografia dóna dos problemes geomètrics: d'una banda, l'anàlisi dels espais abstractes comptant amb un nombre de dimensions superior a tres i, de l'altra, les distàncies negatives. Afegeix que, a més, podrien arribar a esdevenir part del futur imaginari geogràfic (sobretot en relació al sistema-món i a les xarxes) que, de fet, ja s'apliquen en les geografies del ciberespai, de les ciutats globals o de les xarxes de ciutats i agents.

B\ Estructura *a posteriori* a l'espai

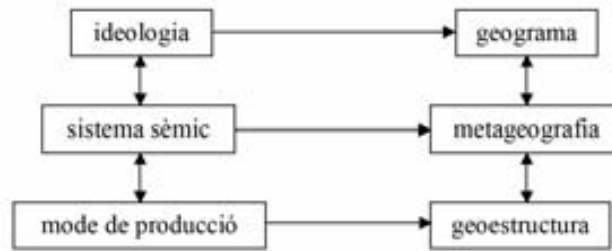
Amb anterioritat a la formulació de les interpretacions del primer subgrup, el geògraf francès Claude Raffestin (1983) va elaborar un esquema de la geografia a l'entorn de la “geoestructura”, la “metageografia” i el “geograma”. Tant el concepte de metageografia com els termes usats en la seva definició, així com les conclusions a les que arriba, són similars a la construcció de Lewis i Wigen (1997). Tot i que existeixen diferències significatives, en general no són contradictòries, llevat del sentit en el que l'estructura metageogràfica intervé. Com en d'altres casos no s'indica l'origen o formació del terme “metageografia” ni el coneixement d'altres usos d'aquest terme.

Les bases teòriques van ser desenvolupades extensament a Raffestin (1980), partint de les nocions de poder i coneixement de Michel Foucault (1966) i reformulant-les des d'una perspectiva geogràfica. Per a aquest geògraf l'anàlisi dels vincles entre poder i coneixement en relació amb l'espai és, de forma simple, el significat darrer de la geografia. En un treball posterior, Raffestin (1983) va més enllà concentrant-se en l'ambigüitat de la geografia i la reproducció geogràfica, per a qui s'articula “en tres moments” (*idem*, p.15). La geografia es refereix tant a l'objecte territorial, construït en base a un mode de producció (la geoestructura) i la seva representació, i la tendència d'aquesta disciplina a naturalitzar el coneixement territorial, mitjançant la separació del context històric en el que s'emmarca, convertint-lo així en ideologia (el geograma). La construcció del geograma es realitza per mitjà d'un sistema de signes o sistema sèmic: la metageografia. L'esquema apuntat per Raffestin (1983, p.13) significa “passar de la realitat material a la representació de la realitat material” per mediació d'un sistema de signes. Una versió prèvia d'aquest esquema ja havia estat desenvolupada i aplicada a l'anàlisi de l'espai i el paisatge, si bé sense ser carregada plenament amb els continguts foucaultians (Raffestin, 1978 i 1981). En aquests articles esboça els dos conceptes de geoestructura i geograma, així com la perspectiva semiòtica a partir de la qual defineix el sistema sèmic, en aquest cas només representat pel metallenguatge. De fet, Raffestin (1980) dedica una especial atenció a la relació entre llenguatge i poder.

En aquest context la metageografia “és el conjunt de sistemes sèmics mobilitzats per assegurar la representació de la geoestructura. Són tots els signes usats per fer intel·ligible la geoestructura, és a dir, per comunicar un missatge” (Raffestin, 1983, p.14) i per mitjà del qual es produeix el geograma. Donades aquestes funcions i dimensió, el conjunt dels sistemes sèmics es caracteritza per la seva alta varietat i complexitat. És el mitjà, per tant, pel qual s'assegura la transmissió i comprensió de la geoestructura i el geograma i, consegüentment, la creació d'una coherència geogràfica entre la realitat material, la seva representació i la ideologia. Una característica destacable de la metageografia és el fixament dels límits entre els que es construeix la coherència a la que s'ha fet referència (Raffestin, 1978 i 1981), de manera que no possibilita la transmissió i comprensió més enllà d'aquells.

En resum, el geograma\ideologia és la representació espacial de la metageografia\sistema sèmic, partint d'una geoestructura\mode de producció existent. Ara bé, la metageografia no només és l'instrument que permet passar de la geoestructura al geograma, sinó que també es produeix una retroalimentació en sentit invers, tal i com es mostra en la següent figura (2.3). Conceptualment el conjunt format per la metageografia i el geograma equival al concepte de metageografia de Lewis i Wigen (1997).

Fig.2.3: Actuació de la metageografia segons Raffestin (1983)

Font: Raffestin (1983)

Per a Raffestin (1983) el sistema sèmic, és a dir, la metageografia, és sinònim de mecanisme de poder i, per tant, és objecte de control per part d'una classe dominant, carregada ideològicament. En controlar-la la fa evolucionar d'acord als seus objectius classistes, fent-la participar alhora activament en l'elaboració i en la perpetuació del seu programa, així com en la justificació de les seves pràctiques espacials. D'aquesta manera s'entén que la producció de coneixement territorial és una forma d'exercir poder (Raffestin, 1980). En el cas concret de la disciplina geogràfica conclou que "la història del pensament geogràfic és sobretot una història dels geogrames, és a dir una història dels missatges elaborats a partir de la geoestructura" (Raffestin, 1978, p.95). Un element important en el procés de control de la metageografia és la necessitat de la classe dominant de convertir els seus interessos particulars en col·lectius; és a dir, d'imposar-los al conjunt de la societat. En aquest sentit, la metageografia contribueix a transmetre el seu projecte social, econòmic i polític, creant una "falsa consciència" social compartida per la classe dominant i dominada, fins al punt de fer desaparèixer l'oposició entre ambdues. En el procés d'acceptació social d'una metageografia hi tenen un rol destacat la seva naturalització i fossilització històrica. Pel contrari, la pèrdua del control sobre el sistema sèmic correspon a una pèrdua de poder i, consegüentment, apareix una absència en la coherència geogràfica arribant a un punt de no-retorn en el consens geogràfic-metageogràfic-ideològic. Aquest punt de no-retorn equival al "moment metageogràfic" de Taylor (2001a, 2003a).

Partint d'aquesta concepció Raffestin (1978 i 1981), abans que Lewis i Wigen (1997), Taylor (2003a) o Sutermeister (2008), identifica la possibilitat de construir diferents geogrames a través d'altres sistemes sèmics, i d'aquí el factor estratègic del seu control. En aquest sentit anota que un mateix sistema sèmic "L" –de *Langage*– sobre una geoestructura "Gs" pot donar a lloc diferents geogrames "Gg", formulant-ho de la següent manera (pel cas que se'n donin tres): L/Gs (Gg1; Gg2; Gg3). Posteriorment mostra l'existència de diferents tipus de metageografies i geogrames a nivell històric en relació a les transformacions en el mode de producció capitalista (Raffestin, 1983). Concretament interpreta la metageografia del capitalisme industrial (que l'anomena indistintament "clàssica" o "quantitativa"), reflectida, per exemple, en la construcció de models de localització industrial, de Von Thünen... Senyala que a nivell històric la metageografia industrial va substituir progressivament a una de basada en el model de desenvolupament agrari, alhora que és substituïda per una de nova d'ençà els anys 1950-60, que no identifica ni caracteritza. Continuant amb raonament, dell'Agnese (2008) identifica un tipus més a afegir: la metageografia i geoestructura basada en el sistema sèmic de l'estat-nació, tal i com també fan Lewis i Wigen o Taylor. Per últim, i de forma similar a Lewis i Wigen, Raffestin (1983) també aposta per una

metageografia crítica per a combatre les metageografies capitalistes, en especial la clàssica i quantitativa, i els problemes derivats en la producció de coneixements territorials tant a nivell científic com no-científic.

Una segona accepció és el concepte de “metageografia” desenvolupat per Giuseppe Dematteis (1982 i 1985), aplicat també per Francesco Adamo (1983) i, posteriorment, lleugerament reformulat pel mateix Dematteis (1989 i 1995). La seva concepció s'inscriu en un debat més ampli sobre metageografia en la geografia italiana a principis dels 80, del que se'n parlarà més endavant en tractar la metageografia com a paradigma. El concepte de Dematteis i Adamo, malgrat estar-hi enllaçat, però, presenta unes particularitats que el diferencien de la resta de desenvolupaments italians. Com indica dell'Agnese (2008) la interpretació de Dematteis és molt propera a les idees de Raffestin sobre el poder i la distinció entre la geoestructura, la metageografia i el geograma. De fet la influència d'aquell autor és notòria entre alguns geògrafs italians com Angelo Turco o Giacomo Corna-Pellegrini¹⁹, a més del mateix Dematteis, gràcies al fet que alguns treballs fossin traduïts en llengua italiana²⁰ (dell'Agnese, 2008). El concepte de Dematteis (1982) sorgeix d'un necessari canvi de paradigma en la geografia, que perseguia l'objectiu de superar la situació a la que es trobava la disciplina als anys 70 i 80, en especial pel que fa a la formació cultural dels geògrafs. En front d'aquesta situació proposava passar d'un espai geogràfic mítico-ideològic a concebre'l com a metàfora. El nou paradigma implicava continuar descrivint l'espai però partint del fet que és el resultat de fets i pràctiques socials i polítiques; l'espai és possible pensar-lo per mitjà d'un discurs crític-reflexiu o, també l'anomena, metageogràfic que, afegeix Adamo (1983), no pot prescindir del materialisme històric.

Partint d'aquest paradigma es construeix el concepte de metageografia, entès com una categoria o estructura del coneixement sobre el territori subjecte al grau de formació acadèmica i cultural del geògraf. Aquesta estructura cognitiva apareix a partir d'un nivell intermedi de les metàfores geogràfiques. Dematteis (1985) ordena les metàfores de la geografia en una línia que es mou entre un mínim (el nivell enumeratiu) i un màxim (el llenguatge científic). Entre aquests dos nivells es troba l'intermedi (pre-teòric), que té un fonament intuïtiu i una funció heurística, sense els qual no pot passar-se des del nivell mínim al màxim. La configuració d'aquest nivell és el resultat de la combinació de la capacitat crítica del geògraf i de la seva formació (que li permet adquirir la categoria metageogràfica del coneixement territorial).

Per Dematteis (1982) la base de la metageografia es concentra en els criteris que permeten l'abstracció i generalització dels objectes i fenòmens espacials a explicar així com les categories que construïran. Per tant el discurs metageogràfic respon a “com es fa” la geografia a nivell metodològic, crític i teòric (Dematteis, 1985). En el context històric de la geografia, el principal repte era “integrar [...] la interpretació metageogràfica a la descripció geogràfica” (Adamo, 1983, p.23), però no el sentit que, metafòricament, la metageografia “nodrís a la geografia, sinó que se la mengés” (Dematteis, 1982).

¹⁹ Veure: TURCO, Angelo (1988) [*Verso una teoria geografica della complessità*. Milà: Unicopli] i CORNA PELLEGRINI, Giacomo (1987) [(a cura de). *Aspetti e problemi della geografia*. Milà: Marzorati]

²⁰ En italià: Raffestin (1981 i 1983). L'article de Raffestin de 1981 és la versió en italià del mateix article de 1978, publicat en l'edició italiana de la revista *Hérodote*. El treball de 1983 només ha estat publicat en llengua italiana.

A tall d'exemple, Dematteis situa en el nivell intermedi representacions geogràfiques com les figures “Nous Països Industrialitzats” (NPI), a escala global, o el “Sunbelt” dels Estats Units i el “Model adriàtic” a Itàlia, a escala estatal/regional, així com també, de la mateixa manera que fa Raffestin (1983), la construcció de models (gravitacionals, potencials, rank-size...). En aquest nivell també es pot situar els “estats fracassats” de Sutermeister (2008). Seguint aquesta línia, Adamo (1983) analitza la metageografia dels sistemes de localitat central (els models de Christaller, Lösch, Bonnetti...); és a dir, posa l'accent en el factor social en la concepció d'aquests models (de la seva estructura i comportament).

El concepte “metageografia” de Dematteis i Adamo té forces punts amb comú amb el desenvolupat per Lewis i Wigen (1997), sobretot en la seva aplicació. No obstant això, és més restrictiu, en el sentit que representa l'estructura cognitiva de la població formada en geografia i, consegüentment, només present a partir d'un punt determinat del procés de producció de coneixements.

En treballs posteriors, Dematteis (1989 i 1995) modifica lleugerament aquesta aproximació teòrica, especialment en relació a qui adquireix el coneixement metageogràfic. Aquesta categoria ja no és exclusiva dels geògrafs, sinó que és (potencialment) adquirida per qualsevol persona. L'usa concretament en l'anàlisi de les representacions del “paisatge geogràfic”, en les que distingeix quatre modes principals de considerar-lo: de la geografia historicista, de la geografia física (positivista), de la geografia humanista i de la metageografia. El mode metageogràfic és aquell que, d'acord amb el que s'ha apuntat, el paisatge deriva de la construcció mental (interna) a partir de la qual representar els objectes i fenòmens territorials (externs). La metageografia respon a com i a per què es representa el territori o el paisatge de la forma en que es fa.

En aquest grup interpretatiu cal incloure en darrer terme el concepte de “metageografia” (fruit de la unió de metafísica i geografia) de Zamyatin (2003 i 2004) i, en menor mesura, Grigor'ev (2004), formulat en la ciència del paisatge de la tradició geogràfica russa. Per “metageografia” s'entén i usa per a designar l'estructuració i interpretació de l'espai a través de la seva imatge. Cada una de les estructures que poden identificar-se constitueix una metageografia composta per un conjunt de vectors metageogràfics (els elements bàsics i elementals que defineixen una metageografia concreta). La construcció de la imatge metageogràfica és el resultat de la combinació i confluència de tres dimensions interpretatives: la geopolítica, la geofilosòfica i la geofísica. Aquest concepte l'aplica a l'anàlisi de la imatge de les principals ciutats russes (incloent-hi també Kiev, a Ucraïna) conclouent que existeixen diferents metageografies i vectors metageogràfics. En tant que recerca de vectors, la construcció de Zamyatin s'aproxima, com es mostrarà més endavant, a l'eigenespai de la interpretació de Gokhman et al. (1969), desenvolupada també en la geografia russa.

Com en les dues interpretacions anteriors, aquesta proposta només és concebible com una estructura organitzada per part de l'ésser humà, que és l'agent que percep i construeix la imatge. En el context de la ciència del paisatge russa, la inclusió de la dimensió humana és una aportació important en la configuració i interpretació del paisatge, a diferència de la centralitat i exclusivitat donada als elements abiòtics i biòtics en la geografia soviètica (Shaw i Odfield, 2007).

2.1.1.2- La metageografia com a paradigma

En el segon grup d'interpretacions la metageografia s'utilitza per indicar una preferència filosòfica que condueix a un paradigma per ser aplicat a la geografia o bé directament com a sinònim de paradigma geogràfic. El que condueix a la seva recerca és la investigació del que es troba “més enllà de la geografia”: els fonaments d'aquesta disciplina o el seu sentit i destí. En aquesta categoria s'agrupen principalment dues interpretacions, la construcció de Berry (1973) i la de Santos (1996), Carlos (2005a i 2007a) i Castilho (2005), que, si bé són diferents, tenen en comú que ambdues apareixen o són pensades com a reacció al mainstream geogràfic. En ambdós casos el mot “metageografia” està format per analogia al concepte de “metafísica”. A aquestes dues cal afegir la interpretació elaborada per Langhein (1986), tot i ser molt poc desenvolupada i, com ja ha estat exposada, part de la de Péguy (2001).

Com es mostrarà més endavant en parlar dels tipus de metageografia estructura (subcapítol 2.3), les interpretacions aquí agrupades s'associen a tipus específics, tal i com també observa Sutermeister (2008). En aquest sentit, les interpretacions que tot seguit es tractaran són una crítica a la metageografia (estructura) en mosaic-estatista, d'una banda, i un clam per a una nova metageografia en xarxa i transversal, de l'altra. A tall d'exemple, incorporen la voluntat de trencament amb la parcel·lació del coneixement en diverses disciplines especialitzades, aposta que també fa Taylor (2001a i 2000b) en analitzar com la metageografia en mosaic-estatista ha incidit en la parcel·lació de les ciències socials.

En primer lloc s'exposa el concepte desenvolupat per Berry (1973), a qui es pot considerar com a introductor del concepte “metageografia” en l'àmbit acadèmic anglosaxó. Amb aquest terme fa referència a la “part de l'especulació geogràfica que s'ocupa dels principis que resten darrera de les percepcions de la realitat i que en transcendeixen, abastant conceptes com els d'essència, causa o identitat” (Berry, 1975, p.23). Si bé aquesta explicació podria ser interpretada com una branca dins de la disciplina geogràfica i, per tant, correspondre al tercer grup interpretatiu, el cert és que Berry dota a la metageografia d'un valor incomplet en si mateix, que cal completar i complementar amb l'aproximació filosòfica a través del qual formular una especulació geogràfica concreta. D'aquesta manera la fórmula “metageografia de + aproximació filosòfica” esdevé un paradigma.

En aquesta direcció Berry (1973) elabora el concepte de “metageografia del procés”, derivat del de metafísica del procés sobre el qual s'assenta²¹. Racine (1977) senyala que Berry apostava epistemològicament, en el marc de la teoria sistèmica, per la centralitat dels processos, i no de les estructures, en la producció dels conceptes, discursos i anàlisis geogràfiques. Aquesta aposta representava un “progrés important [...] que suposa passar de l'estudi únic de les estructures,

²¹ La idea bàsica de la metafísica del procés (o filosofia evolutiva, filosofia del procés...) és que l'existència natural és entesa millor en termes de *processos*, *modes de canvi* o *desenvolupament*, en lloc de *coses*, *matèria* o *estabilitats fixes*. D'acord a aquesta idea la possibilitat de qualsevol canvi o desenvolupament (físic, orgànic, psicològic...) és la característica dominant i principal d'allò real. Alguns dels principals filòsofs que l'han desenvolupat són: Alfred North Whitehead, Teilhard de Chardin, Herbert Spencer i Henry Bergson. Berry (1973) entra en contacte amb la metafísica del procés a través del treball de John R. Platt (1970) [“Hierarchical growth” a *Bulletin of the Atomic Scientists*, núm.26(2-4), pp.46-48].

inclús longitudinals, als processos” (Racine, 1977, p.24). És necessari senyalar que la proposta de Berry es realitza en un moment particular de la història del pensament geogràfic que, depenent de la opció presa en les investigacions, és valorada d’una manera o una altra. Per Racine (1977) es desenvolupa en un moment en el que es buscava un allunyament de la geografia tradicional, inductiva, empírica i quantitativa, i indica que aquest allunyament estava dominat per dos discursos: el de Brian Berry, que pot qualificar-se de funcionalista (basat en la teoria sistèmica), i el de David Harvey o William Bunge, marxista (basat en la dialèctica). En canvi per a Davies (1975) el canvi proposat per Berry s’inscrivía en el procés de revolució de la geografia que s’havia iniciat amb la geografia teòretico-quantitativa.

La idea fonamental de la metageografia del procés rau en “considerar que l’univers no s’hauria d’observar com quelcom constituït per objectes o coses, sinó com una jerarquia completa de pautes de flux [...], en els que les *coses* són trets o característiques del flux” (Berry, 1975, p.23). A nivell ontològic, per tant, suposa definir el món com un esdeveniment (Hernández, 1984). Alhora les pautes de flux estan interrelacionades i són més o menys interdependents. En aquest sentit els processos s’estableixen “dins de sistemes d’escala [...] major [...] que s’autoconserven o autorrepeteixen, amb una certa permanència, tot i que la matèria, l’energia i la informació estiguin fluïnt contínuament” (Berry, 1975, p.23). Cal subratllar que els sistemes o les “estructures estàtiques” que són constituïdes a partir d’aquests no en són l’element central, com és en el cas del discurs estructuralista al que s’oposa el funcionalista de Berry, sinó que en la metageografia del procés l’èmfasi recau sempre en una “jerarquia de fluxos” (l’aspecte funcional). D’aquesta manera les estructures només tenen interès en tant que tenen la capacitat de transformar-se (sistemes oberts) o autoconservar-se (sistemes tancats) tant en l’espai i el temps com en la seva posició jeràrquica. Ara bé aquesta transformació o autoconservació és sempre relatiu i és aquest tret, la relativitat dels canvis, el que permet definir la jerarquia dels fluxos.

En la metageografia del procés la idea de la relativitat té un lloc central, tant en relació entre els elements del sistema com respecte al temps, essent l’organització temporal dels elements una qüestió fonamental. Per tant el paradigma proposat ha de reconèixer “la relativitat de l’existència i la veritat o certesa relativa de les percepcions” (Berry, 1975, p.21), de manera oposada a la recerca de formes absolutes en l’organització espacial dels elements. En aquesta direcció Berry fa una especial atenció al rol desenvolupat pel llenguatge: critica la construcció d’un llenguatge orientat a la classificació dels objectes geogràfics i l’atribució de noms a les “coses”, en tant que comporta la “codificació de la realitat” de forma absoluta.

L’aplicació que se’n deriva es tradueix en la construcció d’una explicació geogràfica que només es pot entendre a partir de les causes i conseqüències dels processos territorials. L’interès de Berry (1973) se centra en l’aplicació d’aquest paradigma en la presa de decisions ambientals i de localització, en les que situa a l’ésser humà en una posició d’agent principal, considerant-lo “com una espècie de màquina cibernètica de processament d’informació i d’adopció de decisions” (Berry, 1975, p.21). En això cal tenir en compte que existeix una interrelació entre l’ésser humà (individus, grups i institucions socials) i l’espai, realitzada per mitjà de processos de retroacció.

El concepte de metageografia del procés va gaudir d’un cert èxit en la geografia italiana, entre finals de la dècada dels 70 i els primers anys 80. Especialment s’hi feu referència en quant a la

introducció i aplicació de la teoria general dels sistemes en la disciplina geogràfica, bé en un sentit general (Pozzo, 1982) o més concret, com en l'àmbit de la planificació i l'ordenació del territori (Vallega, 1982). Així mateix, el desenvolupament d'aquests treballs va generar un debat teòric (Cori et al., 1988), no gaire extens cal dir, canalitzat sobretot des de la *Rivista geografica italiana*. En aquest sentit es pot senyalar la crítica de Turco (1982) al capítol de Vallega (1982) sobre regionalització i metageografia del procés.

La segona interpretació és la desenvolupada en l'àmbit acadèmic brasiler per part de Milton Santos (1996) i, principalment, Ana F. A. Carlos (2005a, 2007a, 2007b i 2008), així com també, si bé en menor mesura, per Cláudio J. M. de Castilho (2005). Parteixen de la constatació que la societat i la geografia estan en crisi, produïda per la seva subordinació a la lògica capitalista i productivista. En front d'aquestes crisis Santos passa a parlar en clau de metageografia (Alabi, 2002), en el sentit de ressaltar el paper de la Filosofia com a mètode de pensament que permet i ajuda a entendre millor l'ésser humà i els seus desequilibris. Tot i que el concepte "metageografia" no l'utilitza fins als anys 1990, d'ençà les acaballes de la dècada de 1970 té un interès particular en l'epistemologia de la geografia i, com diu ell mateix, se centra en l'"àrea més de pensar el món, de pensar els llocs, i intentar una geografia més inclusiva, més exactament una metageografia que no pas geografia"²².

Aquesta idea la concreta en la proposta de construcció d'una metadisciplina (Santos, 1996) que, respectant l'autonomia de les diferents disciplines, entre elles la geogràfica, i reconeixent la seva interdependència, tingui per objecte una visió global i integrada del món, la societat i/o la realitat. En aquesta direcció pren sentit la reflexió d'una "geografia més inclusiva" amb el coneixement general i el desenvolupament de la hipòtesi de la construcció d'una metageografia, entesa com una "filosofia menor" (en el si d'aquella metadisciplina total) que "ofereixi un sistema de conceptes capaç de reproduir, en la intel·ligència, les situacions reals vistes des de la perspectiva de [la geografia]" (Santos, 2000, p.96). Segons Castilho (2005, p.45) per Santos "metageografia" significa la consideració simultània de "la realitat socioespacial [...] com una existència corpòria i una existència relacional, constituent, així, una totalitat en permanent procés de totalització".

Santos no pot acabar de desenvolupar aquesta proposta, interrompuda per la seva mort, tasca continuada per Ana F.A. Carlos i Cláudio J. M. de Castilho. Des d'una posició marxista i seguint amb el pensament de Milton Santos, així com el de David Harvey, Carlos (2007a, p.12) és partidària de desenvolupar un "camí per a la transformació radical de la societat" des de la geografia com a reacció al domini de la lògica capitalista en la societat i en la disciplina geogràfica. D'aquesta voluntat se'n deriva "la necessitat d'ultrapassar la dimensió ontològica de l'espai, però tampoc es tracta d'elaborar una nova epistemologia per a la geografia" (*idem*, pp.11-12) ni "transformar la geografia en una filosofia" (Carlos, 2005a, p.20), sinó de repensar i transformar el coneixement sobre i per a la producció i reproducció de l'espai. És a dir, d'una banda fixa l'objectiu de contribuir a la transformació de l'espai i la societat i, de l'altra, a la pròpia transformació interna de la geografia. En el procés de producció de coneixements crític i èticament responsable Carlos (2007a) contempla que han de ser tingudes en compte dues

²² Entrevista de Gilberto Gil a Milton Santos, a São Paulo l'1 de setembre de 1996. Publicada a: http://www.gilbertogil.com.br/santos/entre_0.htm.

dimensions cognitives, la “dimensió racional” i la “dimensió irracional”. Ambdues actuen en la producció i reproducció de l'espai, de les relacions socials i del cos (o la identitat individual).

En aquesta direcció, i per a l'assoliment d'aquell doble objectiu, aposta per la construcció d'una metageografia a través de la crítica de l'estat actual del coneixement geogràfic. Aquesta construcció és justificada en l'exigència ètica de desemmascarar i mostrar les contradiccions de la realitat produïdes pel capitalisme. Es conclou que l'objectiu del pensament metageogràfic és desenvolupar una crítica a través de la qual ser capaç de transformar la realitat. Per tant, la metageografia sorgeix alhora per a la i de la superació de la fragmentació del coneixement geogràfic resultat de la parcel·lació de la realitat i, consegüentment, de l'aïllament d'aquest coneixement. La seva superació ha de contribuir a la construcció d'una transdisciplina, enfocada socialment, que posi l'èmfasi en donar coherència als processos socials i territorials.

La metageografia es concreta en sis principis (Carlos, 2007a, 2007b i 2008), entesos com a reacció a la situació epistemològica hegemònica:

- a) entendre la problemàtica espacial i la seva gestió de forma àmplia, i no de forma restringida d'acord amb l'objectiu de creixement econòmic
- b) trencar amb l'atomització de la recerca en geografia produïda per la lògica productivista
- c) trencar amb la instrumentalització per part de l'Estat del planejament territorial i estratègic produïda per mitjà del domini del coneixement tècnic
- d) superar el discurs ambiental que buida la relació societat-natura, identificant la dimensió social i històrica del territori a més de la seva dimensió natural
- e) reduir la capacitat del capital, així com les ideologies que el sustenten, en la producció i reproducció de l'espai: per exemple, no entendre l'individu únicament com a consumidor
- f) realitzar la crítica radical a nivell qualitatiu, qüestionant les polítiques i estratègies desenvolupades d'acord a la lògica estatal i capitalista

La formulació d'aquesta metageografia –“suposant la metageografia com un desafiament” (Carlos, 2008)– no ha de ser reduïda a un model coherent, com es pot desprendre del desenvolupament dels principis anteriors. Pel contrari s'entén com un model que forneix un punt de partida per a la reflexió enfront les limitacions de la geografia com a ciència parcel·lar i, per tant, al servei de l'Estat i el capital. D'aquesta manera la metageografia ha de ser pensada com un moment de superació i d'inflexió davant la crisi teòrico-pràctica i, per tant, apareix com un moviment positiu per a la geografia; és “la superació de la geografia, no la seva destrucció” (Carlos, 2005a, p.20).

De forma similar procedeix també Castilho (2005), que reprèn la idea que el món està sent pensat i practicat de forma fragmentària, donant a lloc a un procés que evita la comprensió i pràctica de les accions humanes i/o dels científics socials. Per contra aposta per una metageografia que permeti buscar un procés de construcció de l'espai geogràfic per mitjà de la rearticulació dels fragments de la complexitat socioespacial.

En l'aplicació d'aquestes aproximacions teòriques, Carlos (2005a, 2005b i 2007b) introdueix aquella *nova inteligibilidade* al debat pel “dret a la ciutat”, com a forma per a superar l'alineació

teòrica i pràctica produïda pel fet d'entendre i viure la producció de la ciutat com una exterioritat. L'exteriorització es mostra, per exemple, en la fragmentació de les pràctiques urbanes, el desenvolupament de la propietat privada, l'estandardització del poder polític o en les necessitats de reproducció continuada i sostinguda del capital. En aquesta direcció Carlos (2008) estableix com a punt de partida els treballs de David Harvey a l'entorn de l'acumulació de capital i la producció d'espai. La conceptualització de la metageografia ha de permetre conduir als habitants de la ciutat (i als geògrafs en la producció teòrica) a reclamar el dret a la ciutat, que no s'ha de reduir simplement a la gestió democràtica de la ciutat, al dret a l'habitatge o a l'ús de la ciutat com a infraestructura, sinó a usar-la en totes les seves possibilitats i per a la realització d'allò humà. Castilho (2005), en canvi, reflexiona sobre el rol que ha de tenir la geografia en la teoria social crítica, especialment pel que fa al treball del geògraf a en el tercer món.

La tercera interpretació correspon a l'ús del concepte "metageografia" per part de Joachim Langhein, en l'àmbit acadèmic alemany, que en certa manera es pot interpretar com un entremig entre les dues anteriors. Malauradament aquest concepte no el va desenvolupar àmpliament²³ ni, per ara, ha estat prosseguit per d'altres geògrafs o investigadors. Langhein (1986) basteix una teoria general de sistemes sobre les condicions de vida a la Terra (la "geoecosfera") aplicada des d'una perspectiva dialèctica i fenomenològica. L'element bàsic és l'estabilitat dinàmica del supersistema (i dels seus subsistemes) geoecosfèric. En aquest sentit, aquesta proposta guarda forces similituds teòriques amb la centralitat dels processos i els sistemes en la formulació de Berry (1973), a partir del qual s'inspira per a la teorització del concepte "metageografia".

En aquest cas la "metageografia" s'utilitza per indicar o fer referència als aspectes i objectes bàsics i essencials de la disciplina geogràfica, un dels quals és, per a Langhein (1986), l'estabilitat dinàmica. La connotació de *meta* ve donada, d'una banda, per la rellevància i la pertinença dels aspectes situats més enllà de l'aplicació i interpretació de la geografia i, de l'altra, per la considerar que fenomenològicament no hi ha cap justificació científica al marge del *Lebenswelt* ("món viscut").

Parcialment aquesta interpretació es pot entendre com a la disciplina d'aquests elements bàsics. Tanmateix, de forma similar a com és interpretada per Santos o Carlos, Langhein considera que la "metageografia hauria d'arribar a ser, des del meu punt de vista, una mena de medicament [filosòfic] per a la Terra"²⁴ que permetés pensar els processos socials, culturals, tecnològics, naturals... de forma integrada per a perseguir l'objectiu d'assegurar la supervivència tant de l'ésser humà com de la geoecosfera. En aquesta direcció apunta que la màxima de la metageografia hauria de ser la recerca dels principis d'organització i estabilitat del *Lebenswelt*, de l'ésser humà i de la resta dels nivells de la geoecosfera. Aquesta explicació és, de fet, una translació a la geografia de la demanda que Edmund Husserl fa en general a la ciència.

En la construcció d'aquesta nova metageografia, a més del treball de Husserl, es parteix o es podria dirigir des de les reflexions sobre teoria, metodologia i planificació (i, per tant, política)

²³ En les converses mantingudes, Langhein reconeix que des de la finalització de la seva tesi doctoral (1986) no havia tornat a pensar en la qüestió metageogràfica.

²⁴ En converses mantingudes via e-mail amb Joachim Langhein (octubre i novembre de 2007).

plasmades en l'obra extensa d'Ernst Neef (escrita principalment durant la dècada de 1960 i 70)²⁵ i centrades en l'anàlisi de les interrelacions entre societat i natura en la producció del paisatge. Langhein (1986) recull les idees de l'anàlisi en diferents dimensions (escala), l'evolució de les funcions, els canvis temporals i, de la mateixa manera que els anteriors geògrafs, la construcció integrada i amb vocació global de conceptes a partir d'aportacions pluridisciplinars. La metageografia és, per tant, una aposta per una interpretació integrada i complexa de la geoesfera.

2.1.1.3- La metageografia com a disciplina científica

En el darrer grup interpretatiu s'identifiquen tres interpretacions similars i amb orígens comuns, tot i que desenvolupades en moments històrics i àmbits acadèmics diferents. En certa manera pot dir-se que la segona i la tercera són una evolució de la primera. El terme "metageografia" és una derivació lèxica i per analogia del de "metacartografia"²⁶, concepte encunyat per Hägerstrand (1952) i desenvolupat més àmpliament per Bunge (1966)²⁷ en el marc de les noves aproximacions en la geografia teorètico-quantitativa. De fet, el propi Bunge en alguna ocasió usa l'etiqueta "metageografia" per a denominar la geografia teorètico-quantitativa²⁸, de la mateixa manera que també ho fa Claval (1970), si bé mai va ser una opció preferent ni dominant en els àmbits acadèmics en llengua anglesa i francesa. Pel contrari, ho va ser des de finals de la dècada de 1960, i ho continua sent, entre els geògrafs baltoeslaus i/o soviètics, com ressenyen Markovich i Il'ych (1984) o Mičian (1995). El desenvolupament de la metageografia (i la metacartografia) s'inscriu en un interès general en qüestions teòriques i metodològiques en geografia: a més d'aquelles, en geografia teorètica, teoria en geografia econòmica i teoria de sistemes en la geografia com a ciència.

La metageografia "teorètico-metodològica" fou la primera interpretació en desenvolupar-se i la que ha tingut una major importància en la geografia soviètica (no tant, en canvi, en la post-soviètica). Gurevich et al. (1969, p.355) la defineixen com la disciplina que té per "estudi els elements bàsics comuns de les regularitats geogràfiques i de les potencialitats de la geografia com a ciència", és entesa en un sentit positivista. Matisen (*idem*) que la "metageografia no se centra en els problemes geogràfics específics, ni està relacionada amb la recol·lecció i generalització de fets. En aquest sentit difereix de la geografia teòrica, l'objectiu principal de la qual és generalitzar immenses quantitats de dades. La metageografia intenta d'explorar les potencialitats de la moderna geografia i penetrar en la seva essència".

²⁵ Per una anàlisi de les seves principals aportacions es pot veure l'obra col·lectiva: Mannsfeld, Karl i Neumeister, Hans (eds.) (1999) [*Ernst Neef: Landschaftslehre heute*. Gotha: Ergänzungsheft].

²⁶ Bunge (1966, p.38) exposa que "la metacartografia no està directament implicada en la preparació dels mapes o en el seu impacte psicològic; més aviat, la metacartografia procura mantenir-se allunyada d'aquesta qüestió per veure com els mapes funcionen com a dispositiu descriptiu de les propietats espacials en competència amb d'altres dispositius, com les fotografies, imatges, grafs, llenguatge i matemàtiques".

²⁷ Bunge (1966, p.38) en una nota de peu de pàgina reconeix que el terme "metageografia" li va ser suggerit directament per Hägerstrand.

²⁸ William Bunge l'usa, per exemple, en el debat mantingut amb Robert David Sack (Bunge i Sack, 1973) ["Spatial prediction" a *Annals of the Association of American Geographers*, vol.63, núm.4, pp.566-569] arran d'un article anterior d'aquell (Sack, 1972) ["Geography, Geometry, and Explanation" a *Annals of the Association of American Geographers*, vol.62, núm.1, pp.61-78].

El seu desenvolupament és degut sobretot als treballs inicials de Gokhman, Gurevich i Saushkin (1967 i 1969²⁹) i prosseguits per Retejum i Serebrjannyj (1985). Aquests treballs estan àmpliament influenciats per la trajectòria de la geografia matemàtica russa i de la geografia teòrica i quantitativa iniciada per William Bunge a *Theoretical geography* (de 1962 i 1966), els primers, i David Harvey a *Explanation in geography* (de 1969), els segons. La metageografia “teorètico-metodològica” centra principalment el seu interès en la metateoria i la metodologia de la geografia i, en menor grau i a partir de Retejum i Serebrjannyj (1985), la història del pensament geogràfic. Segons Mičian (1995), per tant, aquesta formulació se centra en dos aspectes diferenciats, en la metametodologia geogràfica i la geografia metahistòrica.

Des d'aquesta posició, l'espai geogràfic esdevé un eigenespai³⁰ format per entitats geogràfiques (Gokhman, Gurevich i Saushkin, 1969). Aquestes entitats són multiescalars, en tant que hi ha llindars escalars associats als diferents conjunts de regularitats geogràfiques. Cada entitat, a més, està definida a partir de dos aspectes: d'una banda, reflecteix les lleis generals i, de l'altra, és única. La parametrització de les entitats en l'eigenespai és possible en tant que posseeixen una estructura, la qual pot ser expressada per mitjà de fórmules matemàtiques, més o menys complexes en funció de la configuració sistèmica i estructural de l'espai.

Com a reacció a la teorització de Gokhman, Gurevich i Saushkin (1967 i 1969), Zaborski (1972) va tractar de furnir una segona interpretació més completa i/o menys restrictiva, que no va tenir continuïtat malgrat ser la base per a la definició de “metageografia” en el diccionari de la UGI (1985). La seva interpretació fou situada en el context general de la construcció de les metaciències i, en aquest sentit, l'autor la relacionava directament amb els conceptes establerts per Tarsky (1933) i Morris (1938) en relació a la “metaàlgebra de les classes”³¹ i la “metaciència”³², que deriven alhora del concepte “metafísica” d'Aristòtil. D'aquesta tendència n'escapaven en part Gokhman et al. (1967 i 1969). Zaborski (1972, p.947), sense rebutjar completament el treball dels geògrafs soviètics, suggeria la construcció d'una metageografia “unificadora de les diverses escoles regionals d'aquesta lúcida matèria”.

Zaborski (1972, p.946) defineix la metageografia partint de la definició de metaciència de Morris, que considerava que “encaixava molt millor en la nova disciplina de la metageografia” que no pas la donada per Gokhman et al. (1969). Posa èmfasi en “el contrast entre l'actualitat i el correcte

²⁹ Aquest treball de 1969 és una versió revisada i ampliada de la comunicació presentada en el setè congrés europeu de l'Associació de Ciència Regional (1967). Publicat en anglès a la revista *Soviet Geography*, fou originalment publicat al 1968 en la revista russa *Voprosy Geografii* (núm.77, pp.3-14) amb el títol “Problemy geografii”.

³⁰ L'eigenespai (també conegut com “autoespai” o “espai propi”) és un concepte de l'àlgebra lineal. L'eigenespai es defineix com el conjunt d'eigenvectors amb un eigenvalor comú. Els eigenvectors d'un operador lineal són els vectors no nuls que, en ser transformats per l'operador, donen com a resultat un múltiple escalar de si mateixos i, per tant, no canvien la seva direcció. Aquest escalar λ és l'eigenvalor.

³¹ Tarski (1933) [*Pojęcie prawdy w językach nauk dedukcyjnych*. Varsòvia] defineix la metaàlgebra de les classes com “una ciència deductiva axiomatitzada i formalitzada sobre l'estructura de l'àlgebra de les classes, dels seus components i propietats” (citat per Zaborski, 1972, p.945).

³² Morris (1938) [“Scientific empirism” a Neurath, Carnap i Morris (ed.): *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago, pp.63-78] defineix la metaciència com “la ciència de la ciència” i com “una ciència dels símbols i conceptes de la ciència amb comportaments i propietats independentment de la realitat representada” (citat per Zaborski, 1972, pp.945 i 946).

procediment primari per a la seva investigació: l'observació, descripció, interpretació i explicació, d'una banda, i el procediment científic secundari: l'estudi de l'ús d'aquests mètodes de treball, l'estudi dels equips, eines i mètodes del procediment primari, de l'altra" (*idem*). El domini i àmbit d'interès d'aquesta disciplina, per tant, són els "símbols i conceptes de la geografia: regions, paisatges, matrius, xarxes, [...]..." que són "tots construccions de [...] la realitat, subjectivament abstractes i seleccionats, malgrat que possiblement estan basats en criteris i mètodes lògics" (*idem*). En aquest sentit les estructures metageogràfiques del primer grup interpretatiu són l'objecte d'estudi d'aquesta disciplina. A partir d'aquesta interpretació Emil Meynen, de la Comissió Terminològica de la UGI, defineix la "metageografia" com la "la ciència dels símbols i les idees de la geografia, la seva aplicació i les seves propietats, independentment de la realitat geogràfica" (Commission International Geographical Terminology, 1985, p.775).

Molt similar a aquesta segona interpretació, però en un domini encara més ampli, es va desenvolupar també una tercera interpretació al marge del treball de Zaborski (1972). S'eleva el concepte de "metageografia" a la categoria d'originadora o fundacional de la geografia, en tant que fa referència a una disciplina geogràfica en construcció similarment a la idea de la "ciència de la ciència". La metageografia és, per tant, entesa com la "ciència de la geografia", l'àmbit d'anàlisi de la qual és l'organització racional i el control del desenvolupament de la geografia (Saushkin, 1980). Els temes principals d'atenció són l'estudi de la posició relativa de la geografia en el sistema científic, les relacions de la geografia amb d'altres ciències, l'estructura de les disciplines geogràfiques; així mateix estableix les línies de desenvolupament de la geografia i els temes bàsics de la seva recerca (Saushkin, 1987; Žekulin, 1987). Amb aquest mateix sentit és utilitzada per Matlovič (2006) en l'anàlisi de la identitat, autonomia i unió de la geografia d'acord a les tendències recents en el pensament geogràfic i la producció de coneixements.

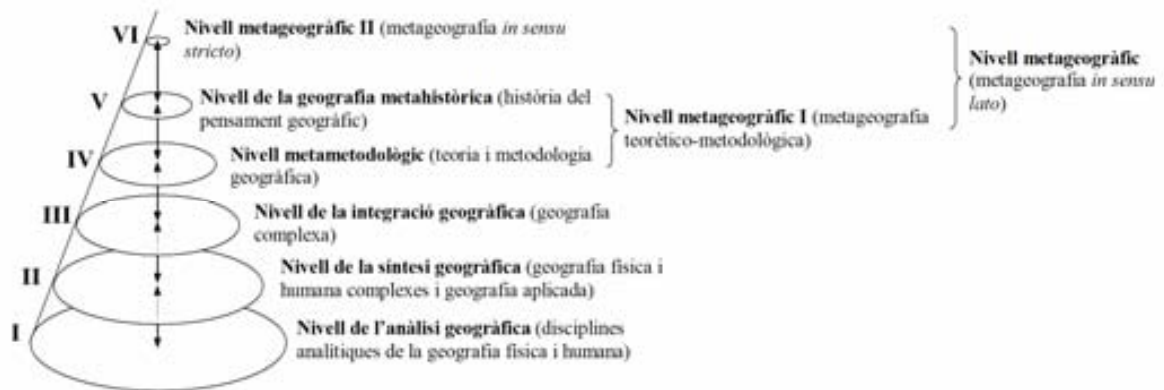
La producció científica en matèria de recerca i reflexió metageogràfica en l'àmbit acadèmic xinès (Xue-Liang et al., 2002; Quian et al., 2003, 2004a, 2004b i 2005), desenvolupada a la Yunnan Normal University, s'ajusta a aquestes interpretacions, possiblement per la influència de la geografia soviètica. Correspon a la primera el treball de Xue-Liang et al. (2002), qui a partir de les tendències recents en la filosofia i la sociologia de la ciència, i els respectius models teòrics, analitza el desenvolupament de la geografia. Així mateix Quian et al. (2005) analitzen el rol del llenguatge en la construcció de la geografia i el discurs geogràfic. En canvi la resta de treballs de Quian et al. (2003, 2004a, 2004b) prenen una perspectiva metodològica i històrica del pensament geogràfic.

El geògraf eslovac Mičian (1995), en un exercici de síntesi corresponent a la primera i tercera interpretacions (desconeix el treball del polonès Zaborski)³³, qualifica les aportacions de la tercera (i totalment extensible a les de la segona) com una interpretació en sentit estret (*in sensu stricto*), que en unir-hi la metageografia teòretico-metodològica creen una ciència metageogràfica en una interpretació més àmplia (*in sensu lato*). La síntesi no implica perdre de vista les importants diferències conceptuals entre ambdues ni les existents en els àmbits d'anàlisi amb la resta de la

³³ Curiosament Mičian (1995) en el seu article cita el treball editat per Richard J. Chorley (1973): *Directions in geography* [en castellà: *Nuevas tendencias en geografía*, 1975], i en canvi no fa a cap referència a la "metageografia del procés" desenvolupada a Berry (1973), capítol publicat en el llibre de Chorley.

geografia. Des d'un punt de vista metageogràfic en sentit estret, Mičian (1995) considera que, per la seva relativa independència respecte a la resta de temàtiques geogràfiques, derivada de la distinta formulació de les seves funcions, la metageografia ha d'atribuir-se a un nivell primari en l'organització de la ciència geogràfica (figura 2.4): nivell VI per a la metageografia *in sensu stricto* i nivells V i IV per a la teorètico-metodològica.

Fig.2.4: La metageografia en l'organització de la ciència geogràfica

Font: Elaboració pròpia a partir de Žekulin (1987) i Mičian (1995)

Per últim, hipotèticament els nivells interpretatius anteriors poden esdevenir matèria d'estudi per part d'una disciplina metageogràfica, tal i com es pot concloure de la proposta de Zaborski (1972). De ser així, ambdues poden entendre's com interpretacions parcials del nivell metageogràfic *in sensu stricto* de Mičian (1995). En primer lloc cal comptar amb la disciplina que té per objecte d'estudi la metageografia com a estructura i la seva reflexió teòrica. Tot i que en cap dels estudis ressenyats és formulada d'aquesta forma, de la seva utilització en alguns contextos se'n pot deduir aquesta interpretació, com en el cas de Lewis i Wigen (1997) segons Blaut (2000). Al marge d'això, la reflexió teòrica sobre el concepte "metageografia" de Lewis i Wigen (1997 i 1999) s'inscriu en aquest bloc d'interpretacions, en tant que analitza el procés d'estructuració del coneixement territorial i, per tant, el paper del llenguatge, els paradigmes científics, les relacions de poder... en la seva construcció. Entesa així pot representar a un part del nivell metageogràfic II. Conseqüentment a la definició de metageografia com a estructura, la disciplina metageogràfica adquireix una segona dimensió. A diferència de les anteriors interpretacions, aquesta no només interroga a la disciplina geogràfica sinó que també a la resta de disciplines que es recolzen en estructures territorials per a la producció de coneixements (història, sociologia, ciència política, economia...) i al llenguatge quotidià. En aquesta direcció Pelletier (2008, p.19) indica que "l'estudi de metageografia ens recorda que totes les ciències més o menys es refereixen a la geografia, que vehiculen una geografia, sovint mal definida, que enquadra o condiona, el seu propi raonament". La metageografia, per tant, pot ser una disciplina transversal a les ciències i no exclusiva de la geografia.

En segon i darrer lloc, malgrat no haver estat usat per cap investigador, la metageografia dels processos de Berry (1973) també es podria interpretar, per inferència, com la disciplina que tracta

de les causes i conseqüències de l'ordenació concreta del coneixement geogràfic en tant que procés. En aquest cas també formaria part del nivell metageogràfic *in sensu stricto*.

2.1.2- Altres interpretacions: teosofia i art

Per acabar amb aquest punt és necessari indicar que les referències a la metageografia no són exclusives de la geografia, a l'àmbit de la qual s'ha restringit l'anàlisi de les interpretacions fins ara mostrades. Per les seves característiques és interessant fer notar la formulació feta des de la teosofia³⁴ (Barbosa, 1997), tenint en compte que el seu àmbit d'estudi és exportable a la geografia, en especial a la geosofia³⁵ de John K. Wright. De fet Starrs (1997) ja utilitza el marc que ofereix la geosofia i la metageografia per analitzar els espais sagrats (la diòcesi de Partènia, existent només nominalment en el desert d'Argèlia i a Internet) i digitals (el ciberespai). Wright (1947) advertia que, tot i que el terme geosofia podia suggerir el de teosofia, no hi havia connexió entre ambdós. Tanmateix aquesta connexió existeix a través de la metageografia teosòfica, en tant que ambdues disciplines s'ocupen dels mateixos espais (encara que des d'aproximacions teòriques i metodologies diferents): la geosofia s'ocupa dels "espais metageogràfics teosòfics" per inclusió del coneixement geogràfic desenvolupat des de la teosofia.

Barbosa (1997) interpreta la metageografia³⁶, abreviada en *mGeo*, de dues formes diferents, una associada al primer grup interpretatiu i l'altre al tercer. En primer lloc, en tant que disciplina considera que té per matèria d'estudi l'observació, descripció i mesura de les regions "invisibles" que formen part de la composició de l'univers teosòfic³⁷, com són l'Edèn, el cel, l'infern, el purgatori o el limbe en la tradició cristiana. La finalitat d'aquesta disciplina és oferir un suport més organitzat i sistemàtic als estudis que tenen per objecte els temes espirituals. És pressuposada l'existència de llocs que no són percebuts pels sentits humans, sigui de forma objectiva o subjectiva, o observables a través de la tecnologia. A partir d'aquesta primera interpretació es formula la segona, ja que aquestes regions invisibles constitueixen les estructures territorials que Barbosa (1997) identifica com "espais metageogràfics", en un sentit similar a les unitats metaregionals analitzades per Lewis i Wigen (1997).

En un sentit similar, des de la perspectiva tecno-xamanista del Technoschamane Forum, s'entén per "metageografia" l'estudi de l'estructura i naturalesa de l'espai astral o espai metageogràfic i dels seus diferents meta-nivells (els "llocs"). L'anàlisi metageogràfica conclou que l'estructura dels

³⁴ La teosofia és l'estudi comparat de religions, filosofies i ciències. Proposa que totes les religions constitueixen intents d'apropar-se al coneixement diví i que, en conseqüència, cada religió posseeix una porció d'una veritat universal, és a dir, que totes tracten els mateixos fets, encara que cada una utilitzi una perspectiva cultural i històrica pròpia.

³⁵ La geosofia és l'estudi del coneixement geogràfic des de tots o qualsevol punt de vista. Altres usos d'aquest terme fan referència a l'ecologia espiritual i als misteris terrestres, que res tenen a veure amb el significat que li dona Wright.

³⁶ Com en d'altres casos, Barbosa (1997) no fa referència a l'origen de la formació del terme metageografia, en el cas que tingui coneixement d'altres usos, sinó que considera que ha estat encunyat per la societat teosòfica "Loja Teosòfica Liberdade" (de São Paulo, Brasil), de la que n'és membre.

³⁷ Notis que parla de regions "invisibles" i no pas d'"imaginàries" o "remotes", com són descrites des d'una perspectiva atèstica.

meta-nivells de l'espai astral és constant i amb una cartografia fixada (independentment de si aquests són coneguts pels individus), mentre que la seva presència i constitució depenen dels individus (els “visitants”), tant per les diferències entre visitants com entre visites realitzades pel mateix individu.

De forma propera a aquestes accepcions s'ha desenvolupat el concepte de “parageografia”, utilitzat per a designar les disciplines que estudien els espais que existeixen en la imaginació³⁸, d'una banda, així com els espais paranormals o extrafísics, de l'altra. Aquest darrer significat és el més proper a la metageografia de Barbosa. Anotar que el significat donat aquí a parageografia difereix de les “representacions parageogràfiques” exposades per Dematteis (1985).

En el camp de l'art, l'artista ucraïnès Yuriy Solomko també ha treballat el concepte “metageografia” en diferents obres pictòriques (reunides i exposades el 2006 sota el nom de “Metageography” o “Ukraine and Around It”). Aquest concepte és entès de forma similar a l'estructura metageogràfica de Lewis i Wigen (1997), tot i que el plasma des de la cartografia. Solomko mostra la seva particular visió d'Ucraïna usant com a tela un mapa del país i d'algunes regions veïnes. En aquest sentit “Metageography” representa la combinació de la pintura i la geografia a través de l'aproximació personal de l'artista. A aquestes obres cal sumar-hi també el vídeo “Oglyadova Karta Ukrayiny” (“Mapa general d'Ucraïna”) (2006) creat pel mateix autor en col·laboració amb Larysa Venediktova i Vitaliy Sozonov.

2.1.3- Valoració del desenvolupament de la “metageografia”

La reflexió teòrica i l'anàlisi metageogràfica ha estat una qüestió (o, més ben dit, *qüestions*) poc tractada. L'excepció són les aportacions fetes a la metageografia com a disciplina en la geografia eslava³⁹ i xinesa. Tanmateix, el tema d'estudi d'aquells treballs no és la metageografia en si mateix, sinó que s'analitzen qüestions com la metodologia quantitativa o la història del pensament geogràfic. De fet, les úniques reflexions teòriques en aquesta direcció semblen ser els treballs de Žekulin (1987) i Mičian (1995). També constitueix una remarcable excepció la continuïtat que ha tingut la proposta de Lewis i Wigen (1997), tal i com s'ha mostrat en el breu repàs dels treballs que l'han prosseguida. Malgrat aquestes dues relatives excepcions, el tractament que ha rebut la metageografia denota un feble i imprecís desenvolupament.

Tenint en compte que el concepte “metageografia” ha circulat per la disciplina geogràfica d'ençà els anys 1960 es pot dir que ha estat objecte de molt poca atenció. Ara bé, una anàlisi cronomètrica de la producció cognitiva (figura 2.5) mostra clarament una tendència creixent en la publicació d'estudis, en especial des de la segona meitat de la dècada de 1990. En el període 1990-2008 s'hi concentren els principals treballs, com els de Mičian (1995), Lewis i Wigen (1997), Péguy (2001), Taylor (2003b), Zamyatin (2004), Pelletier i Lefort (2006) i Carlos

³⁸ Un interessant treball sobre parageografia en llengua catalana és LLUÍS, Joan-Lluís (2006) [*Diccionari dels llocs imaginaris dels Països Catalans*, Barcelona: RBA].

³⁹ Mičian (1995) ofereix una bibliografia extensa de treballs realitzats des de les disciplines metageogràfiques (la metageografia teòrico-metodològica i la metageografia *in sensu stricto*).

(2007b). És per aquesta raó que es pot argumentar que la metageografia es troba en un procés de major desenvolupament, encara que de forma desigual entre els grups interpretatius.

Fig.2.5: Producció de coneixements sobre “metageografia” per decennis⁴⁰

Període	Treballs sobre mGeo (%)
1960-69	2,78
1970-79	6,94
1980-89	13,89
1990-99	18,06
2000-08	58,33

Elaboració pròpia

També és interessant d'assenyalar el pes de la metageografia en relació a d'altres metadisciplines. Ara per ara no existeix cap anàlisi sobre aquesta qüestió, però poden servir d'indicador els resultats obtinguts per Garber (2006), qui compara l'impacte de la metapsicologia amb el d'altres en el ciberespai (utilitzant el motor de cerca *Google*). Com adverteix l'autor, el nombre total de pàgines web dedicades a cada una de les metadisciplines s'ha de prendre amb certes reserves en quant que no reflecteix les dinàmiques reals. No obstant això, mostra que les metadisciplines estan ben representades a Internet: n'analitza nou⁴¹, una de les quals la “metageografia”, i entre les quals les més ben posicionades són la “metapsicologia”, la “metaètica” i la “metamatemàtica”, havent eliminat l'efecte distorsionant produït pel terme “metafísica” (degut a la seva llarga trajectòria) (figura 2.6). La “metageografia” es troba en una posició mitja-baixa, molt per sota de les quatre principals però per sobre d'altres com la metasociologia o la metabiologia. Si bé a mitjans de 2008 el nombre de pàgines ha augmentat considerablement i haver estat produït en proporcions variables a cada cas (multiplicant-se entre 3 i 10 vegades), l'ordre s'ha mantingut pràcticament igual⁴².

⁴⁰ Per a l'elaboració d'aquesta taula s'han utilitzat les dates de publicació dels treballs referenciats en la bibliografia d'aquesta tesi, tenint en compte només aquells que explícitament analitzen o reflexionen sobre qualsevol aspecte de la metageografia. S'han obviat les ressenyes d'obres sobre metageografia, tot i aportar reflexions interessants. En total s'han contabilitzat 72 treballs. D'altra banda, els resultats tenen una vocació aproximativa, d'aquí que es presentin en percentatges i no en xifres absolutes, en quant que no es pot assegurar que la llista sigui completa. De totes maneres els resultats són prou significatius.

⁴¹ Les metadisciplines recercades són les següents: metafísica, metamatemàtica, metabiologia, metaquímica, metapsicologia, metasociologia, metaètica, metahistòria i metageografia.

⁴² A data de 12 d'agost de 2008, s'ha fet una recerca similar al *Google*, amb el resultat següent: metaphysics, 8.460.000; metamathematics, 90.900; metabiology, 2.400; metachemistry, 1.420; metapsychology, 346.000; metasociology, 1.080; metaethics, 136.000; metahistory, 62.000; i metageography, 5.920.

Fig.2.6: Presència de recursos *meta-* en rus i anglès a Internet

metadisciplina (en rus)	núm. pàg.	metadisciplina (en anglès)	núm. pàg.	meta-disciplina (en anglès)	núm. pàg.
метафизика	75.400	metaphysics	2.080.000	meta-physics	1.800.000
метаматематика	687	metamathematics	26.200	meta-mathematics	28.600
метабиология	17	metabiology	829	meta-biology	1.240
метакимия	13	metachemistry	517	meta-chemistry	5.62
метаспсихология	1.760	metapsychology	37.900	meta-psychology	38.100
метасоциология	18	metasociology	185	meta-sociology	245
метаэтика	107	metaethics	21.800	meta-ethics	33.700
метаистория	1.380	metahistory	9.410	meta-history	12.000
метагеография	181	metageography	1.400	meta-geography	1.460

Font: Garber (2006)

Tornant al tema central, la construcció de Lewis i Wigen és la que ha gaudit en una major proporció d'aquest desenvolupament o, dit d'una altra manera, és la principal responsable de l'evolució d'aquesta trajectòria. Aquesta conclusió també es desprèn de les dades sobre citació d'articles extretes de l'*ISI web of Knowledge*⁴³ i d'articles i llibres de *Google Scholar*⁴⁴. Des d'una perspectiva de l'anàlisi dels processos tecnològic i cognitiu es pot dir que aquesta interpretació ha reeixit en obtenir la millor quota d'atenció per part de la geografia, però no pas necessàriament per ser millor que la resta sinó que, en un marc de competència, és la que ha gaudit d'uns majors avantatges (hegemonia de la geografia angloamericana en el període en el que s'ha desenvolupat, facilitats en la difusió, nombre de ressenyes, capacitat de recepció i de resposta de la comunitat geogràfica...). Parafrasejant a Jovillet (2004, p.149) una interpretació metageogràfica "no s'escull per ser la millor, sinó que es torna la millor perquè és escollida". En aquesta direcció s'apunten els comentaris de Blaut (1999) i Unwin (1999) en relació a l'originalitat de l'enfocament de Lewis i Wigen en dir que, al contrari que ells, no es tracta d'una aproximació especialment original, però que això no implica que no sigui de gran interès. Semblaria, per tant, que ha estat l'interès mostrat per altres geògrafs, i no tant la seva originalitat, el que ha provocat que fos escollida.

Tornant a la qüestió de l'escassa atenció rebuda per la metageografia, tant en la disciplina geogràfica com en d'altres de propers, Lewis i Wigen (1997) apunten que és degut a la feblesa institucional de la geografia. Evidentment aquesta pot ser una de les raons explicatives, però en cap cas és l'única, fet del que sembla en són conscients a partir del que es desprèn de Lewis i Wigen (2000) tot i no entrar-hi. Stock (1999, p.185) apunta com a una altra raó l'exigència d'una recerca exhaustiva per a una bona anàlisi metageogràfica, que requereix "d'una variada

⁴³ Ordenats de més a menys (fins a 1 vegada) els articles amb un major índex de citació són: Beaverstock, Smith i Taylor (2000) en 62 ocasions; Taylor (2000b), 9; Lewis i Wigen (1999), 4; Perdue (1998), 2; i Blaut (1999), 1 (consultat a *ISI web of knowledge* el novembre de 2007).

⁴⁴ Ordenats de més a menys (fins a 1 vegada) els articles i llibres amb un major índex de citació són: Lewis i Wigen (1997), en 124 ocasions; Beaverstock, Smith i Taylor (2000), 75; Agnew (1999), 24; Harpold (1999), 12; Taylor (2000b), 11; Taylor (2001a), 7; Bentley (1999), 6; Flint (2002), 6; Péguy (2001), 2; i Zamyatin (2004), 1 (consultat a *Google Scholar* el novembre de 2007).

literatura sobre geografia, història, política i altres disciplines”, una tasca que molts investigadors no estan disposats a dur a terme. Al pes d'aquests dos factors pot afegir-s'hi el de cinc aspectes més, l'impacte dels quals depèn del grup interpretatiu al que es faci referència.

En el cas de la metageografia entesa com una estructura, es pot senyalar el grau elevat de naturalització de les construccions socials geogràfiques en els àmbits científic, social i polític. Precisament, com es mostrarà més endavant, aquesta és una de les característiques de les construccions metageogràfiques. En aquesta direcció, per exemple, Blaut (1999) rebutja l'anàlisi de Lewis i Wigen sense adonar-se o ser conscient que ho fa des d'una posició metageogràfica concreta.

També es pot explicar per la falta de claredat del concepte o el seu poc desenvolupament que caracteritza una part remarcable dels treballs. Aquesta causa és especialment certa en el cas dels grups interpretatius paradigma i estructura. Això ha comportat que fos en algunes ocasions incomprès, confós o reduït simplísticament (per Agnew, 1999a; Blaut, 1999; o Cosgrove, 1999, respecte a la construcció de Lewis i Wigen) o utilitzat ambiguament (tal i com senyala Blaut, 2000). En sentit contrari, en alguns casos es fa constar el que no és “metageografia” amb l'objectiu d'evitar possibles confusions. Així procedeix Pelletier (2007b, p.71) en puntualitzar que no és “geografia de les percepcions i de les representacions” sinó que en tot cas és un mecanisme per configurar les percepcions i representacions del món. L'absència de claredat ha derivat en unes mancances d'atractiu de cara a altres geògrafs o investigadors socials i d'interès per assegurar-ne la seva continuïtat.

Com a conseqüència d'això no s'ha generat el suficient diàleg ni debat per afavorir un major desenvolupament. Només s'ha produït mínimament en alguns casos de la metageografia com a estructura (entre Lewis i Wigen, i Blaut) i com a disciplina (entre Gurevich et al., i Zaborski). Malgrat la discussió mantinguda, per exemple, entre Martin W. Lewis i Kären E. Wigen, i James M. Blaut (Blaut, 1999 i 2000; Lewis i Wigen, 2000)⁴⁵, interrompuda per la mort d'aquest darrer, pràcticament no es va posar èmfasi en el concepte “metageografia”, sinó que en els aspectes geogràfics analitzats des de la perspectiva metageogràfica (com les divisions globals i l'afrocentrisme). Els seus resultats, per tant, han revertit en poca mesura a la reflexió teòrica. Dues aportacions interessants, tot i que, igual que l'anterior, poc focalitzades en el concepte en si mateix, foren les de Perdue (1998) i Jackson (1999); el primer ressenya en conjunt diverses obres que tracten l'imaginari geogràfic sobre Àsia i Europa i, el segon, aplica el mateix pel cas d'Occident i les civilitzacions⁴⁶. Aquesta dinàmica es pot fer extensiva i, de fet, en un major grau a

⁴⁵ L'intens debat entre Blaut i Lewis i Wigen pot ser que s'originés en les dures crítiques que aquests darrers fan al primer en el seu llibre. En aquest sentit es pot llegir la nota núm.19 de la “Introducció” (Lewis i Wigen, 1997, p.211), des de la que el lector és redirigit a les diverses crítiques a Blaut que hi ha repartides al llarg del llibre.

⁴⁶ Perdue (1998) analitza els treballs de Lewis i Wigen (1997), Gunder (1998) [*ReORIENT: Global economy in the Asian age*. Los Angeles: University of California Press] i Bin Wong (1997) [*China transformed: Historical change and the limits of European experience*. Ithaca: Cornell University Press]. Per la seva banda, Jackson (1999) tracta els treballs de Lewis i Wigen (1997), Coker (1998) [*Twilight of the West*. Boulder: Westview], Gress (1998) [*From Plato to NATO: the idea of the West and its opponents*. New York: The Free Press] i Huntington (1996) [*The clash of civilizations and the remaking of the World Order*. New York: Simon & Schuster].

la resta d'aportacions al debat, per mitjà de les ressenyes del llibre de Lewis i Wigen (1997)⁴⁷ i de Taylor (2003b)⁴⁸ en les revistes de ciències socials (geografia, història, sociologia i economia) i, inclús, d'història natural.

En tercer lloc, fruit del lock-in generat, el debat s'ha centrat bàsicament a l'entorn de la formulació de Lewis i Wigen (1997). Una de les conseqüències d'aquest fet ha estat l'oblit generalitzat d'altres interpretacions en el mateix àmbit acadèmic anglosaxó (com la de Berry, 1973), així com també, en aquest mateix àmbit, la ignorància de treballs d'altres àrees lingüístiques (del francès, italià, portuguès brasiler, alemany, rus, eslovac i xinès). En relació a la qüestió lingüística cal matisar que aquest problema és general en el conjunt de les ciències, resultat de l'hegemonia de la producció científica anglosaxona i la consegüent marginació de la producció de coneixements en altres llengües.

També han tingut un impacte important, en quart terme, les crítiques negatives que ha rebut l'anàlisi metageogràfica, concretament el treball de Lewis i Wigen (1997), fet que s'ha vist maximitzat degut a la concentració del debat en aquest estudi. Les crítiques ha procedit de geògrafs o altres intel·lectuals de reconegut prestigi (Blaut, 1999 i 2000; Fukuyama, 1998; i, tot i que en menor mesura, Unwin, 1999). En aquesta mateixa línia el treball de Raffestin (1980) també ha estat objecte de dures crítiques per part d'Yves Lacoste (1981), que en rebutjava la major part de l'aproximació teòrica sobre la relació entre el coneixement geogràfic i el poder. En el cas concret del treball de Taylor (2003), en canvi, pràcticament no ha transcendit aquesta qüestió, donat que no n'era el tema principal; només Kim (2007, p.132) en fa referència en dir que "no aporta cap evidència empírica per als seus arguments". A part d'aquestes també n'hi ha hagut de positives, com la de Taylor (1999), que s'ha acompanyat per una àmplia reflexió en metageografia (Beaverstock, Smith i Taylor, 2000; Taylor, 2000a, 2000b, 2001a, 2001b, 2001c, 2003a i 2003b). Amb menor repercussió, Claval (1970) va titllar la interpretació de metageografia com a disciplina i als geògrafs que l'havien proposat de pretensiosos, malgrat considerar que la idea era bona. De totes maneres, la força de les opinions procedents de les posicions jeràrquiques elevades poden haver tingut una influència important, en tant que no és tan rellevant el què es diu sinó qui ho diu.

El darrer aspecte fa referència molt concretament a la metageografia com a disciplina, ja que, i prenent l'opinió de Blaut (1999) i Péguy (2001), aquest terme és un neologisme per indicar conceptes ja existents. En aquest grup interpretatiu s'utilitza com a sinònim de les subdisciplines d'"història del pensament geogràfic", "tècniques i mètodes en geografia"... el desenvolupament de les quals s'ha produït al marge d'aquest neologisme.

⁴⁷ A més del citat debat entre Lewis i Wigen i Blaut, se n'han publicat diverses en revistes acadèmiques entre 1 i 3 anys després: Bauland (2000), Bridger (1999), Cosgrove (1999), Crosby (1998), Dalby (1999), Dodgshon (1999), Engerman (1998), Fukuyama (1998), Hooson (1998), Jackson (1999), Kelly (2001), Manzo (1998), Myers (1998), Musselwhite (2000), Nietschman (1998), Patterson (1998), Perdue (1998), Stock (1999), Taylor (1999), Unwin (1999), Warf (1998) i Yonemoto (1998).

⁴⁸ Amb un nombre inferior, també se n'han publicat algunes d'aquest llibre (entre 1 i 4 anys després): Drenna (2004), Kim (2007), Witlox i Derudder (2004) i Wusten (2005).

Les raons apuntades haurien de ser suficients com per a que la metageografia fos objecte d'atenció, si més no per part d'aquells geògrafs més crítics amb el pensament geogràfic hegemònic i el seu valor discursiu, la institucionalització de la disciplina i l'apropiació i ús dels coneixements territorials. Tanmateix no ha estat així i, en aquest sentit, Lewis i Wigen (2000, p.81) es lamenten en dir que la metageografia és “una assignatura que creiem que ha rebut menys consideració de la que es mereix” tot i haver convidat a generar-ne un ampli i més extens desenvolupament crític (Lewis i Wigen, 1997). En aquesta mateixa direcció, però des de la sociologia, Bridger (1999) se sorprèn del fet que, tot i el desenvolupament sistemàtic d'una geografia crítica, no s'hagi seguit amb una crítica a les metageografies. Pel contrari, per posar un exemple proper, els estudis sobre metahistòria han tingut un èxit considerable. En paraules de Joseph Hodara (1988, p.27) la metahistòria “exerceix un encant -i encantament- especial en el públic polititzat i entre intel·lectuals que solen mirar amb tedi a la detallada monografia històrica”. Quan podrà dir-se el mateix per a la metageografia?

2.2- LA METAGEOGRAFIA D'ESTRUCTURES I EL PROCÉS DE CONSTRUCCIÓ METAGEOGRÀFICA

Abans de començar amb la reflexió més estrictament teòrica s'ha de remarcar que el concepte desenvolupat aquí correspon a la construcció iniciada per Lewis i Wigen (1997) i continuada per d'altres. Això no significa pas que en el marc teòric proposat no s'hi hagin incorporat aportacions procedents d'altres interpretacions, en especial i de forma clara les reunides en el mateix grup interpretatiu, el de “metageografia” com a estructura del coneixement territorial, rellevantment la de Raffestin (1983). D'altra banda, per a facilitar la seva distinció de la resta d'interpretacions se la pot anomenar “metageografia d'estructures”, abreujat a partir d'ara amb *mGeo E*, seguint el model que Barbosa (1997) aplica en el seu treball. Per tal d'evitar possibles confusions es ressalta que tot i l'analogia aparent amb el concepte de “metageografia dels processos” –utilitzada per Berry (1973) i Racine (1977)–, en cap cas es tracta d'una antonímia.

En el pla filosòfic el concepte de *mGeo E* s'inscriu en el debat sobre si l'espai és un entitat ontològica en si mateixa o simplement un marc conceptual que els humans necessitem per pensar i parlar sobre el món (Agnew, 1999a). Reprenent la distinció feta en el grup interpretatiu, el debat es tradueix en si l'espai existeix abans de la metageografia, és “real”, o bé si és una construcció posterior a aquesta, és “construït”. En aquest context la interpretació de *mGeo E* fa referència a la segona opció i es pot enllaçar genealògicament amb el concepte –intuïció– “espai”, i també “temps”, exposat per Immanuel Kant⁴⁹ a *Crítica de la raó pura* (de 1781)⁵⁰. La relació entre *mGeo E* i el raonament de Kant sobretot és identificable en el treball de Taylor (2003b). Kant entenia espai i temps com elements subjectius d'un marc sistemàtic, la sensibilitat, construït *a priori* des d'un punt de vista metafísic i epistemològic que usem per estructurar la nostra experiència,

⁴⁹ Immanuel Kant (1724-1804), filòsof i geògraf, és qualificat d'“exemple excel·lent en el pensament occidental d'un filòsof professional interessat per la geografia” (May, 1970, p.3). A part de la seva coneguda trilogia de les *Crítiques*, és autor també d'una important obra geogràfica: *Physische Geographie* (Geografia física), de 1802.

⁵⁰ El títol original és *Kritik der reinen Vernunft*. Existeixen tres edicions en català de la *Crítica de la raó pura* publicades per la Universitat de València (1991, 1993 i 1998).

sobretot en relació a la resta d'objectes presents i poder definir així la seva situació⁵¹. L'espai i temps kantians, de la mateixa manera que les construccions metageogràfiques, es donen per segures a l'inici de qualsevol investigació i, per tant, es consideren com a veritables i mai poden ser el resultat d'aquella. Alhora determinen la manera en la que podem sentir (Unwin, 1995). En aquest sentit, com es mostrarà, es pot concloure que l'"espai" és un metaterritori sobre el que es basteixen la resta d'estructures metageogràfiques.

A nivell epistemològic, la consideració axiomàtica de la *mGeo E* i el seu ús, continu, quotidià, acrític i desapercebut porta a plantejar una important qüestió en relació a l'anàlisi metageogràfica. Com bé pregunta Feyerabend (1986), "com és possible examinar quelcom que estem usant contínuament? Com es poden analitzar els termes amb els que habitualment expressem les nostres més simples i ingènues observacions [...]?" (p.16) o "com pot ser possible examinar quelcom [...] que pressuposem en cada enunciat?" (p.51). Ell mateix contesta que "la resposta és clara: no podem descobrir-ho des de dins. Necessitem un criteri extern de crítica, necessitem un conjunt de supòsits alternatius o en un altre cas [...] necessitem construir [...] un món alternatiu complet [...]" (p.16). En aquest cas l'element extern són les construccions metageogràfiques alienes en l'espai i el temps, ja siguin reals, alternatives o de ficció. Les reals condueixen a la reflexió metageogràfica d'Alba (2006), Lewis i Wigen (1997), Taylor (2003b) o Pelletier (2007b); les alternatives, a les de Lewis i Wigen (1997) o Uscanga (2002), i, en darrer lloc, les metageografies de la ficció (narrativa, còmic, cinema...) a reflexions com les d'Armon (2005). L'evidència en l'existència de les estructures metageogràfiques i el desenvolupament de conceptes analítics (com el propi "metageografia") ha estat fruit, per tant, del canvi en la forma en que pensem i parlem del món, respecte a altres societats (presentes i històriques) o en la forma en que podríem fer-ho.

Fets aquests breus aclariments, en aquest subcapítol es vol reflexionar sobre diversos elements, a partir de les quals es pretén analitzar i donar resposta a les qüestions que planteja i suggereix el concepte de *mGeo E*. A nivell estructural es divideix en tres apartats. En el primer (2.2.1) s'exposa en una major profunditat el concepte de *mGeo E*, partint de definicions donades, amb l'objectiu de clarificar el seu significat i àmbit territorial d'incidència, el que portarà a definir els metaterritoris. Tot seguit en el apartat (2.2.2) es procedeix a identificar les principals característiques (agents, direccionalitat, funcions...) de la *mGeo E*, ordenades en tres nivells de concreció, fet que permet distingir-hi dos grans elements constituents, la *mGeo E* instrument i la *mGeo E* medi. Els elements discutits en aquest punt han de permetre en el següent (2.2.3) esbossar el procés pel qual un discurs espacial esdevé metageogràfic (el procés de construcció metageogràfica), així com els agents, factors i condicions que hi intervenen.

⁵¹ Per saber més sobre l'"espai" de Kant es poden veure els següents treballs: Cilveti (1960) ["La génesis de la doctrina del espacio en Kant" a *Convivium*, núm.9-10, pp.4-42]; May (1970) [*Kant's concept of geography and its relation to recent geographical thought*. Toronto: University of Toronto Press]; Cano (2006) ["La evolución de los conceptos de espacio y tiempo en los escritos precríticos de Kant" a *Convivium*, núm.19, pp.23-44].

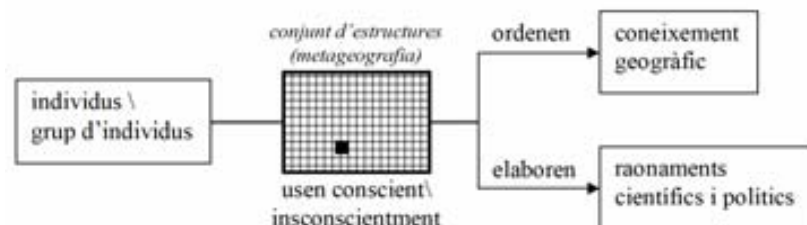
2.2.1- Definició i àmbit territorial d'incidència de la “metageografia d'estructures” (*mGeo E*)

Entre la bibliografia ressenyada es compten fins a quatre definicions diferents de *mGeo E*, tot i que es redueixen essencialment a tres. En primer lloc, les definicions donades per Lewis i Wigen (1997), citada i utilitzada en la pràctica majoria de treballs, i per Pelletier (2007b i 2007c), construïda en base a l'anterior, que la millora. En segon i tercer llocs, les aportades per Taylor (2003b) i Uscanga (2002), que es complementen amb la primera (que citen de totes maneres) aportant nous elements. A més d'aquestes n'hi ha d'altres, tot i que no s'han tingut en compte degut a que no es corresponen al significat de *mGeo E*, per inexactes o parcials. Per citar un cas, la definició apuntada per Cosgrove (1999, p.99) es redueix massa simplísticament a “la divisió i denominació dels grans espais d'ocupació humana sobre el globus terraqui”.

La definició de “metageografia” donada per Lewis i Wigen (1997)⁵² presenta de forma simple els elements bàsics que conformen la *mGeo E*, si bé no acaba de ser del tot clara. Es tracta d'un concepte abstracte i, a causa de l'acció de les metageografies en el pensament geogràfic, pot ésser difícil d'identificar i representar. Precisament per aquesta raó es fa necessari definir-la més acuradament. En opinió de Blaut (2000, pp.93-94), Lewis i Wigen donen una definició elaborada de “metageografia”, però tanmateix senyala que al llarg del seu llibre “el terme és usat per a significar específicament la geografia cognitiva [...] del món o d'una part del món d'una persona, d'un grup de persones o d'una cultura”. Blaut té raó en indicar diferents usos, però al contrari del que ell considerava, que aquest fet posava en dubte la seva validesa, aquesta diversitat es produeix en dos sentits diferents i alhora complementaris.

En un esforç per millorar la definició, i potser recollint l'observació de Blaut, Pelletier (2007c, p.11) explica la *mGeo E* com “el conjunt d'estructures espacials a través de les quals els individus i els grups d'individus ordenen el seu coneixement geogràfic del món, i a partir del qual es fan conscient o inconscientment els raonaments científics o polítics”⁵³. Això mateix pot representar-se gràficament (figura 2.7) de la següent manera. En un treball posterior, Pelletier (2008) fa una passa més i subratlla que la *mGeo E* no és únicament una estructura a partir de la que ordenar i elaborar, sinó que també ens emmarca i condiciona.

Fig.2.7: Definició de *mGeo E* (segons Lewis i Wigen, 1997 i Pelletier, 2007c)

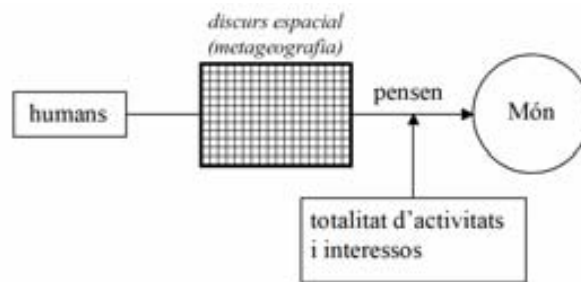

Elaboració pròpia

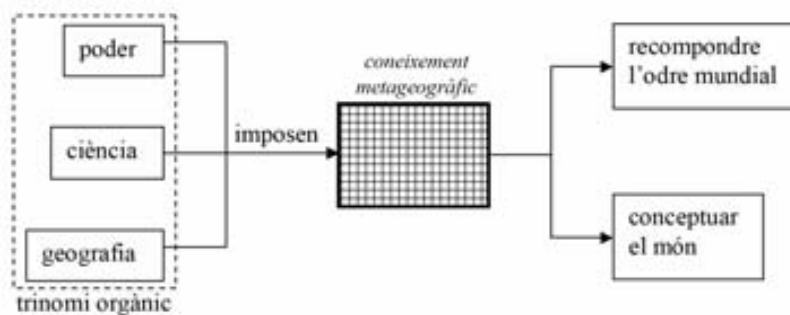
⁵² Citada en aquest treball anteriorment (planes 11 i 37).

⁵³ A Pelletier (2007b, p.70) la definició és escurçada: “conjunt d'estructures espacials a través de les quals els individus i els grups d'individus ordenen el seu coneixement geogràfic del món”.

Taylor, per la seva banda, després de citar a Lewis i Wigen, defineix la *mGeo E* com “el discurs espacial que proporciona el marc de pensament sobre el món en el conjunt de gammes d’activitats i d’interessos humans” (Taylor, 2003b, p.180), que gràficament es pot esquematitzar com es mostra en la figura 2.8. Amb anterioritat, en ressenyar el llibre de Lewis i Wigen, havia aportat una altra definició, si bé més simple i menys elaborada, en la que apuntava que les metageografies “són els marcs simplificats que usem per ordenar les complexitats espacials del món” (Taylor, 1999, p.484). Les definicions de Taylor, Pelletier i Lewis i Wigen són molt semblants i segueixen la mateixa estructura metalingüística, amb la diferència de la substitució de “conjunt d’estructures espacials” per “discurs espacial” que, en aquest cas, n’esdevé un sinònim. Més significativa que aquesta variació és la major amplitud que dona Taylor als àmbits d’actuació de la *mGeo E*, que no queda restringida als àmbits de la geografia i la ciència en general i la política, sinó que ho fa en la totalitat d’interessos i activitats humanes. De totes maneres, no sembla que Lewis i Wigen (1997) excloguin o rebutgin la resta, sinó que simplement es tractaria d’una qüestió de precisió.

Fig.2.8: Definició de *mGeo E* (segons Taylor, 2003b)

Elaboració pròpia

Fig.2.9: Definició de *mGeo E* (segons Uscanga, 2002)

Elaboració pròpia

La tercera i última definició és la donada somerament i de forma més simple per Uscanga (2002) en explicar el procés de formació del conjunt d’estructures que conformen la *mGeo E*, i representada gràficament com es mostra en el mapa conceptual (figura 2.9). No aporta tant una definició pròpia com una adaptació de la de Lewis i Wigen (1997), que la redueix a “el conjunt d’estructures espacials a través de les quals, nosaltres, l’home, podem ordenar el coneixement del món” (Uscanga, 2002, p.70). Afegeix en tot cas que la *mGeo E* és el resultat d’una síntesi

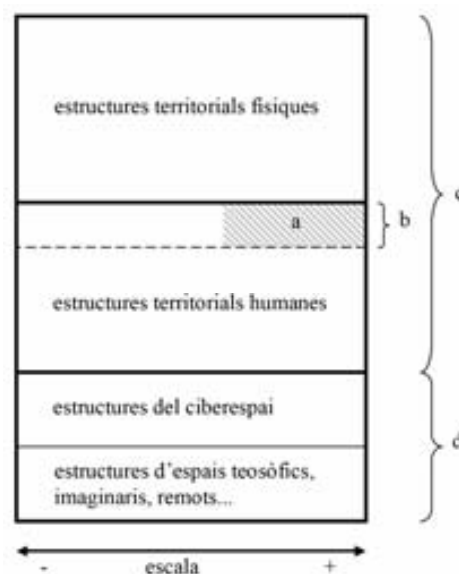
“perversa” del “trinomi orgànic” poder-ciència-geografia, que elabora les “diferents demarcacions territorials dels [...] centres de poder i les seves àrees d’influència” (Uscanga, 2002, p.67). L’acció d’aquest trinomi s’entén tant com una recomposició de l’ordre mundial com una imposició d’unes formes per a conceptualitzar el món; és a dir, poder, ciència i geografia “són els elements definidors de les formes del coneixement metageogràfic del món” (Uscanga, 2002, p.79).

Partint d’aquestes definicions i de l’exposició que seguirà en els dos següents apartats, es poden apuntar tres característiques particulars de la *mGeo E*:

- globalitat: formulació de lleis que permeten interpretar la trajectòria dels successos i processos territorials amb un paradigma breu i senzill; per tant, creació d’estructures
- facultat profètica: converteix en “veritat”, per mitjà de mecanismes semàntics, proposicions pel simple fet de ser “dit” i que no cal comprovar; per tant, orienta i allibera
- superioritat moral: les “veritats” metageogràfiques són superiors fenòmens, dinàmiques o processos geogràfics i, conseqüentment, no són conduïdes com una ideologia de masses (encara que puguin ser banalitzades); per tant, demanda de comprensió i exposició quasi mística

Una darrera qüestió és l’àmbit territorial d’incidència de la *mGeo E* que, com es desprèn de les definicions, va molt més enllà de les estructures regionals d’ordre global (figura 2.10a). En aquest ordre espacial s’han concentrat principalment els estudis realitzats fins ara. Així, per exemple, segons Sutermeister (2008) l’àmbit d’actuació de les *mGeo E* roman limitat per definició a aquest àmbit i escala. També sobrepasa l’anàlisi del paisatge, àmbit en el que es concentren Raffestin (1978), Dematteis (1989 i 1995), Zamyatin (2003 i 2004) o Grigor’ev (2004).

Fig.2.10: Àmbits territorials d’incidència de la *mGeo E*

Elaboració pròpia

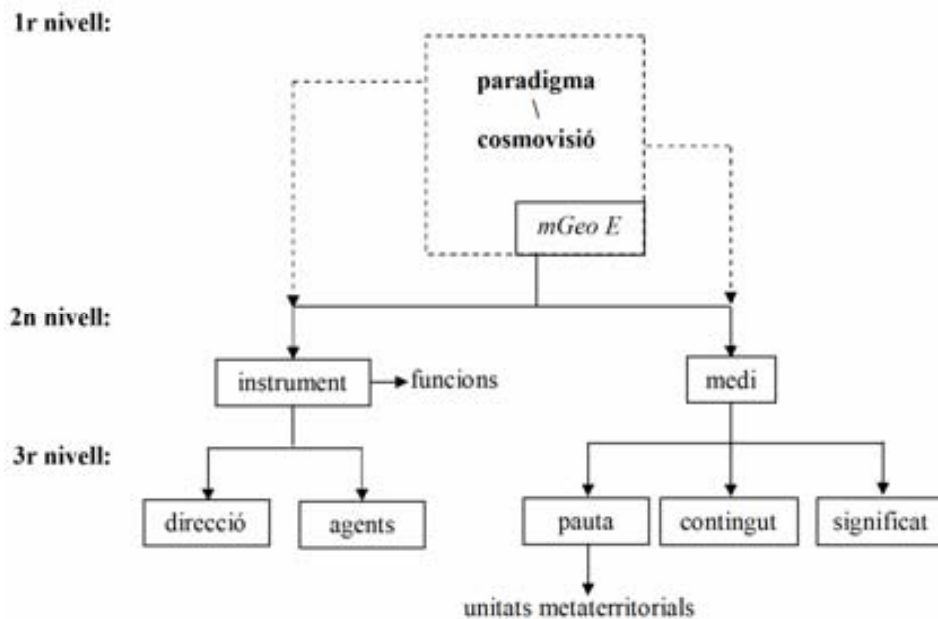
Al marge d'aquests enfocaments restrictius, una primera ampliació del seu àmbit (figura 2.10b) inclou la totalitat d'estructures regionals geopolítiques independentment de la seva escala. Una segona ampliació (figura 2.10c) permet incloure-hi la resta d'estructures creades i utilitzades en i des de la geografia humana (divisions socioeconòmiques, culturals..., així com els “territoris immaterials” definits per Péguy, 2001) i de la geografia física (divisions geomorfològiques, climàtiques, biogeogràfiques...). En darrer lloc (figura 2.10d) s'hi afegeixen les estructures de pensament del ciberespai, els espais teosòfics, imaginaris, remots, els universos de ficció (de les obres de ciència-ficció, fantasia...), entre d'altres; és a dir, tots aquells que poden ser contemplats des de la geosofia.

L'amplitud de l'àmbit d'incidència fa inadequada l'etiqueta “unitats metaregionals” (proposada per Stock, 1999) en no poder ser utilitzada com a denominador comú del conjunt d'estructures metageogràfiques. Per contra es proposa l'ús de la d'“unitats metaterritorials” o “metaterritoris” en oferir una major cobertura escalar i d'ordres. Es restringeix consegüentment la primera per als territoris d'escala regional (una escala en si mateixa problemàtica, acompanyada d'una definició i interpretació àmplia i variada).

En aquest context, els territoris no existeixen en tant que unitats reals per si mateixes, per ser només unitats metaterritorials o metaterritoris. Els territoris, amb les divisions i delimitacions corresponents, com els continents, les àrees culturals, les regions globals, les bioregions, les àrees climàtiques... són completament arbitraris i purament convencionals. En aquesta direcció ho expressa Cosgrove (1999, p.99) per a qui “són més aviat productes discursius que no pas científics”. Els metaterritoris són, per tant, el resultat d'una actitud mental que fa lícit imaginar, modular i ajustar a unes expectatives concretes la pròpia idea d'espai geogràfic. Portada a l'extrem aquesta argumentació, el “món” i l'“espai”, així com el “temps”, són també estructures metageogràfiques; esdevenen el grau primer i bàsic de qualsevol *mGeo E*. Sense els metaterritoris espai, món... no és possible, per tant, la construcció de cap *mGeo E* i/o metaterritori, en tant que sense aquests no hi hauria res a ordenar ni sobre el què organitzar un conjunt d'estructures territorials. O com diu Unwin (1995, p.110) en relació al concepte d'espai de Kant, “no podem imaginar un món sense espai”. Arribats a aquest punt cal ésser preguntat si el fet d'argumentar per mitjà de referents geogràfics, o cronològics en el seu cas, es tracta d'una necessitat o bé d'una creença.

2.2.2- Nivells de concreció de la “metageografia d'estructures” (*mGeo E*)

A partir de les definicions han estat establerts tres nivells de concreció en l'actuació de la *mGeo E* (figura 2.11). L'estructura i composició d'aquests nivells, que s'exposen a continuació, només tenen una raó de ser analítica i argumental i, per tant, hi ha altres possibles estructures explicatives.

Fig.2.11: Nivells explicatius de concreció de la *mGeo E*

Elaboració pròpia

En el primer nivell s'inscriu la *mGeo E* en un conjunt més ampli d'estructures de pensament, constituït per un seguit de supòsits comuns que permeten pensar el món. Aquest conjunt permet respondre a dues grans qüestions i, per tant, està format per dos components diferenciats, però interrelacionats: a què respon la *mGeo E*, la cosmovisió, i com s'estructuren les preguntes que s'han de respondre i les seves respostes, el paradigma (subapartat 2.2.2.1). En el nivell següent s'interpreta la *mGeo E*, sigui conceptualitzada com a conjunt d'estructures espacials o bé com a forma de coneixement territorialitzat, en tant que "instrument" i "medi" (2.2.2.2). Aquests dos elements són igualment diferenciats però interrelacionats, complementaris i d'acció simultània, i en darrera instància deriven del paradigma i de la cosmovisió respectivament. En el darrer nivell, s'analitzen els aspectes de cada un dels dos elements identificats: en tant que instrument, la seva "direcció" en l'acció, que es caracteritza per ser bidireccional, i els "agents" concrets que el construeixen, usen i reproduïxen (2.2.2.3a); en tant que medi, es prenen en consideració els tres aspectes identificats per Taylor (2000a, 2003a, 2003b), la "pauta", el "contingut" i el "significat" (2.2.2.3b).

2.2.2.1- Primer nivell: la *mGeo E* com a part del paradigma i de la cosmovisió

Els diferents estudis ressenyats han analitzat la *mGeo E* com un element intern del procés de producció i reproducció de coneixement geogràfic. Però, en canvi, se l'ha tractat aïlladament respecte a d'altres components que intervenen en un procés cognitiu més global. Això podria conduir a concloure erròniament que les *mGeo E* són estructures independents o aïllades. Pel

contrari forma part i es conseqüència d'un paradigma⁵⁴ i d'una cosmovisió⁵⁵ particulars en l'espai i el temps. En certa manera la interpretació de Taylor (2003b) apunta ja en aquesta direcció, en especial pel que fa a la cosmovisió, en integrar el conjunt d'àmbits d'actuació i d'incidència dels éssers humans i deixar la porta oberta a altres discursos per pensar el món; tanmateix no arriba a explicitar la inclusió de la *mGeo E* en un àmbit superior. Aquesta explicitació, en canvi, la fa Sutermeister (2008) en integrar-la en el concepte de paradigma, en tant que considera que cada paradigma s'identifica amb una *mGeo E* associada.

Ambdós components, si bé responen a qüestions diferents, estan interrelacionats, establint-se una correlació i legitimació mútua a partir de la qual el paradigma permet formular la cosmovisió i inversament. De fet, en opinió de Kuhn (1962), paradigma i cosmovisió són equivalents, en tant que un paradigma acceptat correspon a la totalitat de la cosmovisió en la que s'inscriu. Per tant la diferenciació entre ambdues només té afectes en l'exposició presentada. Sobre la correlació i legitimació mútua s'hi construeix la *mGeo E*, que forma part d'un conjunt més ampli de construccions i representacions, que inclou des de les lingüístiques a matemàtiques o històriques. En aquest context una *mGeo E* és una estructura únicament en relació a l'espai que permet orientar, explicar, avaluar, actuar i planificar (o predir). A continuació i de forma breu es mostren les principals característiques de la relació de la metaestructura geogràfica amb cada un d'aquests components. S'han seguit les argumentacions teòriques de Kuhn (1962) sobre el paradigma, obrint-les a un àmbit més ampli que el de la ciència, i d'Apostel et al. (1994) sobre la cosmovisió.

En tant que paradigma, una *mGeo E* comparteix un conjunt de supòsits acceptats per una societat, així com també ho és la pràctica d'aplicar-los a la resolució de problemes concrets. Els supòsits inclouen teories metafísiques sobre el món, hipòtesis científiques molt generals i principis metodològics i tècnics, a partir dels quals és possible respondre a les preguntes que, segons Kuhn (1962), un paradigma contesta: què s'ha d'observar i analitzar, quin tipus de qüestions han de ser plantejades i provades, com s'han d'estructurar aquestes qüestions, i com han de ser interpretades les respostes. D'aquesta manera, el paradigma metageogràfic proporciona, en primer lloc, l'objecte sobre el que preguntar: el metaterritori espai o món i subsegüents; i, en segon lloc, les qüestions sobre aquest objecte que han de ser plantejades i respostes, així com el mecanisme amb el que estructurar les preguntes i les respostes.

De la seva banda, en tant que cosmovisió, proporciona els models, igualment acceptats per una societat, a partir dels que construir i organitzar les preguntes (i les corresponents respostes)

⁵⁴ S'entén per paradigma el concepte desenvolupat per Thomas S. Kuhn en la seva influent obra *The Structure of Scientific Revolutions*, de 1962. N'existeixen diferents versions en castellà, entre les quals Kuhn (2001) (veure bibliografia). Kuhn restringeix el paradigma en l'àmbit científic, però pot fer-se extensiu en qualsevol àmbit humà.

⁵⁵ O *visió del món* o *weltanschauung* segons la tradició filosòfica i historiogràfica alemanya on s'origina el concepte, introduït pel filòsof Wilhelm Dilthey en la seva obra *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1914). D'aquesta obra n'existeixen diferents edicions en castellà, una de les quals és Dilthey (1980) [*Introducción a las ciencias del espíritu: ensayo de una fundamentación del estudio de la sociedad y de la historia*. Madrid: Alianza].

anterior. En aquest sentit, segons Apostel et al. (1994), la cosmovisió⁵⁶ i, per tant, un paradigma, respon a les set preguntes següents (figura 2.12):

Fig.2.12: La cosmovisió en set preguntes (Apostel et al., 1994)

1	Quina és la naturalesa del món? Com està estructurat?	<i>Model del món (ontologia)</i>
2	Per què el món és com és i no de manera diferent?	<i>Model explicatiu</i>
3	Per què ens sentim en el nostre món de la manera que ho fem?	<i>Model avaluador</i>
4	Com podem actuar i crear en aquest món?	<i>Model d'acció (metodologia)</i>
5	Quin tipus de futur ens espera? I quins criteris ens permeten escollir-lo?	<i>Futurologia racional</i>
6	Com hem de construir un model que ens permeti respondre a les preguntes anteriors?	<i>Model de model constructiu (epistemologia)</i>
7	Quines són les respostes parcials que ens donen les preguntes anteriors?	<i>Cosmovisió fragmentada com a punt d'inici (etiologia)</i>

Font: Elaboració pròpia a partir d'Apostel et al. (2007)

Resulta interessant comparar aquest esquema amb el concepte de *mGeo E*. Lewis i Wigen (1997) duen a terme una anàlisi del model del món, ontològica, per tal d'explicar com està estructurat; és a dir, projecten la *mGeo E* per a respondre a la primera de les preguntes d'Apostel. Alhora, proposen un conjunt de criteris crítics per a la construcció de noves metageografies, elaborant un model d'un model constructiu per mitjà de l'epistemologia; en aquest cas, responen a la sisena pregunta. Per últim, Taylor (2003b) afegeix un conjunt d'elements explicatius de les estructures, responenent en part la segona de les preguntes. El que està pendent encara és si la metageografia també dona resposta a la resta de preguntes, o com hi intervé. En tot cas, les *mGeo E* estan conferides almenys amb un doble sentit filosòfic, epistemològic i ontològic. Respecte a aquest doble sentit, Dalby (1999, p.102) exposa que uns dels aspectes més interessants és “la ironia d'intentar tractar qüestions d'ontologia geogràfica com si es tractés d'una matèria d'epistemologia”.

Sintèticament, es pot senyalar que una *mGeo E*, en tant que cosmovisió, és construïda amb l'objectiu de reduir al màxim possible la incertesa, el “caos”. D'aquí la necessitat de respondre a aquelles preguntes i incrementar, inversament, les possibilitats de supervivència com a espècie humana, societat, classe o individu. Paral·lelament, en tant que paradigma, és construïda amb l'objectiu d'oferir els termes amb els que expressar aquells objectius.

⁵⁶ Les relacions entre cosmovisió i metageografia són prou evidents. Apostel et al. (2007, p.13) la comparen amb la cartografia: “La construcció d'una cosmovisió no ha de ser vista com una projecció arbitrària. La paraula *projecció* ens recorda al treball dels cartògrafs de l'antiguitat i de l'Edat Mitjana, els quals al cap i a la fi estaven involucrats en la construcció de cosmovisions. Construïen els mapes del món utilitzant les dades que els navegants, mercaders i exploradors els hi aportaven. Encara que la informació fos sovint incompleta, imprecisa, contradictòria o inclús inventada, s'ajustava gradualment en una imatge coherent del món. La construcció d'aquests mapes inclús ajudaren a introduir nous valors i a iniciar noves activitats i l'exploració”.

L'element més interessant de la integració de la *mGeo E* en els conceptes paradigma i cosmovisió és la possibilitat de definir com un component constituent i alhora instituit d'aquestes dues dimensions. Seguint l'argumentació de Lizcano (2006) una *mGeo E* té, per tant, la capacitat d'instituir un imaginari geogràfic particular i, de forma simultània, n'és una construcció instituïda basada en els supòsits i models compartits del paradigma i la cosmovisió. D'aquesta manera una *mGeo E* es pot definir com un conjunt de supòsits en relació als aspectes territorials del món, que permet construir-ne una imatge global i entendre'n els elements i processos que s'hi duen a terme.

2.2.2.2- Segon nivell: la *mGeo E* instrument+medi

Tot seguit es passa a analitzar els dos elements identificats, que podem anomenar instrument i medi. Aquesta mateixa distinció és la que prèviament fa Raffestin (1978, 1983) entre "metageografia" i "geograma", equivalent la primera amb la *mGeo E* instrument i el segon amb la *mGeo E* medi. Altres investigadors, entre ells Pelletier (2007b) i Uscanga (2002), també l'han observada. El primer senyala que la *mGeo E* és sobretot "un instrument i un medi que modifica el mapa mateix del món" (Pelletier, 2007b, p.71), que actua de forma conscient o inconscient en el procés de producció de coneixement. El segon també fa referència a la *mGeo E* en tant que instrument i medi, en aquest cas directament d'imposició d'un conjunt d'estructures de coneixement territorial i territorialitzat. Pel contrari, per Taylor (2003b) la *mGeo E* només seria un medi, un marc.

En tant que instrument, una *mGeo E* ofereix un sistema sèmic per a modelar un ordre espacial damunt el que produir i ordenar el coneixement territorialitzat (sigui geogràfic, econòmic, sociològic o polític, en tot cas ordenat espacialment). En tant que medi, esdevé una representació o un missatge abstracte, per usar l'expressió de Raffestin (1978), un filtre de dades i d'informació sobre el món utilitzat per a la producció i reproducció d'aquest coneixement. Ambdues funcions estan interrelacionades i actuen simultàniament o, si més no, en una seqüenciació tan propera en el temps psíquic que difícilment és indistingible. En tot cas, si bé existeix una simultaneïtat d'acció, la primera d'aquestes funcions és la bàsica per a construir, identificar i definir una *mGeo E* medi (o geograma), sense la qual podria actuar, mentre que com a medi només ho pot fer sempre hi quan actui també com a instrument.

Les funcions bàsiques de la *mGeo E* instrument són, donades les seves característiques, assimilables a les del coneixement ambiental identificades des de la psicologia ambiental (Aragonés i Amérigo, 2002; Holahan, 1991). Les funcions senyalades es poden resumir en tres: l'orientació de les accions dels individus en l'espai, el desenvolupament de la comunicació entre individus i la construcció de la identitat personal i col·lectiva.

La primera i, possiblement, principal de les funcions va destinada a la presa de decisions que impliquen una localització tant de l'acció a realitzar com dels recursos per a realitzar-la. Respon a preguntes com: "On estic?" o "On està?". Per tant, les *mGeo E* i\o els metaterritoris concrets són una construcció necessària per a localitzar geogràficament els recursos socials, intel·lectuals o materials indispensables per a dur a terme les accions, des d'aquelles més simples o habituals fins a

les de major complexitat o esporàdiques, així com per determinar les característiques bàsiques dels recursos i individus situats geogràficament. Entre les característiques d'aquesta funció cal afegir, de forma complementària, la influència del coneixement ambiental en l'organització de l'espai. En darrer terme, per tant, consisteix en ordenar i controlar el caos i la incertesa (humana).

La segona funció contemplada, sobre el desenvolupament de la comunicació, implica proporcionar una base per a la comunicació i comprensió mútua entre les persones (transmetre coneixement territorialitzat, fer-se entendre, prendre decisions en l'interior d'un grup d'individus...), que no necessàriament estan situades en un mateix espai, tal i com mostren explícitament Raffestin (1978, 1983) i Lewis i Wigen (1997). En aquest cas, aquesta funció s'associa amb construccions lingüístiques com: “–On és? –És a [un lloc]”. Per a l'èxit d'aquesta funció cal necessàriament un sistema de símbols compartits (com són una *mGeo E* i una llengua; el sistema sèmic, en definitiva) i un mode de comunicació intel·ligible per a les parts (la forma de representar-la, sigui a través d'un mapa o de la toponímia). Aquesta funció sorgeix precisament en el moment històric en el que l'ésser humà precisa d'una certa organització, la finalitat de la qual és adaptar-se amb una major eficàcia en l'espai. D'aquesta manera les *mGeo E* es converteixen en elements mediadors entre l'activitat humana i el territori. En aquesta direcció Lewis i Wigen (1997) senyalen que per molt artificial que sigui una *mGeo E*, com la dels continents o la dels blocs regionals, ha de ser construïda pel simple fet de facilitar la comunicació i la comprensió geogràfica.

Per últim i una vegada controlat el caos i permesa la comunicació, la tercera funció senyalada està dirigida a proporcionar una estructura territorial per a l'organització del sentit d'identitat individual i/o col·lectiva, fet que permet el desplaçament de l'individu en el territori amb una seguretat emocional; o, expressat d'acord a Lizcano (2006), permet amarrar als individus i grups d'individus al món, en tant que necessiten estabilitzar i orientar les seves experiències ambientals. En aquest sentit la *mGeo E* instrument constitueix un mecanisme que permet, en opinió de Taylor (2003b), lligar als humans simultàniament en l'espai geogràfic físic i metafísic, que esdevenen “realitat”. En aquest sentit, dona contingut a afirmacions com: “Sóc de [un lloc]”.

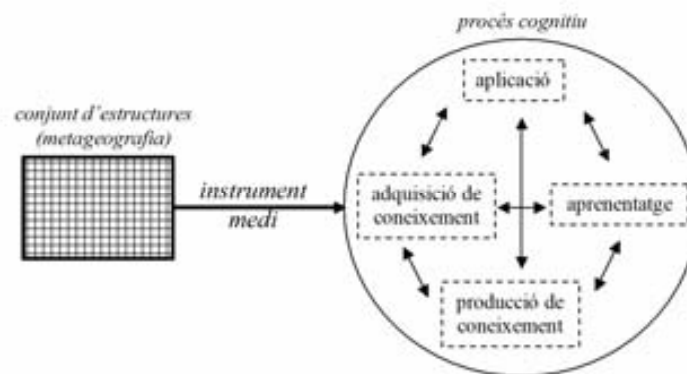
Donades aquestes funcions, la *mGeo E* instrument requereix una voluntat de permanència i immutabilitat, per assegurar l'orientació, la comunicació i la identitat. Aquest fet contrasta amb les característiques que pren a la pràctica la *mGeo E* en tant que medi. En acomplir la permanència i la immutabilitat, es dedueix que la *mGeo E* instrument incorpora un mecanisme amb tal fi. Ambdues funcions s'intensifiquen i es fan més patents a mesura que augmenta l'ús i reproducció d'una *mGeo E*. És a dir, a major és la seva capacitat d'amarratge, orientació i comunicació, major és la seva capacitat de mantenir-se i difondre's.

De la constatació de la necessitat d'ordenar el món per a fixar-s'hi, se'n desprèn una segona diferència important entre l'instrument i el medi. Mentre la *mGeo E* instrument és comuna i universal a l'espècie humana (Aragonés i Amérigo, 2002; Holahan, 1991), la *mGeo E* medi és variable en el temps i en l'espai. El resultat d'això és el fet que “totes les societats tenen metageografies distintives” (Taylor, 2003b, p.180), de manera que “una metageografia és la imaginació geogràfica col·lectiva d'una societat” (Taylor, 2000a, paràgraf 1). Malgrat aquesta associació entre una societat i una metageografia determinada, per mitjà d'un procés d'imposició i

colonització, en el que també s'hi contempla la imposició d'una *mGeo E* medi, es pot arribar a compartir una *mGeo E*, que esdevé comuna i universal. Una segona conseqüència de la seva variabilitat en el temps i l'espai és el fet que cap construcció metageogràfica és eterna ni immutable, a desgrat que en tant que instrument tingui voluntat de permanència i immutabilitat.

En el marc més general del procés cognitiu, la *mGeo E* instrument+medi n'esdevé un component juntament amb d'altres factors com l'adquisició de coneixement, els canals de transmissió o el nivell de formació dels individus (el coneixement acumulat del que disposen, l'habilitat de processament...). En aquesta mateixa direcció ja hi apuntava Dematteis (1985 i 1989) en relacionar la metageografia amb el nivell formatiu dels individus. Aquest geògraf mostrava, en la segona interpretació que en feu, que la formació metageogràfica no és exclusiva del "geògraf", sinó que actua en tots els individus, com proposen Lewis i Wigen (1997). En tot cas, la *mGeo E* instrument+medi actua en cada una de les fases bàsiques del procés cognitiu (figura 2.13): en l'aprenentatge i adquisició de coneixements, en la seva aplicació i producció, i des d'un nivell formatiu molt baix.

Fig.2.13: Acció de la *mGeo E* instrument+medi en el procés cognitiu

Elaboració pròpia

La intervenció de la *mGeo E* en el procés cognitiu territorial resulta en unes dades, conceptes, teories... carregades i incorporades amb l'estructura metageogràfica en si mateixa i amb els significats sobre els quals s'ha bastit. No només això, sinó que també la recollida de dades i informació està condicionada a aquella mateixa *mGeo E*. D'aquesta manera una estructura metageogràfica és present en qualsevol coneixement territorialitzat. Tenint en compte la ciclicitat del procés cognitiu, és a dir, que cada dada, concepte... reverteix posteriorment per a l'elaboració de nou coneixement territorialitzat, la *mGeo E* es reproduceix contínuament.

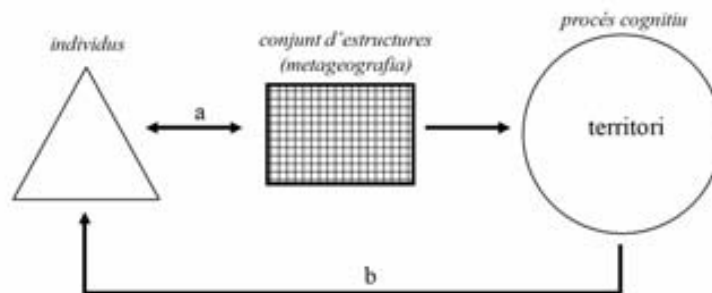
2.2.2.3a- Tercer nivell: aspectes de la *mGeo E* instrument

En l'element instrumental es distingeixen dos aspectes, com ja s'ha apuntat. El primer fa referència a la direccionalitat en la que es produeix la intervenció de la *mGeo E*. Aparentment sembla que, en les definicions anotades, la seva intervenció es realitzi a través d'un procés lineal

originat en els individus i/o grups d'individus, i que finalitzi amb la producció de coneixements territorialitzats, en un cas, o en la recomposició i conceptualització del territori, en l'altre. Segons aquesta lògica, les estructures metageogràfiques només tindrien un efecte sobre els coneixements produïts (en tant que producte final del procés) i no observarien la possibilitat d'una actuació directa de les *mGeo E* en els individus i/o els grups.

Tanmateix, seguint el raonament exposat fins ara, la direccionalitat de la *mGeo E* pot ser interpretada com a doble, tal i com mostra Raffestin (1983). Així, la *mGeo E* incideix directament tant en la producció de coneixements (o qualsevol altre fase del procés cognitiu) com en els individus (figura 2.14, a). Les metageografies, per tant, esdevenen instruments i medis que ens permeten pensar el món però que alhora també ens pensen, en el mateix sentit que Lévi-Strauss (1964) analitzava els mites. Com exposen Raffestin (1983) i Lizcano (2006), una *mGeo E* fixa els límits entre els quals és possible pensar el món, i ens "diu" quins processos i dinàmiques territorials, elements en l'espai... hem d'observar i els que no, així com la manera en els que han de ser observats i ordenats, i ens imposa el què ha de sentir-se i el què no, i el com. Així, en qualsevol discurs territorialitzat, des del més quotidià fins al polític, tècnic o científic, s'està expressant el que una estructura metageogràfica determinada permet i obliga a expressar. A tot això cal afegir que, com observen Raffestin (1978), Lewis i Wigen (1997) i Taylor (2003a), l'acció en aquesta direcció de les *mGeo E* es produeix sovint inconscientment per part dels individus.

Fig.2.14: Bidireccionalitat de la *mGeo E*

Elaboració pròpia

Donada aquesta segona direcció es conclou que el coneixement geogràfic o els raonaments territorialitzats no són, per expressar-ho d'una manera, espontanis; o, si més no, només ho són estrictament dins del marc que una *mGeo E* delimita i possibilita. El procés cognitiu i l'experiència ambiental dels individus en relació i en el territori està atrapat per una espontaneïtat metageogràfica. En aquesta direcció s'estableix un paral·lelisme entre les *mGeo E* i els llenguatges de poder (els discursos) i les relacions entre el coneixement i el poder definides per Foucault (1974 i 1978), tal i com ja apuntava Raffestin (1980 i 1983), en tant que l'un com l'altre no són construccions descriptives sinó normatives (defineixen i disposen).

La qüestió rau en saber fins a quin punt la genealogia d'una metageografia limita o imposa la relació entre els individus i l'espai, ja sigui durant la inscripció del cos en l'espai o en la observació i interpretació externa d'aquest. Per Uscanga (2002) una estructura metageogràfica sempre imposa, alhora que és imposada, mentre que per Alba (2006) no necessàriament s'imposa en cada

ús que l'individu en fa. Paral·lelament, i com es mostrarà més endavant, Raffestin (1983) en apostar per una metageografia crítica i Lewis i Wigen (1997) en plantejar una sèrie de principis de metageografia crítica, proposen un cert alliberament respecte a les construccions metageogràfiques. En aquesta mateix sentit, Alba (2006) proposa la possibilitat d'alliberar la cartografia de la seva subjecció a una *mGeo E* medi concreta.

El reconeixement de l'existència de les *mGeo E* pot portar a la conclusió, com queda palès en algunes ressenyes del treball de Lewis i Wigen (1997), que aquestes són construccions errònies de l'espai. En front d'això, Martins (2007, p.37) argumenta que “no existeixen, pròpiament, concepcions errònies de l'espai [...] ja que són coherents amb el que es vol veure sobre el món” i, en tot cas, “si existeix quelcom *erroni*, aquest límit està en la qualitat de la comprensió que tenim del món”. Si bé és cert que són coherents internament amb el món que limiten i possibiliten i que no són errònies d'acord a la seva pròpia lògica, no per això estan exemptes d'errades, com demostren Lewis i Wigen (1997).

La bidireccionalitat de la *mGeo E* també es manifesta en el sentit que pren la relació entre l'estructura i el procés cognitiu. A diferència de l'anterior en cap de les definicions donades es contempla la possibilitat de la incidència del coneixement geogràfic en la mateixa estructura que el permet, realitzada per mitjà dels individus (figura 2.14, b). En aquest cas, la metageografia esdevé coneixement en si mateix o, dit d'una altra manera, el geograma esdevé un sistema sèmic: no només permet produir coneixement territorial i territorialitzat, sinó que amb aquest també es poden elaborar, modificar o suprimir *mGeo E* (medi). De fet, es pot considerar alhora com a coneixement codificat i com coneixement tàcit. En quant al primer, la *mGeo E* és específicament coneixement del tipus *know-what* en convertir-se en un objecte geogràfic amb entitat pròpia. És des d'aquesta posició que Lewis i Wigen, Pelletier, Uscanga i tants d'altres poden tractar sobre metageografia. En tant que coneixement tàcit, la *mGeo E* correspon concretament al coneixement del tipus *know-how*, en la mesura que representa la capacitat i l'habilitat d'utilitzar-la i reproduir-la com a medi i instrument⁵⁷.

El segon aspecte a referir-se són els agents sobre els que recau la responsabilitat de la construcció i ús de *mGeo E*. En les definicions apuntades, l'ús i reproducció d'una *mGeo E* correspon al conjunt d'individus i grups d'individus regits per la mateixa estructura metageogràfica. En canvi difereixen en quant als agents que les construeixen primàriament, el *bricoleur* per usar la metàfora de Lévi-Strauss (1962), abans del seu ús i reproducció popular. D'una banda, Lewis i Wigen (1997), Pelletier (2007b i 2007c) i Taylor (2003b) no fan cap mena de distinció; tampoc Sutermeister (2008, p.4), si bé, a diferència dels anteriors, explicita clarament que “[les metageografies] no necessàriament estan desenvolupades per geògrafs, sinó que poden ser elaborades per qualsevol entitat, persona o institució”. De l'altra, Raffestin (1983) identifica de forma genèrica a una classe dominant com a responsable de la seva construcció, i Uscanga (2002) mostra amb un major detall

⁵⁷ En aquest punt s'ha usat la tipologia de coneixement aplicada per Antonelli i Ferrão (2001) [*Comunicação, conhecimento colectivo e inovação. As vantagens da aglomeração geográfica*. Lisboa: Universidade de Lisboa], basada en la distinció entre coneixement codificat i coneixement tàcit. Alhora també s'hi ha observat la classificació de Lundvall (1999) [“La base del conocimiento y su producción” a *Ekonomiaz. Revista vasca de economía*, núm.45, pp.14-37] en quatre categories: *know-what*, *know-why*, *know-how* i *know-who*. Ambdues classificacions són totalment complementàries.

qui compon aquesta classe, que estaria formada pels agents del trinomi poder-ciència-geografia. Dins del component “poder” hi distingeix dos poders diferenciats: el polític, encarregat de dictar directrius en funció d'interessos geopolítics i geoestratègics, i que inclou agents com els governs estatals; i l'econòmic, que té com a funció principal el finançament de la resta d'agents, format per empreses, fundacions privades i similars. Pel que fa als dos components restants, si bé en alguns casos poden ser indistingibles, la “ciència” tindria la funció de legitimar científicament la *mGeo E* i la “geografia” la de produir el coneixement encaminat a la construcció i reproducció d'aquella; en ambdós casos hi inclou els centres de recerca, les universitats o els think tanks. La producció i reproducció d'una *mGeo E* reflecteix, consegüentment, els interessos i significats d'aquests agents, situats social, ideològica i espacialment. Complementàriament a aquests tres, Uscanga (2002), i també Raffestin (1983), atorga un rol passiu a la resta de grups i individualitats, els quals només es limitarien a usar i reproduir la *mGeo E*, carregada d'uns interessos i d'uns significats en origen aliens.

Seguint aquesta interpretació resulten evidents els paral·lelismes entre la construcció metageogràfica i les formacions discursives en quant als agents implicats. De fet, Taylor (2003b) parla de les construccions metageogràfiques com a discursos espacials. En aquest sentit, els components del trinomi es corresponen amb les comunitats d'experts i les institucions de poder que Foucault (1974 i 1978) identifica. Uscanga (2002), en canvi, no hi inclou els mitjans de comunicació, malgrat tenir un rol directe en la construcció d'una *mGeo E*, en tant que tenen per funció la seva transmissió i reproducció en massa. En aquesta direcció, els agents implicats corresponen als “complexos AIM” (academic-institutional-media) que Peet (2002 i 2004)⁵⁸ identifica en la construcció de discursos: les acadèmies científiques, les institucions de poder (econòmic, polític, financer...) i els mitjans de comunicació.

2.2.2.3b- Tercer nivell: aspectes de la *mGeo E* medi (o geograma)

En aquest nivell són definits els tres aspectes que, en opinió de Taylor (2003b, p.181), “com totes les geografies, les metageografies tenen”: pauta, contingut i significat. La caracterització de cada un és el que defineix una *mGeo E* medi (o geograma), equivalent a l'imaginari geogràfic d'una societat. La síntesi d'aquests aspectes o, en alguns casos, solament un d'ells permet constituir un element exemplar que identifica i visualitza una *mGeo E* medi, erigit i carregat simbòlicament. Les diferències entre diferents *mGeo E* medi radiquen, per tant, en les divergències existents en cada un dels aspectes. No obstant, la diferència fonamental es dona en la pauta, essent les dissimilituds en els dos restants aspectes complementàries.

Més enllà de nomenar aquests tres aspectes, Taylor (2003b) no els defineix i passa directament a identificar-los en l'anàlisi de les tres *mGeo E* medi de la modernitat (del “sistema-món”, de la “modernitat mercantil” i de la “modernitat industrial”); igualment procedeix en l'anàlisi de les metageografies en la globalització (Taylor, 2000b). Com exposa en Taylor (2000a), pauta, contingut i significat estan íntimament interrelacionats; de fet, el sistema que autoorganitzen és el mecanisme pel qual intervenen en la construcció i reproducció de les *mGeo E* instrument+medi.

⁵⁸ La proposta teòrica de Peet (2002 i 2004) és elaborada a partir de les aportacions de Michel Foucault sobre el discurs i d'Antonio Gramsci sobre l'hegemonia.

En aquest context, el grau de la seva interrelació proporciona una menor o major base per a l'acompliment de la funció bàsica d'amarrar l'individu i/o la societat a l'espai.

La pauta fa referència al model territorial, originat en uns processos i dinàmiques (espacials, econòmiques, culturals...) concretes, i a partir del qual en resulta un ordre particular (i reproduïble en altres situacions i escales). La pauta constitueix la base, o element central paradigmàtic, sobre la que construir les interpretacions territorials, alhora que explica el sistema d'ordenació de les unitats metaterritorials que es basteixen com a marcs d'interpretació, anàlisi... En aquest sentit proveeix el model a partir del qual interpretar el contingut. Taylor (2000a) observa que les pautes espacials no han de per què ser construccions complexes, ans el contrari: a pautes relativament simples els hi poden ser donades continguts altament selectius, que sovint són imbuït amb significats sofisticats. De fet, és en la simplicitat de la pauta on resideix en part l'èxit de la interrelació d'aquests aspectes i, per tant, de la solidesa de la *mGeo E* medi.

La pauta, com el conjunt de la *mGeo E*, no és un aspecte neutre, sinó que està controlada per un conjunt d'agents a partir de la interrelació entre medi i instrument i que formarien, seguint l'expressió d'Uscanga, el trinomi poder-ciència-geografia. En controlar la pauta, la construeixen i emmotllen. D'aquesta manera, la *mGeo E* deriva i incorpora la perspectiva político-teòrica-interpretativa (formacions simbòliques, esquemes culturals, relaciones de poder...) d'aquests agents, en carregar-hi alhora els seus propis significats i determinar el contingut objecte a ser interpretat. En aquest sentit "les metageografies també constitueixen estructures ideològiques" (Lewis i Wigen, 1997, p.xi) o, com apunta Taylor (1999, p.484), porten i arrossegueu "un equipatge social i polític".

En segon lloc, el contingut respon als successos i als elements i agents espacials subjectes a ser interpretats. Malgrat ser objectes d'interpretació, els elements que formen el contingut, en especial els éssers humans, no són passius; pel contrari, actuen directament sobre la seva pròpia interpretació. En aquesta direcció, a partir de la *mGeo E* són possibles tres accions: s'ordena i organitza el contingut, s'estableix el mode pel qual el contingut és construït i percebut, i permet als usuaris d'una *mGeo E* medi percebre l'activitat dels agents constructors (procés possible des de la bidireccionalitat de la *mGeo E* en tant que instrument).

La interpretació dels continguts, per últim, es realitza per mitjà del tercer aspecte, el significat. Es refereix als interessos, valors, sentiments, prejudicis... amb els que són carregades les interpretacions, molt condicionades per la pauta. En aquest cas, la *mGeo E*, d'una part, distribueix el significat entre efectes ètics, estètics o emocionals, i, de l'altra, l'atribució de significat comporta que certs continguts adquireixin aquests efectes o, pel contrari, que d'altres generin l'efecte oposat, que repugnin la comprensió geogràfica i bloquegin la interpretació del contingut de forma diferenciada.

2.2.3- El procés de construcció metageogràfica

En aquest treball s'ha denominat “procés de construcció metageogràfica” al procés pel qual una *mGeo E* medi és elaborada, reproduïda i mantinguda al llarg d'un temps històric. Des d'un punt de vista de la psicologia ambiental, que posa en relació a l'ésser humà i l'entorn en el que es desenvolupa, aquest procés no és res més que un procés cognitiu, en el sentit general que posseeix la funció de produir un reflex cognoscitiu de la realitat per part de l'ésser humà (Holahan, 1991; Aragonés i Amérgo, 2002). Aquesta qüestió no ha estat analitzada ni plantejada en la seva totalitat per cap dels investigadors ressenyats, fet que en el cas de Lewis i Wigen ha estat en alguns casos criticat. Així, per exemple, Manzo (1998, p.347) diu que “[Lewis i Wigen] no expliquen perquè certs mapes del món i no d'altres han estat acceptats com a sentit comú. Aparentment això és així perquè la teorització no és el fort del seu llibre”. En canvi, Raffestin (1983) i Taylor (2001a, 2003a, 2003b) s'han aproximat parcialment a la historicitat d'aquest procés i a la identificació d'algunes de les seves característiques.

En aquesta tesi la teorització del procés de construcció metageogràfica s'ha enfocat a partir de l'anàlisi dels diferents casos exposats per aquells investigadors partint de la pregunta següent: com una *mGeo E* esdevé *mGeo E*? o, dit amb un major detall, com un discurs espacial proto-metageogràfic es transforma en una *mGeo E*, i quins factors intervenen i quines condicions s'han de complir? A més de les reflexions que han pogut generar alguns dels treballs elaborats fins ara, també s'han tingut presents les contribucions de Kuhn (1962) sobre els canvis de paradigma, de Feyerabend (1986) sobre la construcció de teories i la refutació del mètode científic, de Lizcano (2006) sobre les metàfores i de Peet (2002, 2004) sobre els discursos hegemònics, en la mesura que aquests aspectes intervenen en la construcció de l'imaginari col·lectiu (o cosmovisió), del que la *mGeo E* n'és part.

En el primer subapartat (2.2.3.1) es duu a terme una primera aproximació a aquest procés, identificant dues (tres) fases bàsiques, definides en funció de la variant capacitat instituïdora de les *mGeo E* sobre si mateixes al llarg del procés de construcció. Una primera qüestió a subratllar és la intervenció en el procés de construcció metageogràfica, com en d'altres processos de construcció de l'imaginari col·lectiu, de factors psicològics, socials, culturals i ideològics, juntament amb l'atzar, si bé es tracta d'un *atzar objectiu*, per usar l'expressió surrealista, que sense pretendre-ho dona sentit i organitza. En aquest sentit pot associar-se la construcció metageogràfica amb el pensament salvatge definit per Lévi-Strauss (1962), en tant que no és ni racional ni irracional. D'altra banda, aquest procés es caracteritza per la seva historicitat, tal i com han senyalat Raffestin o Taylor: “una metageografia no és eterna. Puc historiar el concepte [...]” (Taylor, 2003a, p.48).

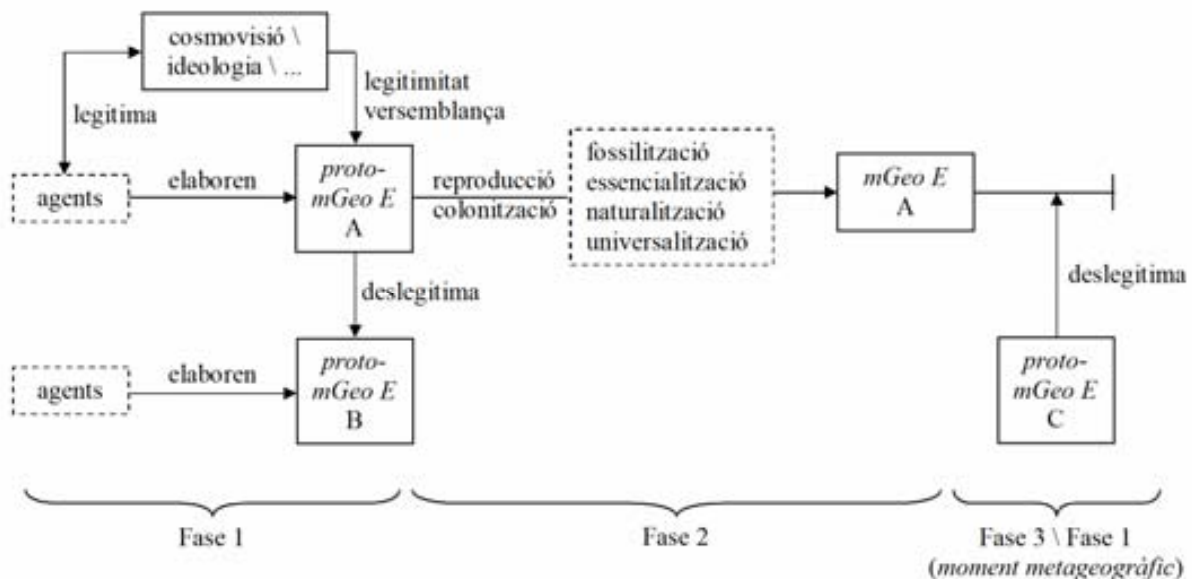
En el segon i darrer subapartat (2.2.3.2) és mostrat un conjunt d'elements per a una construcció metageogràfica crítica o, si més no, per a fer-la visible i ser-ne conscients, agrupats sota el que s'ha anomenat “alliberament metageogràfic”. En aquest punt es fa referència especial a les aportacions de Lewis i Wigen (1997) en relació a la proposta de principis de cara a analitzar críticament la construcció metageogràfica. A diferència del que s'ha apuntat unes línies més amunt, tot i que aquests autors no exposen els mecanismes pels quals una *mGeo E* es construeix, a partir d'aquells principis es pot inferir sobre certs aspectes del procés de construcció.

Abans de continuar, cal recordar que l'aproximació teòrica aquí exposada –com qualsevol altra– està bastida inevitablement sobre una estructura metageogràfica i, consegüentment, incorpora inconscientment biaixos metageogràfics. És molt probable que la conceptualització del procés de construcció integri elements que, com a mínim, només són vàlids per a una *mGeo E* eurocèntrica. Conscient d'això, la base teòrica desenvolupada no es pot considerar en cap cas que tingui un comportament universal i, consegüentment, rebutja qualsevol il·lusió d'universalitat. Malgrat aquesta deficiència, per als objectius marcats en aquesta tesi, l'aproximació és suficient, en tant que les dues *mGeo E* que hi són confrontades corresponen amb simples tipus d'una *mGeo E* eurocèntrica.

2.2.3.1- Les fases del procés de construcció metageogràfica

En l'aproximació teòrica proposada són identificades tres grans fases consecutives temporalment, que segueixen una successió des de l'elaboració d'un discurs espacial a la seva transformació en una *mGeo E* (figura 2.15). La trajectòria exposada es recolza en la possible competència entre estructures metageogràfiques oposades o contradictòries.

Fig.2.15: Procés de construcció metageogràfica

Elaboració pròpia

En la primera fase es procedeix a l'elaboració d'un discurs espacial (A), una *proto-mGeo E*, que ha de complir amb una sèrie de condicions de cara a la seva metageografització. En aquesta fase ha d'obtenir legitimitat i versemblança, alhora que imposar-se o deslegitimar a altres possibles discursos espacials (B) que hi puguin entrar en competència. Si les condicions són acomplertes, la *proto-mGeo E* en qüestió entra en una segona fase, de consolidació per mitjà de la reproducció i la colonització, en el que es fossilitza, essencialitza, naturalitza i universalitza i, consegüentment, es transforma en una *mGeo E*. Aquest procés es perpetua fins que, en la darrera fase, una *proto-mGeo*

E en competència (C), la qual es troba en la seva respectiva primera fase, s'imposa i deslegitima a la *mGeo E* (A); aquesta fase és anomenada “moment metageogràfic” per Taylor (2000a, 2003a). Com es pot observar, les tres fases identificades poden ser reduïdes a dues, en tant que la tercera no és res més que la continuïtat de la segona de la *mGeo E* (A) i la primera d'un altre procés de construcció metageogràfica, la de la *proto-mGeo E* (C). No obstant a efectes analítics i explicatius, s'ha optat per diferenciar-la.

Del conjunt de variables que intervenen en aquest procés, s'ha escollit el component instituïdor i instituït de les *mGeo E* per a establir el límit entre les dues fases, en tant que s'hi observa un comportament diferenciat. Concretament en aquest punt es fa referència a la capacitat instituïdora i instituïda d'una *mGeo E* per actuar sobre si mateixa, i no en la producció de coneixements, característica que manté inalterable. En base a això, la Fase 1 es caracteritza per la possessió d'un component instituït, en la mesura que el discurs espacial elaborat ho ha estat, i alhora instituïdor, en tant que a partir d'aquell és possible continuar-lo elaborant. En la Fase 2, pel contrari, el component instituït s'ha incrementat contínuament, en detriment de la seva capacitat instituïdora, que tendeix a desaparèixer, en tant que ja no és possible reelaborar la *proto-mGeo E* des de la *mGeo E* que ha generat. El punt on la capacitat instituïdora esdevé decreixent s'erigeix com el límit aproximat entre ambdues fases: el lliniar en el que una *proto-mGeo E* advé pròpiament una *mGeo E*. Si, complementàriament, es pren en consideració el component instituït i instituïdor d'una *mGeo E* sobre la producció de coneixement territorial i territorialitzat, es pot establir el límit de la seva vigència. En aquest sentit, durant les dues primeres fases creix i es manté, i decreix fins a desaparèixer en la tercera. A continuació són exposades amb un major detall les característiques de cada una d'aquestes fases.

A\ Fase 1

En general, en la primera fase, la *mGeo E* té una alta capacitat instituïdora, abans de ser completament instituïda, fet que es pot llegir com una expressió i representació de l'autonomia de la *proto-mGeo E* per a reelaborar-se a si mateixa o bé com la manca de la seva consolidació. Ara bé, i més circumstanciadament, al llarg d'aquesta fase s'observen dos comportaments desiguals en el component instituït-instituïdor. A partir de la seva divergència són distingides encara dues subfases, les diferències entre les quals són dependents dels agents que hi intervenen i les accions que desenvolupen.

En la primera subfase és elaborat un primer discurs espacial a càrrec d'un reduït nombre d'agents ideològicament afins. L'elaboració d'una *proto-mGeo E* recau, utilitzant la terminologia de Peet (2002, 2004), en el complex AIM –en el que s'hi integra el trinomi poder-ciència-geografia descrit per Uscanga (2002)–, i que comparteixen un mateix sistema sèmic. Seguint l'argumentació d'Agnew (1999a) i de Peet (2002, 2004), cada un dels agents integrants d'aquest complex desenvolupa una funció específica en la seva elaboració. Donat que el procés de construcció metageogràfica no és un procés planificat, cada un produeix independentment una sèrie de declaracions (articles en revistes científiques, polítiques financeres, columnes periodístiques, raonaments polítics...) que en el seu conjunt o en síntesi constitueixen la *proto-mGeo E* pròpiament dita. La síntesi, és a dir, i seguint a Lévi-Strauss (1962), l'entramat bastit a partir dels diferents elements i que dona sentit a l'espai, defineix en línies generals la pauta, el contingut i el

significat de la *mGeo E* medi que en resultarà. Igualment permet constituir un element exemplar a través del qual es visualitza fàcilment la metaestructura, que pot correspondre's a qualsevol dels tres aspectes. En aquest punt és fonamental que els raonaments i judicis científics o religiosos, acadèmics, polítics i processals actuïn, entrellaçats, en el discurs espacial i sobre sí mateixos. Com es pot deduir, el component instituït-instituïdor té un alt potencial però els resultats són limitats.

En la segona subfase els resultats s'incrementen significativament. Aquesta subfase es caracteritza per la integració d'un major nombre d'agents, que recullen aquella síntesi proto-metageogràfica. La *proto-mGeo E* és rebuda i acceptada per un grup d'agents situats entre l'àmbit més immediat del complex AIM i el la resta de la comunitat potencial d'usuaris, a la manera d'un "brou de cultiu". Per aquest grup, que pot estar constituït parellament per membres del complex AIM, la *proto-mGeo E* ha de tenir sentit i valdre la pena. En cas de ser acceptat, aquest grup actua d'amplificador i es produeix la seva primera reproducció significativa. Amb la integració i amplificació, el component instituït en surt àmpliament reforçat, alhora que es duu a terme quantitativament la major producció instituïdora.

Aquesta capacitat instituïdora es visualitza en: una més o menys àmplia diversitat de propostes metaterritorials (de divisió, denominació, delimitació...), acompanyada d'una també extensa ideació cartogràfica (o simplement gràfica) de l'estructura metageogràfica i/o dels metaterritoris; un ús inadequat i, en ocasions, abusiú de diverses taxonomies geogràfiques, en paral·lel a la creació de noves taxonomies que recolzen i legitimen el discurs espacial; una creació i posterior ús de metàfores vives⁵⁹ per a referir-se als nous metaterritoris i/o taxonomies; un ús real o suposat de múltiples criteris i factors⁶⁰ per a justificar el discurs espacial i/o els metaterritoris; entre d'altres. En paraules de Lizcano (2006, p.63) es produeix una "ebullició instituïdora"⁶¹, esdeveniment que, de cara a una anàlisi d'una construcció metageogràfica, dóna pistes "de les connotacions i evocacions que una particular visió del món posa en joc" per a construir la *mGeo E*. Les diverses proposicions responen als interessos i gustos divergents que poden tenir els agents. Cal afegir, que l'ebullició instituïdora, si bé pot dificultar més o menys o afegir complexitat a la construcció metageogràfica, és un dels successos que la fa més evident i visible.

En quant a les característiques de la *proto-mGeo E*, en primer lloc cal notar que, en tant que coneixement, n'inclou dues categories (ja sigui codificat o tàcit). D'una banda, el coneixement territorial, resultat d'un procés que inclou l'obtenció, anàlisi, sistematització i estructuració de la informació i que constitueix un element important per a la comprensió del territori a través d'accions concretes. Amb tot, no inclou tot el coneixement territorial disponible; només els

⁵⁹ Una "metàfora viva" es pot definir com aquella metàfora que estableix una connexió entre dos significats fins llavors desvinculats. La configuració d'una metàfora viva, per tant, ofereix (i obliga a) una nova perspectiva sobre un element més o menys quotidià.

⁶⁰ Sobre l'ús suposat de diversos criteris en la configuració de metaterritoris és interessant la justificació de la regió "comissaria del Llobregat" (la Catalunya Central) que va fer 1945 el Consell Assessor de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Diu així: "creu justificada la creació d'una cinquena unitat administrativa, amb capitalitat a Manresa [...], per raons múltiples que, de tant evidents, no cal esmentar". [Consell Assessor de la Generalitat de Catalunya (1945): "Projecte de divisió territorial de Catalunya" a Lluç i Nel·lo (ed.) (1984): *El debat de la divisió de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p.29-32]

⁶¹ És irònic que Lizcano (2006) utilitzi metafòricament el concepte "ebullició" en un text en el que critica les metàfores mortes, com és el cas de la metàfora "ebullició instituïdora".

criteris més convenients per al propi discurs. Els criteris poden ser múltiples, i van des de variables físiques fins a culturals, econòmiques i polítiques (Lewis i Wigen, 1997), incloent-hi la difusió territorial de les llengües i les religions (Péguy, 2001) i la imatge del paisatge (Zamyatin, 2004). La segona característica correspon al conjunt de signes que forma el sistema sèmic, com els mites, els símbols o les metàfores (espacials, socials, polítiques...), sobre el qual s'articula el discurs espacial i que legitima tant el discurs com els agents (Raffestin, 1978 i 1983; Lewis i Wigen, 1997). Complementàriament a aquesta distinció cognitiva, Taylor (2003b) diferencia dos components en relació a la naturalesa del coneixement territorial, un de "físic" o "material" i un de "metafísic". En la construcció de la *mGeo E*, el llenguatge (i el metallenguatge) hi té un rol fonamental, com a mitjà per a la comunicació i, sobretot, com a eina de mediatització (Raffestin, 1978), derivat de les tres funcions de la *mGeo E* instrument. En aquest context concret, cal fer menció especial a les metàfores, que constitueixen una eina potent per a facilitar l'acceptació del discurs espacial i seva reproducció (Alba, 2006; Lizcano, 2006).

La *proto-mGeo E* a part d'estar carregada ideològicament, donat que està subjugada al complex AIM que l'ha elaborat, també és etnocèntrica, com proven Hodgson (1974), Lewis i Wigen (1997) o Alba (2006). En la seva càrrega ètnica hi adquireix un rol destacat la distància física i cultural entre el lloc on s'elabora i l'espai que estructura. D'aquí que en qualsevol *mGeo E* es tendeixi a exagerar la importància dels espais més propers als agents que l'elaboren, resultant en una elevació del metaterritori propi \ proper a un nivell jeràrquic espacial que, en comparació amb els aliens o llunyans, no li correspondria. Posteriorment, en la Fase 2, l'associació jerarquitzada desproporcionadament s'incrementa a través dels processos de naturalització i essencialització. No només la distància es veu afectada per l'etnocentrisme, també l'escala. En aquest sentit, de la mateixa manera que Holahan (1991) observa pel cas dels mapes cognitius, la variació i unicitat d'una *mGeo E* (medi) i/o un metaterritori incrementa o disminueix segons l'escala. D'acord amb això, les estructures d'una escala més propera als individus (des de la immediatament posterior a la corporal fins a la local)⁶² presenten un major detall i diversitat, mentre que en augmentar l'escala augmenta també el grau d'estandardització i homogeneïtzació. Aquestes variacions estan produïdes per la quantitat i qualitat del coneixement territorial posseït i/o disponible, que decreix a mesura que augmenta la distància i redueix l'escala. Lewis i Wigen (1997) i Alba (2006) exposen que la construcció etnocèntrica de les *mGeo E* és una propietat universal⁶³. Es dedueix, per tant, que la desproporció de l'espai propi és una característica comuna a totes les estructures metageogràfiques, si bé en varia, d'altra banda, la projecció i escala amb les que se'n realitza la construcció. Les diferències depenen de factors com l'ètica de la natura o el desenvolupament tecnològic i científic de cada comunitat humana.

⁶² Aquesta és l'escala dels mapes cognitius estudiats majoritàriament des de la psicologia ambiental, tot i que també hi ha estudis de mapes cognitius i imatges públiques d'escala continental o global (Holahan, 1991).

⁶³ Alba (2006) compara l'etnocentrisme en les *mGeo E* de la ètnia europea, la chamula (de Chiapas, Mèxic) i la sioux (de Dakota del Nord, Dakota del Sud, Minnesota i Nebraska, als Estats Units d'Amèrica, i Manitoba i Saskatchewan, al Canadà). Lewis i Wigen (1997), per la seva banda, analitzen les construccions metageogràfiques eurocèntriques i afrocèntriques, qüestió que va centrar una part important del debat que va generar el seu treball. Sense entrar a qüestionar la universalitat de l'etnocentrisme, Blaut (1999, 2000) ha rebutat certs aspectes de l'eurocentrisme i l'afrocentrisme; i autors com Myers (1998) s'han preguntat per l'absència de l'asiocentrisme. El fet paradoxal d'aquest debat, sobretot en el cas de Lewis i Wigen (1997, 2000), és el recolzament en la *mGeo E* dels continents.

L'elaboració d'un discurs espacial potencialment metageogràfic s'acompanya de dos aspectes més: anomenar i representar l'espai, accions per les quals es dota al territori de noms (topònims i taxons) i d'imatge (mapes), símbols ambdós. S'observa tant una influència de l'estructura metageogràfica sobre la seva denominació i representació com a l'inrevés; la influència de la construcció lingüística i cartogràfica en la metageogràfica. Donat el caràcter altament instituïdor d'aquesta primera fase es produeix una situació d'existència més o menys simultània de diverses propostes toponímiques, taxonòmiques o cartogràfiques. Aquest fet comporta que sovint la funció metageogràfica no es compleixi adequadament.

La relació entre l'associació de noms i espais (la identificació d'un espai amb un element lingüístic) i el procés de construcció metageogràfica només ha estat lleugerament senyalada per Lewis i Wigen (1997). Més atenció li ha dedicat Pelletier (2007b), que indica que l'anàlisi dels topònims revela una *mGeo E* determinada. L'acció d'anomenar, és a dir, de codificar la realitat de forma absoluta, com ho descriu Berry (1973) des de la perspectiva de la metageografia del procés, ja sigui a través d'un topònim o d'un taxó, està directament vinculada al rol del llenguatge en la construcció metageogràfica. Aquest vincle es dona en la mesura que la toponímia i la taxonomia ofereixen el material lingüístic que permet etiquetar el coneixement territorial per a l'orientació, la comunicació i la identificació de forma sistemàtica dels individus en relació a l'espai (Tort, 2001a i 2001b). Anomenar un espai, per tant, el converteix automàticament en un metaterritori. I es pot dir que el fet d'anomenar-lo equival a crear un nou món o, en el cas que es substitueixi una *mGeo E* anterior, destruir-ne un i reelaborar-lo. Així mateix comporta, i més important, controlar-lo i, en fer-ho, també l'imaginari col·lectiu. L'acte d'atorgar topònims i taxons i d'organitzar-los implica traslladar a l'espai, fins llavors buit de punts de referència o omplert d'altres de considerats com a no vàlids, una estructura geogràfica concreta, juntament amb la seva càrrega. En darrera instància aquest procés d'etiquetatge implica reduir la incertesa d'un col·lectiu social envers el territori i, paral·lelament, incrementar el domini sobre aquest i del coneixement territorial i territorialitzat. En aquest context, els topònims i taxons tenen una inevitable càrrega ideològica, incorporada pels agents que els creen i usen, fet pel qual la pràctica geogràfica de designar no és en cap cas neutral (Lewis i Wigen, 1997; Dalby, 1999).

Paral·lelament a l'acció d'anomenar l'espai, la construcció metageogràfica es recolza en una segona condició a complir, consistent en dotar-la d'imatge, ja sigui en l'esfera material (la representació cartogràfica o, simplement, gràfica) com mental (el mapa o imatge mental) (Lewis i Wigen, 1997; Nietschmann, 1998). La dotació d'imatge està associada i vinculada al fet de dibuixar límits que, des d'una perspectiva metageogràfica, i com remarca Jackson (1999), és més un element constituent de la *mGeo E* que no pas tant instrumental. Prova de la rellevància de la imatge és el fet que, com mostren Lewis i Wigen (1997), Taylor (2003b), Alba (2006) o Sutermeister (2008), totes les *mGeo E* i metaterritoris tenen la seva corresponent representació cartogràfica, o que bona part dels treballs sobre metageografia s'acompanyin de representacions gràfiques per tal d'exemplificar una *mGeo E*. L'èxit de la imatge i, en conseqüència, de la *mGeo E* rau en la seva fàcil visualització i imaginació.

De tot plegat es desprenen dues condicions necessàries per a l'èxit d'una *proto-mGeo E* emergent, un metaterritori o els seus símbols (lingüístics i gràfics). La primera és que estiguin subjectes a un coneixement i imaginari geogràfic coneguts i que, per tant, siguin imaginables pels individus o

col·lectius que l'han d'usar i reproduir; és a dir, ha d'obtenir versemblança. Ara bé, el procés és més complex i, com apunten Lewis i Wigen (1997), no només cal que la *mGeo E* superi l'escrutini geogràfic, sinó que alhora ha de servir per a legitimar el coneixement i imaginari sobre el que es construeix. D'això es conclou que ha de produir-se una reciprocitat i un reforç mutu entre el discurs espacial i l'imaginari geogràfic, a nivell cognitiu, discursiu i ideològic. La segona condició correspon al fet d'obtenir legitimitat, que procedeix de la ciència, la religió o altres institucions en les que els grups d'individus han dipositat la confiança i la fe necessàries (les entitats superiors i els sabers sagrats que exposava Max Stirner el 1844⁶⁴). Cal ajustar que la legitimitat atorgada a una *mGeo E* no ho és de forma directa, sinó que procedeix indirectament de les institucions legitimadores del “món tal i com és”.

Per últim, paral·lelament a l'elaboració d'una *proto-mGeo E* s'ha de procedir a la deslegitimació d'altres discursos espacials potencialment en competència. En aquest subprocés intervenen igualment la ciència o la religió i el complex AIM, recolzats en la cosmovisió, la ideologia, l'imaginari... En aquest sentit s'erigeix també com a condició necessària l'acció de desbancar una *mGeo E* existent (total o parcialment hegemònica) i, alhora, bloquejar a d'altres d'emergents per ocupar un lloc predominant o, al menys, espais socials suficientment amplis. En síntesi, i com es conclou de Kuhn (1962), l'elaboració d'una *proto-mGeo E* ha de semblar la millor alternativa possible en front d'altres. En aquest sentit la lluita per imposar les pròpies *mGeo E* és una lluita pel poder.

B\ Fase 2

En aquesta segona fase es produeixen quatre processos paral·lels, més o menys simultanis i complementaris, que condueixen a la transformació d'un discurs espacial proto-metageogràfic en una *mGeo E*: la fossilització, l'essencialització, la naturalització i la universalització. La condueixen també a transformar-se en una ideologia en si mateixa, d'acord amb Raffestin (1983) i Lewis i Wigen (1997), i alhora en quelcom situat més enllà, en una mentalitat o en una realitat amb entitat pròpia.

El mecanisme que activa aquests processos és l'ús reiterat i compartit d'una *mGeo E* en un espai (físic i social) i un temps cada cop més ampli respecte al seu punt d'origen. Es tracta de la colonització de l'imaginari dels que en seran els usuaris i la posterior reproducció (en el conjunt del procés cognitiu) a càrrec seu, una part de la qual es produeix per inèrcia social. Justament l'èxit i domini hegemònic d'un discurs espacial rau en aquesta colonització: en construir una consciència falsament comuna, fent possible el món únicament d'una manera i no de cap altra (Raffestin, 1983; Lizcano, 2006). A aquest respecte cal anar més enllà de la simple versemblança en relació a la “realitat”, adquirida durant la fase anterior, per ser constituïda en “realitat” i “veritat” en si mateixa i admesa com a tal sense demostració necessària per simple (suposada) evidència; esdevenir un axioma, en definitiva.

Es pot afegir, d'acord amb Feyerabend (1986), que l'èxit de colonització es basa en accions com el seu ensenyament i aprenentatge, reforçant el seu contingut per mitjà de la por, el prejudici o la

⁶⁴ STIRNER, Max (2004) [*El único y su propiedad*. Madrid: Valdemar]. Original de 1844.

ignorància, unit al rol actiu dels agents que l'han elaborat i usen. En aquesta mateixa direcció Lewis i Wigen (1997) consideren que la colonització metageogràfica es produeix a través de l'educació i, en particular, de l'educació en geografia i els mapes usats pel professorat. En darrer terme la colonització permet, i prenent les paraules de Feyerabend (1986, p.28), “[infectar] tots els modes de pensament” i “[proporcionar] models per a l'explicació de qualsevol esdeveniment concebible”. A l'acció colonitzadora cal sumar-hi la voluntat a ser colonitzat i la credulitat dels usuaris, aspectes que fan ressaltar la importància dels factors psicològics individuals i col·lectius. El resultat és la desaparició de les diferències i oposició entre colonitzadors i colonitzats (Raffestin, 1983).

Feta aquesta anotació, el primer procés al que cal fer referència és la fossilització, resultat de la negació implícita i/o explícita de la historicitat de la metaestructura. Per aquest procés s'acaba oblidant l'origen de les causes o dels successos que conduïren a formular la *proto-mGeo E* en un primer moment. En aquesta línia, “la realitat [...] està constituïda per il·lusions que s'ha oblidat que ho són” (Lizcano, 2006, p.55). Les causes de la fossilització són dues: primera, la desaparició dels criteris amb i pels quals va ser elaborada (Lewis i Wigen, 1997) i, segona, el pas del temps i l'ús reiterat (Lizcano, 2006).

La fossilització comporta tres importants conseqüències: primera, implica que una *mGeo E* perdi la capacitat instituïdora que tenia durant la Fase 1; segona, que s'oblidi i es negui la seva especificitat i contingència històriques; i, tercera, que adquireixi una condició de consistència. En quant a la primera, es produeix un tancament a la possibilitat de substituir topònims, transformar el significat dels metaterritoris, reemplaçar taxons, incloure més variables i factors... que alteressin la pròpia configuració de la *mGeo E*. Aquest blindatge fixa una denominació, divisió, delimitació... específica, única i inalterable, amb la finalitat de reduir la incertesa. L'objectiu és construir una *mGeo E* capaç de complir amb les funcions abans indicades: facilitar l'orientació, la comunicació i la identificació. Pel que fa a l'oblit i la negació de l'especificitat i contingència històriques, una *mGeo E* i/o un metaterritori constitueixen un anacronisme i esdevenen – aparentment– atemporals, en haver estat separats del context històric en el que s'originaren. Per a Raffestin (1983, p.12) oblidar i “negar l'historicitat significa considerar que una cosa és extrahistòrica, que no experimenta cap condicionament històric”. Per últim, enllaçant amb els raonaments de Feyerabend (1986) o Lewis i Wigen (1997), una *mGeo E* adquireix la condició de consistència per mitjà de la fossilització, per paradoxal que sembli. Aquesta condició reforça, d'una banda, la seva legitimitat i versemblança i, de l'altra, la seva posició d'avantatge en front d'altres *mGeo E* en competència. La seva adquisició es deu “no perquè posseeixi algun avantatge intrínsec –per exemple, no perquè estigui millor fonamentada en l'observació del que ho està la nova alternativa suggerida, o perquè sigui més elegant– sinó precisament per ser antic i familiar” (Feyerabend, 1986, p.20). És a dir, una *mGeo E* s'enforteix i manté degut a un ús i reproducció continu al llarg del temps, i a major reproducció en l'espai i el temps, major és la legitimitat i la posició d'avantatge. En aquest sentit es pot dir que resulta més senzill defensar una idea vella que no pas una de nova⁶⁵.

⁶⁵ Precisament això es pot veure en el debat entre Blaut (1999, 2000) i Lewis i Wigen (2000).

L'essencialització de la *mGeo E*, en segon lloc, és obtinguda per mitjà de la simplificació dels criteris, factors, significats... amb els que fou elaborada i omplerta la *proto-mGeo E*. Es tracta d'un procés complementari al de la pèrdua de la capacitat instituïdora amb el que es reforça el seu component instituït. La simplificació es produeix tant a nivell quantitatiu com qualitatiu; es redueix: el nombre de criteris i factors explicatius d'una *mGeo E*, de denominacions, divisions i delimitacions de les unitats metaterritorials, i de la complexitat i heterogeneïtat dels elements que es mantenen. Aquests aspectes són simplificats fins a reduir-los a una "essència" comuna en el conjunt de la *mGeo E*, amb la qual es carrega simbòlicament l'element paradigmàtic de la metaestructura, que en resulta reforçat alhora que reforça a la pròpia *mGeo E*. El mecanisme pel qual és escollida una de les opcions i, consegüentment, rebutjades les restants, és el mateix pel qual una *mGeo E* concreta s'imposa i la resta són desbancades o bloquejades. Ara bé, en aquest punt l'atzar possiblement té una major incidència, així com la intervenció de factors psíquics i estètics.

La construcció metageogràfica tendeix a homogeneïtzar i simplificar l'estructuració del coneixement territorial i territorialitzat. En aquest sentit la constitució d'una *mGeo E* o d'un metaterritori és més clara i evident com major és l'estandardització, homogeneïtzació i simplificació del coneixement. Com en el cas de la fossilització, l'essencialització permet reduir la incertesa i facilitar el compliment de les funcions de les *mGeo E*. Aquest procés, a més, resulta molt convenient de cara a assegurar-ne una fàcil reproducció per part dels seus usuaris (Lewis i Wigen, 1997; Bridger, 1999). Tanmateix, aquest procés no és lliure de conseqüències; Lewis i Wigen (1997) en senyalen dues de principals. En primer lloc, l'alt grau de simplificació constitueix una barrera a la comprensió d'un món complex; i, en segon lloc, l'ús de les *mGeo E* condueix a generalitzacions que, entre d'altres, poden tenir efectes perniciosos en el discursos polític i econòmic.

En tercer lloc, mitjançant la naturalització es procedeix a convertir les unitats metaterritorials en unitats naturals. Seguint el raonament de Feyerabend (1986), la naturalització es produeix psicològicament a partir de l'aparença d'èxit, de veritat o de realitat de les metaestructures. Aquest procés, de fet, es refereix a dues línies d'acció diferenciades. En primer lloc, la naturalització de la *mGeo E* implica fer-la aparèixer com la conseqüència lògica i necessària –natural– de la realitat (Raffestin, 1983). En segon lloc, i com a conseqüència de l'anterior, es crea una noció de correspondència en l'imaginari geogràfic entre les àrees culturals, econòmiques, polítiques... amb les naturals (Lewis i Wigen, 1997). Portada a la conseqüència darrera, aquesta associació d'unitats produeix una noció de total correspondència aparentment natural, per la qual una àrea cultural (o una altra) es correspon amb una de política (o una altra), que alhora correspon amb una de natural. Són els casos, per exemple, de les unitats "continent" i "Estat-nació" com a entitats naturals (Lewis i Wigen, 1997) o el de les monedes territorials (Agnew, 1999b; Taylor, 2003a). Aquesta correspondència s'enforteix quan, combinades les dues línies, s'associa la naturalitat amb quelcom inqüestionable, que en facilita l'acceptació acrítica.

D'acord amb Lewis i Wigen (1997), la naturalització (i el conjunt de correspondències construïdes) mostra dues conseqüències a destacar. En primer lloc, la tendència a naturalitzar la taxonomia geogràfica (continents, regions transcontinentals, estats tropicals...) i amb ella, juntament amb el procés d'essençialització, a desenvolupar la idea que els metaterritoris etiquetats

amb el mateix taxó són comparables. La segona correspon al manteniment, persistència i perpetuació d'un determinisme ambiental, pel qual es procedeix a elaborar raonaments i associacions de tipus causal entre el medi físic i les dinàmiques culturals i socials en els metaterritoris concebuts.

En darrer lloc, per mitjà del procés d'universalització els usuaris d'una *mGeo E* tendeixen a considerar que la “seva visió del món” és única i comuna a la totalitat dels grups socials i culturals que componen el “món” (el seu món, evidentment), creant una il·lusió d'universalitat absoluta. En tot cas, l'expansió espacial i temporal de la colonització de l'imaginari pot arribar a convertir una *mGeo E* particular en universal, mitjançant la deslegitimació i el bloqueig de les estructures metageogràfiques de la resta de col·lectius. Com senyalen Lewis i Wigen (1997) o Alba (2006), la qüestió fonamental no radica tant en que una *mGeo E* sigui imposada en l'imaginari de diferents grups, sinó en que la il·lusió d'universalitat domini l'imaginari geogràfic amb el que els seus usuaris aborden els territoris (inclosa les poblacions que hi habiten). En síntesi, mitjançant la universalització es formulen coneixements territorials i territorialitzats basats en la creença d'universalitat d'una *mGeo E*, independentment de si ho és o no.

C\ Fase 3 o “moment metageogràfic”

En la tercera fase es produeix la substitució d'una *mGeo E* consolidada per un discurs espacial que, en cas de tenir èxit, es convertirà en una nova *mGeo E*. Taylor (2000a, paràgraf 5) la defineix com *moment metageogràfic*, per a qui “marca la destrucció d'una metageografia existent i l'inici de la construcció d'una nova metageografia”⁶⁶; és a dir, es tracta d'un període de transició entre dues *mGeo E*. La substitució no es produeix de manera sobtada ni és instantània; ho fa de forma gradual, de manera que, durant un temps variable, es manté una situació de coexistència. En aquesta situació la primera va perdent legitimitat, versemblança, reproducció... i la segona, pel contrari, n'adquireix. En definitiva, el moment metageogràfic és un buit enmig de certes veritats geogràfiques que ja no funcionen i de veritats que encara no són prou funcionals; recurrent a la terminologia de Thomas Kuhn, es pot parlar d'una discontinuïtat temporal entre les *mGeo E* obsolet i incipient.

No es pot establir cap moment concret de substitució, si bé teòricament és possible la identificació d'un punt d'inflexió, de no-retorn o de ruptura en la manera en que el món és vist i interpretat (Raffestin, 1983; Taylor, 2003b). De la interpretació dels estudis de cas de Taylor (2003b) es conclou que aquest punt d'inflexió pot correspondre al moment en el que els canvis en l'element exemplar de la *mGeo E* dominant o bé les anomalies produïdes en els raonaments són percebuts. De la mateixa opinió és Hooson (1998), per a qui les anomalies creixents fan de les generalitzacions metageogràfiques menys “reals” i útils. Similarment ho apunta també Raffestin (1983), per a qui correspon amb l'aparició d'una absència en la coherència del coneixement territorial i territorialitzat. A nivell històric, les anàlisis de Raffestin i Taylor permeten concloure que els moments metageogràfics coincideixen a grans trets amb els canvis de paradigma científic

⁶⁶ Per a Taylor (2000a, paràgraf 5) el moment metageogràfic arquetípic “és el descobriment europeu d'Amèrica. Això va destruir la idea que el món estava constituït per tres continents, una idea presa pel cristianisme europeu de la Grècia clàssica, i va forçar la introducció d'un quart continent a la imaginació geogràfica europea del món”.

(les revolucions científiques) (Kuhn, 1962), de paradigma tecno-econòmic (les revolucions tecnològiques) (Freeman i Perez, 1988) i/o de model de desenvolupament (Castells, 1995).

Malgrat l'aparent senzillesa de la substitució d'una *mGeo E*, aquest procés “no [és] un assumpte fàcil”, com diria Feyerabend (1986, p.20). No és suficient amb el simple desenvolupament d'una nova estructura metageogràfica, sinó que a més s'han de donar altres accions. Entre aquestes es poden citar l'aprenentatge de la nova *mGeo E*, que n'asseguri l'ús i reproducció; que permeti resoldre problemes més o menys quotidians i/o fonamentals; que es procedeixi a la reescriptura dels llibres de text de geografia i d'obres de geografia general o al reajustament dels currículums escolars i universitaris i la reinterpretació dels resultats obtinguts amb l'antiga *mGeo E*, entre d'altres. No és necessari que es produeixin simultàniament totes les accions possibles per a assegurar-ne l'èxit, si bé a la llarga, òbviament, s'han de dur a terme per a consolidar-lo.

D'acord a la condició de consistència, sobretot cal que el nou discurs espacial inclogui una nova estructura metageogràfica que el faci millor en relació a la *mGeo E* a substituir, en la mesura que permeti analitzar nous processos territorials o adequar-se a noves dinàmiques. Ara bé, aquesta millora, com es desprèn de Kuhn (1962), no procedeix tant del fet que les noves observacions refutin científicament la *mGeo E* a substituir, que d'altra banda, com senyala el mateix Kuhn (1962), només són acceptables una vegada la nova *proto-mGeo E* s'ha imposat, sinó més aviat de convertir-les en menys adequades a nivell sociològic i psicològic. Per tant, una *mGeo E* és substituïda, no tant perquè estigui en desacord amb els nous processos i dinàmiques, com perquè està en competència amb una altra que permet elaborar generalitzacions més útils.

Una nova metaestructura en competència no pot ésser acompanyada completament d'un nou marc conceptual (Lewis i Wigen, 1997), ja que de ser així en dificultaria la seva versemblança, reproducció i compliment de les funcions metageogràfiques. En aquest sentit la nova *mGeo E* es construeix en part damunt de la *mGeo E* a substituir, adaptant-ne i adequant-ne el sistema sèmic, representacions, continguts... als nous processos i dinàmiques. De fet, més aviat s'acaba produint un sistema per sedimentació: sobre les velles veritats geogràfiques s'hi dispositen les noves. En aquest sentit, la *proto-mGeo E* emergent inclou alhora una nova metaestructura “millor” i incorpora elements anteriors, que inclús poden resultar contradictoris.

La possibilitat de substitució rau de forma molt important en el complex AIM i el seu poder, com es conclou de Kuhn (1962). Es pot produir el cas que les decisions preses per aquests agents, d'acord a interessos geopolítics, geoestratègics, econòmics..., poden estar en desacord (o no) amb les anomalies produïdes, o afavoreixin (o no) la substitució. En aquesta direcció, i com mostren Lewis i Wigen (1997), mentre les anomalies no entrin en contradicció amb els interessos dels agents hegemònics i amb les necessitats ideològiques no hi ha raó per la qual dur a terme la substitució. D'altra banda, també pot donar-se el cas que el complex AIM perdi influència social o l'hegemonia en detriment d'una altre complex, que s'adhereix i recolza la nova *mGeo E*. A aquestes dues possibilitats cal afegir, en darrer terme, el rol que hi tenen la resta d'usuaris, pels quals una *mGeo E* es mantinguda en funció del sentit d'utilitat que hi hagin disposat. De forma sintètica es pot dir, parafrasejant a Feyerabend (1986, p.29), que una *mGeo E* “continua existint degut tan sols a l'esforç de la comunitat de creients i dels seus dirigents”.

2.2.3.2- L'*alliberament metageogràfic*: principis per a una construcció metageogràfica crítica i altres alternatives

En front dels problemes produïts per l'ús i reproducció d'una *mGeo E* concreta, tals com la producció de coneixement territorialitzat inexacte, erroni o esbiaixat ideològic, social o culturalment, sorgeix la possibilitat d'alliberar les *mGeo E*, prenent la metàfora utilitzada tant per Lewis i Wigen (1997) com per Alba (2006). Per *alliberament metageogràfic* es fa referència al buidatge de significat, en general, i ideològic, en particular, i al buidatge dels continguts dels metaterritoris (Raffestin, 1978; Lewis i Wigen, 1997). Ara bé, i parafrasejant altre cop a Alba (2006), no n'hi ha prou amb alliberar les *mGeo E* sinó que també cal aprendre a reprimir-les⁶⁷. En aquest sentit cal complementar el buidatge ideològic amb el desmantellament d'aquells elements que, en una *mGeo E*, permeten la reproducció del contingut i el significat. Del contrari, el seu manteniment perpetua la *mGeo E* malgrat haver-la alliberat aparentment; en tant que instrument bidireccional, la *mGeo E* escamoteja l'alliberament.

Tenint en compte aquesta observació, en darrera instància l'alliberament metageogràfic es refereix a l'acció conjunta d'alliberar els metaterritoris i reprimir les *mGeo E*. La seva aplicació es materialitza en dos sentits: d'una banda, la modificació i millora de *mGeo E* existent mitjançant l'aplicació de criteris crítics en el contingut i el significat i, de l'altra, la construcció de noves metaestructures basades en pautes antagòniques respecte a la pauta i, per tant, a la *mGeo E* dominant. Seguint el raonament de Lizcano (2006), a mig camí entre aquests dos posicionaments apareix una tercera possibilitat, la de la subversió de les *mGeo E* existents, que pot conduir tant a modificar-les i millorar-les com a construir-ne de noves. El que tenen en comú els tres procediments és la reaparició de la capacitat instituïdora de les *mGeo E* sobre si mateixes; en els primer i tercer casos actuant en la Fase 2 i en el segon en la Fase 1.

Per a la primera línia cal fer referència a Raffestin (1983). Aquest geògraf, conscient que qualsevol construcció metageogràfica és ideològica per definició i que, per tant, no té sentit pretendre construir una *mGeo E* no-ideològica, aposta per una metageografia crítica que identifiqui i reconegui la ideologia inherent del geograma. Aquest reconeixement es tradueix en decretar que el coneixement territorial i territorialitzat resultant de qualsevol metaestructura és no-científic, en tant que com a ideologia incorpora únicament pretensió de científicitat. Clama, com fa Nel-lo (2003, p.52), que “ja n'hi ha prou d'amagar-se darrera d'arguments presumptament històrics o geogràfics”. En aquest sentit les observacions de Raffestin tenen un sentit similar a les de Feyerabend (1986).

Lewis i Wigen (1997), per la seva banda, concreten més el significat i sentit d'una metageografia crítica. Al llarg del seu text *alliberen* els metaterritoris (els continents, els blocs regionals...) d'aspectes criticables que identifiquen, com el determinisme ambiental o l'eurocentrisme. Com Alba, van més enllà i per a *reprimir* aquells metaterritoris dicten “deu criteris per a una reforma metageogràfica, amb la intenció de crear marcs més flexibles i sofisticats” i “que poden ser vistos com una gramàtica rudimentària per a la construcció metageogràfica” (Lewis i Wigen, 1997,

⁶⁷ La cita original és la següent: “Tendremos que liberar los mapas, sí, pero después habrá también que aprender a reprimirlos” (Alba, 2006, p.14) (cursiva en el text original).

p.194). Similarment, autors com Unwin (1999) o Yonemoto (1998) consideren que no és necessari “un abandonament de la categorització racional en favor d’un impuls deconstructiu total, sinó la reparació sistemàtica i exhaustiva de la metageografia mateixa” (Yonemoto, 1998, p.1109). Aquesta restauració es pot produir tant en la *mGeo E* com en les disciplines que usen i elaboren coneixements territorials i territorialitzats. En aquesta darrera línia s’expressava Sutermeister (2008, p.6) en relació als paradigmes dels estudis de relacions internacionals (R.I.), en dir que l’anàlisi crític de les metageografies “no és tant per deconstruir els paradigmes, com per mostrar la importància de la geografia [en els estudis de R.I.]”. En tot cas, els deu principis definits, mostrats en la següent taula (figura 2.16), estan relacionats amb la commensurabilitat, el determinisme geogràfic, els criteris definitoris, la càrrega històrica i ideològica... de les estructures espacials. Aquest decàleg no és definitiu ni únic sinó que, com suggereixen els propis autors, altres investigadors poden afegir-hi criteris addicionals, si bé consideren als seus com a centrals en una anàlisi metageogràfica crítica. En tot cas, diversos d’aquests principis són els usats per Jackson i Nexon (2002) o Dorling (2004) per a la crítica metageogràfica de les metodologies comparatives, basades en la comparació, homogeneïtat i estabilitat de les unitats metaterritorials.

Fig.2.16: Principis de metageografia crítica

Principi		Descripció
1	<i>combatre l’etnocentrisme cartogràfic</i>	Assignar el mateix rang a unitats territorials comparables en la jerarquia espacial
2	<i>combatre el determinisme geogràfic</i>	Eliminar la noció que les unitats culturals es corresponen amb les naturals
3	<i>honestedat tipològica</i>	Delimitar unitats sobre una base consistent de criteris (topologia justificada) o, de no ser així, fer-ho saber clarament (topologia coneguda)
4	<i>domini del cànon metageogràfic</i>	Usar adequadament la taxonomia geogràfica i comprendre-la clarament
5	<i>precisió socioespacial</i>	Evitar combinacions inadequades de fenòmens socials, econòmics i culturals per a descriure una unitat; evitar generalitzacions
6	<i>integritat definitòria</i>	Eliminar la noció de correspondència entre unitats culturals i polítiques; evitar la naturalització de les unitats geopolítiques
7	<i>nomenclatura neutral</i>	Evitar la toponímia carregada ideològicament
8	<i>especificitat històrica</i>	Reconèixer que les unitats no constitueixen entitats atemporals; reconèixer la contingència històrica
9	<i>especificitat contextual</i>	Evitar importar les unitats metaterritorials en contextos on no s’hi poden aplicar; construir unitats adequades a cada context
10	<i>visió cartogràfica creativa</i>	Representar eficientment les unitats no-convencionals; enlloc d’assumir la contigüïtat, visualitzar la discontinuïtat

Font: Elaboració pròpia a partir de Lewis i Wigen (1997)

Malgrat les reserves que tenen aquests autors sobre el valor canònic de qualsevol divisió espacial, Lewis i Wigen (1997, p.186) “es mantenen convençuts que al menys alguna mena d’esquema

heurístic és necessari per a ensenyar i pensar sobre geografia”. En aquest sentit, i aplicant els deu principis crítics, proposen una nova ordenació global del planeta⁶⁸, emperò mantenint intacta la pauta de la *mGeo E* que han alliberat. El resultat, més o menys criticable, destaca sobretot pel fet d'incomplir alguns dels principis que han establert, com han posat de manifest Hooson (1998), Manzo (1998), Blaut (1999), Stock (1999), Taylor (1999) i Unwin (1999). Diversos d'aquests autors han utilitzat aquesta contradicció per tal de desprestigiar o desvaloritzar el treball i la proposta de Lewis i Wigen. Tanmateix, i al marge d'aquella incongruència, aquest fet permet arribar a la conclusió que, precisament, és l'incompliment dels principis crítics el que permet visualitzar les *mGeo E*. Per mitjà de l'anàlisi crític, per tant, les *mGeo E* perden com a mínim la seva propietat de passar desapercebudes, situació similar al que succeeix amb l'anàlisi de les metàfores mortes.

En direcció contrària, l'alternativa és el segon dels sentits donats a l'alliberament metageogràfic, consistent en la construcció i aplicació d'una nova pauta que modifiqui, des de la base, la *mGeo E* medi. El fenomen oposat a l'aplicació d'una *mGeo E* és, consegüentment, el seu abandó. En aquest sentit Lewis i Wigen (1997, p.13) apunten que el problema principal d'abandonar l'ús d'una *mGeo E* és “el perill de perdre [...] l'habilitat de parlar sobre el món eficientment”.

Aquesta afirmació no és del tot correcta, ja que l'argumentació en la que es basa es construeix sobre la *mGeo E* en mosaic-estatista, de la que es parlarà més endavant. Tot i que Lewis i Wigen semblen no ésser conscients d'usar aquest tipus metageogràfic per a elaborar aquest raonament, en són plenament conscients i favorables, i sobre la base del qual opten com a millor alternativa l'aplicació dels principis suara mostrats. En tot cas, com es mostrarà en el subcapítol següent (2.3), a més de la *mGeo E* en mosaic-estatista han existit històricament altres *mGeo E*. En aquesta direcció és possible “parlar sobre el món” sense córrer el risc de perdre aquella habilitat, sense entrar a valorar ara el seu grau d'eficiència.

En darrer lloc, la tercera possibilitat a la que s'ha fet referència consisteix en alterar i subvertir les *mGeo E* imperants, sense necessitat que aquesta construcció sigui legitimada més que en el propi disseny individual. Amb aquest procediment, voluntària o involuntàriament, sorgeixen noves expressions i representacions metageogràfiques, totes concebibles però fins llavors no imaginades. Posteriorment, en el cas de ser reproduïdes, aquestes expressions i representacions poden acabar essent apropiades per des de les mateixes *mGeo E* objecte de subversió, o bé desembocar en una nova *mGeo E* medi. En aquesta direcció es troben moltes de les propostes elaborades des de la cartografia radical o en accions de subversió toponímica⁶⁹.

⁶⁸ La proposta de Lewis i Wigen (1997, pp.157-188) sobretot busca evitar els biaixos produïts pel determinisme ambiental i l'estatisme, i en aquest sentit deixen de banda les divisions polítiques i ecològiques com a criteris per a definir i justificar les unitats metaterritorials. Pel contrari la divisió resultant està basada en criteris tals com les pràctiques humanes, les institucions socials i els comportaments culturals, que els autors justifiquen partint de la creença que aquests elements són els que donen a les comunitats humanes les seves diferències a nivell extern i coherència a nivell intern.

⁶⁹ Poden veure's diferents propostes a la pàgina web www.radicalcartography.net, al llibre de BHAGAT, Lex i MOGEL, Lize (eds.) (2008) [*An Atlas of radical cartography*. Culver City: Journal of Aesthetics and Protest Press] o a l'*Agenda Llibertària* 2009 (2008) [Berga: Centre d'Estudis Josep Ester i Borràs (CEJEB)].

2.3- TIPUS DE *mGeo E* EN EL “MOMENT METAGEOGRÀFIC” DE LA GLOBALITZACIÓ

En aquest darrer subcapítol es procedeix a tractar els diferents tipus de *mGeo E*, en tant que medi o geograma, en competència en el moment metageogràfic de la globalització. Tant els tipus com el moment metageogràfic són identificats a partir de les característiques que presenten cada un. Aquesta qüestió no va ser tractada per Lewis i Wigen (1997), tot i que en plantejar quina seria la metageografia dominant després de la Guerra Freda, deixaven la porta oberta a una anàlisi històrica de les estructures metageogràfiques. Aquesta tasca va ser duta a terme inicialment per Raffestin (1983) i, posteriorment, represa per Taylor (2000a, 2003a, 2003b) i, en menor mesura, Sutermeister (2008), si bé aquest darrer no tant des d'una perspectiva històrica.

Abans de procedir és fonamental subratllar l'existència de diferents tipus de *mGeo E* medi. Com s'ha anat apuntant en el subcapítol precedent, cada societat (entesa com un col·lectiu humà mutable en el temps) és regida per la seva pròpia *mGeo E* medi, de manera que es conclou que hi ha tantes *mGeo E* medi com imaginaris col·lectius hi ha i/o hi ha hagut històricament. Resulta clar que la metageografia eurocèntrica, analitzada en els estudis ressenyats, no és universal ni en el temps ni en l'espai. D'una banda, els estudis antropològics i etnogràfics permeten copsar les diferències entre els imaginaris col·lectius de les entitats socioculturals. Alba (2006), per exemple, mostra les diferències en l'ordenament del coneixement territorial produït pel “poble europeu” i el chamula, o Sarró et al. (2007) entre aquell i el poble бага. De l'altra, els estudis històrics permeten identificar-les en la dimensió temporal d'un mateix col·lectiu humà, i en aquesta direcció Taylor (2000a, 2003a, 2003b) mostra que la dimensió sociohistòrica del poble europeu es materialitza en la construcció de tres tipus metageogràfics entre els segles XV i XX.

A més de les anàlisis cultural i històrica, a nivell teòric també és possible la concepció de diferents tipus de *mGeo E* medi. Seguint amb l'esquema desenvolupat anteriorment en nivells de concreció, es poden analitzar en funció, primer, de la diferència entre instrument i medi i, segon, dels tres aspectes del component medi (la pauta, el contingut i el significat). En aquest sentit s'ha procedit a elaborar un model tipològic basat en aquestes dues premisses, i en les similituds i divergències dels diferents elements (figura 2.17):

Fig.2.17: Model tipològic de *mGeo E*

<i>mGeo E</i> instrument	<i>mGeo E</i> medi	
	pauta	contingut\significat
<i>mGeo E</i> instrument 1	<i>mGeo E</i> medi 1	<i>mGeo E</i> medi 1a
		<i>mGeo E</i> medi 1b
		<i>mGeo E</i> medi 1n
	<i>mGeo E</i> medi 2	...
	<i>mGeo E</i> medi n	...
<i>mGeo E</i> instrument 2	...	...
<i>mGeo E</i> instrument n	...	...

Elaboració pròpia

Al llarg del text s'han anat apuntant una sèrie d'elements prioritaris en la caracterització i configuració d'una *mGeo E* medi, basades en una precedència de l'instrument respecte al medi i en una prioritat de la pauta sobre el contingut i el significat. Una primera distinció resulta de les diferències entre *n* distints *mGeo E* instrument; una segona resulta de les divergències en funció de la pauta entre *n* diferents *mGeo E* medi d'una mateixa *mGeo E* instrument; i la darrera resulta de les *n* divergències en funció dels continguts i significats que es poden generar en una mateixa *mGeo E* medi-pauta.

Adoptant i adaptant a l'escriptura de Raffestin (1978), això mateix es pot expressar com:

mGeo E instrument/Gs (*mGeo E* medi 1; *mGeo E* medi 2; *mGeo E* medi *n*)

Al marge d'aquest exercici d'abstracció, metageogràfic al cap i a la fi, els tipus descrits per Raffestin (1983), Lewis i Wigen (1997), Taylor (2003b) i Sutermeister (2008) s'adeqüen a aquest model tipològic, en tant que prioritzen, primer, l'element instrument i, després, la pauta del medi. D'altra banda, malgrat el model construït, bé se'n podrien elaborar d'altres basats en una prioritat dels aspectes contingut i/o significat. En tot cas, a partir de l'aproximació teòrica al procés de construcció metageogràfica, es procedeix a mostrar les característiques del moment metageogràfic (Fase 3 del procés) associat a la globalització (apartat 2.3.1), amb la finalitat d'identificar els tipus metageogràfics en competència. En base al model tipològic presentant, en el següent apartat (2.3.2.) són analitzades la *mGeo E* en mosaic-estatista, hegemònica, i la *mGeo E* en xarxa i transversal, emergent. S'hi mostren les seves principals característiques, extretes a partir de les anàlisis desenvolupades per Lewis i Wigen i de Taylor, així com d'altres aportacions.

2.3.1- El moment metageogràfic de la globalització: una possibilitat

L'anàlisi històrica des del segle XV de Taylor (2000a, 2003a, 2003b) li permet identificar quatre moments metageogràfics en la societat europea, provocats per diferents canvis en els paradigmes científics, tecnològics i/o econòmics, representats històricament per la descoberta europea d'Amèrica (s.XV), les revolucions científica i industrial (ss.XVII-XVIII i XVIII-XIX), la secularització de l'estat-nació (s.XIX) i la globalització (ss.XX-XXI). L'arc temporal de la seva anàlisi està fonamentada en el fet que, coincidint amb la integració d'Amèrica en l'imaginari geogràfic europeu i els canvis en la cosmovisió de la societat europea⁷⁰, es produí una transició metageogràfica tant a nivell de la *mGeo E* medi com, i més important, de la *mGeo E* instrument, que per ara continua regint la construcció metageogràfica. En aquest sentit, les *mGeo E* medi identificades per Taylor (2003b) es corresponen amb una única *mGeo E* instrument, que denomina del "modern sistema-món", basant-se en el paradigma del mateix nom. Més endavant

⁷⁰ El descobriment d'Amèrica no només va comportar afegir un nou continent del que no se'n tenia coneixement sinó que, i potser més important, permetia desmentir versemblantment la majoria de les veritats establertes, llegades des de l'Antinguitat [SÁEZ, Ferran (2008). *Els bons salvatges*. Barcelona: L'arquer]. Així, d'acord a la cosmovisió europea es descartava, per exemple, que als Tròpics hi pogués haver cap forma de vida donat que hi feia massa calor: la descoberta geogràfica va permetre comprovar que, contràriament, n'hi havia i, a més, exuberantment.

es tornarà a incidir en aquesta qüestió; per ara se centra l'atenció en el darrer dels moments metageogràfics.

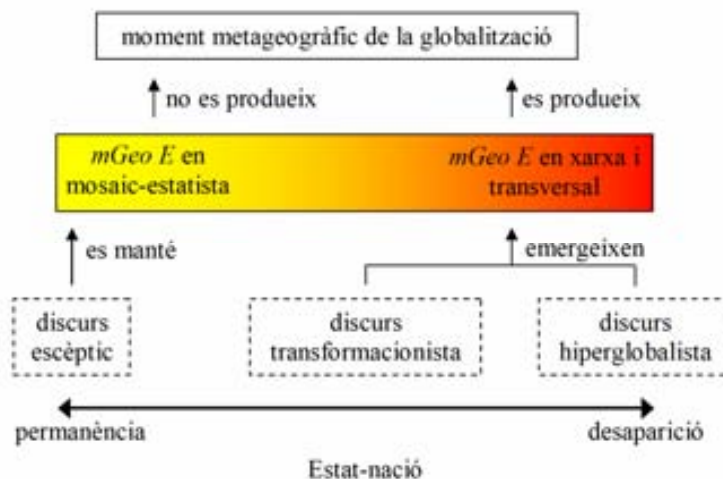
En aquest context, cal indicar primerament que l'element metageogràfic que possibilita el moment metageogràfic de la globalització i la seva identificació són els mateixos canvis que han possibilitat aquesta fase del procés de mundialització. A grans trets i breument, la globalització es caracteritza per l'emergència i consolidació de processos més enllà dels estats-nació (institució de poder, metaterritori i escala geogràfica). Les fronteres estatals es fan poroses a mesura que s'estableixen connexions entre ciutats i regions de diferents estats, amb o sense contigüïtat geogràfica. Aquestes connexions es produeixen en diferents àmbits humans, des de socials i culturals fins a polítics i econòmics, raó per la qual s'estan generant noves governances (Flint, 2002). Al marge de les relacions comercials, que també s'han incrementat, les diferents connexions tenen en comú una immaterialitat basada en coneixements, contactes i serveis (especialment avançats). La connectivitat és facilitada sovint per l'ús de les noves tecnologies de la informació i comunicació així com del transport i la mobilitat a llargues distàncies (a un preu relativament barat) –la revolució tecnològica digital– i el desenvolupament d'un nou model de desenvolupament capitalista centrat en els processos cognitius de l'economia, la ciència i la tecnologia –el model informacional o capitalisme cognitiu– (Castells, 1995 i 1997; Bauman, 1998; Moulier et al., 2004; Tubella i Vilaseca, 2005). El fet rellevant d'aquests canvis en el procés de construcció metageogràfica no són els canvis en si mateixos, sinó que es produeixen en un nivell (revolucions tecnològica, econòmica i de governança) que possibilita l'emergència de noves metaestructures i/o la crisi de les velles i, consegüentment, l'entrada en la Fase 3 d'aquest procés.

El rol i el futur de l'“estat-nació” en el context de la globalització és l'element pel qual es visualitza aquesta transició metageogràfica. La seva rellevància rau en que l'estat-nació en ser la font de legitimitat de les relacions de poder i de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Precisament per aquesta raó, el rol i futur de l'estat han esdevingut les qüestions que l'han convertit en un dels temes centrals de debat, i possiblement el més controvertit, en relació a la globalització. Prova d'això en donen, entre d'altres, Agnew (1999b, 2005), Held et al. (1999) o Taylor (2003b). En aquesta direcció, resulta interessant mostrar les característiques dels diversos discursos espacials que s'han generat, de cara a determinar les possibilitats de concebre una transició.

Com mostren Held et al. (1999) i Taylor (2003b), les opinions expressades al respecte es poden distribuir en un ampli ventall que va des d'una posició escèptica fins a una d'hiperglobalista, enmig de les quals se situa una posició transformacionista. El primer extrem representa una internacionalització en la que els estats-nació es mantenen com a elements centrals, si bé agrupats en grans blocs regionals, mentre que el segon defineix una “era global” i la fi de l'estat-nació com a institució. La posició transformacionista, en tercer lloc, formula la interconnectivitat entre espais i en nivells que amb el domini dels estats-nació no es produïen, alhora que reconeix la no supressió d'aquesta institució; simplement, el poder estatal es transforma i es distribueix espacialment en altres figures. Malgrat les diferències entre aquestes posicions, hi ha una qüestió amb la que estan totes d'acord: hi ha hagut canvis en la pauta de les escales geogràfiques en les que estaven organitzades les activitats humanes. Simplificant, les diferents posicions difereixen només en quin grau s'estan produint aquests canvis.

Cada una de les posicions correspon amb tipus metageogràfics diferents, que condueixen a nivell teòric a dues possibles situacions envers el desenvolupament del moment metageogràfic de la globalització (figura 2.18). La posició escèptica, d'una banda, implica el manteniment i perpetuació de la *mGeo E* en mosaic-estatista; l'hiperglobalista, de l'altra, comporta una construcció metageogràfica nova en la que el metaterritori "estat" ja no defineix la pauta i, a més, desapareix com a instància de poder (no intervé tampoc, per tant, en el contingut i significat). Entre mig, la posició transformacionista es materialitza amb una metaestructura en la que coexisteix la pauta estatista amb noves pautes territorials definides per la connectivitat d'espais, com poden ser les xarxes o els territoris transversals (transfronterers, transestatals, interregionals...). En els discursos espacials hiperglobalista i transformacionista és on s'estan desenvolupant eventuais construccions metageogràfiques en competència amb la *mGeo E* en mosaic-estatista, possibilitant consegüentment l'emergència d'un moment metageogràfic. Pel contrari, el discurs escèptic no concep aquesta transició, en mantenir la *mGeo E* en mosaic-estatista. D'acord al que s'ha apuntat anteriorment, de produir-se la primera situació no és suficient amb la simple possibilitat; cal que els discursos espacials compleixin diferents condicions per a que esdevinguin realment una *mGeo E* i, a més, en situació de competència.

Fig.2.18: Discursos espacials de la globalització i tipus de *mGeo E* associades

Elaboració pròpia

La tendència en el desenvolupament del procés de globalització ha permès que la posició transformacionista sigui actualment àmpliament acceptada i donada per vàlida. En aquesta posició se situen els raonaments de Lewis i Wigen (1997), Agnew (1999b), Flint (2002), Taylor (2003b) i Uscanga (2002), i s'hi possibilita la identificació d'un moment metageogràfic associat al procés de globalització i la construcció d'una "nova metageografia". La transició entre la *mGeo E* en mosaic-estatista, d'una banda, i una *mGeo E* en xarxa i transversal, de l'altra, correspon, d'acord a l'esquema presentat anteriorment (figura 2.15), a la tensió entre la *mGeo E* (A) i la *proto-mGeo E* (C). Expressat en uns altres termes, és el que encertadament Boira (2008, p.497 i pp.501-502) qualifica com "un problema essencialment de mentalitat" en el que "ens enfrontem a una crisi autèntica de la forma d'ordenació, d'organització i de divisió dels territoris. Per això,

com a resposta, no hi podem proposar un pensament i una praxi nascuda de la mateixa manera de pensar que ha entrat en crisi”.

L'associació entre globalització i moment metageogràfic correspon a Taylor (2000a, 2003b) i Uscanga (2002), tot i ser també apuntada lleugerament per Lewis i Wigen (1997). Es pot anotar, intuïtivament, que en els estudis sobre metageografia s'ha passat en una dècada (ci.1995-2005) de dubtar dels canvis metageogràfics que podria implicar el procés de globalització a assegurar que comporta un canvi més o menys profund en l'estructura metageogràfica. A més de la globalització, altres dinàmiques poden associar-se a aquest moment metageogràfic, com els casos de la cooperació territorial i les relacions exteriors de les col·lectivitats territorials subestats (paradiplomàcia), vinculada al procés de mundialització i als canvis en la governança. En altres àmbits també s'observen transformacions similars, tal i com exemplifiquen les avantguardes artístiques del segle XX (dadaisme, surrealisme, situacionisme...) ⁷¹ o les identitats transgènere ⁷², en tant que transversalitat i creuament d'idees, materials i formats, en el primer, i identitats, gènere i sexualitat en el segon.

En aquest punt cal formular una pregunta fonamental: com és possible la identificació d'aquest moment metageogràfic i de les *proto-mGeo E* emergents que poden competir amb la *mGeo E* en mosaic-estatista partint de les possibilitats i limitacions que imposa aquesta darrera? Per a Taylor (1996), en una etapa de la seva carrera en la que encara no havia entrat en contacte amb l'estudi de la metageografia, podria haver respost que no era possible tenint en compte que els marcs teòrics d'anàlisi estaven dominats per i estaven al servei d'aquella *mGeo E*. Posteriorment el mateix Taylor (2000b) reformularia la seva resposta, apuntant que era possible analitzar els processos de la globalització malgrat la construcció metageogràfica de les ciències socials. Parellament es pronuncia Uscanga (2002, p.73) per a qui el desenvolupament de noves metageografies només és possible primàriament amb la identificació de “nous criteris [...] recolzats en noves formes d'interacció metageogràfica que responguin a les necessitats del coneixement de les tendències i processos de la realitat [...] contemporània”.

Aquests nous criteris estan basats en l'anàlisi de les múltiples escales geogràfiques, els fluxos espacials, el nou regionalisme o els canvis en la governança, com mostren i apliquen Bauman (1998), Held et al. (1999) i Murphy (2008). Metageogràficament, la consideració d'aquests elements trenca amb la *mGeo E* en mosaic-estatista, donat que limita en bona mesura la seva anàlisi i interpretació. Tenint en compte el que s'acaba d'apuntar, cal distingir clarament –i no confondre– entre l'inici del procés de globalització i l'inici del moment metageogràfic que s'hi associa. D'una banda, la globalització debuta abans de la seva identificació, abans inclús que se li

⁷¹ Sobre les avantguardes artístiques del segle XX poden veure's diversos estudis: MICHELI, Mario de (1979) [1966] [*Las vanguardias artísticas del siglo XX*. Madrid: Alianza]; HOME, Stewart (2002) [1988] [*El asalto a la cultura. Corrientes utópicas desde el Letrismo a Class War*]; MARCUS, Greil (1993) [1989] [*Rastros de carmín. Una historia secreta del siglo XX*. Barcelona: Anagrama]; o ROCHA, Servando (2006) [*Historia de un incendio. Arte y revolución en los tiempos salvajes: de la Comuna de París al advenimiento del punk*. La Laguna: La Felguera].

⁷² Sobre les identitats transgènere pot veure's, per exemple, STRYKER, Susan i WHITTLE, Stephen (eds.) (2006) [*The transgender studies reader*. Londres: Routledge].

donés nom⁷³, en la mesura que el domini de la *mGeo E* en mosaic-estatista no permetia l'elaboració de les eines per a tal fi. En aquest sentit, i seguint la interpretació d'Agnew (1999b) al respecte de la territorialitat de les relacions de poder, les bases de la globalització s'inicien immediatament després de la Segona Guerra Mundial (1939-45). De l'altra, el moment metageogràfic correspon amb el punt d'inflexió que permet la conceptualització de la globalització, resultat de l'aplicació d'eines analítiques que fins llavors no havien estat concebudes i/o aplicades; no per casualitat la seva conceptualització es produí a l'inici d'un nou període geopolític arran de la fi de la Guerra Freda (Lewis i Wigen, 1997). En tot cas la globalització és el reflex del canvi territorial i metageogràfic, però les bases ja estaven establertes amb anterioritat.

Fet aquest aclariment, el principal element que ha permès la identificació de la transició metageogràfica ha estat el rol i el futur de l'"estat-nació" tant en l'ordenació del món com del coneixement sobre aquest. Ara bé, no només l'estat-nació ha estat afectat per la globalització, també s'ha traslladat a l'essència mateixa del concepte territori, independentment de la seva escala i ordre (ja sigui estatal, regional o local), i al de sobirania (Boira, 2008). Fent referència únicament a l'estat, es mouen les argumentacions de Taylor (2000a, 2003b) i Uscanga (2002). Els raonaments apuntats es basen en dues observacions. En primer lloc, en evidències d'erosió de la influència de la *mGeo E* en mosaic-estatista i/o del metaterritori paradigmàtic "estat-nació" en la producció de coneixements territorials i territorialitzats. En segon lloc, simultàniament, en un declivi de l'acceptació i ús dels axiomes d'aquella *mGeo E* medi en una àmplia gamma d'activitats humanes, sobretot el metaterritori en qüestió en àmbits acadèmics, polítics, econòmics i culturals. Paral·lelament a aquest succés observen que l'estat no desapareix i que continua romanent com a única font de legitimitat en el modern sistema-món. La interpretació d'ambdós autors no fa èmfasi tant en l'erosió de l'estat (com a institució) com a l'erosió de la *mGeo E* en mosaic-estatista. En tot cas, aquests dos sentits aparentment contradictoris són els que en darrera instància permeten parlar de transició.

Un segon element, i no per això menys important, que ha permès també la seva identificació és el rol de les entitats que progressivament substitueixen la centralitat i primacia de l'estat en la construcció de les metaestructures espacials. En opinió de Taylor (2003b) les entitats amb una major possibilitat són les ciutats; altres autors, en canvi, apunten també les regions (Ohmae, 1995; Agnew, 1999a) o les empreses multinacionals, les micronacions o les "nacions transversals d'un mateix" (Rucabado i Cornella, 2007), en un sentit similar al que la ficció ciberpunk i postciberpunk ja apuntava des de la dècada de 1980⁷⁴. A aquests espais cal afegir encara una tercera categoria, en la que s'agrupen noves regions com les superregions, megarregions o macroregions (Delamaide, 1994; Florida et al., 2007; Murphy, 2008), o les regions transfrontereres, caracteritzades per ser territoris funcionals integrats econòmic, cultural i/o

⁷³ El terme "globalització" ha estat en ús des de la dècada de 1960 en les ciències socials de l'àmbit acadèmic anglosaxó, estenent-se a les ciències econòmiques a la de 1980. No obstant això aquest concepte no va esdevenir popular fins a la dècada de 1990, després de la fi de la Guerra Freda.

⁷⁴ En la ficció ciberpunk i postciberpunk els estats i/o els governs han estat substituïts per corporacions gegants i multinacionals (cadascuna de les quals amb les seves sucursals distribuïdes pel món), com a centres del poder polític, econòmic i, inclús, militar. També han estat substituïts com a elements metageogràfics paradigmàtics. Pot veure's, per exemple, un món format per xarxes de corporacions a *Islands in the Net*, de Bruce Sterling (1988) o dividit en "philes" i les seves sucursals territorials a *The Diamond Age*, de Neal Stephenson (1995).

socialment, i formats per ciutats i regions de dos o més estats (o de subunitats dels estats) (Perkmann, 2003; Murphy, 2008). De forma similar, també es poden anotar els enclavaments de desenvolupament (Sideaway, 2007). Partint d'aquest segon element, Agnew (1999a) planteja que l'emergència d'una "nova metageografia", en el seu cas basada en les regions, és en certa manera una reemergència d'una *mGeo E* en mosaic del segle XIX basada en economies regionals mesoescales organitzades a partir de les àrees metropolitanes, i que fou bandejada per la consolidació de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Aquesta *mGeo E* en mosaic-metropolitana es reflecteix, per exemple, en les teories del "vell regionalisme" enunciat a l'entorn de 1880 (Wallis, 2000).

El paper de la xarxa de ciutats globals és analitzada per Taylor (2001a, 2001b i 2003b) i Beaverstock et al. (2000), o el rol d'un món de regions ho és per Agnew (1999a). En ambdós casos es parteix del supòsit que les ciutats o les regions són la cara contrària dels estats. D'aquesta manera observen que, simultàniament a l'erosió de l'estat-nació, les ciutats o les regions esdevenen un element central a partir del qual produir coneixements territorials i territorialitzats, alhora que existeixen les condicions necessàries per a la creació d'un imaginari geogràfic alternatiu que s'hi basi. Aquesta qüestió duu a Taylor (2003b, pp.192-193) a interrogar si "pot o podrà aquesta xarxa [...] constituir una nova metageografia d'acord a la globalització contemporània?", a la qual respon que és possible però que encara no hi ha prous elements per assegurar-ho, com la manca d'evidències de transvasament d'identitats des de l'estat\la nació cap a les ciutats. Aquesta mateixa pregunta i resposta pot fer-se extensiva a l'anàlisi d'Agnew (1999a), i serveixen igualment en el cas de les empreses, micronacions, megarregions...

El que resulta clar és que les interpretacions metageogràfiques "tradicionals" cada cop més perden la seva raó de ser en front d'aquests processos globals, que afecten a diferents espais geogràfics simultàniament i, alhora, al reconeixement de la complexitat i al dinamisme dels propis processos. En aquesta direcció, en opinió de Taylor (2003b, p.192) els "processos transestatals poden minar la metageografia en mosaic molt més profundament que no pas en qualsevol altre moment de la seva existència". Arribats a aquí sorgeix la qüestió de fins a quin punt les ciutats, les regions urbanes o econòmiques, les regions transfrontereres, les empreses, les micronacions... poden minar-la si el poder continua residint en els estats; o si s'està desenvolupant una metaestructura que combina ambdós tipus.

2.3.2- Característiques de la *mGeo E* medi en competència

Abans de passar a tractar amb major profunditat les *mGeo E* mosaic-estatista i en xarxa i transversal cal senyalar que ambdós tipus metageogràfics pertanyen a un mateix tipus de *mGeo E* instrument, la del modern sistema-món. De fet, d'aquesta *mGeo E* instrument se'n deriven almenys tres moments metageogràfics i quatre *mGeo E* medi –segons la pauta– d'acord a l'anàlisi de Taylor (2003b): la *mGeo E* topològica de la modernitat mercantil, la *mGeo E* centrípeta de la modernitat industrial, la *mGeo E* en mosaic de la modernitat consumista (o en mosaic-estatista) i la *mGeo E* emergent de la globalització (aquí anomenada en xarxa i transversal). Això mateix es pot veure en el següent quadre (figura 2.19), seguint el model tipològic presentat més amunt. En

la mesura que deriven d'una mateixa *mGeo E* instrument, comparteixen els seus elements bàsics, així com d'altres característiques menors, per bé que igualment importants. En aquest marc, malgrat que ambdós tipus estiguin en competència, certs aspectes metageogràfics es continuen reproduint.

Fig.2.19: Classificació tipològica de les *mGeo E* medi en competència (en negreta) en el moment metageogràfic de la globalització

<i>mGeo E</i> instrument	<i>mGeo E</i> medi	
	pauta	contingut\significat
<i>mGeo E</i> del modern sistema-món	<i>mGeo E</i> topològica	<i>mGeo E</i> de la modernitat mercantil
	<i>mGeo E</i> centrípeta	<i>mGeo E</i> de la modernitat industrial
	<i>mGeo E</i> mosaic	<i>mGeo E</i> mosaic-estatista
		<i>mGeo E</i> mosaic-metropolitana
	<i>mGeo E</i> xarxa i transversal	...

Elaboració pròpia

A partir de diferents treballs (Raffestin, 1983; Lewis i Wigen, 1997; Péguy, 2001; Taylor, 2003b; Agnew, 2005; Alba, 2006; i Lizcano, 2006) es conclou que la *mGeo E* instrument del modern sistema-món es caracteritza principalment per sis grans trets. Tots es troben interrelacionats, i són reproduïts i perpetuats en els diferents tipus de *mGeo E* medi que s'han desenvolupat.

La primera característica a la que cal fer referència és la concepció del món com una sola entitat físico-política, com un sol sistema, encara que internament es pugui concebre com a dividida. En opinió d'Agnew (2005), i en concordança amb l'argumentació de Taylor (2003b), aquesta construcció no va ser possible (no era imaginable, concebible), almenys per als pobles europeus, fins que no “descobriren” la resta del planeta, procés que s'inicià a final del segle XV i principi del XVI. D'aquest tret es conclou que el món té un contorn definit, encara que durant anys fou desconegut, però progressivament identificat. Agnew (2005) mostra que en la construcció metageogràfica d'aquest únic món amb contorn definit hi tingué una influència important la demostració de la esfericitat de la Terra (en la circumnavegació de Fernão de Magalhães i Juan Sebastián Elcano, el 1522) i el redescobriment i popularització de l'obra de Claudi Ptolomeu⁷⁵, en la qual es pressuposa un món global amb uns límits marcats. Des d'un punt de vista metageogràfic, malgrat que la cosmovisió geocèntrica de Ptolomeu no s'ajustava als fets, permetia gaudir d'un univers ordenat, finit i basat vagament en el sentit comú. L'objectiu metageogràfic va passar, per tant, a ser l'emplenament dels espais buits que romanien entre l'espai conegut i el contorn finit del món.

El segon aspecte a ressaltar és la consideració, com diu Agnew (2005, p.18), que “el món situat més enllà de l'horitzó [conegut] és caòtic i perillós”, lloc que es pot etiquetar com a *dystopia*; al que cal afegir una segona possibilitat, la d'un lloc llunyà perfecte, l'*eutopia*. Ambdós conceptes

⁷⁵ Claudi Ptolomeu (ca.85-ca.165) va ser un astrònom, geògraf i matemàtic grecoegipci, anomenat comunament Ptolomeu. És autor, entre d'altres obres, de *Geographia*, una compilació del que era conegut de la geografia mundial en l'Imperi Romà del segle II.

representen la utopia –en tant que τόπος (topos, lloc)–, negativa i positiva respectivament. Mitjançant aquesta consideració es procedeix a ordenar jeràrquicament els llocs que conformen el sistema-món: des de l'espai conegut al desconegut, des de l'espai segur a l'insegur o des de l'espai real al perfecte. És a dir, entre el territori europeu i els espais buits a descobrir. Per aquest raonament també és construïda una *mGeo E* instrument basada en un pensament geogràfic binari, com mostren Lewis i Wigen (1997) o Agnew (2005). Entre les construccions binàries es troben Occident-Orient, Nou món-Vell món, Nord-Sud, països desenvolupats-països subdesenvolupats, centre-periferèria..., en les que un dels conceptes (normalment el primer en la seva formulació lingüística) sempre és jeràrquicament superior.

Paral·lelament al descobriment geogràfic, el tercer tret fa referència al fet que la revolució científica comportà la formació d'un cada cop més potent coneixement suposadament modern, racional, objectiu i científic. En aquest sentit, “la balança entre allò físic i allò metafísic en la creació de metageografies ha estat alterada en detriment d'aquest darrer” (Taylor, 2003b, pp.180-181). D'aquesta característica se'n deriva la influència cabdal que han tingut el conjunt de les matemàtiques (especialment la geometria euclidiana), la biologia i la mecànica. En general les matemàtiques o la biologia, disciplines i coneixements amb les que s'ha configurat part del sistema sèmic i ha estat colonitzat l'imaginari individual i col·lectiu en aquests darrers segles, reflecteixen una forma particular de percebre l'espai i el temps, i de classificar i ordenar el món. Com a conseqüència, les estructures metageogràfiques es poden representar gràficament i identificar-les a partir de les seves geometries, ja sigui directament o bé per mitjà de la cartografia (inclosa la projecció i l'escala) i el llenguatge (inclosa la toponímia i la taxonomia). En aquest context l'imaginari geogràfic s'ha configurat en quadrícules, coordenades cartesianes, xarxes, nodes, línies rectes, òrgans, fluids o taxonomies vegetal i animal, en tots els nivells (metodològic, lingüístic –metafores, toponímia...–, gràfic...). El resultat és la construcció d'un món ordenat i estructurat, suposadament, de forma objectiva. La introducció d'aquestes disciplines en la construcció metageogràfica s'ha degut a una progressiva i creixent fe en la ciència, en tant que institució i saber superior.

En quart lloc, estretament vinculada a les característiques anteriors, aquesta *mGeo E* instrument ha estat construïda com una “visió” o una “imatge”, fruit de la separació de l'observador respecte la superfície. Parteix de la suposada objectivitat que dona el distanciament i del domini del sentit de la vista (enfront de la resta de sentits) i de la creença en que “allò que es veu, és cert i existeix”. La *mGeo E* del modern sistema-món està elaborada a partir de tecnologies progressivament més separades del cos humà, traçant les metaestructures amb una visió zenital del territori. Aquesta separació i allunyament vertical han permès desenvolupar una representació del l'espai aparentment sense centre, més vertader i objectiu, i alhora més manejable. Alhora, el manteniment fora de l'espai terrestre comporta conceptualment el món com quelcom separat de l'ésser humà, previ a les persones i als llocs que conté. En aquest context, la imatge gràfica, el mapa, ha esdevingut el mecanisme per excel·lència per a la transmissió i representació d'aquesta característica, fins al punt de confondre i fusionar la realitat amb la seva representació, tal i com indiquen Raffestin (1983) o Agnew (2005). En contraposició a aquesta associació metageogràfica, per exemple, el filòsof Alfred Korzybski va pronunciar el 1931 “el mapa no és el territori que

representa, però, si és correcte, té una estructura similar a la del territori”⁷⁶, metàfora utilitzada per senyalar que una abstracció d'un objecte no és el mateix que l'objecte. Originada en aquesta comunicació, l'expressió “el mapa no és el territori” ha tingut cert èxit i ha acabat donant nom a un principi de les ciències neuro-lingüística i semàntica.

Donat que el modern sistema-món està dominat i configurat a partir del capitalisme, en cinquè lloc, aquest mode de producció ha esdevingut la base material del coneixement territorial i territorialitzat i de la manera en que veiem i interpretem el món (la cosmovisió i el paradigma).

Per últim, la darrera particularitat fa referència a la càrrega eurocèntrica incorporada en aquesta *mGeo E* i, com es pot observar, en cada una de les característiques anteriors. Aquesta càrrega és fruit de la seva construcció localitzada en la societat europea (en un sentit ampli del terme). S'ha materialitzat en una posició jeràrquica privilegiada del *continent* i la societat europees. Per citar uns exemples, cartogràficament s'ha valgut de la imposició de la projecció de Mercator (Hodgson, 1974) o en una posició central d'Europa en els mapes (Lewis i Wigen, 1997).

Com ha estat apuntat anteriorment, en la substitució d'una *mGeo E*, sigui instrument o medi, no es produeix una total desaparició. Pel contrari, en resten fossilitzats alguns aspectes. A mesura que la *mGeo E* del modern sistema-món s'anà consolidant i imposant, les anteriors cosmovisions tradicionals van anar desapareixent o essent transformades per a ser absorbides. Pot destacar-se, per posar un exemple concret, la concepció vertical de l'univers, representada en ocasions per mitjà de la construcció de cel-terra-infern. La concepció esferoide del món va comportar que “el cel i l'infern no podien estar on s'havia pensat, i, entre els pensadors més racionals, va sorgir un escepticisme creixent en relació a la seva existència” (Manchester, 1992, p.295)⁷⁷, que conduí a la pèrdua de la seva hegemonia metageogràfica. No obstant això en el llenguatge territorial o territorialitzat ha perviscut l'associació dual entre les associacions binàries bé-mal i dalt-baix en múltiples metàfores, com poden ser les concepcions negatives associades a l'“Àfrica subsahariana”, els “països subdesenvolupats” o la “Terra Baixa” d'Àngel Guimerà⁷⁸. Al marge d'aquestes associacions, la concepció vertical de l'univers ha estat assimilada en la *mGeo E* del modern sistema-món, en tant que representació d'un estricte sistema jeràrquic compost d'un gran nombre d'enllaços verticals, des dels elements més bàsics i fonamentals fins a la més alta perfecció eutòpica. Ambdós aspectes tenen una influència directa en la segona de les característiques apuntades.

En síntesi, el coneixement (suposadament) científic, en especial el de les ciències naturals i físiques, la unitat del món, la separació de l'observador, el pensament geogràfic binari i

⁷⁶ Citat per HARLEY, John Brian (1989, p.3) [“Deconstructing the map” a *Cartographica: The International Journal for Geographic Information and Geovisualization*, vol.26, núm.2, pp.1-20]. Originalment pronunciada en una comunicació presentada a la trobada de la *American Association for the Advancement of Science*, el 28 de desembre de 1931, a Nova Orleans (Louisiana), i posteriorment publicada a KORZYBSKI, Alfred (1933) [*Science and Sanity: An Introduction to Non-Aristotelian Systems and General Semantics*. Lakeville: The International Non-aristotelian Library, pp.747-761].

⁷⁷ Citat per Agnew (2005, p.19): MANCHESTER, William (1992) [*A world lit only by fire: the Medieval mind and the Renaissance, Portrait of an Age*. Boston: Little Brown].

⁷⁸ Obra teatral escrita el 1896, traduïda a 14 idiomes, representada milers de vegades fins al moment present i adaptada al cinema i l'òpera.

jeràrquic, el capitalisme i l'eurocentrisme s'han erigit en els elements centrals i quiditatius sobre els quals es duu a terme i es legitima la construcció metageogràfica en la societat europea i, per extensió, del conjunt de societats colonitzades. En aquest marc es procedeix a continuació a mostrar les característiques particulars dels tipus metageogràfics en competència en el moment metageogràfic de la globalització.

A\ La mGeo E en mosaic-estatista

La *mGeo E* en mosaic es caracteritza per tenir una pauta territorial basada en la contigüïtat geogràfica dels metaterritoris i la seva jerarquitització mitjançant la divisió i/o agrupació. Per a Lewis i Wigen (1997) aquesta és la metaestructura de les formacions conceptuals “continents”, “estats-nació” i “blocs supraestats”. A partir de les característiques comunes d'aquests metaterritoris en dedueixen les següents dues propietats:

- a) la visió del territori com un trencaclosques (o un puzzle)
- b) la consideració que els fenòmens geogràfics són necessàriament ordenats jeràrquicament

Respecte a la primera, la construcció metageogràfica crea diversos supòsits que han de permetre formalitzar i sistematitzar els metaterritoris. El primer, que el territori ha d'estar configurat d'unitats perfectament delimitades, sense espais sobreposats o sense adscriure⁷⁹. En segon lloc, que aquestes unitats delimitades siguin completament comparables i extraïbles dels seus contextos amb finalitats analítiques. I, en tercer lloc, que siguin essencialment unitats estables i immutables, com les “estructures estàtiques” de Berry (1973) o els “cossos [amb òrgans]” de Deleuze i Guattari (1988). La segona propietat parteix del supòsit que la superfície terrestre és classificable taxonòmicament en un conjunt de categories jeràrquiques d'unitats territorials, organitzades de major a menor poder en una escala vertical. A l'igual que la primera propietat, implica igualment l'acceptació de l'existència d'un ordre rígid i immutable, en aquest cas de la classificació jeràrquica, i de la comparació de les unitats territorials situades en una mateixa posició en la jerarquia, al marge de les possibles diferències escalars, i fomentant una única lògica de relacions horitzontals (“iguals amb iguals”) per a territoris d'igual posició (Boira, 2008). El resultat, per tant, és la concepció “d'una geografia [...] fonamentalment estàtica” (Lewis i Wigen, 1997, p.11).

Per a Lewis i Wigen (1997) les característiques d'aquest tipus metageogràfic són el resultat d'una clara aplicació dels models de les ciències naturals, especialment la biologia, a l'estudi dels fenòmens i processos espacials. En aquest sentit, i en relació a la jerarquitització i la comparació, s'ha aplicat el mateix model de classificació de les espècies d'éssers vius als territoris, assimilant la seqüència de regne, filum, classe, orde, família, gènere, espècie i subespècie a la seqüència de continent, bloc supraestatal, estat, regió i municipi –o, en la literatura científica i acadèmica, a la seqüència en capítols, subcapítols i apartats (1, 1.1, 1.1.1 ...), com es duu a terme en aquesta

⁷⁹ Boira (2008, pp.502-503) utilitza el concepte d'*horror vacui*, extret de la història de l'art, per a fer referència a aquest primer supòsit metageogràfic: “Molts geògrafs i polítics encara poden sentir un *horror vacui* –el farciment de tot espai buit–, davant la possibilitat que àrees del territori resten sense enquadrar, sense ésser adjudicades a una unitat administrativa, a una zona tancada”. Resulta interessant observar que l'*horror vacui* és molt característic de l'estètica del barroc i, especialment, del rococó, desenvolupades de forma paral·lela a la consolidació de l'estat modern.

mateixa tesi—. L'exemple més clar i visible d'aquesta construcció són les diferents estructures político-administratives dels estats o la reserva a unitats territorials d'igual posició jeràrquica l'establiment de convenis, tractats o acords (bàsicament els estats amb estats). L'existència de diferents divisions no sempre comparables ha estat conegut com a MAUP (Modifiable Areal Unit Problem) (Openshaw, 1984), ha conduït a l'elaboració de *maillages* territorials (amb nivells d'agregació) unitaris i comparables, com els NUTS i LAU i, els més recents, WUTS (figura 2.20), utilitzats per l'Eurostat i l'Espon en la recollida de dades socio-econòmiques o per la Unió Europea per a la distribució dels Fons Estructurals. En aquest procés de jerarquització hi té un rol fonamental el llenguatge que, recuperant l'argument apuntat per Berry (1973), està clarament orientat a la classificació de les unitats geogràfiques, emparat en un argument d'"harmonització" i "eficiència" (Grasland i Didelon, 2006; Ruffray et al., 2008).

Fig.2.20: Jerarquització d'unitats territorials mundials (WUTS) i europees (NUTS i LAU)⁸⁰

Món (W)				Europa (Espon-29)	
WUTS 0	WUTS 1	WUTS 2	WUTS 3	WUTS 4	WUTS 5
1	3	7	17	12	29
Europa (Unió Europea-27)					
NUTS 0 \ WUTS 5	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	LAU 1 (NUTS 4)	LAU 2 (NUTS 5)
27	97	271	1.303	8.398	121.601

Font: WUTS: Espon (2006); NUTS i LAU: Eurostat

Un aspecte important a tenir en compte en la configuració del contingut i significat que complementen la *mGeo E* en mosaic és la seva combinació amb la ideologia estatista. L'estatisme presenta l'estat com la institució imprescindible per a la continuïtat d'una societat, i que, a més d'altres supòsits, exerceix una sobirania sobre un territori concret i delimitat. Així mateix, parteix fonamentalment entre assumptes "interns" i "externs" i serveix de "contenedor" geogràfic de la societat. Conseqüentment s'ha associat estat amb territori⁸¹. És el que Agnew (1994; 1999b; 2005, p.60) anomena "el parany territorial", pel qual es "[pensa i actua] com si el món estigués enterament constituït per estats que exerceixen el seu poder sobre blocs d'espai". Com expressa Sutermeister (2008, p.5) aquesta ideologia parteix de la concepció metageogràfica que l'estat ha d'imposar-se "en un món anàrquic on tan sols importen les relacions de poder". Taylor (2000b, 2003a, 2003b) senyala que la principal conseqüència d'aquesta combinació ha estat que la *mGeo*

⁸⁰ WUTS: World Unified Territorial System; NUTS: Nomenclature d'Unités Territoriales Statistiques; i LAU: Local Administrative Units.

⁸¹ Malgrat que pràcticament tots els estats són sobirans sobre un territori, existeixen exemples d'estats sobirans sense territori. Fruit de l'associació entre "estat" i "territori" se sol etiquetar aquests casos d'"entitats sobiranes diferents a l'estat". Actualment la única entitat sobirana sense territori (si bé amb possessions en règim d'extraterritorialitat) subjecte a la llei internacional és el "Sobirà Orde Militar i Hospitaler de Sant Joan de Jerusalem, de Rodes i de Malta".

E en mosaic ha fixat un estatisme incrustat/integrat⁸² en el procés cognitiu i en el coneixement territorial i territorialitzat; com diu Taylor (2003b, p.185): “l'estatisme s'ha integrat en la societat a través de la metageografia en mosaic”.

En aquest sentit resulta més apropiat qualificar aquest tipus de *mGeo E* com a “mosaic-estatista”, més que no pas simplement “en mosaic” (com fa Taylor, 2003b); d'altra banda, d'aquesta manera també es possibiliten altres derivacions de la *mGeo E* en mosaic (com la *mGeo E* en mosaic-metropolitana, anomenada a partir de les observacions d'Agnew, 1999a). Resumidament, amb la incorporació de l'estatisme aquesta metaestructura adquireix quatre trets fonamentals més, d'acord amb Valls (2002) i Boira (2008): primer, l'estat-nació té el monopoli exclusiu de la prestació i gestió de serveis públics; segon, l'estat constitueix el nucli de l'activitat política i administrativa del sistema; tercer, el poder central ocupa el lloc més alt d'una jerarquia clarament vertical; i, quart i darrer, les unitats político-administatives delimiten espais d'activitat política, social i econòmica.

Per mitjà de la *mGeo E* en mosaic-estatista, l'estatisme s'ha incrustat en la totalitat de raonaments amb base al territori. Així, per exemple, i en relació al darrer dels trets acabats d'assenyalar, la distribució espacial dels parlants de les llengües, de les pràctiques religioses o de les identitats col·lectives s'ha estructurat en metaterritoris homogenis internament, amb unes fronteres clarament delimitades i sense superposicions, imitant als “estats-nació”. Aquest cas exemplifica l'hegemonia de la *mGeo E* en mosaic-estatista, a través de la qual s'estructura qualsevol coneixement, malgrat no correspondre's completament amb les dinàmiques. Sintèticament els “estats-nació proporcionen l'ordenació espacial bàsica dels fets i valors en les interpretacions actuals del món” (Taylor, 2000a, paràgraf 2), on l'ordenació del món en “estats-nació” és la pauta, els “fets” el contingut, ja siguin les pròpies dinàmiques estatals o no (llengües, religions, identitats...), i els “valors” el significat.

L'estatisme incrustat també ha conduït a associar una escala geogràfica concreta amb aquest tipus de *mGeo E*: l'escala estatal. D'acord amb Smith (2003a), les escales global, estatal i local (o altres possibles etiquetes) no existeixen com a tals, sinó que són construccions intuïtives en funció de l'objecte territorial del que es parla. En aquest sentit, les escales són producte d'una construcció metageogràfica, en la que l'estatisme defineix l'escala bàsica, l'estatal, i a partir de la qual són definides les restants per agregació i divisió.

La imatge quiditativa de la *mGeo E* en mosaic-estatista és el mapa mundial dels estats i, per extensió, els de les divisions político-administratives, acompanyats en ocasions de les banderes corresponents. El mapa d'aquesta *mGeo E* medi és una representació “artificial” compartimentada de la superfície terrestre, on cada unitat està acolorida diferenciadament, i traçat des d'una perspectiva zenital respecte a la superfície per mitjà d'instruments separats del cos humà⁸³.

⁸² En l'original anglès Peter J. Taylor usa la metàfora “embedded statism”. La qüestió de l'estatisme incrustat/integrat ja l'havia tractada amb anterioritat a la publicació del llibre de Lewis i Wigen (1997), a Taylor (1996). Com ell mateix expressa, va potenciar posteriorment aquesta qüestió en donar-li una major profunditat.

⁸³ En aquesta direcció Alba (2006) compara les representacions cartogràfiques en les *mGeo E* de la “tribu europea” (tipus mosaic-estatista) i la del poble chamula. Senyala que la principal diferència entre una i altra rau en la projecció: els mapes chamula estan traçats des del cos, amb una perspectiva horitzontal de la superfície terrestre.

b\

Font: (a i b) Wikimedia Commons

Les principals característiques d'aquesta *mGeo E*, per tant, es visualitzen a través dels “estats-nació” (i les seves imitacions) i les respectives divisions, agrupacions i fronteres, i l'escala.

En opinió de Taylor (2003b) els estats territorials no van convertir-se en l'element metageogràfic central fins que no van ser nacionalitzats; fins que no van esdevenir estats-nació territorials. Durant la Fase 2 del procés de construcció metageogràfica s'associaren i transformaren a nivell conceptual en unitats naturals, per mitjà d'un procés de naturalització basat en la correspondència cultural defensada des de posicions nacionalitzants. Paral·lelament també s'essencialitzaren, procés pel qual han esdevingut homogenis internament i comparables (Lewis i Wigen, 1997). De forma simplificada, s'ha clamat que les nacions corresponen a la divisió natural de la humanitat, associació que, al seu torn, s'expressa per mitjà de l'estatalitat. El resultat és una humanitat segmentada i territorialitzada, on cada unitat territorial equival a un segment particular. Conseqüentment des d'aquesta perspectiva no són concebibles, per exemple, les unitats cosmopolites o les connexions transnacionals i/o transnacionals (Taylor, 2003b). Fruit de l'antropocentrisme nacionalitzant resultat d'aquesta construcció metageogràfica, Lewis i Wigen (1997) i Taylor (2003b) senyalen que no només la humanitat o els coneixements territorials duen incrustats l'estatisme, sinó que també la resta d'éssers vius o fenòmens naturals⁸⁵.

En aquest context, les fronteres han esdevingut sagrades, intocables i immutables, resultat de la naturalització dels estats-nació, i recolzat en la fàcil visualització que permet la seva representació gràfica. De fet, l'obsessió en el manteniment de les fronteres en un suposat “tal i com són” s'ha materialitzat en una més o menys estabilitat de les divisions política mundial i político-

⁸⁵ En aquest sentit, Taylor (2003b, p.186) posa un exemple de nacionalització de la natura: una sèrie de llibres publicats al Regne Unit titulats *British Trees*, *British Insects* i *British Birds*. El més curiós és que la major part de les espècies ressenyades es troben en altres estats-nació i, en el cas de les aus, ni tan sols habiten tot l'any al Regne Unit, en ser migratòries. Exemples similars es poden trobar en el cas espanyol i català. És interessant notar la diferència entre *els ocells d'Espanya* i *els ocells a Espanya*.

administrativa estatal, sobretot després del procés de descolonització de les potències colonials (Taylor, 2003b). Paral·lelament, quan les fronteres han estat modificades (desintegració de la URSS, d'Iugoslàvia...) i/o s'han elaborat propostes en aquesta direcció, la reacció típica ha estat de rebuig i, inclús, de sacrilegi. En aquesta direcció, la *mGeo E* en mosaic-estatista s'ha combinat també amb la ideologia estatalista (o patriota), per la qual es dóna una consistència legítima al territori assignat a cada estat i es procedeix a exaltar l'estat territorial i les seves fronteres.

De la segona propietat d'aquest tipus metageogràfic, els metaterritoris s'han desplaçat jeràrquicament, traslladant els diferents aspectes senyalats als nivells inferior i superior: a les regions político-administratives dels estats-nació, d'una banda, i als blocs supraestats, de l'altra. Així, per posar un exemple, els estats són entesos com les unitats constituents dels continents.

D'acord amb Sutermeister (2008) aquest tipus metageogràfic correspon a la *mGeo E* associada al paradigma del realisme tradicional. A partir de l'evolució de les teories subjectes a aquest paradigma és possible distingir dos subtipus a l'interior de la *mGeo E* en mosaic-estatista (Sutermeister, 2008), que alhora s'associen amb els dos subtipus desenvolupats històricament (Lewis i Wigen, 1997; Taylor, 2000b, 2003b). En primer lloc, una metaestructura estrictament estatista, basada en una centralitat hegemònica de l'estat-nació. Aquest subtipus correspon a la *mGeo E* dominant durant els segles XIX i XX, prèvia a l'actual moment metageogràfic, i que es pot qualificar de "clàssica". En segon lloc, inherent a les teories realistes més recents, com la de Huntington (1996), i a la posició escèptica en el debat de la globalització, és reformada aquella *mGeo E* en mosaic-estatista clàssica d'acord al moment metageogràfic. En general es tracta d'una construcció basada en agrupacions estatals més o menys independents en funció d'unes potencials relacions conflictives externes, a la que es pot denominar "supraestatal". En són exemples els organismes supraestats, essent el cas arquetípic la Unió Europea en tant que organització intergovernamental i a la que els estats membres han cedit part de la seva sobirania. La UE s'està bastint metageogràficament per mitjà de la institucionalització de pràctiques i discursos a nivell polític, econòmic, cultural, educatiu i de governança (Paasi, 2005). Les "civilitzacions" de Samuel Huntington (1996) també s'hi corresponen en gran mesura, si bé no en tots els casos respecten les fronteres estatals. Igualment es poden mencionar els "eix del mal", "eix del bé" i altres eixos similars⁸⁶ (Agnew, 2005; Sutermeister, 2008). La principal diferència entre ambdós subtipus és l'escala –que continua estant definida en funció de l'estat– on resideix l'element paradigmàtic i la institució de poder de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Tan sol es tracta, com diu Paasi (2005) en el cas de la transformació metageogràfica d'Europa, d'un procés de reescalament.

Per últim cal senyalar també les crítiques i problemes derivats de la *mGeo E* en mosaic-estatista, que s'afegeixen als problemes que genera qualsevol *mGeo E* pel simple fet de ser-ho (simplificacions, generalitzacions...). Degut a la seva hegemonia en la producció de coneixements territorials i territorialitzats en els segles XIX i XX, les diferents disciplines científiques (les ciències socials, polítiques, econòmiques...), àmbits político-administratius... que en fan ús han incorporat

⁸⁶ L'"eix del mal" fou presentat el 29 de gener de 2002 per George W. Bush, i està compost pels estats de l'Iraq, l'Iran i Corea del Nord; posteriorment, al maig d'aquell mateix any, John R. Bolton va definir el "més enllà de l'eix del mal", format per Cuba, Líbia i Síria. En contrapartida, Yahya Rahim Safavi redefiní l'"eix del mal", compost pels Estats Units, Israel i el Regne Unit, i Hugo Chávez creà l'"eix del bé", format per Veneçuela, Cuba, Bolívia, Equador i Nicaragua.

profundament l'estatisme. En l'àmbit general de la producció de coneixements Lewis i Wigen (1997), o Taylor (1996, 2000a i 2000b) en el cas de les ciències socials i Uscanga (2002) en relació als estudis d'àrea, la ciència política i els estudis de relacions internacionals, han formulat diverses observacions. De forma general aquestes mateixes observacions les han formulat també Langhein (1986), Santos (1996), Péguy (2001) i Carlos (2005a i 2007a), de manera que les seves interpretacions de metageografia com a paradigma són en certa forma una crítica a la *mGeo E* en mosaic-estatista. Les observacions es poden agrupar en quatre problemes principals.

En primer lloc es reconeix que les ciències socials, polítiques i econòmiques són “en part una creació dels estats, en part criatures dels estats” (Taylor, 2000b, paràgraf 13), observació que també fa particularment Carlos (2005a). Consegüentment l'estat-centrisme amb el que han estat creades no permet l'anàlisi de processos produïts al marge dels estats, alhora que qualsevol procés, dinàmica... s'hi ha d'adequar. Aquesta orientació ha limitat l'espectre analític, evitant que fos concebible la inclusió d'altres institucions i pautes territorials, o l'anàlisi des d'altres perspectives respectivament.

En segon lloc la concepció de la realitat com un trencaclosques amb fronteres s'ha reproduït en les disciplines científiques. S'ha atomitzat, parcel·lat i aïllat el coneixement territorial, degut a la seva subjecció a una divisió geogràfica rigorosa i estricta i, en un sentit més ampli, s'han imposat fronteres entre les disciplines acadèmiques en que s'ha dividit el coneixement. En ambdós casos, “saltar” les fronteres se sol etiquetar d’“invasió”, usant metàfores al servei de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Aquesta segona crítica és la mateixa que es fa des de les interpretacions de la metageografia com a paradigma.

En tercer lloc, i com a conseqüència dels anteriors, Taylor (2000b) indica que l'estatisme incrustat/integrat ha creat tres prioritats en la producció de coneixements territorials i territorialitzats. La primera fa referència a una prioritat en l'escala geogràfica d'anàlisi, havent estat el coneixement majoritàriament construït en l'escala estatal i, en menor mesura, en la supraestatal (blocs regionals) i subestatal (regions i ciutats). La segona és l'anàlisi en detriment de la síntesi, resulta de la progressiva especialització i parcel·lació de les disciplines. La darrera prioritza els atributs en front de les relacions, conseqüència de la construcció d'unitats (territorials i disciplinàries) sense superposicions ni interferències.

En darrer lloc, en la construcció de coneixements multidisciplinaris i transdisciplinaris, com és el cas del coneixement territorial, Uscanga (2002) detecta l'absència d'una estructura metodològica clarament definida, derivada dels tres problemes anteriors. Una observació similar és feta per Sutermeister (2008) en el cas específic dels estudis de relacions internacionals.

B\ Les *mGeo E* en xarxa i transversal

Per evitar possibles confusions posteriors, cal advertir que les característiques de la nova *mGeo E* medi o, més pròpiament, *proto-mGeo E* que estan emergint amb el procés de globalització són potencials, i que en l'aplicació pràctica d'aquestes es veuen limitades per l'acció de la *mGeo E* en mosaic-estatista. De fet, el sistema sèmic utilitzat per analitzar, interpretar i expressar aquesta nova *mGeo E* inevitablement en parteix. Malgrat la pèrdua de centralitat de l'estat en la pauta

metageogràfica, en la construcció metageogràfica de la *mGeo E* en xarxa i transversal, sobretot a nivell conceptual, no desapareixen ni s'eliminen pas completament els raonaments propis de la *mGeo E* en mosaic-estatista, en la mesura que per a l'elaboració dels nous conceptes s'ha departit dels vells. Serveixi d'exemple l'ús de les escales basades en l'estadisme; o la construcció lingüística i metafòrica de la nova taxonomia, basada en l'adhesió de prefixos com “trans-”, “inter-” o “multi-” als anteriors conceptes “estat”, “nació”, “regió”, “frontera” o “escala”: transfronterer, transescalar, transestat, transnacional, transregional, interregional, interestatalitat, interterritorialitat o multiescalar, entre d'altres. No només mantenen directament els conceptes apuntats, sinó que també indirectament per mitjà dels prefixos: “inter-” implica “entre metaterritoris preexistents” i “trans-” “a través de metaterritoris preexistents”. Es reconeix que si bé reflecteixen l'esforç de superar la *mGeo E* en mosaic-estatista, aquesta continua sent la dominant en estar-hi en part subjecte. En tot cas, aquestes limitacions permeten situar la construcció metageogràfica d'aquest tipus metageogràfic Fase 1 i, més concretament, en la segona subfase.

Fet aquest breu aclariment, algunes de les seves característiques ja s'ha anat apuntant en parlar de l'actual moment metageogràfic. En general s'està pensant el món en termes de fluxos i connexions entre espais, que donen a lloc a nous metaterritoris, dels que les xarxes són els més representatius. És el que Castells (1997) ha descrit com el reemplaçament del vell “espai de llocs” per un nou “espai de fluxos”. L'expressió arquetípica d'aquest metaterritori és la xarxa en el ciberespai de la World Wide Web (www); de fet, els metaterritoris “Internet” i “ciberespai” també són un producte d'aquesta *mGeo E* medi (Starrs, 1997; Harpold, 1999; Gordon, 2006a i 2006b). Paral·lelament, en força ocasions aquestes xarxes superen les fronteres político-administratives dels estats-nació o de les corresponents entitats subestats, donant a lloc a metaterritoris transversals (respecte als territoris damunt dels que se sobreposen), com poden ser els espais transfronterers, interregionals i transestats.

Des del punt de vista de l'estudi dels paradigmes, aquesta tipus s'associa, si bé depèn dels casos, a dos paradigmes, del sistema-món i de la interdependència (Sutermeister, 2008), els quals han donat a lloc a dues pautes territorials diferenciades, la xarxa jeràrquica i la societat-món (Agnew, 1999b). El primer paradigma es basa en la divisió de l'espai i/o l'economia mundial en tres categories (centre, semiperifèria i perifèria) concebudes sistèmicament, per la qual els territoris estan vinculats per fluxos de béns i persones. Segons Sutermeister (2008, p.5) el resultat és la construcció d'una *mGeo E* associada a “una parcel·lació de la superfície terrestre en funció d'una jerarquia socioeconòmica”. D'altra banda, a partir del paradigma de la interdependència es crea la idea que “una mobilitat creixent de persones, béns, informació i capital financer resulta en un enfortiment de les interconnexions globals, que no obeeixen a la lògica restrictiva de les fronteres estats” (Sutermeister, 2008, p.5). Així mateix també respon a un ideal humanístic pel qual tots els territoris “comparteixen profunds interessos comuns” (*idem*) a escala global, estructurant una comunitat cultural, una identitat política i una integració econòmica, juntament a una percepció creixent dels problemes globals comuns, com els mediambientals (Agnew, 1999b). La pauta resultant és una integració mundial en base a les xarxes, no jeràrquica i més o menys densa en funció de cada territori. En tot cas, la principal diferència entre ambdues possibilitats rau en la centralitat dels processos econòmics: en la primera, l'economia és l'únic àmbit aportador de continguts i significats a la pauta, mentre que en la segona ho és juntament amb d'altres àmbits com el cultural, el polític i el social.

En aquest context els espais que prenen centralitat són els nodes de les xarxes, que en opinió d'Agnew (1999b) i Taylor (2003b) són majoritàriament territoris urbans: les ciutats, les regions, les empreses... Altres investigadors, baixant d'escala, mostren que també ho són els individus o grups d'individus (Rucabado i Cornella, 2007) que formen les micronacions, els col·lectius intencionals, les entitats socials, les “nacions transversals d'un mateix”... Tant en un cas com en l'altre, aquests metaterritoris són configurats directa o indirectament i/o implícita o explícitament en detriment dels estats-nació, en un sentit doble: en el pla geogràfic, en tant que prenen poder i que les xarxes que constitueixen (formal o informalment) els travessen i, en el metageogràfic, que adquireixen centralitat paradigmàtica.

A partir de les característiques comunes dels metaterritoris emergents (Agnew, 1999b; Bunnell i Coe, 2001; Smith, 2003a i 2003b; Wai-chung Yeung, 1994) es poden senyalar tres propietats principals de les *mGeo E* en xarxa i transversal, si bé adquireixen matisos diferents en funció dels dos paradigmes identificats. Abans de passar a indicar-les, és pertinent senyalar que aquestes característiques i les seves derivacions presenten un gran paral·lisme amb la metageografia del procés de Berry (1973). De fet, la interpretació de Berry està construïda sobre aquest tipus de *mGeo E* (especialment en el paradigma del sistema-món). En general les propietats reflecteixen una concepció de l'espai oposada a la de la *mGeo E* en mosaic; així, per exemple, mentre que en aquella l'espai és concebut com un trencaclosques, en aquesta ho és com un patchwork, prenent l'expressió d'Agnew (1999a), o com un collage. Les tres propietats són les següents:

- a) la concepció flexible i mutable de l'espai i el temps, que poden o no correspondre a l'espai i el temps dels estats, i de les relacions (els fluxos) establertes entre els nodes
- b) la concepció en capes i escales de l'espai
- c) una distribució asimètrica del poder en l'espai

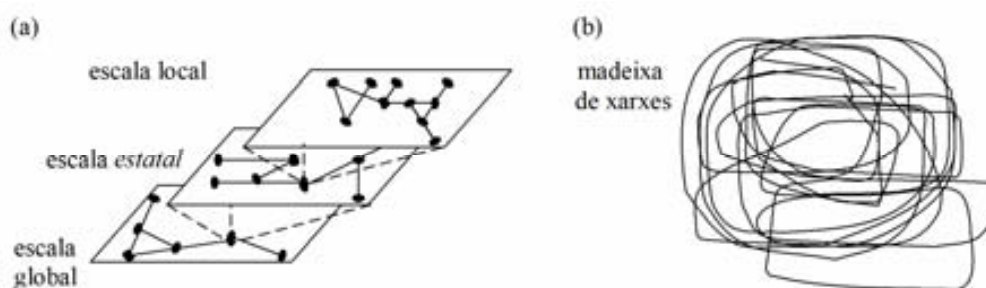
A partir d'aquests trets es deriva que, en primer lloc, els diferents metaterritoris que poden sorgir són unitats dinàmiques tant en l'espai com en el temps, unit al fet que poden incorporar o eliminar contínuament fluxos entre nodes, entre els quals no necessàriament existeix una contigüitat geogràfica. El resultat és la consideració del món no com un espai d'objectes geogràfics fixos, sinó com un conjunt de pautes de flux mutables que, per tant, suposa definir-lo com un procés continu de successos. En aquest sentit els metaterritoris s'assimilen al concepte de “cos sense òrgans” (CsO) de “la Terra”, desenvolupat per Deleuze i Guattari (1980), permetent visualitzar les xarxes i/o els espais transversals i, en definitiva, el món com a territoris que estan sempre en procés de formació i deformació i, consegüentment, evitant qualsevol categoria fixada.

De la constant formació és desprèn, en segon lloc, que és dependent en certa forma de la voluntat dels agents que prenen les decisions en els nodes i que, per tant, mantenen una certa independència, però també interdependència, entre ells. En el paradigma del sistema-món, aquests agents únicament són els econòmics, mentre que en el paradigma de la interdependència són múltiples. Les in- i inter- dependències varien en cada cas en funció de la concentració de poder (econòmic, polític, cultural...), respecte a la resta de nodes i/o de la xarxa, constituint un espai en el que les relacions de poder es distribueixen asimètricament o en diferents intensitats. En aquest sentit es constitueix una nova jerarquia, no vertical com en el cas de la *mGeo E* en mosaic-

estatista, sinó més aviat horitzontal. Seguint el raonament de Berry (1973), es constitueix una jerarquia dels fluxos i de les seves pautes.

En tercer lloc, paral·lelament, en un mateix espai escalar poden existir simultàniament més d'una xarxa o, més ben dit, cada node pot formar part de més d'una xarxa, cada una de les quals sol associar-se a activitats i interessos específics. Més enllà d'això, la multiplicitat de xarxes també es materialitza de forma multiescalar i transescalar (Bunnell i Coe, 2001; Smith, 2003a). D'aquesta multiplicitat, és a dir, de la totalitat de xarxes presents en un espai i un temps concrets, en resulta l'existència de metaterritoris superposats, creuats i travessats, alhora que, complementàriament, es possibilita també l'existència d'espais sense adscriure o no connectats. Observat en conjunt formen una única xarxa més o menys densa. Aquest caràcter de les connexions ha conduït a alguns investigadors a assimilar les xarxes als rizomes, per utilitzar el terme també popularitzat per Deleuze i Guattari (1980). En aquest sentit el metaterritori “món” pot ser conceptualitzat bé com una superposició d'escals, cada una de les quals amb les respectives xarxes associades, o com una madeixa de xarxes (*skein of networks*)⁸⁷ (Smith, 2003a) (figura 2.22), o encara amb d'altres possibilitats constituïdes igualment per o a partir de múltiples unitats irregulars sense delimitació fixa. La primera de les concepcions (a) està vinculada més aviat al paradigma del sistema-món i a la pauta de la xarxa jeràrquica, mentre que la segona (b), pel contrari, al paradigma de la interdependència i a la pauta de la societat-món. Apuntar que l'existència de diferents possibilitats és indicatiu del procés actiu de construcció metageogràfica d'aquest tipus. En tot cas els dos models mostren la diferent influència de la *mGeo E* en mosaic-estatista en la seva construcció: en el primer hi és present per mitjà de la concepció i ordenació de les escales en funció de l'estatisme incrustat i de l'escala estatista respectivament, assumpte que és superat en el segon.

Fig.2.22: Els metaterritoris “escals de xarxa” i “madeixa de xarxes”

Font: Elaboració pròpia a partir de Smith (2003a)

Relacionat amb això darrer, per a les *mGeo E* en xarxa i transversal encara no ha estat desenvolupada una imatge completament representativa. Una de les principals dificultats a les que s'ha de fer front és la claredat i fàcil visualització de les connexions, l'alteració de les distàncies geomètriques, la superposició d'espais i escales..., que permetria obtenir-la. Serveixi d'exemple d'aquesta mancança el comentari de Kim (2007, p.133) en relació als cartogrames elaborats per

⁸⁷ En català “madeixa” implica una voluntat de regularitat, tot i que a la pràctica es pot aconseguir o no; en canvi en anglès “skein” no hi és implícita, tant pot haver-n'hi com no. En el sentit que li dona Smith (2003), la madeixa és irregular.

Taylor (2003b): “malgrat que [Taylor] ressalta la importància de visualitzar la xarxa de ciutats en el text, els seus cartogrames fallen en demostrar les connexions, fluxos o xarxes entre ciutats en l'escala global. Quan vaig mostrar als meus estudiants alguns dels seus cartogrames a classe, no van notar-hi les relacions entre les ciutats”. Malgrat això, entre les imatges cartogràfiques més representatives se situa la de la superfície terrestre nocturna, en la mesura que no mostra les fronteres dels estats, sinó el conjunt d'assentaments humans per mitjà de les emissions de llum elèctrica sobre un fons fosc (Beaverstock et al., 2000). Aquesta imatge ha estat utilitzada en ocasions per a visualitzar les xarxes de ciutats i l'emergència de noves regions transversals (com les megarregions), com en el cas de Florida et al. (2007). Tanmateix, més que una imatge de la *mGeo E* en xarxa i transversal és una anti-imatge de la *mGeo E* en mosaic-estatista. D'altra banda, aquesta mateixa imatge també simbolitza un increment de la separació vertical i tecnològica entre els cossos humans i la construcció metageogràfica.

En base a la *mGeo E* en xarxa i transversal s'ha configurat el que s'ha denominat com a “nou regionalisme”, en contraposició a un “vell regionalisme”, bastit en un sistema jeràrquic vertical, hegemònic entre 1880 i 1990. De forma breu, Wallis (2000) descriu el nou regionalisme a partir de sis característiques principals, oposades a sis característiques del vell regionalisme:

- a) Governança del territori (en detriment al govern del territori): la definició d'objectius i visions i la configuració de polítiques per a dur-los a terme
- b) Procés (en detriment d'estructura): la preferència per la planificació estratègica, la construcció de consensos o la resolució de conflictes
- c) Límits oberts (en detriment de límits tancats): les fronteres són elàstiques i, per tant, la definició del territori depèn de les possibles i múltiples variables a considerar
- d) Col·laboració (en detriment de coordinació): la cooperació i l'establiment d'acords voluntaris entre iguals
- e) Confiança mútua (en detriment de responsabilitat): el mecanisme bàsic per a l'assoliment de la col·laboració
- f) Empoderament (en detriment de poder): l'obtenció de capacitats i presa de decisions per mitjà de la participació i la implicació

En síntesi, la *mGeo E* en xarxa i transversal posa en qüestió la validesa de l'espai geomètric euclidià i del temps lineal (Smith, 2003b), si bé això no equival a dir que trenqui amb la influència de les matemàtiques en la construcció metageogràfica, que és traslladada a una geometria no-euclidiana o a la topologia i la teoria de grafs amb termes com “xarxa” i “node”. Els metaterritoris xarxa i transversals, per la seva banda, esdevenen construccions aparentment heterogènies i no equiparables (Bunnell i Coe, 2001). En contraposició als metaterritoris de la *mGeo E* en mosaic-estatista, els quatre trets apuntats per Valls (2002) i Boira (2008) són substituïts pels següents directament relacionats amb el nou regionalisme: primer, la possibilitat d'una pluralitat d'agències prestadores i gestores de l'activitat pública; segon, la pèrdua o cessió de competències de l'estat a favor d'ens externs supra- o sub- estatals; tercer, l'establiment de relacions horitzontals de caire interadministratiu; i, quart, i molt important, l'eliminació de la correspondència entre espais polítics, socials, culturals i econòmics.

Per últim, les principals crítiques que s'ha fet a aquesta nova metaestructura rauen sobretot en el fort component utòpic, en la mala accepció del terme, o en una certa ingenuïtat i en una imatge d'instabilitat necessitada de disciplina intel·lectual i política (Agnew, 1999a i 1999b). En ambdós casos, de ser perpetuada, es poden produir i conduir a concepcions esbiaixades o errònies. Aquestes crítiques, fetes des d'una posició metageogràfica en mosaic-estatista, són llançades especialment a la construcció metageogràfica en base al paradigma de la interdependència.

CAPÍTOL 3

LA COOPERACIÓ TERRITORIAL A EUROPA EN EL *MOMENT METAGEOGRÀFIC* DE LA GLOBALITZACIÓ

[la cooperació transfronterera implica] suavitzar les rugositats en [...] el desenvolupament de l'espai europeu

Associació de les Regions Frontereres Europees (1981)

En el capítol anterior s'ha exposat que d'ençà les darreries del segle XX el pensament territorial es troba possiblement en un moment metageogràfic associat a la globalització. Vinculats a aquesta transició entre la *mGeo E* en mosaic-estatista i la *mGeo E* en xarxa i transversal hi ha també altres processos i dinàmiques, a la base dels quals s'hi troben els mateixos canvis, com la cooperació territorial i les relacions exteriors de les col·lectivitats territorials subestats. En el cas concret de la cooperació territorial, i dels metaterritoris que s'hi associen, la construcció metageogràfica és doble: hi intervé en tant que fenomen territorial (el procés de cooperació, les entitats o els espais) i en tant que aproximació teòrica a aquest procés. Aquesta doble dimensió pot ser difícil de discernir, en quant que ambdues es troben interrelacionades, alhora que, com a investigador, l'aproximació metageogràfica al fenomen és filtrada per la construcció teòrica.

Breument es pot apuntar que les característiques de la cooperació territorial són resultat de dos processos paral·lels i complementaris per a la seva construcció metageogràfica. D'una banda, les particularitats són fruit del procés de construcció de la *mGeo E* en xarxa i transversal durant la segona meitat del segle XX. Sobre aquesta qüestió no pot oblidar-se que s'ha produït paral·lelament al manteniment i, inclús en alguns aspectes, reforçament de la *mGeo E* en mosaic-estatista. La coexistència, tanmateix, és produeix en un pla de desigualtat. De l'altra, són reflex de les polítiques d'integració, cohesió i cooperació en el marc de l'Europa unida d'ençà la dècada de 1950.

Com ha estat observat per altres investigadors (Hooghe, 1995; Morata, 2003; Perkmann, 2003 i 2007; Carbonell i Bàguena, 2007; Murphy, 2008), l'emergència i consolidació de la cooperació territorial valida les evidències qualitatives presentades des d'aproximacions teòriques com el nou regionalisme, la governança multinivell o l'aposta per l'*Europa amb les regions*. En aquest sentit, per exemple, els espais que s'hi associen han estat qualificats sovint de "laboratoris d'Europa", "laboratoris d'assaig de la integració europea", "petites Europa" o d'altres metàfores similars (Jouen, 2001; Peyrony, 2003; Wolf et al., 2006). Consegüent Europa ha esdevingut una "nova Europa" (Jouen, 2001).

En la literatura sobre cooperació territorial aquest fenomen ha estat entès i analitzat des de diferents aproximacions. Una primera l'assimila a un instrument d'integració europea, donada la seva posició estratègica en la política regional de la Unió Europea i del Consell d'Europa i la funció de les regions frontereres (Janssen, 2007). En una segona aproximació és entesa com un procés de construcció institucional (*institution-building*) de les entitats que la desenvolupen o bé de les noves regions que en sorgeixen (Perkmann, 2003). En altres ocasions és analitzada des d'una perspectiva geopolítica en tant que procés de reterritorialització multi-escalar i multinivell que "redefineix la territorialitat westphaliana fixada induïda per les fronteres [estats]" (Popescu, 2008, p.418). Així mateix, en quart lloc, tracta també de la coordinació vertical i horitzontal de les col·lectivitats o autoritats territorials definint dinàmiques de governança multinivell (Morata, 2003). I, per últim, representa també el procés de pensar una nova forma d'intervenció en l'espai (Boira, 2008). Aquestes cinc dimensions, més enllà de les seves particularitats, faciliten un procés de construcció metageogràfica.

En aquest sentit s'assumeix que la cooperació territorial no només s'associa al moment metageogràfic de la globalització sinó que n'és un mecanisme actiu. Donades les seves

característiques, que seran exposades en el present capítol, la cooperació territorial ha esdevingut, i aquí resideix la seva importància, tant un mecanisme de construcció metageogràfica com d'institucionalització de noves regions (macroregions, regions transfrontereres...), de formes de col·laboració entre els agents territorials i d'intervenció en el territori. D'aquesta mateixa constatació parteix també el geògraf Alexander B. Murphy (2008)⁸⁸ en repensar la canviant governança multinivell d'Europa des d'una perspectiva metageogràfica.

Per no caure en l'error d'atorgar-li més rellevància de la que realment té, cal indicar que la cooperació territorial no és l'únic mecanisme de construcció i d'institucionalització de metaterritoris en el context europeu. Forma part d'un conjunt més ampli en el que s'hi inclouen els enunciats en relació a aquests àmbits territorials en el discurs dels complexos AIM, la seva conversió en àmbits territorials d'estudi en les recerques acadèmiques o la seva transformació en imatges o denominacions comercials, empresarials o culturals, entre d'altres. D'acord a l'esquema del procés de construcció metageogràfica, aquest conjunt se situa entre la segona subfase de la Fase 1 i els inicis de la Fase 2; és a dir, els mecanismes enumerats actuen tant com actius brous de cultiu que amplifiquen els metaterritoris (alguns emergents, d'altres ja consolidats) com passius de reproducció dels mateixos. Ara bé, i a diferència d'altres mecanismes, la cooperació territorial és l'únic que actua simultàniament amb la col·laboració d'agents públics i privats, en diferents nivells jeràrquics (des del local al supraestatal) i des de diferents estats. Per aquesta raó s'ha dotat d'un alt potencial d'ús, transmissió i reproducció de la *mGeo E* en xarxa i transversal i dels metaterritoris resultants.

Una segona qüestió a matisar és la distribució geogràfica de la cooperació territorial. Si bé és cert que Europa s'ha erigit en el cas arquetípic d'aquest fenomen, tant per la seva extensió, distribució i intensitat, es tracta d'un mecanisme que opera i/o s'ha desenvolupat en d'altres àmbits territorials. En aquest sentit cal citar les experiències de cooperació a l'Àsia oriental (García, 1996; Sum, 2002), al llarg de les fronteres dels Estats Units amb el Canadà i Mèxic (Scott, 1999; Gasca, 2003; Taylor, 2007; Jesuit i Sych, 2008), de l'Amèrica Llatina (Ramírez, 2006; Artaza i Milet, 2007; Sánchez, 2008) o de l'Àfrica occidental (Enda Diapol, 2007)⁸⁹. Malgrat no existir una anàlisi pel conjunt mundial ni comparativa sistemàtica, es tracta d'un fenomen en expansió que pot arribar a ser completament global.

D'altra banda, històricament el fenomen de la cooperació territorial tampoc és "nou", malgrat que en ocasions aquesta en sigui la percepció. A Europa les primeres iniciatives formals daten de finals de la dècada dels 50 i primers 60 (Perkmann, 2003); així mateix, els primers estudis acadèmics seriosos sobre aquest procés foren publicats ja fa més de 20 anys (Malchus, 1986, pel cas europeu; o Martínez, 1986, per l'Amèrica del nord). En tot cas, els antecedents de la cooperació solen ser situats en les relacions exteriors de les autoritats subestats, les primeres experiències de la qual daten de fins del segle XIX (García, 1996).

⁸⁸ Alexander B. Murphy ha treballat en altres ocasions els canvis en la geografia d'Europa, la sobirania dels estats en tant que construcció social i la cooperació territorial (1993, 1996, 2005, entre d'altres).

⁸⁹ Cal advertir que una part significativa de les experiències de cooperació territorial i de les regions transfrontereres existents a Àsia, Amèrica i Àfrica es refereixen a cooperació interestatal i intergovernamental i a regions transfrontereres no articulades a l'entorn o a partir d'estructures de cooperació territorial subestatal.

Fets aquests aclariments, en el present capítol es procedeix a analitzar les seves implicacions metageogràfiques i els aspectes a subratllar de la seva construcció metageogràfica en la doble dimensió indicada (aproximació teòrica i fenomen). L'exposició es desenvolupa en tres subcapítols.

El primer (3.1) està dedicat als aspectes conceptuals de la cooperació territorial. L'atenció se centra particularment en la construcció del propi concepte, així com a la dels tipus específics que l'integren (les cooperacions transfronterera, interregional i transestatal), desenvolupats amb anterioritat. Així mateix es mostren els mecanismes operacionals de la cooperació (les modalitats i els organismes) d'acord a tres dimensions processuals, més les tipologies sintètiques que se n'han elaborat. En darrer terme es fa també atenció a la construcció metageogràfica dels espais de la cooperació, que incorporen les singularitats de la construcció del concepte de cooperació territorial.

A continuació, en el segon subcapítol (3.2) es fa èmfasi al desenvolupament geogràfic i històric del fenomen de la cooperació territorial (de caràcter específic) a Europa. Els aspectes mostrats fan referència a l'evolució de l'expansió de les iniciatives, el conjunt de tractats, acords o protocols establerts que la regulen, les polítiques de les institucions supraestatals (en concret de la Unió Europea i el Consell d'Europa) en aquesta matèria, entre d'altres. D'altra banda, l'anàlisi de la trajectòria i distribució geogràfica ha permès identificar quatre etapes històriques, així com també cinc grans àrees de característiques més o menys comunes, que només tenen un valor purament analític. De manera transversal han de tenir-se presents tres processos sense els quals no es pot entendre el desenvolupament concret de la cooperació territorial: la creació d'un marc institucional a nivell europeu \ supraestatal per a la participació dels nivells subestatals; la progressiva descentralització dels estats; i el desenvolupament d'una governança multinivell.

El darrer subcapítol (3.3) manté una continuïtat amb el precedent, si bé en aquest s'hi subratllen les particularitats que ha tingut el seu desenvolupament geogràfic i històric a la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental. Es fa un especial èmfasi al recolzament polític, tècnic i legal dels estats i les institucions supraestatals.

De forma transversal als tres subcapítols, s'emfasitzen els aspectes derivats de l'hegemonia de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Es pretén posar de manifest com el desenvolupament dels conceptes i espais associats a la *mGeo E* en xarxa i transversal són construïts damunt o a partir d'aquella i que en cap cas es tracta d'una substitució completa ni, molt menys, sense polèmica.

3.1- ASPECTES CONCEPTUALS DE LA COOPERACIÓ TERRITORIAL

En aquest primer subcapítol es procedeix a mostrar els principals elements conceptuals que han fornit l'aproximació teòrica bàsica al fenomen de la cooperació territorial. L'objectiu és evidenciar la seva construcció metageogràfica, però al mateix temps oferir les eines que han de permetre posteriorment l'anàlisi empírica de les entitats i espais de cooperació de l'Arc Mediterrani. L'atenció se centra en tres aspectes generals, cada un dels quals serà mostrat en detall en els tres

apartats que segueixen. La seva identificació s'ha dut a terme per mitjà de l'anàlisi de la diversa bibliografia consultada, els quals no sempre han estat tractats en un mateix treball.

El primer, originari i pràcticament imprescindible aspecte sobre el que s'ha reflexionat ha estat la pròpia definició de cooperació territorial o, per ser més precisos, la dels conceptes parcials que engloba, especialment la cooperació transfronterera (3.1.1). De fet, el més freqüent és tractar aquest darrer tipus com un concepte independent o bé confonent i assimilant la part pel tot. De totes maneres, per ara no s'ha ofert cap definició global de cooperació territorial més enllà d'entendre's com la suma de diferents tipus específics de cooperació.

El segon aspecte deriva de l'anterior i respon a com es desenvolupa la cooperació territorial: quines modalitats i organismes pren (3.1.2). Aquests dos mecanismes se'ls agrupa sovint sota el concepte de mecanismes operacionals. La seva anàlisi suggereix, contràriament al que s'ha vingut fent, que la seva definició i caracterització hauria de ser un procés previ a la definició de cooperació territorial o bé, específicament, dels tipus que la conformen.

El tercer aspecte, els espais de la cooperació (3.1.3), ha estat sovint construït prèviament al de cooperació territorial i als mecanismes operacionals, fet pel qual sovint no s'ajusten. Pel contrari, quan s'ha definit amb posterioritat ha incorporat les mancances en la construcció conceptual d'ambdós aspectes. Com en el primer aspecte, l'atenció ha estat donada sovint als espais transfronterers, en detriment d'una elaboració global i conjunta.

3.1.1- Variables i dificultats en la definició de cooperació territorial

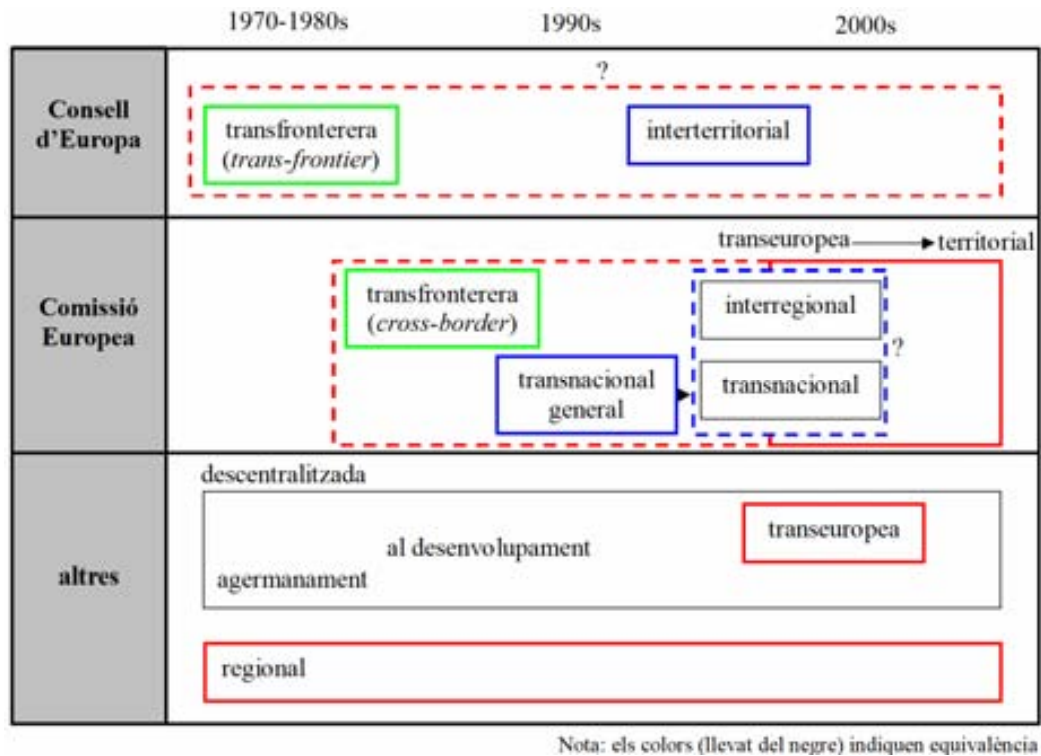
La construcció metageogràfica dels taxons de la cooperació territorial i dels tipus específics que engloba (transfronterera, transestat, transnacional⁹⁰, interregional...) reflecteix clarament l'estructura de la *mGeo E* en xarxa i transversal, per mitjà de l'ús dels prefixos associats a la transversalitat (trans- i cross-) i a la interrelació (inter-). D'altra banda, mostren també una subjecció als espais de la *mGeo E* en mosaic-estatista (regió, estat, nació, frontera i, inclús, territori).

Al marge d'aquesta qüestió taxonòmica, la pulsio entre ambdós tipus metageogràfics és més profunda, si bé no tant visible, en la construcció de les definicions. La seva construcció metageogràfica es caracteritza per l'absència del concepte global de "cooperació territorial", de recent creació, lleugerament ambigu i mancat d'una definició "oficial", d'una banda i, pel contrari, en la presència sobredimensionada del de "cooperació transfronterera", inclús en detriment d'altres tipus específics de cooperació. L'explicació d'aquest fet es deu purament a factors històrics, en la mesura que el desenvolupament dels diferents conceptes ha estat paral·lel al

⁹⁰ La denominació acadèmica més freqüent i oficial és "transnacional", però és més adequat el terme "transestat" en la mesura que la cooperació s'estableix entre entitats territorials pertanyents a estats i no pas a nacions. D'altra banda, i com ja ha estat exposat, l'etiqueta "nacional" reflecteix l'associació entre estat i nació pròpia de la *mGeo E* en mosaic-estatista. En aquest sentit, quan no es faci referència a programes oficials s'utilitzarà preferentment el terme "transestat".

dels corresponents fenòmens de cooperació a Europa. El resultat ha estat la configuració d'una trama conceptual genealògica, dividida almenys en tres línies principals, representada gràficament en el següent quadre (figura 3.1):

Fig.3.1: Genealogia conceptual de la cooperació territorial

Elaboració pròpia

En la confusió existent entre conceptes hi ha tingut un rol destacat la competència entre el Consell d'Europa i la Unió Europea (la Comissió Europea), visualitzat en el diferent llenguatge utilitzat. Malgrat que aquesta qüestió serà desenvolupada més endavant, mentrestant es necessari avançar alguns detalls. En aquest sentit resulta summament indicatiu l'evolució dels conceptes incorporats en el llenguatge per ambdues institucions supraestatals, la primera per mitjà del *Conveni-marc europeu de cooperació transfronterera entre autoritats i comunitats territorials* (conegut també com a *Conveni-marc de Madrid*) i els seus dos protocols addicionals i, la segona, per les Iniciatives Comunitàries, concretament els quatre programes Interreg.

Amb la signatura del *Conveni-marc de Madrid*, de 1980, fou institucionalitzat el concepte de “cooperació transfronterera” (*transfrontier co-operation*), tot i que ja havia estat utilitzat profusament amb anterioritat. Aquesta referència pràcticament única a aquest tipus va continuar en els dos primers programes Interreg (1990-1994 i 1994-1999), si bé sota la denominació de “cooperació transfronterera” (*cross-border cooperation*). No va ser fins més tard, el 1994, que s'introduí el concepte de “cooperació transnacional general” (*general transnational cooperation*) en el segon programa Interreg; així mateix, el 1998, el Consell d'Europa introduí la “cooperació interterritorial” (*interterritorial co-operation*), ambdós amb un significat equivalent. Poc després, en el tercer programa Interreg (2000-2006), s'introduïren dos tipus més de cooperació, la

“transnacional” i la “interregional” (*transnational cooperation* i *interregional cooperation*), que en conjunt foren anomenats “cooperació transeuropea” (*trans-European cooperation*), la suma dels quals equivalia als dos anteriors. Aquests tipus eren ja habituals des de mitjans de la dècada de 1990 en la literatura acadèmica sobre cooperació i per organismes com l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE). Per últim, no ha estat fins a 2007 que la Comissió Europea ha introduït el concepte de “cooperació territorial” (*territorial cooperation*) en substitució del terme transeuropeu i com a sumatori de les tres cooperacions anteriors dels programes Interreg, que n'esdevenen tipus específics, si bé han sofert algunes lleugeres modificacions. A diferència dels anteriors, que havien estat utilitzats amb anterioritat a la seva institucionalització, aquest terme és nou i per ara escassament utilitzat en la literatura acadèmica i en el domini polític-administratiu (a part de la UE i organismes estatals recentment creats com l'espanyola Secretaria d'Estat de Cooperació Territorial).

Les incorporacions tardanes dels darrers quatre conceptes no reflecteixen la seva absència en el panorama de les iniciatives de cooperació: abans de la institucionalització de la cooperació interterritorial, interregional i transestatal, ja s'havien desenvolupat experiències en aquesta direcció. Indiquen més aviat el retard en la seva conceptualització. En aquest sentit, aquests termes no aparegueren fins que les seves característiques particulars no entraren en contradicció amb les associades al terme transfronterer. Anàlogament, el concepte cooperació territorial no ha estat desenvolupat fins que s'observaren les similituds existents entre els tres tipus en un procés de síntesi. La seva gènesi, per tant, es deu a un procés de recerca de les diferències, primer, i a un de les similituds, holístic, després.

A aquest entramat cal afegir encara l'ús d'altres conceptes similars, desenvolupats al marge, però paral·lelament, a la dinàmica de competència exposada. Dos han estat els termes més recuits: “cooperació descentralitzada” i “cooperació regional”, ambdós apareguts a la dècada de 1970. De menys difusió, pel contrari, han estat conceptes com els de “cooperació subestatal”, “cooperació subcentral”, “cooperació internacional europea” o “cooperació multiregional”, tots ells no exemptes de dificultats conceptuals.

El terme “cooperació descentralitzada” és especialment utilitzat en els àmbits francòfons i llatinoamericans i s'assimila parcialment a la cooperació territorial, tot i no ser completament equivalents (Bossyut, 2008; Sánchez, 2008). Poden identificar-se'n dos usos principals. D'una banda, un significat similar al de cooperació territorial europea en el que s'inclouen, a més, els agermanaments entre municipis; amb aquest sentit és utilitzat, per exemple, per la Commission Nationale de la Coopération Décentralisée (CNCD), dependent del Ministère des Affaires Étrangères et Européennes de França. Justament per diferenciar la cooperació territorial de la cooperació associada als agermanaments, la Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT), dependent del mateix ministeri, ha usat en ocasions el terme de “cooperació transeuropea” (Schneider, 2006). De l'altra, fa referència a una cooperació territorial establerta entre autoritats subestats d'Europa i d'estats de l'anomenat Tercer Món, essent un tipus específic de la cooperació al desenvolupament; en aquest cas és emprat per l'Observatorio de la Cooperación Descentralizada (de Montevideo, Uruguai).

En segon lloc, el terme “cooperació regional”, semànticament vinculat a l’aproximació teòrica del nou regionalisme, és també usat amb dos significats completament diferents: com a sinònim de cooperació territorial, en l’escala i/o nivell regional, d’una banda (per exemple a Boira, 2004a), i per a designar la cooperació supraestatal (Unió Europea, Mercosur, NAFTA...), de l’altra (per exemple a Schirm, 2002). En relació a la primera accepció, per a designar la cooperació transfronterera s’havia utilitzat en algunes ocasions el concepte “cooperació regional transfronterera”; així mateix, per fer referència a la cooperació territorial en l’escala i/o nivell local, es remetia a formulacions com “cooperació regional i local” (Dupuy, 1977; Albiol, 1983).

En quant a la construcció conceptual de les definicions, independentment del tipus, apareixen un conjunt de components comuns donats per segurs. Els axiomes de la cooperació territorial són la voluntat de col·laboració, el nivell subestatal de les unitats territorials polític-administratives participants i la pertinença a dos o més estats (amb o sense referència a l’existència de les fronteres interestatals). D’aquests tres, només n’hi ha un que permeti diferenciar la cooperació territorial d’altres mecanismes de col·laboració: el necessari nivell subestatal. La resta són elements compartits amb la cooperació interestatal o intergovernamental, protagonitzada pels estats. Malgrat això, en algunes ocasions, si bé poques, la cooperació intergovernamental és considerada part de la cooperació transfronterera (Gabbe, 2005b). La condició subestatal va més enllà de la pura distinció de la cooperació interestatal, en tant que també comporta un canvi metageogràfic. En aquest sentit l’estat perd centralitat en tant que espai a l’entorn del qual s’articula el pensament territorial; ara bé, no el deixa de ser, en quant que els espais subestats continuen estant-hi subjectes, tant en el sentit polític-administratiu com en el metageogràfic.

D’altra banda, partint dels tres axiomes anotats, els diferents investigadors i institucions afegeixen més o menys variables per a matisar els conceptes. Entre les més freqüents es compten el tipus d’agents que hi participen, el grau de formalitat o institucionalització de la col·laboració, les fonts i modalitats de finançament, els objectius i prioritats, la superació de les disfuncionalitats i/o prejudicis ocasionats per l’existència d’una frontera interestatal, l’existència prèvia de factors i/o interessos comuns o les plusvàlues polítiques, institucionals, socioeconòmiques i socioculturals associades (suposadament) a la cooperació (i sovint de tipus causal). En la següent taula (figura 3.2) es mostren algunes de les plusvàlues de la cooperació recollides en la tercera versió de la *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres*, de 2004, i en l’*Informe sobre la funció de les euroregions en el desenvolupament de la política regional*, de 2005.

Fig.3.2: Plusvàlues associades a la cooperació territorial

Plusvàlues	
Polítiques	- construcció i integració europea - coneixement, comprensió i foment de confiança - realització de subsidiarietat i partenariat - enfortiment de la cohesió social i econòmica
Institucionals	- participació activa d’habitants, administracions i agrupacions polítiques i empresarials - coneixements sobre les regions -elaboració conjunta, realització i finançament de projectes

	- funcionament en estructures de governança multinivell
Socioeconòmiques	- mobilització del potencial endogen - participació i intervenció d'agents socials i econòmics - obertura del mercat laboral - desenvolupament addicional en infraestructures, turisme, medi ambient, formació professional, R+D+I... - millores en la planificació territorial i la política regional - supressió de les disparitats regionals
Socioculturals	- divulgació dels coneixements sobre les regions - exposició de l'espai de cooperació - formació d'un cercle d'experts compromesos (multiplicadors) - coneixement de llengües - promoció dels llaços de proximitat

Font: Elaboració pròpia a partir d'ARFE (2004) i Triantaphyllides (2005)

En la mateixa direcció discursiva d'algunes d'aquestes variables, s'ha vinculat la cooperació territorial, especialment la transfronterera, amb la metàfora d'establir o construir ponts entre territoris, ja sigui de forma escrita o gràfica, com pot veure's en el següent exemple (figura 3.3).

Fig.3.3: Associació metafòrica entre la cooperació territorial i la construcció de ponts

La *passerelle des Trois Pays* o *Dreiländerbrücke* (pont dels Tres Països)⁹¹ sobre el riu Rin, entre Weil-am-Rhein (Alemanya) i Huningue (França), a prop de Basilea (Suïssa).

Font: *Inforegio Panorama*, núm.24 (desembre de 2007) (Comissió Europea)

⁹¹ La construcció del pont dels Tres Països, inaugurat el 30 de març de 2007, tingué un cost total de 8.259.863€, dels quals 1.680.000€ procedien del programa operacional de cooperació transfronterera *Interreg IIIA Oberhein-Mitte-Süd* (1999-2006).

Degut a la manca d'infraestructures de mobilitat a escala local i regional a banda i banda de les fronteres, la construcció de ponts ha esdevingut un dels projectes prioritaris de les iniciatives de cooperació, facilitant l'associació amb la cooperació en els plans pràctic i metageogràfic. En tant que metàfora, l'aigua (el riu o la mar) sol representar la frontera interestatal, prèvia naturalització d'aquestes, i el pont la voluntat de superar la frontera i treballar conjuntament ambdues riberes.

Les variables afegeixen a la construcció conceptual de la cooperació dues característiques a subratllar. En primer lloc, han provocat una freqüent (sensació d') elaboració *ad hoc* de les definicions, en tant que cada una sembla justificar les experiències de cooperació analitzades. En segon lloc, denoten un concepte de "cooperació territorial" entès com a procés de consolidació i intensificació, tendent a incrementar contínuament la integració de l'espai transfronterer, interregional... o els contactes i relacions entre els agents participants. Serveixin d'exemple les paraules de Gabbe (2005a, p.4), per qui es tracta d'un procés del que "l'experiència mostra que la cooperació ve primer i les estructures segueixen, normalment a través d'un procés gradual d'adaptació i trobada de solucions pragmàtiques a una multitud de problemes legals, administratius i polítics".

En l'elaboració de les definicions s'observen dues aproximacions processuals diferents. Una, majoritària, basada en un procés deductiu i d'essencialització de certs components de la cooperació o dels espais que s'hi associen. S'hi agrupen pràcticament de forma directa les que incorporen les variables opcionals i les elaboracions *ad hoc*. L'altra, menys utilitzada, correspon a un procés inductiu a través de la generalització empírica de certs components (o aquesta n'és la voluntat), que evita el màxim possible les assumpcions sobre l'essència de les comunitats frontereres, les plusvàlues de la cooperació... Aquesta doble aproximació té una repercussió directa en la conceptualització dels espais de la cooperació territorial.

Aquestes diverses qüestions han generat algunes dificultats importants en el pla empíric. Entre les dificultats detectades, una de les principals a la que es fa front sovint és haver d'explicar justament en què consisteixen els tipus específics de cooperació, així com en mostrar les diferències quan són tractats més d'un d'aquests tipus. Així ho evidencien explícitament, per exemple, Perkmann (2003) o Beltran (2007a). La dificultat rau en el fet que tots els conceptes fan referència a una mateixa matèria, si bé cada un dels quals matisa i focalitza diferents aspectes. Les dissimilituds entre uns i altres no radiquen tant en el què s'entén per cooperació sinó en qui, com i on es duu a terme (els aspectes derivats dels mecanismes operacionals de la cooperació). En aquest sentit és recomanable una classificació prèvia de les modalitats de cooperació com a instrument de definició dels tipus.

Una segona dificultat a subratllar, i directament relacionada amb l'absència d'un concepte global i sintètic, així com dels procediments *ad hoc*, són les limitacions i/o deficiències que presenten les definicions d'aquells conceptes. En front d'això s'ha discutit en ocasions les definicions aportades i s'ha procedit a elaborar-ne de més acurades (Perkmann, 2003). En relació a la definició de cooperació transfronterera, Perkmann (2003, p.156) considera que partint d'"objectius pràctics i de recerca, aquesta [...] necessita ser operada. Ha de considerar aquells factors que són empíricament importants per a la constitució del fenomen i distingir-lo d'altres". Serveixin d'exemple aquestes paraules per a la resta de tipus i per al concepte de cooperació territorial. En

tot cas, malgrat els esforços en aquesta direcció, ara per ara, encara no existeixen definicions plenament satisfactòries. Pel contrari, el més freqüent sol ser remetre's a les donades pels organismes competents, malgrat reconeixent les limitacions. En aquest sentit, entre les definicions més citades es compten aquelles del Consell d'Europa, expressades en el *Conveni-marc de Madrid* de 1980, pel que fa a la cooperació transfronterera⁹², o bé en el seu segon Protocol de 1998, per a la cooperació interterritorial⁹³. Així mateix es recorre també a les aportades per la Comissió Europea en la *Comunicació de la Comissió C 226/02* de 2004, sobre Interreg III, en relació a la transfronterera, transnacional i interregional⁹⁴. No és casual que se citin aquestes fonts, car les definicions donades constitueixen la base legal aplicada en els tractats interestatals sobre cooperació, en el primer cas, i els programes de finançament, en el segon.

Després de ser exposades les variables i principals dificultats identificades, s'intenta presentar una definició adequada de cooperació territorial. Cal advertir que possiblement sigui també una elaboració *ad hoc* ajustada als criteris i necessitats de la recerca desenvolupada i no al fenomen pròpiament dit. Per a la seva construcció es parteix de la igualtat de la cooperació territorial com a suma dels tipus específics de cooperació. En aquesta direcció, per tant, la seva definició és fruit de la recerca dels elements compartits pels diferents tipus. Seguint l'estructura aplicada en diverses aportacions similars (Perkmann, 2003; Boira, 2004a i 2008; Gabbe, 2005a; i Beltran, 2007a), la cooperació territorial pot definir-se com *la col·laboració més o menys institucionalitzada desenvolupada entre autoritats i/o col·lectivitats territorials subestats d'un o varis estats essent-ne el màxim exponent la creació d'organismes de cooperació, orientada a la coordinació vertical i horitzontal (multinivell) de polítiques i accions*.

La definició resulta enrevessada, fruit de la inclusió de diferents matisos. Tanmateix, i d'acord al que s'ha senyalat anteriorment sobre els axiomes de la cooperació territorial, es pot simplificar en la *col·laboració desenvolupada entre autoritats i/o col·lectivitats territorials subestats*. Així definida queda clara l'exclusió i oposició a la cooperació estatal i intergovernamental. Ara bé, el terme "territorial" no exclou semànticament als territoris estatals ni és exclusiu dels subestats. En aquest sentit l'etiqueta de "cooperació territorial" no seria la més adequada i potser caldria ajustar-la a *cooperació territorial subestatal*. En tot cas l'associació que fa equivaldre el terme "territorial" als nivells subestats es pot rastrejar almenys fins al *Conveni-marc de Madrid* de 1980, en el que s'usa aquest terme per referir-se a les col·lectivitats locals i regionals.

⁹² L'Art.1 del *Conveni-marc* de 1980 defineix la cooperació transfronterera com "tota acció concertada tendent a reforçar i a desenvolupar les relacions de veïnatge entre comunitats o autoritats territorials pertanyents a dos o vàries parts contractants".

⁹³ L'Art.1 del *Protocol núm. 2 al Conveni-marc* de 1998 defineix la cooperació interterritorial com "tota concertació tendent a establir relacions entre col·lectivitats o autoritats territorials de dos o més parts contractants, distintes de les relacions de cooperació transfronterera de les col·lectivitats veïnes, i que comprenen la conclusió d'acords amb col·lectivitats o autoritats territorials d'altres estats".

⁹⁴ En els aparats II, III i IV (articles del 9 al 19) es defineixen els propòsits, àrees elegibles i objectius prioritaris corresponents a cada un dels tres tipus de cooperació.

3.1.2- Els mecanismes operacionals de cooperació

L'aspecte fonamental de la cooperació territorial rau en com es materialitza i canalitza; és a dir, els mecanismes a través dels quals es desenvolupa, anomenats genèricament "mecanismes operacionals" (CoE, 2006a). Analíticament en són distingits dos de bàsics, les modalitats (o formes) i els organismes (o figures). Conceptualment han estat construïts *a posteriori* a la cooperació transfronterera (i altres), de manera que n'incorporen els aspectes metageogràfics. Al marge d'aquests aspectes, la seva posterioritat és resultat del procés històric de conceptualització de la cooperació transfronterera. Només pren sentit una construcció *a priori* si es parteix del concepte global de cooperació territorial amb la finalitat de definir una tipologia i/o uns tipus específics; la realitat ha estat la contrària. Serveixi d'indicador el gap temporal entre els primers estudis acadèmics sobre cooperació transfronterera (mitjans de la dècada de 1980) i les primeres aproximacions a unes bases per a la classificació de les modalitats i organismes (fins uns deu anys després). En aquest segon apartat, inversament, es pretén mostrar una classificació dels mecanismes operacionals que permeti la definició de la cooperació territorial i els tipus específics que l'integren.

Les modalitats fan referència a les categories que poden identificar-se en funció de les característiques que adquireix la cooperació en tant que procés. L'anàlisi d'aquestes permet distingir i classificar-les en tres dimensions processuals: l'organitzativa i localitzadora, la jurídica i la participativa. Com exposa Schneider (2006) la identificació de les modalitats és el resultat de la combinació de dos paràmetres: les decisions i orientacions preses pels agents que cooperen i les possibilitats jurídiques que són ofertes al desenvolupament de la cooperació. A partir d'aquests paràmetres és possible la identificació de múltiples categories aplicades a l'anàlisi de processos de cooperació: en funció de la localització i escala geogràfiques i, sovint, en combinació amb els tipus de continguts reflecteixen les modalitats del procés organitzatiu i localitzador (Muñoz, 1995; Keating, 1997 i 1998; Sodupe, 1999; Perkmann, 1999 i 2003; Boira, 2004a; Durà i Oliveras, 2008a i 2008b); de la natura i personalitat jurídiques se'n deriven les modalitats del procés jurídic (ARFE, 1997; Beltran, 2007a; CoE, 2006a; Perkmann, 2003; Schneider, 2006); i del tipus d'agents es conclouen les modalitats del procés participatiu (ARFE, 1997; Perkmann, 2003). En general, llevat d'alguns casos, les categories resultants són totalment compatibles entre elles, si bé en la literatura sobre cooperació territorial són poques vegades tractades de forma global o conjunta.

Els organismes, d'altra banda, es refereixen a l'estructura més o menys formalitzada a través de la qual es desenvolupen els projectes de cooperació territorial en relació a unes categories concretes de modalitats, les de naturalesa jurídica amb estructura i de caràcter específic. Els organismes tenen en comú que no creen ni comporten un nou nivell administratiu, que no tenen poders polítics i que el seu àmbit d'actuació està limitat a les competències dels agents que les constitueixen (autoritats locals i regionals, cambres de comerç, universitats...). Sota el paraigua dels organismes s'agrupen les euroregions i les comunitats de treball, i d'altres no tan coneguts com els districtes europeus, agrupacions econòmiques d'interès europeu (AEIE), agrupacions europees de cooperació territorial (AETC), grups de treball, consorcis, comitès, consells, *regionalrats*, *conférences* i un llarg etcètera. Malgrat que prenguin diferents denominacions, els seus objectius generals són total o parcialment els mateixos.

Els diferents organismes enumerats no sempre estan definits partint dels mateixos criteris, sinó que poden respondre a diverses variables, raó per la qual s'han generat algunes confusions al respecte, essent dues les més comunes. La primera produïda per la superposició parcial d'organismes i, la segona, per la denominació doble (o triple d'un mateix organisme) i equiparació d'organismes en funció de la legislació a la que estan subjectes (sigui estatal o europea). A tall d'exemple, en relació a la primera confusió es pot citar el cas de les euroregions, un organisme que pot correspondre's a AEIE, AECT o comunitats de treball. Pel que fa a la segona, i seguint amb les euroregions, aquest organisme ha rebut altres denominacions semblants (euregio, grandregion...), o el cas de l'equivalència jurídica entre el "Consortio" (segons la legislació espanyola) i el "Groupement d'Intérêt Public" (GIP) i la "Société d'économie mixte local" (SEML) (en la francesa) d'acord al *Tractat de Baiona* signat per ambdós estats. Els organismes, per tant, poden variar considerablement en base a la modalitat de cooperació utilitzada per a definir-los: d'acord a la seva funció específica, capacitat (tècnica, financera i presa de decisions) i propòsit (ARFE, 1997). En aquest sentit, i similarment al cas de les modalitats, se n'han elaborat algunes classificacions sistemàtiques, com l'aplicada per l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (Gabbe, 1999 i 2005a) o per la Mission Opérationnelle Transfrontalière (Hurel, 1999).

Abans de prosseguir, resulta interessant aturar-se un moment en els aspectes metageogràfics dels organismes, especialment en relació al seva dotació taxonòmica. En primer lloc, generalment les denominacions fan referència a quatre conceptes, relatius a la *mGeo E* en xarxa i transversal i a la *mGeo E* en mosaic-estatista: a l'espai "Europa" (euro-), al nivell o l'escala regional, a la frontera i a la transversalitat (cross- i trans). En termes generals les denominacions de les entitats de cooperació inclouen una referència a l'organisme al que s'adscriuen. Tanmateix no són pocs els casos en els que la denominació fa referència a un organisme només de forma nominal, sense correspondre's a l'estructura organitzativa, la base legal o el mètode de cooperació. En aquest sentit, el cas més conegut és el de les euroregions, etiqueta derivada de la denominació de la primera entitat d'aquest tipus constituïda, l'Euregio, nom que ha acabat esdevenint genèric d'aquest organisme d'ençà que obtingué personalitat jurídica⁹⁵. La difusió d'aquesta etiqueta s'ha produït amb certes variacions locals o lingüístiques, entre les que es poden anotar euregio, euregion, euroregion, eurorégion, euroregión, euroregione, europaregion o euroregiune. De forma similar, el prefix "euro-" també s'ha utilitzat en la construcció d'altres organismes, com en el cas d'eurodistricte (i districte europeu) i euroterritori. L'ús metageogràfic del terme "euro-" ha esdevingut un dels mecanismes discursius més potents per a la legitimació de la cooperació territorial i/o dels espais de cooperació creats. Aquest procés d'euroització és sobretot evident a l'Europa oriental (Suciu, 2008). Ara bé, com a conseqüència de l'ús purament discursiu del prefix "euro-" s'ha produït una certa indefinició o ambigüitat dels organismes i entitats que l'utilitzen. L'etiqueta euroregió, d'altra banda, també inclou el concepte d'escala o nivell regional. En una situació similar a la del prefix euro-, s'ha produït, encara que en menor mesura, la creació i difusió d'organismes que n'inclouen la referència, com en el cas dels taxons regio, grande région, gross region o groß region (originades per còpia de l'euroregió Grande \ Gross Région).

⁹⁵ Malgrat que l'Euregio fos creada el 1958, no fou estructurada legalment fins a 1972. La segona euroregió constituïda amb aquesta denominació, l'Euregio Rhein-Waal, data de 1973.

A continuació són mostrades les principals característiques de les tres dimensions processuals en les modalitats, a les que s'afegeixen, quan sigui el cas, els organismes associats. Es fa especial èmfasi a aquelles modalitats que són analitzades en aquesta tesi (les de caràcter específic amb estructura).

A\ Les variables organitzatives i localitzadores

En primer lloc cal distingir les modalitats bàsiques en relació a les funcions de la cooperació i, de forma associada, a l'escala geogràfica. Les categories resultants permeten realitzar una primera concreció en les modalitats de cooperació. A partir d'aquests criteris Muñoz (1995) identifica tres categories que, en combinació amb la proposta de Keating (1997 i 1998) i, a partir d'aquest, Boira (2004a), es poden simplificar en dues (figura 3.4). D'una banda, la cooperació de caràcter general, que inclou els organismes multilaterals integrats per regions de diferents estats d'Europa, i els centres d'observació, recerca i suport tècnic, establerts a escala europea o, com a mínim, amb la voluntat d'incidir en el conjunt del territori europeu (d'àmbit global) o bé parcialment (d'àmbit local). En són exemples l'Assemblea de Regions d'Europa (ARE), l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE) o la Conferència de Regions Marítimes Perifèriques d'Europa (CRPM), en el cas dels organismes multilaterals, i l'Observatori de la Cooperació Transfronterera (LACE) o l'Institut pour la Coopération Régional dans les Régions Frontalières (IRI), pel dels centres de suport. De l'altra, la cooperació de caràcter específic, que correspon als organismes territorials i desenvolupada en les escales local i regional –raó per la qual Boira (2004a) la qualifica de localitzada geogràficament–. Aquesta segona categoria agrupa totes els organismes, independentment de la seva naturalesa i personalitat jurídiques, com les euroregions o les comunitats de treball.

Fig.3.4: Modalitats de cooperació segons la funció i escala

Modalitats de coop. territorial	de caràcter general	organismes multilaterals
		centres d'observació, recerca i suport
	de caràcter específic	organismes territorials

Elaboració pròpia

Una classificació propera és elaborada per Sodupe (1999), a partir de la qual s'estableixen també dues grans modalitats. Aquesta està focalitzada en la localització geogràfica respecte a les fronteres estatals i, igual que l'anterior, manté l'atenció en el propòsit de la cooperació. D'una part defineix la cooperació de caràcter transfronterer, establerta en àmbits territorials (independentment de la seva escala) i caracteritzada per tenir com a *raison d'être* les disfuncionalitats frontereres; en aquest sentit, s'entén que els àmbits territorials participants tenen i/o comparteixen necessàriament una frontera interestatal i, per tant, existeix una contigüitat geogràfica. A aquesta categoria corresponen entitats com l'ARFE o les euroregions i les comunitats de treball. De l'altra, la cooperació de caràcter transregional és desenvolupada per regions d'un sol estat o de diferents estats i on les disfuncionalitats frontereres no són la motivació principal de la cooperació. En aquest cas no és necessària l'existència d'una frontera interestatal comuna ni d'una contigüitat geogràfica. En són exemples organismes com l'ARE o la CRPM.

Ambdues classificacions es poden creuar, essent possible fins a quatre combinacions. Una tabulació similar és la realitzada per Perkmann (1999) a partir del creuament de l'escala geogràfica d'actuació i/o d'interès i la contigüitat geogràfica, si bé les categories resultants no s'adeqüen completament als criteris definits més amunt; posteriorment són acurades (Perkmann, 2003).

Centrant-nos únicament a la cooperació de caràcter específic, es poden detallar altres categories en funció de les variables escala, localització i objectius. En relació a la primera, Perkmann (2003) distingeix dues modalitats, una d'escala petita (o micro cooperació) i l'altra d'escala gran (o macro cooperació). Aquesta variable fa referència a l'escala de l'àmbit territorial d'actuació de les entitats de cooperació i no al nivell administratiu dels agents que hi participen, malgrat que en un nombre elevat de casos sigui coincident. El límit entre ambdues categories està situat en l'actuació sobre un territori inferior o superior als 100Km d'amplitud i amb una població d'uns pocs o molts milions d'habitants, sense donar-ne una xifra concreta (donades les densitats de població variables al llarg d'Europa). En tot cas, la primera categoria s'associa normalment amb un territori d'escala subregional (agrupacions de municipalitats, províncies, districtes...) mentre que la segona amb la regional (agrupacions de regions, com les comunitats de treball o les agrupacions escandinaves).

Abans de continuar cal fer un incís referent a l'escala geogràfica de les modalitats definides. Malgrat la diferència nominal de l'escala en la cooperació de caràcter general i de caràcter específic, la distinció real entre ambdues és ambigua, especialment en els llindars entre la continental i la macroregional. El mateix pot dir-se de la distinció entre l'escala petita (subregional) i gran (regional) de la micro i macro cooperació. Aquesta dificultat és reflex de la dificultat definitòria, metageogràfica en darrer terme, d'aquests conceptes, raó per la qual la situació d'algunes iniciatives pot ser ambigua. En tot cas, la diferència significativa entre les diferents categories l'aporta la funció de la cooperació i els objectius.

En relació a la localització geogràfica poden fer-se encara dues distincions més. En primer lloc, en funció de l'adscripció estatal de les col·lectivitats territorials d'un mateix nivell representades (Boira, 2004a). En aquest sentit es pot distingir una cooperació entre territoris d'un sol estat, d'una banda, i entre territoris de dos o més estats, de l'altra. En segon lloc, la contigüitat geogràfica de les col·lectivitats territorials permet diferenciar entre la cooperació amb o sense contigüitat (Perkmann, 2003; Boira, 2004a). La contigüitat equival a l'existència de fronteres comunes i, en el sentit atorgat per Sodupe (1999), la cooperació amb contigüitat pot qualificar-se de transfronterera; i, en la seva absència, de cooperació interregional i intermunicipal, en funció de l'ordre territorial, o d'interacció de llarga distància (Perkmann, 2003). Situada entre ambdues possibilitats, pot afegir-s'hi una tercera categoria: la contigüitat geogràfica parcial, produïda quan entre les col·lectivitats territorials representades n'hi ha que comparteixen frontera i d'altres que no. El resultat de la tabulació d'aquestes dues dimensions són sis modalitats possibles (figura 3.5). En aquest marc, organismes com les euroregions, eurodistrictes o comunitats de treball corresponen a una modalitat de cooperació entre dos o més estats i amb contigüitat geogràfica total.

Fig.3.5: Modalitats de cooperació territorial segons la localització geogràfica en la cooperació de caràcter específic

		Contigüïtat geogràfica		
		inter-	trans-	
		sense	amb (parcial)	amb (total)
Adscripció estatal de les col·lectivitats territorials	d'1 estat	X	X	X
	de ≥2 estats	X	X	X

Elaboració pròpia

En quant als continguts, en darrer lloc, es poden diferenciar dues grans modalitats d'acord al nombre d'àmbits d'actuació i/o matèries de les entitats de cooperació (Muñoz, 1995; Durà i Oliveras, 2008a i 2008b) (figura 3.6). En aquest sentit són distingides, d'una banda, la cooperació sectorial, d'una sola matèria o, com a molt, dues de clarament vinculades i, de l'altra, la general i/o territorial (dita miscel·lània per Schymik, 2008), corresponent a les entitats amb dues o més matèries desvinculades (o amb pocs punts de confluència). Dins d'aquesta darrera modalitat, Muñoz (1995) diferencia entre la cooperació integral i plurisectorial, atorgant a la primera la totalitat d'àmbits d'actuació que corresponen per assignació competencial als agents participants, mentre que la segona es limita a diverses sense cobrir-les en la seva totalitat.

Fig.3.6: Modalitats de cooperació territorial segons els continguts en la cooperació de caràcter específic

Modalitats de coop. territorial	sectorial	
	general i/o territorial	plurisectorial
		integral

Elaboració pròpia

Aquesta classificació es pot complementar amb la temporalitat i concreció dels objectius. A partir d'aquesta variable és possible diferenciar entre la cooperació establerta amb voluntat de permanència o bé amb finitud per al cessament d'activitats. Aquesta darrera sol associar-se amb la modalitat de cooperació sectorial, essent freqüent en les iniciatives de baixa intensitat i d'una naturalesa jurídica caracteritzada per l'absència d'estructura i en algunes agrupacions de cooperació econòmica (AEIE, GIE...).

B\ Les variables jurídiques

La segona dimensió processual és la referent a la natura i personalitat jurídiques, que permet estimar la intensitat i el grau de formalitat en l'organització de la cooperació. En aquesta dimensió, la cooperació territorial és entesa com un procés lineal d'intensificació i formalització a llarg termini, en el que cada una de les categories identificades constitueix una fase d'aquest procés. Sovint s'obvien les restriccions legals que poden impedir la finalització del procés de

formalització o bé la voluntat dels agents participants, que no ha de perquè ser la d'arribar a la darrera de les fases (com fa el CoE, 2006a).

Unes primeres aproximacions a les modalitats de cooperació d'acord a la seva naturalesa jurídica foren les realitzades per Caccia (1994), que definia tres categories jeràrquiques (*estadis* o *nivells*), i per Muñoz (1995), que establia nou categories (*escales*) de cobertura jurídica de menys a més intensitat⁹⁶. Si bé presentaven algunes dificultats per a la seva aplicació analítica, permeten copsar a la perfecció la inexistència d'un concepte absolut vers la naturalesa jurídica, així com pel que fa als acords i els organismes. A més d'aquestes dues n'han estat desenvolupades d'altres, essent la de Schneider (2006) una de les més clarificadores. A partir d'aquest treball s'ha procedit a elaborar una classificació (figura 3.7) en la que es distingeixen dos grans blocs, en relació a la creació o absència d'estructura⁹⁷. Els blocs són subdividits en cinc categories de menys a més formalitat jurídica. D'altra banda, la classificació s'ha combinat amb la intensitat de cooperació segons Perkmann (2003), definida al seu torn a partir dels aspectes organitzatius dels organismes de cooperació (ARFE, 1997; Gabbe, 1999). Cal subratllar que no sempre es correspon una major naturalesa jurídica amb una major intensitat, com han posat de manifest Beltran (2008b) o Sabartés (2008). De fet en ocasions s'ha produït l'efecte contrari, en el sentit que una intensificació jurídica s'ha acompanyat d'una major rigidesa estructural que, al seu torn, ha reduït la intensitat de cooperació.

Fig.3.7: Modalitats de cooperació territorial segons la natura jurídica i la intensitat

		Natura jurídica	Intensitat
Modalitats de coop. territorial	sense estructura formal	cooperació informal entre agents subestats	baixa intensitat de cooperació
		acord o conveni de cooperació entre agents subestats	
	amb estructura formal	acord o conveni de cooperació entre agents subestats	
		estructura de cooperació <i>de facto</i>	alta intensitat de cooperació
		estructura autònoma de cooperació prevista en un acord o conveni interestatal	

Elaboració pròpia a partir de Schneider (2006) i Perkmann (2003)

⁹⁶ Els tres estadis establerts per Caccia (1994) són: Coneixement, informació i col·laboració puntual; Coordinació de línies directrius o orientacions de desenvolupament transfronterer; i Realització i gestió comuna d'estructures i caràcter transfronterer. D'altra banda, les nou escales de cobertura jurídica establertes per Muñoz (1995) són: Associacions europees de cooperació; anuència dels Estats; Agermanaments entre col·lectivitats territorials; Duplictat de persones jurídiques; Solucions en dret privat; Constitució d'una Agrupació Europea d'Interès Econòmic; Legalització en dret intern d'un sol Estat; Via Tractat Internacional comú; i Vies previstes pel Conveni-Marc europeu.

⁹⁷ A diferència de Gabbe (2005a), per a qui el terme estructura aplicat a la cooperació s'associa a qualsevol tipus d'arranjament que impliqui l'adopció, interconnexió o cooperació entre agents així com la multitud d'acords formals i informals, aquí es fa equivaler a la creació de nous organismes (amb la corresponent adopció d'una figura de cooperació).

La primera categoria fa referència a la cooperació establerta de manera informal entre agents territorials al marge d'un marc jurídic, o bé sense la possibilitat de formalitzar la seva cooperació degut a la inexistència d'un marc jurídic que ho permeti. Donades aquestes característiques no existeix cap figura política o tècnica a la que adscriure's. Aquesta modalitat de cooperació és representada, per exemple, en la coordinació per a la realització d'estudis compartits per agents d'una banda i l'altra de la frontera, amb l'objectiu de contribuir a la realització d'un projecte comú de cooperació territorial.

En segon lloc, els acords o convenis de cooperació establerts entre agents territorials són una modalitat prevista en els acords bilaterals interestatals o multilaterals sobre cooperació. En aquest sentit impliquen un grau més en la formalitat respecte a la categoria anterior, però sense arribar a establir una estructura. Corresponen a aquesta naturalesa jurídica les declaracions d'intensions o els acords destinats a la realització de projectes de cooperació transfronterera (com els projectes finançats pel programa Interreg).

En tercer terme se situen els acords i convenis de cooperació que estableixen estructures de cooperació, si bé sense personalitat jurídica. En aquesta situació es troben les euroregions regides per declaracions d'intensions. La diferència amb l'anterior resideix únicament en el valor simbòlic afegit pel concepte d'estructura o per la voluntat ferma dels agents per arribar a una formalitat més sòlida.

La quarta categoria es refereix a les estructures qualificades com de cooperació *de facto*: els organismes amb personalitat jurídica que, malgrat no haver estat regulats com a organismes de cooperació territorial, són utilitzats com a tals en tant que ofereixen solucions que els reglaments jurídics estatals o europeus no permeten o preveuen. Es tracta d'una modalitat que garanteix l'autonomia jurídica i la facilitat de constitució. En aquesta categoria s'hi agrupen les estructures de concertació, de lobby o d'estudi, dotades de personalitat i d'autonomia financera, a compte de la qual els membres poden desenvolupar accions o representar el territori a l'exterior.

La darrera modalitat implica una major formalitat en la cooperació territorial, basada, a diferència de l'anterior, en un organisme regulat explícitament per a la cooperació i, per tant, suposadament més adequat a les necessitats de la cooperació. En són exemples els "Organisme Públic" de la *Convention Benelux* o l'Agrupació Europea de Cooperació Territorial (AECT) de la Unió Europea.

Paral·lelament a la natura jurídica es poden comptar també les modalitats basades en el règim jurídic (la personalitat) de les entitats de cooperació. Malgrat que en part ja ha aparegut en la variable anterior, no hi estan relacionades de forma completament directa. Es distingeixen tres grans categories (CoE, 2006a; Beltran, 2007a): la modalitat no normativa, que correspon als organismes que no tenen personalitat jurídica i, pel contrari, la cooperació normativa, les que en tenen, regits pel dret privat o bé pel dret públic (figura 3.8). L'adopció d'una modalitat sense personalitat jurídica comporta regir-se per declaracions d'intencions sense un valor normatiu i establertes entre les parts firmants. Tanmateix, això no impedeix l'adopció d'acords vinculants entre les parts. Els organismes adscrits a aquesta modalitat han rebut diverses denominacions, com "organismes d'animació" o "òrgans comuns sense personalitat jurídica" (Beltran, 2007a). En

canvi les dues restants adquireixen obligacions legals subjectes a un o altre tipus de legislació, i implica estar regulades per uns estatuts en base a legislació de l'estat on es localitza la seva seu. En quant a la intensitat de cooperació, la modalitat de dret públic constitueix generalment el nivell més elevat de cooperació entre autoritats territorials, mentre que la de dret privat es troba a mig camí entre aquesta i els organismes sense personalitat.

Fig.3.8: Modalitats de cooperació territorial segons la personalitat jurídica

Modalitats de coop. territorial	Personalitat jurídica		Intensitat
	amb personalitat jurídica (legal) (normativa)	de dret públic	alta
		de dret privat	mitja
	sense personalitat jurídica (informal) (no normativa)		baixa

Elaboració pròpia

C\ La variable participativa

En darrer lloc cal fer referència a les modalitats derivades del tipus d'agents que participen en la cooperació. La distinció bàsica és entre agents públics i privats, com la mostrada en la figura 3.9.

Fig.3.9: Tipologia d'agents

Tipus d'agent		Agents
Públics	institucions públiques subestats	administració local, administració regional, agències de desenvolupament, mancomunitats de municipis
	estats i institucions supraestats	administració estatal, organismes supraestats, universitats i centres d'investigació públics...
Privats	organitzacions econòmiques privades	empreses i associacions empresarials, cambres de comerç i indústria, centres tecnològics i de serveis...
	societat civil	grups d'acció local, centres de formació privats, persones, associacions, ONGs...

Elaboració pròpia a partir d'Alonso et al., 2004

En l'administració pública implicada en la cooperació territorial solen distingir-s'hi dos nivells: d'una banda, el local i, de l'altra, el regional o meso-nivell. Com mostra Perkmann (2003), les autoritats i escales territorials incloses en cada un d'aquests nivells difereix bastant en funció de l'organització territorial político-administrativa en cada estat, a la que s'ha d'afegir a més el criteri de l'investigador en assignar els nivells administratius a un o altre. Les anàlisis empíriques (Perkmann, 2003) mostren clarament, encara que sigui una observació bastant trivial, que les iniciatives d'agents de nivell local inclouen les unitats administratives municipals (LAU 1 i LAU 2), mentre que els regionals les unitats NUTS 1 i NUTS 2. Major problema comporta l'adscripció de les unitats NUTS 3 que, en funció de les característiques particulars en l'organització estatal, són associades a un nivell o altre, si bé majoritàriament al local. A d'aquests

dos nivells cal incloure una forma de cooperació multinivell, com suggereixen diversos estudis (ARFE, 2000; Morata, 2003). Es tracta de la integració vertical entre diferents nivells administratius (europeu, estatal, regional i local) basada en un criteri de paritat i igualtat, sens detriment de les relacions horitzontals entre els agents participants. Finalment, aquestes tres modalitats són més o menys extensibles als agents privats.

Per a Yankow (2006) la cooperació no només és qüestió de coordinar els diferents nivells de l'administració pública, sinó al conjunt d'agents. En aquest sentit considera que es pot valorar la integració i intensitat de la cooperació territorial en funció del grau de connexions entre els diferents agents (dels quatre tipus descrits), del grau de coordinació entre els agents i del grau de gestió d'aquesta coordinació i dels interessos dels agents.

D\ Tipologies sintètiques

Després d'aquest breu i sintètic repàs als mecanismes operacionals, resulta evident que les diverses tipologies que se n'han elaborat són principalment utilitzades amb finalitats analítiques. Tanmateix, donada la diversitat de variables usades per a definir les modalitats i organismes, poden resultar de poca utilitat en anàlisis comparatives, com ha estat indicat en algunes ocasions. Aquesta limitació sobretot és evident en el cas dels organismes, fruit de les possibles confusions generables. En sentit contrari, i amb l'objectiu de superar aquesta limitació, han estat desenvolupades algunes tipologies sintètiques, entre les que cal destacar-ne dues.

En primer lloc cal fer referència a la tipologia presentada per l'Associació de Regions Frontereres Europees (ARFE, 1997 i 2000) i adoptada per la Comissió Europea en els seus programes d'ajuda a la cooperació territorial (Comissió Europea, 2004). Està definida en funció dels nivells administratius predominants i la localització i contigüïtat geogràfica. Es divideix en tres categories: la cooperació transfronterera, la interregional i la transestatal (figura 3.10), a les que s'hi associen unes temàtiques prioritàries d'actuació.

Fig.3.10: Tipologia de modalitats de cooperació territorial específica (ARFE, 1997 i 2000)

Modalitats de coop. territorial	Nivell	Contigüïtat geogràfica	
		amb	sense
	local	cooperació transfronterera	
	regional	cooperació transestatal	cooperació interregional

Elaboració pròpia

La cooperació transfronterera fa referència a la cooperació immediata entre les autoritats territorials, predominantment de nivell municipal i provincial, amb o sense contigüïtat geogràfica a banda i banda d'una frontera. Els àmbits d'actuació prioritàris vinculats són qualsevol matèria de competència local, amb un particular interès per les que afecten directament la vida quotidiana dels seus habitants: el desenvolupament urbà i rural, protecció del medi ambient, desenvolupament econòmic (empreses, empresariat, iniciatives d'ocupació, integració del mercat

laboral...), serveis socials i infraestructures de transport i comunicació. En aquest sentit, la cooperació desenvolupada exclusivament pel nivell municipal, ha estat anomenada en ocasions “de veïnatge” o “de proximitat” (MOT, 2007)⁹⁸. En segon lloc, la cooperació transestatal correspon a la cooperació entre col·lectivitats territorials veïnes, que compta majoritàriament amb la participació de les regions, tot i que no és gens estrany la participació de nivells inferiors. Es desenvolupa en àmbits molt específics i generals, com el desenvolupament d'estratègies territorials, el sistema de transports, la integració econòmica o la conservació del medi ambient i els recursos. Per últim, la cooperació interregional està constituïda en gran mesura per les autoritats de nivell regional sense contigüitat geogràfica. La seva finalitat és la millora de les polítiques i instruments de desenvolupament regional, essent les temàtiques prioritàries l'intercanvi d'experiències o el desenvolupament de sectors emergents (activitats de R+D+I, turisme, cultura, medi ambient, societat de la informació...).

En segon lloc, Perkmann (2003) elabora una tipologia sintètica conformada per quatre tipus (figura 3.11) definits a partir de la tabulació creuada de dues de les variables mostrades: la intensitat de cooperació (alta i baixa) i l'escala de l'àmbit territorial d'actuació de les entitats (petita i gran). Hi afegeix a més, per separat, el nivell dels agents participants.

Fig.3.11: Tipologia de modalitats de cooperació territorial específica (Perkmann, 2003)

		Escala	
		micro	macro
Intensitat de cooperació	alta	Micro cooperació integrada <i>mI</i>	Macro cooperació integrada <i>MI</i>
	baixa	Micro cooperació emergent <i>mE</i>	Macro cooperació emergent <i>ME</i>

Elaboració pròpia a partir de Perkmann (2003)

Al primer tipus, les entitats de micro cooperació integrada (*mI*), corresponen els organismes de cooperació *de facto* i autònoms previstos en acords o convenis interestatals, i, per tant, amb personalitat jurídica (de dret públic i privat), que tenen un àmbit territorial d'actuació inferior a la regió o a la unitat NUTS 2. Aquest tipus s'associa majoritàriament amb la modalitat de cooperació transfronterera. En són exemples l'eurodistricte, el clúster transfronterer, la *conférence*... i, només en alguns casos, l'euroregió. D'altra banda, el tipus de macro cooperació integrada (*MI*) es defineix per la mateixa intensitat de cooperació, però amb un àmbit territorial d'actuació igual a l'ordre regional (NUTS 2 i 1). En aquest cas s'associa preferentment amb la cooperació transestatal i interregional o, dit d'altra manera, amb la participació d'agents regionals amb o sense contigüitat geogràfica. Els organismes més representatius són parcialment l'euroregió, així com el consell o el comitè. El tercer tipus, les entitats de micro cooperació emergent (*mE*), recull els organismes establerts a partir d'un acord o conveni de cooperació entre agents subestatals (amb o sense estructura formal) o inferior (cooperació informal) i, per tant, sense

⁹⁸ L'origen del concepte després utilitzat per la Mission Opérationnell Transfrontalière (MOT) es troba en el *Protocol d'intenció de cooperació transfronterera de proximitat* signant el 1991 per les comunes frontereres de Menton (França) i Ventimiglia (Itàlia).

personalitat jurídica; l'àmbit territorial d'actuació és inferior al regional. Com en el cas de la *mI*, aquest tipus s'associa sovint a la cooperació transfronterera. En aquest cas, es troben pocs organismes representatius, entre els quals es poden citar el grup de treball o l'agermanament. En darrer lloc, la macro cooperació emergent (*ME*) fa referència també a una baixa intensitat de cooperació, si bé amb una actuació en un àmbit territorial superior, i associada a la cooperació transestat i interregional. L'organisme per excel·lència és la comunitat de treball, juntament amb l'euroterritori, la *grandrégion*, el *regionalrat* o, parcialment, l'euroregió.

3.1.3- Els espais de la cooperació territorial

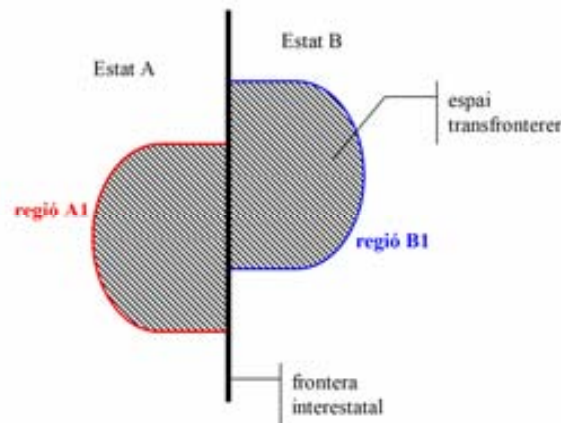
En aquest darrer apartat resulta pertinent preguntar i qüestionar de forma precisa quins i com són els espais associats a la cooperació territorial. Aquesta pregunta es refereix tant a la construcció metageogràfica de la que han estat objecte, com als factors que n'expliquen la seva configuració geogràfica i al rol en el procés de construcció metageogràfica de noves regions a Europa.

A l'entorn de la primera qüestió, a diferència de les modalitats i definició de cooperació territorial, no hi ha hagut una reflexió i discussió similar en un sentit global. Ha estat, pel contrari i com en el cas de la definició de cooperació, àmpliament focalitzada en els espais associats a la cooperació transfronterera. Aquest fet dona una primera pista en relació a la seva construcció metageogràfica, que pot quedar resumida en la identificació de dos aspectes: les categories i els supòsits utilitzats en la definició i classificació dels espais transfronterers i l'absència teòrica dels espais no vinculats a aquest tipus específic de cooperació.

En primer lloc es procedeix a mostrar els aspectes metageogràfics dels espais associats a la cooperació transfronterera: els espais i territoris transfronterers (*espaces* i *territoires transfrontaliers*), en la literatura acadèmica francòfona (com a MOT, 2007 i 2008; o Ruffray et al., 2008), o les regions transfrontereres (*cross-border regions*, *CBR*, *transfrontier region* i *grenzregionen*), en l'anglosaxona i germànica (com a Scott, 1999; o Perkmann, 2003)⁹⁹. El seu origen conceptual és paral·lel al concepte de cooperació transfronterera o, en general, al de qualsevol altra modalitat de cooperació territorial que compleixi amb els requisits de la contigüïtat geogràfica i la pertinença de les col·lectivitats territorials a dos o més estats (com la cooperació transestat) (figura 3.12). En aquest sentit les euroregions, els euroterritoris, els eurodistrictes –en tant que espais, no organismes– o altres conceptes anàlegs resulten definits, consegüentment, com els àmbits territorials en els que es desenvolupa la cooperació transfronterera o transestat.

⁹⁹ Aquesta darrera fórmula, *regió transfronterera* com a traducció de *cross-border region*, ha estat l'adoptada en la literatura acadèmica de l'àmbit lingüístic català i castellà. D'altra banda, a Martínez (1986) es posa de manifest que el terme francès *transfrontalier* ha estat traduït literalment a l'anglès com a *trans-frontier*, un concepte lleugerament diferent al de *cross-border*.

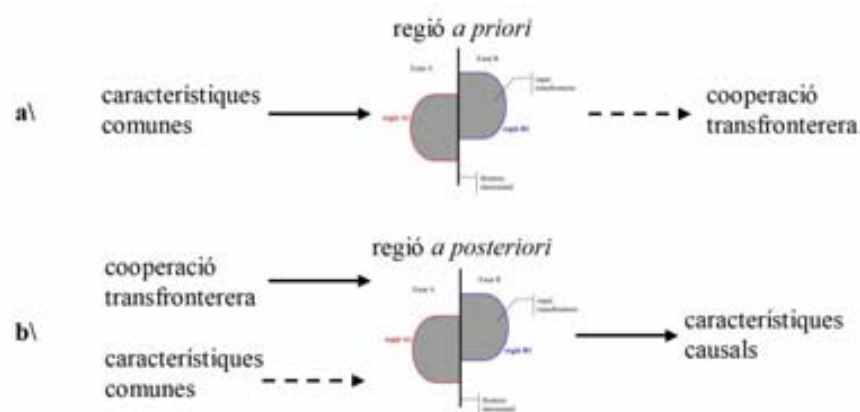
Fig.3.12: Definició de l'espai transfronterer

Elaboració pròpia

A partir de l'anàlisi de la literatura sobre regions transfrontereres i d'altres conceptes similars, és possible la identificació de dues posicions teòriques sobre el què són aquests espais, origen, funcions i delimitacions (figura 3.13). A la base de la distinció se situa la diferent construcció metageogràfica a la que se subjecten. Una està clarament relacionada amb la *mGeo E* en mosaic-estatista i, l'altre, vinculada en alguns aspectes a la *mGeo E* en xarxa i transversal. L'element clau que permet la diferenciació entre ambdues és la naturalització de la regió transfronterera. Malgrat no haver estat desenvolupada una anàlisi bibliomètrica, en un sentit cronològic no sembla que s'hagi produït una evolució i successió lineals, en la mesura que ambdós grups estan representats durant el mateix arc temporal i són plenament vigents. En tot cas, el primer és quantitativament predominant en la literatura rellevant.

Fig.3.13: Aproximacions teòriques a la regió transfronterera

Elaboració pròpia

En el primer grup s'agrupen les definicions recolzades o resultants d'un procés de naturalització metageogràfica del concepte regió (figura 3.13a). En aquest sentit i en relació a les iniciatives de cooperació, es parteix d'una construcció *a priori* de les regions transfrontereres. Consegüentment

es considera que les regions transfrontereres faciliten, determinen o expliquen justament l'aparició de la cooperació. En aquest cas s'assimila l'espai transfronterer al concepte de regió funcional i lo al d'espai econòmic natural. A partir d'aquí, poden diferenciar-se tres subgrups de definicions en funció de l'aspecte territorial emfasitzat (Ricq, 1996): de l'existència d'una frontera interestatal, entesa com un límit natural i lo nacional o bé d'un sistema polític; de la noció de l'espai fronterer (zones, pols o aglomeracions fronteres); o de l'existència de problemes comuns (disfuncionalitats i necessitats de tot tipus: infraestructures, equipaments, desenvolupament...) o elements compartits en base a argumentacions històriques, geogràfiques o culturals, entre d'altres.

Malgrat la diferenciació, normalment els tres aspectes són presents en les interpretacions, o si més no el darrer de forma dominant. Alguns d'aquests elements poden veure's en una de les definicions de regió transfronterera més citades, la donada per Denis de Rougemont (1968 i, millorada, 1977)¹⁰⁰, i adoptada per diferents investigadors i institucions, com el Consell d'Europa¹⁰¹: pel CdE (1996, p.9) es tracta d'una "regió potencial, inherent en la geografia, la història, l'ecologia, els grups ètnics o les possibilitats econòmiques, entre d'altres, però que ha estat dividida i pertorbada per la sobirania dels governs de cada costat de la frontera". Així mateix, es pot citar també a tall d'exemple a Ruffray et al. (2008, p.4), per als quals és "l'espai travessat per una frontera [...] que suposa la sobreimposició d'una frontera en un espai *a priori* continu i que subestima els efectes frontera". Entesos així els espais transfronterers no impliquen l'existència d'experiències de cooperació; de fet, és utilitzat en ocasions amb aquest sentit. De donar-se'n, l'espai i interessos comuns són construïts en un procés *ad hoc* amb la fi d'explicar i justificar la cooperació.

El segon grup, pel contrari, suposa una construcció *a posteriori* a l'inici de les iniciatives de cooperació transfronterera (figura 3.13b). En aquest cas les definicions no prenen la regionalitat dels espais transfronterers com a quelcom donat i segur sinó com una procés de construcció social iniciat a partir de les experiències cooperatives prèvies. En aquest sentit la regió transfronterera pot ser definida, per exemple, com "la unitat territorial delimitada composta per les autoritats territorials participants en una acció de cooperació transfronterera" (Perkmann, 2003, p.157). Se li pressuposen certes característiques i plusvàlues, com ara ser una forma de governança del territori basada en estratègies d'institucionalització multinivell, estar fonamentada sobre estratègies de resposta econòmica, medi ambiental, socioambiental... o articulada en relacions que

¹⁰⁰ Denis de Rougemont (1906-1985) fou un dels grans pensadors pioners de la idea federalista d'Europa, i hi treballà fins a la seva mort, sobretot a través del Centre Européen de la Culture (CEC), amb seu a Ginebra, que ell mateix fundà el 1950 i presidí fins a 1985. En l'article de 1968, *Vers une fédération des régions*, posa de manifest que les regions transfrontereres són construccions del s.XX que sobrepassen les fronteres estatals. Posteriorment en la seva darrera obra d'importància, *L'Avenir est notre affaire* (1977), vehicula les qüestions ambientals amb les regionals. Per ell, les regions, entre les quals les transfrontereres, són "espais de participació cívica" i "antítesi de l'Estat-nació". La relació entre regió transfronterera i regió funcional l'elabora directament del concepte de regió funcional de Juillard (1962) ["La Région: essai de définition" a *Annales de Géographie*, vol.71, pp.483-499].

¹⁰¹ L'adopció per part del Consell d'Europa de la definició de Rougemont s'explica per l'estreta i llarga col·laboració entre el Centre Européen de la Culture (CEC) i el CdE (Trillo, 2008). Així, per exemple, el 1972 el CdE organitzà un seminari dedicat a les regions fronteres, celebrat a Estrasburg, que va comptar amb la col·laboració del CEC. El CEC li dedicà un número monogràfic de la seva publicació (*Bulletin du Centre Européen de la Culture*, vol.13, núm.6), en el que s'hi incloïa un article de Rougemont i les conclusions del seminari, redactades també per Rougemont.

van més enllà dels governs territorials. Aquests supòsits parteixen sovint d'argumentacions elaborades a partir del paradigma de la causalitat, pel qual la construcció de l'espai transfronterer –o l'establiment d'iniciatives de cooperació– comporten i provoquen millores en la governança o en els resultats obtinguts de les accions desenvolupades. D'altra banda, així definida no equival a dir que no sigui també una àrea funcional o que sigui sensible uns aspectes geogràfics, culturals... en base als quals ser construïda, sinó que no és una condició *sine qua non*. En aquest context, Yankow (2006) concep la regió transfronterera com la superposició de tres subsistemes (figura 3.14).

Fig.3.14: Subsistemes de la regió transfronterera *a posteriori*

Subsistemes	Components
Superestructura	<i>Cooperació territorial</i> : xarxes d'especialistes, de col·lectivitats territorials, d'organitzacions civils, d'empreses, de cambres de comerç, d'universitats...
Estructures bàsiques	<i>Característiques comunes</i> : medi físic, història, cultura i llengua, activitats econòmiques, especialització productiva, xarxa urbana, problemàtiques frontereres...
Infraestructures	<i>Connectivitat</i> : infraestructures de transport i mobilitat, de comunicació, d'energia, d'abastament d'aigua...

Font: Elaboració pròpia a partir de Yankow (2006)

A més de les definicions, en el pla metodològic i analític també s'ha fet necessari la construcció de tipologies de regions transfrontereres, donada la seva àmplia variació interna. Les tipologies també poden ser associades a una de les dues perspectives indicades. D'una banda, han estat elaborades categories analítiques a partir dels elements comuns, com la utilitzada en l'*Atlas de la coopération transfrontalière* (MOT, 2007), que diferencia entre espais transfronterers urbans, rurals i naturals, o a partir de la tabulació creuada de les variables “porositat de la frontera” i “naturalesa de l'espai fronterer”, donant a lloc a sis categories diferenciades (Ruffray et al., 2008). Òbviament aquesta tipologia no és necessàriament contradictòria amb la segona aproximació. D'altra banda n'han estat elaborades també a partir de les modalitats de cooperació transfronterera, com la proposada per Perkmann (2003), qui estableix unes categories conceptuals a partir de tres variables en les modalitats: l'escala geogràfica de l'àmbit territorial d'actuació, la naturalesa jurídica, a partir de la qual en deriva la intensitat, i els tipus d'agents participants. En aquesta segona perspectiva, Perkmann (2007) proposa una segona classificació basada en els principals factors impulsors del procés d'integració transfronterera, distingint dos tipus: les regions *market-driven* i les regions *policy-driven*.

Ambdós grups interpretatius, ja sigui en la definició com en la tipologia, han de ser tinguts en compte en l'anàlisi de la construcció metageogràfica o de la dimensió discursiva de qualsevol espai associat a la cooperació. En aquest sentit, cal observar bé els supòsits en relació a les característiques comunes al territori transfronterer previ a la cooperació o, pel contrari, en relació a les característiques causals que incorporen posteriorment derivades d'una cooperació prèvia.

Al marge dels espais transfronterers, en quant a la resta de modalitats de cooperació, les que no impliquen necessàriament una contigüïtat geogràfica i l'existència d'una frontera interestatal compartida (com la cooperació interregional), no s'han desenvolupat conceptes anàlegs. Aquest buit només pot explicar-se des d'una perspectiva de la *mGeo E* en mosaic-estatista, per la qual un territori o una regió només és concebible com un espai estanc, delimitat i constituït per una sola peça sense espais buits entre mig. Així, per exemple, mentre les euroregions i comunitats de treball són associades sense cap qüestionament al concepte de *regió transfronterera*, un cas com el de l'entitat "Quatre Motors per a Europa" és tractat amb estranyesa. L'àmbit territorial d'aquesta entitat no ha estat qualificat com a *regió*, sinó com a *xarxa* o espai *flexible* (Borràs, 1993; Morata, 1994; Ramos, 2000). En tant que *xarxa* o espai flexible es podria entendre que els espais de la cooperació interregional han estat qualificats des d'una perspectiva de la *mGeo E* en *xarxa* i transversal. Si bé resulta cert, tanmateix es fa des d'una posició subordinada a la *mGeo E* en mosaic-estatista, en tant que no s'ha transformat el concepte *regió* sinó que han estat creats nous conceptes que no posen en qüestió els anteriors.

En síntesi, per ara no han estat desenvolupats conceptes que responguin als espais de la cooperació territorial en el seu conjunt. Pel contrari coexisteixen dos blocs conceptuals per a designar els espais associats, d'una banda, a les modalitats de cooperació amb contigüïtat geogràfica i, de l'altra, a les modalitats sense contigüïtat. El primer resta directament subjecte a la *mGeo E* en mosaic-estatista i el segon, malgrat originar-se en la *mGeo E* en *xarxa* i transversal, està subordinat a l'anterior. En direcció oposada apareix necessari el desenvolupament d'un marc conceptual, subjecte a la *mGeo E* en *xarxa* i transversal, per als espais de la cooperació territorial. Des d'aquesta posició, una regió és concebible conformada igualment per una o més peces, amb o sense espais buits entre mig i no necessàriament fixada i delimitada. En aquesta direcció, els espais de la cooperació poden ser denominats així mateix, "espais de cooperació territorial" o, com fa Jouen (2001), "zones de cooperació europea".

Al marge d'aquesta qüestió semàntica, els espais de cooperació poden actuar com a mecanisme o instrument actiu en el procés de construcció metageogràfica de nous metateritoris. La mateixa acció de cooperar, així com la totalitat d'àmbits d'actuació sobre els que incideix, intervé en el procés de construcció d'aquests metateritoris. Ara bé, per si sols aquests aspectes no són suficients si no tenen un recolzament, impacte o repercussió directa dels i en els complexos AIM, de manera que puguin ser usats i reproduïts per la resta d'agents de forma legitimada i versemblant. En aquest sentit es poden apuntar diferents accions encaminades en aquesta direcció:

- a) La divulgació duradora i contínua dels coneixements sobre aspectes geogràfics, estructurals, econòmics, socioculturals o històrics de l'espai de cooperació en la seva totalitat o, en el seu defecte, de les col·lectivitats territorials que el constitueixen.
- b) La divulgació de les característiques comunes prèvies a la cooperació i les plusvàlues de la cooperació.
- c) Una exposició constant de l'espai de cooperació per mitjà de representacions cartogràfiques, gràfiques, toponímiques, publicacions, materials d'ensenyament...
- d) La formació d'un grup d'experts compromesos o simpatitzants amb la iniciativa de cooperació transfronterera que actuï a la manera d'un "brou de cultiu".

- e) Altres accions com la creació de mitjans de comunicació propis, portals d'Internet, esdeveniments festius, coneixement o reconeixement d'igualtat de les llengües parlades en el conjunt de l'espai de cooperació, entre d'altres.

En aquesta direcció resulta idònia l'apreciació de l'ARFE (2004, p.17) sobre la necessària col·laboració sociocultural com a “pedra de construcció”: “solsament a partir d'una cooperació sociocultural pot parlar-se d'un entorn sòlid i transfronterer en el que es poden desenvolupar les àrees d'economia, comerç i prestació de serveis”.

En quant a la configuració i desenvolupament dels espais de la cooperació, en darrer lloc, cal partir de les característiques pròpies que pren l'aplicació de la cooperació territorial arreu d'Europa. Les característiques particulars estan subjectes a diversos factors a tenir en compte (Perkmann, 2003; Gabbe, 2005). Cal destacar-ne sobretot tres: les diferències estatals a banda i banda de les fronteres en les estructures i poders dels nivells i administració; les competències i l'autonomia financera atorgades a les autoritats subestats, així com les limitacions legals imposades per les legislacions estatals; i la política regional i financera de la Unió Europea i d'altres organismes supraestats, com el Consell d'Europa o el Consell Nòrdic. A aquests factors se'n poden afegir d'altres, com els acords internacionals i interestats específics en cooperació o l'experiència prèvia i el know-how dels agents participants en trobar recursos, agilitzar processos... Degut a aquests factors és possible detectar i identificar particularitats no només al nivell de cada estat sinó en cada frontera interestatal.

3.2- EVOLUCIÓ GEOGRÀFICA I HISTÒRICA DE LA COOPERACIÓ TERRITORIAL (DE CARÀCTER ESPECÍFIC) A EUROPA

Ja ha estat apuntat que la cooperació territorial no és un fenomen exclusivament europeu ni tan sols recent, malgrat que en cap altre lloc la densitat i intensitat d'experiències sigui tan alta ni el creixement del nombre d'iniciatives hagi estat tan accelerat com d'ençà la dècada de 1990. A nivell teòric és freqüent l'associació del desenvolupament de la cooperació territorial amb les activitats exteriors de les col·lectivitats i autoritats subestats, el que sovint ha estat anomenat com a “paradiplomàcia”, àmbit en el que el primer camp se sol incloure¹⁰² (Jouve, 1995; García, 1996; Beltran, 2001; Fernández de Casadavante, 2001). En aquest sentit, els antecedents dels contactes exteriors de les autoritats subestats se situen a finals del segle XIX i principis del XX, essent pioners per raons històrico-polítiques els estats i províncies dels Estats Units i del Canadà. Així, per posar un exemple, la província del Quebec destaca per la seva actuació pionera en aquest terreny: obrí la seva primera *Agence Général* a París el 1882, la segona a Londres el 1908 i la tercera a Brussel·les el 1915. A Europa aquest fenomen ha sigut més tardà, però no menys

¹⁰² El ventall d'activitats incloses en les relacions exteriors \ paradiplomàcia és molt àmplia i amb nivells de formalització molt diferents. A més de les iniciatives de cooperació territorial, inclou des dels viatges de les autoritats polítiques a l'exterior fins a la recepció d'autoritats estrangeres, passant per les actuacions exteriors de promoció industrial, turística i comercial, de difusió cultural i lingüística, de participació en associacions i fòrums internacionals de regions, etc.

important, caracteritzat per una forta i ràpida expansió, divergència i complexitat (Arenilla et al., 1994; Hooghe, 1995; Aldecoa i Keating, 1999).

En el cas concret de la cooperació territorial, sol ser bastant estesa la idea que les primeres experiències es desenvoluparen a l'Europa postbèl·lica dels anys 50 i 60, entre col·lectivitats territorials d'Alemanya, Països Baixos, Bèlgica, Luxemburg i França. Tanmateix, tampoc fou així. Amb anterioritat a la primera iniciativa europea, s'havien desenvolupat ja des de finals de la dècada de 1930 experiències de cooperació transfronterera a l'Amèrica del sud (les anomenades *iniciativas binacionales*), si bé una part important de les entitats de cooperació no sempre es pogueren traduir en processos i projectes concrets en els territoris implicats (Ramírez, 2003). Entre les primeres entitats de cooperació pot destacar-se la “Sociedad Binacional de Táchira y Norte de Santander”, constituïda el 1940 per l'estat de Táchira (Veneçuela) i el departament de Norte de Santander (Colòmbia). D'altra banda, arreu d'Europa existeixen antecedents de cooperació territorial en segles precedents, especialment a nivell local i transfronterer. Aquest és el cas dels tractats de passeries existents a la frontera pirinenca des dels segles XI-XII com a mínim (Roigé et al., 2002 i 2003), o el d'acords similars a Escandinàvia, als Alps o al Jura (Allienne, 1991; Lafourcade, 1998). Sense anar tan lluny, des de finals del segle XIX i fins a la dècada de 1930 es formularen, especialment, a l'Europa central i oriental, però també al Benelux i a Escandinàvia, diverses propostes –que no deixaren de ser-ho– de cooperació regional, principalment interestatal i, en menor mesura, interregional i transestatal, al marge del moviment pan-europeista, si bé en compartia alguns trets (Auer, 1970; Borsody, 1960 i 1993; Lazarovich, 1970; Perpinyà, 1932¹⁰³). En alguns casos aquestes experiències han justificat o explicat les actuals iniciatives de cooperació. En el cas de l'Amèrica del nord la cooperació territorial apareix a la fi de la dècada de 1970, entre col·lectivitats de la frontera dels Estats Units i el Canadà, i a mitjans de la següent, a la frontera entre Mèxic i els Estats Units, si bé aquest procés té trets qualitativament diferents al fenomen europeu (Gasca, 2003).

La història de la cooperació territorial a Europa, compresa en el període de 1950 a 2008, és un tema encara poc tractat, degut a que es tracta d'un procés recent, almenys per a la majoria des les iniciatives. No obstant existeixen alguns treballs que en senyalen les principals característiques a escala europea (ARFE, 2000; Perkmann, 2003; Janssen, 2007), en àmbits territorials concrets, especialment la regió de la mar Bàltica i l'Europa oriental (Brinkhoff i Martinos, 1997; Jouen, 2001; Gigure, 2007; Gormar, 2007; Lofgren, 2008; Popescu, 2008) o en matèries de cooperació específiques, amb una especial atenció a la cooperació en sanitat (Bassi et al, 2001; Denert, 2004; Wolf et al., 2006). Pel contrari diversos aspectes concrets d'aquesta història han estat àmpliament analitzats des de diferents disciplines, tant a escala europea com a escala macroregional, com la iniciativa comunitària Interreg (Baños i Iglesias, 1995; ARFE, 1997 i 2000; EESC, 1998; Heredero i Olmedillas, 2002; Wolfe, 2007; entre d'altres) o el *Conveni-Marc europeu sobre*

¹⁰³ Perpinyà [1932, p.375] (2003, p.21) (citat per Boira, 2002, p.60) comenta que: “[...] les actuals tendències són de formació d'unions regionals europees [...] i s'està tractant de reconstruir econòmicament Europa des de baix, segons digué Schober [Johann Schober, Cancellor d'Àustria, 1929-30], amb motiu de l'intent de l'Anschluss [unió econòmica d'Alemanya i Àustria de 1931], ara fa precisament un any, el qual, si bé fracassà, en canvi encara no s'han donat per perduts els intents d'Oslo, els de les Conferències de Varsòvia, Sinaia, Budapest [la “Petita Entesa”, 1918-1938] i els recents vers una col·laboració econòmica danubiana [Comite pour le Rapprochement Economique des Pays Danubiens, de 1932]”.

cooperació transfronterera de 1980 (Albiol, 1983; Blanc, 1989; CoE, 2006a; Muñoz, 1995; Schneider, 2006; entre d'altres).

El desenvolupament geogràfic i històric de la cooperació territorial a Europa ha estat àmpliament afavorit per quatre processos fonamentals, sense els quals no hauria estat possible. Primer, la voluntat creixent de les col·lectivitats i autoritats territorials d'endegar processos de cooperació, en paral·lel a la progressiva desaparició real o percebuda de les fronteres interestatals. Segon, la creació d'un marc institucional en els nivells supraestatal i estatal per a la participació de les col·lectivitats i autoritats subestats en iniciatives de cooperació. Tercer, la progressiva descentralització dels estats, acompanyada d'una dotació competencial i d'una autonomia financera de les col·lectivitats subestats. I, quart, el desenvolupament d'una governança multinivell horitzontal i vertical en el context de la cohesió i integració europees. En l'ontogènesi social i política d'aquests processos cal tenir presents dos aspectes: el rol de les institucions supraestats europees i l'orientació de les respectives polítiques de cooperació, d'una banda, i l'actitud –d'oposició, de reserva...– dels estats. A aquests dos, cal afegir, a més, el rol desenvolupat per les autoritats i col·lectivitats territorials i els organismes de cooperació de caràcter regional que han constituït.

En primer lloc cal tenir en compte la diferent aproximació i orientació de la cooperació en els dos grans organismes supraestats que l'han promoguda, el Consell d'Europa (i específicament un dels seus òrgans, la Conferència de Poders Locals i Regionals d'Europa, CPLRE, i la seva successora Congrés de Poders Locals i Regionals d'Europa) i la Comunitat Econòmica Europea (després, Unió Europea) a través de la Comissió Europea. A grans trets el CdE ha tingut una orientació legalista en la seva política de cooperació territorial, dirigida a crear o estimular un nou nivell administratiu més o menys autònom en el territori; així mateix és partidari de la cooperació establerta únicament entre col·lectivitats subestats. Per contra, l'orientació de la CEE \ UE ha estat més aviat pragmàtica i econòmica, dirigida a la cohesió econòmica, social i territorial europea, en un sentit molt proper a l'*aménagement du territoire* francès, i favorable a la participació dels estats en les iniciatives de cooperació de les col·lectivitats territorials en estructures verticals multinivell. En la configuració d'aquesta segona orientació ha tingut un rol destacat el govern francès i la Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale (DATAR)¹⁰⁴ (Faludi, 2004 i 2005), especialment a partir de la segona meitat de la dècada de 1980. Malgrat les divergències, ambdues aproximacions no són mútuament excloents i, en aquest sentit, com es mostrarà, la UE des de 2006 està aplicant una política que combina en certa manera ambdues aproximacions.

A més d'aquests dos organismes, en ocasions també és tinguda en compte l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) (Jouve, 1995), si bé la seva incidència en la cooperació territorial es produeix tangencialment, en relació a la protecció del medi ambient i la pol·lució transfronterera. Com diu Albiol (1983, p.456) en referència al CdE (però extensiu a la

¹⁰⁴ La DATAR, un organisme interministerial del govern francès, va ser creada l'any 1963 i va estar en funcionament fins a 2005. Fou reconvertida en Délégation Interministérielle à l'Aménagement et à la Compétitivité des Territoires (DIACT) el 2005, en ampliar les seves competències i objectius, especialment les assumides procedents de la MIME (Mission Interministérielle sur les Mutations Économiques).

Unió Europea) i l'OCDE, “sols el primer [organisme internacional] ha ofert el marc jurídic a una cooperació transfronterera europea àmplia, en front a tractaments sectorials o per problemes”.

A aquestes institucions cal sumar-hi els organismes multilaterals de cooperació territorial (de caràcter general) que han actuat com a lobby. Sobresurt l'activitat de l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE) i, en menor mesura, del Comitè de les Regions (CdR), la Conferència de les Regions Marítimes Perifèriques d'Europa (CRPM) o l'Assemblea de les Regions Europees (ARE). Mentre que la primera s'ha vinculat més sovint al Consell d'Europa, per raons pragmàtiques més que no pas per alienació, les restants han tingut una incidència més aviat sobre la definició de l'orientació de la Unió Europea. En aquest darrer sentit, Faludi (2004 i 2005) apunta que sovint aquests tres organismes han servit de plataforma al govern francès i a la DATAR per accedir i incidir en el procés de formulació de la política de cohesió i regional.

El rol d'aquestes organitzacions en la implantació de la cooperació territorial a Europa és àmpliament senyalat en els estudis i anàlisis elaborats. Per contra poques vegades es fan explícites les dissimilituds entre les institucions i les respectives polítiques. Així mateix s'ha debatut en ocasions si la UE –el CdE sol ser oblidat– pot ser considerada la força impulsora de la proliferació de la cooperació. Al respecte d'aquesta pregunta cal respondre que la seva tasca, especialment en el cas de la UE, és sobrevalorada molt sovint. En tot cas, constitueixen un important factor en aquest àmbit i que ha de tenir-se en compte que l'impuls de la cooperació prové en definitiva de les col·lectivitats i autoritats territorials.

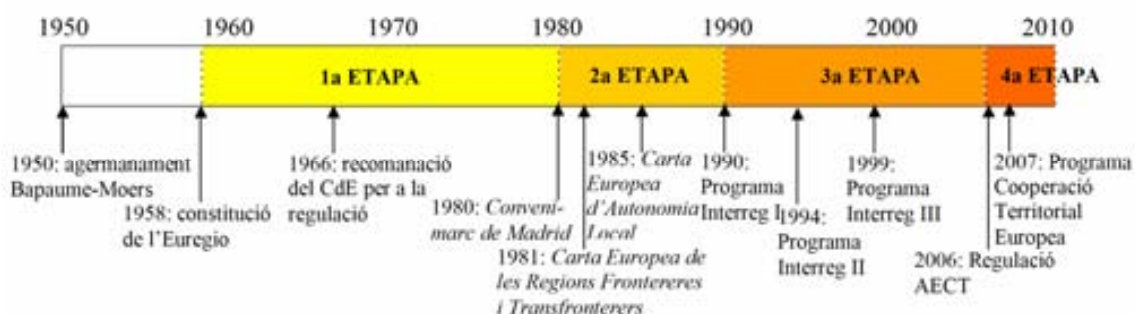
El segon aspecte fa referència a l'actitud dels estats envers la cooperació territorial, que en general es mou entre una oposició directa i una acceptació simple sense recolzament, si bé en alguns casos hi ha hagut una actitud favorable de suport. Cal matisar que no es tracta de reserves envers la cooperació en la seva totalitat, sinó particularment a l'orientació político-legalista del CdE. La posició dels estats bàsicament es deu a la temença que la creació d'estructures de cooperació territorial impliqui una pèrdua de la seva sobirania territorial i política o posi en perill, real o metageogràfic, la seva integritat territorial. Consegüentment els estats han recolzat més activa i favorablement l'orientació de la UE.

Ambdues actituds i ambdós aspectes van més enllà de les quotes de poder per ser també una dialèctica metageogràfica: una defensa de la *mGeo E* en mosaic-estatista per part clarament dels estats i la UE envers l'emergència de la *mGeo E* en xarxa i transversal defensada més aviat per les col·lectivitats territorials i, dins de certs marges, el CdE i també la UE.

Una visió global i conjunta d'aquest procés evolutiu permet identificar tres grans etapes, a les que s'hi pot afegir una quarta a partir de 2006, com es desprèn d'algunes anàlisis recents (Beltran, 2008a; Rodríguez, 2008). Encara és d'hora per avaluar si realment se'n tracta, si bé les expectatives generades per l'element desencadenant d'aquesta empenya a considerar-la com a tal i tractar-la de forma diferenciada de la tercera. En aquest subcapítol s'esbossa, per tant, una evolució en quatre etapes generals: primera, des de la dècada de 1950 fins a les darreries de la dècada dels 70 (1958-79); segona, la dècada de 1980 (1980-89); tercera, des de 1990 i fins a 2006 (1990-2006); i, darrera, des de 2006 en endavant. Les dates utilitzades en l'acotament de les etapes són aproximades; així, per exemple, la segona etapa en alguns aspectes es perllonga fins a

1993. En la figura següent (3.15) es mostren de forma cronològica aquestes etapes, indicant els principals esdeveniments que en permeten la seva identificació i caracterització.

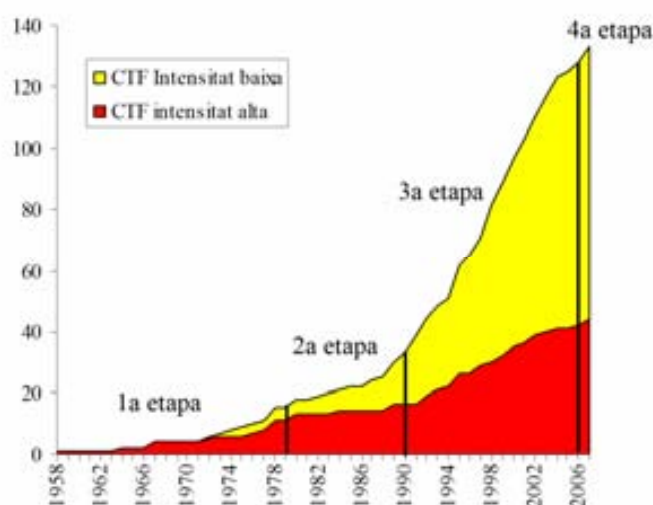
Fig.3.15: Cronograma de la història de la cooperació territorial a Europa (1950s-2008)

Elaboració pròpia

L'anàlisi quantitativa tan sols del nombre acumulat d'entitats de cooperació transfronterera entre 1958 i 1999 realitzada per Perkmann (2003) (73 entitats) i ampliada aquí fins a 2007 (133 entitats) també permet identificar aquestes mateixes etapes de forma aproximada. El llistat ordenat cronològicament dels organismes recollits es pot veure en l'Annex 1. Les pautes revelen tres punts d'inflexió principals en l'acumulació d'organismes (figura 3.16): primer, a l'entorn de 1978 i previ a la signatura del *Conveni-marc de Madrid* i de la *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres*; segon, a l'entorn de 1989, coincidint amb el desenvolupament dels projectes pilot del programa Interreg, així com la creació d'aquest i d'altres iniciatives comunitàries; i, tercer, es detecta un lleuger descens en el nombre d'entitats constituïdes a partir de 2003, més o menys coincident amb l'inici de la quarta etapa. La mateixa evolució mostren altres reculls d'organismes de cooperació transfronterera, elaborats a partir de l'aplicació d'altres criteris, com el de Muñoz (1995) per al període 1958-1993 (65 entitats).

Fig.3.16: Creixement acumulatiu de les iniciatives de cooperació transfronterera (1958-2007)

Font: Perkmann (2003) i elaboració pròpia

A l'evolució cronològica cal afegir un factor d'asimetria temporal en la distribució geogràfica de les iniciatives de cooperació fruit d'una implantació desigual. Cal tenir-hi en compte els factors que intervenen en el desenvolupament de la cooperació. Així, mentre en algunes regions frontereres del centre d'Europa la cooperació territorial compta amb una trajectòria d'uns 50 anys¹⁰⁵, en les regions l'Europa meridional i oriental és de menys de 30 i 20 anys respectivament. En aquest sentit, l'anàlisi cronològica de la distribució territorial de les iniciatives de cooperació, així com les similituds de les seves característiques, permet identificar cinc grans àrees geogràfiques: l'Europa occidental, Escandinàvia i Bàltic, l'Europa oriental, l'Europa sudoccidental i l'Europa sudoriental.

Cal advertir que les interpretacions acadèmiques de l'evolució, tendents a ser optimistes o, inclús, excessivament optimistes, poden resultar enganyoses. Com adverteix Perkmann (2007), si bé és cert que el fenomen de la cooperació territorial pot representar un reescalatge i reterritorialització d'Europa, també és cert que existeix una desigual trajectòria en termes d'institucionalització i d'impactes reals en el milieu local i regional d'una iniciativa a una altra. En aquest sentit, malgrat la proliferació aparent d'iniciatives de cooperació, sobretot a partir de la tercera etapa, cal prendre les valoracions de la seva evolució geogràfica i històrica amb certes reserves i prudència.

A continuació són exposades les característiques de cada una de les quatre etapes indicades, fent especial èmfasi en la distribució geogràfica de les iniciatives de cooperació, els tipus de cooperació predominants, el rol desenvolupat pel Consell d'Europa i la Unió Europea, i l'actitud dels estats. Així mateix, s'hi indiquen les principals característiques metageogràfiques de la seva evolució. D'altra banda, cal advertir que l'exposició és únicament una aproximació als principals trets definitoris d'aquesta evolució.

3.2.1- Primera etapa (1958-1979)

Característiques generals

La primera etapa correspon a la vintena d'anys compresos entre les acaballes de les dècades de 1950 i 1970. Es caracteritza per ser l'inici de les primeres experiències de cooperació territorial, exclusivament transfronterera. Tanmateix, d'acord amb Schneider (2006), les primeres passes de la cooperació es remunten uns anys abans, immediatament a la fi de la Segona Guerra Mundial, com il·lustren dos fenòmens pioners i antecessors. En primer lloc cal citar els agermanaments entre municipalitats (pobles i ciutats) pertanyents a diferents estats bel·ligerants amb la voluntat de superar els recels i afavorir la reconciliació i reconstrucció postbèl·lica. L'agermanament fou especialment intens entre col·lectivitats locals de França i Alemanya¹⁰⁶, però també entre

¹⁰⁵ L'any 2008 s'ha celebrat el 50è aniversari de l'Euregio, la primera euroregió creada a Europa. Els actes de celebració es van dur a terme al llarg de l'any, sota l'eslògan de "50 jaar samen – 50 Jahre zusammen" (50 anys junts). Entre els actes organitzats en destaquen uns campaments euroregionals, un tour ciclista al llarg del perímetre, a més de conferències, edició de materials i publicacions i visites institucionals.

¹⁰⁶ Els primers agermanaments signats entre municipis francesos i alemanys daten de principis de la dècada de 1950, a iniciativa d'un grapat d'alcaldes convençuts que l'amistat entre la ciutadania europea era el primer pas per a la

municipalitats de l'Europa occidental i oriental (Fisas, 1988; Weyreter, 2003; CEMR, 2007). En segon lloc, i paral·lelament a finals de la dècada dels 40 i inicis de la següent, diverses col·lectivitats i autoritats locals dels estats del Benelux establiren uns primers contactes a l'entorn de problemàtiques comunes, com la protecció del medi ambient, el desenvolupament cultural i econòmic, la utilització d'equipaments sanitaris (hospitals) i la regulació dels fluxos laborals transfronterers. Diversos autors, com Boira (2002) citen com a precedents altres experiències de cooperació regional, no estrictament territorial, desenvolupades cronològicament en aquests mateixos anys, i que entronquen directament amb les propostes de col·laboració econòmica regional del període d'entreguerres (1914-1945). Malgrat tractar-se d'iniciatives impulsades per estats, i no per col·lectivitats subestats, l'element interessant és el model desenvolupat d'articulació de relacions econòmiques i de planificació territorial. En aquesta direcció se situen el Benelux, agrupació creada el 1948 per Bèlgica, els Països Baixos i Luxemburg, i el Consell Nòrdic, el 1953, per Dinamarca, Finlàndia, Islàndia, Noruega i Suècia.

Tant aquests antecedents com les primeres experiències de cooperació territorial pròpiament dites comparteixen un tret característic a subratllar, en relació a la voluntat de reconciliació social i política després de la Segona Guerra Mundial, especialment a l'Europa occidental (ARFE, 2004). En aquest sentit, a principis dels anys 50 s'iniciaren els contactes entre representants de regions frontereres, motivades principalment pel desig de garantir la pau, així com per millorar les condicions de vida i eliminar les restriccions que contribuïen a la separació en les zones frontereres (ARFE, 2000). En tot cas, la relació entre cooperació territorial i reconciliació postbèlica fou majoritàriament un fenomen desenvolupat en l'escala local, i que també està en l'origen d'organismes supraestats com el Consell d'Europa i la Comunitat Econòmica Europea.

En aquest context, foren s'establiren les primeres iniciatives de cooperació transfronterera. Se sol considerar que la primera entitat creada fou l'Euregio, el 1958, a la frontera entre Alemanya i els Països Baixos (inicialment composta per les ciutats de Gronau i Enschede respectivament)¹⁰⁷. Tanmateix no és del tot cert: fou la primera del sector públic, en tant que el 1951 fou creada la primera del sector privat, la Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontières (CPFI), a la frontera franco-italiana (Lanvers, 1985). Ara bé, l'Euregio ha estat carregada d'un important simbolisme –inclòs el propi nom– per a la història i l'esdevenir de la cooperació territorial europea, a diferència de la CPFI. Legalment, l'Euregio obtingué personalitat jurídica anys més tard, el 1972, essent organitzada com una Eingetragener Verein (e.V.) (una associació amb personalitat jurídica en la legislació alemanya) (Perkmann, 2003 i 2005). Inicialment les entitats de cooperació territorial es localitzaren estrictament a l'Europa occidental, en els estats que el 1957 signaren el *Tractat de Roma* (donant a

reconstrucció d'una Europa estable i pacífica (CEMR, 2007). L'agermanament més antic fet constar en la base de dades de la CNCD data de 1950, entre Bapaume (Nord-Pas de Calais) i Moers (Rin del Nord-Westfàlia), ratificat posteriorment el 1974. Aquest agermanament fou establert a iniciativa de l'alcalde de Bapaume, Henri Guidet, havent mort el seu pare (Abel Guidet) el 1944 en el camp de concentració de Groß-Rosen. Quan els estats de França i Alemanya signaren el *Tractat d'Amistat* o *Tractat de l'Élysée*, de 22 de gener de 1963, ja havien estat establerts uns 120 agermanaments franco-alemanys. A data de 2006 existeixen una mica més de 17.000 agermanaments arreu d'Europa.

¹⁰⁷ Actualment l'Euregio està formada per 130 municipalitats i districtes de les províncies neerlandeses de Gelderland, Overijssel i Drenthe (en total 27) i dels landers alemanys de Nordrhein-Westfalen i Niedersachsen (en total 103).

lloc a la Comunitat Econòmica Europea, CEE), especialment al llarg de l'eix del Rin, com pot veure's en el següent mapa de 1971 (figura 3.17). Així mateix, Escandinàvia també fou una àrea important en quant a distribució territorial de les iniciatives.

Fig.3.17: Situació de les regions transfrontereres d'Europa (1971)

Font: Euregio Alpazur (1971)

Els diferents estudis no es posen d'acord en el nombre d'entitats de cooperació constituïdes durant el període 1958-1979, però sembla rondar la vintena: segons Perkmann (2003) en foren 15; per Muñoz (1995), 19; o 23 (fins a 1971) d'acord amb la cartografia editada per l'Euregio Alpazur. Sigui quina sigui la xifra real, en el conjunt d'iniciatives s'observa el que Perkmann (2003) ha denominat com el "factor alemany": a l'entorn de la meitat de les entitats estan participades per autoritats subestats alemanyes i, alhora, mostren una intensitat de cooperació alta. Aquesta característica és dominant fins a 1989 (primera i segona etapes), si bé es pot rastrejar fins a 1999. Paral·lelament, la distribució territorial també mostra que les experiències de cooperació no són un fenomen comunitari induït per la CEE. Pel contrari, des d'un bon principi adquirí un caràcter europeu (de l'Europa capitalista), reflectit en la participació d'agents territorials adscrits a estats no comunitaris, com Suïssa o els estats escandinaus. Aquesta característica s'ha mantingut constant al llarg de la història de la cooperació territorial a Europa, malgrat que les successives ampliacions de la CEE (després, Unió Europea) i, especialment, la política de cooperació aplicada ho hagin diluït o camuflat.

Pel que fa a les modalitats de cooperació, d'acord a la tipologia sintètica elaborada per Perkmann (2003), és característic el predomini d'una tendència a intensificar la cooperació, sobretot patent a partir de la dècada dels 70. A l'Europa occidental es tracta, a més, d'iniciatives de micro cooperació participada principalment per agents de nivell local (municipalitats, departaments, districtes...), que majoritàriament adopten l'estructura de l'euroregió. Les entitats de cooperació estaven basades en acords, establerts en un grau molt variable de formalitat, i que s'iniciaven sovint a partir d'un agermanament de reconciliació post-Segona Guerra Mundial (Perkmann, 2003; ARFE, 2004). Els acords establerts estaven recolzats bàsicament en la bona voluntat expressada per les parts, cada una de les quals hi accedia a partir de les possibilitats que oferia el sistema legal al que estava subjecte. En aquest darrer sentit, les entitats es caracteritzaven per ser associacions dobles (o triples, en funció del cas) amb dues (o tres) personalitats jurídiques de dret privat. D'altra banda, en la major part dels casos les entitats foren constituïdes per dues administracions frontereres (Perkmann, 2003).

Menció apart mereix la cooperació territorial en els estats escandinaus, donades les significatives diferències respecte a les característiques senyalades. La cooperació transfronterera hi fou promoguda activament d'ençà els 50, a partir de la constitució del Consell Nòrdic, i dotada d'una base legal amb el *Tractat de cooperació entre Dinamarca, Finlàndia, Islàndia, Noruega i Suècia* (també conegut com *Tractat d'Helsinki*), de 1962¹⁰⁸. Amb aquest tractat es donava cobertura legal a les estructures de cooperació territorial en matèria cultural, econòmica, social, de transports i medi ambient (Perkmann, 2003). En base a aquest tractat fou creada directament la primera entitat de cooperació transfronterera d'aquesta àrea, l'Öresundskomitén, el 1964. Com en el cas de l'Europa occidental, les entitats creades es caracteritzaven per una alta intensitat de cooperació, si bé, contràriament, amb un clar predomini de l'escala macro i dels agents de nivell regional. En aquesta àrea geogràfica, els organismes adoptats foren el comitè i el consell, alguns amb personalitat jurídica de dret privat.

Absència i recomanacions de recolzament a la cooperació territorial

Una important característica d'aquesta primera etapa és l'absència de recolzament financer i tècnic per part dels les institucions comunitàries. En canvi fou promoguda, a partir dels primers anys 60, pel Consell d'Europa (organització creada el 1949) i, sobretot, pel Consell Nòrdic. De fet, el CdE va intentar anar més enllà del simple suport tècnic o financer i en aquesta etapa fou favorable a que les regions transfrontereres esdevinguessin entitats político-administratives. En aquest sentit ho proposà i recomanà en algunes ocasions, en especial en relació a establir regulacions jurídiques per a la cooperació transfronterera. La primera recomanació, feta al Comitè de Ministres, data de 1966¹⁰⁹, fruit d'un encàrrec a la Conferència de Poders Locals i Regionals d'Europa (CPLRE), el 1964, "d'examinar la conveniència i, en cas necessari, les modalitats de cooperació entre les col·lectivitats locals i regionals frontereres dels estats membres" (Jouve, 1995, p.6). La recomanació va ser rebutjada, però en canvi s'encarregà l'elaboració d'un estudi sobre els

¹⁰⁸ El *Tractat de cooperació entre Dinamarca, Finlàndia, Islàndia, Noruega i Suècia*, de 23 de març de 1962. Va entrar en vigor l'1 de juliol de 1962. Posteriorment s'hi han afegit diverses disposicions addicionals (1971, 1974, 1983, 1985, 1991, 1993, 1995 i 1996).

¹⁰⁹ *Recommandation 470 (1966) relative au projet de Convention sur la coopération européenne de pouvoirs locaux.*

problemes en relació a la cooperació transfronterera en el nivell local (CoE, 1973). Aquest estudi, al seu torn, conduí a emetre una nova recomanació l'any 1974¹¹⁰ en la que, entre d'altres qüestions, s'especificava la necessitat de promoure la cooperació entre les col·lectivitats territorials en diversos àmbits, resoldre els obstacles legals existents, crear organismes legals i procediments administratius per a les entitats de cooperació. Així mateix es pronuncià també, conjuntament amb l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE), organisme de cooperació de caràcter generalista creat el 1971¹¹¹, en altres ocasions: els anys 1972 i 1975 durant les dues primeres *European Conference of Border Regions* (celebrades a Estrasburg i Innsbruck respectivament).

L'absència de recolzament més destacada fou sens dubte la dels estats, que mostraren en molts casos certes reticències. La manca de suport sobretot es produí en relació a les recomanacions polítiques i jurídiques del CdE, d'aquí que no tinguessin èxit. Pel contrari fins a la dècada de 1970 el més comú fou l'establiment, per part dels estats, de comissions intergovernamentals en relació a temes com la planificació territorial o infraestructures de transport en l'àmbit fronterer en les que no hi eren convidades a participar les col·lectivitats locals o regionals (Aykaç, 1994). A això cal afegir, i degut a la inexistència d'estructures anteriors, la manca d'experiència i know-how que servís per a l'establiment d'acords interestatals i òrgans de cooperació territorial.

Tant en una absència com en l'altre, cal tenir en compte que només a partir dels 60 es va començar a plantejar i a debatre la qüestió de la cooperació en els àmbits polític, tècnic i acadèmic (CoE, 2006a). Al llarg d'aquesta dècada i de les dues següents va desenvolupar-se un debat, en espais com les dues edicions de l'*European Conference of Border Regions*, a l'entorn de si la cooperació transfronterera entre autoritats locals de diferents estats entrava en el domini de les relacions internacionals, o si envaïa o no la sobirania dels estats i l'interès nacional. Paral·lelament en els àmbits acadèmics hi havia dificultats en situar la cooperació transfronterera en un o altre àmbit de coneixement, discutint sobre si era part de la llei internacional o bé simplement una aplicació de la llei estatal en l'espai fronterer. Tant les absències com els termes amb els que es desenvoluparen els debats es degueren en part a un dels principals trets característics d'aquesta primera etapa: legalment i metageogràficament era relativament complicat i difícil concebre, crear i implementar mecanismes operacionals de cooperació territorial. En aquest sentit, i des d'una perspectiva metageogràfica, el plantejament d'aquestes qüestions constitueix un punt d'inflexió en la trajectòria de la *mGeo E* en mosaic-estatista i, per tant, permet situar en aquest punt de la història de la cooperació l'inici incipient d'un canvi metageogràfic.

3.2.2- Segona etapa (1980-1989)

Característiques generals

La segona etapa se situa a la dècada dels 80 i, en certa manera, constitueix una fase de transició entre la primera i la tercera. Es caracteritza per un creixent augment de l'interès envers la

¹¹⁰ Resolution 8 (1974) on co-operation between local communities in frontier areas.

¹¹¹ La idea de creació d'una associació a nivell europeu de regions frontereres fou formulada per primer cop el 1965 durant la *International Conference on Regional Planning* celebrada a Basilea (Suïssa).

cooperació territorial reflectit tant en l'establiment de les primeres regulacions jurídiques en matèria de cooperació territorial, fruit de la trajectòria que anà apareixent en l'etapa anterior, així com en l'adopció de l'*Acta Única Europea* que permetria el desenvolupament de la política regional de la CEE. Així mateix, els debats polític, tècnic, legal i acadèmic existents des dels 60 s'anaren resolent en una direcció molt concreta. Les característiques particulars que defineixen aquesta etapa foren propiciades en bona mesura per un canvi important en l'aproximació a la cooperació territorial. En aquesta etapa fou dominant l'orientació més aviat legalista del Consell d'Europa, si bé progressivament va anar-se abandonant en favor de la més pragmàtica i econòmica implementada en el context de la política regional de la CEE (Perkmann, 2003). Tanmateix la major part dels efectes pràctics de la política regional comunitària, de les regulacions jurídiques, de la resposta a les discussions i el canvi en les orientacions es materialitzaren en la tercera etapa.

La distribució territorial de les entitats creades durant aquesta etapa mostra clarament la seva consolidació en el conjunt de l'Europa occidental i Escandinàvia, independentment de la pertinença dels estats a les Comunitats Europees. Paral·lelament es comença a estendre a col·lectivitats territorials de les illes europees (Gran Bretanya, Irlanda, Islàndia i illes del Bàltic), fins al moment al marge d'aquest fenomen i, encara que anecdòticament, a l'Europa sud-occidental i oriental. Així, per exemple, en aquesta darrera àrea fou constituïda l'any 1978 la Comunitat de Treball Alpes-Adria, en la que participen agents subestats de Txecoslovàquia i Hongria, juntament amb col·lectivitats d'Alemanya, Àustria, Suïssa i Itàlia. Tant en una àrea geogràfica com l'altre, en la major part dels casos es tractava d'iniciatives impulsades des del Consell d'Europa. En tot cas, en aquesta etapa es mantenen les característiques de l'etapa anterior en quant a la distribució geogràfica, amb un dominant pes del "factor alemany".

Paral·lelament, la cooperació transfronterera va continuar tenint un pes destacat, si bé aparegueren les primeres estructures de cooperació transestatal. En aquest sentit emergiren nous organismes, entre els que cal destacar especialment les comunitats de treball, fruit de la signatura de protocols de treball a nivell regional i local. Si bé la pionera i primera comunitat de treball fou constituïda el 1972 (la Comunitat de Treball Arge-Alp¹¹²), fou en aquesta segona fase quan prengueren una major rellevància i pes polític i econòmic. Malgrat compartir els mateixos principis i objectius que les euroregions, es caracteritzen per disposar d'una estructura més rígida i unes dimensions geogràfiques superiors. La seva rigidesa i ordre territorial comportà que, a la pràctica, les comunitats de treball funcionessin com una plataforma d'intercanvi d'experiències entre els agents participants i, per tant, es caracteritzen per una baixa intensitat de cooperació. Fruit de l'emergència d'aquest organisme, va augmentar el nombre d'iniciatives de cooperació emergent, de macro escala i de nivell regional. Tanmateix el seu pes relatiu fou baix i continuà predominant l'alta intensitat.

Durant aquesta etapa aparegueren també amb certa regularitat iniciatives participades per agents privats. La cooperació territorial deixava de ser, per tant, un àmbit exclusiu dels agents públics. En

¹¹² La Comunitat de Treball d'Arge-Alp fou creada a iniciativa del president del Tirol, Eduard Wallnöfer, per afrontar els problemes comuns de l'àrea dels Alps. En formen part regions de quatre estats (Alemanya, Àustria, Itàlia i Suïssa): Baviera; Salsburg, Tirol i Vorarlberg; Llombardia i Trentino-Südtirol; i els Grisons, St. Gallen i Ticino. La seu es troba a la ciutat d'Innsbruck (Tirol).

aquest sentit, a finals dels 80 es formaren noves entitats emparades en organismes que no havien estat inicialment pensats per a acollir iniciatives de cooperació, com l'Agrupació Econòmica d'Interès Europeu (AEIE), que permetien la seva participació. Com en el cas de les euroregions, les primeres AEIE de cooperació territorial foren constituïdes al llarg de l'eix del Rin (França, Alemanya, Bèlgica i els Països Baixos).

El Consell d'Europa: el Conveni-marc de Madrid i altres regulacions jurídiques

D'altra banda, les recomanacions que fetes pel Consell d'Europa i l'Associació de Regions Frontereres d'Europa d'ençà la segona meitat dels 60, sumades a les de l'Assemblea de les Regions Europees (ARE) des de mitjans dels 80, acabaren desembocant en l'adopció de les primeres regulacions jurídiques. La més important d'aquestes és el *Conveni-marc europeu de cooperació transfronterera entre autoritats i comunitats territorials* (més conegut com *Conveni-marc de Madrid*)¹¹³ de 1980. Donada la seva incidència, cal també fer esment a la *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres*¹¹⁴ de 1981 i la *Carta Europea d'Autonomia Local*¹¹⁵ de 1985. Aquests documents confirmaven el reconeixement per part dels estats, dipositaris de la sobirania territorial, dels agents subestats en el procés d'integració europea i les necessitats específiques que presenten les zones frontereres i en regularen el rol dels agents regionals i locals en la gestió de les necessitats frontereres mitjançant la seva associació i cooperació.

El *Conveni-marc de Madrid* fou proposat al Consell d'Europa a finals de 1975. després de la celebració de la primera *Conference of European Ministers responsible for Local Government*¹¹⁶, la celebració de la qual era una de les recomanacions fetes l'any anterior pel CdE. Els treballs de redacció es perllongaren fins a 1979, sent signada l'any següent a Madrid durant la quarta *Conference of European Ministers responsible for Local Government*¹¹⁷. Inicialment la signaren vuit estats¹¹⁸ i va entrar en vigor a finals de 1981, en haver estat ratificada per quatre estats, la condició mínima establerta. Actualment compta amb la ratificació de 36 estats, més dos que només l'han signat¹¹⁹ (figura 3.18). Malgrat la seva aprovació restaren pendents encara algunes qüestions, especialment en relació a alguns aspectes legals. En aquesta direcció el 1987 el Consell d'Europa adoptà la *Declaration on legal aspects of transfrontier cooperation*¹²⁰ (EP, 1992; CoE, 2006a), que

¹¹³ El *Conveni-marc europeu de cooperació transfronterera*, de 21 d'abril de 1980, fou signat a Madrid el 21 de maig de 1980. Va entrar en vigor el 22 de desembre de 1981.

¹¹⁴ La *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres*, fou emesa el 20 de novembre de 1981, a Gronau (Alemanya) (seu de l'Euregio i l'ARFE).

¹¹⁵ La *Carta europea d'autonomia local*, de 15 d'octubre de 1985, fou signada a Estrasburg.

¹¹⁶ La primera *Conference of European Ministers responsible for Local Government* es va celebrar els dies 20 i 21 de novembre de 1975 a París.

¹¹⁷ La quarta *Conference of European Ministers responsible for Local Government* es va celebrar entre els dies 21 i 23 de maig de 1980.

¹¹⁸ Els estats que signaren la *Carta* el 21 de maig de 1980 a Madrid foren els següents: Alemanya, Àustria, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Noruega, els Països Baixos i Suècia.

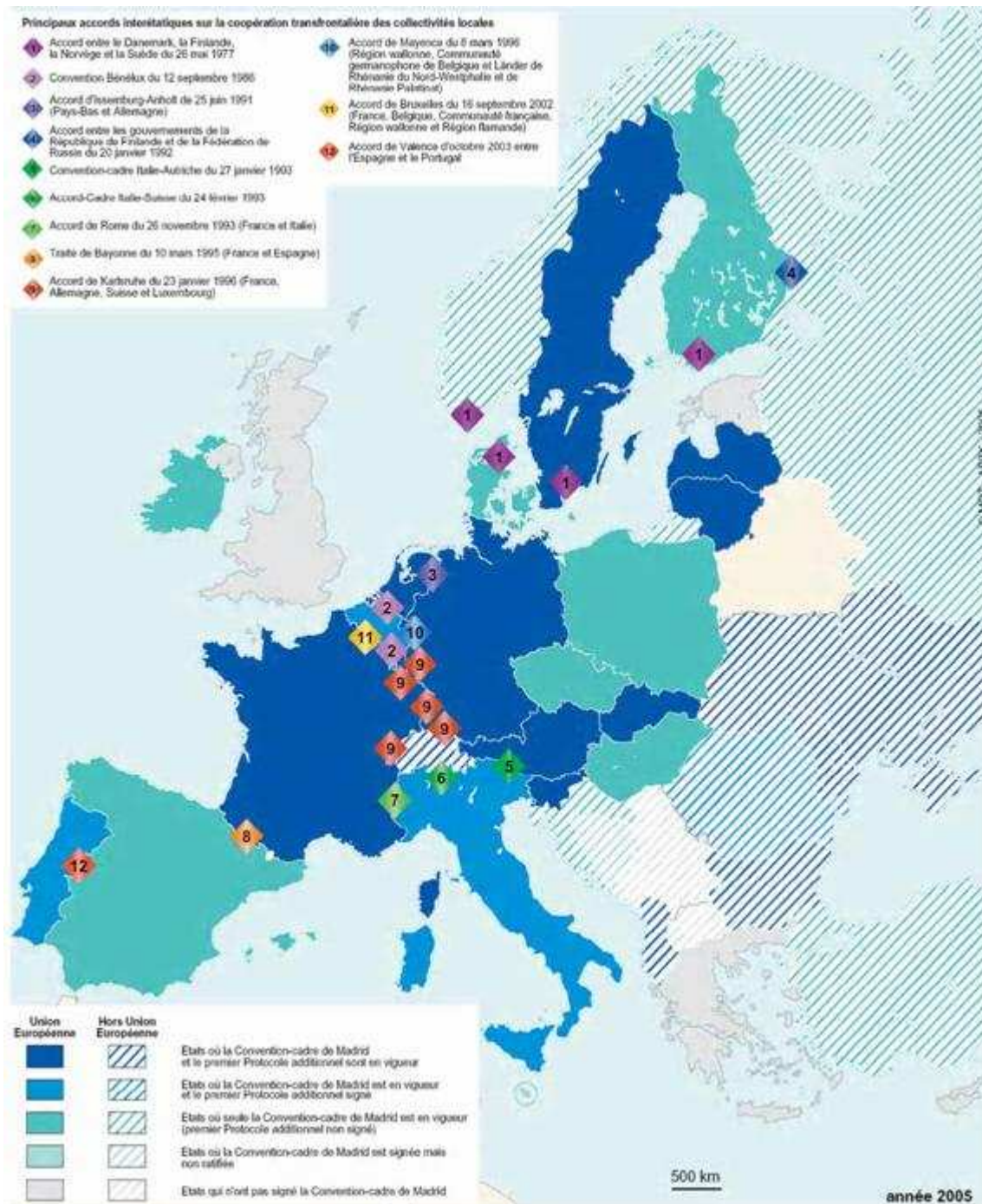
¹¹⁹ Estat de ratificació i signatura a 16-12-2008, d'acord al Consell d'Europa:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=106&CM=8&DF=12/16/2008&CL=ENG>

¹²⁰ La *Declaration* s'adoptà durant la celebració del *Symposium on transfrontier cooperation*, una de les jornades de la quarta *European Conference of Border Regions*, organitzada pel Consell d'Europa a Jaca (Osca, Aragó) els dies 29 a 31 d'agost de 1987 i sota la presidència honorífica del rei d'Espanya Joan Carles I.

deixava clar la sobirania dels estats i el seu dret a autoritzar prèviament la constitució d'iniciatives de cooperació.

Fig.3.18: Ratificació del Conveni-marc de Madrid, de 1980, i principals acords interestatals de cooperació transfronterera (a 2005)

Font: Schneider (2006)

Aquest tractat internacional no estableix rigoroses obligacions legals, sinó que més aviat es tracta d'una declaració de principis per a promoure i facilitar la cooperació transfronterera. En tot cas,

representa el primer pas per a l'establiment d'estructures de cooperació territorial basades en el dret públic entre col·lectivitats i autoritats subestats. Aquests dos aspectes són de summa importància. En relació a la dotació de personalitat jurídica de dret públic, aquest tractat representava un pas significatiu en tant que fins llavors la majoria de les entitats, en cas d'obtenir personalitat jurídica, havien d'estar subjectes al dret privat. D'altra banda, garantia la participació solament de les col·lectivitats territorials i no permetia la participació dels estats en les iniciatives de cooperació; evitava que els estats interferissin en el desenvolupament de les iniciatives (des de la mera inclusió d'objectius fins a convertir les entitats en simples comissions intergovernamentals participades per les col·lectivitats territorials). Aquest segon aspecte fou, i continua essent, una de les principals objeccions dels estats.

En el text en total es preveuen i s'ofereixen trenta models jurídics de cooperació, inspirats en les experiències prèvies desenvolupades en els estats escandinaus, particularment en les solucions adoptades en l'*Acord entre Dinamarca, Finlàndia, Noruega i Suècia* (o *Conveni escandinau*) de 1977 (Albiol, 1983). Els models es divideixen en dos grans blocs: d'una banda, catorze models d'acords interestatals i, de l'altra, setze models d'acords, estatuts i contractes destinats a les col·lectivitats locals i regionals. La gran diferència entre ambdós blocs és la subjecció i supervisió de la creació d'entitats per part de l'estat: en el primer, d'acord a l'article 3.2 resten subjectes als acords interestatals i en el segon directament al *Conveni-marc de Madrid* segons l'article 3.1.

D'altra banda, la retallada de l'autonomia local i regional que els estats aplicaren a les col·lectivitats territorials durant el procés de ratificació del *Conveni-marc* motivà i accelerà la redacció de la *Carta Europea d'Autonomia Local* (CEAL). Aquesta regulació fou dissenyada pel Consell d'Europa amb el suport de la Conferència de les Autoritats Locals i Regionals d'Europa (CLRAE). Fou signada inicialment per onze estats¹²¹ el 1985 i va entrar en vigor el 1988, en disposar de les quatre ratificacions mínimes que necessitava; actualment està ratificada per 44 estats¹²². Malgrat no estar directament vinculada amb la qüestió de la cooperació territorial, hi fa referència de forma transversal. En el seu Article 10, sobre el dret d'associació de les entitats locals, s'estableix la capacitat de les col·lectivitats territorials a associar-se i cooperar entre elles en qüestions d'interès comú i d'acord a les competències de les que disposin. Ara bé, també remarca que l'autorització per establir estructures de cooperació territorial ha de procedir dels estats.

Referència apart ha de fer-se a la *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres*, de 1981, redactada per l'ARFE. Posteriorment se n'han fet dues versions més, el 1995 i el 2004, per ajustar-la a la realitat de la cooperació en la tercera etapa. Aquest document no es tracta de cap regulació jurídica, sinó d'un compendi de les necessitats i disfuncionalitats de les regions transfrontereres i de les plusvàlues associades a la cooperació en tant que mecanisme de cohesió i integració europea. Els destinataris finals de la *Carta* eren la CEE i els estats, amb la intenció de pressionar-los en pro de la cooperació transfronterera, especialment per a la signatura i ratificació del *Conveni-marc*.

¹²¹ Els estats que signaren la *Carta* el 15 d'octubre de 1985 a Estrasburg foren els següents: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, França, Espanya, Grècia, Itàlia, Liechtenstein, Luxemburg i Portugal.

¹²² Estat de ratificació i signatura a 02-02-2009, d'acord al Consell d'Europa:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=122&CM=8&DF=2/2/2009&CL=ENG>

La Comunitat Econòmica Europea: preparant la política regional

D'aquesta dinàmica proponent i reguladora tampoc va quedar-se'n al marge la CEE, si bé la seva posició va ser de menor repercussió. En aquest sentit, l'any 1981 la Comissió Europea emeté una recomanació als estats membres sobre el desenvolupament regional, en la que es reconeixia la importància cabdal dels projectes de cooperació transfronterera. Entre d'altres qüestions, s'hi menciona la responsabilitat que pertoca a les administracions dels estats en la resolució dels problemes específics que tenen a veure amb les regions frontereres. En aquesta mateixa direcció s'hi pronuncià també el Parlament Europeu el 1984, aprovant una resolució sobre el reforçament de la cooperació transfronterera (Muñoz, 1995; Blanc, 1989). En una altra direcció, cal també fer referència a l'aprovació del *Reglament sobre les AEIE*¹²³ de 1985 (en vigor des de 1989) realitzat a iniciativa del Consell Europeu, una regulació molt sovint menystinguda en la història de la cooperació territorial. L'Agrupació Econòmica d'Interès Europeu (AEIE) va ser dissenyada amb l'objectiu de facilitar la col·laboració entre empreses de diferents estats membres i la formació de consorcis públics-privats per prendre part en els programes comunitaris¹²⁴. Si bé aquesta regulació no fou creada amb la intenció d'incidir directament en la cooperació territorial, sinó econòmica o directament comercial, les AEIE han esdevingut l'organisme *de facto* per antonomàsia, sobretot com a mecanisme alternatiu al retard dels estats en la ratificació del *Conveni-marc de Madrid* i dels acords interestatals que se'n deriven.

Tanmateix, més important i determinant per a l'evolució de la cooperació territorial van ser dues importants reformes dels fons estructurals i de cohesió de la CEE, el 1988 i 1993, associades cada una a sengles reformes d'aquesta institució amb l'adopció de l'*Acta Única Europea* el 1986¹²⁵ i del *Tractat de la Unió Europea* de 1992¹²⁶ (més conegut com *Tractat de Maastricht*). Ambdues reformes permeteren l'establiment d'un nou marc per al desenvolupament de la cooperació territorial a la CEE (Baños i Iglesias, 1995; Heredero i Olmedillas, 2002).

Respecte al *Tractat de Roma* (de 1957), l'*AUE* i el *TUE* introdueixen modificacions de cara a l'aplicació prioritària d'una "indissoluble doble" política comunitària de cohesió econòmica i social, amb l'objectiu de reduir les disparitats entre les regions europees i contrarestar els efectes negatius que pogués tenir la realització del mercat comú en els estats membres d'un menor nivell de desenvolupament (Faludi, 2005, p.18; Lázaro, 1994; Rodríguez, 1995). En l'*AUE* fou establert que la intervenció comunitària fos basada en la dotació de recursos econòmics proveïts pels Fons Estructurals, referents a tres fons ja existents prèviament: el FSE (Fons Social Europeu), creat el 1960¹²⁷; el FEOGA (Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrària), el 1962¹²⁸; i el FEDER

¹²³ *European Community (EC) Council Regulation 2137/85*, de 25 de juliol de 1985. La regulació de les Agrupacions Econòmiques d'Interès Europeu (AEIE) es basa en una figura preexistent en la legislació francesa, el *Groupeement d'Intérêt Économique (GIE)*. Les GIE són un instrument legal força comú a França, amb més de 10.000 entitats (a octubre de 2001).

¹²⁴ A abril de 2007 existien 1.743 AEIE fundades (de les quals 213 s'havien dissolt) arreu de la Unió Europea, si bé majoritàriament es localitzen als estats de l'Europa dels 15. Les seves activitats es desenvolupen en àmbits tant variats com el màrqueting agrícola, la recerca i el desenvolupament tecnològic, l'osteopatia, el motociclisme o la cria de gats.

¹²⁵ *Acta Única Europea*, de 17 i 28 de febrer de 1986. *Official Journal L* 169, de 29 de juny de 1987.

¹²⁶ *Tratado de la Unión Europea*, de 7 de febrer de 1992. *Official Journal C* 191, de 29 de juliol de 1992.

¹²⁷ *Règlement n° 9 concernant le Fonds social européen*, de 31 d'agost de 1960.

¹²⁸ *Règlement n° 25 relatif au financement de la politique agricole commune*, de 4 d'abril de 1962.

(Fons Europeu de Desenvolupament Regional), creat el 1975¹²⁹. Posteriorment, en la reforma associada al *TUE* s'hi afegí el Fons de Cohesió, creat expressament el 1994¹³⁰.

En aquest sentit, l'*AUE* establia la reforma dels fons estructurals, tant d'alguns articles determinats de cada un dels reglaments dels fons (com l'article 10 del FEDER) com amb nous reglaments per al conjunt dels Fons Estructurals. En aquesta direcció, l'any 1988 fou aprovat, consegüentment, un nou reglament, el *Reglament Marc*¹³¹, en relació a les funcions i eficàcia dels Fons Estructurals i la seva coordinació amb la resta d'instruments financers (Célimène i Lacour, 1991; Lázaro, 1994). S'hi introduí un mecanisme per permetre finançar, amb mesures innovadores, el sector del desenvolupament regional, que va comportar el que ha estat un dels principals èxits en el procés d'integració europea: el finançament d'àrees subvencionables per mitjà d'objectius. En base a diverses necessitats estructurals i indicadors socioeconòmics foren aprovats cinc objectius prioritaris que, posteriorment en la reforma del reglament de 1993¹³², se simplificaren per a millorar-ne l'eficàcia. Així mateix les reformes establiren un conjunt de principis essencials en l'aplicació dels Fons Estructurals i de Cohesió.

L'adopció i aplicació dels objectius de cohesió econòmica i social va permetre a la Comissió Europea l'aplicació d'una nova política regional, que continuava i, alhora, substituïa les accions regionals comunitàries aplicades des les dècades de 1960 i 1970 (des dels instruments financers desenvolupats als anys 60 pel Banc Europeu d'Inversions, BEI, fins als FEDER i el Comitè de Política Regional, de 1975) (Pascallon, 1990). Aquesta nova política regional està àmpliament influenciada pel pensament territorial francès destinat a limitar les desigualtats regionals des d'una perspectiva centralista, representat per la DATAR i els contractes amb les regions (Contrats de Plan État-Région, CPER) (Faludi, 2004 i 2005)¹³³.

La política regional es fonamentà, entre d'altres qüestions, en l'estructuració d'un conjunt de programes de suport financer a la cooperació territorial, com ja es recomanava en les resolucions de 1981 i 1984. En el cas concret de la cooperació s'hi destinà el fons FEDER, definint zones subvencionables responent als objectius establerts en les reformes de 1988 i 1993. De resultes de la segona reforma es delimitaren tres zones subvencionables, de major a menor finançament: les regions Objectiu 1, que corresponien a les menys desenvolupades i amb majors necessitats

¹²⁹ *Regulation (EEC) No 724/75 of the Council, establishing a European Regional Development Fund*, de 18 de març de 1975.

¹³⁰ *Council Regulation (EC) No 1164/94, establishing a Cohesion Fund*, de 16 de maig de 1994.

¹³¹ *Reglamento (CEE) n° 2052/88 del Consejo, relativo a las funciones de los Fondos con finalidad estructural y a su eficacia, así como a la coordinación entre sí de sus intervenciones, con las del Banco Europeo de Inversiones y con las de los demás instrumentos financieros existentes*, de 24 de juny de 1988.

¹³² *Reglamento (CEE) n° 2081/93 del Consejo, por el que se modifica el Reglamento (CEE) n° 2052/88 relativo a las funciones de los Fondos con finalidad estructural y a su eficacia, así como a la coordinación entre sí de sus intervenciones, con las del Banco Europeo de Inversiones y con las de los demás instrumentos financieros existentes*, de 20 de juliol de 1993.

¹³³ En aquesta qüestió cal tenir en compte la presidència de Jacques Delors de la Comissió Europea entre 1985 i 1995, qui fou ministre francès d'Economia i Finances entre 1981 i 1984, responsable polític de la creació dels CPER. Així mateix, Delors va ser fundador i president (1996-2004) de l'associació Notre Europe, un think tank per "pensar l'unitat europea", que ha treballat en qüestions com cohesió territorial i cooperació territorial. Alguns dels estudis elaborats per Notre Europe han estat el treballs coordinats per Marjorie Jouen (2001, 2008), consellera de Jacques Delors des de 1999 i que anteriorment havia estat cap del departament d'Afers Europeus de la DATAR (1998-1999).

estructurals (amb un PIB per càpita inferior al 75% de la mitjana comunitària o bé amb poca població); les regions Objectiu 2, corresponien a les àrees industrials amb atur (superior a la mitjana comunitària) o àrees rurals no incloses en l'Objectiu 1; finalment, les regions Objectiu 3 eren les no incloses en les dues zones precedents. Paral·lelament s'establí, d'acord als principis definits, el cofinançament obligatori de les accions subvencionades entre el FEDER i els fons estatals (principi d'adicionalitat) i la necessària i obligatòria col·laboració durant tot el procés entre la Comissió Europea i els estats membres, d'una banda, i entre els estats les respectives autoritats regionals i locals, de l'altra, (principi d'associació), en un esquema similar al dels CPER francesos. El compliment d'aquest segon principi contrasta amb la participació exclusiva de les col·lectivitats territorials d'acord al marc legal establert en el *Conveni-marc de Madrid*.

En aquest context, durant els primers anys de la política regional (1988-89) una de les prioritats fou el cofinançament d'estudis esmerçats a identificar les mesures necessàries per solucionar els problemes específics de les regions frontereres, així com el cofinançament de projectes pilot de cooperació i d'altres mesures específiques amb un interès comunitari en particular per a les regions frontereres (Manthey, 1989). En aquest sentit, per exemple, es dugueren a terme programes sectorials en els que s'hi preveien accions de cooperació transfronterera, com el programa Corine 1985-1990 (Coordination of Information on the Environment), per al desenvolupament coordinat d'informació territorial de cara a la protecció del medi ambient. Tanmateix, com en el cas del *Conveni-marc*, el gruix dels objectius no es van posar en pràctica completament fins a la tercera etapa.

Acceptació i reticències metageogràfiques

Per últim, en relació als debats tècnics i polítics existents en la primera etapa, s'anaren resolent amb els preparatius i aplicació de les regulacions jurídiques i la definició de la política regional europea, sobretot pel que fa a les reticències dels estats. En aquest mateix context s'inscriuen les primeres anàlisis acadèmiques sobre la qüestió, elaborades a partir de mitjans de la dècada dels 80, si bé ja a finals de la dècada anterior se n'havien dut a terme en l'àmbit del dret i la ciència política. Des d'una perspectiva metageogràfica, les resolucions preses estaven encaminades a facilitar l'acceptació de la cooperació territorial per part dels estats i convèncer-los que no es tractava d'una amenaça a la seva sobirania i integritat territorial. Aquesta actitud és reflecteix la subjugació de l'emergent *mGeo E* en xarxa i transversal als discursos construïts sobre la base de la *mGeo E* en mosaic-estatista. En aquest sentit des d'aquesta segona etapa és constant la referència a la sobirania dels estats. Així, per exemple, en la *Carta europea de les regions frontereres i transfrontereres* es pot llegir que "la disposició [...] de buscar conjuntament solucions transfrontereres no està dirigida per la intenció de canviar les fronteres o eliminar la sobirania dels estats. [...] L'objectiu de la col·laboració [...] no és, per tant, la creació d'un nou nivell administratiu, sinó el desenvolupament d'estructures de cooperació" (ARFE, 2004, p.10). Aquest anunciat discursiu es pot rastrejar al llarg de les etapes següents apareixent sovint com a mecanisme per a generar acceptació, inclús en treballs acadèmics (per exemple a Perkmann, 2003).

3.2.3- Tercera etapa (1990-2006)

Característiques generals

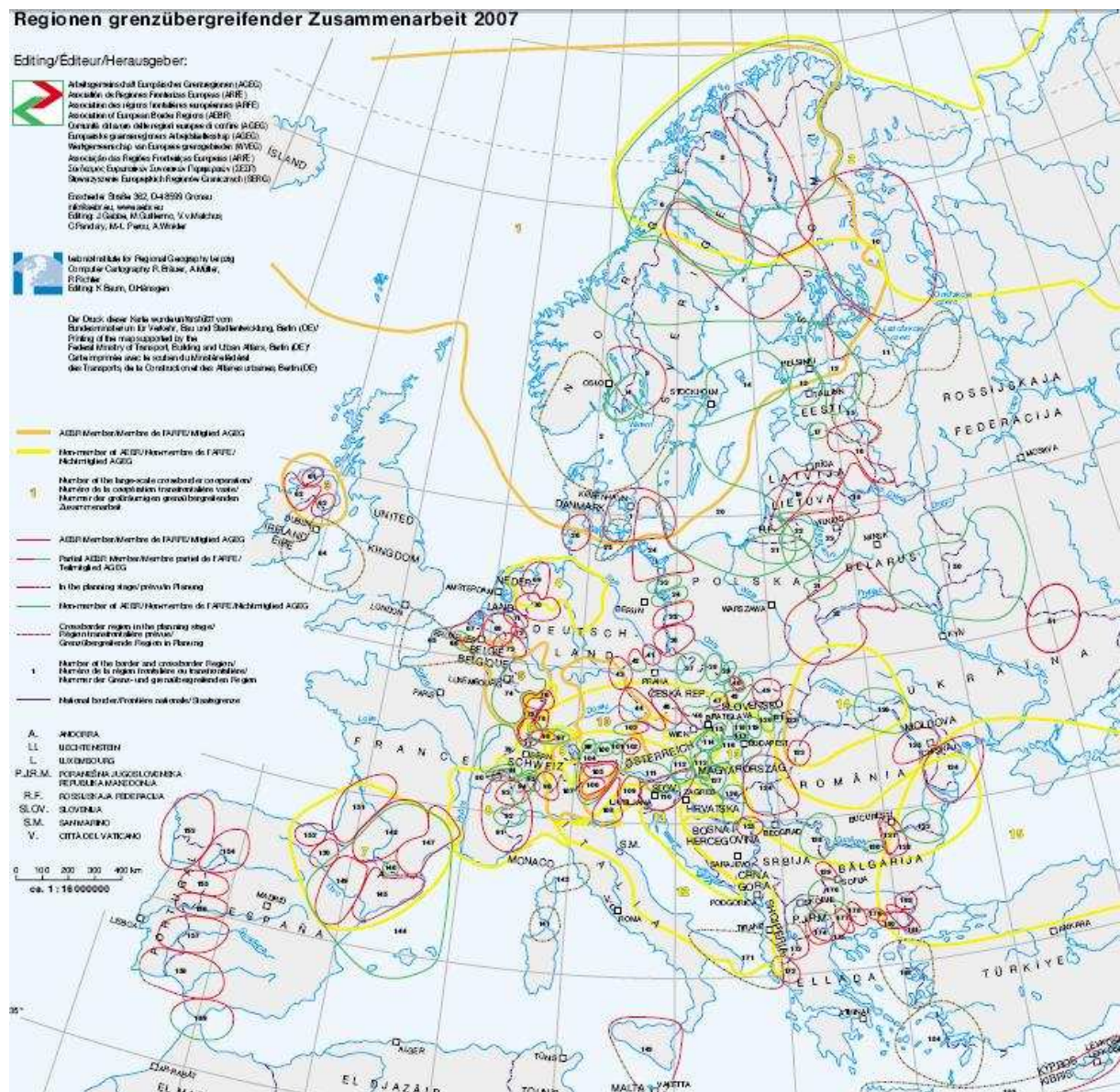
La tercera etapa s'estén des de principis dels anys 1990 fins a 2006 i es caracteritza per una considerable expansió i intensificació de la cooperació territorial, tant a nivell quantitatiu com qualitatiu. Aquesta propagació és resultat de la creixent importància de les regions frontereres i de la cooperació territorial en el procés d'integració europea. El creixement se situa en un context general de canvi de percepció en relació a la desaparició de les fronteres internes de la Unió Europea, fou motivat per la creació i desenvolupament del Mercat Comú i la Unió Monetària i Econòmica (la "Eurozona"), d'acord al *Tractat de Maastricht* (1992), l'àrea Schengen, fruit dels dos *Acords de Schengen*, de 1985 i 1990, i incorporats al *Tractat d'Amsterdam* (1997), o per programes com l'ERASMUS, de 1987. Així mateix, cal tenir en compte les progressives ampliacions territorials de la UE (el 1995, 2004 i 2007).

Els factors del creixement característic d'aquesta etapa són múltiples, essent possible la seva agrupació en dos grans blocs, interrelacionats i convergents entre els darrers anys de la dècada dels 80 i els primers 90. D'una banda, l'expansió fruit de l'aplicació del *Conveni-marc de Madrid* i, especialment, dels tractats interestatals que hi estan subjectes, així com de la política regional europea referent a la cooperació territorial (Perkmann, 2003; Boira, 2004a). El primer hi aportà la base legal i normativa, i el segon la capacitat financera, a més del reconeixement i recolzament tècnic i polític dels estats. De l'altra, un conjunt de raons derivades dels canvis fronterers, produïts per l'aparició de nous estats (desmembrament de la URSS, Iugoslàvia i Txecoslovàquia) i l'accés i adhesió de nous membres a la Unió Europea i al Consell d'Europa, al llarg de les dues darreres dècades. Així mateix s'ha produït un gradual desmantellament de les fronteres internes a l'interior de la UE a partir de 1993, i la conversió a fronteres internes de les fronteres externes a mesura que accedien nous estats (Gabbe, 2005a).

En quant a la distribució territorial de les iniciatives de cooperació, es consolida la seva extensió a la resta d'Europa, molt especialment a l'Europa oriental i meridional. L'anàlisi cronològica mostra, de fet, dues expansions en aquestes dues àrees geogràfiques: a la dècada dels 90 es consoliden als estats de l'Europa sudoccidental, bàltica i centreoriental, mentre que a la següent, als estats balcànics i de la Mediterrània oriental. D'aquesta manera queden cobertes la major part de les frontereres interestatals d'Europa, com es representa en el següent mapa (figura 3.19) dels espais de cooperació transfronterera i transestatat a l'any 2007. Aquesta expansió altera completament el pes relatiu de la distribució geogràfica per grans àrees, i en aquesta etapa cal parlar del "factor de l'Europa oriental", en detriment del "factor alemany". L'anàlisi duta a terme aquí posa de manifest que el 68% de les regions transfrontereres creades entre 1990 i 2007 estan participades total o parcialment per agents d'aquesta àrea. D'aquestes, tres quartes parts es formalitzaren entre els anys 1995 i 2003, el període comprés entre l'oficialització de la candidatura a l'accés a la UE i l'adhesió. D'altra banda, en termes generals les entitats creades es caracteritzen per una baixa intensitat de cooperació (un 71%), associada als programes de finançament de la UE i del CdE i als criteris d'adhesió a la UE, i de nivell local (85'5%). Paral·lelament, també es consolida l'expansió territorial a l'Europa meridional i a la regió bàltica, si bé amb un molt menor pes relatiu. A la primera, les iniciatives es caracteritzen per un clar

domini de la cooperació emergent, especialment a la Mediterrània oriental (l'escassa cooperació integrada es concentra pràcticament a la conca occidental), i un predomini del nivell regional (el 56'5%), particularment a la Mediterrània nord-occidental. Pel que fa a la segona, la participació d'autoritats de la mar Bàltica, preferentment establerta amb els estats escandinaus, en modifica les característiques. La cooperació emergent i el nivell local esdevenen clarament dominants. Paral·lelament, en aquesta etapa emergeixen i es consoliden la resta de tipus específics de cooperació (transestat i interregional).

Fig.3.19: Espais de cooperació transfronterera i transestatal (a 2007)

Font: Associació de Regions Frontereres Europees (ARFE)

La Unió Europea: el programa Interreg i altres programes financers de cooperació territorial

En el desenvolupament senyalat hi té una influència important el posicionament de la Unió Europea, a diferència de les dues etapes anteriors, pren completament el protagonisme. L'auge dels mecanismes de cooperació està afavorit en bona mesura per l'augment de la seva implicació. Les polítiques i accions en matèria de cooperació territorial les assumeix plenament, com es pot observar, per exemple, en el report *Europe 2000* de 1991. En aquesta publicació de la Comissió Europea, de gran influència en l'ordenació del territori d'Europa en la dècada de 1990, es dedica un capítol sencer a l'anàlisi del nou rol que han d'assumir les ciutats i regions frontereres. La política de la UE s'ha basat en el foment, incentiu i recolzament de la cooperació territorial a través de les denominades "Iniciatives Comunitàries dels Fons Estructurals", impulsades des de la política de cohesió econòmica i social prevista en l'*Acta Única Europa* i finançades per mitjà dels fons FEDER. Les activitats relacionades amb la cooperació territorial desenvolupades per la UE són bàsicament de caire financer, en comparació a les desenvolupades pel Consell d'Europa. Així mateix, cal tenir present que els programes de les Iniciatives Comunitàries financen projectes concrets de cooperació i no entitats directament, tot i que en alguns casos (relativament pocs) els projectes de cooperació han acabat posteriorment conduint a la constitució d'entitats.

La major i més important de les Iniciatives Comunitàries fou Interreg (creat el 1990), aplicable únicament a les regions frontereres de la Unió Europea. A més d'aquesta cal esmentar-ne d'altres que han contribuït igualment a promoure la cooperació, com els programes Urban, Leader+, Equal, Interact, Regen o, abans esmentat, Corine. Des d'una perspectiva metageogràfica i de la governança, la creació d'aquestes iniciatives no equival a deixar al marge els estats i passar de les col·lectivitats subestatsals directament a la UE, en la mesura que els projectes finançats han de respectar i complir el principi d'associació. Pel seu impacte cal fer referència amb un major detall a la iniciativa Interreg, de la que se'n desenvoluparen tres programes, cada un amb un major nombre de programes operacionals i, consegüentment, una major dotació econòmica. Seguiren una tendència progressiva a cobrir totes les fronteres (terrestres i marítimes) interiors i exteriors de la UE (cooperació transfrontereres), així com les àrees no estrictament frontereres (cooperació transnacional i interregional). Els projectes finançats per aquest programa havien de complir amb una sèrie de requisits, entre els quals l'obligatorietat que entre els partenaris hi hagués representades com a mínim dues regions d'estats diferents. La distribució del finançament era ponderada en funció de la classificació segons les zones Objectiu establertes. Primer, segons la reforma de 1988 (regions objectiu 1, 2, 5b i sense classificar) i, després, segons la reforma de 1993 (regions objectiu 1, 2, i 3). En ambdós casos, les regions Objectiu 1 són les dotades amb un major finançament, situat a l'entorn de dues tercers parts del total europeu, i essent menor en les restants àrees. La importància d'Interreg, així mateix, fou reconeguda en *l'Estratègia Territorial Europea* (1999), que la consagrà com a pedra angular en l'harmonització i integració de la política territorial i de cohesió europea (Mora et al., 2005; Jouen, 2008).

Amb anterioritat a l'inici del primer programa, entre 1988 i 1989 es posaren en marxa catorze projectes pilot destinats a solucionar els problemes específics de les regions frontereres¹³⁴, amb una dotació de 21 M €¹³⁵ dels fons FEDER a través del seu article 10; el seu èxit conduí a la posada en marxa del programa Interreg. En el primer període, Interreg I (1990-1993), subjecte a la reforma dels Fons Estructurals de 1988, la finalitat era la promoció de la cooperació transfronterera establerta entre col·lectivitats limítrofes amb la intenció de preparar una Europa unida sense fronteres internes. Foren aprovats 31 programes operacionals amb una contribució total de 1.082 M €. Després de l'èxit d'aquest primer període i en base a la reforma de 1993, la iniciativa Interreg II (1994-1999) es va estructurar en tres capítols, un dels quals dedicat exclusivament a la cooperació transfronterera (capítol IIA), que va comptar amb la major dotació econòmica, 2.562 M € (el 73% del total, 3.519 M €), i 59 programes operacionals. Els dos restants poc tingueren a veure amb la cooperació territorial¹³⁶, tot i que el capítol C incloïa set programes operacionals de cooperació transnacional general (veure figura 4.11), amb una dotació de 124 M €. El següent programa, Interreg III (2000-2006), establí també tres capítols, que en aquesta ocasió corresponien els tres a àmbits de cooperació: la cooperació transfronterera (IIIA), amb 53 programes operacionals; la cooperació transnacional (IIIB), amb 13 programes; i la cooperació interregional (IIIC), amb 4 programes. La dotació econòmica total fou de 4.875 M €, repartits aproximadament en un 67%, 27% i 6% respectivament. Aquest tercer programa es caracteritza per tractar d'augmentar la cohesió econòmica i social en la UE, prestant una atenció particular a les regions ultraperifèriques i les frontereres amb els estats candidats a l'adhesió (l'Europa oriental).

Les àrees elegibles pels programes Interreg –juntament amb les corresponents excepcions– són detallades en cada programa, i presenten unes pautes generals per a cada capítol. Les àrees de la cooperació transfronterera corresponen a totes les unitats territorials NUTS 3 al llarg de les frontereres interestatals internes i externes de la Unió Europea i al llarg d'algunes fronteres marítimes; així mateix, en alguns casos també s'hi inclouen les àrees NUTS 3 adjacents a aquelles. En segon lloc, les àrees de la cooperació transnacional corresponen a totes les unitats territorials NUTS 2 de la UE, agrupades en macroregions. Per últim, l'àrea de la cooperació interregional correspon a tot el territori de la UE, sense cap mena d'agrupació.

Al més d'Interreg, la UE ha disposat d'altres ajuts específics, menys desenvolupats que l'anterior, que donen suport a la cooperació territorial amb i per regions frontereres d'estats tercers: Phare CBC, Tacis CBC, Cards i Meda. En aquest cas la cooperació tenia altres finalitats afegides, ja que, a més de tractar-se de regions amb grans disparitats en quant al seu desenvolupament (econòmic, social...), l'articulació de les relacions de col·laboració entre la UE i aquests estats era un tema d'importants connotacions polítiques. El programa Phare CBC (creat el 1989 i redefint el 1994) tenia per objectiu donar suport a la cooperació transfronterera als estats de l'Europa

¹³⁴ Els projectes estaven destinats a regions frontereres amb dificultats en relació a dos aspectes: d'una banda, en aquelles que la separació institucional evitava una gestió coherent dels ecosistemes i, de l'altra, les localitzades a la perifèria dels centres econòmics estatals respectius (Comissió Europea, 2000).

¹³⁵ ECU (European Currency Unit), unitat monetària reemplaçada per l'euro (€), al valor d'1€ = 1€.

¹³⁶ El capítol IIB corresponia a la finalització completa de xarxes energètiques i el IIC a la cooperació en l'àrea de la planificació regional, especialment pel que fa a la gestió dels recursos hídrics.

central i oriental amb frontera amb la UE (fins al moment del seu ingrés)¹³⁷; el Tacis CBC (creat el 1991) a les regions frontereres orientals de la Comunitat d'Estats Independents (CEI)¹³⁸; el Cards (creat el 2001) als estats dels Balcans occidentals¹³⁹; i el Meda (creat el 1996) a les regions frontereres dels estats de la conca mediterrània no pertanyents a la UE¹⁴⁰. Per últim, en aquesta mateixa línia, encara cal fer referència als instruments creats per al recolzament de la cooperació descentralitzada en el marc dels Programes de Cooperació Externa (Bossuyt, 2008). Entre aquests és destacable el programa Urb-Al, creat el 1995 i destinat a la cooperació entre col·lectivitats locals de la UE i de l'Amèrica Llatina.

El Consell d'Europa: programes financers de cooperació territorial i derivacions del Conveni-marc de Madrid

En aquesta mateixa línia, el Consell d'Europa va crear el 1995 un programa d'assistència per al desenvolupament de la cooperació transfronterera a l'Europa central i oriental. El programa, dirigit pel Committee of Advisers, inclou l'assistència tècnica i legal per a l'establiment d'acords transfronterers i la creació d'entitats de cooperació, denominades sovint "euroregions".

En quant a la ratificació del *Conveni-marc de Madrid*, la major part dels estats optaren, sens dubte, per l'establiment d'acords interestatals previs, en detriment de l'autonomia local i regional que l'acord atorgava a les col·lectivitats territorials. En aplicació d'aquesta opció s'han anat rubricant des de finals de la dècada de 1980, però principalment durant aquesta tercera etapa, amb retards destacables respecte a les ratificacions, diferents acords i tractats en els que es delimiten les àrees de cada estat on són aplicables els acords i es defineixen les modalitats de cooperació que poden establir les col·lectivitats territorials. Estableixen, per tant, quines col·lectivitats territorials poden constituir estructures de cooperació territorial i de quin tipus. A data de 2007, han entrat en vigor un total de dotze acords interestatals, com es mostra en el mapa anterior (figura 3.18), entre els que es poden citar, per exemple, la *Conveni BENELUX*, de 1986 (entre Bèlgica, Luxemburg i els Països Baixos), l'*Acord d'Issenburg-Anhalt*, de 1991 (entre Alemanya i els Països Baixos), l'*Acord de Roma*, de 1993 (entre França i Itàlia) o el *Tractat de Baiona*, de 1995 (entre França i Espanya), entre d'altres. Paral·lelament encara resten diversos tractats per ser redactats i signants, com els corresponents a les fronteres d'Eslovàquia, Malta, Geòrgia i Azerbaidjan. D'altra banda, el *Conveni-marc de Madrid* fou ampliat amb dos protocols addicionals, el 1995 i el 1998 (subjectes també a ratificació), destinats al reforçament de la cooperació transfronterera i a la cobertura de la cooperació interterritorial respectivament.

¹³⁷ El programa Phare CBC (*Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies Cross-Border Cooperation*) cobria originalment a Polònia i Hongria; més endavant s'estengué als 10 estats de l'Europa oriental que accediren a la UE el 2004 i el 2007 (Bulgària, Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Polònia, Romania i Txèquia) i, fins al 2000, també els estats coberts pel programa Cards (veure nota al peu número 138).

¹³⁸ El programa Tacis CBC (*Technical Aid to the Commonwealth of Independent States Cross-Border Cooperation*) cobreix Armènia, Azerbaidjan, Bielorrússia, Geòrgia, Kazakhstan, Kirguizistan, Moldàvia, Rússia, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraïna i Uzbekistan. Mongòlia també va ser coberta entre 1991 i 2003.

¹³⁹ El programa Cards (*Community Assistance for Reconstruction, Development and Stability in the Balkans*) beneficia els estats d'Albània, Bòsnia i Hercegovina, Croàcia, Macedònia, Montenegro i Sèrbia.

¹⁴⁰ El programa Meda (*MEasures D'Accompagnement*) cobria els estats d'Algèria, Egipte, Israel, Jordània, Líban, Malta (fins a la seva entrada a la UE), Marroc, Síria, Palestina, Tunísia, Turquia i Xipre (fins a la seva entrada a la UE).

Conseqüències del recolzament financer en la creació d'entitats de cooperació

Moltes de les euroregions i altres entitats anàlogues constituïdes durant aquesta tercera etapa han aparegut precisament per a poder gestionar les accions finançades pels Interreg i, per tant, tingueren un paper important en la implementació dels programes operacionals (Perkmann, 2002; Boira, 2004a; Aranda, 2005). Igualment ocorregué amb el programa del Consell d'Europa (CoE, 2006a). Aquesta relació directa pot veure's, per exemple, en el cas de la frontera entre Àustria i Alemanya: fins a l'adhesió del l'estat austríac a la UE, l'any 1995, no hi va haver cap euroregió; amb posterioritat i fins a 1998 se'n crearen cinc, totes elles comptant amb finançament d'Interreg (Perkmann, 2002; Triantaphyllides, 2005). En aquest context de creixement induït, virtualment en totes les fronteres internes de la UE i en pràcticament totes les externes, han estat creades estructures de cooperació, seguint el model de l'Euregio o alguna altra de similar, que treballen majoritàriament amb objectius i estratègies a llarg termini (ARFE, 1997 i 2000). Tanmateix, després de la fi del finançament europeu algunes han passat a la inactivitat o directament a dissoldre's.

Paral·lelament, motivat per la creació d'Interreg i la pèrdua de rellevància del Consell d'Europa en l'àmbit de la cooperació territorial, moltes de les comunitats de treball s'han estancat pel que fa a la seva importància política i al seu pressupost. Així mateix s'ha reduït el nombre d'entitats creades emparades sota aquest organisme. En aquesta tercera etapa n'han estat constituïdes set, sis de les quals cobreixen la totalitat de la frontera hispano-portuguesa. Triantaphyllides (2005) suggereix que aquesta situació, en comparació a l'auge de l'euroregió, és resultat de la menor adequació de la comunitat de treball per assumir un rol actiu en l'execució de les polítiques de la UE.

El cas concret de l'Europa oriental

Arribats a aquest punt, és interessant d'explorar el desenvolupament concret a l'Europa oriental, que es produeix de forma posteriorment immediata a la caiguda dels règims comunistes. A més de la creació, el 1989, del programa Phare (inicialment per a Polònia i Hongria) i del programa d'assistència del Consell d'Europa el 1995, durant la primera meitat de la dècada dels 90 se signaren acords interestatals de cooperació en temes específics o bé generals, més o menys similars als tractats subjectes al *Conveni-marc de Madrid* (Brinkhoff i Martinos, 1997; CoE, 2006a). Entre aquests es poden citar els tractats entre Hongria i Ucraïna, de 1991, o entre Hongria i Eslovènia, de 1992. La confluència d'aquests tres elements conduí a l'establiment ben aviat de les primeres iniciatives de cooperació. A tall d'exemple, la primera entitat creada fou l'Euroregió Neisse-Nisa-Nysa, formada per col·lectivitats locals d'Alemanya –havent estat ja annexionada l'Alemanya oriental–, Polònia i Txecoslovàquia (després Txèquia), establint-se els primers contactes pel maig de 1991 i essent constituïda oficialment pel desembre del mateix any. En aquesta mateixa direcció, de ràpid allunyament del comunisme i d'acostament a l'Europa comunitària, actuaren els estats; així, Polònia, Hongria i Txecoslovàquia¹⁴¹ (després Txèquia i Eslovàquia) constituïren

¹⁴¹ La República Popular de Polònia desaparegué el 19 de juliol de 1989; la República Popular d'Hongria el 23 d'octubre de 1989; la República Socialista Txecoslovaca el 29 de març de 1990; i la República Democràtica Alemanya el 3 d'octubre de 1990.

pel febrer de 1991 l'anomenat Grup de Visegrád¹⁴², un organisme supraestatal que ha donat cert suport i assistència a la creació d'estructures de cooperació territorial entre les col·lectivitats territorials d'aquests estats (Medve-Bálint, 2008a i 2008b).

En tot cas, en els primers anys la creació d'estructures de cooperació fou més aviat vacil·lant i desenvolupada amb certa prudència (ARFE, 2000), i no va ser fins a mitjans dels 90 que es produí un creixement accelerat. El seu ràpid creixement és degut a un doble procés: d'una banda, a una política de transició que comportarà una lleugera descentralització administrativa (creació de col·lectivitats regionals) i, de l'altra, l'inici del procés de negociació per a l'adhesió a la Unió Europea, essent un dels aspectes a valorar la promoció de la cooperació transfronterera i l'obligatorietat a participar en el programa Phare i el programa d'assistència del Consell d'Europa. La cooperació territorial fou concebuda i/o percebuda com un mecanisme útil per preparar l'adhesió dels estats a la UE. En aquest sentit, la cooperació fou promoguda en tres àmbits principals. En primer lloc, impulsant el procés de democratització i participació de la ciutadania en els mecanismes de cooperació; segon, restablint i normalitzant els contactes a nivell cultural, econòmic i polític entre les regions frontereres; i tercer, adaptant i desenvolupant estructures administratives eficaçes per poder implementar les ajudes financeres de la UE en matèria transfronterera (el programa Phare).

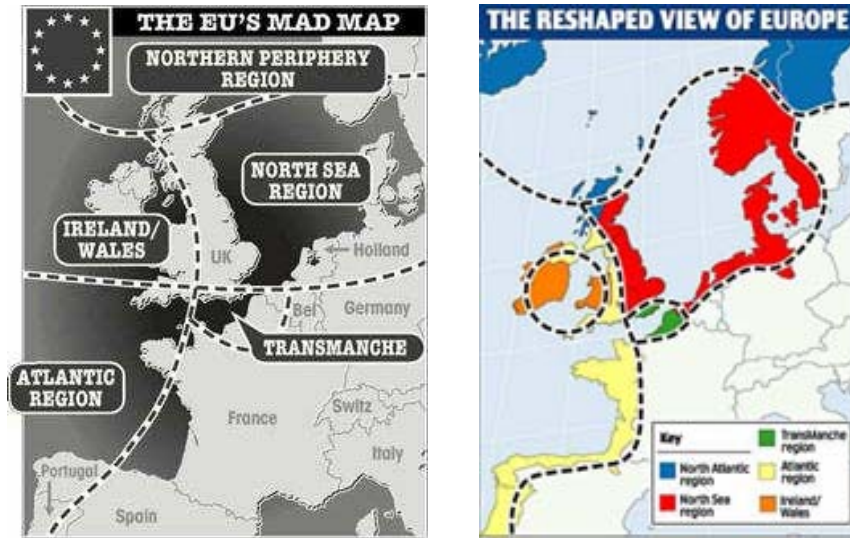
Acceptació i reticències metageogràfiques

Una darrera característica d'aquesta etapa és l'amplia acceptació en els àmbits polític, econòmic, legal, acadèmic... que la cooperació territorial persegueix únicament interessos a escala i nivell local i regional, i que les autoritats locals i regionals cooperen dins dels límits que estableixen les seves competències. La normalització associada a aquesta acceptació porta a resoldre, d'altra banda, les deficiències en els mecanismes per a la seva promoció, difusió, estudi o anàlisi. Així, per exemple, són abordades qüestions tant bàsiques com la inexistència d'estadístiques sobre la cooperació i les regions transfrontereres, fins llavors subjectes i dependents de les estadístiques estructurades en els metaterritoris estat i regió (Diekmann et al., 2000).

Tanmateix romanen encara algunes reticències per part d'alguns sectors estatistes i estatalistes que, malgrat ser minoritaris, reflecteixen el temor a la pèrdua de sobirania dels estats o de la integritat territorial, així com al canvi metageogràfic. En són un exemple, tot i no ser representatius, els sectors euroescèptics britànics en relació als espais de cooperació del programa Interreg IIIB (figura 3.20). En critiquen, en primer lloc, que el Regne Unit quedi dividit en diferents macroregions que, a més, inclouen regions del "continent" i, en segon lloc, que s'elimini l'estat britànic durant el procés. D'altra banda, alguns estats, així com també col·lectivitats regionals, mostren reserves envers aquelles iniciatives fundades real o suposadament en identitats nacionals, culturals o lingüístiques minoritzades (Hkli, 2001; Letamendía, 2008; Medve-Bálint, 2008b).

¹⁴² L'acord de constitució del Grup de Visegrád fou signat al castell de Visegrád (Hongria), al mateix lloc on el 1335 els monarques de Bohèmia, Polònia i Hongria acordaren la creació de noves rutes comercials per accedir més fàcilment a d'altres mercats europeus. La metàfora és evident: la col·laboració interestatal i l'accés a l'Europa comunitària.

Fig.3.20: Oposició a les àrees de cooperació territorial des de la *mGeo E* en mosaic-estatista

Font: *The Sun*, 04-09-06; i *Daily Mail*, 04-09-06

3.2.4- Quarta etapa? (2006-...)

Característiques generals

És d'hora encara per determinar que el període iniciat a l'entorn de l'any 2006 sigui una nova etapa, però malgrat això la rellevància d'alguns dels canvis ocorreguts en relació al suport polític i financer de la Unió Europea i legal en tots els nivells, inclús en la UE, empeny a considerar-ho i a atorgar-li un tractament diferenciat. De fet, els canvis en aquest sentit indiquen un gir, no del tot mancat d'una certa paradoxa, en l'orientació de la cooperació de la UE. Alhora que manté i referma l'orientació més econòmica desenvolupada a partir de la segona etapa, assumeix també una orientació legalista i, en certa manera, administrativa, fins ara rebutjada i únicament assumida pel Consell d'Europa. Així mateix, s'institucionalitza el concepte de cooperació territorial. D'altra banda, una de les característiques a subratllar de la nova orientació de la UE és el reconeixement i promoció de la cooperació multinivell, en tant que participació conjunta de les autoritats locals, regionals i estatals (principi d'associació).

En canvi la resta de característiques, com la distribució territorial i el tipus de cooperació dominants, continuen reflectint la dinàmica anterior. Tanmateix, d'ençà el 2004 es detecta un lleuger descens en el nombre d'entitats de cooperació constituïdes, si bé és massa aviat per considerar-ho una tendència i poder-la avaluar. De totes maneres l'alentiment es pot deure al fet que a hores d'ara ja han estat cobertes virtualment totes les fronteres internes de la UE. Resten encara algunes àrees a cobrir, i en aquesta direcció la Unió Europea promou i recolza la formació d'iniciatives de cooperació amb i entre col·lectivitats territorials d'estats tercers, fent especial èmfasi a l'Orient Mitjà i als propers estats a d'adherir-s'hi (Triantaphyllides, 2005).

La Unió Europea: la nova política regional i la Cooperació Territorial Europea

En aquest sentit la quarta etapa es caracteritza pel desenvolupament en curs d'un nova política regional i de cohesió per part de la Unió Europea. El 2004 la Comissió Europea va adoptar un conjunt de proposicions legislatives per a la seva reforma, en acord al que s'establí en l'*Estratègia de Lisboa*¹⁴³ (2000) i l'*Estratègia de Göteborg* (2001) (Comissió Europea, 2003a), a aplicar a partir de 2007. La reforma comprèn un reglament general per al conjunt dels Fons Estructurals i de Cohesió (FEDER, FSE i Fons de Cohesió)¹⁴⁴ i tres reglaments específics per a cada un d'ells (Ayrall et al., 2006). Entre d'altres qüestions, es deroga la delimitació en regions Objectiu 1, Objectiu 2 i Objectiu 3, que són substituïdes per quatre zones: les regions de convergència (les anteriors Objectiu 1), les phasing-out, les phasing-in i de competitivitat i ocupació (les anteriors Objectiu 2 i 3). La nova categorització continua mantenint el finançament prioritari en les regions menys desenvolupades (regions de convergència).

D'altra banda, la nova política de cohesió es reorganitza en tres grans objectius: *Convergència* (amb el 81'54% dels fons), *Competitivitat Regional i Treball* (15'95%) i *Cooperació territorial* (2'82%). Amb la promulgació d'aquest darrer es contempla per primera vegada la cooperació territorial com un objectiu en si mateix, i no com una matèria transversal als objectius fixats. Està destinat a afavorir un desenvolupament equilibrat del territori europeu, que preveu l'augment i millora de l'eficiència en la implantació i acció dels projectes de cooperació. La concreció d'aquest objectiu parteix de l'experiència obtinguda en el programa Interreg III que, juntament amb els programes anteriors, no havien resolt satisfactòriament la impossibilitat de les entitats de cooperació per a poder planificar i gestionar projectes.

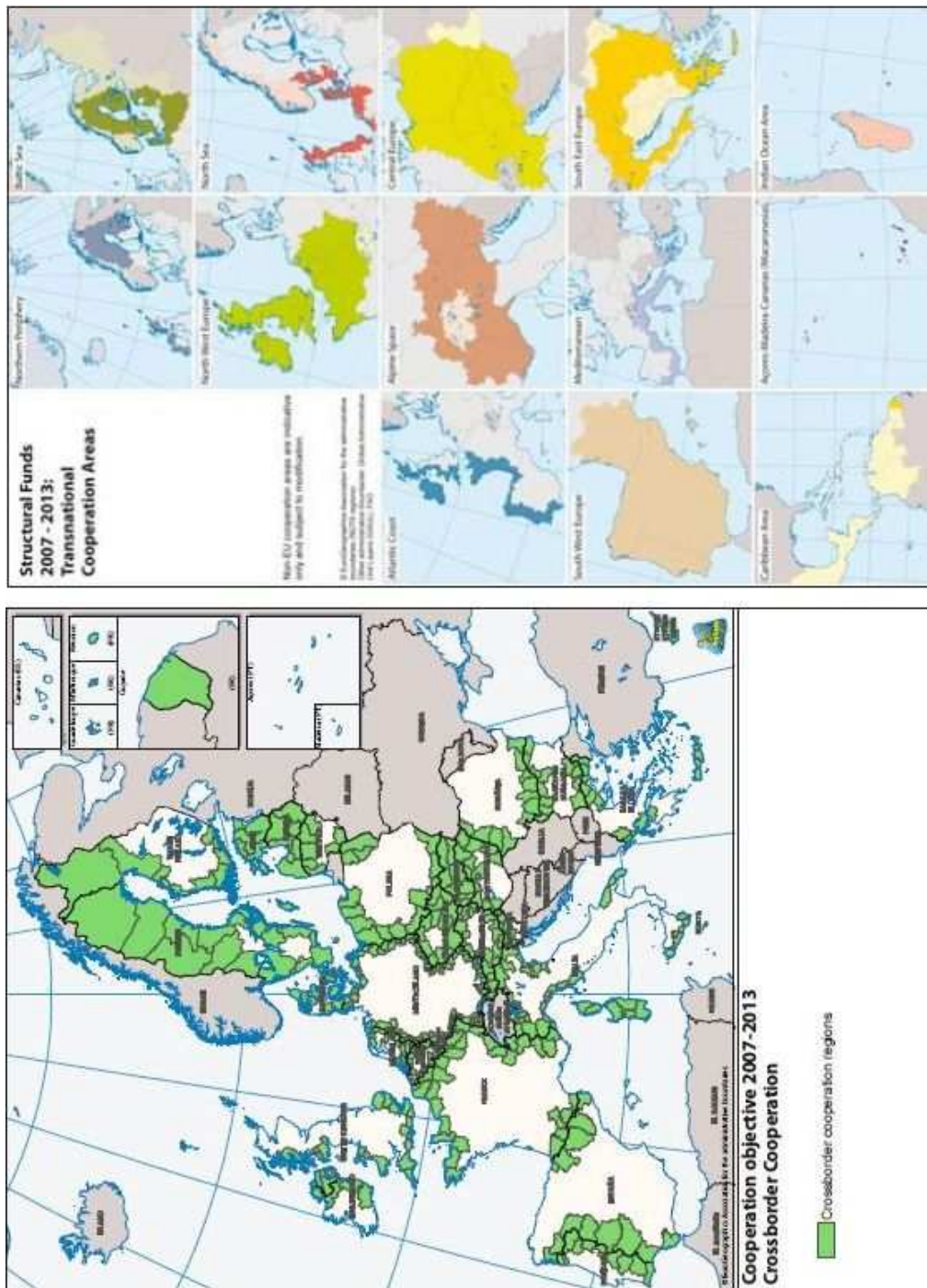
En aquest context va ser substituït el que hauria estat el quart programa Interreg pel programa de "Cooperació Territorial Europea (2007-2013)". No es tracta tant d'una substitució com més aviat d'una incorporació de modificacions i, en aquest sentit, Beltran (2008a, p.3) senyala que la "Cooperació Territorial [Europea] no deixa de ser un Interreg perfeccionat". Continua essent conegut comunament amb aquesta denominació, inclús en els àmbits oficials, si bé el terme no té cap significació legal ni oficial, llevat d'alguns programes operacionals que l'han mantingut (Ayrall et al., 2007). Internament comprèn els mateixos tres capítols d'Interreg III, amb lleugeres diferències (Wolfe, 2007). En primer lloc, en el paquet de temàtiques prioritàries s'assumeixen la innovació i el desenvolupament tecnològic, de l'*Estratègia de Lisboa*, i la sostenibilitat, de l'*Estratègia de Göteborg*; en segon lloc, les àrees elegibles augmenten, conseqüència de l'ampliació de la UE i dels àmbits territorials dels programes operacionals; i, en darrer lloc, el nombre de programes operacionals es redueix malgrat l'ampliació de les zones elegibles, fruit de l'eliminació i/o fusió d'alguns programes anteriors amb l'objectiu de millorar-ne la gestió i eficàcia. Les àrees elegibles en els dos primers capítols es mostren en el següent mapa (figura 3.21); l'àrea de la cooperació interregional continua essent la totalitat del territori de la Unió Europea. La dotació econòmica, que continua augmentant, és d'un total de 8.700M €, mantenint un pes relatiu dels

¹⁴³ L'*Estratègia de Lisboa* també és coneguda com *Agenda de Lisboa* i *Procés de Lisboa*. Fou aprovada pel Consell Europeu a la ciutat de Lisboa, al març de 2000, i revisada posteriorment al 2004.

¹⁴⁴ *Reglamento (CE) n° 1083/2006 del Consejo, por el que se establecen las disposiciones generales relativas al Fondo Europeo de Desarrollo Regional, al Fondo Social Europeo y al Fondo de Cohesión y se deroga el Reglamento (CE) n° 1260/1999*, d'11 de juliol de 2006

capítols similars als anteriors períodes: a la cooperació transfronterera correspon el 70% (amb 52 programes operacionals), a la transnacional el 23% (13 programes) i a la interregional el 7% restant (amb 4 programes, només un dels quals correspon estrictament a la cooperació interregional, Interreg IVC, amb el 3'7%). D'altra banda, la consecució dels nous projectes ha de respectar, com en els anteriors programes, els principis d'associació i adicionalitat.

Fig.3.21: Àrees de cooperació transfronterera i transestatal (2007-2013)

Font: Comissió Europea

També han estat modificades la resta d'Iniciatives Comunitàries de cooperació per a estats tercers (Takis CBC, Meda...). El conjunt d'aquests programes ha estat substituït bé per l'Instrument d'Assistència a la Preadhesió (IPA)¹⁴⁵, per als candidats i potencials candidats a l'adhesió, o bé per l'Instrument Europeu de Veïnatge i Associació (IEVA)¹⁴⁶, per als estats que no tenen perspectives d'adhesió. Un aspecte concret d'aquests instruments continua sent la cooperació transfronterera, cofinançada pel FEDER.

Conjuntament amb la formulació de la Cooperació Territorial Europea es procedeix, prenent una orientació legalista, a l'aprovació el 2006 d'un nou organisme amb personalitat jurídica, les Agrupacions Europees de Cooperació Territorial (AECT). Malgrat el simbolisme de la seva creació, no és un fet aïllat en el context europeu. S'emmarca en una clara dinàmica reguladora que s'està produint també des del Consell d'Europa i des d'alguns estats (França especialment). En conjunt, els canvis introduïts i, sobretot, les expectatives generades han portat a qualificar aquesta quarta etapa de "cooperació de segona generació" (Menezes, 2008).

Les AECT estant subjectes al *Reglament sobre les AECT*¹⁴⁷, que va entrar en vigor l'any 2007, inspirant-se en certa manera en la regulació de les AEIE, i constitueix la primera regulació jurídica en matèria de cooperació territorial en l'àmbit de la UE. Teòricament la regulació de les AECT representa un pas decisiu en la superació de les dificultats que ha hagut d'afrontar la implantació i desenvolupament de la cooperació territorial des dels seus inicis. En aquest sentit aporta significatius avantatges respecte a les normatives existents, en la mesura que, d'una banda, cobreix totes les modalitats de cooperació entre col·lectivitats pertanyents als estats membres de la UE i, de l'altra, supera algunes de les limitacions del *Conveni-marc de Madrid* (Beltran, 2007b i 2008b; Schneider i Salambo, 2007; Embid i Fernández de Casadevante, 2008). De la mateixa manera que el *Conveni-marc*, permet la creació d'organismes amb personalitat jurídica, si bé tractant de suplir les deficiències respecte a la col·laboració establerta per mitjà d'organismes. Una de les millores, per exemple, aportades per les AECT és la gestió directa del finançament europeu, mitjançant el reforçament del principi d'associació (Beltran, 2007b i 2008a). En certa manera, les AECT s'aproximen a una unitat administrativa amb entitat pròpia. D'altra banda el reglament també intenta posar solució a la vaguetat existent sobre el dret aplicable en les activitats de les entitats de cooperació. Paral·lelament, el *Reglament* també permet eliminar part de l'autonomia atorgada i reconeguda a les col·lectivitats territorials en el *Conveni-marc* en traslladar el principi d'associació a la creació i constitució d'entitats de cooperació. A diferència de la regulació del Consell d'Europa, aposta per la creació d'organismes participats per les col·lectivitats subestats i, si així ho desitgen, els estats. Fins a finals de 2008, han estat constituïdes 4 entitats que s'hi han

¹⁴⁵ L'Instrument d'Assistència a la Preadhesió (IPA) –en anglès *Instrument for Pre-Accession Assistance* (IPA)– està destinat als següents estats: Albània, Bòsnia i Hercegovina, Croàcia, Macedònia, Montenegro, Sèrbia i Turquia.

¹⁴⁶ L'Instrument Europeu de Veïnatge i Associació (IEVA) –en anglès *European Neighbourhood and Partnership Instrument* (ENPI)– està destinat als següents estats: Algèria, Armènia, Azerbaidjan, Bielorrússia, Egipte, Geòrgia, Israel, Jordània, Líban, Líbia, Moldàvia, Marroc, Palestina, Rússia, Síria, Tunísia i Ucraïna.

¹⁴⁷ *Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council on a European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC)*, de 5 de juliol de 2006.

acollit¹⁴⁸, a les que cal afegir algunes més en procés o que han manifestat el seu interès per fer-ho. La majoria d'aquestes es tracta, de fet, d'entitats de cooperació prèviament existents.

El Consell d'Europa: més derivacions del Conveni-marc de Madrid, i altres regulacions

Paral·lelament, el Consell d'Europa (en concret el seu Comitè d'Experts sobre cooperació transfronterera) està treballant des del 2004 en la viabilitat d'un tercer protocol addicional al *Conveni-marc de Madrid*, en relació a la creació de les Agrupacions Transfrontereres de Cooperació Territorial (ATCT) (Beltran, 2008a; Secretaría de Estado de Cooperación Territorial, 2008). Els objectius d'aquest organisme serien els mateixos que els de les AECT, fent èmfasi en la resolució dels obstacles que presenta la normativa precedent. En tot cas, sembla que l'entrada en vigor del *Reglament sobre les AECT* suposa un esforç afegit, en tant que el Tercer Protocol haurà de contemplar la seva compatibilitat i complementarietat (CoE, 2006b; Beltran, 2008b). La discussió sobre les ATCT afecta també a la forma concreta que prendrà l'acord: bé un tercer protocol o bé un conveni autònom que no requereixi la ratificació dels protocols 1 i 2 i, per tant, poder ser ratificada independentment (Secretaría de Estado de Cooperación Territorial, 2008). D'altra banda, com indica Beltran (2008a), la simultaneïtat de treballs sobre els organismes de cooperació elaborats des de la Unió Europea i des del Consell d'Europa ha estat vist amb un cert recel per part del CdE.

En aquesta mateixa direcció de reforç jurídic, cal fer esment encara a dues regulacions més. D'una banda la regulació jurídica d'un nou organisme de cooperació, l'eurodistricte o districte europeus, el 2004 en el marc de la legislació francesa sobre les llibertats i responsabilitats locals¹⁴⁹. El districte europeu està basat en processos de microcooperació local i implantat, per ara, majoritàriament, com en d'altres ocasions, al llarg de la frontera entre França, Alemanya i Suïssa. Aquesta llei afecta directament als acords interestatals signants per França, de manera que poden acollir-s'hi totes les col·lectivitats territorials no franceses subjectes a aquests acords. En segon lloc, el Parlament Europeu va aprovar la institucionalització de l'euroregió el 2005¹⁵⁰, en adoptar la seva promoció i ús com a instrument de cooperació territorial, d'acord al reglament de les AECT. La resolució referma els àmbits d'interès de la cooperació (activitats econòmiques, cultura, educació, turisme,...) i, complementàriament, afegeix per primera vegada altres àmbits com la lluita contra la delinqüència, el tràfic de drogues o el frau organitzat.

Acceptació i reticències metageogràfiques

La creació i intensificació dels organismes apuntats, especialment la AECT, ha posat de manifest altra vegada la reticència dels estats per por a perdre sobirania. Així, mentre s'estava ultimant el *Reglament*, vint-i-tres estats membres de la UE, albergaven seriosos dubtes sobre aquest organisme. La principal preocupació, com en ocasions anteriors, era la formació d'estructures

¹⁴⁸ Les AECT a data de 12 de desembre de 2008 són: Eurometropole Lille-Kortrijk-Tournai (FR-BE) (28 de gener de 2008), Euroregion Ister-Granum (SK-HU) (6 de maig de 2008), Galicia-Norte Portugal (ES-PT) (22 de setembre de 2008) i Euroregió Pirieneus-Mediterrània (ES-FR) (3 de desembre de 2008).

¹⁴⁹ *Loi n°2004-809 relative aux libertés et responsabilités locales*, de 13 d'agost de 2004.

¹⁵⁰ *La función de las «euroregiones» en el desarrollo de la política regional*, PE 360.073v02-00, de 19 d'octubre de 2005.

administratives a l'interior dels seus territoris, basant-se en el fet que les col·lectivitats regionals i locals no necessitarien l'autorització del govern central per a crear-ne.

3.3- ASPECTES PARTICULARS DE L'EVOLUCIÓ GEOGRÀFICA I HISTÒRICA DE LA COOPERACIÓ TERRITORIAL (DE CARÀCTER ESPECÍFIC) A LA MEDITERRÀNIA NORD-OCCIDENTAL

En les línies que segueixen s'exposen les principals característiques en relació al recolzament tècnic, legal i financer a les iniciatives de cooperació territorial endegades a l'àrea de la Mediterrània nord-occidental (l'Europa sud-occidental), una de les àrees identificades en el subcapítol anterior. Es tracta tant d'exemplificar el desenvolupament concret de la cooperació en un espai europeu dotat de particularitats pròpies com de mostrar els aspectes que incideixen directament en l'Arc Mediterrani. L'exposició segueix l'estructura les quatre etapes històriques descrites pel període 1950-2008, a les que s'ha afegit un període d'antecedents.

Els antecedents de la cooperació territorial, qüestió tractada en l'apartat 3.3.1, es localitzen especialment en les àrees de muntanya (els Pirineus i, en menor grau, els Alps), i de caràcter transfronterer. Així mateix es manifesta l'existència, si bé en menor mesura, de xarxes de relacions de caràcter interregional i transestat. Aquests casos no són tractats com una part contínua de la història de la cooperació territorial endegada a mitjan segle XX en tant que entre ambdós períodes històrics existeix una important discontinuïtat metaestructural. Mentre que la moderna cooperació territorial reflecteix l'emergència de la *mGeo E* en xarxa i transversal, en oposició a la *mGeo E* en mosaic-estatista, els antecedents referits reflecteixen, pel contrari, una tipus metageogràfic anterior enfrontat amb l'emergent i, posteriorment, consolidada *mGeo E* en mosaic-estatista. Aquell tipus anà llanguint fins a la crisi del model de desenvolupament agrícola. En tot cas els dos tipus de *mGeo E* oposats a la *mGeo E* en mosaic-estatista tenen en comú la prevalença de l'autonomia de les col·lectivitats territorials i la col·laboració.

En els Pirineus i els Alps la història de la cooperació territorial és molt més antiga que l'arc temporal estudiat, al llarg de les fronteres dels quals existeix una "llarga tradició de cooperació informal" (Ricq, 1996, p.64), en tant que des de fa segles es reconeix l'existència d'uns vincles socials i d'unes propietats, drets i usos comunals que superen els límits dels estats actuals o dels seus antecessors (Clara, 1990; Harguindéguy, 2007b). A aquest respecte cal tenir en compte, com adverteix necessàriament House (1959), que en el dret internacional públic la línia fronterera només és un límit de sobirania, i no pas de propietats o usos. L'existència d'aquells elements a banda i banda de les fronteres va conduir en alguns casos a l'establiment d'una sèrie d'acords entre poblacions i valls veïnes, com foren els tractats de passeries¹⁵¹, en l'àmbit dels Pirineus, o les cartes

¹⁵¹ Els tractats de passeries (o patzeries) són coneguts també com a *tractats de ligas e patzerias* o *cartas de patz*, en occità, *traités de lies et passeries*, en francès, *patzarias*, en basc, i *pactos de facerías*, en aragonès (i d'aquí al castellà). En tots els casos l'etimologia prové de la paraula occitana "patz" (pau), pronunciat <'pats> o <'pas>. El mot també a donat origen a les paraules "patzer" (occità), "pacero" (castellà) i "paceño" (aragonès) per a designar els habitants de les comunitats subjectes a aquests acords.

de llibertat, concretament la carta dels escartons¹⁵², en els Alps occidentals (Brunet i Vivier, 2002; Viader, 2005). Aquests acords, de caràcter local, regulaven qüestions polítiques i socials i delimitaven l'aprofitament conjunt de les pastures frontereres, la propietat sobre zones forestals, establien drets de pas per alguns ports de muntanya... Segons Roigé et al. (2002 i 2003) reflectien una explotació comunal dels recursos. Paral·lelament també es poden enumerar alguns antecedents, escassos d'altra banda, de cooperació transestat i interregional en el conjunt de la Mediterrània nord-occidental. Abans de la dècada de 1950 ja s'havia produït alguna experiència en aquesta direcció que es pot considerar en certa manera com a precedent. Bàsicament es tracta dels contactes establerts entre personalitats i entitats de Catalunya i les regions del sud de França, amb o sense caire cultural o panoccitanista. En aquest punt no es contempla, més enllà del seu impacte historiogràfic, l'existència històrica de la Corona d'Aragó i la seva expansió mediterrània, remembrada en algunes ocasions per a justificar i/o validar la cooperació territorial en aquest espai, en la mesura que no constituïa una estructura que tingués per objectiu la cooperació entre territoris subjectes a entitats político-administratives diferents, sinó que era una entitat política en si mateixa¹⁵³.

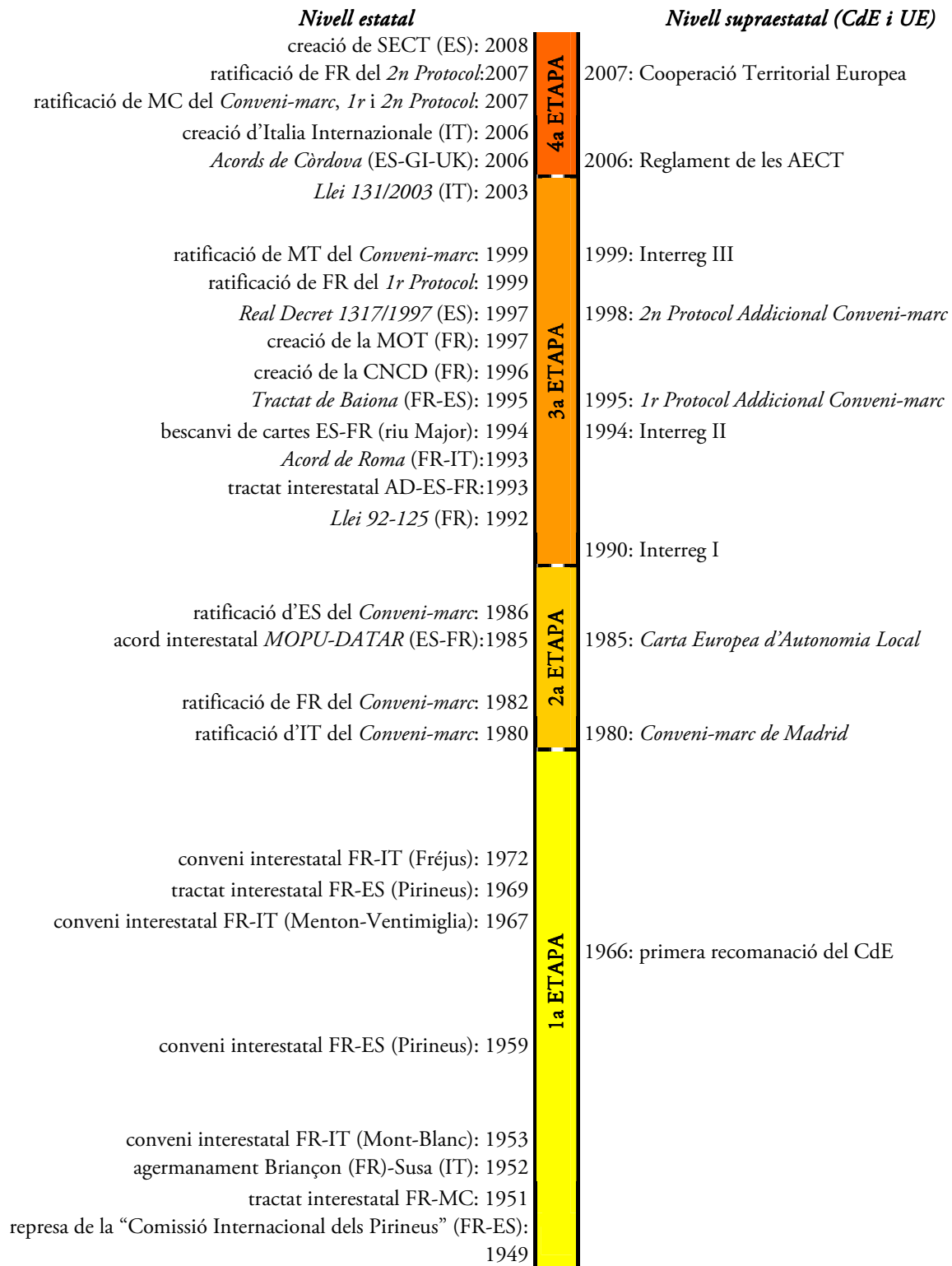
La mostra d'aquests antecedents es realitza, no per justificar històricament l'existència de la present cooperació territorial en l'àmbit territorial d'estudi, sinó per posar de manifest dos aspectes. En primer lloc, que la cooperació territorial, especialment la transfronterera, s'inicia amb anterioritat a l'actual fenomen i al moment metageogràfic de la globalització. I, en segon lloc, aportar elements que permetin subratllar certs paral·lelismes entre ambdós fenòmens.

Posteriorment s'analitzen les quatre etapes, cada una de les quals constitueix un apartat (3.3.2, 3.3.3, 3.3.4 i 3.3.5). S'hi fa referència al recolzament atorgat o motivat per dos nivells político-administratius diferenciats. Per una part, el procedent dels tres principals estats d'aquesta àrea (Espanya, França i Itàlia), sens detriment dels tres microestats i el territori britànic d'ultramar que la completen (Andorra, Malta, Mònaco i Gibraltar –el Regne Unit–). De l'altra, pels dos organismes supraestats europeus implicats (Consell d'Europa i Unió Europea). En aquest sentit són objecte d'atenció el desenvolupament de la legislació estatal, en cas d'existir, en relació a la cooperació territorial (entre col·lectivitats de diferents estats i, en alguns casos, del mateix estat), el procés de ratificació del *Conveni-marc de Madrid* (1980) i la consegüent aplicació dels acords interestatals que n'han derivat, o la concreció dels programes operacionals de les iniciatives comunitàries Interreg I, II i III i Cooperació Territorial Europea, entre d'altres. En el text també hi són referits els acords, tractats o convenis de cooperació intergovernamental, amb l'objectiu de mostrar l'existència d'un interès i necessitats de cooperació a banda i banda de les fronteres, alhora que l'exclusió i reserves dels estats a la participació de les col·lectivitats subestats.

¹⁵² El terme *escartons*, en occità, pot derivar tant dels verbs “escartonar” o “escartairar” (repartir la part entre quatre membres) com “escartar” (dividir en quatre parts); els tres casos deriven al seu torn del numeral “quart”, pronunciat en occità <'kart>. Aquest mateix terme s'utilitza també en piemontès (llengua a partir de la qual passà, sense alteracions, a l'italià); en canvi ha sofert canvis en francès, *écartons*, si bé el mot original també s'usa.

¹⁵³ La Corona d'Aragó ha estat utilitzada en la justificació, per exemple, de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània (Díez i Pinazo, 2005; Jordi, 2005). Aquest argument ha estat en ocasions acceptat acríticament pels investigadors que ho testimonien o, fins i tot, l'adopten com a propi. Aquest és el cas de Díez i Pinazo (2005, p.139), per a qui la Corona d'Aragó esdevé una mena de mancomunitat: “La Corona d'Aragó mancomunava en peu d'igualtat el Regne d'Aragó, el Comtat de Barcelona i el Regne de València”.

Fig.3.22: Cronograma del recolzament a la cooperació territorial a la Mediterrània nordoccidental (1949-2008)

en vermell: cooperació intergovernamental; *en negre*: cooperació territorial *

AD (Andorra), ES (Espanya), FR (França), GI (Gibraltar), IT (Itàlia), MC (Mònaco), MT (Malta) i UK (Regne Unit)**

Elaboració pròpia

Pot avançar-se que, de la mateixa manera que a bona part d'Europa, el recolzament ferm a aquest fenomen s'inicia a la segona etapa, però que esdevé plenament efectiu a partir de la tercera. En línies generals els estats de la Mediterrània nord-occidental mostren les característiques d'aquesta trajectòria comuna, si bé amb algunes singularitats a subratllar en comparació a la resta d'Europa, així com a l'interior d'aquest mateix àmbit territorial. De fet, cada estat i, consegüentment, cada frontera interestatal presenta un diferent ritme de desenvolupament, de manera que les etapes generals descrites no sempre s'hi adequen. En el cronograma (figura 3.22) s'indiquen els principals successos relacionats amb el suport i recolzament a la cooperació territorial.

Les particularitats existents en cada estat són fruit, com s'ha apuntat a nivell teòric en l'anterior apartat 3.1.3, de diversos factors que han intervingut en la configuració i desenvolupament dels espais de la cooperació, que tant els han obstaculitzat com facilitat en unes direccions concretes. En aquest sentit cal tenir en compte l'impacte dels següents set factors, de diferent índole (des del caràcter polític-administratiu fins al físic):

- a) El tradicional centralisme estatal de França, Espanya i Itàlia, mostrat en importants reticències, reserves i oposicions a la cooperació territorial o, inclús, a la participació dels nivells subestats en la cooperació intergovernamental, i que ha derivat en retards en l'aplicació de les regulacions supraestats de la cooperació, en mancances en la difusió de la informació des de les autoritats centrals a les subestats...
- b) El procés de descentralització d'aquests estats ha derivat en un diferent nivell competencial polític-administratiu de les col·lectivitats territorials (des d'una descentralització legislativa, governativa i financera en el cas espanyol fins a una descentralització únicament administrativa en el cas francès). Així mateix ha derivat també en la possessió de diferents competències per part de les col·lectivitats territorials, donant a lloc a no correspondències a banda i banda de la frontera interestatal.
- c) Les diferències i discrepància entre les legislacions estatals, tant en el pla metalingüístic com en la seva concreció en les matèries de cooperació (ordenació del territori i planificació, medi ambient, cultura, activitats econòmiques, sanitat...) i en la cultura administrativa de cada estat han representat també un factor que ha obstaculitzat el desenvolupament d'iniciatives de cooperació de naturalesa jurídica amb estructura. Consegüentment, s'ha recorregut bé a organismes de cooperació *de facto* bé a modalitats de naturalesa jurídica sense estructura.
- d) La microescala i l'estatus particular en l'àmbit internacional i europeu dels estats d'Andorra, Malta (colònia britànica fins 1964) i Mònaco, així com de Gibraltar, territori britànic d'ultramar (colònia fins a 1981) ha comportat una major complexitat, fractures i buits en el desenvolupament de les iniciatives.
- e) Les diferències en el procés d'integració europea, des d'un rol impulsor en els casos francès i italià (ambdós estats fundadors del Consell d'Europa el 1949 i de la CEE el 1957) fins a les adhesions tardanes dels estats espanyol (el 1977 al CdE i el 1986 a la CEE), maltès (el 1965 al CdE i el 2004 a la UE), andorrà i monegasq (únicament al CdE, el 1994 i el 2004 respectivament) ha derivat en diferències pel que fa a l'accés a les recomanacions i propostes, regulacions jurídiques i fons de finançament de la cooperació territorial.

- f) El caràcter muntanyenc de les fronteres franco-espanyola-andorrana (els Pirineus) i franco-italo-monegasca (els Alps), o insular d'alguns estats (Malta) i regions (illes Balears, Còrsega, Sardenya i Sicília) han determinat el caràcter de les iniciatives de cooperació.
- g) Les barreres lingüístiques derivades de les llengües oficials dels estats han travat la comunicació i la comprensió en el desenvolupament de les iniciatives de cooperació. En la mateixa direcció han actuat els problemes quotidians i/o trivials existents entre les col·lectivitats i autoritats territorials, així com l'existència de prejudicis i clixés, la manca de capacitat i/o voluntat de comprensió i gestió de les diferències anteriors.

3.3.1- Antecedents: les passeries i els escartons, i altres col·laboracions

Fent un parèntesi al fenomen de la cooperació territorial de la segona meitat del segle XX, resulta d'interès fer referència a alguns processos cooperatius anteriors que, en certa manera, es poden considerar com a antecedents. D'ençà l'hegemonia de l'estatisme han entrat sovint en conflicte amb la sobirania dels estats (administració judicial, sobirania fiscal...) (Sahlins, 1985 i 1993). Com ja ha estat apuntat, en bona mesura aquestes experiències corresponen a acords de cooperació local amb un cert caràcter transfronterer: les passeries i els escartons, l'origen dels quals se situen al segle XIV, i que, amb més o menys èxit, es perllongaren en alguns casos aïllats fins als anys 1950 i 1960. D'altra banda, si bé amb un menor pes, també s'han detectat algunes experiències en l'àmbit interregional i transestatal, des de la segona meitat del segle XIX i fins a la Guerra Civil Espanyola (1936-39) i la Segona Guerra Mundial (1939-45), que les paralitzà.

En l'àmbit transfronterer es té constància de tractats de cooperació entre comunitats muntanyenques dependents d'estats diferents des de l'època medieval (acords verbals almenys ja des dels segles XI i XII, i per escrit des del XIV). Tanmateix va ser durant l'època moderna i fins als segles XVIII i XIX, depenent de cada cas, quan aquests van tenir una major importància, amb la signatura de nous acords i constants renovacions (House, 1959; Poujade, 1998 i 2006; Roigé et al., 2002 i 2003; Harguindéguy, 2004). Aquesta temporalitat no és casual, i va paral·lela a la progressiva hegemonia dels estats, els conflictes entre ells i, sobretot, la seva territorialització. També és paral·lela a la creixent competència entre dos tipus metageogràfics, la *mGeo E* en mosaic-estatista i una *mGeo E* oposada, si més no en quant a la permeabilitat dels límits territorials, i el progressiu domini de la primera, com es reflecteix en alguns acords dels segles XVIII i XIX en relació a la fixació de límits en el marc del procés d'institucionalització dels municipis. El domini de la *mGeo E* en mosaic-estatista també és patent en les recents interpretacions i anàlisis d'aquest tipus d'acords. Així, per citar només alguns exemples, per a House (1959) es tracta de situacions "extraterritorials", en referència a la territorialitat dels estats, o per a Guilera (1963) són sempre tractats "internacionals".

Similarment a algunes de les actuals iniciatives de cooperació, la lògica d'aquells acords parteix sobretot de la configuració del medi geogràfic i de la necessitat de col·laboració econòmica (per a gestionar els recursos forestals, ramaders, minerals...), social (per a mantenir i enfortir els lligams comunitaris i culturals) i polític-administratiu (per a mantenir la pau i les relacions de veïnatge entre habitants de diferent nacionalitat). De fet algunes de les iniciatives de cooperació existents

actualment es justifiquen històricament en l'existència d'aquests acords transfronterers, com en el cas dels escartons en alguns projectes finançats per Interreg (Granet-Abisset, 2006) i en algunes de les entitats de l'Arc mediterrani analitzades.

La fixació dels límits estatals (s.XIX)

Per alguns autors, com Muñoz (1995), els antecedents de la cooperació estrictament transfronterera no es produeixen fins l'existència d'una frontera estatal clarament definida i establerta, argumentació realitzada des d'una posició metageogràfica en mosaic-estatista. Segons aquesta perspectiva només cal remuntar-se fins a uns 150 anys enrere, moment a partir del qual els pactes locals entre les comunitats muntanyenques transfrontereres passen a estar regulats per tractats internacionals entre els estats francès i espanyol o sardo-piemontès (i italià). A nivell històric els tractats franco-espanyol, franco-piemontès (i franco-italià) i franco-monegasco s'engloben en la política internacional del règim de Napoleó III (1852-1870).

En el cas de la frontera franco-espanyola, els tractats de passeries passen a estar subjectes al *Tractat dels Límits* (1856, 1862 i 1866)¹⁵⁴ i les seves corresponents disposicions addicionals (1858, 1863 i 1868), els treballs dels quals foren duts a terme per la Comissió de Delimitació dels Pirineus (1853-1868). En el cas de la frontera francoitaliana, les propietats i usos transfronterers queden fixats amb el *Segon tractat de Torí* (1860)¹⁵⁵ i la seva corresponent disposició addicional de 1861. Amb posterioritat a la Segona Guerra Mundial la frontera és modificada de nou amb lleugeres variacions pel *Tractat de París* (1947)¹⁵⁶ (House, 1959; Lucarno, 2000). En la frontera dels Alps, de fet, ja s'havia produït una primera limitació un segle abans, amb el *Primer tractat de Torí* (1760)¹⁵⁷ entre França i Savoia, pel qual es definien de forma restrictiva els drets de propietat extraterritorial i les propietats comunals en sòl estranger (House, 1959).

Per a les fronteres amb Andorra no existeix un reconeixement global com el que representa el *Tractat dels Límits* i només es compta, per a la frontera hispano-andorrana, amb l'*Acta de delimitación de la frontera entre San Julián y España*, de 1856¹⁵⁸. Mònaco presenta un cas similar i amb el *Traité conclu pour régler la situation des communes de Menton et de Roquebrune*¹⁵⁹, de 1861, s'establia la frontera definitiva amb l'estat francès.

¹⁵⁴ El *Tractat dels Límits*, en rigor anomenat *Tractat de Baiona*, per ésser signat en aquesta ciutat, es compon de fet de tres tractats: de delimitació de la frontera entre Espanya i França en el tram comprés entre Guipúscoa i Navarra (2 de desembre de 1856); del tram des de Navarra al principat d'Andorra (14 d'abril de 1862); i del tram des d'Andorra fins a la Mediterrània (26 de maig de 1866) (Salhins, 1985; Clara, 1990; Muñoz, 1995; i Roigé et al., 2003).

¹⁵⁵ El *Tractat de Torí*, de 24 de març de 1860, formalitza l'annexió del ducat de Savoia i el comtat de Niça per part de l'estat francès, cedits pel Regne de Sardenya.

¹⁵⁶ Pel *Tractat de París*, de 10 de febrer de 1947, França s'annexiona les comunes de Tende i La Brigue, fins llavors d'Itàlia. Per saber-ne més pot veure's (House, 1959; Lucarno, 2000).

¹⁵⁷ El *Tractat de Torí*, també conegut com *Tractat dels Límits*, de 24 de març de 1760, ratificava la frontera entre la Savoia, d'una banda, i el Delfinat i la Provença, de l'altra (Andreis, 1973).

¹⁵⁸ Per saber-ne més i la seva incidència en els tractats de passeria pot veure's Roigé et al. (2003).

¹⁵⁹ El *Traité conclu pour régler la situation des communes de Menton et de Roquebrune*, de 2 de febrer de 1861 i signat a París, formalitzava l'annexió a França de Roquebrune-Cap-Martin i Menton. Amb aquest tractat Mònaco deixava de compartir frontera amb Itàlia i passava a tenir-ne únicament amb França (d'Onofrio, 1996).

Els tractats internacionals, a banda de procedir a la fixació de les fronteres estatals, reconeixen l'existència dels acords entre les comunitats pirinenques i alpines. Aquest fet, en opinió de Roigé et al. (2002 i 2003) o Sahlins (1993), reflecteix una interessant paradoxa sobre les interrelacions entre el nivell estatal i el comunal. Al marge d'això, establien uns marges d'interdicció per als tractats de passeries i similars, restringint-ne la personalitat jurídica i privant-ne drets, alhora que evitaven la consecució de nous.

D'altra banda, pel *Tractat de Límits* fou establert un organisme de cooperació transfronterera intergovernamental, la Comissió Internacional dels Pirineus (CIP) (no ha de confondre's amb la Comissió de Delimitació dels Pirineus), amb l'objectiu de resoldre tots els problemes que poguessin derivar-se de la seva interpretació i vetllar per la seva aplicació correcta (Poumarède, 1998; Salas, 2003; Tambou, 2000). La CIP fou creada el 1875 pels estats francès i espanyol, per mitjà d'un intercanvi de cartes, i actualment segueix activa i constitueix la més antiga de les comissions frontereres permanents a Europa. Aquest organisme està participat únicament pels governs d'ambdós estats, amb l'exclusió explícita de la presència de representats de les col·lectivitats locals i regionals. Inicialment estava limitada a la cooperació en el curs del riu Bidasoa, si bé posteriorment, el 1887, els seus poders van ser ampliat per al conjunt de la frontera franco-espanyola i a tots els problemes que la rodegen: delimitació i violació de territori, prats, pesca, comunicacions per carretera i ferrocarril, telecomunicacions, infraestructures, sanitat, problemes hidràulics, medi ambient... incloent-hi la resolució dels problemes derivats dels tractats de passeries. Des de llavors, les seves funcions no s'han modificat.

Els tractats de passeries

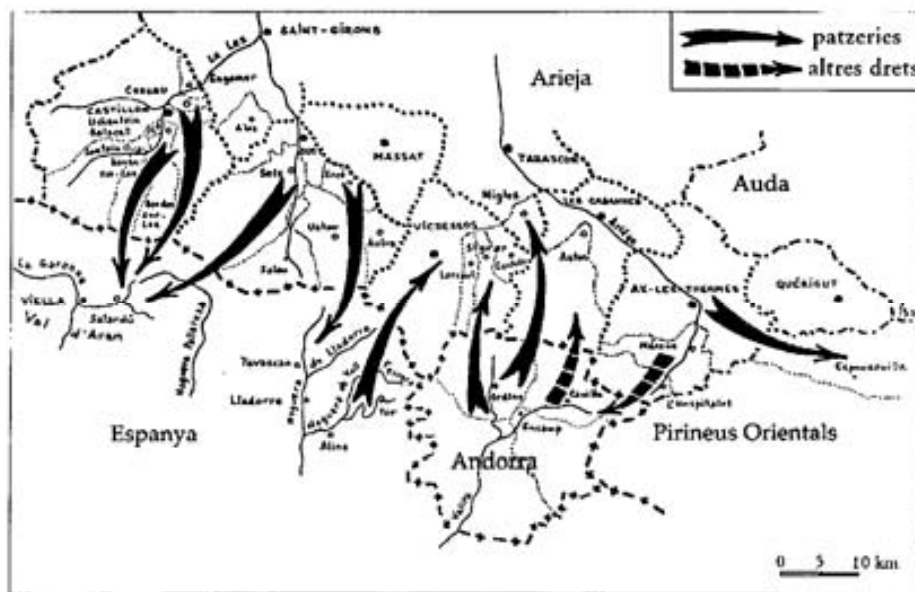
En l'àmbit dels Pirineus, les primeres experiències de cooperació transfronterera es produeixen amb els tractats de passeries, que queden subjectes als tractats internacionals signats entre els estats espanyol i francès i, en menor mesura, amb Andorra. D'acord amb Roigé et al. (2002 i 2003) i Poujades (1998 i 2006), les passeries eren sobretot tractats comercials i de protecció mútua en front de les freqüents guerres entre Espanya i França, i per a la preservació del comerç i les pastures conjuntes dels seus bestiar en terres frontereres. Mitjançant aquests acords també es garantia la lliure circulació de persones, es decidia la possessió en comú de pastures o espais forestals i s'establien mecanismes per a superar els conflictes entre valls i poblacions frontereres. Ara bé, anaven més enllà en tant que "expressaven la voluntat de les comunitats locals d'afirmar la seva autonomia davant de l'Estat" (Roigé et al., 2003, p.119).

Abans del *Tractat de Límits*, entre els segles XVI i XVIII es produí una important efervescència dels tractats de passeries, com a conseqüència, d'una part, de l'oblit d'aquestes zones per part de les monarquies espanyola i francesa i, de l'altra, per mantenir les relacions econòmiques, comercials i socials en cas de guerra (des de les Guerres de Religió fins a la Guerra de Successió) (Poujade, 2006). L'abast i importància dels acords, així com el funcionament autònom respecte els estats, han portat a alguns historiadors a qualificar els Pirineus com una mena de confederació a l'estil dels cantons suïssos, format per un conjunt de repúbliques pirinenques (Cavallès, 1910) o, inclús, d'esbós del "Mercat Comú" (Guilera, 1963). En front d'aquesta tesi, Forne (1991) insisteix en no caure en una visió romàntica dels tractats de passeries.

En tot cas el *Tractat de Límits* (1856-1866) i l'*Acta de delimitación de la frontera entre San Julián y España* (1856) van extingir aquesta “confederació”, però al mateix temps van elevar a la categoria de tractat internacional els tractats de passeries, subjectant-los a les legislacions estatals i establint acords d'ús exclusiu o compartit de diverses zones de la serralada. A banda dels acords reconeguts, existeix un nombre gens menyspreable d'altres pactes que no foren contemplats en els tractats internacionals, a pesar del seu origen també medieval o, en alguns casos, posterior.

Del conjunt de passeries que s'establiren cal destacar, per la seva dimensió, el *Tractat del pla d'Arrem* (de 1513) que agrupava vint-i-tres valls dels Pirineus centrals (de la Ribagorça, Pallars, Comenge i Coserans), i el *Pacte de Canfranc* (de 1514) que agrupava nou valls d'Aragó i el Bearn (Harguindéguy, 2007b; Poujade, 2006). No obstant, els tractats solien concernir només dues valls, com en la major part dels trams de Catalunya i Andorra (Poujade, 1998; Camiade, 2001; Roigé et al., 2002 i 2003). En aquest àmbit particular, majoritàriament dels acords es refereixen a passeries de la Val d'Aran amb els pobles veïns dels parçans de Bagnères-de-Luchon i de Saint-Béat (departament de l'Haute Garonne). Segueixen, en ordre d'importància, els establerts entre els pobles de la Cerdanya i el Capcir, i entre pobles de la Cerdanya i l'Alt Urgell amb Andorra i d'Andorra amb l'Ariège (figura 3.23). Per últim, en menor mesura es troben els establerts entre poblacions del Pallars Sobirà i de l'Ariège, pràcticament reduïda al cas dels ports de Salau i Muntanyola, i des de la Cerdanya vers a la Mediterrània, concentrant-se majoritàriament en el tram entre Setcases (al Ripollès) i Albanyà (a l'Alt Empordà). Segons Roigé et al. (2002 i 2003), els acords al Pirineu català i andorrà poden classificar-se en quatre grans tipus: de possessió exclusiva i perpètua de pastures a l'altra banda de la frontera; d'ús conjunt de prats i aigua; d'ús conjunt de llacunes i cots frontereres o propers a la frontera; i, el darrer tipus, de reconeixement del dret de pas per un camí que creua a través de la frontera.

Fig.3.23: Tractats de passeries a la frontera de l'Arieja

Font: Camiade (2001)

La carta dels escartons

A diferència del que va ocórrer als Pirineus, o als Alps centrals i orientals, en l'àmbit alpí franco-italià no va desenvolupar-se una forta dinàmica d'establiment de tractats de cooperació. Una de les raons d'aquesta menor intensitat rau, entre d'altres, a una major fluctuació de la frontera entre els diferents estats i, consegüentment, en l'establiment constant de tractats internacionals, que limitaven els usos i propietats d'ambdós costats, en períodes anteriors respecte als franco-espanyols. D'ençà el segle XVIII, amb la signatura del Tractat d'Utrecht (1713) i els successius tractats de Torí (1760 i 1860) i, sobretot, la Revolució francesa (1789) i les seves conseqüències, els drets, usos i propietats extraterritorials van ser més aviat l'origen de conflictes (Andreis, 1973; House, 1959; Lucarno, 2000). Aquest és el cas, per posar un exemple, de la captació, transport i ús d'aigua en l'àrea dels Alps marítims (la conca del riu Roya), que es resolgueren amb la signatura de nous tractats i l'adequació dels drets locals als límits estatals (Lacroix i Bacq, 2007).

Els principals acords de cooperació cal cercar-los amb anterioritat al segle XVIII, essent el cas més conegut el de la carta dels escartons, un estatut fiscal, jurídic i polític privilegiat del que gaudiren algunes valls alpines entre els segles XIV i XVIII (Fournier, 2002; Vivier, 2002). A part d'aquest acord, únic en la frontera alpina, no es coneixen tractats similars d'una intensitat comparable a les passeries en aquest àmbit, malgrat l'existència d'alguns acords de pasturatge, abeurament i drets i propietats comunals (Brunet i Vivier, 2002; Viader, 2005; Granet-Abisset, 2006; Lacroix i Bacq, 2007).

La *Carta dels Escartons* o, més pròpiament, *Grande Charte des Libertés Briançonnaises* fou signada el 1343 i es mantingué vigent fins a 1713, en el cantó italià, i 1789, en el francès, per la qual 51 comunitats alpines, liderades per la ciutat de Briançon i agrupades en quatre escartons¹⁶⁰ (figura 3.24), obtingueren una certa autonomia a l'interior del Delfinat i del regne de França, una vegada aquell s'hi integrà. Com mostra Vivier (2002) el contingut de la *Carta* es basteix i reposa en els acords de pasturatge establerts al segle XIII entre les diferents valls. La *Carta* organitzava el funcionament del Gran Escarton o Escarton General, així com el funcionament intern de cada un dels escartons, amb seus respectius drets i deures i, més important per al tema tractat, les relacions establertes entre les diferents valls. Aquesta situació, bastant anòmala respecte al context que l'envoltava, ha dut a alguns historiadors a parlar de l'existència *de fet* d'un estat quasi independent de les monarquies francesa i savoiana, denominat com a “república dels escartons”, la “congregació dels escartons” i tractada de “democràcia burgesa” o d’“estat mínim” (Fabre, 2004; Fournier, 2002; Vivier, 2002), una situació similar a la produïda en relació als tractats de passeries.

Des d'un punt de vista estrictament de la cooperació transfronterera, no pot parlar-se'n en propietat fins que, pel *Tractat d'Utrecht*, els escartons d'Oulx, de la vall Varache i de Pragelato passen a estar totalment controlats pel regne de Piemont-Sardenya, que en deroga l'autonomia política i fiscal; en el costat francès es derogà amb el nou règim sorgit de la Revolució de 1789 (per decisió, paradoxalment, dels propis escartons). Tanmateix continuaren vigents, al menys fins

¹⁶⁰ Els quatre escartons corresponen a les valls del Briançonnais, Queyras, valls d'Oulx i vall Varache. Un cinquè escartó, Pragelato, s'hi afegí posteriorment, per segregació de l'escartó d'Oulx.

al *Tractat de Torí* de 1760 i les posteriors disposicions addicionals, els drets de pas, pasturatge, beuratge... existents entre les valls i recollits en la *Carta* (Fabre, 2004). La seva supressió es produí progressivament com a conseqüència dels conflictes generats pels propis tractats fronterers. Ara bé, al marge dels tractats interestatals, les relacions quotidianes transfrontereres entre les valls es continuaren duent a terme (relacions familiars i d'amistat, festivitats, fluxos laborals...), fins al punt que, encara ara, les valls són anomenades en ocasions “valls binacionals”.

Fig.3.24: Les valls alpines dels “escartons”

Font: Boyrie-Fénié i Fénié (2007)

Precedents de caràcter interregional i transestatal

En quant a la cooperació interregional i transestatal, cal fer referència encara a algunes xarxes de contactes. Sense retrocedir més enllà de final de segle XIX i inici del XX, el seu origen es troba en relacions a nivell cultural o científic, establertes a títol individual o a nivell associatiu. En tot cas, en quant als agents que hi participaren, aquests antecedents es caracteritzen per la no participació dels ens administratius locals i regionals, llevat d'alguna excepció. A diferència de les passeries i els escartons, no es basen damunt d'una *mGeo E* anterior, sinó que poden estar indicant una prematura emergència de la *mGeo E* en xarxa i transversal interrompuda pels conflictes bèl·lics europeus de la primera meitat del segle XX.

En aquest context es pot citar, per exemple, les relacions entre societats mèdiques catalanes i franceses que, a mitjans de la dècada de 1930, haurien pogut conduir a la creació d'una primera entitat de cooperació interregional hospitalària si no hagués estat per la irrupció de la Guerra Civil espanyola¹⁶¹. Fruit de relacions prèvies, els dies 9 i 10 de juny de 1935 es trobaren a Barcelona els representants de dues filials de la Société de Radiologie Médicale de France, la Société de Radiologie du Litoral Méditerranéen (dels actuals Languedoc-Rosselló, PACA i Còrsega) i la Société d'électro-radiologie du Sud-Ouest (del Migdia-Pirineus i Aquitània), juntament amb els representants de la respectiva societat catalana (Guardiola i Baños, 2005). En aquella reunió va fixar-se una de segona trobada per a l'estiu de 1936, que ja no fou duta a terme.

Així mateix cal fer referència també a la cooperació entre l'Oficina de Relacions Meridionals, entitat fundada el 1928 a Barcelona, que va comptar amb el recolzament financer i polític de la Generalitat de Catalunya, sota la tutela de la qual es col·locà, i la Societat d'Estudis Occitans, fundada a Tolosa el 1930. La col·laboració entre ambdós organismes tenia per objectiu la promoció de les relacions entre Catalunya i Occitània, i fou activa fins a 1939. La fundació i relació d'ambdues entitats era deutora de les relacions entre intel·lectuals i literats de banda i banda de la frontera des de mitjans del segle XIX (Alquézar, 1992; Rafanell, 2006). De fet, en la base d'aquella col·laboració hi havia la relació personal entre Josep Carbonell i Loís Alibèrt, que es mantingué després de la supressió, per part del règim franquista, de l'Oficina de Relacions Meridionals. A desgrat dels pocs mitjans amb els que comptaren, els fruits d'aquella col·laboració foren nombrosos (viatges d'estudiants, organització d'actes commemoratius, intercanvi i difusió d'informació, foment de les relacions entre escriptors, i publicació de llibres i revistes).

3.3.2- Primera etapa (1958-1979)

Passant ja al període històric pròpiament estudiat, la primera etapa es caracteritza per una pràctica absència d'iniciatives de cooperació territorial, a diferència del que succeí a Alemanya, els Països Baixos o als estats escandinaus, malgrat que des de mitjans de la dècada de 1960 sorgiren diverses iniciatives i propostes dirigides al seu establiment. Una de les principals raons d'aquesta absència és la manca de competències de les col·lectivitats territorials, unit al centralisme i oposició dels estats. D'altra banda, els agermanaments entre pobles i ciutats, si bé no fou un fenomen tant intens com a l'Europa occidental, tampoc fou estrany. Una part important dels agermanaments tenien un marcat caràcter de veïnatge i proximitat i, per tant, potencialment transfronterer, especialment entre les poblacions que ja havien establert vincles anteriorment; de fet, un dels primers agermanaments europeus s'establí a l'antiga àrea dels escartons, entre Briançon i Susa el 1952.

Pel contrari, els estats establiren convenis i comissions intergovernamentals de cooperació transfronterera, iniciatives de les que estaven excloses les col·lectivitats territorials. En aquest sentit, el fenomen era paral·lel a la tònica general europea (Aykaç, 1994). Malgrat aquesta

¹⁶¹ Aquesta experiència pionera és citada actualment com un antecedent directe d'una entitat de cooperació, el Grup Oncològic Català Occità, fundat el 1992 i constituït per hospitals de Catalunya, Languedoc-Roussillon i Midi-Pyrénées.

característica comuna a Espanya, França i Itàlia, cal diferenciar entre uns contactes i relacions més freqüents en la frontera franco-italo-monegasca, i una de menys sovintejades en la franco-espanyola-andorrana. Sens detriment de les raons polítiques i l'estatus internacional i europeu d'ambdues zones frontereres, aquesta divergència contrasta amb la diferent intensitat en les relacions entre les comunitats muntanyenques dels Alps i els Pirineus. Tanmateix, durant aquesta primera etapa, aquestes relacions entren en decadència, fruit de les transformacions socio-econòmiques.

En primer lloc, els governs francès i italià signaren alguns convenis interestatals des de la dècada de 1950, especialment en relació a les infraestructures de transport per a permeabilitzar els Alps, així com una diversitat de matèries en les comunes frontereres de Menton i Vintimiglia, entre les quals cal destacar la captació i gestió d'aigua, la gestió del litoral, els fluxos laborals i els serveis sanitaris. El fet rellevant d'aquests convenis rau en que majoritàriament foren motivats des les col·lectivitats territorials, malgrat la seva impossibilitat en participar-hi, i inclús en alguns casos ja s'havien produït contactes previs informalment entre les autoritats territorials de cada costat. Serveixin d'indicador de l'existència d'un interès en establir col·laboracions transfrontereres.

En aquest context, per exemple, foren rubricats dos convenis franco-italians per a la construcció i explotació dels túnels de Mont-Blanc¹⁶², el 1953, i Fréjus¹⁶³ (*Frejús*), el 1972. Així mateix, el 1967 en fou signat un altre relatiu a la captació d'aigua freàtica de la conca del Roya, en territori italià (a Vintimiglia), per a la comuna de Menton¹⁶⁴. Posteriorment fou ampliat per a la resta de comunes orientals del departament dels Alpes-Maritimes (fins a Niça) i Mònaco, i pel tractament de les aigües residuals dels pobles fronterers italians (Mortola, Grimaldi i Latte) a la depuradora de Menton (Jouve, 1995; Ricq, 1996). Amb anterioritat a aquell conveni, el 1946, les autoritats comunals de Menton havien mantingut converses informals amb les respectives de Ventimiglia amb perspectives a la captació d'aigua freàtica (Lacroix i Bacq, 2007). Resulta interessant notar que en la major part dels casos es produïren retards considerables en l'entrada en vigor dels convenis, un tret que es repeteix constantment.

En aquesta mateixa direcció s'actuà en relació a la frontera franco-monegasca a partir de 1951, any en el que fou signat el primer conveni interestatal per a l'establiment d'iniciatives de cooperació intergovernamental¹⁶⁵ (Denert, 2004). Fins llavors els acords entre ambdós estats, d'ençà el tractat de 1861, no contemplaven la col·laboració mútua, únicament la francesa. Amb el marc legal que ofería el conveni de 1951 (i el convenis que l'ampliaren el 1963 i 1967) s'establí la *Commission mixte de coopération franco-monégasque*. Així mateix, per la seva aplicació se succeïren, en anys posteriors, diversos bescanvis de cartes i notes que concretaven els àmbits de cooperació, fins a cobrir una àmplia gamma de matèries (activitat farmacèutica, transports per carretera,

¹⁶² *Convention du 14 mars 1953, entre la République française et la République italienne, ratifiée par la loi n°57-506, de 17 d'abril de 1957.*

¹⁶³ *Convention du 23 février 1972, entre la République française et la République italienne, relative à la réalisation du tunnel du Fréjus et à son exploitation ratifiés par la loi n° 72-627, de 5 de juliol de 1972.*

¹⁶⁴ *Décret n° 74-299 portant publication de la convention franco-italienne relative à l'alimentation en eau de la commune de Menton (avec protocole annexé), signés le 28 de septembre 1967, de 4 d'abril de 1974.*

¹⁶⁵ *OS n°1063 relative a la convention de voisinage et d'assistance administrative mutuelle et échange de lettres, signé le 23 décembre 1951, de 14 de desembre de 1954.*

subministrament d'aigua, urbanisme, protecció civil...)¹⁶⁶. En menor mesura Mònaco també establí alguns acords de cooperació i intercanvis de cartes amb Itàlia, en qüestions de seguretat social i fluxos laborals, si bé no arriben a la magnitud i intensitat dels establerts amb França.

Paral·lelament a la cooperació intergovernamental, la cooperació a iniciativa de les col·lectivitats territorials, empreses i altres agents territorials no aparegué fins a la dècada de 1970, si bé l'any 1951 fou creada una experiència única i aïllada, la Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontières (CPFI) (Lanvers, 1985). Unit a aquesta iniciativa cal sumar les recomanacions del Consell d'Europa als estats francès i italià, d'ençà de la segona meitat dels 60, a permetre a les col·lectivitats territorials el desenvolupament d'iniciatives de cooperació. Aquestes propostes es materialitzaren a la dècada següent, amb la constitució de les primeres entitats de cooperació participades per col·lectivitats d'aquests estats (la Comunitat de Treball Arge-Alp, el 1972, o el Comité Régional Franco-Genevois, dos anys després). Així mateix s'establiren diverses relacions informals més o menys estables al llarg de la frontera francesa amb Alemanya, Bèlgica, Luxemburg i Suïssa i, en menor mesura, italiana amb Àustria i Suïssa. Pel contrari, a la frontera franco-italiana pràcticament no es produïren, llevat d'alguns contactes aïllats i puntuals, entre col·lectivitats dels departaments de Savoia i Alps-marítims i de les províncies de la Vall d'Aosta i Imperia i Cuneo respectivament. D'altra banda, a finals de la dècada dels 70 s'iniciaren els contactes que portarien, a l'inici de la següent etapa, a la creació de les comunitats de treball dels Alps occidentals i dels Pirineus.

A diferència de la frontera franco-italiano-monegasca, en la franco-espanyola les iniciatives de cooperació transfronterera van ser completament inexistents. De fet, Roldán (2001, p.47) senyala que la cooperació territorial espanyola va ser "molt apagada", inclús l'establerta amb Portugal "malgrat l'afinitat ideològica de les dues dictadures simultànies". L'estat espanyol no formava part de la CEE ni del CdE, fet que dificultava les possibilitats d'establir projectes de cooperació, si bé formar-ne part tampoc assegurava res, com demostren els casos francès i italià. Des dels estats espanyol i francès s'incidí poc en aquesta direcció i, quan va fer-se, es tractà també únicament d'acords bilaterals de cooperació intergovernamental, normalment canalitzats per la *Comissió Internacional dels Pirineus*, reactivada el 1949 sota la presidència del geògraf francès Jean Sermet (1949-1976) (Bosque, 1981). Algunes de les accions desenvolupades per la CIP en aquest període foren un projecte de conveni en relació a la contaminació del riu Bidasoa, el 1968, o el projecte de depuradora d'aigües conjunta de Puigcerdà i Bourg-Madame (la Gingueta d'Ix), el 1972 (Fernández de Casadavante, 1985).

La frontera franco-espanyola va comptar amb un nombre molt inferior d'aquest tipus d'acords – molts dels quals es quedaren en projecte –, essent els més importants els signats els anys 1959 i 1969, en relació als serveis comuns contra incendis forestals i socors, i cooperació cultural, científica i tècnica en l'àrea pirinenca¹⁶⁷ (Velázquez, 1978; Laborie i Palá, 1989; Comas, 1990; Sánchez, 2006). En base al segon acord podien establir-se programes de cooperació concrets

¹⁶⁶ Pot veure's una relació dels tractats bilaterals entre França i Mònaco (entre 1861 i 2005), inclosos dels bescanvis de cartes i notes i convenis, a la pàgina web del Departament de Relacions Exteriors del Principat de Mònaco: <http://www.relext.gouv.mc/315Diplomatie/wwwnew.nsf/Home>

¹⁶⁷ *Convenio de asistencia mutua entre los servicios contra incendios y de socorro franceses y españoles*, de 14 de juliol de 1959; i *Acuerdo de Cooperación Cultural, Científica y Técnica*, de 7 de febrer de 1969.

mitjançant el procediment de bescanvi de notes. Com en el cas anterior, tots els programes desenvolupats ho foren sempre per comissions intergovernamentals sense comptar amb la participació de les autoritats locals o regionals. El canvi de règim de l'estat espanyol a finals de la dècada de 1970, i en vistes al seu futur ingrés a la CEE (sol·licitat el 1977), afavorí la signatura de nous acords interestatals de cooperació. Així, en els primers mesos de 1978 foren establerts cinc acords amb estats de la CEE, dos dels quals en l'àrea de la Mediterrània occidental, França i Itàlia (Velázquez, 1978). De totes maneres, la nova situació política no tingué cap implicació envers a la participació de les col·lectivitats territorials.

D'altra banda, el Consell d'Europa proposà la viabilitat d'una entitat de cooperació a l'àrea dels Pirineus occidentals, entre Aquitània, el País Basc, Navarra i Cantàbria, que no es materialitzà.

En darrer lloc, cal fer referència a la inexistència d'una cooperació intergovernamental formal ni, inclús, informal en moltes ocasions, entre els estats d'Andorra, Espanya i França. Així mateix, en una situació similar d'inexistència de processos de cooperació es trobaven les colònies britàniques de Gibraltar i Malta (aquest darrer, poc després un estat independent) respecte a Espanya i Itàlia respectivament. No només no es produïren, sinó que, pel contrari, les relacions foren especialment adverses en el cas de Gibraltar, territori al que Espanya imposà restriccions de moviments entre 1954 i 1985, incloent-hi el tancament de la frontera. En els dos primers casos, fins a la tercera etapa, no s'afrontaren seriosament les possibilitats d'establir iniciatives i projectes comuns de cooperació, malgrat l'existència aïllada i puntual d'alguna experiència. Malta no ha establert, per ara, cap acord similar.

3.3.3- Segona etapa (1980-89)

Com en el context general europeu, la segona etapa es caracteritza per ser més aviat un període de transició entre l'anterior i la tercera. D'una banda, l'actitud dels estats envers a la participació de les col·lectivitats territorials en les iniciatives de cooperació intergovernamental no va variar respecte a l'etapa anterior. En quant a aquest tipus d'acords, apuntar simplement que es produí un augment dels establerts per l'estat espanyol, sobretot motivats per la seva propera adhesió a la CEE. De l'altra, els estats membres del Consell d'Europa procediren a ratificar, no sense retards, el *Conveni-marc de Madrid*, de 1980, i la *Carta Europea d'Autonomia Local*, de 1986. Així mateix en aquesta etapa aparegueren amb més o menys regularitat les primeres iniciatives de cooperació territorial, caracteritzades per una baixa intensitat de cooperació i majoritàriament d'escala i nivell locals (Balaguer, 1985; Langevin, 1985; Muñoz, 1995). En els pocs casos de cooperació d'alta intensitat, les entitats s'acolliren a organismes de cooperació *de facto*. En tot cas es poden observar dos processos diferenciats, un unit a les propostes del Consell d'Europa (les comunitats de treball) i, l'altre, a l'efervescència produïda per les expectatives generades a l'entorn de la reforma dels fons estructurals de la CEE.

En el context de domini de les reticències estatals, la cooperació intergovernamental amb exclusió de les col·lectivitats subestatals continuà tenint un paper important, inclús després de l'establiment dels objectius de la política regional europea. En aquest sentit, per exemple, i en el

cas concret de la frontera franco-espanyola, en base a l'acord de 1978 i en vistes a l'ingrés espanyol a la CEE, va ser recuperat i readaptat l'anterior tractat de 1969, donant a lloc a la rúbrica el 1985 de l'anomenat *Acord MOPU-DATAR*¹⁶⁸. A diferència del de 1969, es concentrava únicament en la cooperació en matèria d'ordenació del territori, en els àmbits de competència de la Delegation a l'Amenagement du Territoire et a l'Action Regionale (DATAR) i del Ministerio de Obras Públicas y de Urbanismo (MOPU), al marge de les competències que tenien en aquesta mateixa matèria les comunitats autònomes; l'àmbit territorial d'actuació era el fronterer (els Pirineus)¹⁶⁹. D'acord amb Comas (1990), l'acord representava i responia a l'emergència de la nova lògica geopolítica en l'ordenació del territori, l'europeisme i transfronterisme, amb vistes a l'obertura d'"un nou nivell d'intervenció, el de la CEE, amb els seus Instruments específics de política regional [...] a fi de pensar un sistema institucional basat en la referència a la globalitat del massís" (Laborie i Palá, 1989, p.17). En definitiva, l'acord cercava la futura percepció d'ajuts financers comunitaris en matèria de cooperació transfronterera, en un moment el que encara no estava clarament definit el rol que hi tindrien les autoritats i col·lectivitats territorials.

En quant a la signatura i ratificació de les regulacions jurídiques promogudes pel Consell d'Europa, especialment el *Conveni-marc de Madrid* i, de menor incidència, la *Carta Europea d'Autonomia Local*, els estats espanyol, francès i italià no tardaren en mostrar les seves incerteses sobre la conveniència o no de posar-les en pràctica en les seves fronteres comunes, sobretot en quant a la primera. Respecte a la primera regulació, serveixin d'indicadors dos aspectes. D'una banda, els tres estats es demoraren en la seva ratificació, com pot veure's en el quadre adjunt (figura 3.25), especialment en el cas espanyol, on entrà en vigor deu anys després de la seva aprovació pel Consell d'Europa.

Fig.3.25: Signatura i ratificació de les regulacions jurídiques sobre cooperació territorial

	<i>Conveni-marc</i> (21/05/1980)		<i>CEAL</i> (15/10/1985)	
	Signatura	Ratificació	Signatura	Ratificació
Andorra	---	---	---	---
Espanya	01/10/1986	24/08/1990	15/10/1985	8/11/1988
França	10/11/1982	14/02/1984	15/10/1985	17/01/2007
Itàlia	21/05/1980	29/03/1985	15/10/1985	11/05/1990
Malta	07/05/1999	---	13/07/1993	06/09/1993
Mònaco	18/09/2007	18/09/2007	---	---
Regne Unit (Gibraltar)	---	---	03/06/1997	24/04/1998

Font: Elaboració pròpia a partir de Consell d'Europa

De l'altra, els governs estatals aprofitaren els processos d'aprovació parlamentària per introduir-hi reserves força significatives, com en el cas italià en relació a les col·lectivitats territorials

¹⁶⁸ *Acuerdo de cooperación entre España y Francia en materia de ordenación del territorio*, de 31 de gener de 1985.

¹⁶⁹ Un dels resultats visibles d'aquest acord fou la publicació de l'atles *El Pirineo, presentación de una montaña fronteriza \ Les Pyrénées, présentation d'une montagne frontalière* (Laborie i Palá, 1989).

capacitats per a l'establiment d'acords, que les restringí a aquelles adjacents a la frontera interestatal o les situades en un marge de fins a 25 Km de la frontera. La postura dels microestats encara és pitjor, donat que Andorra ni tan sols l'ha signat, Malta ho va fer pràcticament vint anys després, si bé encara no l'ha ratificat, i Mònaco el signà i ratificà el 2007. Aquesta situació es reproduïx, més o menys, en la mateixa línia respecte a la *Carta Europea d'Autonomia Local*.

En el procés de ratificació del *Conveni-marc* els estats també establiren d'acord a l'article 2.2, de forma explícita (Itàlia, Malta i Mònaco) o implícita (Espanya i França), les col·lectivitats territorials empoderades per a la participació en iniciatives de cooperació territorial, essent els més restrictius el cas italià, com ja s'ha anotat, i els microestats (degut a la seva dimensió). En la següent taula (figura 3.26) es pot veure esquemàticament l'àmbit i nivells territorials corresponents:

Fig.3.26: Col·lectivitats territorials subjectes al *Conveni-marc de Madrid* per estats

	LAU 2	LAU 1	NUTS 3	NUTS 2	NUTS 1	especificacions
Andorra						
Espanya	<i>Municipi i agrupació de municipis</i>	---	<i>Província</i>	<i>Comunitat autònoma</i>	n.i.	
França	<i>Comunne i agrupació de comunes</i>	n.i.	<i>Départament</i>	<i>Région</i>	n.i.	
Itàlia	<i>Comune i Comunità montana</i>	---	<i>Província i agrupació de províncies</i>	<i>Regione</i>	n.i.	directament adjacents a la frontera o situades a 25 Km
Malta	<i>Kunsilli</i>	n.i.	n.i.	---	---	
Mònaco	<i>Commune</i>	---	---	---	---	
Regne Unit (Gibraltar)						

n.i.: no inclòs; ---: sense

Font: Elaboració pròpia a partir de Consell d'Europa

Els estats espanyol, francès, italià i maltès coincidiren en subordinar la implantació del *Conveni-marc* a l'establiment d'acords interestatals, mesura que estava contemplada en la mateixa legislació (article 3.2). Per a Ricq (1996) que els tres primers estats ho fessin no és sorprenent, i els situa en una mateixa categoria respecte a la resta d'estats europeus. Indica, a més, que la raó invocada pels tres estats és la mateixa: la important necessitat de dotar d'un fonament jurídic satisfactori per a totes les parts, en particular pel que fa a l'estat "estranger". Mònaco, pel contrari, és l'únic estat que permet a la seva única col·lectivitat subestatal¹⁷⁰ establir acords de cooperació sense necessitat d'estar subordinada al govern estatal.

¹⁷⁰ En la ratificació del *Conveni-marc* per part de Mònaco s'especifica que el nivell polític-administratiu d'aplicació és la comuna de Mònaco, l'única municipalitat existent en l'estat de Mònaco i, per tant, els límits territorials de la

Entre el retard acumulat en la ratificació del *Conveni-marc* i la lentitud dels estats en establir-los, els acords interestatals (el franco-espanyol i el franco-italià) no es rubricaren fins a la segona meitat de la dècada dels 90, ja plenament en la tercera etapa. Aquest retard, impeding la seva aplicació efectiva, constituïa un incompliment en els compromisos de promoció, desenvolupament i suport a la cooperació transfronterera. En el cas espanyol, Muñoz (1995)¹⁷¹ senyala que, havent seguit el debat mantingut en el Congrés dels Diputats en relació a la ratificació del *Conveni-marc*, l'elecció per a l'establiment d'un acord interestatal amb França (i Portugal en el seu cas) responia a la voluntat d'anul·lar pràcticament la poca autonomia local i regional en matèria de cooperació que el conveni establia i supeditar les iniciatives locals i regionals a l'aprovació estatal. Per contra, el govern espanyol argumentava que era necessari degut a l'asimetria institucional i jurídica amb França i Portugal. En els casos francès i italià es produïren situacions i argumentacions molt similars i, inclús, pràcticament idèntiques (Eckly, 1989; Jouve, 1995; Ricq, 1996).

La inactivitat dels estats, al marge de l'alentiment en la ratificació, tingué una segona conseqüència per a les col·lectivitats territorials: o bé no passaven d'una declaració de la voluntat de cooperar o bé s'havia de recórrer a les modalitats de cooperació *de facto* (Muñoz, 1995). En aquest darrer cas s'establiren acords i entitats de cooperació sobre bases protocol·làries no reconegudes pels estats i que se subjectaven legalment sobre l'adquisició de personalitat jurídica en cada un dels estats, donant a lloc en alguns casos a entitats amb doble personalitat. En aquest sentit, les entitats de cooperació creades sota aquesta fórmula s'assimilaven a les creades a l'Europa occidental durant la primera etapa. Aquesta segona opció prengué especial rellevància a partir de la promulgació de la política regional europea derivada de l'*Acta Única Europea*, en vistes al finançament previst o desitjat que la CEE destinaria als projectes de cooperació transfronterera. Així mateix, en el cas espanyol la motivació fou doble, en afegir-s'hi les expectatives (reals, potencials i imaginades) generades per la seva adhesió, el 1986.

En darrer lloc, en aquesta segona etapa se substanciaren les recomanacions del Consell d'Europa envers a la constitució de comunitats de treball als Alps occidentals, la Communauté de Travail des Alpes Occidentales (COTRAO) el 1982, i als Pirineus, la Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP) el 1983, de les que ja se'n parlarà en el capítol quart. Partint de l'impuls obtingut d'ambdues iniciatives, des del Banco Exterior de España es va proposar la creació de l'Euroregió de la Mediterrània Occidental (MEDOCC) (Sáenz de Buruaga, 1985), participada per les regions mediterrànies d'Espanya, França i Itàlia i articulada per les ciutats de Barcelona, Lió, Milà i Roma. En aquest mateix sentit, Rafael Juan Fenollar projectava també la creació d'una euroregió de la Mediterrània nord-occidental (Juan, 1985)¹⁷².

qual són coincidents als de l'estat. Les competències de la comuna, però, són molt limitades, restringides a l'organització d'esdeveniments culturals, artístics, festius i de lleure.

¹⁷¹ Muñoz (1995, p.19) escriu en el seu treball que "quatre anys després del fet [la ratificació per part d'Espanya del *Conveni-marc*], els acords interestatals encara no s'han produït". Curiosament, durant el procés d'edició de l'obra els governs espanyol i francès signaren l'acord interestatal corresponent, el *Tractat de Baiona*, el 1995. Al llibre s'hi afegí una addenda advertint d'aquest succés.

¹⁷² Durant el I Congrés d'Economia Valenciana, celebrat a València els dies 5,6 i 7 de desembre de 1984.

3.3.4- Tercera etapa (1990-2006)

La tercera etapa ha estat la més intensa i important de les quatre per a la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental en quant al recolzament polític-administratiu i financer rebut per part dels estats i dels organismes supraestats. Aquesta etapa està caracteritzada bàsicament per cinc fets en tres nivells diferents: dos a nivell estatal, dos en quant les relacions interestatals i, finalment, un en l'àmbit supraestatal. A nivell estatal es procedí a la promulgació de legislacions que permeten i regulen la cooperació territorial entre col·lectivitats, així com a la creació d'organismes de suport tècnic a la cooperació. Entre les regulacions, ja en el nivell interestatal, cal fer menció especial a la signatura i entrada en vigor dels tractats en conformitat al *Conveni-marc de Madrid*. Així mateix, durant aquesta etapa es formalitzaren els primers tractats de cooperació intergovernamental amb Andorra i Gibraltar. A nivell supraestatal, d'altra part, és d'obligada referència la posada en pràctica dels tres programes Interreg de la Unió Europea. Ambdós aspectes donaren cobertura legal i financera a les iniciatives de cooperació territorial, que tingueren un creixement espectacular. Cal matisar que la major part de les iniciatives tenen una intensitat de cooperació baixa i de naturalesa jurídica sense estructura, bàsicament motivades pel finançament europeu, mentre que una minoria han optat per modalitats de cooperació amb estructura. Paral·lelament, les iniciatives de cooperació resten subjectes i supervisades pels estats, ja sigui directament per la seva legislació o als tractats interestatals –i no al *Conveni-marc de Madrid*– o bé al principi d'“associació” de la política regional de la UE.

Legislacions estatals

En relació al primer aspecte, els estats espanyol, francès i italià introduïren, en diferents graus, enunciats específics en les seves respectives legislacions per permetre i regular la cooperació territorial i les relacions exteriors (CoE, 2006a), dinàmica que s'inscriví en el procés de descentralització estatal i de dotació de competències a les col·lectivitats territorials des de les dècada de 1970 i, sobretot, 1980 (Antona, 2004; Blatter et al., 2008; Jouve, 1995). Malgrat que en els tres casos el nivell dels canvis ha estat baix, França ha estat el que més l'ha legislat. Pel contrari, en els casos espanyol i italià, especialment aquest darrer, hi ha hagut un menor interès, que ha derivat en una major ambigüitat i limitacions.

L'estat francès va desenvolupar el 1992 una legislació relativa a l'administració territorial de l'estat¹⁷³ que, en l'apartat *Code Général des Collectivités Territoriales*, contempla i permet la cooperació territorial entre les col·lectivitats franceses i les seves respectives agrupacions amb col·lectivitats estrangeres o entre elles. La cooperació ha d'establir-se dins els límits competencials de les col·lectivitats territorials i respectant els compromisos internacionals de França. En regulacions posteriors (1995, 1999 i 2004) s'ampliaren i clarificaren alguns aspectes, com els organismes de cooperació amb personalitat jurídica que poden establir-se: els Groupements d'Intérêt Public (GIP), les Sociétés d'Économie Mixte Locales (SEML) i els Districts Européennes. En aplicació d'aquesta legislació, d'acord a les dades facilitades per la Commission Nationale de la Coopération Décentralisée (CNCD), a inicis de 2009 aproximadament 3.800

¹⁷³ *Loi d'orientation 92-125 relative à l'administration territoriale de la République*, de 6 de febrer de 1992.

col·lectivitats¹⁷⁴ han establert uns 8.000 acords de cooperació en 132 estats diferents, dels quals 4.600 són amb estats de la Unió Europea (la majoria amb Alemanya, a l'entorn de 2.200).

Els casos espanyol i italià són lleugerament diferents. La cooperació territorial no compta amb legislació pròpia anterior als acords interestatals que aquests estats establiren, sinó que és posterior. En l'estat espanyol fou aprovat el 1997 un procediment de comunicació a l'administració general de l'estat dels convenis de cooperació transfronterera¹⁷⁵, juntament amb els corresponents acords de desenvolupament d'aquell procediment a nivell autonòmic i local. Posteriorment, l'any 2003 s'afegiren modificacions a la *Llei Reguladora de les Bases Locals*, de 1985, de cara a modernitzar-la. En la nova llei¹⁷⁶ s'hi contempla la creació de consorcis transfronterers per a la gestió dels serveis públics locals, especialment en matèria d'infraestructures de transport i comunicacions, medi ambient i energies renovables. La llei també estableix l'àmbit territorial d'aplicació, essent totes les províncies amb frontera terrestre o marítima amb França, Andorra, Portugal, Gibraltar i el Marroc, així com les adjacents a aquestes.

A més de les lleis d'àmbit estatal, han de sumar-s'hi els articles que les comunitats autònomes hagin redactat en conformitat amb les lleis anteriors. Aquest és el cas dels estatuts d'autonomia aprovats des de 2006 (Andalusia, Aragó, Balears, Canàries, Castella i Lleó, Castella-la Manxa, Catalunya i País Valencià), que inclouen per primera vegada l'acció exterior, desplegada, entre d'altres mitjans, a través d'acords de col·laboració (Armengol, 2008). Així mateix recullen, si bé amb formulacions diverses, un marc per a l'actuació exterior de cada autonomia, a manca d'un de general a nivell estatal, que inclou de forma expressa la possibilitat d'establir aquest tipus d'acords.

En el cas italià hi ha algunes referències anteriors en la vigent Constitució, de 1948, que permeten la cooperació en el nivell regional (entre les regions d'Itàlia i amb col·lectivitats territorials estrangeres). Tanmateix la principal regulació és, a part dels acords interestatals, una llei de 2003 sobre l'ordenació territorial de l'estat¹⁷⁷, que capacita a les regions a signar acords amb col·lectivitats territorials d'altres estats amb objectius econòmics, socials i culturals. A diferència dels casos espanyol i francès, els acords de cooperació territorials són entesos com a part de l'activitat internacional de l'estat i no com a mecanismes de la cooperació.

Menció apart cal fer a la cooperació territorial entre col·lectivitats d'un mateix estat, al marge de les agrupacions que els estats ja preveuen (bàsicament en el nivell local, com les comunitats de comunes, pays... a França; comunitats de muntanya a Itàlia; o mancomunitats i consorcis a Espanya). Les legislacions francesa i italiana permeten la cooperació entre regions i/o organismes dependents dels governs regionals, especialment efectiu i promogut en el cas francès a partir de la

¹⁷⁴ "Les 26 regions, més de tres quarts parts dels departaments, gairebé totes les grans ciutats i les comunitats urbanes, nombroses mitjanes i petites comunes i estructures intercomunals estan involucrades en projectes de cooperació" (Ministère des Affaires Étrangères et Européennes, 2009, p.1) [*Coopération décentralisée et action extérieure des collectivités locales: état des lieux*, 21 de gener de 2009].

¹⁷⁵ *Real Decreto 1317/1997, sobre comunicación previa a la Administración General del Estado y publicación oficial de los convenios de cooperación transfronteriza de Comunidades Autónomas y Entidades Locales con Entidades Territoriales extranjeras*, de 1 d'agost de 1997 (BOE de 29 d'agost).

¹⁷⁶ *Ley 57/2003, de medidas para la modernización del gobierno local*, de 16 de desembre.

¹⁷⁷ *Legge 131/2003. Disposizioni per l'adeguamento dell'ordinamento della Repubblica alla legge costituzionale 18 ottobre 2001, n. 3*, de 5 de juny de 2003.

promulgació de la *Llei de drets i llibertats de les comunes, departaments i regions* (més coneguda com *Llei de descentralització*) de 1982¹⁷⁸ (CoE, 2006a; Moderne, 1985; Texier, 2003). En canvi, a l'estat espanyol no és autoritzada una cooperació similar i, de fet, només és possible en cert grau l'establiment de convenis de col·laboració i acords de cooperació entre les comunitats autònomes (Calafell, 2006). Malgrat el marge que ofereixen, han estat escassament aprofitats, molt particularment en el cas dels acords de cooperació (fins a 2008 únicament dos)¹⁷⁹.

Organismes governamentals de suport a la cooperació territorial

Paral·lelament a la iniciativa legislativa, des dels estats han estat creats també organismes governamentals per al recolzament tècnic, financer i legal a la cooperació territorial. En aquest sentit cal destacar altre cop la intervenció francesa, amb la creació el 1997 de la Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT), un organisme autònom tutelat pel Comité Interministériel d'Aménagement et de Développement du territoire (CIADT), i el 1996 de la Commission Nationale de la Coopération Décentralisée (CNCD) dependent del Ministère des Affaires Étrangères et Européennes. Lluny dels nivells de suport francesos, els estats espanyol i italià van crear, més tardanament, òrgans d'objectius i funcions similars: la Secretaría de Estado de Cooperación Territorial, de l'any 2008¹⁸⁰, dependent del Ministeri d'Administracions Públiques, i Italia Internazionale, el 2006, dependent del Ministero degli Affari Esteri.

L'origen de la MOT es troba en un estudi encarregat per l'estat francès el 1996 sobre la cooperació transfronterera entre col·lectivitats territorials de França i dels estats veïns, amb l'objectiu de fer-ne un balanç. El document posa de manifest un ús parcial i no sempre adequat dels fons Interreg, fet que s'interpretà com la necessitat d'un suport i assistència operativa als projectes transfronterers. Així, per iniciativa de la Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale (DATAR), amb el suport del Groupe Caisse des Dépôts et Consignations i del Ministère de l'Équipement, es constitueix la CIADT amb l'objectiu de crear una "Mission nationale d'assistance opérationnelle transfrontalière". Amb la creació de la MOT, inicialment són assistits cinc espais pilot de cooperació territorial (Lille Métropole, Saint-Louis-Bâle-Mulhouse i Strasbourg-Kehl, l'espai franco-ginebrí, la Métropole Côte d'Azur i la conurbació Bayonne-San Sebastian). L'èxit de l'experiència conduí poc després, el 1998, a la dotació a la MOT d'una estructura pròpia i de tres àmbits d'intervenció: el suport operacional (tècnic i financer) als projectes de cooperació, la creació de xarxes d'agents fronterers i l'assistència a l'estat en la formulació d'una estratègia global respecte a la cooperació transfronterera francesa (Houbart, 2007). En aquest sentit, se situa la MOT en una doble vessant: d'una banda, com una

¹⁷⁸ *Loi n 82-213, relative aux droits et libertés des communes, des départements et des régions*, de 2 de març de 1982.

¹⁷⁹ *Convenios de colaboración y acuerdos de cooperación publicados en boletines oficiales de comunidades autónomas y de cortes generales*.

<http://www.fcjs.urjc.es/departamentos/areas/profesores/descarga/zrxswqusqr/LISTADO%20DE%20CONVENIOS.pdf>

¹⁸⁰ Per l'article 13.2 del *Real Decreto 432/2008*, de 12 d'abril de 2008, fou creada la "Secretaria d'Estat de Cooperació Territorial" (SECT). De la SECT en depenen tres direccions generals: la DG de Cooperació Autonòmica, la DG de Desenvolupament Autonòmic i la DG de Cooperació Local.

plataforma de suport a les iniciatives de cooperació transfronterera amb participació francesa i, de l'altra, com una xarxa d'espais i iniciatives de cooperació territorial¹⁸¹.

La CNCD malgrat formar-se pràcticament de forma simultània a la MOT té orígens i funcions diferents. A diferència de la MOT, aquest organisme té per àmbit d'actuació la totalitat de la cooperació descentralitzada, essent una petita part la dedicada a la cooperació estrictament territorial; de fet, progressivament ha anat derivant part de les seves funcions en matèria de cooperació transfronterera justament a la MOT. La CNCD fou creada en base al que estableix el *Code Général des Collectivités Territoriales* amb l'objectiu de ser un espai de diàleg i de consulta entre les autoritats territorials i l'estat, en la direcció d'establir una millor coordinació i una major complementarietat a nivell internacional. En aquest sentit, la comissió està constituïda a parts iguals per representants de les associacions franceses de col·lectivitats territorials i de tots els ministeris concernits en la cooperació descentralitzada¹⁸². Des d'aquest òrgan es fan propostes de millora dels instruments de recolzament a la cooperació descentralitzada i, d'acord a aquesta funció legal, és susceptible de ser informada i d'estudiar qualsevol qüestió que hi estigui relacionada.

En molt menor grau d'implicació que l'estat francès, l'espanyol disposa de la Secretaria d'Estat de Cooperació Territorial, a la que cal referir-s'hi malgrat no correspondre estrictament a aquesta tercera etapa. A desgrat de la seva denominació, les seves funcions en matèria de cooperació territorial són mínimes i no representen els seus objectius principals. En aquesta matèria desenvolupa funcions d'òrgan de suport tècnic i financer: d'una banda, recolza i fa un seguiment de la participació i activitats de les comunitats autònomes en l'àmbit de la cooperació territorial europea i, de l'altra, actua d'intermediari per a la gestió dels fons comunitaris (sempre i quan prèviament hi hagi una delegació expressa del Ministeri d'Economia i Hisenda).

En darrer lloc, amb funcions encara més limitades, cal fer referència a Italia Internazionale. No es tracta exactament d'un organisme, sinó d'un projecte interministerial liderat pel Ministero degli Affari Esteri i amb el suport financer del Ministero dello Sviluppo Economico, del Ministero dell'Economia e delle Finanze i de la Unió Europea. L'objectiu principal és la internacionalització institucional econòmica i cultural únicament de les regions Objectiu 1 del sud d'Itàlia (Basilicata, Calabria, Campania, Molise, Puglia, Sardegna i Sicília). Entre les seves variades funcions s'inclouen el recolzament tècnic i financer a la cooperació transfronterera i, en general,

¹⁸¹ En relació a aquesta segona dimensió, el 2007 a iniciativa de la xarxa MOT es constituï la xarxa EUROMOT, juntament amb les associacions Eixo Atlàntic i City Twins, amb la voluntat de traslladar els objectius de la MOT al conjunt d'Europa.

¹⁸² Les associacions de col·lectivitats territorials representades són: Association des Maires de France; Association des Régions de France; Assemblée des Départements de France; Cités Unies France; i Association Française du Conseil des Communes et Régions d'Europe. Els ministeris representats són: Présidence; Ministère des Affaires Étrangères et Européennes; Secrétariat d'Etat chargé de la Coopération et de la Francophonie; Ministère de l'Immigration, de l'Intégration, de l'Identité Nationale et du Développement Solidaire; Ministère de l'Intérieur, de l'Outre Mer et des Collectivités Territoriales; Secrétariat d'Etat chargé de l'Outre Mer; Ministère de l'Ecologie, de l'Energie, du Développement Durable et de l'Aménagement du Territoire; Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Emploi; Ministère de l'Agriculture et de la Pêche; Ministère de la Culture et de la Communication; Ministère de l'Éducation Nationale; Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche; Agence Française de Développement; i Délégation Interministérielle à l'Aménagement et à la Compétitivité des Territoires (DIACT).

descentralitzada, incloent-hi la gestió dels fons dels programes Interreg. Tanmateix la major part del suport es destina a la internacionalització empresarial i a la cooperació al desenvolupament Nord-Sud a l'àrea de la Mediterrània.

Els acords interestatals

Malgrat la legislació estatal existent, la principal font legal explícitament de cooperació entre col·lectivitats territorials resideix en l'àmbit interestatal: l'*Acord de Roma* de 1993¹⁸³, entre els estats francès¹⁸⁴ i italià¹⁸⁵, i el *Tractat de Baiona* de 1995¹⁸⁶, entre els estats francès i espanyol¹⁸⁷. D'altra banda, malgrat estar previst, per ara no ha estat signat cap acord similar amb Malta, per la manca de ratificació d'aquest darrer del *Conveni-marc de Madrid*. Mònaco, per la seva banda, optà per no recórrer als acords interestatals. Per últim, tampoc existeixen acords similars amb Andorra, malgrat les recomanacions que s'han fet en aquest sentit (MOT, 2002a). Així mateix, cal fer referència també a la ratificació dels dos protocols addicionals durant aquesta tercera etapa.

Abans de continuar, cal anotar que fins just abans de la rúbrica d'aquests acords, els estats encara establiren alguns acords intergovernamentals similars als constituïts en les dues etapes anteriors. Tanmateix s'hi observa una diferència significativa: en alguns casos comptaren amb la participació indirecta de les autoritats subestats i, fins i tot, entitats de cooperació territorials. Aquest és el cas, per exemple, del *Bescanvi de cartes entre França i Espanya de 21 d'octubre de 1994*, relatiu a la construcció del pont internacional sobre el riu Major¹⁸⁸, entre els pobles de Maçanet de Cabrenys (Alt Empordà) i Costouges (Pyrénées-Orientales)¹⁸⁹, i que va comptar amb el recolzament de l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées i de les col·lectivitats locals que més endavant constituïrien el GAC Vallespir-Salines-Bassegoda (Beltran, 2001; Armengol, 2008).

¹⁸³ *Accord entre le gouvernement de la République Française et le gouvernement de la République Italienne concernant la coopération transfrontalière entre collectivités territoriales*, signat a Roma, el 26 de novembre de 1993.

¹⁸⁴ A més de l'*Acord de Roma* i el *Tractat de Baiona*, l'estat francès ha signat dos acords interestatals més en aplicació del *Conveni-marc de Madrid*: l'*Acord de Karlsruhe* de 1996 (França, Alemanya, Suïssa i Luxemburg) i l'*Acord de Brussel·les* de 2002 (França, Bèlgica, Comunitat francesa, Regió valona i Regió flamenca). Veure figura 3.17.

¹⁸⁵ A més de l'*Acord de Roma*, l'estat italià ha signat dos acords interestatals més en aplicació del *Conveni-marc de Madrid*: el *Conveni-marc Itàlia-Àustria* de 1993 (Itàlia i Àustria) i l'*Acord-marc Itàlia-Suïssa* de 1993 (Itàlia i Suïssa). Veure figura 3.17.

¹⁸⁶ *Traité entre la République Française et le Royaume d'Espagne relatif à la coopération transfrontalière entre collectivités territoriales*, signat a Bayonne el 10 de març 1995.

¹⁸⁷ A més del *Tractat de Baiona*, l'estat espanyol ha signat un acord interestatal més en aplicació del *Conveni-marc de Madrid*: l'*Acord de València* de 2003 (Espanya i Portugal). Veure figura 3.17.

¹⁸⁸ *Canje de Cartas de fechas 19 y 21 de octubre de 1994, constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República de Francia para la construcción de un puente internacional sobre el río Major entre las localidades de Maçanet de Cabrenys (España) y Costouges (Francia)*. BOE núm. 274, de 16/11/1994.

¹⁸⁹ La construcció d'aquesta obra, finalitzada el 1995 i inaugurada pel president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, connectava finalment els dos pobles a través d'una carretera internacional, d'uns 15 Km (8 en el costat espanyol i 7 en el francès), construïda entre els anys 1992 i 1994. D'altra banda fins llavors la carretera hàbil més curta entre ambdós pobles implicava un recorregut d'uns 100 Km. La carretera i el pont estaven projectats en el *Pla de Carreteres de Catalunya* de 1985, però curiosament ja ho havien estat en el *Pla de Carreteres* de la Mancomunitat de Catalunya, de 1922. Les reclamacions d'ambdós pobles són més antigues; de forma documentada almenys ja des de 1896 [SOT, Rafel (1982): *La carretera de França*. Maçanet de Cabrenys: Ajuntament de Maçanet de Cabrenys; ROURA, Pere (2003): *Camins i carreteres*. Maçanet de Cabrenys: Ajuntament de Maçanet de Cabrenys].

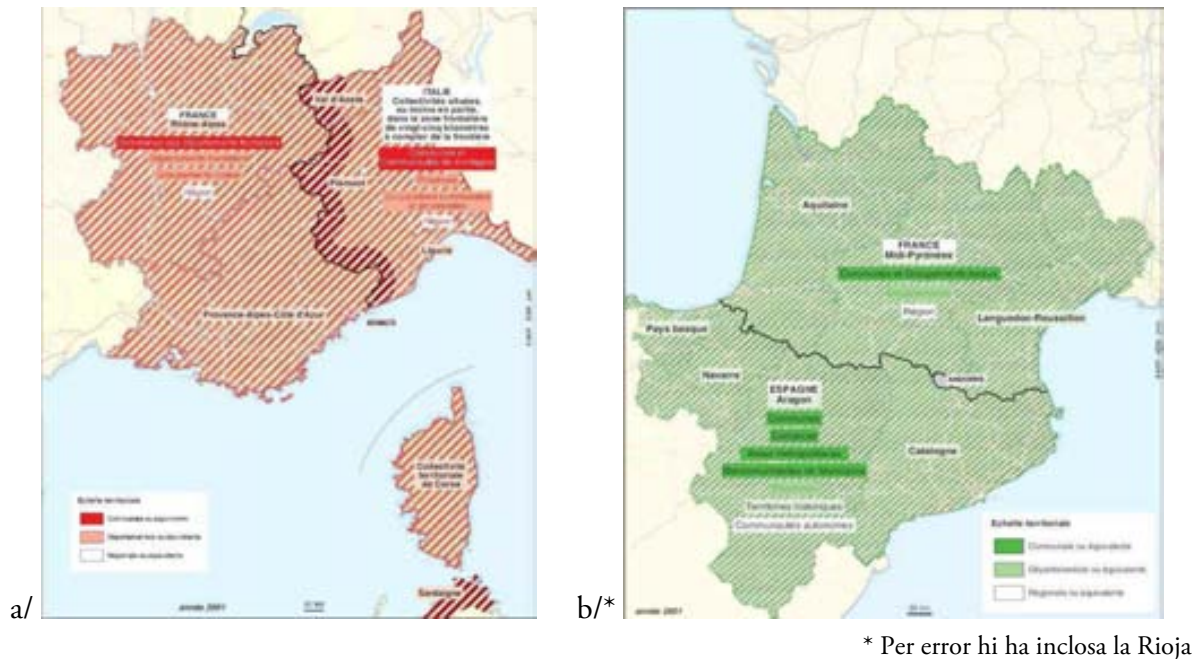
L'*Acord de Roma*, en primer lloc, fou signat el 26 de novembre de 1993 a la ciutat de Roma, de la que prengué el nom, després d'unes setmanes de redacció per part d'una comissió intergovernamental franco-italiana; i entrà en vigor pràcticament dos anys després (el 6 d'octubre de 1995). L'acord estableix quines col·lectivitats territorials franceses i italianes poden signar convenis de caràcter transfronterer i constituir entitats amb personalitat jurídica de dret públic, sense especificar cap estructura transfronterera concreta. Tanmateix a la pràctica han acabat sent els organismes de legislació francesa, el GIP i el SEML. Així mateix, per omissió, deixa la possibilitat també d'establir organismes de cooperació sense personalitat jurídica. Pel contrari detalla detingudament els dominis en els que les col·lectivitats territorials poden cooperar (desenvolupament urbà i regional, infraestructures de transport, energia, protecció del medi ambient, sanitat, esport...), corresponent a totes les competències de l'administració local i regional, llevat d'aquelles exercides en tant que agents de l'estat.

Similarment, el text del *Tractat de Baiona* fou redactat per la "Comissió franco-espanyola de cooperació transfronterera" a finals de 1994, establerta per mitjà d'un Bescanvi de cartes entre ambdós estats fet a Foix el 24 d'octubre d'aquell any. Fou signant posteriorment el 10 de març de 1995 a Baiona, ciutat d'on en prengué la denominació, i va entrar en vigor també pràcticament dos anys més tard, el 24 de febrer de 1997. D'acord a aquest tractat, les col·lectivitats territorials franceses i espanyoles poden signar convenis i constituir entitats amb personalitat jurídica de dret públic. L'objectiu és "crear i gestionar equipaments i serveis públics i coordinar les seves decisions dins els dominis de l'interès comú" (art.3), sense detallar-ne, a diferència de l'anterior, els dominis que poden ser de cooperació transfronterera i remet a l'àmbit competencial de les col·lectivitats territorials en virtut al dret intern de cada estat. A diferència també de l'*Acord de Roma*, en aquest hi són contemplats tres organismes de cooperació de dret públic, els dos ja indicats basats en la legislació francesa i un en l'espanyola, i els Consorcios. Així mateix, l'acord també preveu la possibilitat de crear entitats sense personalitat jurídica, per estudiar qüestions d'interès mutu o formular propostes de cooperació, com són els anomenats "grups d'estudi", "comitès de coordinació" o "òrgans comuns sense personalitat jurídica" (MOT, 2002a; Beltran, 2007a). Per últim, d'ençà l'any 2004, amb la llei francesa *Loi n°2004-809*, les col·lectivitats espanyoles també poden participar en els districtes europeus (CoE, 2006a).

En ambdós tractats es delimita l'àrea subjecte a les seves disposicions, especificant-ne les unitats subestats d'acord als nivells acordats en la ratificació del *Conveni-marc*. L'*Acord de Roma* té un àmbit territorial d'aplicació (figura 3.27a) definit per dues categories de criteris, una d'institucional i una altra de geogràfica. Del nivell NUTS 2 s'inclouen les regions directament adjacents a la frontera (terrestre i marítima) (figura 3.28); parellament en quant a les unitats NUTS 3 (províncies i departaments). Pel que fa al nivell LAU 2 hi ha una diferent aplicació en ambdós estats: en el cantó francès s'hi inclouen totes les comunes que integren els departaments adjacents a la frontera, mentre que en l'italià només les que es troben situades a una distància inferior als 25 Km. L'àrea adscrita al *Tractat de Baiona* (figura 3.27b), per la seva part, correspon a les col·lectivitats territorials NUTS 2 (comunitats autònomes i regions) directament adjacents a la frontera franco-espanyola (figura 3.28) i, a diferència de l'*Acord de Roma*, a totes les col·lectivitats inferiors (províncies i departaments, municipis i comunes) que les integren. L'àmbit territorial del *Tractat de Baiona* té la particularitat de ser el més extens dels àmbits definits en els acords interestats europeus (MOT, 2007). D'altra banda, convé recordar que aquests tractats regulen

únicament la cooperació transfronterera. En aquest sentit, per posar un exemple, d'acord al *Tractat de Baiona*, Catalunya pot cooperar amb el Lleugadoc-Rosselló i el Migdia-Pirineus, però no amb Aquitània.

Fig.3.27: Àmbits territorials d'aplicació de l'*Acord de Roma* (1993) i el *Tractat de Baiona* (1995)

* Per error hi ha inclosa la Rioja

Font: MOT (2007)

Fig.3.28: Col·lectivitats territorials (NUTS 2) subjectes a l'*Acord de Roma* (1993) i al *Tractat de Baiona* (1995)

	<i>Acord de Roma</i> (1993)	<i>Tractat de Baiona</i> (1995)
Espanya		Catalunya Aragón Navarra Euskadi
França	Corse Rhône-Alpes Provence-Alpes-Côte d'Azur	Aquitaine Midi-Pyrénées Languedoc-Roussillon
Itàlia	Val d'Aoste Piemonte Liguria Sardegna	

Font: MOT (2002a i 2002b)

En l'aplicació d'aquests acords, com exposa Tambou (2000), s'han posat de manifest diverses ambigüitats semàntiques, geogràfiques i jurídiques, que en algunes ocasions han dificultat o

alentit el procés de formalització de les iniciatives. D'altra banda, com ja ha estat exposat, en l'aplicació d'ambdós acords ha estat necessària l'adequació prèvia de les legislacions estatals, en especial en relació a la comunicació dels convenis de cooperació subscrits i sobre les competències de les administracions locals i regionals.

En base tant a un acord com a l'altre han estat constituïdes relativament poques entitats de cooperació, si més no en comparació al nombre de creades en aplicació d'altres acords interestatals i tenint en compte el seu temps de vigència (figura 3.29). Una conclusió similar la manifestava el govern francès l'any 2001¹⁹⁰, especialment en relació a l'*Acord de Roma*. Tanmateix les dades no semblen ser del tot fiables: en el cas del *Tractat de Baiona*, mentre que la Mission Opérationnelle Transfrontalière dóna la xifra de cinc convenis (MOT, 2002a), la Secretaria d'Estat de Cooperació Territorial (2008), de l'estat espanyol, té constància de dotze per al mateix període; xifra que augmenta a 27 fins a 2008. Per a l'*Acord de Roma*, l'estat italià no disposa de dades oficials. Del total d'entitats constituïdes (amb i sense personalitat jurídica) en aplicació del *Tractat de Baiona*, la meitat han estat creades en els darrers sis anys (2003-08).

Fig.3.29: Nombre de convenis de cooperació signats en conformitat als acords interestatals del *Conveni-marc de Madrid* fins a 2002

	N. de convenis
<i>Acord de Roma</i> (1993)	3
<i>Tractat de Baiona</i> (1995)	5
<i>Acord de Karlsruhe</i> (1996)	20
<i>Acord de Brussel·les</i> (2002)	5

Font: Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT)

Una de les principals raons d'aquestes relativament baixes xifres rau en el retard respecte a la ratificació del *Conveni-marc de Madrid* i la lentitud en l'entrada en vigor d'ambdós acords, havent passat quinze i disset anys. En bona mesura, les col·lectivitats territorials que desitjaren endegar iniciatives de cooperació, més enllà del simple finançament europeu, s'acolliren a organismes de cooperació *de facto*, amb personalitat jurídica de dret privat, com posen de manifest Muñoz (1995) i la MOT (2002a i 2002b). En aquest sentit, els organismes més recorreguts foren les Agrupacions Europees d'Interès Econòmic (AEIE), subjectes a la legislació europea, i les Associations Loi 1901, de dret francès. D'acord a dos estudis elaborats per la MOT (2002a i 2002b) una mica menys del 70% de les entitats amb personalitat jurídica constituïdes a les fronteres franco-espanyola i franco-italiana des de la signatura del *Conveni-marc de Madrid* fins a 2001 s'acolliren a organismes de cooperació *de facto*. En el conjunt de les dues fronteres, les dades recollides en aquesta tesi suggereixen que molt probablement la proporció sigui superior, a l'entorn del 80%. D'altra banda, cal senyalar que aquestes ràtios s'inverteixen des de l'entrada en vigor d'ambdós acords, amb un 60% d'entitats acollides als organismes previstos, si bé les xifres absolutes són baixes.

¹⁹⁰ *Circulaire interministérielle du 20 avril 2001 sur la coopération décentralisée des collectivités territoriales françaises et de leurs groupements avec des collectivités territoriales étrangères et leurs groupements.*

En relació als dos protocols addicionals de 1995 i 1998 del *Conveni-marc de Madrid*, ambdós han estat ratificats únicament per França i Mònaco, els anys 1999 i 2007, el primer, i el 2007 els dos, el segon, respectivament. Itàlia va signar el primer l'any 2000 i encara resta la seva ratificació. D'altra banda, l'estat espanyol per ara no els ha signat, basant-se en l'argument, força discutible, que fonamentalment les necessitats que cobreixen ambdós protocols ja són resoltes en els acords interestatals bilaterals firmats amb els estats francès i portuguès (Secretaría de Estado de Cooperación Territorial, 2008).

Per últim en l'àmbit de les relacions interestatals, cal destacar també que el primer tractat interestatal entre Andorra, Espanya i França s'establí l'any 1993¹⁹¹, paral·lelament a l'obertura d'Andorra a les relacions internacionals i a l'aprovació de la Constitució (Bascompte, 1999). Aquest tractat permet l'establiment de comissions intergovernamentals de cooperació tripartita. En el cas de Gibraltar no es produí un procés semblant fins a 2004, moment en el que a iniciativa dels tres governs (Espanya, Gibraltar i el Regne Unit) s'endegà un conjunt de negociacions en el marc d'un Fòrum de Diàleg, que finalitzà amb la creació d'una estructura permanent de cooperació territorial, el 2004, i la rúbrica d'una sèrie d'acords de cooperació intergovernamental, el 2006 (González, 2005; Valle i González, 2004; Valle, 2006). En el primer cas fou creada una comissió mixta de cooperació transfronterera entre Gibraltar i els municipis de la comarca andalusa del Campo de Gibraltar, inicialment participada pels respectius governs estatals, però que s'obrí a la participació dels governs regional i municipals. D'altra banda, el paquet dels coneguts com *Acords de Còrdova* preveu la col·laboració (intergovernamental) en diverses qüestions: seguretat social i fluxos laborals, mobilitat, infraestructures de transport (l'aeroport), telecomunicacions, cultura i llengua, cooperació en el nivell local i col·laboració entre les autoritats portuàries.

Els programes operacionals d'Interreg

El cinquè aspecte a subratllar en aquesta tercera etapa, és el desenvolupament dels programes Interreg I, II i III en el cas de les fronteres internes de la Unió Europea (Espanya, França, Itàlia i Malta, i Gibraltar) i en alguns casos externes (Marroc i Suïssa)¹⁹². Així mateix cal comptar amb el programa Meda, receptor del qual havia estat Malta amb anterioritat a la seva adhesió. Menció apart cal fer als casos d'Andorra i Mònaco, que no són assistits per cap iniciativa comunitària de fronteres exteriors de la Unió Europea durant aquesta etapa. Els tres programes Interreg s'han canalitzat per mitjà de diversos programes operacionals (PO), que cobreixen completa o parcialment unitats territorials (NUTS 2 i 3) de la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental. En tot cas cal tenir en compte que la pràctica totalitat de PO de cooperació transfronterera inclouen NUTS 3 externs a l'àmbit territorial definit, amb l'excepció dels que cobreixen la frontera marítima franco-italiana. El mateix succeeix amb els de cooperació transnacional i interregional, que en tots els casos inclouen NUTS 2 externs. En la següent taula (figura 3.30) s'indiquen el nombre de PO per cada període i capítols.

¹⁹¹ *Tractat de bon veïnatge, d'amistat i de cooperació entre el Principat d'Andorra, la República francesa i el Regne d'Espanya*, de 1 i 3 de desembre de 1993.

¹⁹² Algunes anàlisis més detallades de l'aplicació dels programes Interreg en l'àmbit territorial d'estudi poden veure's a: Abuín i Montolio (2006), Arlegui et al. (2004), Cotella (2007), Harguindéguy (2007a i 2007b), Mora et al. (2005) o Tedeschi (1993).

Fig.3.30: Nombre de programes operacionals Interreg a la Mediterrània nord-occidental (1990-2006)

		Programes Interreg		
		Interreg I (1990-1993)	Interreg II (1994-1999)	Interreg III (2000-2006)
Capítols	A	6	9	9
	B	---	---	4
	C	---	2	1
		6	11	14

Font: Elaboració pròpia a partir de Comissió Europea

Els PO de cooperació transfronterera, interns a l'àmbit territorial d'estudi, han cobert des del primer període les fronteres franco-espanyola (*Interreg França-Espanya Pirineus*), franco-italiana terrestre (*Interreg França-Itàlia Alps*; des de 1999, *Alcotra*¹⁹³) i marítima (*Interreg França-Itàlia Còrsega-Sardenya*). En el segon període s'hi afegí un quart programa que completava la frontera franco-italiana marítima (*Interreg França-Itàlia Còrsega-Toscana*) i que, en el tercer, foren fusionats (*Interreg França-Itàlia Illes*). D'altra banda, amb l'adhesió de Malta a la UE, en el tercer període la frontera italo-maltesa fou coberta amb un nou programa (*Interreg Itàlia-Malta*), si bé aquesta frontera ja havia estat subvencionada anteriorment per mitjà de la iniciativa comunitària Meda. En canvi no va ser creat cap programa que cobrés la frontera entre Espanya i Gibraltar. En quant als objectius prioritaris d'aquests PO, malgrat les diferències existents entre ells i al llarg dels tres períodes, s'aprecia una correspondència general amb als establerts pel conjunt Europa, com la implantació del Mercat Comú, el desenvolupament d'activitats econòmiques i de serveis socials, el foment de la cultura, les infraestructures de transport i d'energia o l'assistència tècnica en qüestions de cooperació. A més d'aquests, prioritzen també mancances i debilitats d'aquestes fronteres, com la superació de la impermeabilitat de les serralades (Alps i Pirineus, especialment aquesta segona) per a les activitats econòmiques, les comunicacions i les infraestructures, els problemes derivats de la insularitat, la protecció del medi ambient (muntanyenc i marítim) o el desenvolupament del sector turístic. Paral·lelament, diverses unitats NUTS 2 de la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental estan assistides en altres PO, corresponents a les fronteres amb Portugal (*Interreg Espanya-Portugal*), el Marroc (*Interreg Espanya-Marroc* i *Interreg Regne Unit-Marroc Gibraltar*) i Suïssa (*Interreg França-Suïssa* i *Interreg Itàlia-Suïssa*).

La cooperació transestatat no fou abordada fins al segon programa Interreg, primer inclosa en el capítol C i, després, constituí amb entitat pròpia el B. Inicialment es crearen dos PO, els *Interreg Mediterrani occidental i Alps Llatins* i *Interreg Europa sud-occidental*. En el següent període, a aquests dos, amb lleugeres variacions territorials, s'hi afegiren els PO *Interreg Archi-Med*, que cobria la Mediterrània central i oriental, i *Interreg Espai Alpí*. Els objectius prioritaris d'aquests PO són similars als de la resta de macroregions europees assistides. En general se centren, des d'una perspectiva macroregional, en el sistema urbà, les infraestructures de transport, el desenvolupament econòmic, el desenvolupament sostenible i la valoració del patrimoni, a més de

¹⁹³ "Alcotra" és un acrònim per "Alps Llatins COoperació TRAnsfronterera".

l'assistència tècnica a la cooperació. La creació del programa de la Mediterrània occidental és, a interessos d'aquest treball, molt significativa, en quant que implica una primera institucionalització d'una àrea de cooperació, inclosa la delimitació, similar a l'Arc Mediterrani, com es mostrarà més detalladament el següent capítol. Per últim, la cooperació interregional fou creada en el tercer període, essent un dels PO l'*Interreg Zona sud*, que cobreix l'Europa meridional. La prioritat d'aquest és, d'una banda, la millora de l'eficàcia de la polítiques i instruments de desenvolupament regional i, de l'altra, la cohesió regional i europea.

Fig.3.31: Aportació econòmica (en milions d'euros) dels programes operacionals Interreg a la Mediterrània nord-occidental (1990-2006)

Programa operacional	Interreg I (1990-1993)		Interreg II (1994-1999)		Interreg III (2000-2006)	
	M €	%	M €	%	M €	%
França-Itàlia (Alps \ Alcotra)	22,3	2,06	58	2,18	65,44	2,00
França-Itàlia Còrsega-Toscana			19	0,71		
França-Itàlia Còrsega-Sardenya	21,6	2,00	35	1,31		
França-Itàlia Illes					53,93	1,65
França-Espanya (Pirineus)	31,2	2,88	63	2,37	86,17	2,64
Itàlia-Malta					5,12	0,16
Total Mediterrània NO (intra)	75,1	6,94	175	6,57	210,67	6,45
Espanya-Marroc			104	3,91	172,39	5,28
Espanya-Portugal	410,8	37,96	552	20,74	823,91	25,22
Itàlia-Suïssa	9,4	0,87	20	0,75	26,42	0,81
França-Suïssa					21,07	0,64
França-Suïssa Rhône-Alpes	2,1	0,19	5	0,19		
Regne Unit-Marroc Gibraltar			1	0,04	0,43	0,01
Total Mediterrània NO (inter)	422,3	39,02	682	25,62	1044,3	31,97
Total Capítol A	1082,2	100	2662	100	3266,3	100
Espai Alpi					57,20	4,35
Archi-Med					79,54	6,04
Mediterrani occidental (Medocc)					119,35	9,07
Europa sudoccidental					69,25	5,26
Total Mediterrània NO					325,33	24,72
Total Capítol B					1316,3	100
Mediterrani occidental i Alps Llatins			14	3,36		
Europa sudoccidental			6	1,44		
Zona Sud					139,17	47,58
Total Mediterrània NO			20	4,80	139,17	47,58
Total Capítol C			417	100	292,5	100

Font: Elaboració pròpia a partir de Comissió Europea

A més de la dinàmica creixent en el nombre de programes operacionals aplicats en els tres períodes, s'observa també una aportació i disposició financera (en xifres absolutes) cada cop major, com es pot veure en la taula que segueix (figura 3.31). Només en un cas, el PO *Interreg IIIA Regne Unit-Marroc Gibraltar*, es produí una disminució dels fons aportats. El pes relatiu mostra un signe contrari, especialment en el cas dels PO de cooperació transfronterera interns a la Mediterrània nord-occidental, que han passat de representar el 6,94% durant el primer programa, al 6,57% i 6,45% en els dos següents. En tot cas, aquesta evolució no presenta diferències significatives respecte al conjunt de la Unió Europea. Tanmateix cal fer referència a una particularitat destacable en la dotació econòmica d'aquests programes: el pes de les regions Objectiu 1 i, en molta menor mesura, Objectiu 2 comporta un pes superior en la seva assignació. El pes de les regions Objectiu 1 és sobretot evident en el cas dels PO de cooperació transfronterera externs, molt especialment l'*Interreg Espanya-Portugal*, així com en els programes de cooperació transnacional i interregional. Pel contrari, els PO de cooperació transfronterera interns tenen un pes molt menor, per tractar-se majoritàriament de regions Objectiu 2. Ara bé, justament aquesta categoria fa tenir-los un pes superior als programes de l'Europa central i nordoccidental, dominades per les regions Objectiu 3.

3.3.5- Quarta etapa (2006-...)

L'aspecte més rellevant fins ara d'aquesta darrera etapa són els canvis derivats de la reforma de la política regional i de cohesió de la Unió Europea, amb la substitució –modificació– del programa comunitari Interreg pel de Cooperació Territorial Europea. Els principals canvis han afectat el nombre de PO i l'àmbit territorial que assisteixen, així com la dotació econòmica assignada. Els canvis soferts són similars als ocorreguts en el conjunt de la UE.

En cooperació transfronterera, en primer lloc, han estat mantinguts els quatre PO de l'àmbit territorial d'estudi, si bé amb algunes novetats territorials. Els programes franco-espanyol (*CTF França-Espanya-Andorra*) i franco-italià alpí (*CTF França-Itàlia Alps-Alcotra*) han passat a incloure per primera vegada a Andorra i Mònaco respectivament. Ara bé, la participació econòmica d'ambdós estats és diferent: mentre Andorra pot rebre finançament del fons FEDER, Mònaco no. La seva inclusió és fruit de l'entrada en vigor dels primers acords amplis de cooperació establerts entre aquests estats i la Unió Europea¹⁹⁴, ambdós el 2004. D'altra banda, el programa franco-italià marítim (*CTF Itàlia-França marítim*) passa a tenir una cobertura territorial major, i el programa italo-maltès (*CTF Itàlia-Malta*), per la seva banda, no varia. En línies generals, els quatre PO mantenen les mateixes línies de treball prioritàries dels períodes anteriors, si bé en aquest cas es fa un especial èmfasi a la cooperació econòmica, les activitats de R+D+I, la protecció del medi ambient i del patrimoni cultural, la millora de la qualitat de vida de la població i les infraestructures de transport i comunicació.

¹⁹⁴ En el cas d'Andorra: *Acord de cooperació entre el Principat d'Andorra i la Comunitat Europea*, de 15 de novembre de 2004. En el cas de Mònaco: *OS n°16312 Accord entre la Communauté Européenne et la Principauté de Monaco sur l'application de certains actes communautaires au territoire de la Principauté de Monaco*, de 6 de maig de 2004.

En segon lloc, el nombre de PO de cooperació transfronterera externs ha estat reduït, amb la desaparició dels dos programes que cobrien la frontera amb el Marroc; d'aquests, un ha estat reconvertit en un programa operacional de l'IEVA (*Programa Espanya-Marroc*). Els tres restants, els de les fronteres hispano-portuguesa, franco-suïssa i italo-suïssa, pel contrari, han estat mantinguts, les prioritats dels quals continuen també amb els principals àmbits prioritaris establerts en els programes Interreg anteriors.

Els PO de cooperació transnacional també han sofert alguns canvis rellevants. D'una banda, el programa Archi-Med ha estat eliminat, essent fusionat en part amb el de la Mediterrània occidental, donant a lloc a un nou programa (*Programa mediterrani*). Així mateix ha estat creat un de nou per a l'Europa central (*Programa Europa central*), que cobreix algunes regions NUTS 3 dels estats italià i francès. D'altra banda, es mantenen els PO corresponents a l'espai alpí i l'Europa sud-occidental, amb lleus variacions. Les matèries de cooperació prioritàries estan dirigides clarament a l'assoliment dels objectius generals marcats en el programa de Cooperació Territorial Europea 2007-2013, la innovació, el desenvolupament tecnològic i el desenvolupament regional (*Estratègia de Lisboa*), d'una banda, i la protecció del medi ambient i la sostenibilitat (*Estratègia de Göteborg*), de l'altra. Així mateix, es fa èmfasi en la competitivitat i el valor afegit a escala macroregional.

Per últim, el capítol de cooperació interregional només compta amb un PO de cooperació territorial (*Interreg IVC*), l'àmbit del qual és tot el territori de la Unió Europea. Pel contrari, s'han eliminat els quatre programes macroregionals anteriors. Les prioritats d'aquest nou programa estan també focalitzades, en un grau superior, en els objectius de la innovació i desenvolupament tecnològic i regional, i de la sostenibilitat.

Menció a part cal fer al finançament atorgat als PO (figura 3.32). A diferència dels anteriors programes Interreg, l'àrea de l'Europa del sud ha disminuït el seu pes (en xifres absolutes i relatives) en la captació de fons, en detriment de l'Europa oriental, zona on es concentren la major part de les regions de convergència. En aquest sentit, aquells programes que, com l'*Espanya-Portugal*, concentraven un part important dels fons aportats pel FEDER, han tingut unes retallades molt significatives. Malgrat això, els programes de l'Europa meridional continuen tenint un pes superior a la mitjana europea. En termes generals l'aportació als PO ha augmentat, seguint la tendència dels períodes anteriors. L'augment, cal matisar, ha estat superior als creixements anteriors, inclús en els programes de cooperació transfronterera en regions de competitivitat i ocupació (els interns de la Mediterrània nord-occidental), que han augmentat per primera vegada el seu pes relatiu. D'altra banda, donat que el programa *Interreg IVC* cobreix tot el territori de la UE no és tingut en compte en la valoració.

Fig.3.32: Aportació econòmica (en milions d'euros) dels programes operacionals de la Cooperació Territorial Europea 2007-2013 a la Mediterrània nord-occidental

Programa operacional	Cooperació Territorial Europea (2007-2013)	
	M €	%
França-Itàlia (Alps-Alcotra)	149,69	2,77
Itàlia-França marítima	121,48	2,25
França-Espanya-Andorra	168,64	3,12
Itàlia-Malta	s.d.	s.d.
Total Mediterrània NO (intra)	439,81	8,14
Espanya-Portugal	267,41	4,95
Itàlia-Suïssa	68,81	1,27
França-Suïssa Interreg IVA	55,05	1,02
Total Mediterrània NO (inter)	391,27	7,25
Capítol A	5400	100
Espai Alpi	97,79	5,43
Mediterrània	193,19	10,73
Europa sudoccidental	99,41	5,52
Europa Central	246,01	13,67
Total Mediterrània NO	636,41	35,36
Capítol B	1800	100
Interreg IVC	321	72,13
Capítol C	445	100

Font: Elaboració pròpia a partir de Comissió Europea

CAPÍTOL 4

LA COOPERACIÓ TERRITORIAL A L'ARC MEDITERRANI: LA INSTITUCIONALITZACIÓ D'UN METATERRITORI

El mapa d'Europa és un exemple concret difícil de superar.

Vicent Partal (2003)

Què és la Mediterrània? Mil coses a la vegada.

Ferdinand Braudel (1985)

El departament dels Alps Marítims, la província d'Impèria i la província de Cuneo són part integrant del sud del massís alpi i del conjunt de l'Arc llatí.

Conférence des Trois Provinces (1997)¹⁹⁵

¹⁹⁵ *Accord de coopération transfrontalière pour la création d'un groupe de concertation entre les Province d'Imperia et de Cuneo et le Département des Alpes Maritimes*, signat a la ciutat de Niça (Provença-Alps-Costa Blava) el 27 de març de 1997.

En el present capítol es procedeix a analitzar en un major detall i concreció la construcció metageogràfica, tant conceptual com institucional, de l'Arc Mediterrani. L'atenció d'aquest treball se centra particularment en el seu desenvolupament per mitjà de la cooperació territorial, que aquí esdevé un mecanisme clau. En aquesta mateixa direcció podria ser també analitzada la Regió de la Mar Bàltica, amb la que comparteix certes característiques metageogràfiques (Schönweitz, 2008). La coincidència històrica –en part per atzar i en part planificada– i retroalimentació mútua dels processos analitzats en els capítols precedents, l'emergència de la *mGeo E* en xarxa i transversal (vist en el capítol 2) i el desenvolupament de polítiques d'integració i cohesió a Europa aplicades en matèria de cooperació territorial (vist en el capítol 3), són la raó per la qual el moment metageogràfic de la globalització és propici per a la construcció metageogràfica d'aquesta macroregió de la perifèria continental del sud d'Europa i, simultàniament, del litoral septentrional de la Mediterrània. A aquestes dues dinàmiques encara cal afegir-ne una tercera, l'evolució del model de desenvolupament informacional, en el context del qual la construcció metageogràfica d'aquesta macroregió s'ha produït en uns termes molts concrets. En síntesi, l'Arc Mediterrani és un concepte i objecte territorials construït damunt la base de l'Europa cohesionada, de la superació de la lògica estatista i del capitalisme global i cognitiu.

La configuració de l'Arc Mediterrani no és un succés aïllat. Pel contrari s'inscriu en un procés de nova regionalització d'Europa –per emprar un dels termes més usuals en la literatura especialitzada–, en el context de l'actual moment metageogràfic. Els diferents models evidenciats, etiquetats sota diferents metàfores tals com “visions”, “escenaris” o “imatges” (Baudelle, 2005; Guigou, 2001; Grasland i Beckouche, 2007; Murphy, 2008) –situades clarament sota el domini del sentit de la vista, característica pròpia de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món–, posen de manifest la tensió existent entre els dos tipus metageogràfics en competència. En aquest sentit Europa es troba en un procés de configuració territorial i construcció metageogràfica que abasta des d'una continuïtat de la *mGeo E* en mosaic-estatista amb algunes alteracions introduïdes des de la *mGeo E* en xarxa i transversal fins a una imperfecte *mGeo E* en xarxa i transversal més o menys allunyada de la *mGeo E* en mosaic-estatista.

En el marc metaestructural d'alguns d'aquestes possibilitats, diversos investigadors han identificat l'emergència d'espais transeuropeus, la dinàmica dels quals supera i creua sovint les fronteres interestatals i, consegüentment, els aspectes continguts en el marc dels estats-nació. Històricament, la primera de les macroregions europees en ser identificada, reconeguda i acceptada fou la megalòpoli europea, més coneguda com a Banana Blava. A més d'aquesta macroregió, també ha estat identificat sovint un corredor o un eix a llarg de la Mediterrània nordoccidental, que ha rebut diverses denominacions, essent la més habitual la d'Arc Mediterrani. Així mateix, han estat identificats altres espais com l'Arc Atlàntic, l'Arc Alpí, la Regió de la Mar Bàltica o la Banana Grisa, entre d'altres.

Entre els diversos factors explicatius de l'emergència i consolidació d'aquestes noves regions cal referir-se a l'impacte dels programes de cooperació territorial dissenyats per la Unió Europea. En aquest sentit, cal recordar els àmbits territorials delimitats dels programes operacionals Interreg de cooperació transnacional i interregional. No es tracta de dir que la construcció de l'Arc Mediterrani i d'altres espais similars sigui conseqüència d'aquestes polítiques, sinó que hi han tingut i tenen un rol destacat en la seva institucionalització.

En el cas de l'Arc Mediterrani, són analitzats els principals aspectes metageogràfics de la seva construcció, a partir del buidatge de diferents aportacions sobre aquesta qüestió. Un dels aspectes més interessants d'aquest procés és la pràctica simultaneïtat de la identificació d'aquesta macroregió i la consolidació de la cooperació territorial en l'àmbit territorial d'estudi. No és casual: el disseny territorial i econòmic dut a terme per la Unió Europea es basa precisament en un planejament espacial a escala continental i, alhora, una col·laboració econòmica a escala regional. Aquest fet permet a l'Arc Mediterrani ser objecte també d'un procés de construcció institucional. Donades les característiques de la cooperació territorial a Europa, es pot argumentar que les construccions metageogràfica i institucional d'aquesta macroregió segueix el doble procés anunciat: un de top-down, impulsat des de les institucions supraestats, i un de bottom-up, des de les col·lectivitats i autoritats territorials. Cal prendre en consideració ambdós processos, en tant que per si sols no són suficients ni són explicatius del procés per separat (Gabbe, 2005b). Malgrat la diferenciació, cada cop resulta més patent que actuen de forma interrelacionada, en un context de governança multinivell.

L'anàlisi de la cooperació en aquest àmbit territorial permet donar una idea del grau de cohesió i, per tant, de consolidació d'aquest mateix àmbit. Per avaluar el grau d'institucionalització han estat analitzades les iniciatives de cooperació territorial, a partir de diferents variables (els agents que les han constituït, les matèries d'actuació, els espais de cooperació, els arguments justificatius de l'àmbit...). Recordem que han estat objecte d'estudi les iniciatives d'una modalitat de cooperació de naturalesa jurídica amb estructura. Aquesta elecció s'ha fet partint del supòsit que la constitució d'una entitat de cooperació implica ja un cert grau d'institucionalització. D'altra banda, a desgrat de l'estesa creença en l'existència d'un baix nombre d'entitats de cooperació, han estat identificades una mica menys de cent entitats, quantia comparable a la d'altres macroregions europees amb una més llarga trajectòria en matèria de cooperació.

Paral·lelament es tractarà d'evidenciar com les experiències de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani han estat influïdes pels seus continguts metageogràfics. Igualment s'explora en sentit invers: en quin grau les entitats de cooperació han influït en la seva construcció metageogràfica. El potencial constructiu de la cooperació territorial és sobretot present en aquelles entitats que tenen l'Arc Mediterrani com a espai de cooperació i/o de referència. Com es pot avançar, no totes les entitats identificades el tenen.

Aquestes diferents qüestions s'exposen en els tres subcapítols en els que s'estructura el capítol. En el primer subcapítol (4.1) es mostren les característiques metageogràfiques de l'Arc Mediterrani en el context de la nova regionalització d'Europa. A continuació, en el segon (4.2) es procedeix a analitzar les entitats de cooperació existents en aquest àmbit territorial, amb la intenció d'avaluar la seva institucionalització i influència recíproca en la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani. En darrer lloc (4.3), a partir de les característiques identificades en els dos subcapítols precedents, s'examina l'exemple concret de les activitats de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació (R+D+I), en la mesura que aquesta matèria és triplement rellevant: una variable fonamental en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, una de les matèries de cooperació de les entitats d'aquest territori i un sector prioritari i estratègic de les polítiques de la Unió Europea en el context de la globalització i el capitalisme cognitiu.

4.1- LA CONSTRUCCIÓ METAGEOGRÀFICA (MEDI) DE L'ARC MEDITERRANI

En aquest primer subcapítol es procedeixen a mostrar els aspectes metageogràfics de la construcció de l'Arc Mediterrani en el context del moment metageogràfic de la globalització. La identificació d'aquest context equival a dir que la construcció d'aquest metaterritori, subjecte a la *mGeo E* en xarxa i transversal, es troba en la Fase 1 del procés de construcció. Les característiques extrems de l'anàlisi duta a terme permeten concloure que actualment es troba de forma clara en la seva segona subfase. Disposa d'un complex AIM generador d'un discurs espacial que, al seu torn, és recollit i amplificat per altres agents. Així mateix aquest discurs espacial té una alta capacitat instituïdora, si bé s'observa una creixent consolidació de la component instituïda. D'altra banda, malgrat que la construcció d'aquest metaterritori encara no ha accedit als processos de la Fase 2 (fossilització, essencialització, naturalització i universalització), s'observen algunes tendències recents en aquesta direcció.

L'exposició es desenvolupa a partir d'una aproximació escalar a la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani. En primer lloc (apartat 4.1.1) són mostrats els canvis metageogràfics d'Europa i la Mediterrània produïts d'ençà les dècades de 1970 i 1980, parant especial atenció a la configuració de nous models d'Europa, ja siguin tendencials o prospectius, en el que s'ha anomenat com a nou regionalisme (Wallis, 2000). A aquest respecte són identificats dos grans blocs de propostes de models territorials, que són analitzats breument.

En el segon apartat (4.1.2), passant a l'escala macroregional de l'Arc Mediterrani, es procedeix a mostrar les principals característiques de la seva construcció metageogràfica. Particularment es fa referència a la gènesi i difusió del concepte durant la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica. L'anàlisi només pot assegurar-se ser aproximada, en la mesura que no han estat analitzats tots els possibles factors i connexions que hi han incidit.

En el tercer (4.1.3), per últim, s'analitzen les problemàtiques i dificultats metageogràfiques generades a l'entorn de la tensió continental i marítima, la delimitació territorial, la representació cartogràfica i toponímica, i els factors discursius que expliquen i justifiquen l'Arc Mediterrani. L'objectiu darrer descansa en posicionar la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani en la tensió entre els dos tipus metageogràfics en competència. En aquest sentit, pot avançar-se que en línies generals l'Arc Mediterrani respon clarament a alguns aspectes propis de la *mGeo E* en xarxa i transversal i simultàniament incorpora i reproduïx aspectes de la *mGeo E* en mosaic-estatista.

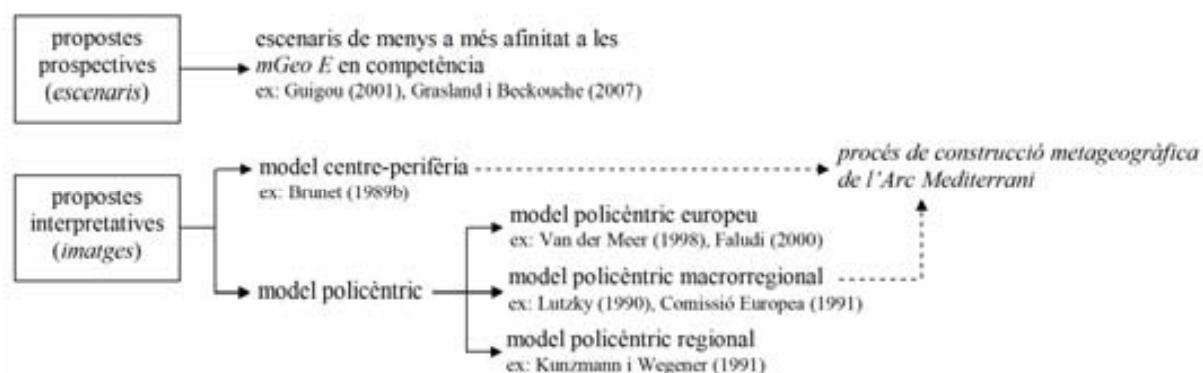
4.1.1- La construcció metageogràfica d'Europa i la Mediterrània en el moment metageogràfic de la globalització: el nou regionalisme

En el context de nou regionalisme (les característiques del qual han estat exposades en l'apartat 2.3.2) se situa el desenvolupament de diversos estudis sobre la configuració actualment tendent i

possible de l'espai europeu¹⁹⁶, que Sparke (2000) ha denominat “geografies anticipants”. L'emergència i desenvolupament d'aquesta matèria ha estat motivada en bona mesura per les adhesions de nous estats a la CEE \ UE els anys 1986, 1995, 2004 i 2007, i pels treballs previs i adopció de perspectives d'ordenació territorial com l'*Estratègia Territorial Europea* el 1999, que representaven una ocasió idònia per a plantejar qüestions en relació als reptes que la integració i cohesió europees havien de fer front en una Europa cada cop més ampliada. No és per casualitat que el decenni entre 1989 i 1999 sigui qualificat per Vignon (2006, p.23) com l'“edat d'or de la prospectiva territorial europea”. Sovint les metodologies i objectius no comporten res de nou respecte a conceptes desenvolupats ja a principis i mitjans de segle XX, en la mesura que recorden les nocions de lloc central i de xarxa urbana de Christaller i Lösch. La diferència rau, com atesta Sideaway (2006), en el fet que aquells s'inscrivien i visualitzaven en el marc dels territoris dels estats-nació, mentre que en les “geografies anticipants”, pel contrari, les fronteres estatals queden al fons, superades i travessades pels nous espais transestatals.

Malgrat que les diverses propostes són tractades sovint de forma conjunta, presenten una diferència interessant en relació a la intencionalitat i temporalitat dels models territorials que presenten; hi són distingits dos grans blocs, cada un dels quals amb les respectives subdivisions. En primer lloc, els treballs pròpiament prospectius, que indiquen diversos escenaris de futur acompanyats de recomanacions orientades al seu acompliment o bé evitació (Masser et al., 1992; Guigou, 2001; Grasland i Beckouche, 2007; etc.). El segon bloc fa referència als treballs interpretatius del present, en relació al model territorial en desenvolupament; a diferència de l'anterior, senyalen una única opció (Brunet, 1989b; Lutzky, 1990; Kunzmann i Wegener, 1991; Comissió Europea, 1992 i 1995; etc.). Es tracta dels “nous mapes de l'Europa de les Regions”, com els delinea Nijkamp (1993), les “visions d'Europa” descrites per Murphy (2008) o les “imatges d'Europa” analitzades per Jensen i Richardson (2003) i Baudelle (2005). A partir d'aquests es pot traçar la filogènesi de l'Arc mediterrani, com es mostra en la següent figura (4.1).

Fig.4.1: Models territorials d'Europa i filogènesi de l'Arc Mediterrani en el moment metageogràfic de la globalització

Elaboració pròpia

¹⁹⁶ Recentment també s'ha desenvolupat un interès en aquesta direcció en el cas de l'espai de l'Amèrica del Nord, especialment de la mà del programa dels Estats Units *America2050*. Pot veure's: Dewar i Epstein (2007), Florida et al. (2007); Regional Plan Association (2006) o Todorovich (ed.) (2007).

La construcció metageogràfica de les diferents propostes està situada, pel que fa a l'origen (majoritàriament agències estatals i supreaestatals) i les matèries a partir de les quals han estat elaborades. En aquest darrer sentit és patent el clar domini de l'ordenació i planificació urbana i territorial, en el sentit que en francès es dóna al concepte d'*aménagement du territoire*, amb una especial orientació envers al desenvolupament econòmic i a les xarxes de transport. L'hegemonia de l'àmbit de l'ordenació és deguda principalment a la necessitat de respostes als canvis profunds que, d'ençà la dècada de 1970, s'estan produint en el context de l'espai europeu, magnificat pel repte de la integració i cohesió. Tanmateix, la seva orientació economicista i logística té unes arrels més profundes, en tant que al llarg de la història de l'ordenació a Europa hi ha hagut una estreta vinculació discursiva entre el creixement econòmic i el desenvolupament de les xarxes de transport¹⁹⁷ (Nijkamp, 1993; Baudelle, 2005). Aquest domini es produeix en detriment d'altres matèries, essent aïllats els desenvolupaments basats en altres variables, com els culturals i mediambientals. En aquest context, les recomanacions vers una nova metageografia fetes per Péguy (2001), basades en els "territoris immaterials" i la complexitat social, se situen molt lluny de l'orientació i motivació preses.

En el present apartat es procedeix a analitzar el context ara senyalat, de cara a situar la construcció de l'Arc Mediterrani. Primerament (4.1.1.1), i de forma molt breu, s'apunten les principals característiques de la construcció metageogràfica dels metaterritoris Europa i Mediterrània d'acord a la *mGeo* en mosaic-estatista, així com els principals canvis que condueixen al moment metageogràfic de la globalització. En el següent (4.1.1.2) es procedeix a mostrar les característiques del primer bloc de propostes, fent especial referència a dos importants programes desenvolupats en els darrers anys: *Territoires 2020*, desenvolupat per la DATAR entre 1999 i 2004, i *ESPON* (European Spatial Planning Observation Network), de la Unió Europea, en desenvolupament des de l'any 2006. A continuació, el tercer subapartat (4.1.1.3) se centra exclusivament en l'anàlisi del segon bloc de propostes de la nova regionalització d'Europa, elaborades des de finals de la dècada de 1980, sobretot a partir de l'aparició de l'informe *Les Villes « européennes »*, a càrrec del G.I.P. RECLUS i sota la direcció de Roger Brunet, el 1989, per encàrrec de la DATAR.

Aquestes tres referències són participades per investigadors francesos bé directament, en la DATAR, o indirectament, en l'ESPON, on han coordinat els projectes en relació a la qüestió aquí tractada. Aquesta participació i influència destacada no es produeix per casualitat, sinó per l'interès i esforços aplicats des de les institucions franceses en el camp de l'*aménagement du territoire*. En aquest sentit, es pot intuir ja una correspondència o associació entre el procés de construcció metageogràfica de la nova regionalització d'Europa i de les polítiques regional i de cohesió territorial (i consegüentment en la cooperació territorial) dels organismes francesos

¹⁹⁷ En el discurs dominant a Europa, les infraestructures de transport són considerades com l'estructura subjacent que permet i afavoreix la producció (Feliu, 2005). A nivell acadèmic aquesta declaració ha estat desenvolupada en la literatura econòmica, essent un dels principals contribuïdors, sobretot pel seu efecte mediàtic, l'economista alemany Dieter Biehl. Biehl (1988, p.293) ["Las infraestructuras y el desarrollo regional". *Papeles de Economía Española*, núm.35, pp.293-310] estableix que "la infraestructura és un dels principals determinants del desenvolupament regional". El seu ampli treball ha estat publicat en revistes econòmiques i alguns treballs finançats i publicats per la CEE i la UE.

(DATAR \ DIACT) i de la Unió Europea, on la tradició francesa d'ordenació del territori ha estat molt influent, com ha estat posat de manifest en diverses ocasions (Faludi, 2005).

4.1.1.1- El domini de la mGeo E en mosaic-estatista a Europa i a la Mediterrània

Amb l'hegemonia de la *mGeo E* en mosaic-estatista, la territorialitat d'Europa ha estat construïda sobre l'estat-nació, per la qual el sistema europeu d'estats, tant en un sentit funcional com ideològic, ha servit per naturalitzar aquesta unitat territorial i convertir-la en el marc de referència quasi exclusiu del coneixement territorial així com en el marc més important per a la construcció de la identitat de bona part de la població. En síntesi l'estat ha ocupat una posició central en les concepcions metageogràfiques d'Europa, en tant que unitat territorial preeminent i encarnació de com l'espai polític ha de funcionar.

Malgrat la sensació de naturalitat i ahistoricitat que el procés de construcció metageogràfica ha atorgat, en una perspectiva històrica el metaterritori en mosaic-estatista d'Europa és una construcció molt recent (Lewis i Wigen, 1997; Taylor, 2003b; Murphy, 2008). Sense entrar en gaires detalls, anteriorment Europa havia estat conceptualitzada en termes religiosos, associant-la amb la Cristiandat. No va ser fins a finals del segle XIX que la *mGeo E* en mosaic-estatista s'imposà completament a la forma en que és pensada i estructurada Europa, si bé des del segle XVII se n'havien establert les bases (Heffernan, 1998; Taylor, 2003b). Resulta gràfic en aquest sentit el comentari de Murphy (2008, p.9) en relació al fet que, al llarg del segle XX, "per cada referència a la plana nord europea, la conca del riu Danubi o a Pomerània, n'hi ha (i continua sent així) milers a Alemanya, Polònia, Hongria o Romania".

Existeixen diverses interpretacions, des de diferents aproximacions teòriques, sobre els factors i esdeveniments històrics que han conduït al domini de la construcció en mosaic-estatista d'Europa (Lewis i Wigen, 1997; Murphy, 2008). En general hi ha un consens en apuntar un conjunt de sis factors, més o menys successius cronològicament. En primer lloc, l'emergència d'una sèrie de governants europeus durant l'alta edat mitjana que foren capaços d'exercir un creixent control efectiu sobre un creixent nombre de "peces" territorials, especialment pel que fa als regnes d'Anglaterra, Espanya, França i Portugal. Segon, el desenvolupament a una macroescala d'una identitat "nosaltres" en contraposició a uns "altres", en associació a la creació d'institucions que agrupaven pobles de diferents regions (com els exèrcits) i amb l'explosió de conflictes entre estats. En tercer terme, l'emergència d'un règim internacional derivat de la Pau de Westphalia (1648), basat en la sobirania dels estats que componen aquest sistema. El quart factor fa referència a la creixent acceptació de la idea que el govern hauria de ser un instrument de la nació, entesa com el conjunt de persones que comparteixen una identitat basada en la creença d'una cultura i història comunes. Cinquè, la creació d'un sistema educatiu i social universal a través del qual es perpetuen les normes culturals i històriques dels estats i de la identitat nacional. En darrer lloc, la difusió al conjunt d'Europa (i a la resta del món per mitjà del colonialisme) de les idees d'estat-nació i sobirania des de la Revolució francesa (1789) fins a la fi de la Primera Guerra Mundial (1918).

Així mateix, la construcció metageogràfica d'Europa es recolza també en l'anomenat “mite dels continents” (Lewis i Wigen, 1997), en base al qual s'ha naturalitzat aquest metaterritori mitjançant el concepte continental. A diferència d'altres continents, Europa ha hagut de fer front a una important problemàtica en relació a la seva delimitació oriental, que s'ha acabat convenint en situar arbitràriament des dels Urals, passant pel Cauques i fins als Dardanel·ls.

La construcció d'Europa (i la de la resta de continents mundials) s'ha produït en detriment a d'altres metaestructures com podrien haver estat les conques fluvials, les conques marítimes, les regions biogeogràfiques, les concentracions demogràfiques i les àrees urbanes, o d'altres de possibles en acord a la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món o a hipotètics continguts i significats de la *mGeo E* (medi) en mosaic. Un dels espais més afectats per aquesta construcció ha estat la Mediterrània i altres conques marítimes¹⁹⁸, en la mesura que, en la *mGeo E* de base continental, no només és dividida i fragmentada entre diferents metaterritoris, essent situada a la seva perifèria, sinó que és anul·lada en estar-hi subjecte (Bentley, 1999; Lewis, 1999; Lewis i Wigen, 1999 i 2000; Uscanga, 2002). Com es desprèn d'Uscanga (2002), en la *mGeo E* en mosaic-estatista els mars i oceans tan sols són considerats com a vies per a la projecció d'interessos de base continental, com un escenari dins de les estratègies geopolítiques o com un simple espai planetari buit de significació¹⁹⁹. Malgrat la subjugació a la *mGeo E* en mosaic-estatista, la construcció metageogràfica de la Mediterrània tampoc està exempta de diverses problemàtiques en relació al seu tractament terminològic, delimitació, subdivisió o tensions en les interpretacions social, cultural, històrica, mediambiental i geopolítica, tal i com es conclou a partir de diversos treballs (Abulafia, 2003; Braudel, 1953; Braudel et al., 1987; Horden i Purcell, 2000; Lister, 1997; Ruiz, 1995; Tabak, 2008).

D'altra banda, en les darreres dècades, el desenvolupament de “noves” dinàmiques i processos territorials, socials i econòmics ha alterat (i continua fent-ho) la preeminència dels estats-nació en la configuració d'Europa i, de retruc, de la Mediterrània (Heffernan, 1998; Taylor, 2003b; Murphy, 2008). De forma breu i sintètica, aquestes dinàmiques inductores d'un canvi metageogràfic es poden resumir en els següents tres grans processos:

- a) L'emergència dels moviments nacionalistes ha qüestionat l'associació entre estat i nació; si bé no són poques les ocasions en que aquests moviments cerquen constituir l'ideal d'estat-nació, més que no pas el reconeixement i la formació d'espais plurinacionals. En una direcció similar, han aparegut moviments europeistes que han cercat la unificació d'Europa, posant també en qüestió aquella associació, si bé han cercat la creació d'un superestat.

¹⁹⁸ La Mediterrània ha esdevingut una metàfora –facilitada en part per la seva toponímia, *mar en mig de les terres*, i en part per l'eurocentrisme– per a designar altres espais similars (Abulafia, 2003; Curtin, 1984; Horden i Purcell, 2006), com són les costes de l'oceà Índic, els mars del Japó i de la Xina Oriental, les costes de les mars Bàltica i Nord, el mar del Carib o, inclús, sense necessitat de ser mar, el Sàhara.

¹⁹⁹ En front d'això, geògrafs com Lewis (1999), Lewis i Wigen (1999), Uscanga (2007) o projectes com *Oceans Connect* (de la Duke University i la Ford Foundation) proposen explorar diferents alternatives per a definir una nova *mGeo E* (instrument) basada en els mars i oceans, en tant que plataforma per a redimensionar l'espai físico-material. Aquesta *mGeo E* es recolza en el fet que les conques marítimes estan en un procés pel qual deixen de ser una simple metàfora continental. En el seu discurs complementari, les conques representen un lloc de connexió de múltiples zones geogràfiques que enllacen a un conjunt complex de societats humanes i biològiques.

- b) L'expansió de la globalització econòmica i cultural ha resultat en l'emergència de dinàmiques territorials, empresarials, financeres... que superen i travessen les fronteres interestatals; així mateix ha permès plantejar qüestions sobre l'abast del poder dels estats i, inclús, ha facilitat l'emergència d'interessos i interaccions transestatals (com és el cas de la cooperació territorial).
- c) La progressiva integració europea a nivell supraestatal (Consell d'Europa, Unió Europea...) i subestatal (cooperació territorial) ha introduït canvis tangibles en la distribució del poder i en la governança a Europa. Així mateix, les diferents institucions supraestatals i de cooperació territorial han desenvolupat i aplicat polítiques pensades a escala europea.

Aquestes dinàmiques poden ser contradictòries en certs aspectes, en el sentit que mostren més o menys afinitats amb els dos tipus metageogràfics en competència. En funció d'això és possible de distingir entre els processos que es recolzen igualment en la *mGeo E* en mosaic-estatista, d'una part, i els que proposen noves estructures basades en les *mGeo E* en xarxa i transversal, de l'altra. Per aquesta raó, en aquest mateix context de transició metageogràfica, l'estat-nació i la seva representació paradigmàtica –el mapa dels estats d'Europa (veure figura 2.20a)– o els continents i els blocs supraestatals continuen dominant la major part dels raonaments territorials sobre Europa i la Mediterrània. En aquest sentit, malgrat els desenvolupaments apuntats, alguns dels elements clau de la *mGeo E* en mosaic-estatista no han estat soscavats en els seus fonaments. Per citar només un exemple clar, i al marge de la inèrcia acumulada en la reproducció d'aquest tipus, els sistemes educatiu o d'infraestructures de transport continuen estant àmpliament controlats pels governs i la lògica estatista.

4.1.1.2- Propostes projectuals: els "escenaris" d'Europa

En aquest doble context territorial i metageogràfic de canvis en la configuració d'Europa, diversos autors d'aquest primer bloc, de propostes prospectives, han observat l'emergència de diferents models territorials, cadascun dels quals associat a una tendència metageogràfica determinada. Cal tenir present que, com observa Paasi (2005, p.581), un dels majors problemes en aquest context és que no existeix una única possible Europa amb la que reemplaçar la actual, sinó que, pel contrari, hi ha un conjunt d'Europes que se sobreposen i competeixen, cada una d'elles derivada de pràctiques i discursos concrets i, consegüentment, carregades amb varies formes de poder i/o ideologia. En aquesta direcció s'han dut a terme diversos estudis des del camp de la prospectiva que analitzen i mostren les possibles Europes, sobretot d'ençà l'adopció per part de la Unió Europea de la *Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial* (PEOT), el 1997, i la seva versió definitiva, l'*Estratègia Territorial Europea* (ETE), de 1999 (Baudelle et al., 2002; Baudelle, 2005). Les reflexions en aquesta direcció, tanmateix, ja s'havien iniciat amb anterioritat, arran de la proposta del Parlament Europeu, a finals dels anys 60, d'elaboració d'un *Pla Europeu d'Ordenació Territorial* (*Plan européen d'Aménagement du Territoire*)²⁰⁰, i sobretot, amb els documents *Europa*

²⁰⁰ L'estudi preliminar del *Pla Europeu d'Ordenació del Territori* no va ser presentat al Parlament Europeu fins una quinzena d'anys més tard, el 1983: *Report on a European regional planning scheme*, més conegut com a *Gendebien Report*, per haver estat elaborat sota la direcció de Paul-Henri Gendebien (Williams, 1996).

2000, de 1990, i *Europa 2000+*, de 1994, encarregats per la Comissió Europea. Com es pot observar, la proposta de possibles Europes s'ha desenvolupat en un estricte marc de l'ordenació del territorial i, molt important, en el marc d'una Europa unida com una sola unitat de planejament.

Del conjunt de treballs elaborats cal destacar, per la seva importància i influència en el context europeu, els desenvolupats en el marc dels programes Territoires 2020 i ESPON. El primer fou conduït per la DATAR entre els anys 1999 i 2004, i cobreix deu temes de recerca, cada un dels quals sota la direcció de sengles grups. Cinc dels temes són sectorials i directament relacionats amb els esquemes de serveis col·lectius previstos en el *PEOT \ ETE*; els cinc restants són temes transversals (Bourse i Mousli, 2004). El principal tema de recerca, en quant a objectius i recursos destinats, corresponia al grup de treball "Europe et aménagement du territoire"²⁰¹, desenvolupat principalment des de finals de 1999 i mitjans de 2001. En el marc d'aquest projecte s'han publicat diferents estudis, tant en relació a França com a Europa, el primer i més important dels quals fou *Amenager la France de 2020*, redactat per Jean-Louis Guigou (2001); altres treballs, que l'han ampliat, han estat els elaborats per Baudelle i Castagnède (2002), Baudelle i Guy (2004), Baudelle et al. (2001 i 2002) o Peyrony (2003). Anotar que el programa Territoires 2020 ha estat continuat, si bé amb una menor dotació, per Territoires 2030 d'ençà el 2004.

El programa l'ESPON, en segon lloc, és fruit i indicador de l'interès atorgat per la Unió Europea a les qüestions d'ordenació del territori. Amb anterioritat, ja havien estat posats en marxa alguns programes comunitaris similars, si bé sense arribar a la magnitud d'aquell. En aquest sentit pot fer-se referència al programa CORINE (Coordination of Information on the Environment), iniciat l'any 1990, en l'àmbit mediambiental. El programa ESPON (European Spatial Planning Observation Network), iniciat el 2006, de fet és un programa operacional de la Iniciativa Comunitària Interreg III (2000-2006) i de la Cooperació Territorial Europea (2007-2013). Està estructurat en cinc camps de recerca, cada un dels quals amb els seus propis projectes. D'aquests cal fer esment als projectes del tercer camp (Co-ordinating cross-thematic projects), car tenen per objectiu, entre d'altres, la prospectiva del desenvolupament territorial europeu i l'ordenació i planificació territorial. En aquest sentit cal destacar pel seu interès dos dels projectes, el 3.2 (*Spatial scenarios in relation to the ESDP and EU Cohesion Policy*), del que en resultà l'informe coordinat per l'IGEAT (2006), i el 3.4.1 (*Europe in the world*), especialment els estudis elaborats per Grasland i Didelon (2006) i Grasland i Beckouche (2007 i 2008). El primer projecte ha estat coordinat pel centre de recerca IGEAT²⁰², de Bèlgica, i per l'agència AETS²⁰³, de França; el segon, per l'equip d'investigadors francès UMS 2414 RIATE²⁰⁴.

²⁰¹ El grup "Europe et aménagement du territoire" està presidit per Bernard Castagnède i dirigit Guy Baudelle i Jean Peyrony, i està compost per una trentena de membres, adscrits a la DATAR, la Conferència de les Regions Perifèriques i Marítimes d'Europa (CRPM), al CEDRE i a diferents universitats de França.

²⁰² L'IGEAT (Institut de Gestion de l'Environnement et d'Amenagement de Territoire), de la Université Libre de Bruxelles. Està presidit per Edwin Zaccaï.

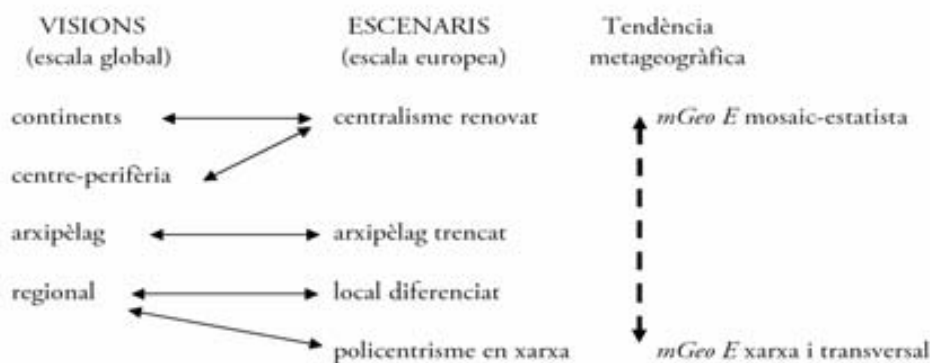
²⁰³ L'AETS (Agence Européenne «Territoires et Synergies») està dirigit per Jacques Robert.

²⁰⁴ L'UMS 2414 RIATE (Unité Mixte de Service 2414 Réseau Interdisciplinaire pour l'Aménagement du Territoire Européen), dirigit per Claude Grasland i finançat per la DATAR \ DIACT, la CNRS i la Université Paris 7.

Ambdós programes tenen per objectiu l'anàlisi de les dinàmiques territorials d'Europa amb la finalitat d'elaborar propostes de planificació territorial, i amb escasses referències a les fronteres interestatals. En aquesta direcció els treballs realitzats presenten diferents "escenaris" o "visions" territorials en construcció associades al moment metageogràfic de la globalització. De la mateixa manera que les dinàmiques de canvi poden diferenciar-se en funció de la seva afinitat metageogràfica, els models abasten des d'una adaptació de la *mGeo E* en mosaic-estatista fins a una implantació imperfecte de la *mGeo E* en xarxa i transversal. Aquests treballs no només presenten possibles escenaris sinó que també produeixen construccions metageogràfiques (amb representacions gràfiques incloses).

Pel seu interès, a continuació són mostrats els escenaris projectats a escala europea en relació als processos globals i als processos interns (Grasland i Beckouche, 2007 i 2008) i, després, el cas concret de França (Guigou, 2001), que permet complementar els processos europeus amb els macroregionals. En ambdós treballs són elaborats quatre possibles models, que revelen certes afinitats, a partir de les quals poden ser associats escalarment; igualment són ordenats en funció de la seva tendència metageogràfica, de més a menys aproximació als dos tipus metageogràfics en competència (figura 4.2). D'altra banda, a desgrat de les diferències d'aquestes dues propostes amb els estudis de Baudelle (2002) i Baudelle i Castagnède (2002), que presenten cinc escenaris possibles, o per l'IGEAT (2006), que els redueix a dos, en termes metageogràfics exposen les mateixes tendències i conclusions similars.

Fig.4.2: Models projectuals a Europa en el moment metageogràfic de la globalització

Elaboració pròpia

Escala global: *Europe in the world* (2007 i 2008)

Grasland i Beckouche (2007 i 2008) presenten quatre visions d'Europa en l'escala global. Evidencien la seva existència real i/o desenvolupament potencial, juntament amb les principals implicacions polítiques i els seus impactes territorials (metageogràfics). Els quatre models són: la visió "dels continents", la visió del "centre-perifèria", la visió "arxipèlag" i la visió "regional". Aquestes visions s'estan desenvolupant actualment de forma simultània, si bé encara cap s'ha consolidat i imposat plenament.

En la visió dels “continents” els territoris continuen essent entesos com a espais tancats d'acord a la *mGeo E* en mosaic-estatista. En síntesi, implica un territori europeu encaminat a ser protegit i tancat respecte a l'exterior. Els principals indicadors del desenvolupament d'aquest model són la implantació a gran escala de les xarxes transeuropees (d'infraestructures, energia...), la integració de l'Europa oriental induïda pel finançament econòmic de la Unió Europea i l'aplicació d'una política regional concentrada en les regions menys desenvolupades de l'Europa central i oriental, en detriment de les regions de l'Europa meridional. El desenvolupament d'aquest model comporta la construcció metageogràfica d'Europa com un illa isolada i envellida.

La segona visió identificada, del “centre-perifèria”, emfasitza l'asimetria de les relacions entre territoris desenvolupats i en desenvolupament. El resultat és el manteniment dissimètric d'una posició de domini real d'Europa, si bé decreixent, en relació a l'espai euromediterrani i, en menor mesura, Àsia i Amèrica. La seva consolidació enclou una progressiva integració euromediterrània (la Unió per la Mediterrània, la projecció d'una zona de lliure comerç per l'any 2010...), en el context de la qual les regions mediterrànies europees tenen la possibilitat de relançar el seu desenvolupament. En aquest cas, la riba sud de la Mediterrània esdevé un espai de deslocalització dels impactes ambientals d'Europa i en una frontera per a les migracions de l'Àfrica sub-sahariana, que no permet resoldre la major part de les seves problemàtiques econòmiques i demogràfiques.

En tercer lloc, la visió “arxipèlag”, basada en una organització en xarxa de l'espai, accentua la connexió d'Europa amb el conjunt de territoris globals, fet que deriva en unes creixents disparitats territorials en totes les escales. En aquest context les principals ciutats europees esdevenen àrees metropolitanes altament internacionalitzades i, consegüentment, les metròpolis s'enforteixen al capdamunt de la jerarquia global. Ara bé, d'aquest desenvolupament únicament se'n beneficien els sistemes urbans dels estats de l'Europa occidental. Consegüentment s'incrementen les disparitats territorials a escala global i a escala europea (pèrdua de competitivitat dels estats de l'Europa oriental i de la Mediterrània). Així mateix Grasland i Beckouche (2007) apunten que la situació emergent en les fronteres d'Europa tendeixen a convertir aquesta visió arxipèlag en una visió continent.

La darrera visió, la “regional” –sens dubte la preferida per Grasland i Beckouche–, és entesa com una aposta estratègica per afrontar els impactes negatius de les tres visions precedents. El model proposat es basa, d'una banda, en la complementaritat entre Europa (com a font de capital i de coneixement) i els territoris veïns (font de mercats i de força de treball) i, de l'altra, en la regulació de les relacions (acords comercials, mediambientals, laborals...). Els objectius estan dirigits a reforçar el desenvolupament de les regions perifèriques europees, de la riba sud mediterrània (entenent el Magreb com una interfície entre Europa i Àfrica) i de l'Europa oriental (entenent-la com una interfície entre Europa i Rússia), i a la dotació de poder a nivell mundial de les regions europees. Tanmateix, aquesta visió ha de fer front a importants desavantatges, com l'alta controvèrsia política, la dificultat per establir un acord entre els estats membres de la Unió Europea, i que alhora sigui acceptable pels estats de l'Àfrica del nord i Rússia, i el risc de conflictes externs amb d'altres blocs mundials, els interessos dels quals no incloguin el desenvolupament d'una integració europea més àmplia.

Escala macroregional: *Amenáger la France de 2020* (2001)

En el cas particular de l'escala macroregional del metaterritori França, els quatre escenaris descrits per Guigou (2001) parteixen d'una doble tensió que actua en el territori francès (extensible en general al conjunt d'Europa): una polaritat entre els àmbits mundial i local, i l'oposició entre les formes de reacció política i organització institucional de tradició jacobina i de tradició girondina. A partir de cada una d'aquestes dinàmiques són derivats els escenaris en construcció: de la primera, l'escenari de "l'arxipèlag trencat" (visió mundial o neo-liberal) i l'escenari "local diferenciat" (visió neo-localista); de la segona, l'escenari del "centralisme renovat" (visió neo-jacobina) i l'escenari del "policentrisme en xarxa" (visió neo-girondina).

En el primer escenari, de "l'arxipèlag trencat", la globalització \ mundialització estimula certs pols urbans i aguditza la competència entre les xarxes locals d'escala regional. En aquest context es desenvolupen un conjunt d'espais polaritzats per les metròpolis regionals més importants, en termes de concentració de poder, que poden superar i travessar les fronteres interestatals. Pel contrari, aquests espais no organitzen el territori circumscrit als estats. Aquest model es caracteritza per una mobilitat extrema de les elits territorials i la seva concentració en les metròpolis, l'estandardització dels productes i mercats, i el triomf de la velocitat i de les construccions efímeres.

En segon lloc, contràriament a l'anterior, en l'escenari "local diferenciat" l'organització territorial esdevé una funció àmpliament assumida per les iniciatives locals, que impulsen diferents formes i graus de polarització i que es recolzen en xarxes a escala estatal i europea. Aquesta oportunitat sorgeix d'una prèvia absència de dinàmiques d'àmbit estatal, a partir de la quals certs territoris s'estructuren i desenvolupen a escala local i regional. Com a resultat es produeix una sedentarització de la població i la seva adhesió i identificació a un territori local i/o regional, alhora que s'aposta estratègicament per la singularitat i identitat dels productes i dels llocs de referència en la producció.

L'escenari del "centralisme renovat" es caracteritza per l'afermament d'una estricta jerarquia de l'estat-nació, ordenada a partir d'un centre i a partir de la qual l'estat, dotat d'una regulació centralista, controla les col·lectivitats territorials, si bé els hi pot cedir cert grau d'autonomia. En aquest darrer sentit, l'enfortiment de la jerarquia s'acompanya d'un retrocés, replegament i tancament del territori estatal i d'una tendència permanent a la deslocalització autoritària de les regions cap al centre. En contrapartida, les polítiques de solidaritat estatals s'exerceixen en benefici dels territoris menys afavorits.

A l'anterior model, en darrer lloc, s'hi oposa l'escenari del "policentrisme en xarxa", construït en base a una concepció en xarxa del territori, de caire urbà, i a les institucions. Paral·lelament es contempla una obertura europea i una voluntat política de recomposició dels territoris. El desenvolupament d'aquest model està estructurat per una xarxa afermada en dos nivells. D'una banda, per l'establiment de marcs de competència i cooperació interregional entre els diferents nodes (les ciutats) i, de l'altra, l'empoderament de les àrees estructurades al seu entorn, que esdevenen els nous espais de gestió dels projectes locals i amb capacitat de decisió.

4.1.1.2- Propostes interpretatives: les “imatges” d'Europa

El segon bloc de propostes correspon a les representacions interpretatives d'Europa elaborades a partir de l'anàlisi i interpretació de les dinàmiques territorials presents (i no la seva projecció futura, com en el cas anterior), que manifesten l'existència de macroregions transestats o transeuropees. A desgrat de les diferències existents entre les diverses propostes aquí agrupades, totes tenen en comú l'èmfasi en superar els elements metageogràfics del tipus en mosaic-estatista i, consegüentment, construir i adequar-se a la *mGeo E* en xarxa i transversal. En el context d'aquests “nous mapes”, “visions” o “imatges” (Baudelle, 2005; Jensen i Richardson, 2003; Murphy, 2008; Nijkamp, 1993; Sideaway, 2006), l'Arc Mediterrani adquireix en ocasions entitat pròpia directa o indirectament; en d'altres ocasions, pel contrari, no és conceptualitzat ni hi té cabuda. Al marge d'això, l'aspecte important a remarcar és la nul·la o feble referència als estats i/o a les fronteres interestats en les elaboracions discursives, les representacions cartogràfiques o en l'anàlisi de tendències i dinàmiques emergents. Aquesta característica encoratja a pensar i produir coneixements territorials sobre Europa en termes extra-estats.

L'arc temporal de les propostes s'inicia a l'entorn de la segona meitat de la dècada de 1980 i molt especialment d'ençà la publicació de *Les Villes « européennes »* (Brunet, 1989b). Des de llavors han estat elaborades desenes d'anàlisis i representacions. Una primera anàlisi comparativa permet concloure que no existeix una única nova construcció metageogràfica d'Europa, en concordança al que s'acaba d'exposar en el subapartat anterior. Altrament cal presentar-les en plural, bàsicament diferenciables en funció del model territorial representat. Així mateix, s'evidencia que els metaterritoris resultants es troben en un procés actiu de construcció i, per tant, de potencials modificacions constants, fruit de canvis en les metodologies i aproximacions teòriques i/o en les dinàmiques i processos territorials. Aquests dos trets són indicatius clars de la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica, si bé s'observa una tendència creixent envers la Fase 2, en la mesura que, i d'acord a Murphy (2008), cada cop és major el nombre de població europea exposada a les representacions cartogràfiques que complementen les propostes.

Una anàlisi del complexos AIM que intervenen en la seva elaboració, permet distingir tres situacions: les desenvolupades en l'àmbit acadèmic per encàrrec d'organismes supraestats i estats; les elaborades en aquest mateix àmbit però desvinculades de qualsevol encàrrec; i, en menor mesura, les aparegudes des d'altres àmbits del complex AIM, especialment canalitzades pels mitjans de comunicació a iniciativa pròpia, a part de la difusió de les anteriors.

Més enllà de les diferències en quant al model territorial i origen en els complexos AIM, els estudis presenten tres característiques metageogràfiques comunes en relació a la dotació d'una imatge cartogràfica, taxonòmica i toponímica, imbricats metafòricament. La seva combinació es realitza per mitjà de metàfores espacials iconogràfiques (Williams, 1996), tals com Banana blava i Arc mediterrani, i pel mecanisme que Faludi (1996) ha anomenat *framing with images* (la construcció de metaterritoris mitjançant imatges d'aquest). Aquest procediment ha estat un fenomen hegemònic en la retòrica espacial d'Europa dels darrers 20-30 anys, i quasi exclusiu

d'Europa²⁰⁵, sobretot en els àmbits de l'ordenació i planificació territorials²⁰⁶ (Jensen i Richardson, 2003 i 2004). L'ús d'aquests elements és clarament representatiu de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món.

Els cartogrames presenten dues particularitats. En primer lloc, la representació de les noves regions es duu a terme mitjançant formes geomètriques resultants d'un procés de simplificació del seu perímetre. En funció de cada investigador, la delimitació de les noves regions s'adequa més o menys als límits regionals polític-administratius, si bé normalment se superen les fronteres interestatals. En alguns casos, inclús, les noves regions se sobreposen i s'encavalquen parcialment. En segon lloc, no tota Europa està subjecte a la identificació de noves regions, de manera que, complementàriament, resten grans extensions d'espai en blanc (Baudelle, 2005). Ambdues característiques trenquen amb les propietats de la *mGeo E* en mosaic-estatista, en la mesura que romanen explícitament territoris sense adscriure i, paral·lelament, n'hi ha que gaudeixen d'una doble adscripció. Aquests trets no són completament compartits i existeixen excepcions destacables.

En quant a la designació toponímica, realitzada per mitjà de locucions metafòriques, es troba en molts casos directament relacionada amb la simplificació cartogràfica i el *framing with images*. En aquest sentit es recorre a metàfores espacials de base matemàtica o biològica, tals com la “Banana blava”, el “Triangle Daurat”, l’“Arc adriàtic” o “la Patata creixent” (Jensen i Richardson, 2003; Geyer, 2006; Williams, 1996). En d'altres ocasions, més aviat complementàries a l'anterior, denoten bé un caràcter geogràfic (rius, serralades o mars), com els casos de l’“Arc alpi” o l’“Arc mediterrani”, o bé empen denominacions geogràfiques històriques, com la “Nova Hansa” o l’“Eix lotaringi”. Com senyala Williams (1996, p.95), la funció principal d'aquestes metàfores és “ajudar-nos a pensar espacialment en relació a Europa com un sol conjunt”.

Així mateix, per al tracte terminològic de les “noves regions” han estat aplicats diferents taxons, entre els quals es poden citar els següents: eixos i corredors (Fabre, 1991; Kunzmann, 1997; Velarde, 1992), megaregions (Florida, 2006 i 2008²⁰⁷; Florida et al., 2007; Tremosa, 2008), superegions (Delamaide, 1994; Gripaios i Mangles, 1993), interregions (Guigou, 2001), petites Europa (Peyrony, 2003) o, inclús, nacions (Braden, 2007; Casagrande, 1987; Garreau, 1981; Partal, 2003). Aquests taxons no sempre estan exempts de problemàtiques i ambigüitats. Com a reflex d'això, Guigou (2001, p.76) posa de manifest que “parlar d'*interregió* pot resultar còmode, però inapropiat. Tanmateix és millor que no pas parlar de *grande région* o de *super-région*, termes no solament ambigus, sinó erronis. Sens dubte val més parlar d'*interregionalitat* per a qualificar

²⁰⁵ Fora d'Europa es té constància de l'anomenat “Kanji japonès” en relació a la forma que prenen els corredors de desenvolupament i transport del Japó (Kunzmann, 1992; Williams, 1996). Així mateix, si bé originats per una dinàmica diferent, es pot fer referència també al conjunt de les “belt regions” dels Estats Units: Corn Belt, Cotton Belt, Sun Belt, Snow Belt...

²⁰⁶ Les primeres metàfores utilitzades en aquest sentit aparegueren entre les dècades de 1930 i 1960. En aquest sentit es poden citar el Green Belt (“Cinturó verd”) de Londres, de 1935, el Fingerplanen (“Pla dels dits”) de Copenhagen, de 1947, i el Groene Hart (“Cor verd”) holandès, de 1965.

²⁰⁷ Durant el procés de redacció, el treball de Richard Florida (2008), *Who's Your City?*, ha estat publicat en català, amb el títol de *Les ciutats creatives* (2009), amb pròleg de Ramon Tremosa, d'acord al que ja comenta a Tremosa (2008).

aquest enfocament". En aquest treball són etiquetades de forma genèrica, amb el taxó de "macroregió", amb la voluntat de reflectir una macroescala transeuropea.

Analíticament les diferents propostes solen ser freqüentment dividides dicotòmicament en funció a l'afinitat al model presentat per Brunet (1989b). D'una banda, les representacions elaborades seguint el mateix model territorial que en aquell treball i, de l'altra, les que presenten un model alternatiu, que en difereixen netament (Baudelle, 2001), fins al punt que les primeres propostes apareixen com una esmena al treball de Brunet o són, en alguns casos, explícitament contraris. Aquest debat dual és representat en ocasions, en els àmbits francesos, amb les fórmules següents per a cada bloc: *BB vs. AA*, d'una banda, i *BA-BA*, de l'altra, on *BB* és la "Banana Blava" i *AA* és l'"Arc Atlàntic" (Baudelle, 2005). Partint d'aquesta divisió, a continuació són caracteritzats quatre grups de propostes en funció del model territorial representat (veure figura 4.1). En primer lloc i corresponent al primer d'aquells grans blocs, el model del centre-perifèria; en segon, tercer i quart llocs, el models territorials basats en un policentrisme ampli –d'escala europea–, macroregional i regional.

Model centre-perifèria

D'acord al primer model, Europa està estructurada en un centre i una perifèria menys desenvolupada, menys densa i menys accessible. Aquest model ja havia estat desenvolupat extensament amb anterioritat al moment metageogràfic de la globalització, almenys des de la dècada de 1920. Malgrat les transformacions territorials hagudes des de llavors, el model europeu ha estat, en un sentit metageogràfic, pràcticament inalterat, tal i com mostren Rokkan i Urwin (1983) i Roca (2000) en comparar la proposta de Francis Delaisi (1929) i el centre regional d'Europa ("l'ou inclinat") de Dudley Seers et al. (1979)²⁰⁸. Així mateix, aquest model ha obtingut un estatus de quasi oficialitat en el marc de la política regional de la Unió Europea d'ençà la segona meitat dels 80.

La principal i més representativa proposta realitzada en base a aquest model és, sens cap mena de dubte, el treball dirigit per Roger Brunet (1989b), del G.I.P. RECLUS²⁰⁹, realitzat per un encàrrec, de 1988, de la DATAR: *Les Villes « européennes »* (també conegut com a *Rapport Chérèque*²¹⁰). En aquest treball s'identifica, principalment en base al creixement urbà i industrial, un sistema regional o, més pròpiament, un sistema urbà altament desenvolupat, que s'estén des del nord de la península itàlica fins al sud de l'illa de Gran Bretanya, denominat "Dorsal europea"

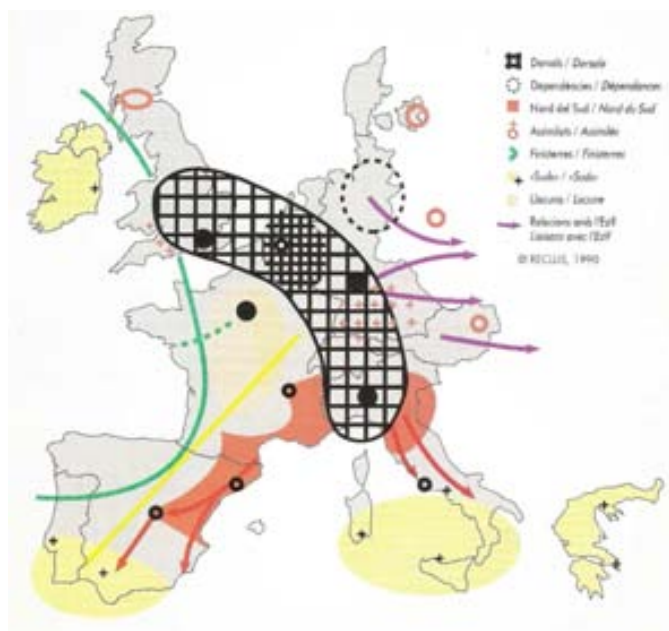
²⁰⁸ Citats a Roca (2000): DELAISI, Francis (1929) [*Les Deux Europes*. Paris: Payot] i SEERS, Dudley et al. (ed.) (1979) [*Underdeveloped Europe: studies in core-periphery relations*. Atlantic Highlands: Humanities].

²⁰⁹ El GIP (Groupement d'Intérêt Public) RECLUS (Réseau d'Études des Changements dans les Localisations et les Unités Spatiales) fou creat el 1984 amb seu a Montpellier, i funcionà com a centre de recerca científic fins a 1997. Posteriorment es constituí l'Association Reclus per donar continuïtat al seu treball. La denominació del grup és un homenatge directe al geògraf francès anarquista Elisée Reclus (1830-1905). El GIP RECLUS ha treballat per diversos organismes i administracions públiques, principalment ministeris del govern francès (Emploi, Industrie, Transports, Mer i Culture), la DATAR i la Unió Europea, així com també per col·lectivitats locals, associacions, empreses i entitats de cooperació territorial (com l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées). Entre els investigadors membres cal destacar a Franck Auriac, Patrick Brossier, Roger Brunet, Joël Charre, Robert Ferras o Hervé Théry.

²¹⁰ Per Jacques Chérèque, ministre *délégué* d'aménagement du territoire del govern francès (1988-1991).

o “Megalòpoli europea”, però més conegut pel nom de “Banana blava”²¹¹, així com per d’altres locucions com “Europa lotaríngia”. Complementàriament, identifica una àrea al llarg de la costa de la Mediterrània nord-occidental, el “Nord del Sud”, més conegut com Arc Mediterrani, que partint també del nord d’Itàlia es dirigeix vers a la península ibèrica, aglutinant-hi les ciutats de Barcelona, València i Madrid. Així mateix, en darrer lloc, evidencia altres àmbits macroregionals: els “Suds”, les autèntiques perifèries de la Comunitat Europea, i la “Llacuna”, una àrea buidada a l’entorn de París (figura 4.3). Des d’un punt de vista metageogràfic, el treball dirigit per Brunet (1989b) i, especialment, la imatge de la Banana blava i l’Arc Mediterrani ha tingut “un èxit quasi d’escàndol, que ha facilitat la seva estesa difusió en la literatura científica i institucional, tant de França com de l’estranger” (Baudelle, 2005, p.28); així mateix representava ja espais sense adscriure i d’altres de sobreposats.

Fig.4.3: Teixits urbans (Brunet, 1989)

Font: Brunet (1989b)

²¹¹ L’origen del terme “Banana blava” no es deu a Brunet (Cuadrado Roura, 1992; Brunet, 2002a i 2002b), davant del qual Brunet (2002b, p.19) declarava que “no estic obligat a aprovar”. La forma de banana va ser observada per Jacques Chérèque durant la conferència de premsa per a la presentació de l’informe. A partir d’aquí sorgeixen dues versions explicatives de l’origen. En primer lloc, segons indiquen Faludi i Waterhout (2002), per a la presentació de l’informe de Brunet (1989b) s’havia imprès un plafó amb el mapa, en el que la Megalòpoli estava pintada de blau. Durant l’acte el ministre Chérèque va exclamar: “A què ve a aquesta banana blava?”, expressió que recollí i reproduí Alia (1989) en un article pel setmanari *Le Nouvel Observateur* (núm.1280, de 18 a 24 de maig). En segon lloc, segons Cuadrado Roura (1992) i el mateix Brunet (2002a i 2002b), el color blau fou afegit directament tres dies després, en l’article d’Alia (1989), en una reproducció errònia del mapa de Brunet, en el que la Megalòpoli era pintada de blau, i no de negre com en l’original (veure figura 4.3). Jossete Alia, en base a aquell mapa, va etiquetar la “banana” de “blava”. Sigui quina sigui, no està clar el per què del color blau en el mapa: bé una al·legoria expressa a Europa (el color de fons de la bandera europea), bé al domini de la classe obrera (el color dels uniformes dels treballadors industrials), o al color que prenen les llums elèctriques en les fotografies nocturnes per satèl·lit d’Europa.

En aquest mateix grup també s'hi inclouen les propostes aureolades, completament compatibles amb el centre-perifèria, en tant que es basen en un model d'inspiració gravitatòria. Es pot destacar "L'anell" de Brunet (1998 i 2002b), proposta formulada encara no deu anys després de *Les villes européennes*, en la que estableix una regió central, L'Anell, que connecta les ciutats de Londres, el Randstad, Colònia, Frankfurt, Stuttgart, Zúric, Basilea i París, i a l'entorn del qual identifica dues àrees concèntriques perifèriques, l'"antiga perifèria" i la "nova perifèria".

La proposta de Brunet (1989b) no ha estat lliure de crítiques; de fet, ha estat àmpliament criticada i rebatuda, especialment pel que fa a l'orientació política dels resultats obtinguts i a la metodologia (Giblin-Devallet, 1995; Kunzmann i Wegener, 1991; Lacoste, 1995a i 1995b; Taylor i Hoyler, 2000; etc.). Per a Baudelle (2005), justament el volum de crítiques i contrapropostes és indicador del gran èxit del model de Brunet. Una primera crítica fa èmfasi en l'esquematzació d'Europa en dos eixos, que és considerada una simplificació de la realitat amb finalitats polítiques, acompanyada de la utilització de metàfores descriptives per a designar-los, òbviament dirigit a aconseguir un efecte polític decisor, tant en el nivell francès com europeu. En bona mesura la seva politització té per finalitat aconseguir finançament per al desenvolupament territorial (construcció d'infraestructures, inversions econòmiques...). Aquesta finalitat *per se* no és criticable segons Giblin-Davallet (1995), però sí ho és la simplificació de la realitat en la que es construeix i pel desprestigi que suposa per a la Geografia. En la mateixa direcció, cal afegir que la finalitat política d'aquest model no rau exclusivament en les seves característiques, sinó també en la seva difusió a les institucions públiques relacionades amb l'ordenació del territori. D'acord amb García (1998), aquesta direccionalitat cap als organismes públics són el resultat de l'activa participació de Roger Brunet en les instàncies polítiques estatals d'investigació durant els primers anys de la dècada de 1980²¹², i que culmina amb la fundació del G.I.P. RECLUS.

La segona crítica posa l'accent en la metodologia, la coremàtica²¹³, que consideren poc desitjable, en tant que modelitza la realitat ajustant-la a figures geomètriques, com són els arcs o els eixos, i obviant la complexitat territorial. Cal unir-hi el fet que, de forma aleatòria i independentment de la metodologia, s'exclouin o incloguin àrees, de manera que l'Arc Mediterrani o l'Arc Atlàntic coincideixin amb la forma d'arc. Així mateix, Taylor i Hoyler (2000) fan èmfasi en l'ús d'aproximacions teòriques tradicionals de la geografia econòmica i de l'anàlisi regional, focalitzades en els atributs de les àrees i en factors estructurals i de localització, en lloc de recórrer a una anàlisi de les xarxes i relacions espacials i de la interacció de les formes regionals específiques.

²¹² Les eleccions presidencials franceses de maig i juny de 1980 donaren la victòria a François Mitterrand (del Parti Socialiste, PS), després de trenta anys de governs de centra-dreta. Brunet, en aquell moment director de recerca del CNRS de París, va entrar a formar part del gabinet del nou ministre de la Recherche et de la Technologie, Jean-Pierre Chevènement. Des del nou càrrec va participar en la redacció de l'influent *Informe Godelier*.

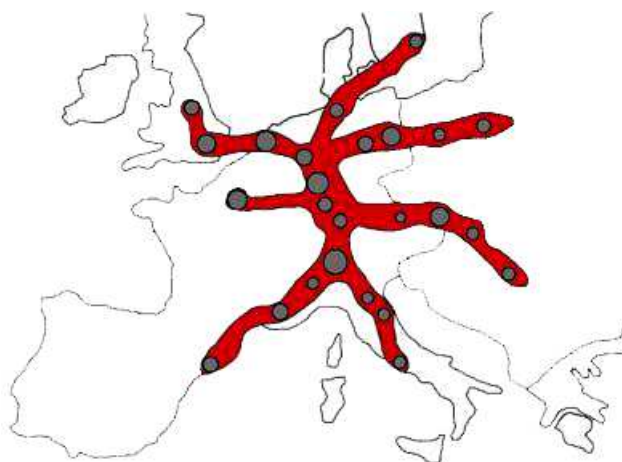
²¹³ La coremàtica va difondre's durant la dècada de 1990 com la nova corrent teòrico-metodològica de la geografia. La seva formulació original és obra de Brunet (1980), i integra elements procedents de la teoria general de sistemes, l'estructuralisme, la semiologia espacial i la modelització gràfica i cartogràfica, aplicats a l'anàlisi geogràfica regional (García, 1998).

Model policèntric europeu

El segon grup correspon a un model policèntric europeu, més o menys proper a l'anterior, caracteritzat per estructurar una única àrea policèntrica, l'euro-megalòpoli, construïda a l'entorn de l'Europa central. Una de les primeres formulacions, apareguda per a rebatre l'informe de Brunet (1989b), és de l'Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région de l'Île-de-France (1991). L'IAURIF presenta l'"Estrella blava", en contraposició a la Banana blava, constituïda a partir de les principals línies de desenvolupament a Europa i la seva connexió en una única àrea. La proposta resulta més dinàmica, però en línies generals posa de manifest els mateixos eixos de desenvolupament que Brunet (1989b). Aquest treball, o d'altres apareguts a l'estat francès durant els primers 90, tenien l'objectiu polític d'incloure la conca de París i altres regions del nord de França a la megalòpoli europea. En aquest sentit s'arribaren a definir i promoure "L'Arc Nord Est" i la "Banana française" (Taylor i Hoyler, 2000). Per d'altres autors, com Kunzmann (1992), l'objectiu era contrarestar el pes i la influència econòmica alemanya. Una proposta similar és la donada per Schätzl (1993), que defineix una gran *europäischen kernregion* ("regió central europea") resultat de la suma de les dues àrees principals definides per Brunet (1989b).

Al marge d'aquestes, la major part de les propostes agrupades aquí han estat directa o indirectament elaborades a partir dels suggeriments i mancances de la *Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial* (PEOT), de 1997 \ *Estratègia Territorial Europea* (ETE), de 1999, en tant que sorprenentment no hi són cartografiades les opcions territorials preconitzades (Baudelle, 2005). L'objectiu de la PEOT \ ETE és donar resposta a l'exigència de contrapesar la dorsal urbana i econòmica del centre europeu, mitjançant la definició de nous espais de potencialitat. En aquest sentit cal senyalar, per la seva rellevància institucional i mediàtica, el "Pentàgon europeu" de Faludi (2000) o el "Pop vermell" de Van der Meer (1998) (figura 4.4). En aquestes propostes es reconeix l'existència d'una àrea central europea, fruit de la interconnexió de les principals metròpolis (Londres, París, Milà, Munic i Hamburg), i un conjunt de metròpolis isolades a l'entorn d'aquesta (Barcelona, la regió d'Øresund...), però connectades a aquella àrea central.

Fig.4.4: El "Pop vermell" (Van der Meer, 1998)

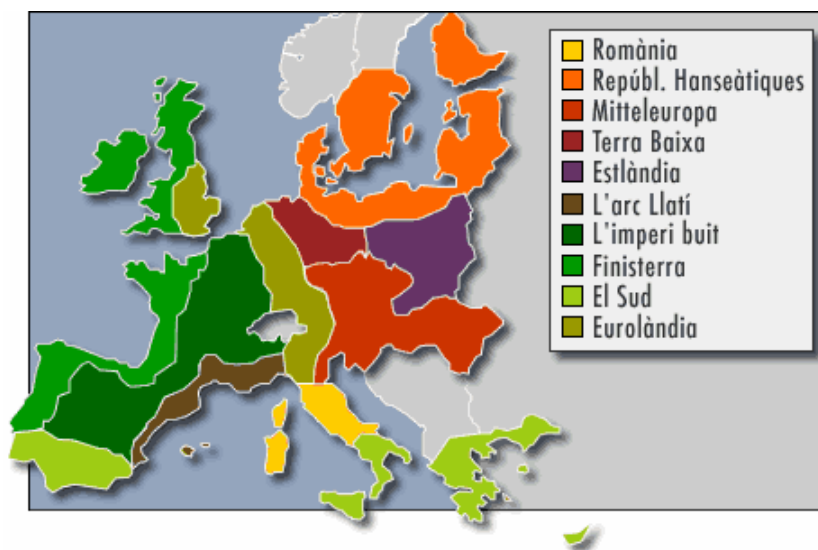

Font: Baudelle (2001) a partir de Lever (1999), que alhora a partir de Van der Meer (1998)

Model policèntric macroregional

En tercer lloc cal fer referència a les formulacions basades en un policentrisme macroregional, un model similar a l'anterior, si bé estructurat en diverses àrees d'escala macroregional. En aquest grup cal distingir entre dos subgrups, definits en funció de l'absència o presència d'espais buits en el mapa d'Europa. En relació al primer cas, una de les primeres propostes en aquest sentit és la presentada per Lutzky (1990), elaborada en vistes a la probable ampliació territorial de la Unió Europea, després de la caiguda dels règims comunistes, a l'Europa oriental. Identifica set “apartaments” (macroregions sociopolítiques i econòmiques) dins de la “casa” europea. Dues propostes similars són les elaborades per Foucher (1993) i Damette i Foucher (1995). En la primera s'estableix un cor direccional, similar a la Banana blava, i també set conjunts geoeconòmics. La segona, l'“Europa dels nuclis”, és presentada en els treballs de preparació de la *PEOT*, i en la que són definits tres nuclis europeus (l'Europa de les capitals, l'Europa dels Alps i l'Europa dels Pirineus, cada una de les quals associada amb un potencial específic). Així mateix, corresponen també a aquest grup les “petites europa” de Peyrony (2007) i les megaregions proposades per Florida (2006 i 2008) i Florida et al. (2007).

Fig.4.5: Les 10 nacions de la nova Europa (Partal, 2003)

Font: Vilaweb (<http://www.vilaweb.cat/www/especials/especial?id=619077>)

En relació a les propostes amb absència d'espais buits, cal destacar els estudis iniciats el 1989²¹⁴ i realitzats per la DG XVI de la Comissió Europea²¹⁵, previs a l'elaboració de la *Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial* (PEOT). En aquests treballs, els coneguts *Europa 2000* i *Europa 2000+* (Comissió Europea, 1992 i 1995a), són identificades també set zones transestatals que cobreixen la totalitat del territori de la CEE \ UE. En una direcció similar de cobertura de tot l'espai se

²¹⁴ Aquests estudis foren pactats en una reunió de ministres de planejament regional dels estats de la CEE celebrada a Nantes.

²¹⁵ La Direcció General (DG) XVI de la Comissió Europea correspon a l'actual (d'ençà la reestructuració de 1999) Direcció General (DG) de Política Regional. Malgrat la substitució de les xifres numèriques de les DG de la Comissió Europea pels nous noms oficials, continua essent freqüent l'ús informal de les xifres.

situen els treballs de Delamaide (1994), que defineix les “superegions” d'Europa; i de Partal (2003) (figura 4.5) i Braden (2007), que descriuen les “nacions” de l'Europa occidental i oriental respectivament, inspirats en el treball *The Nine Nations of North America*, de Garreau (1981), si bé àmpliament influenciats pel de Brunet (1989b). Aquests dos darrers eliminen, emperò, una de les principals aportacions de Garreau (1981): les “aberracions” –terme donat des de la perspectiva de la *mGeo E* en mosaci-estatista–, els espais de transició i els encavalcaments entre dues o més “nacions” o bé formant enclavaments a l'interior d'una “nació”.

Model policèntric regional

El darrer grup de propostes parteix d'un policentrisme a nivell regional, i entronca directament amb l'ideal de l'Europa de les Regions (Nijkamp, 1993). Aquest model cerca assegurar un desenvolupament regional equilibrat. Els principals representants són els treballs de Kunzmann i Wegener (1991) i Kunzmann (1997). Ambdós investigadors també són contraris a la imatge generalitzada d'Europa com un conjunt de corredors urbanitzats i presentats amb un patró homogenis, resultants de la simplificació de la complexitat territorial. Consideren que aquell model ha estat construït d'acord a les necessitats de la planificació i que ha estat pres massa seriosament per a la formulació de polítiques europees d'ampli abast. Per contra, proposen el model del “bunch of grapes” (“manat de raïm”) (figura 4.6) basat en la centralitat i competitivitat de les regions (aglomeracions urbanes), la seva especialització i desenvolupament endogen. Cada un dels grans de raïm constitueix un node en l'economia europea en xarxa. Segons Kunzmann i Wegener (1991), aquest model s'adequa més a la realitat urbana i a les necessitats d'equilibri regional d'Europa. De fet, atesten que “el raïm europeu és la imatge fructícola apropiada del sistema urbà europeu, no pas la banana (blava)”.

Fig.4.6: L'Europa dels raïms (Kunzmann i Wegener, 1991)

Kunzmann i Wegener (1991)

En aquesta mateixa direcció, Goddard (1995, p.133) argumenta, a partir de les jerarquies urbanes i empresarials, que “el mapa d'Europa s'assembla més a un bol de macedònia que no pas a una

banana". En una línia similar se situa la proposta –més aviat irònica– de l'“Imaginari prospectiu” de Swift (1995), que representa una Europa policèntrica per mitjà d'una geometria hexagonal similar als llocs centrals de Walter Christaller. Swift (1995, p.23) la defineix com “un espai d'essència cartesiana multireproduït”. Una segona particularitat d'aquest treball són les curioses denominacions emprades per a etiquetar cada un dels hexàgons regionals (Opus dei, Spaghetini, Maqueraucéphalie, Bordurie, Syldavie...).

4.1.2- Gènesi i difusió del metaterritori “Arc Mediterrani” (Fase 1 del procés de construcció metageogràfica)

El concepte d'*Arc Mediterrani*, independentment ara de la denominació rebuda, qüestió que serà tractada més endavant en aquest apartat, ha estat i és utilitzat extensament des de principis de la dècada de 1990, com extensió de la construcció del model territorial d'Europa basat en els models del centre-perifèria i del policentrisme macroregional suara mostrats. Ara bé, les primeres referències pròpiament del procés de construcció d'aquest espai són anteriors, datant de les dècades de 1960 i 1970 o, fins i tot, immediatament posteriors a la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

Amb un tint diferent, ja a les dècades de 1920, 1930 i 1940 es produïren algunes formulacions sobre un espai paral·lel al litoral de la Mediterrània nordoccidental, si bé la majoria sense cap connotació més enllà de la forma i localització geogràfica. En aquest darrer sentit, expressions al·legòriques com “arc méditerranéen” i “arco mediterráneo” eren ja utilitzades en poesia²¹⁶ i, molt especialment, en la literatura científica arqueològica i prehistòrica²¹⁷, àmbits aquests darrers des dels quals fou identificat un conjunt de cultures neolítiques a la Mediterrània nord-occidental (com la cultura de la ceràmica cardial). En els estudis d'arqueologia i prehistòria encara és un terme usat freqüentment. La ressembança amb la forma geomètrica d'un “arc” resultava, per tant, prou

²¹⁶ El poeta càntabre Gerardo Diego (1896-1987) va escriure en el seu poema “Visita al mar del Sur” (de 1925): “Y arriba el mar visto a plazos, \ sucesivo y momentáneo, \ el arco mediterráneo \ que rebasa de mis brazos.” [DIEGO, Gerardo (1989). *Obras completas*. Madrid: Aguilar].

²¹⁷ Els exemples en aquesta matèria són nombrosos. Per citar només alguns exemples: en el volum de 1916 de la revista *L'anthropologie*, publicada a París, s'exposa en relació a una transició entre diferents elements prehistòrics que és “bien détectable dans l'arc méditerranéen Almeria-Puglia” (1916, vol.37, p.350). D'altra banda, en el *IV Congreso Arqueológico del Sudeste Espanyol* (Elx, 1948) s'exposaren les troballes arqueològiques “halladas desde el norte de Italia y en todo el arco mediterráneo formada por la Provenza y las costas españolas” (Abascal et al., 1949, p. 457) [ABASCAL, Juan Manuel et al. (eds.) (1949). *Crónica del IV Congreso Arqueológico del Sudeste Español*. Cartagena: Papelería Espanyola]. Així mateix, en relació al *Primo Congreso Internazionale di Studi Liguri* (Mònaco-Bordighera-Gènova, 1950), la revista de la Universitat de València *Saitabi* en feia constar que reuní “a los investigadores de Prehistoria y Protohistoria de los territorios del arco mediterráneo hispánico-franco-italico” (1950-51, vol.8-9, p.255), o en *Ampurias: revista de prehistòria, arqueologia i etnologia*, de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de Barcelona, s'hi llegeix que “desde hace varios años, el Instituto de Estudios Ligures viene laborando para un mejor conocimiento de la Prehistoria y Protohistoria de las comarcas que se extienden al largo del arco mediterráneo que va desde el nordeste de la Península Ibérica hasta noroeste de la Itálica” (1950, vol.12, p.264). Com es desprèn de l'obra *Hommages à Joseph Bidez et à Franz Cumont* (1949)[DDAA. Brussel·les: Latomus \ Revue d'études latines], foren els arqueòlegs Franz-Valery-Marie Cumont (1868-1947), belga, i Salomon Reinach (1858-1932), francès, els qui introduïren el concepte “arc méditerranéen” en els estudis d'arqueologia i prehistòria.

evident –òbviament, des l'evidència que ofereix la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món–.

Una dada rellevant a remarcar, que mostra l'anàlisi de les declaracions sobre aquesta àrea, és l'aparició de gènesis paral·leles i pràcticament simultànies en el temps en diferents àmbits, més que no pas originar-se a partir d'una sola font. En aquesta direcció cal parar atenció especialment a dues dinàmiques constructores, si bé clarament interrelacionades.

En primer lloc, en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani es detecten amb anterioritat a 1990 declaracions que s'originen i/o fan referència un nivell i/o escala estatal, més que no pas transeuropeu. Aquests desenvolupaments sobretot es produïren en els àmbits espanyol i francès. Pel contrari, en el cas italià no es va arribar a identificar un eix paral·lel a la costa mediterrània, sinó que es va prestar atenció a les diferències regionals nord-sud (la Terza Italia o el Mezzogiorno), malgrat que, en canvi, fou detectat l'arc adriàtic (Dematteis, 1985; Aubarell, 1999); només recentment s'ha començat a conceptualitzar l'Arc mediterrani (Fusco, 2005; Vanolo, 2003 i 2005). Posteriorment, d'ençà els primers 90, les diferents aportacions, que en certa manera es complementaven, varen anar convergint en una noció a escala europea, facilitant d'aquesta manera la consolidació del procés de construcció metageogràfica. En tot cas, la imatge d'uns arcs mediterranis nacionalitzats, tot i la progressiva tendència al seu tractament a escala europea, ha perviscut i encara s'utilitzen ocasionalment; en aquest sentit es fa referència als arcs mediterranis “espanyol” (Generalitat Valenciana, 1993; López i Calvo, 1998; Pedreño, 1992; Romero, 2006; Salvà, 1998) i, en menor intensitat, “francès” (Kaddouri, 2000; Dufael, 2004; Dufael i Grasland, 2003).

La segona dinàmica identificada correspon a processos de construcció metageogràfica d'altres espais similars a l'Arc Mediterrani, amb els quals es creua i travessa, tant en un sentit geogràfic com metageogràfic. Es tracta concretament dels espais “llatí”, “occitano-català”, “Països Catalans” i “euromediterrani”, que en ocasions poden \ han volgut ser sinònims d'arc mediterrani, especialment els tres primers. De fet, un dels indicadors de l'èxit de la construcció d'aquell espai és l'assimilació (volguda o no) d'aquests altres.

En una línia similar als espais occitano-català i dels Països Catalans, cal tenir en compte que des de la historiografia catalana del segle XX es fa referència constant a l'àmbit territorial de l'Arc mediterrani, sense referir-s'hi explícitament. En aquest sentit cal tenir en compte el pes que hi té la Corona d'Aragó i la seva expansió territorial per la Mediterrània occidental (Catalunya, Aragó, el País Valencià, illes Balears, Montpeller, Provença, Sardenya, Sicília, Nàpols...), àmpliament canalitzat i amplificat per l'obra *Història de Catalunya* de l'historiador Ferran Soldevila (1934-35)²¹⁸ (Pujol, 1995).

²¹⁸ L'any 1928 Ferran Soldevila va rebre de Francesc Cambó l'encàrrec d'escriure una història de Catalunya amb un sentit interpretatiu dels seus episodis fonamentals i de les línies de força principals; Soldevila hi dedica una especial atenció a l'Edat Mitjana. Fou publicada en tres volums entre 1934 i 1935, i se'n feren dues edicions més el 1963 i el 1972. Actualment encara és considerada la síntesi més reeixida de la història de Catalunya.

Antecedents (1920s-1940s)

Poden ser senyalats dos antecedents en les formulacions de l'Arc Mediterrani, que, com en el cas de la cooperació territorial, la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945), els trencà i bloquejà, malgrat que des de l'exili algunes personalitats els prosseguiren (Boira, 2004b; Quintana, 2002). Es fa referència les elaboracions realitzades en el marc de les relacions entre Catalunya i Occitània d'ençà la segona meitat del segle XIX, i que es concretaren durant els primers decennis del segle XX. Més que un precedent es tracta d'un procés de construcció metageogràfica amb entitat pròpia, que resultà fallit, i que ha tingut una escassa o nul·la, o invisibilitzada, incidència directa en la construcció de l'Arc Mediterrani. No obstant, s'endevinen influències posteriors, especialment en l'àmbit occità \ francès. Així mateix, cal fer referència a les propostes de col·laboració entre Catalunya i el País Valencià, plantejades al llarg de la dècada de 1930.

En el primer cas, a diferència de la construcció metageogràfica present basada en l'ordenació del territori, el discurs espacial es va bastir prioritàriament damunt d'aspectes culturals i de prospectiva política, traslladant a l'espai llatí occidental l'ideal de grandesa greco-romana. Aquesta translació es produeix principalment de mà de Charles Maurras²¹⁹, de qui serà recollit pel noucentisme, en general, i per Enric Prat de la Riba, en particular, i fins a madurar en els anys 1920 i 1930 en el cercle de Josep Carbonell i J.V. Boix (Corretger, 2004; González, 2000; Panyella, 2000; Rafanell, 2006). La conjugació de tres ideals que conflüïren als primers anys 1920, mediterraneisme, romanisme i *idée latine* (llatinisme), va permetre construir una idea d'arc mediterrani que superava el panoccitanisme i el pancatalanisme. Així, per exemple, es produïren anunciats tals com “De Niça a Alacant, Grècia i Roma rediviuen”, de Carbonell, el 1921²²⁰, o el cal·ligrama “Poema de Catalunya” de J.V. Boix, també de 1921. El mateix Carbonell proposà la creació d'una “Confederació llatino-occidental”²²¹, o Josep M. Terrassa, el 1922, la creació d'un “Estat dels Pirineus”, que agrupés “Catalunya, València, Rosselló, Provença i Balears, acoblades a l'entorn del Mediterrà, *mare nostrum*”²²².

Continuant amb la combinació d'aquells tres ideals, i recollint les aportacions de Carbonell i Foix, de la revista publicada a Marsella *Cahiers du Sud*²²³ i de l'Académie Méditerranéenne, amb seu a Niça, Nicolau M. Rubió i Tudurí conceptualitza “l'arc litoral” (*l'arc littoral*) del “nord de la Mediterrània occidental” en el seu darrer assaig històrico-polític, *La Patrie latine* (1945)²²⁴ (Quintana, 2002). Rubió i Tudurí (2006, p.23) el descriu com un “gran golf” localitzat a la Mediterrània nord-occidental: “L'arc litoral que l'enclou parteix, a llevant, de l'illa de Sicília.

²¹⁹ Charles Maurras (1868-1952), malgrat ser més conegut per la seva ideologia monàrquica, anti-parlamentària i contra-revolucionària, propera al feixisme, fou actiu també en l'àmbit de l'occitanisme, des del qual proposava un federalisme i regionalisme de caire tradicionalista i catòlic.

²²⁰ Citat a Rafanell (2006, p.588).

²²¹ Citat a Panyella (2000, p.98).

²²² Citat a Rafanell (2006, p.589).

²²³ Sobre el concepte “Mediterrània” en la revista *Cahiers du Sud* es pot veure: TÉMIME, Émile (2000) [“Repenser l'espace méditerranéen. Une utopie des années trente ?” a *La pensée de midi*, núm.1, pp.56-61].

²²⁴ L'obra de Rubió i Tudurí (1945) [*La patrie latine. De la Méditerranée à l'Amérique*. París: La Nouvelle Édition] va ser escrita i publicada originalment en francès, durant el seu exili a París. N'existeix una versió en català, traduïda per Josep M. Quintana, de 2006 (veure bibliografia).

Recorre tot seguit les costes de Calàbria, remunta per la Campània, el Laci i la Toscana, i, havent passat el seu punt culminant a Ligúria, descendeix per la Provença, el Llenguadoc i per Catalunya, per acabar-se a Cartagena, al punt sud-oest del litoral valencià. A l'interior del golf així dibuixat s'hi troben, a més de Sicília, les illes de Sardenya, Còrsega, Mallorca, Menorca, Eivissa i d'altres d'extensió menor". Ara bé, més enllà de ser un concepte purament geomorfològic, l'arc litoral és també un espai cultural associat a la llatinitat, la mediterraneïtat i la romanitat, ideals pràcticament sinònims per a Rubió i Tudurí (Quintana, 2002). En aquest sentit usa també els termes d'"arc litoral llatí" i "arc llatí" per a referir-s'hi, sobretot a mesura que avança el text. Com remarca Francesc Roca (2000), un dels recuperadors d'aquest treball de Rubió i Tudurí, l'arc litoral \ litoral llatí \ llatí esdevé, primerament, l'àmbit territorial de l'estudi històric i, finalment, un àmbit territorial de projecció política central a l'entorn del qual s'estructura la construcció d'una *Commonwealth* llatina, que inclou l'Europa i l'Amèrica llatines, i que no s'identifica amb uns estats, com l'espanyol i el francès, massa decantats per l'estatalisme i el centralisme.

El segon antecedent a tenir en compte correspon a les propostes de col·laboració entre el País Valencià i Catalunya, i la seva possible connexió amb Europa (Boira, 2002, 2003 i 2004b). D'aquest conjunt cal destacar sobretot la formulació de l'economista Romà Perpinyà Grau, feta en una conferència titulada "L'interès col·lectiu econòmic a Catalunya i València" (1932) en relació a la necessària col·laboració entre Barcelona i València en matèria d'exportació, de sectors econòmics i d'infraestructures (Boira, 2002, 2003 i 2004b; Rimbau i Milian, 2007). Perpinyà adduïa a interessos comuns en política econòmica i en matèria geogràfica, i, entre els arguments que senyalava, ja hi apareix el procés d'enfortiment de les regions i macroregions d'Europa, en tant que coneixedor dels passos que es donaven en matèria de col·laboració econòmica i del federalisme europeïsta. Preveia que "al llarg de la costa s'establirà una de les regions més pròsperes d'Europa, com s'ha establert al llarg dels rius europeus els grans hinterlands de les grans ciutats europees" (Perpinyà, 2003, p.22 [1932, p.376]). Amb posterioritat, el discurs d'aquest economista ha estat recuperat en diverses ocasions (des d'Ernest Lluch, el 1974²²⁵, fins a Josep Vicent Boira, el 2002), per justificar bé les relacions catalano-valencianes bé l'Arc Mediterrani o, en el cas de Boira (2002 i 2004b), l'Euram (veure Fitxa 65).

Fase 1, subfase 1: construccions en els marcs estatals (1960s-1980s)

Amb posterioritat a la Segona Guerra Mundial, i pròpiament ja en el procés de construcció de l'Arc Mediterrani, cal situar l'origen d'aquest metaterritori de forma paral·lela en els àmbits francès i espanyol. En el context francès, s'inscriu en les creixents evidències del centralisme de la conca de París i, consegüentment, els desequilibris regionals, que Jean-François Gravier (1947) va posar de manifest en el seu conegut *Paris et le désert français*. Aquesta corrent d'opinió conduí a la conceptualització a la dècada dels 60 de dos cossos teòrics, la revolució regionalista de Robert Lafont i l'aménagement du territoire de la DATAR.

²²⁵ LLUCH, Ernest (1974) ["La primera Facultat de Ciències Econòmiques de València (1937)" a *El País Valencià: 1931-1939*, col·lecció *Arguments*, núm.1. València: Estel, pp.173-183].

La primera citació escrita de l'arc mediterrani correspon a Robèrt Lafont²²⁶, en un treball de 1962 relatant l'"aventura cultural" de l'"arc méditerranéen" francès: l'estreta relació entre la història política i la història de la literatura occitana a les regions del Llenguadoc i la Provença. Les referències a l'arc mediterrani són escasses, si bé entén que la seva articulació territorial està imposada per la geografia i representa la base i obertura –en contraposició al terme *centre*– d'Occitània. L'emprament que fa de la locució "arc mediterrani" denota clarament un ús figurat anterior del mateix. L'èmfasi en els aspectes culturals i geogràfics entronquen aquest concepte amb el desenvolupat en el marc de les relacions catalano-occitanes, amb les que estava en contacte i n'era partícip.

La relació entre l'arc mediterrani i els desequilibris regionals i la construcció nacionalista de França els posa de manifest uns anys després en *La révolution régionaliste* (1967) i *Sur la France* (1968)²²⁷. En el primer d'aquests treballs hi criticava el centralisme francès i el que va etiquetar com a colonialisme interior²²⁸, la conseqüència dels quals era el subdesenvolupament regional. En aquest marc posava de manifest el subdesenvolupament de tres regions perifèriques: la "Bretanya", l'"Aquitània meridional" (Aquitània i Migdia-Pirineus) i la "regió mediterrània" (Llenguadoc-Rosselló i Provença-Alps-Costa Blava). Com a sinònim per aquesta darrera regió utilitzava, si bé escassament, el concepte d'"arc litoral de la Mediterrània occidental" (Lafont, 1971, p.108), amb una certa ressonància al terme emprat anys abans per Rubió i Tudurí. Respecte a aquesta àrea insisteix, primer, en la seva condició de "pulmó" d'Occitània, i, en segon lloc, de connexió entre la Mediterrània, l'Àfrica, l'Europa nord-occidental i l'Orient, una idea que també apareix més endavant. En tot cas, Robèrt Lafont ha continuat fent ús el concepte d'arc mediterrani fins a l'actualitat. Així, per exemple, per a Lafont (2003), l'espai occitano-català es troba explícitament al creuament dels arcs llatí o mediterrani, atlàntic i del Roine i del Rin.

En segon lloc, en l'aplicació de l'aménagement du territoire, l'ordenació territorial francesa estava destinada a afavorir el desenvolupament policèntric de l'estat, amb l'objectiu de contrarestar el pes i influència de París. En aquest context fou creada el 1963 la DATAR (Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale), després de fracassar alguns intents de creació d'un ministeri d'ordenació del territori. La DATAR fou instituïda amb tres grans objectius: la industrialització "desconcentrada", la realització de grans obres d'ordenació i la promoció d'unes deu metròpolis d'equilibri. A grans trets, aquest organisme va dividir el territori de l'estat francès en dues meitats la llarg d'una línia Le Havre (Alta Normandia)-Menton (Provença-Alps-Costa Blava), les regions al sud de la qual calia industrialitzar (Langevin, 2005). La DATAR fou realment activa durant les dècades de 1960 i 1970, sota la presidència del seu

²²⁶ Robèrt Lafont (Nîmes, 1923) és un intel·lectual polifacètic occità: lingüista, escriptor (novel·lista, poeta i dramaturg), historiador, especialista en literatura occitana i teòric polític. Es tracta d'una de les figures històriques més importants de l'occitanisme.

²²⁷ D'ambdós treballs se'n publicaren ràpidament les traduccions al català: *La révolution régionaliste* fou versionada el 1968, per Manuel Cruells, i publicada amb el títol de *La revolució regionalista* [Barcelona: Mediterrània Edicions]; i de *Sur la France*, la versió catalana és de Miquel Martí i Pol, publicada sota el títol de *Per una teoria de la nació: el cas de França*, de 1969 [Barcelona: Edicions 62].

²²⁸ Segons Lafont, la construcció de l'estat francès ha privilegiat unes regions i n'ha enfonsat d'altres. A més, es dona una certa correlació entre subdesenvolupament econòmic i marginació lingüística i cultural.

primer “délégué”, Olivier Guichard²²⁹ (Deyon i Frémont, 2000; Faludi, 2005). En aquest context, la idea d'un arc mediterrani va sorgir arran de la intenció de promocionar les regions perifèriques de l'estat com a contrapès a la conca parisenca. Aquest ideal es va concretar de mà del propi Guichard, que al 1976 va presentar l'informe *Vivre ensemble* (Guichard, 1976), més conegut com *Rapport Guichard*, encarregat directament pel president de la República Francesa, Valérie Giscard d'Estaing. En aquest document, que conduiria a la redacció de les lleis de descentralització de l'estat francès de 1982 i 1983, s'hi plantejava la qüestió de la tutela de l'Estat, les competències regionals o la fiscalitat local. Entre aquestes qüestions també hi proposava el reforçament de dos pols de creixement capaços de sostenir la competència internacional i d'exercir de contrapès a la regió parisenca; un dels quals corresponia a l'arc mediterrani (francès), l'altre la costa atlàntica.

A partir d'aquest informe es desenvoluparen d'altres. En aquesta direcció cal fer especial èmfasi al rol que prengueren les institucions públiques i privades de la Provença-Alps-Costa Blava. Així, per exemple, cal apuntar l'interès de la Chambre Régional de Commerce et d'Industrie de Provence-Alpes-Côte d'Azur pel *Rapport Guichard* (Daviet, 1994), a partir del qual Jean-Claude Juan (1987) elaborà un informe sobre les febleses de la metròpolis de Marsella, no en el marc territorial de França, sinó en el del triangle Barcelona-Lió-Milà (l'arc mediterrani). Paral·lelament, al llarg de les dècades de 1980 i 1990, s'observa una inversió al llarg de la línia Le Havre-Menton, per la qual ara les regions al nord de la línia (la conca parisenca i l'eix renà) són l'àrea de la crisi industrial i la reconversió, mentre que les regions al sud (l'arc atlàntic i l'arc mediterrani) esdevenen una àrea de desenvolupament (potencial) terciari i, especialment, “technopolitain” (Langevin, 2005; Rivière, 2005). Aquest canvi es reflecteix en l'ús freqüent d'expressions com *le Nouveau Sud*, *la France inverse* o *la revanche du Sud*.

En el cas espanyol, des de la dècada dels 60 es dugueren a terme alguns exercicis de definició i delimitació d'estructures regionals i d'eixos i corredors territorials homogenis a partir de factors econòmics. Cercaven respondre als nous reptes econòmics de l'època, com apunten Richardson (1976), Artís et al. (1997) o Boira (2002). En la major part dels casos, l'arc mediterrani no apareixia; pel contrari, el més freqüent era el seu trencament (perpendicular al litoral). Tanmateix sorgiren algunes excepcions, com és la proposta de Joan Hortalà (1962), que agrupava sota una mateix concepte Catalunya, el País Valencià i algunes comarques d'Aragó i Múrcia, en base a criteris de desenvolupament econòmic, benestar social i formació cultural. Hortalà etiquetava aquesta regió amb el nom de “Mediterrània”. Així mateix cal fer referència a un informe del Banc Mundial, també de 1962, encarregat per l'estat espanyol²³⁰, sobre el desenvolupament econòmic a l'estat i en el que s'assenyalava la costa mediterrània com un dels principals pols econòmics de desenvolupament. L'estudi se centra pràcticament en la relació causal entre infraestructures de transport (ferrocarril, transport marítim, autopistes i, en menor mesura, transport aeri) (Banco Mundial, 1962; Puncel, 1996). En aquesta direcció el BM recomanava, per exemple, la

²²⁹ Olivier Guichard (1920-2004) fou un eminent polític gaullista: ministre del govern francès (1967-77), diputat al parlament pel departament de la Loire-Atlantique (1967-97) i president del Consell Regional del Pays de la Loire (1972-98). Guichard va desenvolupar una vigorosa, gaullista i centralista imatge de la planificació regional francesa; concretament fou ministre de l'Aménagement du territoire entre 1968-1969 i 1972-1974.

²³⁰ L'estat espanyol s'adherí al Banc Mundial l'any 1958. Fins a 1977 en fou prestatari, any en que va passar a ser-ne donant. Per veure les relacions entre Espanya i el Banc Mundial entre 1958 i 2000 es pot consultar: Sanahuja (2001).

construcció d'infraestructures de transport per a la vertebració d'aquest espai i amb Europa, fruit de la qual s'endegà la construcció de la primera autopista espanyola de peatge (l'actual AP-7). Aquests treballs estan a l'origen de l'"arc mediterrani espanyol" com a matèria d'estudi en treballs posteriors, elaborats sobretot durant la dècada dels 80: Alcaide (1988), Cuadrado (1988a, 1988b, 1992 i 1996) o Pedreño (1988 i 1992)²³¹.

En paral·lel a l'emergència d'un arc mediterrani espanyol, durant les dècades de 1960 i 1970, aparegueren alguns treballs des de Catalunya i el País Valencià que manifestaven la funcionalitat de les economies regionals catalana i valenciana i la seva necessària col·laboració. Tanmateix, com mostra Ninyoles (1992), en la major part dels casos estaven subjectes a la construcció ideològica dels Països Catalans. En aquest context se situen estudis des de *L'estructura econòmica de les terres catalanes*, de Joaquim Maluquer (1963) fins al "Congrés de Cultura Catalana", celebrat entre 1975 i 1977 (Congrés de Cultura Catalana, 1978), passant per geògrafs i economistes com Josep M. Carreras Puigdemongas, Ernest Lluch, Eugeni Giral i Francesc Roca (1977), que signaren el treball *Nació i regió als Països catalans: economia política, estructures territorials i ideologies*²³², d'una àmplia difusió en revistes dels Països Catalans (*Arguments*, de València o *Aïnes*, de Perpinyà).

Fase 1, subfase 1: construccions en el marc europeu i mediterrani (1970s-1980s)

A part d'aquests desenvolupaments en els àmbits estatals, cal afegir encara altres elaboracions com les produïdes en el marc de l'ideal d'una Mediterrània unida (ideal conegut amb diferents metàfores com la "idea mediterrània", el "principi mediterrani" o la "mística mediterrània"). Lister (1997) mostra que la "idea mediterrània" es concreta en l'establiment de relacions entre regions o estats de les ribes nord i sud, basades en factors com l'existència d'interessos comuns, en contraposar el pes de l'Europa central, els continus intercanvis econòmics, culturals o demogràfics al llarg de la història o en experiències interpretades com a positives d'unitat mediterrània sota la influència de les polis gregues i l'imperi Romà. Un dels primers intents de concretar els termes d'una unitat mediterrània fou el de Galtung (1977), que apostava per una gran unió que inclogués, entre d'altres qüestions, assemblees regionals i xarxes funcionals pel conjunt de l'àrea, una de les quals corresponia a grans trets amb l'arc mediterrani. La proposta era justificada en tant que mesura de contrapès i defensa en front de l'Europa central i septentrional.

En l'escala europea, cal cercar el concepte "arc mediterrani" en la creació de la *Conférence des Régions Périphériques Maritimes d'Europe* (CRPM)²³³ el 1973 (a Rennes), com subratllen Daviet (1994) i, a partir d'aquell, Salvà (1998) o Carbonell i Bàguena (2007). La CRPM sorgeix per iniciativa d'un grup de pressió bretó, el Comité d'Etudes et de Liaison des Intérêts Bretons

²³¹ Molts d'aquests treballs aparegueren en les edicions de *España, Economía* de l'editorial Espasa Calpe i en les revistes *Papeles de Economía Española* i *Economía de las Comunidades Autónomas*, ambdues de la Fundación de las Cajas de Ahorros. Posteriorment Andrés Pedreño, juntament amb Paloma Taltavull (2000, 2001 i 2002), ha continuat publicant articles en aquesta mateixa direcció en la revista *Cuadernos de Información económica*, també de la Fundación de las Cajas de Ahorros.

²³² Aportació a les *Jornades de Debat sobre els Països Catalans*, celebrades a Barcelona els dies 10, 11 i 12 d'octubre de 1976.

²³³ La Conférence des Régions Périphériques Maritimes d'Europe (CRPM) és una associació de caire permanent. Actualment agrupa 155 regions, de 27 estats europeus (membres i no membres de la Unió Europea).

(CELIB), amb una presència destacada d'Olivier Guichard, de qui ja s'ha parlat unes línies més amunt. A la CRPM es deu en bona mesura la mobilització del model territorial europeu del centre-perifèria i la seva posterior alienació a la política regional europea (Baudelle, 2005). El naixement d'aquest organisme, a iniciativa de vint-i-tres regions europees, tenia per objectiu l'elaboració d'estratègies en pro d'exercir un contrapès a la gran concentració demogràfica, política i econòmica del centre d'Europa (Cabodi, 1998).

Per Cabodi (1998) i Langevin (2005), durant els primers anys de la CRPM, apareix més aviat la noció d'"arc llatí", més que no pas la d'arc mediterrani, en tant que es feia èmfasi en el caràcter perifèric de la cultura llatina\romànica, en contraposició de la germànica del centre d'Europa. En canvi, el caràcter mediterrani no l'obté fins un temps després, materialitzat en la descentralització de la CRPM, l'any 1989. Fou descentralitzada en tres comissions territorials (que s'afegiren a la Comissió de les Illes, creada el 1979): l'Arc Atlàntic, Mar del Nord i Intermediterrània. L'àmbit territorial d'aquesta darrera comissió correspon al conjunt de la Mediterrània europea, en aquell moment representada majoritàriament per les regions d'Espanya, França i Itàlia. Tanmateix, en adhesions posteriors, la Comissió Intermediterrània (CIM) va anar incloent-hi regions d'altres estats riberencs europeus i, per extensió teòrica, també la riba sud, superant d'aquesta forma l'àmbit estricte de l'Arc Mediterrani. En aquest sentit, la CRPM i la CIM també es troben en l'origen de l'espai euromediterrani (Gizard, 2004).

En el context de la CRPM, la conceptualització d'un espai a l'entorn de la Mediterrània nord-occidental es troba lligada a l'aparició del concepte d'Arc Atlàntic. En aquesta direcció, la gènesi d'ambdós conceptes té destacats punts en comú, com destaquen diversos investigadors (Brunet, 1993; Claret i Bautzmann, 2000; Renard, 1993; Wise, 2000), si bé la concepció de l'Arc Mediterrani queda supeditada a una prèvia i més important concepció de l'Arc Atlàntic. D'acord a Brunet (1993) ambdós espais aparegueren, en un sentit metageogràfic, per equilibrar el territori europeu, limitant el domini de la megalòpoli europea, que a és evidenciada també per primera vegada a la dècada de 1970 i primers 80 (Brunet, 1973; Juillard, 1976; Parker, 1983). A pesar de les similituds, Daviet (1994, p.3) observa una important diferència en el procés de construcció metageogràfica d'ambdues macroregions, que expliquen en bona mesura les seves divergents trajectòries d'ençà els anys 1990. Mentre que l'Arc atlàntic "és feta per homes polítics influents, l'altra [l'Arc mediterrani] és portada per socio-professionals".

D'altra banda, cal referir-se i de forma important (donat que sembla ser molt més determinant que no pas la resta de precedents), a la primera ocasió en que l'espai de l'arc mediterrani es va posar a debat de forma àmplia i en profunditat: la *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental* (CEMNO), celebrada a Barcelona (al Palau de Congressos de Montjuïc) els dies 10, 11 i 12 de juny de 1985. La intenció era crear un marc adient per a un debat sobre un conjunt de qüestions directament relacionades amb aquesta àrea: fluxos de capital, comercials i humans, organització político-administrativa, àrees metropolitanes i sistemes urbans, desequilibris regionals, protecció del medi ambient, entre d'altres. La celebració d'aquest congrés tenia clarament la vista posada en l'ingrés de l'estat espanyol a la CEE i la signatura de l'*Acta Única Europea* l'any següent (1986).

La *CEMNO* fou iniciativa d'un grapat d'economistes i geògrafs valencians i catalans, una part dels quals propugnadors de les relacions econòmiques i culturals catalano-valencianes des de les dècades de 1960 i 1970, entre els que cal destacar pel seu rol actiu a Enric Lluch²³⁴. La *Conferència* va ser organitzada amb l'aval de la Fundació Congrés de Cultura Catalana²³⁵, i va comptar, a més, amb la col·laboració de sis institucions catalanes i valencianes (la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona, l'Ajuntament de Tarragona, la Caixa de Barcelona, i l'Institut d'Estudis Juan Gil Albert). Hi participaren unes 180 persones, entre investigadors universitaris i càrrecs empresarials i polítics d'arreu de la Mediterrània nord-occidental. El congrés estava estructurat en tres grans àrees temàtiques: l'àrea econòmica, en la que s'inscriviren la major part de les comunicacions (vint-i-tres), l'àrea territorial (amb dinou comunicacions) i l'àrea institucional i social (amb tretze)²³⁶. Per l'interès dels temes presentats en les ponències i comunicacions, feren de la *CEMNO*, segons la Societat Catalana de Geografia (1985, p.194), "una de les reunions més apassionants d'aquests darrers temps".

En cap de les comunicacions apareix el concepte d'Arc Mediterrani; pel contrari són utilitzats altres denominacions com "Mediterrània nord-occidental" –l'oficial–, "Mediterrània occidental" o "Mediterrània del nord-oest". Des d'una perspectiva metageogràfica, en la *CEMNO* es va visualitzar de manera gràfica per primera vegada l'àmbit territorial al que es refereix l'Arc mediterrani (figura 4.8): en un mapa negre de la Mediterrània sobresortia en blanc l'espai de l'arc mediterrani, des de Múrcia fins a Sicília²³⁷. Igualment, en la comunicació presentada per Antoni F. Tulla (1985) eren llistades i cartografiades les regions compreses en la Mediterrània nord-occidental²³⁸ (figura 4.9), alhora que, com en d'altres casos, continuava plantejant, d'acord al paradigma del centre-perifèria, la qüestió d'aquesta àrea en relació a l'Europa central. En tot cas la celebració de la *CEMNO* posà de manifest que la definició, delimitació i denominació d'una àrea

²³⁴ Enric Lluch Martín (Barcelona, 1928) ha estat un important i influent geògraf i pedagog. Lluch va iniciar la seva projecció acadèmica l'any 1969 amb l'encàrrec d'organitzar els estudis de Geografia dins la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'any 1973 va fundar el Departament de Geografia de la UAB. Ha estat l'introduïdor de nous corrents geogràfics que conceben aquesta disciplina com una ciència social. La seva activitat investigadora s'ha centrat en l'evolució històrica del pensament geogràfic català i en la divisió territorial de Catalunya.

²³⁵ La Fundació Congrés de Cultura Catalana va fundar-se el 1979, amb seu al Col·legi d'Advocats de Barcelona, amb l'objecte de dur a terme les iniciatives recollides en les conclusions del "Congrés de Cultura Catalana".

²³⁶ L'àrea econòmica estava subdividida en: sectors agroalimentaris; recursos del mar; recursos naturals i medi ambient; estructura empresarial; formes d'economia irregular; indústria transformadora i energia; turisme; comerç i transports; sector financer; i tecnologia i investigació.

L'àrea territorial estava subdividida en: desequilibri nord-sud; sistema urbà i metropolità; zones rurals i ciutats petites; condicions geogràfiques de l'ús de l'espai; desequilibris interns i moviments migratoris; infraestructura de comunicacions i xarxa viària; fet insular; protecció del medi; subàrees i subregions.

L'àrea institucional i social estava subdividida en: polítiques estatals i competències de les administracions autònomes o regionals; intervenció de l'administració pública; Comunitat Econòmica Europea i política regional; organització i finançament de les àrees metropolitanes; regió econòmica i conjunts culturals diferenciats; moviments socials i fet regional; interrelacions en el sector privat i en el sector públic entre regions del mateix estat o entre regions de diferents estats; Comunitat Econòmica Europea i competències dels estatuts d'autonomia.

²³⁷ Sembla ser que tant la denominació de la conferència, *I Conferència Econòmica de la Mediterrània nord-occidental*, com el logotip varen ser pensats per l'Enric Lluch. Així mateix, com conta Josep M. Carreras Puigdemongas, la inclusió del litoral italià fins a Sicília també fou a proposta de Lluch.

²³⁸ Les regions llistades són les següents (en l'ordre donat per l'autor): Múrcia, País Valencià, Illes Balears, Catalunya, Migdia-Pirineus, Llenguadoc-Rosselló, Roine-Alps, Provença-Costa Blava, Piemont-Aosta, Ligúria, Llombardia, Emília-Romanya, Toscana, Úmbria, Còrsega, Sardenya, Laci, Campania, Basilicata, Calabria i Sicília.

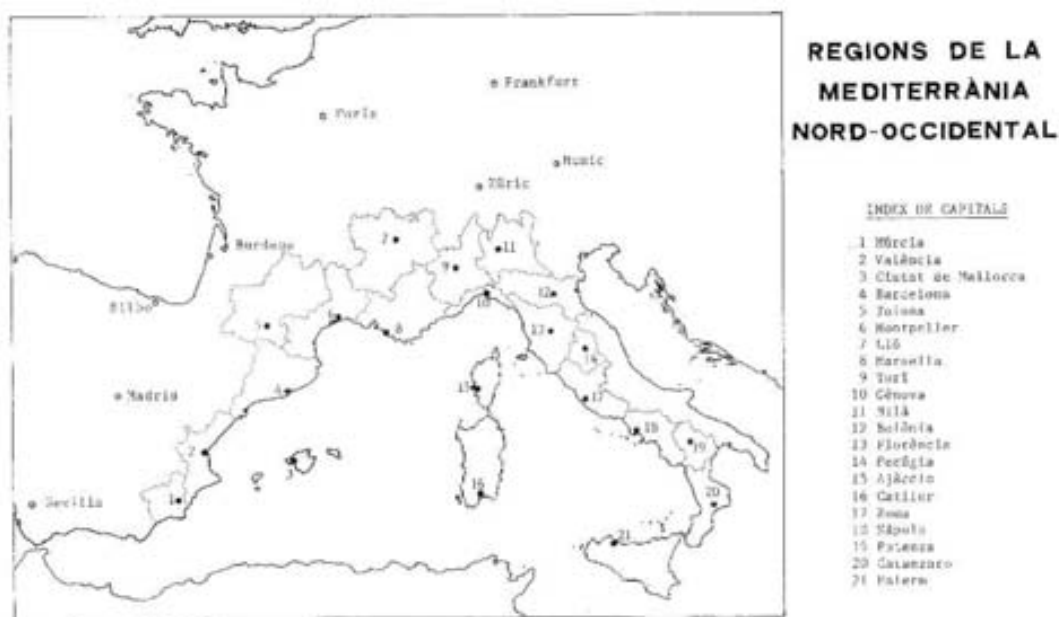
a l'entorn de la Mediterrània nord-occidental era una qüestió molt oberta i que necessitava incorporar aportacions d'àmbits territorials i sectorials diversos.

Fig.4.8: Logotip de la I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental (1985)

Font: I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental (1985)

Fig.4.9: Regions de la Mediterrània nord-occidental (Tulla, 1985)

Font: Tulla (1985)

Un segon aspecte a subratllar de la *Conferència* fou la vinculació donada a la Mediterrània nord-occidental i a la cooperació territorial. En la tercera de les àrees temàtiques foren presentades cinc comunicacions en relació a la cooperació territorial: sobre el potencial de desenvolupament d'euroregions (Sáenz de Buruaga, 1985) i sobre l'estat de les iniciatives de cooperació territorial dins el sector privat (Lanvers, 1985) i públic (Balaguer, 1985; Langevin, 1985; i Moderne, 1985). En aquesta direcció cal fer referència explícita a la proposta de Gonzalo Sáenz de Buruaga,

director del Servei d'estudis del Banco Exterior de España, de constitució d'una Euroregió de la Mediterrània Occidental (MEDOCC), de la que ja se n'ha parlat anteriorment, i que hauria hagut d'estar participada per les regions del litoral mediterrani dels estats espanyol, francès i italià (Sáenz de Buruaga, 1985)²³⁹. En aquesta mateixa proposta usa ocasionalment l'expressió “arco del Mediterráneo Noroccidental” com a sinònim de Mediterrània occidental.

Poc després de la *CEMNO*, el novembre d'aquell mateix any 1985, es constituí la CITRAME (Comissió Interregional dels Transports a la Mediterrània) (veure Fitxa 28), a instàncies de la Generalitat de Catalunya. Sota l'aixopluc d'aquesta entitat s'organitzaren les *Jornades sobre el transport en el Mediterrani des d'una perspectiva regional*, de les que se'n celebraren tres edicions (a Barcelona els anys 1985 i 1987, i a l'Alguer el 1990). En aquestes jornades hi participaren principalment els representants de les regions de l'Arc Mediterrani, si bé estava obert al conjunt de la Mediterrània europea o, inclús, a la totalitat de la conca. En tot cas, en aquestes jornades es tornava a apuntar l'existència d'una àrea al sud d'Europa a l'entorn d'aquesta mar en contraposició de l'Europa central.

En aquest sentit és pertinent l'al·locució de Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya i de la CITRAME, pronunciada durant les *Segones Jornades*. Pujol identifica l'Arc Mediterrani com al “Sun belt” europeu, en clara referència i comparació amb el Sunbelt americà²⁴⁰ i amb el rol donat a les activitats de R+D+I. Tal com deia: “A Europa també tenim els nostres *sun belt* i *frost belt*, juntament amb la possibilitat que el nostre *sun belt* –és a dir, l'àrea càlida, de clima amable i amb una cultura molt convivencial, com és la Mediterrània– es desenvolupi força durant els pròxims anys. I això és el que ja està passant a Itàlia i al sud de França. [...] També nosaltres, a l'Estat espanyol, estem molt esperançats” (CITRAME, 1987, pp.4-5)²⁴¹. La comparació entre el processos succeïts als Estats Units i a Europa ha estat força constant i ha esdevingut un dels pilars sobre els que s'ha construït l'Arc Mediterrani en tant que Sunbelt, etiqueta que s'ha usat en diverses ocasions (com Lutzky, 1990; Masser et al., 1992; Terlow, 1996...). Igual o més important per al procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, és el fet que, a partir d'aquesta conferència i d'altres realitzades durant el mateix any, Jordi Pujol es disposava a conduir la corrent político-econòmica de l'Arc mediterrani en l'estat espanyol, que marcaria les relacions entre Catalunya i el País Valencià (Alberola, 2005).

²³⁹ Aquest mateix investigador, en altres ocasions, ha continuat referint-se a un eix de desenvolupament europeu al llarg del litoral mediterrani espanyol, francès i el nord d'Itàlia, com a Sáenz de Buruaga (1990).

²⁴⁰ El “Sunbelt” és la macroregió del sud dels Estats Units associada al creixement econòmic en el marc del capitalisme cognitiu. Sobre el creixement en aquesta àrea pot veure's: GLAESER, Edward L. i TOBIO, (2008) [“The Rise of the Sunbelt” a *Southern Economic Journal*, vol.74, núm.3, pp.610-643] o CEH, Brian i GATRELL, Jay D. (2006) [“R&D production in the United States: Rethinking the Snowbelt–Sunbelt shift” a *The Social Science Journal*, vol.43, pp.529-551].

²⁴¹ Pujol va expressar aquesta mateixa idea, poc temps després, en una conferència, en anglès, titulada *La importància política i econòmica de la Mediterrània nord-occidental*, celebrada a Estocolm (al Gran Hôtel) el 5 de novembre de 1987. La conferència fou organitzada per l'Executive Club del diari *Svenska Dagbladet*. Pujol es referia “al País Valencià i Catalunya, amb València i Barcelona, la regió Migdia-Pirineus, amb Tolosa, la zona Roine-Alps, amb Lió i Grenoble, i el nord d'Itàlia, amb Milà al capdamunt” (citat per Alberola, 2005, p.122). Posteriorment la conferència fou publicada per la Generalitat de Catalunya en una edició en cinc llengües: anglès, català, castellà, francès i italià (Pujol, 1988).

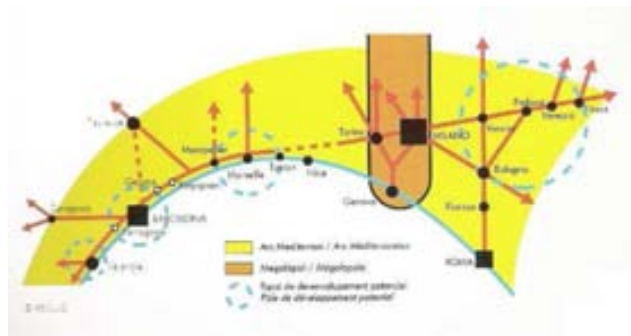
A inicis de la dècada de 1990 apareixen les primeres concrecions de l'Arc Mediterrani i ràpidament reproduïen i difonen, amb un gran component instituïdor en el sentit metageogràfic. L'inici d'aquesta etapa en el procés de construcció de l'Arc Mediterrani inclús té data: pel maig de 1989 coincidiren tres fets de summa importància. En aquest precís moment pot situar-se d'una manera clara la consolidació de la primera subfase de la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, caracteritzada sintèticament per la necessitat de respondre a la pregunta que plantejava Juan (1994, p.7): “l'arc mediterrani, mite o realitat?”. L'emergència d'un arc mediterrani transestatat i lo concebut a escala europea reposa en el context europeu de la segona meitat de la dècada de 1980 i primera de 1990, dominat per les expectatives generades per l'ampliació de la CEE cap a l'Europa del sud (adhesió d'Espanya i Portugal el 1986) i la creació final de la Unió Europea (*Acta Única*, de 1986, i *Tractat de Maastricht*, de 1992). Així mateix, en concordança amb la política regional que s'estava gestant simultàniament, el desenvolupament de l'Arc Mediterrani ha estat presidit per la tesi del contra-poder en relació a la concentració de l'Europa central (l'eix renà, la Banana blava, l'eix lotaringi, la Megalòpoli europea...). Alhora, en aquesta mateixa època es detecta l'emergència de xarxes de ciutats i lo regions amb la capacitat de desenvolupar noves especialitzacions econòmiques en el marc del capitalisme cognitiu, d'acord a l'emergent procés de globalització.

El punt d'inflexió l'indueix i simbolitza el treball dirigit per Roger Brunet (1989b), *Les Villes « européennes »*, i presentat el 15 de maig de 1989 (però entregat a la DATAR pel març d'aquell any). La seva significació radica en el pes que ha tingut en formulacions i justificacions posteriors d'aquest àmbit, en ocasions no tant pel que s'hi exposa com per l'impacte metageogràfic de les seves implicacions. Com exposa Boira (2002, p.41), a partir d'aquell treball “s'ha construït l'imaginari col·lectiu [de la] nova geografia d'euroregions” [macroregions]. S'ha convertit, a més, en una (quasi obligada) referència en els estudis i projectes de l'àmbit de l'Arc Mediterrani. En aquesta sentit, el treball de Brunet hauria tingut un rol de catalitzador i de trampolí, mercès a la difusió i fortuna mediàtica que ha tingut. Una sort de la que no va disposar un altre treball de Brunet (1989a), publicat uns mesos abans (pel gener), en el que ja presentava alguns dels resultats posteriors, alhora que contenia un conjunt de cartogrames més complet sobre les macroregions europees, alguns dels quals construïts en base a fotomapes nocturns d'Europa.

En l'informe per a la DATAR es delimitava i s'especificava l'àmbit de l'Arc Mediterrani, que era denominat com a “Nord du Sud”, al costat i pràcticament al mateix nivell que l'àrea central europea, la “Megalòpoli”. L'àrea del “Nord du Sud” no és qualificada en cap moment d'“Arc Mediterrani”, però en algunes ocasions són utilitzades altres locucions sinònimes, entre les quals cal destacar especialment “boulevard (français) de la Méditerranée” i “boulevard méditerranéen”. El més interessant d'aquestes dues locucions és la reiteració de la component mediterrània, així com la similitud de la segona amb altres metàfores utilitzades, com “corredor mediterrani”, és clara. Posteriorment, en l'edició que en feu l'Ajuntament de Barcelona l'any 1991 (en català, francès, castellà i anglès), en la que s'incloué un apartat específic per a la península ibèrica (Espanya i Portugal) i un altre per a l'Arc Mediterrani, en substitució del de França de l'original, es reemplaçà parcialment l'etiqueta de “Nord du Sud” per la d'“Arc Mediterrani” (i “Arc Méditerranéen...”) (figura 4.10). La seva edició va ser impulsada per l'alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, que des de 1989 havia impulsat també la creació de la Xarxa de Ciutats C-6

(veure Fitxa 81), i va comptar amb la col·laboració de Rafael Giménez Capdevila, que va fer de pont entre l'Ajuntament de Barcelona i el G.I.P. RECLUS²⁴².

Fig.4.10: L'Arc Mediterrani (Brunet, 1991)

Font: Brunet (1991)

Entre una i altra edició, sobretot just després de l'aparició de la primera, sortiren publicats en els mitjans de comunicació francesos diversos articles en relació al treball. A diferència d'altres treballs similars, com el de Brunet (1989a), igualment encarregat per un ministeri de l'estat francès, l'interès dels mitjans de comunicació en aquest és degué a les declaracions "simpàtiques" que en fa ver el ministre Jacques Chérèque. Entre les aportacions periodístiques, ha de destacar-se la de Josette Alia que, en un article al *Nouvel Observateur* del 18 de maig de 1989, definia l'àmbit de l'Arc Mediterrani, al que denominava com a "arc rouge", pel color vermell amb el que estava pintat el "Nord du Sud" en el treball de Brunet (1989b), i "arc Sud". En aquest punt resulta determinant la intervenció de l'atzar i/o factors psíquics i estètics, com també succeeix en el cas de la "Banana blava".

Sense deixar encara aquell maig de 1989, a Avinyó (de Provença) es va celebrar el *Forum d'Avignon*, una trobada de reflexió i d'intercanvis sobre urbanisme, gestió del territori i medi ambient en l'àmbit de l'Europa mediterrània (Juan, 1991). En aquesta trobada hi participaren representants polítics i tècnics del govern francès, dels governs regionals de la Toscana, Ligúria, Provença-Alps-Costa Blava, Llenguadoc-Rosselló i Catalunya, dels governs municipals de Gènova, Nîmes i Avinyó, i de la Chambre de Commerce et d'Industrie d'Avignon et de Vaucluse. Sobre les bases concloents del *Forum d'Avignon* fou creada l'Association de l'Arc Méditerranéen (veure Fitxa 19) el desembre de 1989. Amb la creació d'aquesta associació interregional s'institucionalitzava l'etiqueta "Arc mediterrani", agrupant les regions que han estat definides en diversos estudis com el "nucli central" d'aquest àmbit territorial; cal subratllar que el seu ús es

²⁴² Rafael Giménez Capdevila ha estat, i continua essent, molt actiu en l'àmbit de la cooperació territorial a l'Arc Mediterrani; ha col·laborat amb la CITRAME, la CRPM (en la CIM), la CTP, l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées, el FERRMED, l'Eurocongrés 2000... Dugué a terme aquella funció per casualitat. Havia anat a París l'any 1985 per a elaborar la seva tesi doctoral (*Transports et régionalisation. Italie, Espagne, France*, sota la direcció de Michel Savy) i, en tornar el 1988 a Barcelona, treballà pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. El procés de contacte entre l'Ajuntament i el G.I.P. RECLUS el dugué a terme, com a responsable de l'Àrea de Relacions Exteriors, en tant que geògraf, com Roger Brunet, i sobretot pel fet de saber parlar francès.

produí i s'originà en l'àmbit de la cooperació territorial. Pel desembre d'aquell any aquesta associació va organitzar, també a Avinyó, el *1r Forum de l'Arc Méditerranéen*, en el que participaren els socis de l'entitat i especialistes en matèria d'infraestructures de transport i gestió del territori en l'àmbit de l'Arc mediterrani. Entre els especialistes assistents hi hagué Roger Brunet, qui apostà per “posar les bases d'un autodesenvolupament”²⁴³ en l'àmbit i l'escala de les regions i de l'Arc Mediterrani.

Fase 1, subfase 2: difusió europea (1990s-2000s)

Basats, inspirats o influenciats pel treball realitzat pel G.I.P. RECLUS (1989b), diversos investigadors (Cheshire i Hay, 1989; Parkinson, 1991; Bonneville et al., 1992; Voiron-Canicio, 1993 i 1994; etc.) han identificat l'existència de l'Arc Mediterrani, majoritàriament de forma paral·lela a la determinació de la Banana Blava.

Fig.4.11: Àrees dels programes operacionals d'Interreg IIC (1994-1999)

Font: Comissió Europea (2000)

Un dels estudis de major impacte és *Europa 2000*, pensat també el 1989²⁴⁴, i la seva continuació *Europa 2000+* (Comissió Europea, 1992, 1995a i 1995b), directament influïts pel de Brunet (1989b) en quant a la identificació de l'àmbit de l'Arc Mediterrani. Per a la denominació d'aquest

²⁴³ Intervenció de Roger Brunet, citat per Juan (1991, p.907).

²⁴⁴ Veure nota de peu 214.

àmbit s'utilitzà el concepte "Mediterrània occidental"; curiosament, però, s'utilitzava profusament el terme "arc" per a denominar altres àrees (l'Arc atlàntic, l'Arc alpi i l'Arc del mar del Nord). En el primer treball es buscava la creació d'una visió coherent del desenvolupament territorial i econòmic d'Europa, intenció que fou superada en el segon, amb l'establiment d'un doble objectiu: augmentar la interdependència entre les regions i incrementar-ne les relacions per mitjà de la cooperació en base al planejament espacial europeu. En aquest context, la Comissió Europea, el 1994, convertí la Mediterrània nord-occidental en una zona elegible del programa Interreg (els programes operacionals *Interreg IIC Mediterrani occidental i Alps Llatins*, 1994-99, figura 4.11, i *Interreg IIIB Mediterrani occidental*, 1999-2006), com ja s'ha exposat amb anterioritat. D'aquesta manera, la Unió Europea institucionalitzava aquest espai, directament relacionat amb la política regional i la cooperació territorial. Tanmateix, a partir del programa Cooperació Territorial Europea, l'arc mediterrani ha quedat diluït en una zona elegible més àmplia, conformada per la totalitat de la Mediterrània europea.

A partir d'aquest moment, i fins a l'actualitat, s'ha dut a terme una destacable difusió i reproducció del metaterritori "Arc Mediterrani" en els medis polític, tècnic, acadèmic i mediàtic; és a dir, des de la totalitat de components dels complexos AIM, més un necessari brou de cultiu. D'acord a l'esquema del procés de construcció metageogràfica, es pot argumentar que la construcció de l'Arc Mediterrani entra en la segona subfase de la Fase 1. Si la primera subfase es caracteritza per la necessitat de clarificar si l'Arc mediterrani és un mite o una realitat, l'inici d'aquesta segona es produeix quan ha estat respost afirmativament sobre la seva realitat. En aquest cas, la segona subfase es caracteritza per la pertinença de preguntar "sobre el que dóna cos a aquesta realitat" (Juan, 1994, p.7). En aquest sentit ha passat de ser únicament el resultat *a posteriori* d'una reflexió i/o un discurs territorial, a esdevenir un objecte geogràfic *a priori*, i l'àmbit territorial d'estudi de fenòmens i processos territorials (sens detriment dels treballs que ja des dels anys 70, pocs comparativament, el tenen com a marc territorial d'estudi, com en el cas de Smith, 1979).

En aquest context han estat elaborats centenars de treballs sobre o en el marc del territori *a priori* de l'Arc Mediterrani, tal i com posen de manifest diversos estats de la qüestió i reculls bibliogràfics i documentals (Aixa et al., 2001; Clairet i Bautzmann, 2000; Daviet, 1994; Rivière, 2005; Roque, 1999; Salvà, 1998), juntament amb les referències recollides en aquest treball. El ràpid i profund interès que prengué aquest àmbit territorial també es pot veure en la data d'elaboració de la primera tesi doctoral en la que era analitzat l'Arc Mediterrani, *L'arc méditerranéen, espaces, structures et dynamiques* (Voiron-Canicio, 1993) o del primers monogràfics dedicats en revistes de caire acadèmic, "Arco mediterráneo"²⁴⁵ (*Economía de las Comunidades Autónomas*, 1992) o "L'Arc méditerranéen en questions"²⁴⁶ (*Méditerranée. Revue géographique des pays méditerranéens*, 1994)²⁴⁷. Així mateix, també s'introduí en el planejament estratègic i territorial, especialment en el de Catalunya, el País Valencià i la Provença-Alps-Costa Blava, com

²⁴⁵ Aquest monogràfic fou editat per Andrés Pedreño [*Economía de las Comunidades Autónomas*, núm.11, XXII + 389p.]

²⁴⁶ Aquest monogràfic fou editat per Roland Courtot, Sylvie Daviet i Michèle Joannon [*Méditerranée. Revue géographique des pays méditerranéens*, vol.79, núm.1-2, 87p.].

²⁴⁷ Poc abans de la publicació d'aquest monogràfic, el 1993 la revista *Norois. Environnement, Aménagement et Société* n'havia publicat un de dedicat a l'Arc Atlàntic: "Arc atlantique", núm.157, 192p.

és el cas del *Pla estratègic econòmic i social Barcelona 2000* (Ajuntament de Barcelona, 1990)²⁴⁸, el *Pla Territorial General de Catalunya* (Generalitat de Catalunya, 1995) o l'informe *Arco Mediterráneo español: eje europeo de desarrollo* (Generalitat Valenciana, 1993). De la mateixa manera, també s'han dut a terme diversos seminaris i congressos a l'entorn d'aquest territori, corresponents a una àmplia varietat de temàtiques (infraestructures de transport, desenvolupament tecnològic, cooperació territorial, ordenació del territori, sanitat...), si bé amb un domini de les infraestructures de transport, i celebrats en diferents ciutats d'aquest territori (Barcelona, València, Marsella, Niça, Avinyó, Menton...)²⁴⁹. De fet, les infraestructures de transport han centrat bona part del debat a l'entorn de la construcció de l'Arc Mediterrani (Boira 2007; Farinós, 2007; Martín, 2003; Milian, 2003; Turret, 2007; o Vera, 1993), creant la percepció que la mobilitat i les infraestructures són els principals àmbits sobre els que es basteix.

Cal matisar que entre el conjunt de treballs, la majoria únicament reconeixen l'existència de l'Arc Mediterrani, sense procedir a cap mena d'anàlisi per a verificar o desmentir-lo, llevat d'algunes excepcions com Artís et al. (1997). En aquest sentit són forces els treballs que, partint dels pioners, donen per fet acríticament la seva existència i sovint, consegüentment, de la Banana blava i altres macroregions. Aquesta actitud ha estat fonamental en el seu procés de construcció metageogràfica.

En l'àmbit polític cal anotar que l'ús i politització del concepte "Arc Mediterrani" ha estat sovint objecte de discussions i problemàtiques, traslladades des de l'àmbit acadèmic i de la cooperació territorial. Aquest és el cas de la (ben i mal) intencionada associació d'aquest terme, d'origen econòmic, amb el de Països Catalans i Arco mediterráneo español, d'origen polític o, si més no, ideologitzats. La problemàtica està motivada per les difícils relacions polítiques \ partidistes catalano-valencianes (Boira, 2002; Rimbau i Milian, 2007; Romero i Alberola, 2005). Així, en contraposició a la Mediterrània nord-occidental propugnada per Jordi Pujol (CiU) d'ençà el 1987, la Generalitat Valenciana, presidida per Joan Lerma (PSPV), proposà l'Arc Mediterrani Espanyol (AME), el 1993, projecte al qual la Generalitat de Catalunya no tingué inconvenient d'unir-s'hi. Més endavant, a la proposta de creació, l'any 2004, de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània²⁵⁰ a iniciativa del president de la Generalitat de Catalunya, Pasqual Maragall (del PSC), el president de la Generalitat Valenciana, Francisco Camps (del PP) contraproposà la creació de l'Eix de la Prosperitat²⁵¹, una macroregió perpendicular a l'arc mediterrani \ als Països

²⁴⁸ Com fa notar Williams (1996), el pla estratègic *Barcelona 2000* està directament inspirat, pel que fa al reconeixement de la dimensió espacial europea i mediterrània, en l'estudi de la Comissió Europea *Europe 2000*.

²⁴⁹ Per citar-ne només alguns de recents: *Infraestructures a l'Arc Mediterrani* (Castelló, 13 de juny 2003); *Metrópolis/Tecnópolis del arco mediterráneo* (Barcelona, 17-18 de maig 2004); *L'Euram, motor de l'Euroregió* (Barcelona, 17 de desembre 2004); *Les nouveaux territoires de France et d'Europe* (Ais de Provença i Marsella, 19-20 de gener 2005); *Europa i l'Arc Mediterrani. Entre la dimensió regional i la xarxa urbana* (València, 17-18 de novembre 2005); *Planificació d'infraestructures i territori. L'Arc Mediterrani* (Barcelona, 28-30 de novembre 2005); *L'aménagement et le développement de l'arc méditerranéen: d'un corridor urbain à un corridor de mobilité?* (Menton, 23 de juliol-3 d'agost 2007); *Eix ferroviari d'altres prestacions a l'arc mediterrani* (Barcelona, 28 de maig 2008); *Los oficios sanitarios en el arco latino mediterráneo en la baja edad media: el caso de los boticarios* (Barcelona, 19 de setembre 2008); o *LGV PACA et développement durable de l'Arc méditerranéen* (Niça, 26 de març 2009).

²⁵⁰ Les regions que en formarien part són: Catalunya, Aragó, illes Balears, País Valencià, Languedoc-Rosselló, Migdia-Pirineus i Andorra.

²⁵¹ Les regions que en formarien part són: Madrid, País Valencià i illes Balears.

Catalans. Paradoxalment, l'Eix de la Prosperitat no va reeixir i, pel contrari, es convertí en una eina de coordinació de les directives autonòmiques del Partit Popular del conjunt de les regions de l'arc mediterrani espanyol. A aquesta formació s'hi contraposà, encara, el Partit Socialista del País Valencià (PSPV) que proposà d'incloure a l'eix mediterrani espanyol la regió del Llenguadoc-Rosselló.

L'èxit de l'Arc mediterrani és patent més enllà dels complexos AIM, resultant en un incipient procés de naturalització. Aquest fet és ben observable simplement mitjançant un recerca en qualsevol cercador d'Internet, i en aquest sentit procedeixen Duféal (2003) i Rivière (2005). La primera analitza, en una recerca general de la difusió d'Internet en l'arc mediterrani francès (Duféal, 1999, 2001 i 2004; Duféal i Grasland, 2003), l'extensió de les "marques territorials" en els espais web d'aquestes regions, una de les quals és precisament "arc méditerranéen". Rivière (2005) centra l'anàlisi únicament en els espais web que inclouen el terme "arc mediterrani", en diferents idiomes. Obté en primer lloc pàgines web relacionades amb la disciplina geogràfica, des de l'escala europea (programes operacionals Interreg, per exemple) fins a la local i regional (de la regió Provença-Alps-Costa Blava, de la província de Savona –regió de Ligúria–...), així com d'associacions interregionals i de grups de pressió (lobbies). En segon lloc hi destaca les pàgines web de diverses organitzacions de lleure, privades i públiques, i de promotors immobiliaris.

És interessant de senyalar com "Arc Mediterrani" s'ha convertit en una etiqueta de promoció territorial, comercial, empresarial..., amb la finalitat d'afegir valor al territori o al producte, en paral·lel o de retruc de la construcció i difusió de la mediterraneïtat com a valor afegit. Aquesta valorització de l'Arc Mediterrani pot entendre's com el resultat de dos processos simultanis. En primer lloc, i com ja s'ha indicat anteriorment, a la pròpia difusió i èxit del concepte "Arc Mediterrani" en els àmbits acadèmic, polític o d'ordenació del territori, unit a la moda de la mediterraneïtat o d'allò que és mediterrani (la dieta mediterrània, el clima mediterrani, les costes mediterrànies...). Aquests elements han adquirit un rol important en la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, en ser omplerts de significat en el nivell discursiu i en la seva construcció com a *mGeo E* medi.

Ara bé, la difusió d'aquesta etiqueta s'ha desenvolupat de forma desigual en l'àmbit territorial d'estudi. Una recerca pròpia a Internet mostra un ús majoritari en les regions espanyoles, i molt especialment al País Valencià i Múrcia. També és desigual el sector econòmic al que s'inscriuen els productes o empreses així etiquetats, corresponent en bona part al sector de la construcció i gestió del territori, com és el cas de l'empresa "Aguas del Arco Mediterráneo, S.A.", AGAMED, de Torrevieja (Alacant), creada el 1999, pertanyent al holding Grupo Agbar, o la urbanització "Arco Mediterráneo" de Guardamar de Segura (Alacant); al turístic, com el resort de bungalows "Arco mediterraneo IX", a Torrevieja (Alacant), de la immobiliària Grupo Mahersol, o el restaurant "Arco Mediterráneo", de Puerto de Mazarrón (Múrcia); a la conservació del patrimoni històric, com els casos de "Monuments Nationaux de l'Arc méditerranéen" i "Arte rupestre del Arco Mediterráneo" –en consonància amb les declaracions dels estudis de prehistòria de la primera meitat del segle XX–, declarat Patrimoni Mundial de la Unesco el 1998 (amb un segell commemoratiu de 2001 amb l'*Escena de caça* del barranc de la Valltorta, a Albocàsser, País Valencià, figura 4.12a); i l'alimentació, com el restaurant ja citat o la marca de síndries i melons "Arco Mediterráneo" (figura 4.12b), de l'empresa Almerca, S.L., de Fuente Álamo (Múrcia).

Fig.4.12: Ús i difusió del terme “Arc Mediterrani”

Font: (a) Correos de España (Sociedad Estatal Correos y Telégrafos, S.A.) i (b) Almerca, S.L.

En darrer lloc, i en relació als espais similars a l'arc mediterrani, cal apuntar que el concepte d'arc llatí ha estat progressivament integrat i assimilat en el d'arc mediterrani (Daviet, 1994), malgrat que inicialment feia referència més aviat al conjunt d'estats de l'Europa llatina (Colin, 1991; Reynaud i Sid Ahmed, 1991; Delamaide, 1994; Correia, 2002). Pel contrari, l'espai occitano-català d'arrel mediterrània i llatina ha reemergit des de la segona meitat de la dècada de 1990. L'any 1996 es plantejà la celebració d'un Congrés Occitano-Català que, després de certes vicissituds entre les entitats impulsores (el Cercle d'Agermanament Occitano-Català, CAOC, i la Fundació Occitano-Catalana, FOC), es dugué a terme sota el nom d'Eurocongrés 2000, al que cal fer referència per la seva ambició i magnitud. L'Eurocongrés fou celebrat entre els anys 2001 i 2003²⁵² conjuntament en diferents ciutats de l'anomenat “Euroespai llatí central” (EULLAC)²⁵³, un concepte similar al proposat des dels àmbits catalano-occitans del primer terç del segle XX. Els seus objectius foren els de contribuir a la cohesió de la Unió Europea, potenciar l'Europa llatina i els vincles catalano-occitans, i cercar nous esquemes d'estructuració de la UE per facilitar l'encaix entre els espais culturals i polítics, per mitjà del reforçament d'un espai transestatat de debat (Eurocongrés 2000, 2003; Durà i Riera, 2005; Vila, 2003). En paraules de Robèrt Lafont (2003, p.225), dues idees principals dirigien aquest rencontre: “fer de dues perifèries [l'espai català i l'espai occità] una centralitat i jugar junts la modernitat més avançada”. L'Eurocongrés estava estructurat en nou àmbits de coneixement: llengua; educació; història; recerca, economia i empresa; mitjans de comunicació; ordenació del territori, infraestructures de transport i medi ambient; creació i cultura; formes de vida i de lleure; i relacions institucionals.

²⁵² En el marc de l'Eurocongrés 2000 es dugueren a terme unes 500 activitats, i hi participaren més de 1.300 entitats i 25.000 persones a títol individual d'arreu de l'arc mediterrani. Els presidents de l'Eurocongrés 2000 foren Robèrt Lafont i Joan Triadú, el vicepresident fou Pèire Bec, i el director executiu general fou Joan Amorós, tots àmpliament vinculats a l'àmbit de la promoció cultural catalana i occitana i la cooperació territorial.

²⁵³ L'Euroespai Llatí Central està constituït per les següents regions: Alvèrnia, Andorra, Aquitània, Aragó, Catalunya, Comunitat Valenciana, Còrsega, Illes Balears, Llemosí, Llenguadoc-Rosselló, Migdia-Pirineus, Piemont, Provença-Alps-Costa Blava, Roine-Alps, Sardenya i Vall d'Aosta.

4.1.3- Característiques metageogràfiques de la macroregió de l'Arc Mediterrani

La construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani s'ha bastit i, consegüentment, ha incorporat diverses problemàtiques i dificultats en relació a la seva delimitació, denominació, identificació... Aquesta constatació no és gens nova; pràcticament des del mateix moment en que el concepte d'"Arc mediterrani" entra en la segona subfase de la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica, és a dir, que passa a ser objecte d'una intensa dinàmica instituïdora, es fan evidents aquelles qüestions. Així ho posa de manifest Daviet (1994), per a qui el debat generat a l'entorn de l'arc mediterrani \ arc llatí és un exemple clar de confusions produïdes per la confluència simultània, i no sempre concordant, de les recerques de resultats irrefutables, d'opinions i formulacions imbuïdes des de posicions socials i regionals concretes, i de la càrrega de valors i la configuració d'uns projectes de societat. Malgrat que Daviet (1994) no analitzava el procés de construcció metageogràfica, els resultats mostrats en l'apartat anterior li donen totalment la raó, en tant que el discurs espacial de l'Arc Mediterrani no ha estat, ni molt menys, coherent ni planificat. Seguint el raonament de Lewis i Wigen (1997), justament és l'existència d'aquestes diferents problemàtiques i dificultats el que permet visualitzar més clarament la construcció metageogràfica i, per tant, els trets metageogràfics de l'Arc Mediterrani.

En aquest punt s'analitzen quatre grans qüestions metageogràfiques a l'entorn d'aquesta macroregió, identificades a partir de l'anàlisi de 47 declaracions (més 7 estats de la qüestió)²⁵⁴, principalment acadèmiques, si bé també n'han estat afegides, pel seu interès, de procedents de l'àmbit dels mitjans de comunicació. El buidatge d'aquestes fonts es pot veure en l'Annex 2. Han estat recollides les metadades *sobre* l'Arc Mediterrani; és a dir, les informacions relatives a la toponímia i taxonomia, delimitació territorial, representació cartogràfica i factors (geogràfics, socials, econòmics...) explicatius i justificatius d'aquest metaterritori. Pel contrari, no han estat objecte d'atenció les dades *de* l'Arc Mediterrani (demogràfiques, econòmiques, socials...), irrelevants en l'anàlisi de la seva construcció metageogràfica.

A\ Els caràcters continental (Europa) i marítim (Mediterrània)

A partir de les definicions d'Arc Mediterrani s'observa que, si bé trenca amb el mite metageogràfic dels estats-nació, no ho fa pas amb el dels continents. Els aspectes metageogràfics d'Europa i la Mediterrània derivats de la metageografia continental són reproduïts i, consegüentment, continua essent perpetuat. Com senyalen Lewis i Wigen (1999 i 2000), Bentley (1999) o Uscanga (2002), un dels principals problemes del model metageogràfic continental és l'obstrucció i invisibilitat de

²⁵⁴ Les declaracions analitzades són les següents: Sáenz de Buruaga (1985, 1990); Brunet (1989b); Brunet (1991); Alia (1989); Lutzky (1990); Fabre (1991); Juan (1991); Masser et al. (1992); Cuadrado Roura (1992); Red de Ciudades C-6 (1992); Gaudemar (1992); Arcarons et al. (1992); Brunet (1993); Gizard (1993); Schätzl (1993); Voiron-Canicio (1993, 1994); Delamaide (1994); Blanc et al. (1994); Caty i Richard (1994); Juan (1994); Roo (1994); Comissió Europea (1995a); Cohen (1995); Cuadrado Roura (1996); Terlouw (1996); Artís et al. (1997); Salvà (1998); Lever (1999); Roque (1999); Guigou (2001); Brunet (2002); Conti et al. (2002); Correia (2002); Hospers (2002); Boira (2002, 2003); Martín (2003); Partal (2003); Vanolo (2003, 2005); Voiron-Canicio (2003); Durà i Riera (2005); Feliu (2005); Fusco (2005); IGEAT (2006); Florida (2006); Carbonell i Bàguena (2007); Florida et al. (2007); i Tremosa (2008). D'altra banda, els estats de la qüestió són els següents: Nijkamp (1993); Daviet (1994); Salvà (1998); Claret i Bautzmann (2000); Jensen i Richardson (2003); Baudelle (2005); i Rivière (2005).

les connexions internes en les conques marítimes. A desgrat de la denominació d'aquesta macroregió, "mediterrani", s'han detectat les suficients evidències del predomini del caràcter continental i europeu sobre el marítim i mediterrani.

Fruit d'això, dues són les principals absències en les seves delimitacions. En primer lloc, les illes (les Balears, Còrsega, Sardenya, Sicília i Malta) i les connexions entre elles i amb les regions continentals són freqüentment obviades. Ens molts pocs casos, s'hi fa referència explícita; pel contrari, la seva inclusió majoritàriament s'evidencia a partir de la representació cartogràfica. En el millor dels casos són tractades i/o qualificades com una perifèria de l'Arc Mediterrani (i, per tant, una segona perifèria respecte al centre d'Europa). Tanmateix, generalment el seu tractament és nul, fruit del qual en resulten invisualitzades. En segon lloc, el gran absent és la riba sud de la Mediterrània i les connexions entre ambdues ribes. Anecdòticament apareix ocasionalment una mínima referència a les relacions intramediterrànies i, quan es fa, majoritàriament s'expressa en termes paternalistes o securitaris relacionats amb l'ajuda al desenvolupament, la immigració o les activitats econòmiques informals, tal i com també es pot concloure a partir de Martínez (1995) o Tarrius (2002).

A aquestes dues absències, cal afegir, en tercer lloc, el llenguatge geogràfic emprat en les formulacions. En la major part es recorre a taxons i topònims de base continental, com les ciutats (i les metròpolis), les regions (europees o estatals), conques fluvials, massissos i serralades, i planes. Pel contrari, és menys freqüent l'ús de termes geogràfics de base marítima, com mar i estret, o transitòria entre ambdós caràcters, com són la costa, el litoral, la riba o les illes.

B\ L'àmbit territorial i delimitació

Una primera observació a fer en relació a l'àmbit i delimitació territorials de l'Arc Mediterrani és el fet que comprèn un espai de dimensions i geometria variables, en la mesura que no n'existeixen uns límits clars, tal i com també ha estat constatat en diversos estudis (Daviet, 1994; Feliu, 2005; Rivière, 2005; Roque, 1999; Salvà, 1998). Existeix una gran diversitat de propostes, realitzades tant des de les reflexions teòriques com des de recerques que el prenen com a àmbit d'estudi. Aquesta diversitat s'associa, a més, amb un alt grau de variabilitat, de manera que es fa difícil determinar-ne els límits. Rivière (2005) pregunta pertinentment "on comença i on acaba l'arc?".

Les principals raons explicatives d'aquesta geometria variable són dues, una de naturalesa geohistòrica i una altra de naturalesa metodològica, que malgrat ser en part mútuament incompatibles condueixen a la mateixa situació. En primer lloc, la determinació de l'Arc Mediterrani respon a dinàmiques territorials que, si bé tenen punts en comú a escala macroregional, poden ser àmpliament divergents a nivell estatal i regional, i inclús les diverses regions poden presentar dinàmiques de signe oposat (Feliu, 2005; Salvà, 1998). Aquestes diferències són fruit de dinàmiques diferenciades, com manifesten Delamaide (1994) o Gaudemar (1992, p.57): "en el perímetre Nord-occidental de la Mediterrània poden ser identificades múltiples línies de ruptura, ruptures nacionals [...] però també d'altra naturalesa [...] i que són el resultat d'una complexa història antropològica, econòmica i política". Com a conseqüència de les diferències en els nivells estatal i regional, es dona lloc a delimitacions diferenciades en funció de les variables escollides i els llindars establerts (com evidencien Arcarons et al., 1992; Artís et al.,

1997; o Cuadrado, 1996). En aquest sentit, Arcarons et al. (1992, p.273) ho expliciten clarament, en constatar que “a partir de la consideració d'un conjunt de variables socioeconòmiques, [...] no hi ha una definició unívoca de dit arc, ja que es podrien considerar delimitacions diferents segons les variables considerades”. El segon argument està en relació al fet que la determinació de l'Arc Mediterrani també respon a intuïcions personals i/o elaboracions discursives sense una anàlisi empírica que les expliqui, com serà mostrat en un major detall més endavant.

La diversitat i variabilitat de delimitacions territorials, i l'heterogeneïtat, fragmentació i complexitat causants, han estat observades i afrontades des de dues perspectives completament diferents, associades cada una a les lògiques de la *mGeo E* en mosaic-estatista i de la *mGeo E* en xarxa i transversal. Des de la primera, sens dubte majoritària, ha estat considerat com un problema a resoldre, mentre que des de la segona, minoritària, ha estat entès com un tret característic “positiu” de la naturalesa de l'Arc Mediterrani i, inclús, possiblement a potenciar. En aquest darrer sentit, Delamaide (1994, p.113) apunta que aquesta àrea, com la resta de “superegions” d'Europa, “[...] són demarcacions permeables i no de fronteres hermètiques. És més, no són pas immutables”. En aquesta mateixa direcció, per Feliu (2005, p.178) “cal entendre'l com una successió d'ambients, paisatges i contextos políticoeconòmics molt diversos, que reflecteixen les diverses històries dels estats i les regions on pertanyen”.

Tanmateix, en front de les dimensions i geometries variables, sovint els investigadors que les han constatat han procedit a establir una delimitació territorial clara i unívoca que, en comparació a d'altres, resulta igualment variable. Aquella crítica i consegüent tasca són conseqüència de l'aplicació de les propietats de la *mGeo E* en mosaic-estatista, succés que permet deduir l'hegemonia d'aquest tipus metageogràfic en el pensament territorial. Resulta a primera vista paradoxal que la determinació de l'Arc Mediterrani, o la d'altres macroregions europees, es realitzi de forma transversal al constrenyiment de la territorialitat dels estats i, en canvi, se cerqui posteriorment la seva fixació territorial d'acord a aquell tipus. Aquesta aparent paradoxa mostra, a més de l'hegemonia de la *mGeo E* en mosaic-estatista, que la construcció de l'Arc Mediterrani es desenvolupa com una estructura que permet superar l'estatisme i alhora complementar-lo en una escala superior, en aquest cas l'europea.

La manca de definició dels seus límits, per tant, es produeix en dos nivells, en un d'individual i en un de sintètic. En el primer nivell, en el conjunt dels estudis individuals, s'observa una dominant presència d'una definició de l'Arc Mediterrani, més o menys detallada, que incorpora els límits d'aquest espai. D'acord al seu sentit longitudinal (paral·lel a la costa mediterrània), l'anotació dels límits segueix aquest sentit. Al marge d'aquesta obvietat, resulta interessant la direcció de l'inventari: en la major part dels casos es procedeix seguint una línia d'oest a est –d'esquerra a dreta–, coincident amb la lateralitat dretana dominant. Aquest ordre, de fet, reproduïx l'esquema jeràrquic de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món basat en la direccionalitat des d'allò conegut a allò desconegut, i que en la cosmovisió europea s'ha associat amb el cardinal occident (esquerra) - orient (dreta). Així mateix, també posa de manifest el domini de les aportacions a la qüestió d'origen espanyol i francès, en front d'un baix interès italià. En aquest darrer sentit, cal anotar que inclús les poques referències italianes deixen pel final els límits italics.

La concreció de l'anotació és força variable i, com s'ha exposat, de caràcter continental, i en termes de la geografia humana. Els llistats d'aquesta concreció es mouen entre el nomenament de les regions o ciutats que esdevenen els extrems de l'arc, passant pel llistat més o menys exhaustiu de les principals ciutats o regions que el formen o s'hi inclouen, fins al delineament complet dels territoris (normalment unitats NUTS 2) que el constitueixen. Així mateix, en alguns casos es fa referència a l'escala estatal, complementant o en detriment de les regions i ciutats. Tant en una situació com en l'altra apareix una significativa absència: en tots els casos les ciutats, regions o estats nomenats corresponen als estats espanyol, francès o italià: no són fetes constar explícitament referències a Andorra, Mònaco, Malta o Gibraltar (llevat de l'estret homònim en aquest darrer cas), la inclusió implícita dels quals resta subjecte a la representació cartogràfica. Per últim, cal també indicar l'existència d'algunes delimitacions en base a termes geomorfològics, ja siguin de caràcter terrestre o marítim. D'altra banda, la menor o major concreció està en relació directa al tipus d'estudi o a la seva intencionalitat. Generalment, en les reflexions teòriques la concreció és baixa, mentre que en els treballs que tenen l'Arc Mediterrani com a àmbit d'estudi és major.

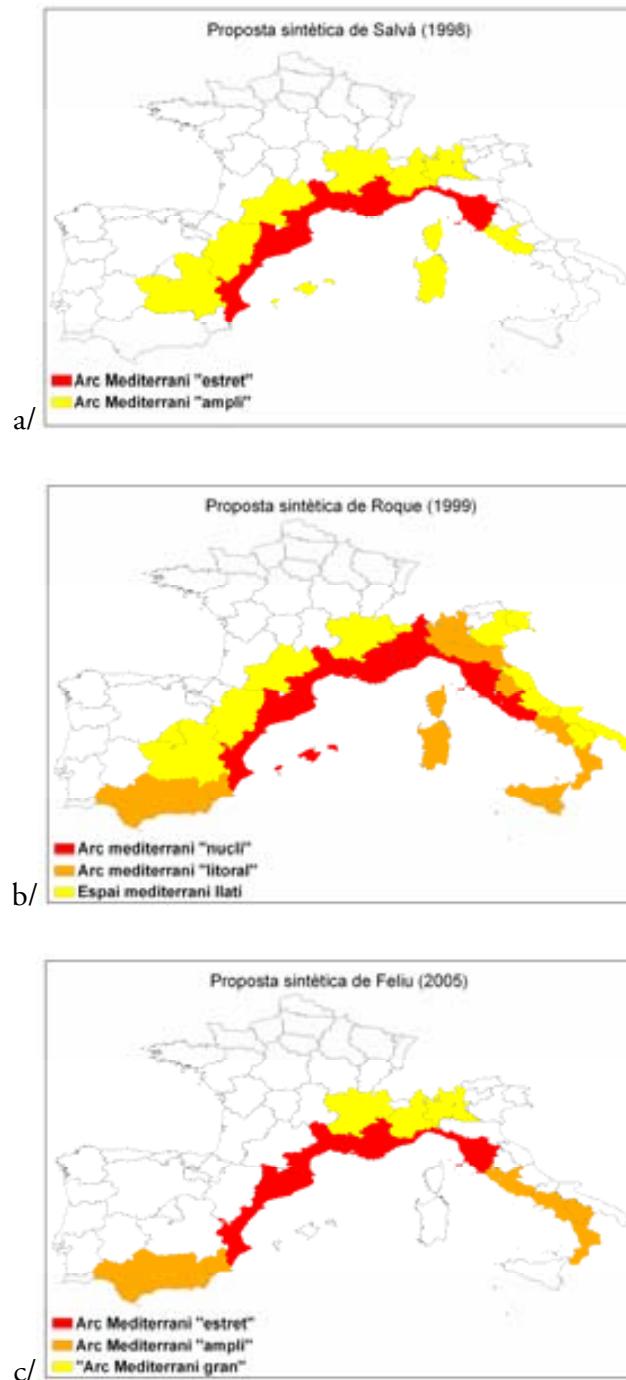
Un segon aspecte és la qüestió de l'amplitud d'aquest arc entre el litoral i el límit interior. En aquest cas les diverses delimitacions mostren també una major o menor concreció en quant als territoris que inclouen. Al marge d'això, la qüestió important en aquest punt és el fet de tractar-se clarament d'una problemàtica metageogràfica de caràcter marítim, en tant que depèn de la interpretació de la "mediterraneïtat"; si bé, en menor mesura, quan es tracta de l'arc llatí, deriva de la interpretació de "llatinitat". A aquesta qüestió ja va haver de fer-li front Braudel (1953), establint dues delimitacions interiors de la Mediterrània: la Petita Mediterrània i la Mediterrània Gran, i, per suma de les anteriors, la Més Gran Mediterrània. Com en el cas de Braudel, la resposta a aquesta problemàtica bascula entre la inclusió únicament de les àrees litorals, i l'adhesió també de les àrees interiors adjacents.

En segon lloc, en el nivell sintètic es perpetua la indefinició. Les síntesis han estat elaborades a partir de la conjunció d'algunes de les diverses propostes. Lluny de resoldre la problemàtica de la delimitació territorial, la incrementen en quant que, d'una banda, s'arrossega la procedent dels nivells individuals i, de l'altra, en no coincidir els àmbits resultants de les propostes sintètiques, arribant inclús a entrar en contradicció (pel que fa a la inclusió o exclusió de determinades regions). En aquest sentit les propostes sintètiques, tot i la voluntat de resolució, fallen i esdevenen delimitacions que poden ser tractades a nivell individual, i que continuen caracteritzant-se per la seva geometria i dimensions variables.

Diferents síntesis (Salvà, 1998; Roque, 1999; Feliu, 2005) coincideixen en concloure que poden distingir-se dos (o tres) arcs mediterranis: un de dimensió mínima (o estret o nuclear) i un altre de dimensió màxima (o ampli), tant en sentit longitudinal (litoral) com en profunditat (gran o llatí) (figures 4.13 a, b i c). En les tres síntesis s'identifica el primer, pintat en vermell, amb la seva part central i més dinàmica econòmica i demogràficament i, consegüentment, que prescindeix de les regions més desfavorides. El segon arc mediterrani, en un sentit longitudinal, correspon a les regions anteriors (en vermell) juntament amb la resta de regions litorals de la Mediterrània nord-occidental (en taronja); en aquest cas, s'associa a una diversitat de graus de desenvolupament i d'especialització productiva. Per últim, el tercer arc, en un sentit perpendicular, correspon a la resta de regions (en vermell i taronja), juntament amb les interiors directament adjacents a les

litorals; com en el segon arc, s'emfatitza la diversitat de desenvolupaments i especialitzacions, si bé el caràcter continental \ europeu i llatí hi és més evident. Fruit de l'absència i invisibilitat general de les illes, aquestes constitueixen un cas a part en les determinacions sintètiques. Com es pot observar, la seva situació en els arcs mediterranis és la més confusa de totes, en tant que són adscrites en qualsevol dels tres arcs o, inclús, poden ser obviades.

Fig.4.13: Arcs mediterranis sintètics: Salvà (1998), Roque (1999) i Feliu (2005)

Font: Elaboració pròpia a partir de Salvà (1998), Roque (1999) i Feliu (2005)

Menció a part cal fer a la “Banana daurada” concebuda per Lever (1999) que, malgrat no tractar-se d'una proposta de síntesi, identifica quatre “belts” diferenciats a l'interior de l'Arc Mediterrani. La seva identificació no es realitza en base a les regions, com en les anteriors propostes, sinó a l'ús de l'espai per part de la població consumidora. En aquest sentit diferencia una àrea heliotròpica (Sun belt), marítima (Sea belt), muntanyosa i esquiable (Snow belt) i del lleure (Fun belt).

C\ La toponímia i taxonomia, i la imatge cartogràfica

La construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani es caracteritza parellament per una àmplia diversitat taxonòmica i toponímica, clar indicador de l'acció del component instituïdor de la Fase 1 del procés de construcció. Per al geògraf italià Vanolo (2003) la gran varietat de denominacions utilitzades per a designar-lo testimonia el desenvolupament, fragmentari i confús, de nombrosos debats en els àmbits polític i acadèmic. Afegeix, a més, que unit a la variabilitat de denominacions es produeix, com ja s'ha provat, una igual varietat en els seus límits geogràfics. Davant d'aquesta situació Rivière (2005) interroga, sense respondre-hi, sobres quines implicacions comporten els canvis semàntics entre “arc mediterrani”, “arc llatí” o “Mediterrània occidental”. L'àmplia variabilitat taxonòmica i toponímica posa de manifest, també, un incompliment del principi de metageografia crítica del domini d'un cànon metageogràfic, que pot conduir a confusions entre el significat del taxó i l'àrea significant, a més de les possibles confusions en el significat mateix del taxó. Així mateix, d'ençà la dècada dels 90, el procés de construcció també es caracteritza per una progressiva imposició d'una de les moltes fórmules, la d'“Arc Mediterrani”, posant de manifest el seu component instituït, alhora que una tendència a reduir, però no a eliminar, la problemàtica generada a l'entorn del principi del cànon metageogràfic.

La diversitat toponímica és, generalitzant, comuna al conjunt de les noves regions d'Europa. En línies generals els topònims emprats es poden dividir en dos grans grups en funció de la seva naturalesa. D'una banda, els que reutilitzen i/o reprenen denominacions ja existents, recolzades en la geografia o la història. De l'altra, les que són clarament una invenció, fruit de la creativitat dels integrants dels complexos AIM. Les raons de la invenció són múltiples, entre les quals es poden citar la voluntat d'associar nous espais amb nous topònims, la negativa a usar els existents en quant que reflecteixen altres realitats o bé que noms inventats amb anterioritat no agraden. Aquest darrer és el cas, per exemple, de Partal (2003, p.3) que crea i prefereix el topònim “Eurolàndia”: “ens agradava més *Eurolàndia* que no el *Plàtan Blau* (una expressió que ha fet fortuna en els àmbits geogràfics, però que a nosaltres ens semblava que podria interpretar-se en clau frívola)”. En el cas de l'Arc Mediterrani es troben representades ambdues naturaleses; inclús la pròpia etiqueta “Arc Mediterrani” les comporta, en tant que parteix d'un element geogràfic ja existent –la Mediterrània– a la que és afegit un terme de nova creació –l'Arc–.

En la següent taula (figura 4.14) es recullen, amb la major exhaustivitat possible, les diverses denominacions referides a l'àmbit de l'Arc Mediterrani, directament proposades i/o usades en les declaracions analitzades o recollides en aquelles. És interessant de notar que en tots els casos s'ha recorregut a perífrasis, mitjançant l'encunyació i ús de circumlocucions, formades per la unió d'un substantiu genèric (geogràfic o metafòricament geogràfic), que esdevé un nou taxó, i un o dos adjectius toponímics. L'ús del recurs perifràstic és indicatiu de la manca de dotació toponímica d'un territori i, per tant, en aquest cas de la novetat del mateix. D'altra banda,

parafrasejant a Ramon Folch i Josep M. Camarassa (1993, p.10)²⁵⁵, algunes d'aquestes locucions es poden interpretar com “solucions provisionals i carregoses, ben poc pràctiques”, en tant que el seu ús no sempre és exacte i sovint vagament comprés.

Fig.4.14: Diversitat de locucions toponímiques per a l'Arc Mediterrani

	Europeu	Latí	Mediterrani	Soll Daurat Calent	Altres
Arc		Arc llatí Arc llatí mediterrani Arc llatí europeu	Arc mediterrani Arc mediterrani occidental Arc mediterrani nord-occidental Arc mediterrani europeu Arc mediterrani llatí Arc del Mediterrani Arc de la Mediterrània occidental	Arc del Sol	Arc roig Arc sud
Banana				Banana daurada Banana calenta Banana grega	Segona banana blava Banana verda
Boulevard			Boulevard mediterrani		
Cinturó Belt	Euro-Sunbelt Sunbelt europeu Nou Sunbelt d'Europa		Sunbelt mediterrani	Cinturó daurat Ceinture dorée Sunbelt	
Cor	Nou cor europeu				
Corredor			Corredor mediterrani		
Croissant		Croissant llatí	Croissant Mediterráneo		Croissant fèrtil
Dorsal			Dorsal del Mediterrani		
Eix	Eix europeu mediterrani		Eix mediterrani Eix mediterrani sud-europeu		
Espai			Espai mediterrani llatí		
Façana			Façana nord-occidental de la Mediterrània		
Macroregió Megaregion	Megaregion de l'Euro-Sunbelt		Macroregió mediterrània occidental		Macroregió barcelonina Megaregion Barcelona-Llob
---			Mediterrània nord-occidental, Mediterrània Occidental		
Altres	California europea	Cluster llatí europeu			Nord del Sud Feix sud

Elaboració pròpia

²⁵⁵ Folch i Camarassa (1993) posen de manifest una situació similar en el cas de la regió a l'entorn de la mar Mediterrània. Mostren que existeix una manca de tradició terminològica popular en el seu tractament i/o del concepte de mediterraneïtat, especialment evident en el fet de la inexistència d'un topònim conclusiu per a designar-lo en els estudis climatològics, biogeogràfics, ecològics... Pel contrari s'ha recorregut a circumlocucions tals com: àmbit (ecològicament, climàticament) mediterrani, conca mediterrània, espai mediterrani, món mediterrani, regió mediterrània o terres mediterrànies.

En relació als taxons emprats, que presenten una major varietat que no pas els adjectius toponímics, s'observa un clar domini de les metàfores en relació a un espai llarg i estret i, complementàriament, corbat; és a dir, a la forma gràfica simplificada que pren aquest espai. En aquest sentit, s'utilitzen conceptes com arc, banana, boulevard, cinturó (i belt), corredor, croissant (creixent), dorsal, eix i feix. El predomini de la referència a la forma gràfica s'inscriu en l'hegemonia de les construccions iconogràfiques en la retòrica espacial europea dels darrers 20-30 anys analitzada per Jensen i Richardson (2003 i 2004). Tanmateix, com s'ha mostrat, la forma i icona d'arc és anterior, almenys des dels anys 1920. Menys freqüents són, en canvi, els conceptes referits a un espai genèric, centric o d'escala per sobre de la regió, tals com macroregió, megaregió, clúster, a més d'espai i cor. Així mateix, hi ha un clar domini de les metàfores biològiques (banana, dorsal, feix o cor), matemàtiques, mecàniques i arquitectòniques (arc, creixent, eix o façana) o logístiques (boulevard, corredor o cinturó), en acord a la configuració del sistema sèmic de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món.

En quant als adjectius per a qualificar aquells taxons, predominen els geogràfics (complementats en ocasions per punts cardinals), seguit dels culturals i, a molta distància, les referències al potencial d'aquest espai. Entre els geogràfics s'evidencia principalment la tensió entre la localització mediterrània, d'arrel marítima, i europea, d'arrel continental. Complementàriament es concreta la posició geogràfica de l'Arc Mediterrani en aquells dos espais: bé a l'occident o nord-occident de la Mediterrània, bé al sud d'Europa. En d'altres casos es destaca els centres urbans que estructurin aquest espai, bàsicament fent referència a Barcelona i, en menor mesura, Lió. A més d'aquests topònims, s'usen altres descriptors geogràfics, especialment en relació al clima i/o a l'activitat turística, per mitjà de les referències al Sol, a la calor i al color daurat (del sol? de la platja?). En una posició predominant cal també destacar el concepte de la llatinitat, en referència al seu llegat romà o a l'àrea lingüística romànica o neo-llatina. En tot cas, els tres conceptes predominants i en tensió (mediterrani, europeu i llatí) no són contradictoris; d'aquesta manera són formulades locucions que els combinen. En darrer lloc, s'observa l'ús d'adjectius que emfasitzen el desenvolupament potencial d'aquesta àrea, amb termes com nou, fèrtil o Nord.

Pel que fa a les combinacions, la més reeixida ha estat el creuament entre el taxó "arc" i la localització "mediterrània". És a dir, predominantment s'han construït metàfores referents a la forma geomètrica d'aquest espai situat a la riba de la mar Mediterrània: una forma que depèn de la seva delimitació territorial i, per tant, de les regions que inclou, i una localització teòricament de caràcter marítim. En segon lloc, cal destacar també la fortuna de la combinació del caràcter llatí i la faïço geomètrica, l'Arc llatí. Seguint aquesta mateixa figura, a part apareix la construcció de l'Arc roig, de la que ja se n'ha parlat anteriorment. Seguint el raonament de Williams (1996, p.96), l'èxit de la metàfora "Arc Mediterrani", o del concepte "arc" en general, es deu al fet que "aquesta metàfora crea una imatge remembrable que simplifica i estructura el pensament de les persones sobre l'estructura espacial d'Europa". En aquesta mateixa direcció, han estat també construïdes altres metàfores emulant i/o al·ludint a altres espais europeus, nord-americans o asiàtics, considerats de major desenvolupament, exemplars o fites. Amb aquest sentit se situen les

formulacions en base al Sunbelt, a Califòrnia, a la Banana Blava (la megalòpoli europea)²⁵⁶ i al Croissant Fertile²⁵⁷.

L'anàlisi de les denominacions mostra, per últim, l'incompliment en menor o major mesura d'un altre principi de metageografia crítica, el de nomenclatura neutral. En aquest sentit es detecten nombroses construccions carregades ideològicament, com les formulacions en referència al Sunbelt i a la Banana, com al potencial desenvolupament (nou, fèril i Nord). De la mateixa manera, tampoc resulta neutral posicionar l'Arc Mediterrani en relació al conjunt d'Europa o de la Mediterrània, en tant que el pes absolut i/o relatiu, en les quotes de poder (econòmic, polític...), canvia substancialment. En aquest mateix sentit, quan és posicionat a la Mediterrània, es procedeix a excloure amb l'ús del punt cardinal "nord-occidental" o, pel contrari, teòricament, a incloure amb l'ús d'"occidental" o per absència de qualsevol cardinal.

Prèviament a la construcció taxonòmica i toponímica de l'Arc Mediterrani, es dugué a terme l'elaboració de la representació cartogràfica, a partir de la qual s'han pogut originar part de les metàfores iconogràfiques per a denominar-lo. L'anàlisi de les declaracions i estats de la qüestió recollits mostren amb claredat que pràcticament tots els cartogrames que representen l'Arc Mediterrani, normalment a escala europea (poques a escala macroregional i inexistents a escala mediterrània), estan inspirats en els mapes elaborats pels informes *Les villes européennes* (1989) i *Europe 2000* (1992). En algunes ocasions, inclús, aquells mapes, o d'altres que hi estan inspirats, són copiats directament. En aquesta mateixa direcció se situen també, per citar un exemple allunyat cronològica i formalment de la font originària, els mapes elaborats per Florida (2006 i 2008) i Florida et al. (2007), i a partir dels quals també els de Tremosa (2008), en els que s'identifiquen les noves regions damunt d'un fotomapa de la superfície terrestre nocturna, una de les imatges paradigmàtiques de la *mGeo E* en xarxa i transversal, a la que ja recorregueren Brunet (1989a) i Alia (1989) –si bé, aquest darrer de forma escrita, no cartogràfica–.

Un element característic dels mapes presentats és la representació de les noves regions sense uns límits clarament identificats, sense adequació a les fronteres político-administratives. Pel contrari, es mostren uns límits arrodonits que, en el cas de l'Arc Mediterrani, tendeixen a prendre la silueta d'un arc, seguint la línia simplificada que marca el litoral. En aquest sentit, la simplificació de la representació ha esdevingut un mecanisme potent en la seva construcció metageogràfica, més enllà de la tensió entre la *mGeo E* en mosaic-estatista i la *mGeo E* en xarxa i transversal que s'ha observat en relació a les delimitacions. Partint del principi de metageografia crítica de la visió

²⁵⁶ La Banana Blava ha estat objecte d'emulació i al·lusió en altres construccions: a més de la Banana Daurada (Golden Banana), la Banana Calenta (Hot Banana), la Banana verda (Banana verte) i la "Segona banana blava" (Seconde banane bleue), per a referir-se a l'Arc Mediterrani, han estat conceptualitzades la "Banana Groga" (Yellow Banana) per a denominar l'eix entre París i Varsòvia (Hospers, 2002), però també l'eix de Milà a Barcelona (Geyer, 2006), i la "Banana Grisa" (Banane Grise) per a l'eix entre Estònia i Bulgària, passant pel centre d'Europa (Guiou, 2001; Lever, 1999). En d'altres casos, s'ha recorregut a altres fruits, com la Patata, per a referir-se a l'eix Estocolm-Helsinki-Tallin (Koski et al., 2002) o la Patata Creixent, en relació a la costa central i meridional de la mar Bàltica (Geyer, 2006).

²⁵⁷ Aquesta denominació és mimètica a la donada al "Fertile Crescent" ("Creixent Fèril"), metàfora encunyada per l'arqueòleg James Henry Breasted i que tant d'èxit i difusió ha tingut.

cartogràfica, es pot argumentar, per tant, que la seva eficiència ha estat provada en la mesura que ha permès i l'ha condicionat la visualització de les noves regions.

Malgrat que pugui semblar paradoxal, com mostren Jensen i Richardson (2003, 2004), la construcció metageogràfica de les noves regions d'Europa, basada en el *framing with images*, ha facilitat la substitució de la representació cartogràfica per una imatge mental aproximada aportada per la toponímia. Serveixi d'indicador el fet que una mica menys de la meitat de les elaboracions recollides prescindeixen de recórrer a la representació gràfica, on no hi resulta casual que la denominació donada sigui justament la metàfora "arc mediterrani" o similar.

D\ Els factors explicatius i justificatius de l'Arc Mediterrani

En l'anàlisi de les declaracions s'ha procedit a distingir entre els factors explicatius (com s'identifica), associats al contingut de la *mGeo E* medi, i els factors justificatius (per què i per a què s'identifica), al significat, de l'Arc Mediterrani. La distinció d'ambdós tipus en una part important dels casos resulta molt confusa, en tant que l'explicació i la justificació sovint es troba imbricada o directament la primera està associada i supeditada a la segona. La causa d'aquest fet rau directament en les particularitats del procés de construcció metageogràfica, en tant que en primer terme es procedí prioritàriament a demostrar la naturalesa real de l'Arc Mediterrani, en front d'una naturalesa il·lusòria, i, en segon terme, a donar-li consistència. Aquest fet permet concloure dues característiques de la construcció metageogràfica d'aquesta macroregió.

En primer lloc, és indicador del domini dels factors justificatius i, per tant, de la intencionalitat de la determinació de l'Arc Mediterrani; és a dir, la concepció d'aquest espai està destinada a l'assoliment d'uns objectius prèviament definits. En aquest marc el metaterritori Arc Mediterrani és fruit d'una construcció *a priori* respecte als factors explicatius, els quals s'hi adequen, i *a posteriori* en relació a una pauta metageogràfica prèviament concebuda. En aquest sentit, la relació entre metageografia, espai i representació segueix l'esquema interpretatiu de la metageografia de les estructures adoptat per Lewis i Wigen (1997) i altres, mostrat en el subapartat 2.1.1.1a.

En segon lloc, aquell mateix succés posa de manifest l'incompliment d'un altre principi, el d'honestedat tipològica, en quant que la determinació de l'Arc Mediterrani a partir d'un base consistent de criteris és, en una part significativa dels casos, únicament aparent. Pel contrari, en els pocs casos que són usats uns criteris consistents, el seu ús i, sobretot, tractament metodològic és altament qüestionable, com també ha estat senyalat en algunes ocasions (Artís et al., 1997; Giblin-Devallet, 1995; Lacoste, 1995a i 1995b). En front d'aquestes crítiques, que minen la construcció de l'Arc Mediterrani, ha calgut defensar el procés de construcció; Juan (1991, p.902), per citar un exemple, atesta que "la noció d'Arc Llatí no és pas una visió o el resultat d'una divisió de l'espai segons la fantasia d'un geògraf. Si el mapa del GIP RECLUS *Tissus des villes* [...] identifica el Nord del Sud és recolzant-se en l'anàlisi de les funcions urbanes".

Una tercera característica a destacar és l'orientació dels factors explicatius, independentment de la seva naturalesa en relació als factors justificatius. Com s'ha apuntat en parlar de l'àmbit i delimitació territorial, en la determinació de l'Arc Mediterrani s'ha recorregut a una variada gamma de variables. En concordança amb els discursos espacials d'Europa desenvolupats des de la

dècada de 1970, aquestes variables s'inscriuen majoritàriament en l'àmbit de l'ordenació i planificació territorial, amb una clara orientació economicista i logística. En aquest sentit, les variables utilitzades per a explicar aquest metaterritori es refereixen a les activitats de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació (R+D+I), les activitats econòmiques (teixit empresarial, especialització productiva, sectors secundari i terciari –especialment el turisme i el comerç–, nivell d'inversions), les infraestructures de transport, l'evolució demogràfica, el sistema urbà i les xarxes de ciutats, i la cooperació territorial.

Paral·lelament a aquest gran bloc, apareixen també en ocasions criteris d'origen cultural i geofísic, que entronquen amb les construccions metageogràfiques de base llatina i romànica d'inicis del segle XX. Especialment es fa referència, en primer lloc, a les llengües romàniques, aspectes culturals associats a la mediterraneïtat (gastronomia i dieta mediterrànies, paisatge, qualitat de vida...), a esdeveniments històrics comuns i/o compartits i la historicitat de l'Arc Mediterrani; i, en segon lloc, a aspectes ambientals, com el clima i la vegetació mediterrànies o els recursos hídrics i, malgrat la seva sorprenent escassa presència, la localització geogràfica. En una petita part de les declaracions s'usen únicament aquest tipus d'argumentacions, essent majoritària la seva combinació amb les anteriors, que faciliten la naturalització de l'Arc Mediterrani. En aquest sentit, la seva construcció sovint s'ha realitzat al marge dels principis de metageografia crítica de precisió socioespacial i d'integritat definitiva.

D'aquest conjunt de variables, les activitats de R+D+I és la que gaudeix d'un major pes, tant en termes quantitatius com qualitatius (i discursius), observació que ja havia estat apuntada per Nijkamp (1993), Gizard (1993) i Roca (2000). Des de la primera formulació de l'Arc Mediterrani, de 1985, s'ha associat aquesta macroregió amb una àrea emergent, en relació al conjunt europeu, basada en el desenvolupament de noves tecnologies i la innovació tecnològica, en combinació amb la presència i/o la necessitat creixents d'una força de treball altament qualificada i l'existència d'activitats de serveis quaternaris, així com la disponibilitat d'un entorn de qualitat (clima mediterrani, paisatge, qualitat de vida...) òptim per al desenvolupament del talent i la innovació. Aquesta combinació ha portat a qualificar la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani com “una síntesi original en l'era econòmica actual” (Red de Ciudades C-6, 1992, p.39). En aquesta direcció ho han apuntat autors com Sáenz de Buruaga (1985), Brunet (1989b) o Alia (1989), passant per Schätzl (1993) i Delamaide (1994) i fins, més recentment, Holster (2002) o Florida (2006 i 2008) i Florida et al. (2007). Hi ha hagut, d'altra banda, autors que han identificat l'Arc Mediterrani només o preferentment a partir de les activitats de R+D+I, com Alia (1989) o Vanolo (2003 i 2005), i que és reflectit en expressions tals com “arc rouge technologique” (Alia, 1989) o “arc tecnològic del sud” (Cuadrado Roura, 1992). En un sentit similar també ho apunten Bacaria i Juan (1999) i Ondategui (2001), a partir de l'anàlisi de les infraestructures de suport a la innovació, especialment els parcs científics i tecnològics i els centres tecnològics, presents a l'àrea de l'arc mediterrani.

L'anàlisi de les diferents declaracions referents a les activitats de R+D+I mostra que els primers investigadors no disposaven dels suficients elements com per situar aquesta variable en una posició explicativa tan determinant. Alhora, els investigadors que els han seguit s'han limitat en gran mesura a reproduir acríticament les aportacions dels anteriors. D'altra banda, aquestes activitats apareixen *realment* més aviat com un factor potencial, que no pas com un sector

plenament desenvolupat. Com a resultat d'aquests processos, aquest factor ha acabat esdevenint el contingut clau del metaterritori de l'Arc Mediterrani.

En quant als factors justificatius, bàsicament n'apareixen tres de principals. En primer lloc, en quant al pes que li ha estat atorgat, es fa referència, com ja s'ha anat apuntant amb anterioritat, a l'objectiu d'equilibrar i cohesionar Europa i, per tant, amplificar el seu desenvolupament econòmic, territorial i social a nivell intern i a escala global. En ocasions aquest objectiu s'acompanya, partint del paradigma del centre-perifèria, de la necessitat de contrarestar l'eix central d'Europa (la Banana blava). L'assoliment d'aquest objectiu es pretén o implica la creació d'una nova polaritat al sud d'Europa (l'Arc Mediterrani). En aquest context, pren sentit la posició privilegiada atorgada a les activitats de R+D+I, en tant que es vol convertir geogràfica i metageogràficament en la clau del seu desenvolupament. Des d'un punt de vista discursiu, en el marc del capitalisme cognitiu, aquesta aposta parteix en gran mesura de considerar causalment la innovació (especialment la tecnològica) com una panacea per incrementar el desenvolupament econòmic o, en general, el desenvolupament territorial. Per utilitzar les paraules de Roig (2005, p.25), "no hi ha discurs, sigui empresarial o institucional, vingui del sector privat o de l'Administració, que en parlar de desenvolupament econòmic o de competitivitat no faci una referència explícita a la innovació com a recepta màgica que resoldrà, per si sola, tots els problemes". En síntesi, l'Arc Mediterrani vol ser construït com una "Europa paradigmàtica", recurrent a l'expressió de Baudelle (2005, p.34), com un prototip prefigurant l'Europa del futur.

A més d'aquest factor, s'usen també sovint dues justificacions més de l'existència i/o necessitat de creació d'aquest espai. D'una banda, connectar Europa o, en el seu defecte, la Banana blava, amb la Mediterrània, especialment amb el Magreb. En aquest sentit, s'aposta per l'Arc mediterrani en tant que ròtula per a la construcció de l'espai euromediterrani. De l'altra, i d'un clar caràcter discursiu, l'Arc Mediterrani és justificat en la mesura que ja ha estat explicat i justificat amb anterioritat per altres investigadors de major renom, especialment fent referència a Roger Brunet. En aquests casos s'aplica la fórmula següent: "l'Arc Mediterrani existeix perquè ho diu Brunet".

4.2- LA COOPERACIÓ TERRITORIAL A L'ARC MEDITERRANI: LES ENTITATS DE COOPERACIÓ

Un dels mecanismes identificats en les pàgines precedents que incideixen directament en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani, concretament en la segona subfase de la Fase 1, és la cooperació territorial endegada en aquesta àrea. Partint d'aquesta constatació, en el present subcapítol es procedeix a analitzar i avaluar el desenvolupament, implantació i característiques de les iniciatives de cooperació territorial i oferir una imatge el més completa possible sobre aquesta matèria en l'Arc Mediterrani, en base als aspectes generals europeus o particulars dels estats de la Mediterrània nord-occidental mostrats en l'anterior capítol. Així mateix també es valora en quin grau la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani incideix en les iniciatives de cooperació.

Els resultats exposats són fruit de l'anàlisi de les entitats de cooperació territorial de l'Arc Mediterrani. A tal efecte han estat recollides dades en relació als següents aspectes: l'any de creació

(i de dissolució quan ha estat el cas), la representació iconogràfica, la localització geogràfica (de la seu i dels agents participants), els objectius, continguts i actuacions de la cooperació, les modalitats i organismes de cooperació, el tipus d'agents participants i els tipus d'espais de cooperació. Amb aquestes dades han estat elaborades unes fitxes descriptives de cada una de les entitats analitzades, a partir del model exposat en l'apartat de metodologia (figura 1.6).

L'anàlisi se centra en les entitats més o menys formals que representen una modalitat de cooperació territorial de caràcter específic (els criteris de selecció ja han estat exposats en l'apartat de la metodologia seguida, 1.3). És necessari advertir que l'anàlisi, avaluació i interpretació es fa en base únicament a aquesta modalitat de cooperació, obviant-ne deliberadament d'altres. Cal no oblidar que l'objectiu de la recerca no és la valoració del desenvolupament de les accions de cooperació *per se*, sinó en tant que mecanisme per a la institucionalització d'un àmbit territorial emergent i en construcció metageogràfica. A tal efecte s'ha considerat que els organismes amb estructura de caràcter específic són els més adequats per a la seva avaluació, en tant que creen nous espais (els espais de la cooperació) i estructures de governabilitat del territori. En aquesta mateixa direcció, l'exposició que segueix se centra particularment en els aspectes i característiques metageogràfiques del procés de construcció de l'Arc Mediterrani suara indicats, amb la intenció de valorar el grau de correspondència i retroalimentació entre un nivell i altre.

Pel contrari, per tant, han estat excloses la resta d'iniciatives de naturalesa jurídica sense estructura, com són els acords i convenis de cooperació o els projectes cofinançats en els programes operacionals d'Interreg i de Cooperació Territorial Europea. D'altra banda, per les seves característiques requeririen un altre treball. Ara bé, cal tenir en compte que en alguns casos les iniciatives de cooperació amb estructura estan originats en convenis i/o projectes Interreg previs. En aquest sentit, el sedàs per a la selecció de les iniciatives ha estat la trajectòria d'intensificació de la naturalesa jurídica de les mateixes, segons la classificació de Schneider (2006). En total han estat recollides i analitzades 90 entitats constituïdes o en un procés avançat de constitució (i 4 més de recomanades), llistades en la següent taula (figura 4.15). S'hi especifica l'any de creació, el tipus, d'acord a la tipologia presentada en l'apartat 3.1.2d (figura 3.11), i el nivell predominant dels agents participants. D'altra banda, de cada una de les entitats ha estat elaborada una fitxa descriptiva, consultables en el disc compacte (CD) adjunt a la tesi, a les que el text anirà redirigint en algunes ocasions.

Fig.4.15: Entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani: any de creació, tipus* i nivell**

ID	Any	Nom de l'entitat	Tipus	Nivell
01	2008	AECT Pirineus-Cerdanya	<i>mI</i>	<i>L</i>
02	2005 2007	AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani (ARCMED) Associació ARCMED (Arc Forestal Mediterrani Europeu)	<i>MI</i>	<i>R</i>
03	1996	AEIE para el Acueducto Languedoc-Rosellón-Cataluña	<i>mI</i>	<i>R</i>
04	1996	AEIE Perpinyà-Figueres	<i>mI</i>	<i>L</i>
05	1995 2004	Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC) Euroregió de Illes de la Mediterrània (EURIMED)	<i>ME</i>	<i>R</i>
06	2005	Agrupación Legal Mediterránea AEIE	<i>mI</i>	<i>L</i>
07	1994	Arco Mediterráneo Español (AME)	<i>ME</i>	<i>R</i>

08	1993	Asociación Internacional para el Túnel de Salau	<i>mI</i>	<i>M</i>
09	2000	Assemblée des Régions Européennes Fruitières, Légumières et Horticoles	<i>ME</i>	<i>R</i>
10	2002	Associació Arc Llatí	<i>MI</i>	<i>P</i>
11	1992	Associació Arc Mediterrani dels Auditors	<i>MI</i>	<i>R</i>
12	1985 1993	Associació Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç Comarca Transfronterera Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç	<i>mI</i>	<i>L</i>
13	1989	Associació dels Municipis de la Cerdanya	<i>mE</i>	<i>L</i>
14	1989	Associació Llívia-Estavar \ Associació Festival de Vídeo d'Estavar-Llívia	<i>mE</i>	<i>L</i>
15	2008	Associació per al Desenvolupament de la Ribagorça Romànica	<i>mE</i>	<i>M</i>
16	1991	Association Albera Viva - Consorci Albera Viva	<i>mI</i>	<i>L</i>
17	1995	Association Arc Sud Européen	<i>MI</i>	<i>R</i>
18	2000	Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI)	<i>ME</i>	<i>P</i>
19	1989	Association de l'Arc Méditerranéen	<i>MI</i>	<i>M</i>
20	1982	Association des Chambres de Commerce et d'industrie de la Méditerranée	<i>ME</i>	<i>P</i>
21	1997	Association Eurosud Transport	<i>MI</i>	<i>R</i>
22	1988	Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone (ATTB)	<i>mE</i>	<i>L</i>
23	1999	Associazione Hotel Riviera Franco-Italiana (AHRFI) GEIE	<i>mI</i>	<i>L</i>
24	1965	Cámaras de Comercio Pirenaicas de España y Francia (COPEF)	<i>ME</i>	<i>P</i>
25	1992	Charte du Bassin Méditerranéen	<i>ME</i>	<i>R</i>
26	2008	Cimera de Ciutats per l'Alta Velocitat	<i>mE</i>	<i>L</i>
27	1987 2007	Comisión Aragón-Midi-Pyrénées Consortio de cooperación transfronteriza entre Aragón y Midi-Pyrénées	<i>MI</i>	<i>R</i>
28	1985	Comissió Interregional dels Transports a la Mediterrània (CITRAME)	<i>ME</i>	<i>R</i>
29	1983	Comissió Transpirinenca de Poders Locals	<i>mE</i>	<i>L</i>
30	1995	Comité pour la liaison européenne Transalpine	<i>ME</i>	<i>M</i>
31	1996	Communaute Agro-Alimentaire des Pyrénées (CAP)	<i>mI</i>	<i>L</i>
32	2002	Communauté de santé transfrontalière Menton - Vintimille	<i>mI</i>	<i>L</i>
33	1982	Communauté de Travail des Alpes Occidentales (COTRAO)	<i>ME</i>	<i>R</i>
34	1983	Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP)	<i>MI</i>	<i>R</i>
35	2007	Conférence des Hautes Vallées	<i>mE</i>	<i>L</i>
36	1997	Conférence des Trois Provinces	<i>mE</i>	<i>P</i>
37	1951	Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontières (CFPI)	<i>ME</i>	<i>P</i>
38	2003	Consorti de cooperació transfronterera Figueres- Perpignan	<i>mI</i>	<i>L</i>
39	2005	Consorti Transversal - Xarxa d'Activitats Culturals (CTXAC)	<i>mI</i>	<i>L</i>
40	2004	Consortio de cooperació transfronteriza Benasque - Bagnères de Luchon	<i>mI</i>	<i>L</i>
41	2008	Consortium européen pour l'exploitation du tunnel d'Aragnouet-Bielsa	<i>mI</i>	<i>M</i>
42	1995 2002	Conveni de Col·laboració Puigcerdà - Bourg-Madame Consorti Transfronterer Puigcerdà - Bourg-Madame	<i>mI</i>	<i>L</i>
43	1971	Euregio Alpazur	<i>mE</i>	<i>P</i>
44	1997	EURES Transfronterera Pyréméd-Pirimed	<i>ME</i>	<i>R</i>
45	1994	Eures-T Eurazur	<i>ME</i>	<i>R</i>
46	1994	Euro CIN	<i>mI</i>	<i>P</i>
47	2005	EuroBioCluster Sud	<i>ME</i>	<i>M</i>
48	2007	Eurodistricte de l'Espai Català Transfronterer (Escat)	<i>mI</i>	<i>M</i>
49	1991	Euroregió Catalunya-Languedoc-Rousillon-Midi-Pyrénées	<i>ME</i>	<i>R</i>

50	2004	Euroregió Pirineus Mediterrània	<i>MI</i>	<i>R</i>
51	2007	Euroregione Alpi Mediterraneo - Eurorégion Alpes-Méditerranée	<i>MI</i>	<i>R</i>
52	2008	Fédération des Escartons - Federazione degli Escartons	<i>mE</i>	<i>M</i>
53	2004	FERRMED, ASBL	<i>MI</i>	<i>M</i>
54	1995 2006	GAC Vallespir-Salines-Bassegoda Territoire Transfrontalier Vallespir-Alta Garrotxa	<i>mI</i>	<i>L</i>
55	1990 1997	GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies (AMT)	<i>MI</i>	<i>R</i>
56	1991	GEIE Eurosud Capital	<i>mI</i>	<i>L</i>
57	1999	GEIE FORESPIR	<i>MI</i>	<i>R</i>
58	1988	GEIE Groupement d'Exploitation du Fréjus (GEIE GEF)	<i>mI</i>	<i>L</i>
59	1996	GIP Transalpes	<i>MI</i>	<i>M</i>
60	1996	GIR Miralpin	<i>mI</i>	<i>M</i>
61	1986	Grand Sud	<i>MI</i>	<i>R</i>
62	2001	Grup de Treball Transfronterer Lladorre - Soulan	<i>mE</i>	<i>L</i>
63	2001	Grup de Treball Transfronterer Sort-Saint Giron	<i>mE</i>	<i>L</i>
64	2003	Hospital Transfronterer de la Cerdanya i el Capcir	<i>mI</i>	<i>M</i>
65	2001	Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga	<i>MI</i>	<i>L</i>
66	2000 2007	Institut Ramon Llull Fundació Ramon Llull	<i>MI</i>	<i>R</i>
67	1998	Intermed (Agrupación de los Puertos del Mediterráneo)	<i>MI</i>	<i>L</i>
68	2005	Maison Franco-Italienne du Mont-Cenis	<i>mE</i>	<i>L</i>
69	2005	Mancomunitat de la Taula del Sénia	<i>mI</i>	<i>L</i>
70	2006	Métropole Côte d'Azur - Riviera franco-italo-monégasque	<i>mI</i>	<i>M</i>
71	1997	Mission Opérationnelle Transfrontalière	<i>ME</i>	<i>M</i>
72	1993	Nouveau Tunnel de Tende	<i>mI</i>	<i>R</i>
73	1995	Orquestra Simfònica Empordà-Rosselló-Llenguadoc	<i>mE</i>	<i>L</i>
74	1987	Parc européen Alpi Marittime-Mercantour	<i>mE</i>	<i>L</i>
75	1998	Parc Marin International des Bouches de Bonifacio	<i>mE</i>	<i>M</i>
76	1988	Parc National des Pyrénées-Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido	<i>mE</i>	<i>L</i>
77	2003	Partenariat entre les CCI de Perpignan et de Girona	<i>mE</i>	<i>P</i>
78	2005	Pirinet (Red de oficinas de turismo del Pirineo)	<i>ME</i>	<i>L</i>
79	2007	PRES Université Euro-Méditerranéenne	<i>MI</i>	<i>L</i>
80	1988	Quatre Motors per a Europa	<i>ME</i>	<i>R</i>
81	1990	Red de Ciudades C-6	<i>mI</i>	<i>L</i>
82	2007	Red Europea de Territorios Corcheros (RETECORK)	<i>ME</i>	<i>M</i>
83	1999	Regioni Centro Italia	<i>ME</i>	<i>R</i>
84	1992	Réseau Littoral Méditerranéen (RLM)	<i>MI</i>	<i>M</i>
85	2002	Réseau Transfrontalier d'Agents de Développement Local	<i>ME</i>	<i>M</i>
86	1990	Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM)	<i>mI</i>	<i>L</i>
87	2000	Territoire transfrontalier Vallée de la Garonne	<i>mE</i>	<i>M</i>
88	2003	Túnel del Perthus AEIE	<i>mI</i>	<i>R</i>
89	2005	Xarxa de Cambres de Comerç de l'Euroregió Pirineus Mediterrània	<i>ME</i>	<i>P</i>
90	1994	Xarxa Vives d'Universitats (Institut Universitari Joan Lluís Vives)	<i>MI</i>	<i>L</i>
R1	1985	<i>euroregió recomanada</i> : Euroregió de la Mediterrània occidental (Medocc)	---	---
R2	2000	<i>euroregió recomanada</i> : Còrsega - Toscana	---	---

R3	2000	<i>euromedregió recomanada</i> : Còrsega - Sardenya	---	---
R4	2007	<i>euromedregió recomanada</i> : Sicília - Malta	---	---

* Tipus: *mI*: micro cooperació integrada; *MI*: macro cooperació integrada; *mE*: micro cooperació emergent; i *ME*: macro cooperació emergent

** Nivell: *L*: local (LAU 1 i LAU 2); *P*: provincial i departamental (NUTS 3); *R*: regional (NUTS 2 i NUTS 1); i *M*: multinivell

Elaboració pròpia

A aquestes entitats caldria sumar-n'hi 15 més que han estat localitzades i identificades durant el període de redacció dels resultats (llistades en l'Annex 4, anotant-ne l'any de creació i els estats als que s'adscriuen els agents territorials), que malauradament han quedat excloses de l'anàlisi. En tot cas, el llistat elaborat ha estat el més exhaustiu possible, si bé no pot assegurar-se que sigui complet, ni tan sols comptant amb les quinze entitats trobades posteriorment. De totes maneres, en l'àmbit territorial de l'Arc Mediterrani existeixen o han existit un mínim de 105 iniciatives de cooperació territorial específica amb estructura formal.

Dos estudis similars centrats en aquest mateix metaterritori són el redactats per Aubarell (1999) i Aubarell i Bacaria (2000) sobre la cooperació regional a l'"Espai mediterrani llatí". En el primer hi són analitzats els principals acords de cooperació, així com les principals entitats de cooperació transfronterera, cooperació descentralitzada i cooperació en sectors específics. En conjunt s'exposen 13 iniciatives de cooperació territorial amb estructura. El segon es concentra únicament en el cas de les euroregions. A més d'aquests també han estat elaborats treballs que recullen i analitzen altres iniciatives de cooperació en un àmbit territorial d'estudi que és inclòs o que inclou l'Arc Mediterrani, com els de Jornet (1999), Deiana (1994) i Arc Llatí (2008). El primer ressenya els agermanaments entre municipis i comunes de l'àmbit de l'Euroregió Catalunya-Llenguadoc-Rosselló-Migdia-Pirineus, recollint-ne fins a una mica més de 150 (a data de 31 de març de 1998), dels quals en detalla 44. Els dos següents, en canvi, recullen i analitzen els organismes de cooperació generalista en l'àmbit de la Mediterrània o que tenen una vocació de cobrir-ne la totalitat (el tercer en recull fins a 74). D'altra banda han estat elaborats treballs semblants al desenvolupat aquí en relació a d'altres macroregions europees. La més estudiada quantitativa i qualitativament és, sens dubte, la regió de la mar Bàltica (*Baltic Sea Region*, BSR) (Radvilavicius, 2004; Gigure, 2007; Gormar, 2007; Lofgren, 2008; Schönweitz, 2008; Schymik, 2008). Radvilavicius (2004), per exemple, recull 12 euroregions participades per col·lectivitats territorials de les repúbliques bàltiques; o Schymik (2008) localitza 11 institucions de cooperació intergovernamental, 4 institucions de cooperació econòmica i 31 xarxes civils\no governamentals (participades per agents de com a mínim tres estats de la regió). Així mateix, per a l'àmbit territorial de l'Oest de l'estat francès, Texier (2003) consta un mínim de 17 entitats de cooperació.

En aquest context es poden senyalar certs paral·lelismes entre l'Arc Mediterrani i la regió de la mar Bàltica. A nivell metageogràfic, ambdues macroregions estan bastides, en un menor o major grau, en conceptes marítims, inclús en l'etimologia dels termes mediterrani i bàltic²⁵⁸; l'existència

²⁵⁸ El significat de la mar Mediterrània és, com ja s'ha anotat, "mar entre terres". En un sentit similar, encara que no de forma exacta, l'etimologia de la mar Bàltica podria ser explicada similarment. Una de les possibles etimologies

d'una diversitat i variabilitat de locucions toponímiques; o la seva situació perifèrica o, en certa manera, orbital respecte a la Banana blava. En el cas de les entitats de cooperació territorial, més enllà de les significatives divergències a nivell històric, en ambdues apareix un clar predomini de les entitats longitudinals a la costa, si bé en el Bàltic cada cop són més freqüent les transversals (Escandinàvia-països bàltics); una important presència d'entitats d'escala regional (en comparació al centre i est d'Europa), l'existència d'euroregions constituïdes només per i per a les illes (com l'Euroregió de les Illes de la Mediterrània i la B7, respectivament).

Abans de passar a analitzar amb major detall les 90 entitats de cooperació computades com a vàlides, es procedeix a caracteritzar-les breument, fent especial èmfasi al conjunt europeu mostrat en el capítol anterior. En quant als tipus sintètics (figura 4.15), les entitats presenten un equilibri generalitzat entre els quatre tipus, que contrasta amb el conjunt europeu, molt més polaritzat en un tipus o un altre. Si bé existeix un lleuger domini de les iniciatives de micro cooperació integrada (*mI*) o de microescala en general (49 de les 90), l'alta proporció d'iniciatives de macroescala (un 44,4%) és un tret representatiu de l'àrea sud-occidental europea. Així mateix, la també alta proporció d'entitats de cooperació emergent (un 45,6%) és indicativa del seu recent origen, naturalesa jurídica i menor integració, que contrasta especialment amb la situació de l'Europa occidental i l'aproxima més a la de l'Europa oriental. Pel que fa al nivell dels agents, existeix un domini del nivell local, que sumat al provincial, representen la meitat de les entitats. Com en el cas dels tipus, la proporció del nivell regional (un 28,9%) és pròpia d'aquesta àrea, en comparació al conjunt europeu. Cal destacar, també, una gens menyspreable presència d'iniciatives multinivell (vertical) (19). D'altra banda, el conjunt de les iniciatives està clarament participat per agents públics (subestats), especialment per les administracions locals i regionals, sens detriment d'estats (ministeris, universitats...). Així mateix, malgrat una feble presència, és destacable la participació d'alguns agents privats, particularment les cambres de comerç. Llevat d'alguns casos concrets, la gran absent és la societat civil.

En darrer lloc, en conjunt presenten un clar domini de les agrupacions de regions NUTS 2 representades (no "regions membres") de dos o més estats i amb contigüïtat geogràfica (84 de les 90), com pot veure's en la següent taula (figura 4.16).

Fig.4.16: Adscripció estatal i contigüïtat geogràfica de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani

Estats	Contigüïtat geogràfica			
	sense	Amb (parcial)	amb (total)	Total
1	0	0	7	7
2	0	5	55	60
≥3	1	10	12	23
Total	1	15	74	90

Elaboració pròpia

d'aquest topònim és la seva derivació de l'arrel germànica *belt*, pel qual "Bàltic" tindria el significat de "cinturó marítim situat al llarg de [...] o "entre terres".

De fet, la major part de les entitats amb una contigüitat geogràfica total es dona en les representades per regions de dos estats, mentre que decreix, alhora que augmenta la contigüitat parcial, en afegir regions d'un tercer o més estat. Aquestes dades donen ja una idea del predomini de la cooperació transfronterera i transestatal, en detriment de la interregional.

Feta aquesta breu descripció, l'exposició del present subcapítol s'organitza en tres apartats. En el primer (4.2.1) es procedeix a mostrar l'evolució històrica i geogràfica les iniciatives de cooperació a l'Arc Mediterrani en el període comprés entre 1950 i 2008, d'acord a les quatre etapes històriques de la cooperació territorial a Europa i a l'Europa sud-occidental. La distribució territorial de les entitats i la seva representació iconogràfica (cartogràfica i toponímica incloses) són qüestions tractades en el segon apartat (4.2.2). A partir d'aquesta anàlisi es detecta una asimetria en l'Arc Mediterrani, essent possible la distinció i caracterització de diferents àrees al seu interior, de major o menor intensitat tant de cooperació com en la construcció metageogràfica d'aquell espai. Per últim (4.2.3), són exposades les àrees d'actuació (les matèries de cooperació), partint de la distinció entre entitats de continguts generalistes o territorials i sectorials.

4.2.1- El desenvolupament de les entitats de cooperació territorial (1951-2008)

A continuació es procedeix a desenvolupar, d'acord a les quatre etapes abans identificades, les principals característiques de l'evolució de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani d'ençà la dècada de 1950. Malgrat aquesta data, el gruix del desenvolupament no es produeix fins més de trenta anys després, a partir de les dècades de 1980 i, molt especialment, 1990. Salvant les diferències produïdes pel desenvolupament més tardà de la cooperació territorial a l'Europa meridional, a grans trets l'evolució observada segueix les mateixes tendències que en el conjunt d'Europa, com es desprèn de la comparació amb anàlisis a nivell europeu (Perkmann, 2003; Schneider, 2006; CoE, 2006a; etc.) o macroregional (Harguindéguy, 2004 i 2007b; Medve-Bálint, 2008a i 2008b; Schymik, 2008; etc.).

En el següent gràfic (figura 4.17) s'evidencia clarament el desenvolupament a partir de la segona etapa històrica i concentració bàsicament en la tercera etapa. En línies generals, la primera etapa es caracteritza per un feble o, més ben dit, pràcticament inexistent desenvolupament d'iniciatives de cooperació territorial. En la segona apareixen i es consoliden aquestes iniciatives, predominantment d'alta intensitat de cooperació. Pel contrari, en la tercera, en paral·lel a un gran creixement, es tendeix a un major creixença relativa de les iniciatives de baixa intensitat, fins a arribar a un punt d'equilibri a l'entorn de l'any 2000. Per últim, en la quarta se segueix la mateixa tendència que en l'etapa precedent.

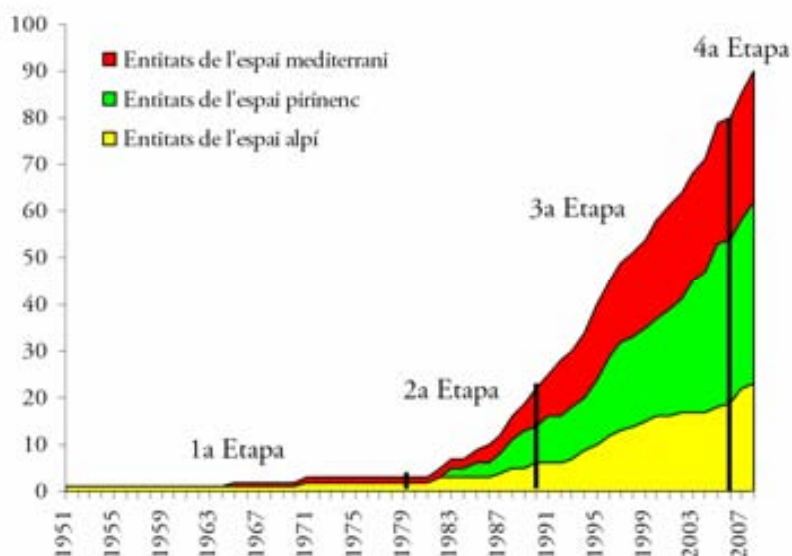
Fig.4.17: Creixement acumulat de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani (1951-2008)

Elaboració pròpia

En quant a la distribució territorial d'aquest desenvolupament, que serà exposat en major detall en el següent apartat, cal avançar que poden distingir-se tres espais principals. Cada un d'aquests presenta unes particularitats pròpies, derivades de la configuració dels territoris que agrupen i, sobretot, la relació que s'estableix entre ells, especialment per la presència o absència d'una frontera interestatal. A aquest factor s'hi afegeixen els que ja han estat anotats anteriorment, com el diferent nivell de descentralització dels estats, en la dotació competencial dels nivells administratius o l'entrada més tardana d'Espanya a la CEE. Es particularitza, d'una banda, l'espai mediterrani, en el que s'hi inclou l'Arc Mediterrani pròpiament dit, així com els espais exclusius de les illes i de la conca de la Mediterrània occidental, associat principalment amb el desenvolupament de la cooperació interregional i transestatal. De l'altra, apareixen dos espais de cooperació a l'entorn de la frontera franco-espanyola i franco-italiana, el que pot anomenar-se com a arcs mediterranis nord-occidental (o pirinenc) i nord-oriental (o alpi); en aquest cas, el desenvolupament s'associa majoritàriament amb la cooperació transfronterera. Així mateix, el pes d'aquests tres espais (figura 4.18), en el nombre d'entitats integrants, és desigual i pràcticament s'ha mantingut proporcionalment invariable des del final de la segona etapa: l'espai pirinenc representa el principal gruix, seguit en tercer lloc de l'espai alpi, tot i que aquest darrer gaudeixi d'una trajectòria més perllongada (uns trenta anys de diferència entre les primeres entitats de cada un d'aquests dos espais), i, entre mig, l'espai mediterrani. Les diferents densitats, sobretot evident en els àmbits transfronterers, s'explica en bona mesura pel divergent tracte dels estats a les qüestions de la cooperació territorial, més propens en les relacions interestatals franco-espanyoles que no pas en les franco-italianes. En tot cas, malgrat la desigual distribució, en línies generals l'evolució ha estat força similar en quant a la iniciativa dels diferents agents territorials i el desenvolupament de projectes de cooperació.

Fig.4.18: Creixement acumulat de les entitats de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani (1951-2008) per espais

Elaboració pròpia

Per últim, pel que fa al nivell dels agents participants en les entitats s'observa una evolució diferenciada per etapes. Durant la primera etapa i la major part de la segona predomina la cooperació d'agents de nivell regional i provincial \ departamental, tot i que cal tenir en compte el baix nombre d'entitats creades durant aquest període. Pel contrari, durant els darrers anys de la segona etapa i primers de la tercera el predomini és eminentment local, si bé progressivament s'imposa de nou el nivell regional. Aquesta situació s'inverteix de nou a l'entorn de l'any 2000 i clarament en la quarta etapa, en el que el nivell regional torna a un segon terme i el nivell local passa altra vegada a dominar la formació d'entitats, si bé en un nombre més o menys equiparable al de les entitats multinivell.

A partir de l'evolució de les característiques senyalades, cal ajustar i adequar els llindars de les etapes històriques prèviament establerts. En la primera etapa cal fer avançar el seu inici fins a 1951, car aquell és l'any de constitució de la primera entitat de cooperació territorial en aquesta àrea; així mateix, també és ampliada fins a 1982, moment de creació de la quarta entitat estudiada, en tant que presenta majors similituds amb les entitats de la primera que no pas de la segona. La segona, al seu torn, s'inicia amb posterioritat a 1982, coincident més o menys amb l'inici de la cooperació en l'espai pirinenc pròpiament dit, alhora que s'estén pel que fa a les entitats de nivell local fins a 1995. Com a conseqüència de l'anterior, la tercera etapa s'inicia, en funció del cas, entre 1990 i 1995. El límit entre la tercera i quarta, per últim, és mantingut fruit de les característiques determinants d'aquella darrera.

A\ Primera etapa (1951-1982)

Malgrat que la major part de les iniciatives de cooperació territorial a l'Arc Mediterrani no apareixen fins a la dècada de 1980 i que la primera etapa, en l'àmbit dels estats de la Mediterrània

nord-occidental, es caracteritza per un domini de la cooperació intergovernamental, durant aquesta període aparegueren quatre entitats a les fronteres franco-italiana i franco-espanyola. No només foren pioneres a l'Arc Mediterrani, sinó també a Europa, com es desprèn dels estudis de Lanvers (1985), Juan (1991) i Muñoz (1995). Aquestes experiències, en el context de l'Arc Mediterrani, van ser úniques i aïllades, raó per la qual resten lleugerament allunyades i separades de la dinàmica històrica principal. Una característica comuna, i en part derivada de la monopolització per part dels estats de la cooperació en el sector públic, és el seu origen en el sector privat, principalment a iniciativa de les cambres de comerç.

L'any 1951 fou constituïda la primera entitat de cooperació territorial, la *Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontières* (CPFI) (Fitxa 37), formada per una vintena de cambres de comerç de les regions frontereres (terrestres i marítimes) franco-italianes (Lanvers, 1985). Similarment, a imitació de la CPFI, en la frontera franco-espanyola es procedí a la constitució l'any 1965 de la COPEF (*Cámaras de Comercio Pirenaicas de España y Francia*) (Fitxa 24) (Lanvers, 1985; Juan, 1991; González, 1994), que inicialment integrava, com indica el seu nom, les cambres de comerç de la frontera pirinenca, si bé progressivament s'hi anaren incorporant d'altres del sud de França i del nord i oest d'Espanya. Ambdues entitats tingueren per objectiu afavorir la comercialització dels productes respectius en l'estat veí i les relacions entre les empreses d'ambdós costats de la frontera. En el cas específic de la COPEF s'hi suma, a més, la intenció de facilitar les negociacions d'acords entre la CEE i Espanya. En ambdós casos es mantingueren fins a la dècada de 1980. En el cas de la CPFI romangué formalment activa fins a principis dels 80, si bé des de feia anys les seves activitats s'havien reduït a una assemblea anual. En el moment de dissoldre's, s'integrà parcialment a la Comunitat de Treball dels Alps Occidentals (COTRAO), creada el 1982. En el cas de la COPEF, pràcticament inoperativa des de mitjans de la dècada de 1970, fou refundada el 1986 a iniciativa de les cambres de comerç franceses, recuperant l'àmbit territorial pirinenc original.

Partint de l'experiència de la COPEF, foren creades uns anys més tard dues entitats similars més. El 1967 es constituí l'agrupació de les cambres de comerç mediterrànies d'Espanya (*Cámaras de comercio de la zona Catalano-balear y de Levante*) (veure Annex 4), a la que s'hi integraren també les cambres d'Aragó el 1973, i que tractà diverses qüestions socioeconòmiques i infraestructurals (Boira, 2002 i 2004b; Lluch, 2002). Així mateix, a finals de la dècada de 1970 entrà en funcionament una estructura amb un àmbit territorial similar a la COPEF constituïda per les cambres agràries, si bé no va arribar a consolidar-se plenament i s'abandonà a principis dels 80 (Lanvers, 1985).

En aquesta mateixa línia resulta pertinent situar en aquesta primera etapa una entitat creada el 1982, donades les seves característiques particulars: l'*Association des Chambres de Commerce et d'industrie de la Méditerranée* (ASCAME) (Fitxa 20). Fou creada a iniciativa de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona amb una clara vocació de cooperació i integració Nord-Sud, que actualment reuneix a una mica més de dues-centes de cambres d'arreu de la conca de les mars Mediterrània i Negra (d'un total de vint-i-dos estats). Malgrat l'àmbit territorial, en els primers anys d'aquesta entitat la major part dels membres s'adcrivien a les regions de la Mediterrània nord-occidental (a 2007 les cambres d'Espanya, França i Itàlia encara

representen una mica més del 25% del total) i, amb posterioritat, a partir de 1992, amb l'impuls del *Procés de Barcelona*, s'hi adherien les cambres de comerç de la meitat oriental i de la riba sud.

D'altra banda, fruit dels contactes establerts entre empreses dels Alps Marítims, Imperia, Cuneo i Mònaco fou creada el 1971, l'Euregio Alpazur (Fitxa 43), si bé tampoc va arribar a formalitzar-se completament. A aquesta entitat s'hi adheriren nombroses empreses i personalitats del món polític, empresarial i universitari d'aquest territori. El projecte fou abandonat poc després, a l'entorn de 1975. A desgrat d'això, les activitats que desenvolupà tingueren una importància cabdal per a futures iniciatives de cooperació en aquest mateix àmbit territorial i en el canvi metageogràfic. En aquest darrer sentit, entre les seves actuacions cal destacar la publicació d'un diari bilingüe francès-italià (*Alpazur*) i la participació en l'organització de col·loquis anuals sobre cooperació transfronterera a Niça i Gènova entre els anys 1971 i 1975 (Compan et al., 1976; Lengereau, 1976; Dardanello, 2001); així mateix, posteriorment ha servit de precedents per a d'altres entitats.

B\ Segona etapa (1982-1995)

Durant la segona etapa apareixen una vintena d'entitats, creades ja amb una certa regularitat. La seva constitució està directament relacionada amb dues grans dinàmiques històriques de la cooperació territorial. En un ordre cronològic, en primer lloc, la política de cooperació territorial del Consell d'Europa es materialitza durant els primers anys 1980 amb la creació de dues comunitats de treball. En segon lloc, per les expectatives creades per l'adhesió de l'estat espanyol a la CEE i per la creació de la Iniciativa Comunitària Interreg, especialment patent en l'àmbit estrictament transfronterer, tant a nivell local com regional. Ara bé, bona part de les iniciatives esperades no es pogueren realitzar o, si més no, ser formalitzades a través d'estructures per manca de regulacions jurídiques estatals a les que acollir-se. En aquest punt cal recordar que els acords interestatals en base al *Conveni-marc* de Madrid no s'establiren fins a la tercera etapa. En front d'aquesta mancança, les entitats constituïdes s'acolliren bé a organismes de cooperació *de facto* de legislació francesa (Association Loi 1901) o europea (AEIE) o bé establiren associacions de doble personalitat jurídica (Muñoz, 1995).

En relació a la primera dinàmica senyalada, foren constituïdes la Communauté de Travail des Alpes Occidentales (COTRAO) (Fitxa 33), el 1982, formada per les regions frontereres de França i Itàlia, i alguns cantons suïssos, i la Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP) (Fitxa 34), el 1983, integrada per les regions pirinenques d'Espanya i França, i l'estat d'Andorra. El procés de creació d'ambdues entitats fou similar, si bé en la COTRAO els treballs previs s'allargaren és, així com la CTP aprofità el *know-how* de l'anterior. La creació de la COTRAO s'inscriu en un procés, dirigit pel grup de treball alpí del Consell d'Europa, iniciat a principis dels 70. L'objectiu era tendir a la institucionalització de l'àmbit de l'Arc Alpí per mitjà de la cooperació entre les regions que el constitueixen²⁵⁹ (Jouve, 1995; Price, 2000 i 2001). Al llarg de la dècada s'anaren succeint projectes d'estudi i de treball, que desembocaran finalment en la seva constitució. En el cas de la

²⁵⁹ Amb aquest sentit fou creada una primera entitat el 1972, la Comunitat de Treball dels Alps Centrals (Arge Alp), seguida per la constitució de la Comunitat de Treball dels Alps Orientals (Arge Alpen Adria), el 1978 i, finalment, la COTRAO que cobreix els Alps occidentals.

CTP el procés s'inicià el 1980 i dos anys després fou celebrada la primera "Conferencia de las Regiones Pirenaicas", a Jaca i Oloron-Sainte-Marie (*Auloron-Senta Maria*), sota els auspicis del CdE, durant la qual s'acordà la seva creació (Fernández i Peralta, 1994). Malgrat l'afinitat dels seus orígens, el devenir d'ambdues ha estat significativament diferent, especialment a partir de la dècada de 1990. Mentre la primera es mostra progressivament inoperant i, inclús, incapaç de reestructurar-se per a millor la seva eficiència, fins al punt de dissoldre's en l'Eurorégion Alpes-Méditerranée, la segona es manté plenament activa i, en front de l'obsolescència, ràpidament s'adequa jurídicament al *Tractat de Baiona*.

La CTP ha esdevingut una de les entitats més importants de l'àmbit territorial d'estudi, tant per la seva activitat continuada com per la magnitud de les propostes i accions desenvolupades. En ocasions ha actuat com a plataforma per a la creació i/o consolidació d'altres entitats d'àmbit territorial i/o objectius similars. En aquest darrer sentit, ha recolzat a l'Asociación Internacional para el Túnel de Salau (Fitxa 8) o a la Communauté Agro-Alimentaire des Pyrénées (CAP) (Fitxa 31), ambdues formalitzades durant la dècada dels 90 (1993 i 1996 respectivament).

En segon lloc, en el cas concret de la frontera franco-espanyola, a partir de 1983 aparegueren algunes entitats motivades per l'adhesió d'Espanya a la CEE, esperonades a més per la recent creació de la CTP. Majoritàriament la cooperació territorial endegada es manifestà per mitjà d'iniciatives de naturalesa jurídica sense estructura (Muñoz, 1995), a excepció d'alguns casos. En aquesta darrera situació cal esmentar la Comissió Transpirinenca de Poders Locals (Fitxa 29), de 1983, i l'Associació Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç (Fitxa 12), de 1985.

Major incidència tingueren les expectatives sorgides arran de la reforma dels fons FEDER i la conseqüent creació del programa Interreg. Segons Muñoz (1995, p.57) l'augment produït en el nombre d'entitats de nivell local durant la dècada de 1980 i primers 90, fou motivat bàsicament per dues raons: "per la crisi que es veia venir arran de la desaparició funcional de la frontera entre Espanya i França i per l'entrada en escena d'una línia d'ajuts comunitària per pal·liar l'efecte d'aquella desestructuració". En la frontera franco-italiana, es produí una situació similar, si bé fou bastant més feble. Malgrat l'entusiasme en aquesta direcció, paral·lelament es produïren mostres d'escepticisme o inclús rebuig a la desaparició de la frontera, no per raons identitàries sinó econòmiques, com en el cas d'una part significativa dels agents socials i econòmics de la Jonquera (Lanao et al., 1990). En aquest context, a les entitats ja anotades, cal citar la Comisión Aragón-Midi-Pyrénées (de 1987) (Fitxa 27), l'Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone (ATTB) (1988) (Fitxa 22), l'Associació dels Municipis de la Cerdanya (1989) (Fitxa 13), l'Associació Llívia-Estavar (1989) (Fitxa 14), la Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM) (1990) (Fitxa 86), l'Association Albera Viva - Consorci Albera Viva (1991) (Fitxa 16), el GAC Vallespir-Salines-Bassegoda (1995) (Fitxa 54) i el Conveni de Col·laboració Puigcerdà-Bourg-Madame (1995) (Fitxa 42). Menció a part cal fer, per les característiques pròpies que les particularitzen, a l'Orquestra Simfònica Empordà-Rosselló-Llenguadoc (Fitxa 73), creada el 1995, d'una banda, i la formació del Parc europeu Alpi Maritime-Mercantour (1987) (Fitxa 74) i l'acord de cooperació permanent entre els Parc National des Pyrénées i el Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido (1988) (Fitxa 76), de l'altra.

Aquestes entitats posen de manifest l'interès de les col·lectivitats locals en la cooperació territorial, especialment destinades a fomentar relacions en temes de comú profit, com les infraestructures de transport transfrontereres. Tanmateix, com senyala Muñoz (1995), bona part de la cooperació en el nivell local durant aquesta segona etapa tenia un sentit més aviat folklòric, sobretot patent en les experiències menys formals, com poden ser la “Pujada al Port de Salau” (Alt Àneu i Couflens) o el dinar popular a les pastures de Rojà (entre Molló i Pi de Conflent). En força casos la cooperació estava originada en els anteriors tractats de passeries. Ara bé, una vegada efectuat l'ingrés espanyol a la CEE, la cooperació a escala local transformà el sentit d'aquesta cooperació. Sense deixar de banda el caire social i cultural de les relacions, les entitats anaren assumint progressivament, o així ho volgueren, funcions econòmiques i de planificació. En aquest context, tal i com mostren les àrees d'interès de les entitats formalitzades, la cooperació es dirigí sobretot a valoritzar els territoris de muntanya, greument afectats a banda i banda de la frontera per la crisi de les activitats tradicionals. En aquest sentit la cooperació es focalitza en crear un valor afegit per als recursos naturals i el medi ambient, associant-los a una major qualitat de vida, així com en el desenvolupament de noves activitats econòmiques (turisme rural, esports d'aventura i, inclús, construcció de primeres i segones residències).

Sense deixar les iniciatives de microescala, foren constituïdes les primeres entitats en base al *Reglament sobre les AEIE* de 1985. En aquest sentit cal fer referència al GEIE Groupement d'Exploitation du Fréjus (GEIE GEF) (Fitxa 58) i al Nouveau Tunnel de Tende (Fitxa 72), formalitzades el 1988 i 1994 respectivament (si bé la primera pròpiament es tractava d'un GEI, l'equivalent en la legislació francesa). En ambdós casos es tractava d'entitats sectorials franco-italianes en l'àmbit de les infraestructures de transport. La primera AEIE franco-espanyola de caràcter local i/o transfronterer no fou constituïda fins a 1996, l'AEIE Perpinyà-Figueres (Fitxa 4), seguint amb la trajectòria endegada a nivell local uns anys abans per la ciutat de Perpinyà.

D'altra banda, en el context d'una Europa unida, sorgiren les primeres propostes de creació d'estructures de cooperació a nivell regional en l'espai de l'Arc mediterrani o de la Mediterrània en conjunt. En aquest sentit, foren formulades dues propostes similars de constitució d'una euroregió a l'entorn de la Mediterrània nord-occidental (Juan, 1985; i Sáenz de Buruaga, 1985). El projecte de Sáenz de Buruaga, l'Euroregió de la Mediterrània Nord-occidental (MEDOCC) (Fitxa R1), apostava principalment per la participació d'agents privats, sens detriment de les administracions públiques. Els objectius proposats se centraven en el desenvolupament d'aquest territori en front del desequilibri territorial de l'Europa comunitària, que incloïa, per exemple, l'aposta per la localització d'una nova capital europea a l'àrea de la Mediterrània. La proposta no va prosperar, però tanmateix el concepte i, inclús, la denominació han sigut recollits en la gènesi d'algunes iniciatives de cooperació.

Poc després de la formulació d'aquestes propostes es constituïren dues importants entitats, de les que ja se n'ha parlat per la seva implicació en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani: la Comissió Interregional dels Transports a la Mediterrània (CITRAME) (Fitxa 28), de 1985, i l'Association de l'Arc Méditerranéen (Fitxa 19), de 1989. A aquestes dues cal afegir-n'hi tres més de cooperació transestatal i interregional. En primer lloc, els Quatre Motors per a Europa (Fitxa 80), creada el 1988, essent unes les entitats sense contigüitat geogràfica més originals d'Europa (Beltran, 2007a; Borràs, 1993; Ramos, 2000). En segon lloc, i partint de

l'experiència de les ja desaparegudes Comissió Transpirinenca de Poders Locals i, en menor mesura, Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone²⁶⁰, fou creada la Xarxa de Ciutats C-6 (Fitxa 81), el 1990. Aquesta entitat estava formada per les capitals regionals de l'Arc mediterrani nord-occidental, si bé el seu àmbit territorial d'actuació era clarament regional i, d'altra banda, es va arribar a plantejar la seva ampliació a d'altres capitals de la Mediterrània nord-occidental. Com en el cas de les dues primeres entitats, aquesta també ha tingut una influència important en la construcció de l'Arc mediterrani, així com en la consolidació de la cooperació territorial durant la tercera etapa. Per últim, aquell mateix 1990 fou constituïda el GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud (Fitxa 55) –més endavant reorganitzat amb el nom d'Arc Mediterrani de les Tecnologies–, essent la primera entitat dedicada exclusivament a la cooperació en matèria d'innovació i desenvolupament tecnològic.

Menció a part cal fer, per últim, al context estrictament francès, en el marc de la promoció de la cooperació interregional interior al mateix estat, en el que fructificaren dues entitats en l'àmbit de l'Arc Mediterrani, si bé la seva aplicació sobretot fructificà en l'Arc Atlàntic (Texier, 2003). Es tracta de l'Association Grand Sud (Fitxa 61), de 1986, i la Réseau Littoral Méditerranéen (RLM) (Fitxa 84), de 1992. La primera entitat té l'honor de ser una de les primeres agrupacions regionals en establir una seu permanent a Brussel·les, una iniciativa que han adoptat posteriorment altres entitats d'Europa i de l'Arc Mediterrani (Bolgherini i Rieuf, 2005).

C\ Tercera etapa (1991/1995-2006)

Durant la tercera etapa es produeix el gruix principal del creixement en el nombre d'entitats (una cinquantena en un període de 15 anys). El recolzament legal i financer possibilitats des de les institucions supraestats i estatal hi han tingut un impacte directe: la posada en pràctica dels programes Interreg, en la mesura que alguna de les entitats constituïdes té el seu origen en projectes cofinançats per la Comissió Europea; l'entrada en vigor de l'*Acord de Roma* (de 1993) i el *Tractat de Baiona* (de 1995); l'ús generalitzat del *Reglament de les AEIE*; o el recolzament tècnic de la Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT).

Aquestes mesures no són suficients per explicar-lo, en tant que la iniciativa sorgeix en primera instància de les col·lectivitats i autoritats territorials, capacitades ja legalment per establir iniciatives de cooperació i relacions exteriors i, paral·lelament, dotades competencial i financerament amb la descentralització, en menor o major mesura, dels estats. En aquest sentit cal destacar el rol dels governs de Catalunya i de la Provence-Alpes-Côte d'Azur, el Conseil Général des Alpes-Maritimes, l'Ajuntament de Barcelona i el de Perpignan (*Perpinyà*) o, en el sector privat, la Chambre régionale de commerce et d'industrie de Provence-Alpes-Côte d'Azur-Corse; amb personalitats claus com Jordi Pujol (president de Catalunya, 1980-2003), Jean-Claude Gaudin (president de la PACA, 1986-1998), Pasqual Maragall (alcalde de Barcelona, 1982-1997, i president de Catalunya, 2003-2006), Jean-Paul Alduy (alcalde de Perpinyà, 1993-...) o Jean-Claude Juan (director honorari de la CRCI PACA-Corse) (Colin, 1994; Galan, 1994; Juan,

²⁶⁰ Així ho va expressar Antònia Sabartés (Directora de Relacions Internacionals de l'Ajuntament de Barcelona) en la ponència que va presentar, "Les ciutats en el marc de l'EPM", durant el seminari *La cooperació transfronterera a la Unió Europea* (Barcelona, 1 i 2 d'octubre de 2008).

1991; McNeill, 2001; Verdaguer, 1994). Malgrat la important iniciativa d'aquestes institucions, cal no menystenir, sobretot en les entitats locals transfrontereres –les majoritàries– els agents locals. Així mateix, a diferència de l'etapa anterior, en aquesta s'adquireix progressivament una experiència en cooperació territorial que, en moltes ocasions, reverteix en les pròpies iniciatives.

A efectes analítics, l'exposició es divideix en dues parts diferenciades: les entitats de cooperació transfronterera, en primer lloc, i interregional i transestatal, després; així mateix, quan calgui, es diferenciarà per àmbits territorials.

En l'àmbit de la cooperació transfronterera, malgrat l'efervescència instituïdora que es donà en el nivell local en l'etapa anterior, a inicis d'aquesta es produí un alentiment i, inclús, involució: per la manca de constitució de noves entitats i per la dissolució o inoperància de les existents. Per posar només uns exemples, l'Associació dels Municipis de la Cerdanya desaparegué el 1995, l'AEIE Figueres-Perpinyà fou inoperativa pràcticament des del mateix moment en que fou creada o la Communaute Agro-Alimentaire des Pyrénées es dissolgué a l'entorn de l'any 2000. D'acord amb Muñoz (1995), aquesta tendència s'explica per dues raons estretament vinculades. En primer lloc, a un desencís i pèrdua de motivació per a la continuïtat de les experiències. Cal tenir en compte que es manifestà una certa frustració entre els agents participants, per la manca d'experiència i de referents clars, el desajust entre les expectatives inicials o els objectius establerts amb les capacitats reals –incloses les financeres–, i la manca de marcs legals a nivell estatal.

Aquesta situació s'invertí de nou a principis dels anys 2000, amb l'entrada en vigor de l'*Acord de Roma* el 1995 i del *Tractat de Baiona* el 1997. Aquests acords donaren cobertura legal, i permeteren resoldre situacions com la doble personalitat jurídica d'algunes entitats. Aquest és el cas del Conveni de Col·laboració Puigcerdà-Bourg-Madame que, el 2005, es converteix en el Consorci Transfronterer Puigcerdà-Bourg-Madame; per contra l'Association Albera Viva - Consorci Albera Viva ha preferit mantenir aquesta doble personalitat, en part com a símbol d'identitat. En tot cas, sota l'empara legal d'aquests acords han estat creades diverses entitats. Majoritàriament es tracta d'iniciatives franco-espanyoles que, casualment, tenen en comú el fet de ser consorcis intermunicipals formats en la major part dels casos per un municipi de cada cantó de la frontera. Es tracta del Grup de Treball Transfronterer Lladorre-Soulon (2001) (Fitxa 62), el Grup de Treball Transfronterer Sort-Saint Giron (també de 2001) (Fitxa 63), el Consorci de cooperació transfronterera Figueres-Perpignan (2003) (Fitxa 38) i el Consorcio de cooperación transfronteriza Benasque-Bagnères de Luchon (2004) (Fitxa 40). A aquestes cal afegir el Consorci Transversal-Xarxa d'Activitats Culturals (CTXAC) (2005) (Fitxa 39), l'únic consorci format per més de dos municipis (tretze catalans i un de català del nord). Un cas apart, en no estar subjecte al *Tractat de Baiona*, és la xarxa Pirinet (Red de oficinas de turismo del Pirineo) (Fitxa 78), entitat formalitzada el 2005 sota els auspicis de la Comunitat de Treball dels Pirineus.

En la frontera franco-italiana només s'han acollit dues entitats a la regulació que implica l'*Acord de Roma*, ambdues constituïdes el 1996, poc després de la seva entrada en vigor: el GIP Transalpes (Fitxa 59) i el GIR Miralpin (Fitxa 60), aquest darrer amb la participació de personalitats monegasques a títol individual, en tant que Mònaco no està cobert per l'*Acord*. En front de les limitacions d'aquest acord interestatal han estat creades altres entitats de cooperació transfronterera, si bé fruit de les baixes capacitats competencials i financeres de les col·lectivitats

locals franceses i, sobretot, italianes, el seu nombre tampoc ha estat gaire destacat. En aquest sentit, cal esmentar el Parc Marin International des Bouches de Bonifacio (Fitxa 75), creada el 1998, seguint la línia abans marcada per altres espais protegits alpins i pirinencs, la Communauté de santé transfrontalière Menton-Vintimiglia (Fitxa 32), el 2002, i la Maison Franco-Italienne du Mont-Cenis (Fitxa 68), el 2005.

Paral·lelament, en aquesta tercera etapa i pel conjunt de l'Arc mediterrani, s'ha produït un creixement considerable de les experiències desenvolupades, primer, en el nivell regional (des de principis de la dècada de 1990) i, després, multinivell (a finals de la mateixa). Una de les causes principals de la seva emergència i consolidació fou precisament la mateixa que dugué al fracàs parcial de les experiències a nivell local, en especial en quant a les capacitats financera i tècnica, molt majors en els cas de l'administració regional. Aquest canvi provocà un cert allunyament de l'escala local, per passar a prioritzar els projectes d'escala regional i macroregional, així com també en la projecció, planificació i execució de les accions. D'altra banda, una característica a subratllar de les entitats d'aquesta etapa és l'ús discursiu que atorguen a les entitats regionals anteriors, com la Comunitat de Treball dels Pirineus i la Comunitat de Treball dels Alps Occidentals. En aquest sentit, a partir de la dècada dels 90, la CTP i la COTRAO han estat omplertes d'una significació política i metageogràfica per a la legitimació d'altres iniciatives de cooperació.

En aquest context cal destacar la fundació, l'any 1991, de l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Rousillon-Midi-Pyrénées (Fitxa 49), la primera euroregió creada en l'àmbit de l'Arc Mediterrani i formada pels governs de les tres regions. El seu origen es troba en un primer acord, de 1983, de col·laboració entre Catalunya i el Languedoc-Rosselló en matèria d'infraestructures de transport i R+D+I, i sobretot en les conferències anual de presidents que se celebraren els anys 1989 i 1990. Així mateix cal destacar l'impuls i lideratge del president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, profundament implicat en les polítiques de cooperació territorial a Europa²⁶¹. L'activitat desenvolupada per aquesta entitat va ser quantitativament molt baixa, unit al fet que pràcticament fou inactiva des de 1994 i definitivament dissolta el 1998. Les raons de la seva inoperància i posterior dissolució són bàsicament una manca de funcionalitat real més enllà del discurs polític generat i la incapacitat (tècnica, política...) de traslladar a la pràctica molts dels objectius fixats; igualment cal afegir-hi conflictes polítics \ partidistes interns, concretament entre els governs del Languedoc-Roussillon i del Midi-Pyrénées que marcaren enormement el devenir d'aquesta euroregió. No obstant, la seva existència ha estat fonamental per a la creació d'entitats posteriors i, de la mateixa manera que la CTP i la COTRAO, també ha esdevingut una experiència legitimadora i referenciada (Aranda i Montolio, 2004; Harguindéguy, 2004; Morata, 1994 i 2005), inclús abans de la seva formalització (Becat, 1990). En aquest sentit, des de l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Rousillon-Midi-Pyrénées es crearen, el 1997, l'EURES Pyréméd-Piriméd (Fitxa 44) i hi sorgí en part la idea (no la iniciativa) de crear altres entitats: l'AEIE para el Acueducto Languedoc-Rosellón-Cataluña (Fitxa 3), constituïda el 1996, el Túnel del Perthus

²⁶¹ La vocació europea i regionalista de Jordi Pujol (1930-...) en matèria de cooperació territorial el porta a ser vicepresident i president de l'Assemblea de Regions d'Europa (ARE), entre els anys 1988 i 1992, i 1992 i 1996 respectivament. Així mateix fou president també de la Comunitat de Treball dels Pirineus el 2003 [Centre d'Estudis Jordi Pujol (2008): "Biografia política". <http://www.jordipujol.cat/ca/jp/politic>].

AEIE (Fitxa 88), de 2003, i l'Hospital Transfronterer de la Cerdanya i el Capcir (Fitxa 64), essent signat el protocol d'acord el 2003.

Amb posterioritat, fou constituïda l'Euroregió Pirineus Mediterrània (Fitxa 50), el 2004, de motivacions molt similars a la primera euroregió. A diferència d'aquella ha assumit la necessitat de la concreció d'objectius i l'experiència en matèria de cooperació territorial de les entitats precedents. Un dels objectius de l'EPM fou la creació, utilitzant l'Euroregió com a estructura de base, de xarxes de cambres de comerç, constituïda el 2005 (Xarxa de Cambres de Comerç de l'Euroregió Pirineus Mediterrània, Fitxa 89), de sindicats i de consells socials i econòmics, no constituïdes durant el període d'estudi²⁶². Així mateix, l'EPM ha incorporat els objectius que la Generalitat de Catalunya inicialment havia establert per a l'entitat EuroBioCluster Sud (Fitxa 47), creada el 2005, però inoperativa des del principi i dissolta tàcitament poc després.

A part d'aquestes dues euroregions, en l'àmbit de l'Arc mediterrani nord-occidental han estat creades altres entitats, formades tant en el sector públic com privat. Poden anomenar-se, en aquesta direcció, l'Institut Universitari Joan Lluís Vives (posteriorment reanomenat Xarxa Vives d'Universitats) (Fitxa 90) (de 1994), l'Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga (Fitxa 65) (2001), que aposta per la creació de l'Euroregió de l'Arc Mediterrani (Euram) o, de menor incidència, el Partenariat entre les cambres de comerç de Perpinyà i de Girona (Fitxa 77) (2003), que segueix amb la trajectòria cooperativa entre agents dels Pyrénées-Orientales i de les comarques de Girona, i l'Agrupación Legal Mediterránea AEIE (Fitxa 6) (2005).

En el cas franco-italià, la cooperació a nivell provincial/departamental i regional fou lleugerament posterior. El 1994 foren constituïdes dues entitats a la Riviera, l'Eures-T Eurazur (Fitxa 45) i l'Euro CIN (Fitxa 46) –posteriorment refundada com a Eurorégion des Alpes de la Mer–; així mateix, el 1997 es formalitzà la Conférence des Trois Provinces (Fitxa 36) i, el 1999, l'Association des hôtels de la Riviera franco-italienne (AHRFI) (Fitxa 23). Les quatre entitats reprenien en part els objectius marcats inicialment per l'Euregio Alpazur. Pel contrari, a la resta de la frontera alpina les iniciatives de cooperació a escala regional foren pràcticament inexistents, llevat d'alguns convenis més o menys efectius, com els signats entre la província de Torí amb els departaments de Savoie i d'Hautes-Alpes, i l'experiència del GIP Transalpes. Tanmateix, a iniciativa de la Conférence des Trois Provinces, l'any 2000 fou constituïda l'Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI) (Fitxa 18), l'àmbit territorial de la qual corresponia al conjunt de la frontera franco-italiana dels Alps. De fet, tant a nivell territorial com en els continguts, la CAFI entrà en competència directa amb la COTRAO, progressivament inoperant. Per últim, en la frontera marítima franco-italiana, l'any 2000 l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE) recomanà la constitució de dues "euroregions", formades per Còrsega i la Toscana (Fitxa R2) i Còrsega i Sardenya (Fitxa R3), en base a l'existència d'un potencial suficient (com el desenvolupament de diversos projectes cofinançats pels programes Interreg).

²⁶² Durant la redacció d'aquesta tesi s'ha creat la Xarxa sindical de l'Euroregió Pirineus Mediterrània, el 4 de febrer de 2009, i s'ha iniciat el procés de creació de la Xarxa de consells econòmics i socials de l'Euroregió Pirineus Mediterrània (el 25 de març de 2009 se'n signà la *Declaració conjunta*).

A part de les entitats restringides a l'entorn de les fronteres interestatals, en aquesta tercera etapa han estat formalitzades també diverses iniciatives d'escala macroregional, seguint la línia iniciada per Association de l'Arc Méditerranéen, la CITRAME o la C-6. En aquest sentit és necessari fer referència a algunes entitats participades per agents del sector públic: la Charte du Bassin Méditerranéen (Fitxa 25) (1992), l'Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC) (Fitxa 5) (1995) –nascuda d'un projecte Interreg– i, més important, l'Associació Arc Llatí (Fitxa 10) (2002). Aquesta darrera entitat està participada pel nivell provincial i departamental, amb la voluntat de cobrir el territori de l'Arc mediterrani. El fet remarcable és el nivell administratiu, que ha permès una àmplia participació d'agents dels estats italià i francès, en disposar sovint d'una major capacitat financera que no pas els nivells local i regional, i en ser més eficients, tal i com succeeix en l'àmbit fronterer franco-italià.

En aquest mateix àmbit territorial, menció a part cal fer a les entitats participades majoritàriament o exclusivament per agents del sector privat, creades tot al llarg de la tercera etapa, i amb una sort variable en cada cas: el GEIE Eurosud Capital (Fitxa 56) (1991), l'Associació Arc Mediterrani dels Auditors (Fitxa 11) (1992), l'Association Arc Sud Européen (Fitxa 17) (1995), Intermed (Agrupación de los Puertos del Mediterráneo) (Fitxa 67) (1998) i AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani (ARCMED) (Fitxa 2) (2005). Es tracta d'entitats de cooperació de continguts sectorials, especialment en matèria d'infraestructures de transport, serveis a les empreses o sectors econòmics. Cal afegir-hi, per les seves similituds, l'Assemblée des Régions Européennes Fruitières, Légumières et Horticoles (AREFLH), creada l'any 2000, i FERRMED (Fitxa 53), el 2004. En ambdós casos, malgrat tenir un àmbit d'actuació europeu, la major part dels agents participants estan localitzats a l'Arc mediterrani.

Per últim, la rellevància de l'escala local com àmbit d'actuació posa de manifest una necessària major concreció espacial i escalar de les accions i projectes de cooperació, a fi d'obtenir una major eficàcia, que des de les entitats d'escala regional no era possible aconseguir. Paral·lelament també es mostrarà necessari l'augment de l'eficiència, i d'aquí en part la raó per la qual ha anat sent incrementat el nombre d'entitats multinivell.

El creixement i consolidació d'aquestes entitats, des de finals de la dècada de 1990, es deu en bona mesura a les mancances i/o punts febles de les entitats d'un únic nivell, ja siguin local o regional. Les estructures multinivell sorgeixen per donar resposta a les necessitats locals, comptant amb els agents corresponents, i partint de les capacitats financera, tècnica i política que ofereixen els agents regionals. El principal avantatge que ofereix aquest tipus de col·laboració és la major eficiència que, potencialment, ofereix respecte a les entitats de nivell local o regional. De totes maneres, l'aparició històrica d'aquestes entitats es produeix de forma paral·lela a la teorització i recomanació política de les institucions europees i dels organismes multilaterals de cooperació territorial sobre la governança multinivell i la transescalaritat de les xarxes. En aquest context han estat creades el Comité pour la liaison européenne Transalpine (el 1995) (Fitxa 30), el GEIE Forespir (el 1999) (Fitxa 57), el Territoire transfrontalier Vallée de la Garonne (2000) (Fitxa 87), la Réseau Transfrontalier d'Agents de Développement Local (Aragón-Midi-Pyrénées) (2002) (Fitxa 85) o el Consorci de l'Hospital Transfronterer de la Cerdanya i el Capcir (2003) (Fitxa 64). Menció especial cal fer al projecte d'hospital transfronterer, en tant que constitueix un element simbòlic de la Cerdanya, de l'àmbit pirinenc i un cas exemplar en els estudis sobre

cooperació territorial i, específicament, en matèria sanitària (Denert, 2004; Schneider-Français i Salambo, 2007). Així mateix, en aquesta mateixa categoria cal incloure la xarxa creada, a partir de 1997, a iniciativa de la Mission Opérationnelle Transfrontalière (Fitxa 71), de la que ja se n'ha parlat anteriorment. La xarxa de la MOT inicialment incloïa únicament a col·lectivitats territorials franceses, de qualsevol nivell administratiu, si bé progressivament ha anat incorporant a col·lectivitats frontereres (amb contigüitat geogràfica) no franceses.

Una qüestió a part la constitueixen les entitats de cooperació formades per agents d'un mateix estat. En el cas francès ja se n'havien creat des de principis de la segona etapa, a les que ara cal afegir l'Association Eurosud Transport (Fitxa 21), creada el 1997, i que compta ocasionalment amb la col·laboració d'altres autoritats territorials del sud d'Europa. En els casos espanyol i italià aquesta possibilitat es materialitza en aquesta tercera etapa. En el cas espanyol, les comunitats autònomes són capacitades per establir convenis i acords de col·laboració. En aquesta direcció han estat creades dues entitats amb estructura en l'àmbit mediterrani, l'Arco Mediterráneo Español (AME) (Fitxa 7), el 1994, i l'Institut Ramon Llull (Fitxa 66), el 2000. La primera fou ideada en part com a contrapartida a les entitats liderades per Catalunya, si bé aquesta regió també hi participà de forma activa. En quant a la segona, cal matisar que amb posterioritat fou creada la Fundació Ramon Llull, per donar cabuda a altres territoris que no són comunitats autònomes, tals com les xarxes de municipis o les col·lectivitats territorials no espanyoles. Unit a aquestes dues, hi pot ser sumada la Mancomunitat de la Taula del Sénia (Fitxa 69), constituïda l'any 2005, esdevenint la primera entitat de nivell local formada per agents adscrits diferents comunitats autònomes. En el cas italià, per la seva banda, ha de fer-se referència a Regioni Centro Italia (Fitxa 83), una entitat constituïda el 1999 en base a les competències regionals en relacions exteriors, amb l'objectiu d'intercedir davant la Unió Europea.

D\ Quarta etapa (2006-...)

La quarta etapa segueix en grans línies la dinàmica de l'etapa anterior, amb la novetat introduïda per la nova política de Cooperació Territorial de la Unió Europea, que inclou el nou organisme de les AECT. Així mateix, durant els tres primers anys d'aquest nou període històric han estat creades fins a onze entitats, que s'afegeixen a algunes refundacions d'entitats anteriors.

En primer lloc, en quant a l'aplicació de les AECT, en l'àmbit de l'Arc mediterrani només n'ha estat constituïda una a finals de l'any 2008, l' AECT Pirineus Mediterrània (Fitxa 50), una reconversió jurídica de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània. A part d'aquesta, cal sumar la iniciativa per a la constitució de l'AECT Pirineus-Cerdanya (Fitxa 1), en procés durant la redacció d'aquest treball. Així mateix, diverses entitats han mostrat el seu interès en acollir-s'hi, algunes de les quals han anunciat l'inici del procés. En aquesta línia s'hi troben vuit entitats, des de 2007 i 2008, de les quals cinc són reconversions: l' AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani (des del 2007 amb el nom d'Associació ARCMED) (Fitxa 2), l'Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (des de 2004 amb el nom d'Euroregió de Illes de la Mediterrània) (Fitxa 5), la CAFI (des de 2006 amb el nom d'Euro-Territoire franco-italien) (Fitxa 18), l'Hospital Transfronterer de la Cerdanya i el Capcir (Fitxa 64) i el Parc européen Alpi Marittime-Mercantour (Fitxa 74).

Pel que fa a les entitats recentment creades, cal destacar que cinc de les onze es localitzen a les regions frontereres franco-italianes, adquirint un dinamisme en formalitzacions no assolit fins ara. La principal correspon a l'Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51), creada el 2007 i en procés de constitució com a AECT. La seva creació està motivada per la dissolució de la COTRAO, que passa a integrar-s'hi, així com per l'existència de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, a imatge de la qual és concebuda, perceptiblement ja en la seva denominació. Vinculada a aquesta entitat fou creada també el 2007 el PRES Université Euro-Méditerranéenne (Fitxa 79), i igualment en procés de regulació com a AECT. D'altra banda, en matèria de cooperació transfronterera s'inclouen les tres entitats restants: la Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italienne (Fitxa 70), de 2006, la Conférence des Hautes Vallées (Fitxa 35), de 2007, i la Fédération des Escartons (Fitxa 52), de 2008. La primera és deutora de les anteriors Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM) i Communauté de santé transfrontalière Menton-Vintimiglia, sense arribar a reemplaçar-les. Les dues restants tenen la particularitat de tenir per espai de cooperació l'antic territori dels Escartons, que reivindiquen com a antecedent cooperatiu. Així mateix la Conférence des Hautes Vallées ha estat la primera entitat de l'Arc mediterrani en acollir-se a la regulació francesa dels Districtes Europeus.

En la frontera franco-espanyola han estat constituïdes algunes entitats, en tots els casos de caràcter multinivell. Cal referir-se a l'Associació per al Desenvolupament de la Ribagorça Romànica (2008) (Fitxa 15), al Consortium européen pour l'exploitation du tunnel d'Aragnouet-Bielsa (2008) (Fitxa 41) i, sobretot, a l'Eurodistrict de l'Espai Català Transfronterer (Escat) (Fitxa 48), de 2007. Aquesta darrera entitat s'acollí inicialment a l'estatus de Districte Europeu, si bé recentment ha iniciat el procés de constitució com a AECT. En una escala superior han estat formalitzades dues entitats més, la Red Europea de Territorios Corcheros (RETECORK) (Fitxa 82), el 2007, en la mateix línia que entitats com l'AREFLH, i la Cimera de Ciutats per l'Alta Velocitat (Figura 26), el 2008.

Seguint amb la política anterior, l'ARFE proposa el 2007 la creació d'una "euroregió" que compregui les illes de Sicília i Malta (Fitxa R4), partint de l'experiència de cooperació existent entre ambdues illes en projectes finançats en el programa operacional *Interreg IIIC Itàlia-Malta*.

Per últim, la tercera novetat d'aquesta quarta etapa correspon la refundació i/o represa d'entitats de nivell local existents d'ençà la segona etapa que havien quedat en un estat letàrgic. Es tracta dels casos del Consorci Transfronterer Puigcerdà-Bourg-Madame, que renova l'acord de cooperació el 2005; de l'Associació Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç, a partir de 2007 a iniciativa de l'Ajuntament de Portbou; del GAC Vallespir-Salines-Bassegoda, a partir de 2006 amb una nova denominació (Territoire Transfrontalier Vallespir-Alta Garrotxa); o la iniciativa de l'AECT Pirineus-Cerdanya, hereva directa de l'Associació dels Municipis de la Cerdanya.

4.2.2- Els espais de cooperació territorial de les entitats

Una de les característiques metageogràfiques de les noves "imatges" d'Europa és l'estreta relació entre el territori i la seva visualització cartogràfica i metafòrica. En les línies que segueixen

s'analitzen els espais de la cooperació territorial a l'àrea d'estudi partint d'aquesta interrelació en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani: dels espais i iconografies particulars de cada una de les entitats es parteix a la recerca d'un macroespai de cooperació i metaterritori de l'Arc Mediterrani.

En primer lloc (4.2.2.1) és analitzada la distribució i densitat de la localització geogràfica de les entitats i de les seves seus, l'anàlisi de les quals permet identificar la conjugació d'espais diferenciats i solapats a diferents escales a l'interior de l'àmbit territorial d'estudi, com s'ha avançat en l'apartat anterior, així com ramificacions encavalcades envers a altres macroregions europees. Posteriorment (4.2.2.2) són avaluats i valorats els espais de la cooperació territorial, en funció dels factors que el justifiquen i, per tant, la seva construcció *a priori* o *a posteriori* respecte a l'inici de les iniciatives de cooperació. En el darrer subapartat (4.2.2.3), són analitzades les característiques metageogràfiques de l'Arc Mediterrani presents en les representacions toponímiques i iconogràfiques de les entitats, especialment en els logotips i les denominacions.

4.2.2.1- L'àmbit territorial dels espais de la cooperació territorial

Una primera aproximació als espais de la cooperació de les entitats l'ofereix i proporciona la quantificació de les seus de les entitats, de les regions representades en les entitats i, derivada d'aquesta darrera, la participació conjunta de les regions. A partir d'aquestes tres variables és possible determinar una imatge significativa sobre l'àrea on es localitzen els agents amb una major participació en la cooperació territorial, així com, i de més interès per aquest treball, sobre la configuració i construcció de l'Arc Mediterrani.

A partir de la primera variable, la localització de la seu social, fiscal o dels òrgans de govern (la presidència o el secretariat) de les entitats, es procedeix a la quantificació del total de seus presents en les ciutats identificades. En aquest cas les seus són utilitzades com un indicador del grau de lideratge de les ciutats i, per extensió, de les regions on es troben, en el desenvolupament actiu de la cooperació territorial. Han estat quantificades 96 seus, repartides en 57 ciutats, llistades en la següent taula (figura 4.19). Malgrat que el nombre total de seus és pràcticament coincident al d'entitats analitzades, no es corresponen. Es produeixen dues situacions: en alguns casos hi ha més d'una seu per entitat (en aquesta situació se n'hi troben vuit, de fins a quatre seus com a màxim), mentre que per a d'altres no es disposa d'una seu coneguda (quatre casos més).

Fig.4.19: Nombre de seus per regions i ciutats

Regió	Ciutat (<i>capital regional</i>)	Total	Total regional
Andorra	Andorra la Vella	1	2
	Ordino	1	
Aragón	Benasque	2	6
	Zaragoza	2	
	Bolataña	1	
	Jaca	1	

Balears	<i>Palma de Mallorca</i>	2	2
Catalunya	<i>Barcelona</i>	14	31
	Puigcerdà	2	
	Figueres	2	
	el Pont de Suert	1	
	la Jonquera	1	
	la Sénia	1	
	la Seu d'Urgell	1	
	Lladorre	1	
	Llívia	1	
	Olot	1	
	Palafrugell	1	
	Portbou	1	
	Ripoll	1	
	Santa Coloma de Farners	1	
	Sort	1	
	Vielha	1	
Comunitat Valenciana	<i>València</i>	3	4
	Castelló de la Plana	1	
Languedoc-Roussillon	Perpignan	3	8
	Céret	1	
	Costouges	1	
	<i>Montpellier</i>	1	
	Saillagouse	1	
	Villelongue-dels-Monts	1	
Liguria	Imperia	1	2
	Sanremo	1	
Lombardia	<i>Milano</i>	1	1
Midi-Pyrénées	<i>Toulouse</i>	3	6
	Blagnac	1	
	Foix	1	
	Portet sur Garonne	1	
Piemonte	Cuneo	1	4
	Oulx	1	
	Pragelato	1	
	<i>Torino</i>	1	
Provence-Alpes-Côte d'Azur	Nice	6	15
	<i>Marseille</i>	3	
	Menton	3	
	Aix-en-Provence	1	
	Avignon	1	
	Briançon	1	
Rhône-Alpes	Charbonnières-Les-Bains	4	8
	<i>Lyon</i>	2	
	Lanslebourg-Mont-Cenis	1	
	Modane	1	

Sardegna	La Maddalena	1	1
Total Arc Mediterrani			90
altres França	Bordeaux	1	2
	Paris	1	
altres Europa	Bruxelles	3	4
	Stuttgart	1	
Total general			96

Elaboració pròpia

La principal ciutat en quant a seus acollides, i amb diferència, és Barcelona (amb un total de 14). Per sobre de dues seus i seguida de lluny es troben Niça (6), Charbonnières-les-Bains (6), a la que s'hi ha sumat Lió, en tant que ambdues ciutats formen part de la Communauté Urbaine de Lyon (Grand Lyon), Tolosa (5), juntament amb Blanhac i Portèth de Garona, ambdues incloses en l'àrea urbana de la Grand Toulouse, Marselha (3), Menton (3), Perpinyà (3), València (3), Benasc (2), Figueres (2), Palma de Mallorca (2), Puigcerdà (2) i Saragossa (2). Amb una sola seu hi ha 39 ciutats més de l'àmbit d'estudi, a les que cal s'hi afegeixen 4 més fora d'aquest (Brussel·les, amb tres, i Bordeus, París i Stuttgart, amb una cada una). Per regions, el major nombre de seus es concentren a Catalunya (amb 31), seguida altra vegada de lluny per la Provença-Alps-Costa Blava, amb 15. Més enrere es situen el Llenguadoc-Rosselló (8), Roine-Alps (8), Aragó (6), el Migdia-Pirineus (6), el País Valencià (4) i Piemont (4) (veure figura 4.20).

Tant les ciutats com les regions mostren clarament la major participació dels agents situats a Catalunya, regió a la que pot agregar-se de forma significativa les regions franceses del Languedoc-Roussillon i Provence-Alpes-Côte d'Azur. Contant amb una menor presència apareixen la resta de regions de l'àrea central de l'Arc Mediterrani. En sentit contrari, resulta interessant observar les absències, que corresponen bàsicament a les regions italianes (llevat de la presència d'algunes regions del nord, especialment el Piemont) i les del litoral sud espanyol, que apareixen com un àmbit interessat dèbil o nul·lament.

Aquest primer indicador permet identificar també una segona característica a partir de dos perfils diferenciats en relació a les ciutats: d'una part, la seva proximitat a les fronteres interestatals (o interregionals en alguns casos) i, d'una altra, la capitalitat regional. Ambdós perfils són indicatius en bona mesura del tipus de cooperació territorial al que s'acullen les entitats que representen. En primer lloc, en funció de la proximitat de les seus a les fronteres poden distingir-se dues àrees associades a la cooperació transfronterera franco-espanyola (Benasque, Costouges, la Jonquera, Llívia o Portbou, entre d'altres) i franco-italiana (Briançon, Menton, Nice, Oulx o Pragelato). En segon lloc, el bloc format per les capitals regionals (Barcelona, Lyon\Charbonnières-les-Bains²⁶³, Marseille, Milano, Montpellier, Palma de Mallorca, Toulouse\Blagnac²⁶⁴, Torino, València i

²⁶³ La capital de la regió de Rhône-Alpes és la ciutat de Lyon, però la seu del Conseil Régional de Rhône-Alpes (l'administració regional) està ubicada a la ciutat de Charbonnières-les-Bains, situada a uns 10 quilòmetres de Lyon. Fruit d'això, aquesta segona ciutat acull un major nombre de seus en comparació a la primera.

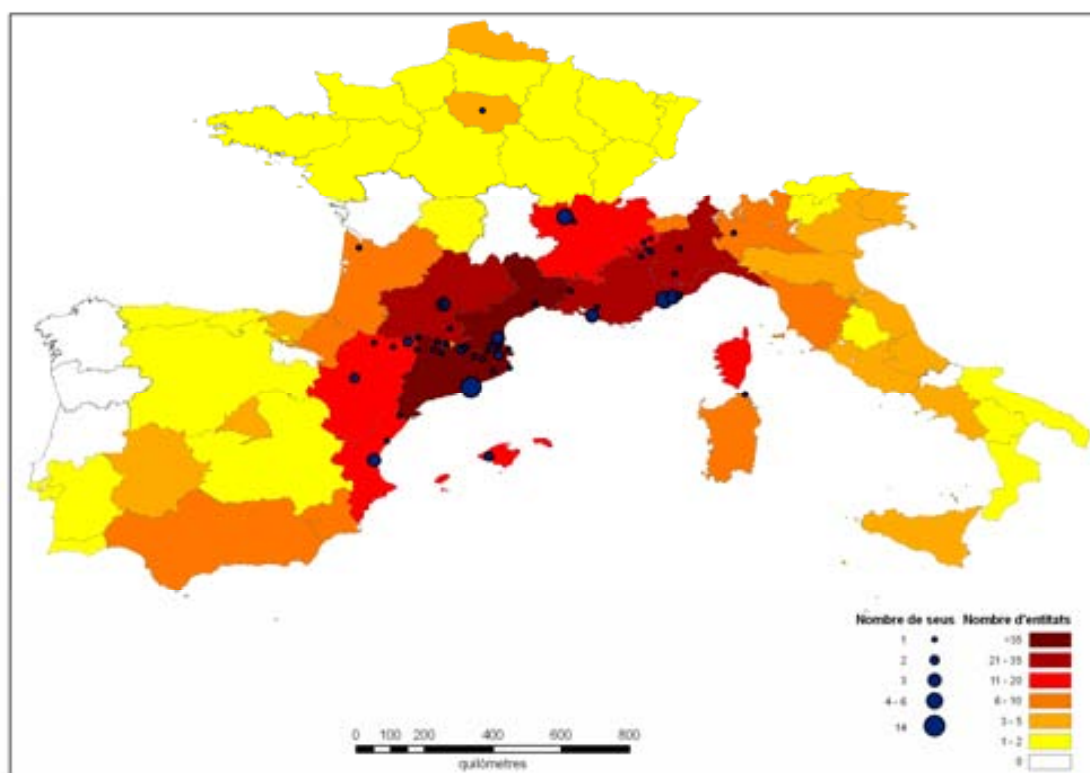
²⁶⁴ Si bé la capital de la regió de Midi-Pyrénées és la ciutat de Toulouse, la ciutat de Blagnac (situada a uns 8 quilòmetres de Toulouse) és seu d'alguns ens d'àmbit regional, essent el principal la Chambre régionale de commerce et d'industrie de Midi-Pyrénées.

Zaragoza) i algunes altres capitals provincials i departamentals (Avignon, Castelló, Foix o Perpignan), associades més aviat amb la cooperació interregional i transestatal.

D'altra banda, les seues situades fora de l'àmbit territorial d'estudi fan referència a dues situacions diferenciades. D'una banda, són representatives d'entitats que tenen un àmbit d'actuació superior a l'Arc Mediterrani i, sovint, amb una clara voluntat d'esdevenir entitats de cooperació de caràcter generalista (organismes multilaterals); De l'altra, i específicament en el cas de Brussel·les, indiquen l'estratègia d'algunes entitats en situar-se a prop de les institucions europees, com és el cas de l'Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51) o de la Regioni Centro Italia (Fitxa 83).

En relació a la segona variable a referir-se, l'aproximació es duu a terme a partir de l'àmbit territorial d'actuació de les entitats i de la freqüència de representació de les regions; o, expressat d'una altra manera, a partir de la densitat d'entitats presents a cada regió. L'àmbit territorial definit permet identificar aproximadament en quin grau els agents territorials –localitzats– estan implicats en la cooperació territorial i, en certa mesura, interessats en la construcció de l'Arc Mediterrani a través d'aquesta pràctica. La quantificació ha estat feta, sempre que ha estat possible, per regions (NUTS 2) o per estats (en els casos d'Andorra, Mònaco i Malta), independentment de l'escala d'actuació de l'entitat i/o del nivell dels agents que hi participen. En conjunt han estat comptades 496 unitats, d'un total de 94 regions, llistades en l'Annex 3, de les quals 364 corresponen a 24 de les regions de l'Arc Mediterrani (les restants formen part de la resta dels estats de la Mediterrània nord-occidental, d'Europa o de la Mediterrània).

Fig.4.20: Regions representades en les entitats de cooperació territorial (i les seves seues)

Elaboració pròpia

Per mitjà de la representació cartogràfica (figura 4.20) de la densitat d'entitats a nivell regional, s'arriba a la mateixa conclusió que a partir de les seus, en relació a les regions més involucrades en la cooperació territorial i possible incidència en la construcció de l'Arc Mediterrani. Com ha estat anotat anteriorment (apartat 1.3), la cartografia elaborada només cobreix les regions dels estats de l'Europa sud-occidental, si bé la participació en algunes entitats sobrepassa aquesta delimitació. En aquest sentit, la cartografia falla metodològicament i metageogràficament en no representar completament la transversalitat de les entitats de cooperació territorial.

A partir de l'anàlisi de la distribució i la densitat, s'evidencien dues dinàmiques principals. En primer lloc, s'observa la configuració de dues àrees a l'Arc Mediterrani en quant a intensitat participativa. D'una banda, s'identifica l'Arc Mediterrani "central", on es concentren les altes i mitjanes densitats de participació (per sobre de les 10 entitats per regió), essent les principals Catalunya (amb 56 entitats), el Llenguadoc-Rosselló (47), la Provença-Alps-Costa Blava (35), el Migjorn-Pireneus (32), el Piemont (24) i Ligúria (23), seguides d'Aragó (19), el Roine-Alps (18), el País Valencià (15), les Illes Balears (14) i Còrsega (12). En total concentren el 81% de les unitats de l'Arc Mediterrani. De l'altra, en la resta de regions que conformen l'Arc Mediterrani "ampli", s'hi troben les densitats baixes o molt baixes (per sota de les 10 entitats). Una de les raons explicatives de la menor densitat de les regions del Mezzogiorno, Malta i del sud ibèric és precisament la seva llunyania a les fronteres interestatals franco-espanyola i franco-italiana, en la mesura que la cooperació territorial a l'Arc Mediterrani té un fort caràcter transfronterer. També resulta cert un major desinterès, fruit de la seva no participació en entitats on han estat proposades a adherir-s'hi.

Menció a part cal dedicar a la participació d'Andorra (en 8 entitats) i, testimonialment, Mònaco (3) i Malta (1), així com l'absència de Gibraltar. En aquests casos, per la seva condició d'estats (llevat de Gibraltar) i com a resultat dels tractats interestatals acordats amb els nivells homòlegs (els estats espanyol, francès i italià), la seva participació és molt menor de la que podria esperar-se, especialment en els dos primers casos, en comparació a la participació de les regions contigües.

En segon lloc, a part d'aquestes dues àrees, també s'observa la participació de regions externes a l'àmbit territorial d'estudi. Aquest fet es deu, al marge de la delimitació fixada de l'àmbit d'estudi, bàsicament a dues raons. La primera i principal fa referència a la participació conjunta d'agents interns i externs en entitats de cooperació l'àmbit territorial de les quals se sobreposa parcialment a l'Arc Mediterrani, com són la Dorsal Continental, la Banana Blava, l'Arc Alpí, l'àmbit dels Pirineus o l'eix Adriàtic, així com també la Mediterrània. Aquesta dinàmica participativa mostra, d'una banda, la interconnexió i transversalitat de les diferents macroregions europees i dels propis metaterritoris "Europa" i "Mediterrània"; de l'altra, en relació a la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani i altres macroregions, la inconveniència conceptual i metodològica d'establir límits fixes, és a dir, de reproduir els esquemes de la *mGeo E* en mosaic-estatista. La segona raó, però no per això menys important, és la participació en alguna de les entitats d'agents ubicats en les capitals estatals (Madrid, París i Roma), especialment administracions centrals (com els ministeris) i empreses.

Com ja es pot intuir a partir de la localització de les seus, s'ha desenvolupat una configuració paral·lela en dues àrees a l'interior de l'Arc Mediterrani central. A diferència de la identificació

entre els arcs mediterranis central i ampli, en base a la intensitat participativa (la densitat), en aquest cas és observable en funció de la connectivitat o participació conjunta en les entitats de les regions de l'Arc mediterrani central. En la següent taula (figura 4.21) es mostra la participació conjunta d'aquestes regions amb les tres principals en quant a densitat; s'hi indica, a més, la principal connexió (superior al 50% de les entitats participades). Les diferents connexions permeten distingir clarament dues àrees més. Una primera és estructurada a l'entorn de Catalunya i el Languedoc-Rosselló, constituïda per aquestes dues regions juntament amb l'Aragó, el País Valencià, les Illes Balears, el Migjorn-Pirineus i Andorra; correspon a un arc mediterrani estret nord-occidental i pirinenc, en tant que hi conflueixen ambdues característiques, si bé no en totes les entitats agrupades hi són simultànies. La segona àrea, pel contrari, es basteix a l'entorn de la Provença-Alps-Costa Blava amb el Roine-Alps, Còrsega, Ligúria i el Piemont; en aquest cas correspon a l'arc mediterrani estret nord-oriental i alpí, en el mateix sentit que l'anterior. Serveixi també d'indicador del baix grau de participació conjunta entre ambdues àrees, el relativament escàs nombre d'entitats participades alhora per agents de Catalunya i Provença-Alps-Costa Blava (14²⁶⁵ de les 90 totals, un 15'5% de les entitats; o 14 de les 56 presents en la primera regió i de les 35 presents en la segona). Aquestes dades manifesten també un predomini dels espais de la cooperació transfronterera, en detriment de la incidència de les iniciatives de cooperació interregional i transestatal.

Fig.4.21: Participació conjunta en l'Arc mediterrani "central"*

	Total entitats	amb Catalunya	%	amb Languedoc-Roussillon	%	amb PACA	%
Andorra	8	8	100,0	6	75,0	1	12,5
Aragón	19	14	73,7	11	57,9	5	26,3
Catalunya	56	---	---	43	76,8	14	25,0
Comunitat Valenciana	15	15	100,0	13	86,7	8	53,3
Corse	12	5	41,7	8	66,7	10	83,3
Illes Balears	14	13	92,9	12	85,7	6	42,9
Languedoc-Roussillon	47	43	91,5	---	---	16	34,0
Liguria	23	8	34,8	8	34,8	23	100,0
Midi-Pyrénées	32	24	75,0	21	65,6	10	31,3
Monaco	3	0	0,0	0	0,0	3	100,0
Piemonte	24	7	29,2	6	25,0	19	79,2
Provence-Alpes-Côte d'Azur	35	14	40,0	16	45,7	---	---
Rhône-Alpes	18	9	50,0	7	38,9	12	66,7

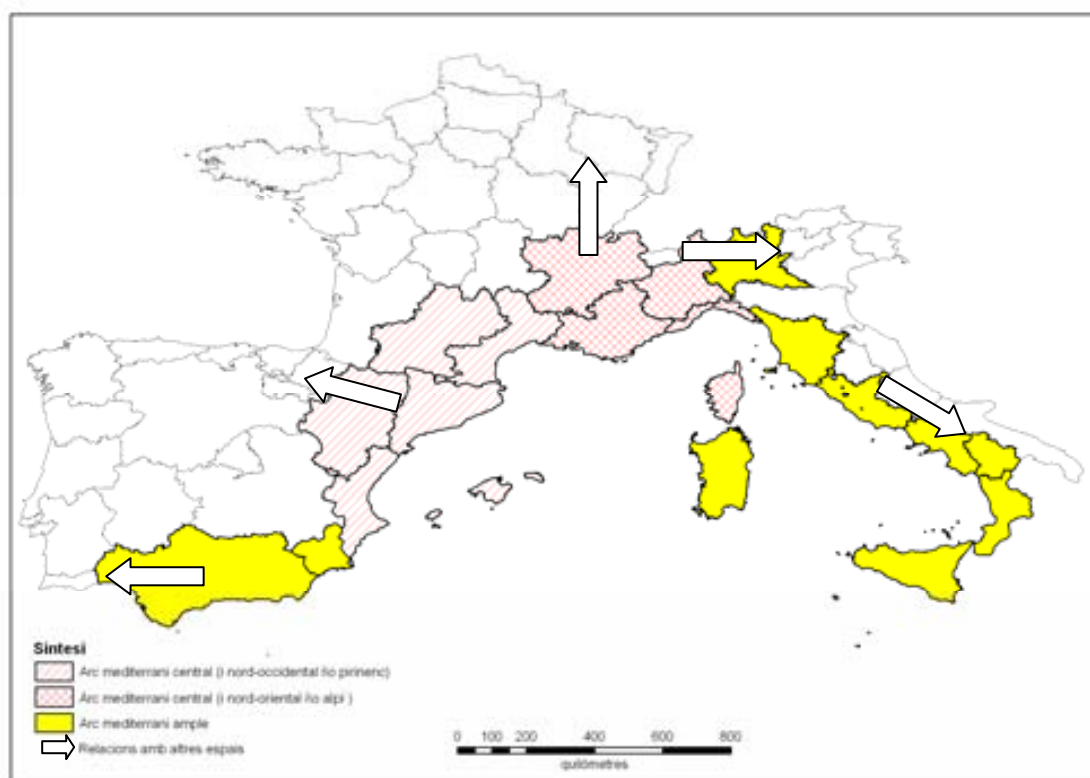
* Les regions amb més de 10 entitats, a les que s'ha afegit, per raons de contigüitat geogràfica, Andorra i Mònaco.

Elaboració pròpia

²⁶⁵ Les 14 entitats són les següents: Arc Llatí (Fitxa 10), Arco Mediterráneo de las Tecnologías (Fitxa 55), Arc Mediterrani dels Auditors (Fitxa 11), Arc Sud Européen (Fitxa 17), AREFLH (Fitxa 9), ASCAME (Fitxa 20), Association de l'Arc Méditerranéen (Fitxa 19), CITRAME (Fitxa 28), COPEF (Fitxa 24), Charte du Bassin Méditerranéen (Fitxa 25), FERRMED (Fitxa 53), Intermed (Fitxa 67), MOT (Fitxa 71) i Silvicultors de l'Arc Mediterrani (Fitxa 2).

Recopilant, per mitjà d'aquesta primera aproximació es copsa, en primer lloc, l'existència de dues àrees de diferent nivell d'intensitat de participació, l'Arc Mediterrani estret (o central) i l'ample. En segon lloc, i reflectint el pes de la cooperació transfronterera (en detriment de la interregional i la transestatal), dues més en funció de la connectivitat, l'arc mediterrani nord-occidental i/o pirinenc i el nord-oriental i/o alpi. A aquests espais cal afegir, en darrer terme, les connexions exteriors amb d'altres macroregions europees. Una síntesi de les dinàmiques territorials indicades és representada en el següent mapa (figura 4.22).

Fig.4.22: Espais interns i connexions de l'Arc Mediterrani

Elaboració pròpia

El pes d'aquestes quatre àrees, com ja es pot deduir, és desigual. Per valorar-ho ha estat comptabilitzada la quantitat d'entitats de cooperació en funció de l'adscripció, a aquelles àrees, de les regions representades en les entitats. La major part de les entitats s'inscriu en un dels dos espais de cooperació subcentrals (el 76,7% del total de les entitats), bé en la pirinenca/nord-occidental bé en l'alpina/nord-oriental. Fruit de la major densitat en el primer d'aquests espais, dues tercers parts de les entitats associades s'hi assignen. Les entitats corresponen a la totalitat d'iniciatives de cooperació transfronterera i una part de la interregional i transestatal. Pel contrari, només una petita proporció de les entitats (el 23,3%) –les restants iniciatives de cooperació interregional i transestatal– s'associa amb l'Arc Mediterrani pròpiament dit, principalment amb el seu àmbit ample (el 65% d'aquestes), en detriment de l'espai central, per la manca de connectivitat entre els espais de cooperació nord-occidental i nord-oriental. D'altra banda, aquestes dinàmiques es mantenen inclús tenint en compte les regions possibles i proposades a participar en les entitats. Únicament en dos casos els espais de cooperació modifiquen el seu àmbit (del nord-occidental a

l'Arc mediterrani central). Les entitats agrupades en els àmbits dels arcs mediterranis central i ample són les que potencialment incideixen més en el procés de construcció de l'Arc Mediterrani i, alhora, en sentit invers, beuen de la construcció d'aquesta macroregió. Tanmateix, les iniciatives en aquesta direcció són poques.

Les declaracions elaborades per les pròpies entitats mostra un clar domini del referent pirinenc i alpí, en menyscapte de les referències geogràfiques a la Mediterrània o, de forma més concreta, a l'Arc Mediterrani. De fet, en les entitats formades per agents d'Aragó i el Migdia-Pirineus o Roine-Alps i Piemont, per posar dos exemples extrems, no apareix, per raons òbvies de distància i contigüitat geogràfica, cap referència a un espai mediterrani i sí, en canvi, a un espai pirinenc, alpí o trans- pirinenc\alpí. No obstant tampoc són estranys els casos en els que hi apareix alguna referència. Pel contrari, en les entitats formades per agents de Catalunya i el Llenguadoc-Rosselló o Provença-Alps-Costa Blava i la Ligúria, per citar els exemples en un altre extrem, és més freqüent la referència a un context mediterrani.

Per últim, l'anàlisi de les relacions de les entitats indiquen la interconnexió amb d'altres macroregions europees. Sense anar més lluny, els propis àmbits pirinenc i alpí constitueixen per si mateixos dues macroregions diferenciades, reconegut particularment en el segon àmbit (l'Arc Alpí). En aquest sentit, ambdós espais són transversals a l'Arc Mediterrani i s'hi sobreposen parcialment. En el cas de l'espai pirinenc, cal tenir en compte l'existència d'altres entitats de cooperació territorial que, en no complir les condicions per a ser adscrites a l'Arc Mediterrani, no han estat analitzades. Es tracta de les participades únicament per Aquitània, el País Basc i la Navarra²⁶⁶, regions que estan mitjanament representades en les entitats seleccionades. L'àmbit alpí, a diferència de l'anterior, té una extensió molt més àmplia no solapada amb l'Arc Mediterrani, corresponent de forma aproximada a la resta de regions alpines d'Itàlia (la Vall d'Aosta, Trentino-Südtirol...) i França (el Franc Comtat), a més d'unitats territorials de Suïssa, Alemanya, Àustria, Liechtenstein i Eslovènia. En aquest cas, per tant, el nombre d'entitats i agents no seleccionats és molt superior, alhora que han quedat excloses algunes de les entitats més significatives o representatives de la cooperació territorial en aquest àmbit²⁶⁷.

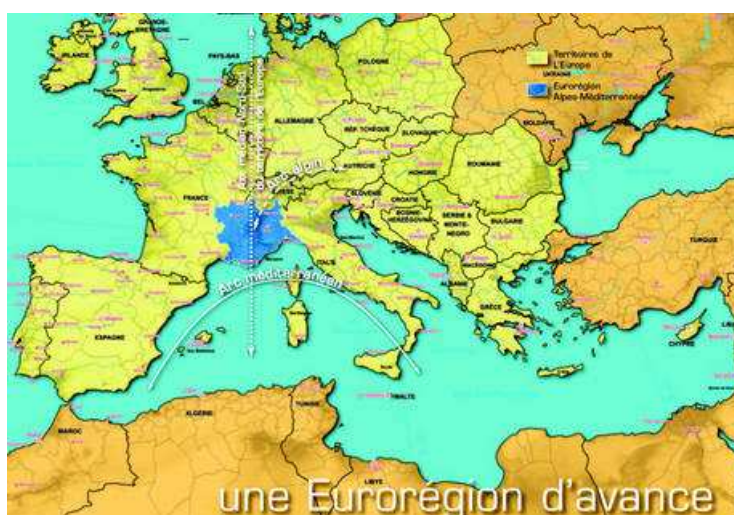
D'altra banda, pel que fa a les entitats associades als espais de l'Arc mediterrani (central i ample), cal subratllar les ramificacions envers el sud ibèric, d'una banda, i la Banana blava, de l'altra. Per contra resten feblement connectats l'arc adriàtic i la Dorsal Continental. En primer lloc, s'observa l'existència d'una àrea liderada per Andalusia i que agrupa Múrcia, Extremadura, les regions del sud de Portugal (Algarve i Alentejo) i, de forma incipient, Gibraltar i el nord del Marroc; en

²⁶⁶ Entre aquestes entitats es poden anomenar el Consorcio Bidasoa-Txingudi, Plateforme Logistique Aquitaine-Euskadi (PLAE) GEIE, Eurociudad Vasca Baiona-San Sebastián, Iuris muga, entre d'altres. Sobre la cooperació territorial en els Pirineus de forma general o concreta en les regions d'Aquitaine, Navarra i Euskadi es poden consultar: Arbaiza (2006), Harguindéguy (2004 i 2007b) o Letamendía (2008).

²⁶⁷ Entre aquestes entitats es poden destacar Alpen-Adria (Comunità di Lavoro Alpe-Adria), Arge Alp (Comunità di lavoro Regioni Alpine), Comité Régional Franco-Genevois (CRFG), Conseil du Léman, Espace Mont-Blanc, Eurodistrict Trinationnal de Bâle, Europaregion Tirol-Südtirol-Trentino, Euregio Raetia Nova o Réseau des lacs alpins (ALPLAKES), entre d'altres. Sobre la cooperació territorial en l'Arc Alpí es poden consultar: Jouve (1995), Price (2000 i 2001), Schleicher-Tappeser (2006) o Vanier (2006).

aquest àmbit a més de les entitats recollides en aquesta tesi existeixen d'altres iniciatives²⁶⁸. Malgrat la proximitat geogràfica entre les dues riberes mediterrànies, a banda i banda de l'estret de Gibraltar, la cooperació territorial establerta entre les regions mediterrànies franceses, particularment la Provença-Alps-Costa Blava, i les regions del nord del Marroc, d'Algèria i de Tunísia són a nivell quantitatiu i qualitatiu molt més intenses, tal i com mostren diferents estudis (Reynaud i Sid Ahmed, 1991; Bakhos, 2008). Aquesta observació concorda amb els espais de cooperació de les entitats de l'Arc Mediterrani participades per agents del Magreb (Charte du Bassin Méditerranéen i GEIE Eurosud Capital): ambdues estan liderades per la PACA i no hi participen regions del sud ibèric. La superposició amb la Banana blava coincideix amb una part de les entitats adscrites també en l'àmbit alpí. La connexió es produeix per mitjà de la cooperació territorial establerta per agents del Roine-Alps, així com també des d'entitats sense contigüïtat geogràfica participades per Catalunya –i, de fet, també el Roine-Alps– (els Quatre Motors d'Europa o l'EuroBioClusterSud). Per últim, resulta també interessant de destacar la connexió amb la Dorsal Continental que, si bé resulta molt feble, en part degut a la poca quantitat d'entitats de cooperació en aquest àmbit²⁶⁹, es visualitza mitjançant la cooperació entre Aragó i Migdia-Pirineus.

Fig.4.23: Intersecció de macroregions a l'Eurorégion Alpes-Méditerranée

Font: Eurorégion Alpes-Méditerranée

Aquestes diverses connexitats, més enllà de ser observables a partir de l'anàlisi duta a terme, són sovint expressades en les declaracions i/o representacions cartogràfiques de les entitats,

²⁶⁸ Entre les entitats no recollides referides a l'àmbit sud de la península Ibèrica poden destacar-se la Comunidad de Trabajo Extremadura-Alentejo i la Comunidad de Trabajo Andalucía-Algarve. Recentment (setembre de 2008) la Junta d'Andalusia ha anunciat la intenció d'intensificar la cooperació territorial mitjançant la creació d'una nova entitat en la que participarien Gibraltar, Ceuta i la regió de Tangier-Tétouan (al nord del Marroc). Sobre la cooperació territorial al sud ibèric i/o a l'estret de Gibraltar es poden consultar: Herrero (coord.) (2002), Valle (2006), Valle i González (coord.) (2004) o Fernández (dir.) (2008).

²⁶⁹ Entre les entitats no recollides referides a l'àmbit de la Dorsal Continental ha d'anomenar-se la Conférence des Régions de la Diagonale Continentale Européenne (CORDIALE), possiblement la única que explícitament té com a àmbit territorial d'actuació aquesta macroregió.

especialment les de cooperació interregional i transestatal. En aquest sentit prenen una funció de ròtula o de frontissa entre les diferents macroregions. L'adscripció en més d'una macroregió adquireix un valor afegit derivat d'una suposada posició d'avantatge, valoració elaborada des de la perspectiva de la *mGeo E* en xarxa i transversal. En aquest context, per exemple, s'han formulat discursos i imatges cartogràfiques com els de l'Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51), que s'autositua en una posició d'avançada donat que es troba a la intersecció de l'Arc mediterrani, l'Arc alpi i l'Arc renà (la Banana Blava) (figura 4.23), o de la Conférence des Trois Provinces (Fitxa 36), que explicita que forma part de l'Arc alpi i del l'Arc llatí, com es llegeix en la cita a l'inici d'aquest capítol.

4.2.2.2- La construcció a priori o a posteriori dels espais de la cooperació territorial

Partint del que s'ha discutit en l'apartat 3.1.3 sobre els espais de la cooperació territorial, a continuació es procedeix a mostrar els factors justificatius dels àmbits territorials d'actuació de les entitats. Els diferents factors han estat agrupats en dos blocs en funció a la seva relació amb l'acció cooperant: anteriors o independents de la cooperació territorial i, per tant, l'espai de cooperació existeix prèviament a la cooperació, o dependents de la cooperació i, per tant, existeix amb posterioritat.

Entre els primers factors destaquen sobretot els raonaments centrats en els elements comuns o compartits, sobretot de caire cultural i històric, d'una banda, i econòmics i funcionals, de l'altra. En el primer cas apareixen sovint referències als vincles lingüístics (i, en menor mesura, ètnics i religiosos), concretament en relació a les llengües catalana i occitana (per separat o conjuntament en tant que continuum lingüístic), parlades actual o històricament a banda i banda de la frontera franco-espanyola, o, en general, a les llengües romàniques, comunes a la totalitat del territori de l'Arc Mediterrani (o, en aquest cas, l'Arc llatí). Menció especial cal fer a la identitat catalana, que no només ha estat en ocasions una de les motivacions principals per a la cooperació, sinó que també li ha estat atorgada una centralitat –independentment de dipositar-la– en la lectura que se n'ha fet, tant interna com externa a l'espai cultural català. En aquest sentit ho analitza Hkli (2001)²⁷⁰ o és reflectit en els *Anuari dels Països Catalans* i en publicacions periòdiques com l'*Avui*, *El Temps* o *El Triangle*²⁷¹. Pel contrari aquesta situació pràcticament no es dona en les entitats franco-italianes i franco-monegasques, malgrat la presència tradicional de comunitats lingüístiques occitanes, arpitanes (franco-provençals) i lígurs a banda i banda de les fronteres. Malgrat això cal destacar les mencions que, per escasses que siguin, fan la Conférence des Hautes Vallées i el Parc européen Alpi Maritime-Mercantour a la cultura i llengua occitanes, o

²⁷⁰ La relació entre identitat nacional, ètnica, cultural o lingüística i cooperació territorial a Europa és analitzada per Sanguin i Goetschy (1995) o Markusse (2004). Altres autors analitzen casos concrets: entre regions italianes i Ístria (Eslovènia i Croàcia), donada la presència de comunitats italianes en aquesta darrera regió (Skrabec, 2007); o italianes i austríaques (Südtirol i Tirol) (Perkman, 2007); entre regions de Romania i d'Hongria o d'Ucraïna, donada l'existència de població hongaresa a Romania i romanesa a Ucraïna (Medve-Bálint, 2008b); o entre el País Basc, Navarra i Aquitània, en el cas de la construcció nacional basca (Letamendia, 2008); o entre Galícia i Portugal del nord (Trillo, 2008).

²⁷¹ En aquest sentit poden en són exemple els articles següents: Qui té por dels Països Catalans? (El Temps, 2007, núm.1214, pp.18-31), "La Catalunya del Nord política" (Anuari dels Països Catalans 1994, 1995) o "Una frontera que no separi" (Anuari dels Països Catalans 1995, 1996).

l'Eurorégion Alpes-Méditerranée a les llengües tradicionals (occità, franco-provençal i walser; ometent, en canvi, el piemontès i lligur). D'altra banda, és freqüent trobar, juntament al factor cultural, arguments històrics. En aquest sentit es recorre als antecedents polítics i de cooperació, com la Corona d'Aragó, els tractats de passeries o els Escartons. Prosseguint amb aquesta lògica, és present en les entitats més recents cronològicament l'ús discursiu de l'existència d'anteriors iniciatives de cooperació territorial, ja desaparegudes o encara actives.

En quant als raonaments de caire econòmic i funcional, sobretot es fa referència a l'existència d'uns sectors i/o unes activitats econòmiques comunes, especialment els intercanvis comercials, el turisme i, concretament en les àrees de muntanya, el sector primari. En canvi, un menor pes discursiu tenen les activitats econòmiques complementàries, les referències a les quals són pràcticament nul·les. Directament vinculades a aquests arguments apareixen les infraestructures de transport (existents, projectades o proposades) i, en menor presència, les infraestructures de suport a les activitats de R+D+I. Per últim, en aquest mateix paquet s'hi sumen altres elements que conformen l'espai de cooperació com una àrea funcional, com les continuïtats urbanes i els fluxos laborals.

Així mateix, i continuant amb els factors independents a les iniciatives de cooperació, apareixen també arguments procedents de la geografia física (paisatge, clima, geomorfologia...) i la situació perifèrica a l'interior dels estats i/o la llunyania dels centres de poder polític i econòmic. D'altra banda, un darrer grup el formen els arguments centrats en les necessitats comunes, derivades tant d'aquella situació perifèrica i llunyania com, principalment, de l'existència de la frontera i dels seus efectes.

Menor diversitat presenten els factors dependents de la cooperació territorial. En tots els casos es tracta de les plusvàlues associades a la cooperació, llistades anteriorment (apartat 3.1.3), i relatades des del paradigma causal. S'assumeix i es dona per fet que les iniciatives de cooperació comporten automàticament certes millores de tipus polític-administratiu, econòmic, social o cultural. Concretament, en les declaracions analitzades es relaciona la cooperació amb la construcció i cohesió europea (i en menor mesura euromediterrània), l'augment de la competitivitat (territorial, econòmica...) i de les capacitats endògenes, la promoció de l'Europa del sud i/o de l'Arc mediterrani, el desenvolupament de projectes territorials, i la superació dels plantejaments estatals i els desequilibris regionals (bé a escala europea bé macroregional). Tanmateix no són poques les ocasions en les que simplement es fa referència a la cooperació com a mecanisme per obtenir avantatges o, pel contrari, superar desavantatges, sense entrar a detallar-los; únicament són afrontats a l'existència d'una frontera estatal, als estats, al centre d'Europa o a Europa en general.

L'assignació d'aquests factors a un bloc o un altre pot resultar ambigua. De fet, les evidències empíriques mostren que sovint l'element determinant no és el factor *per se*, sinó el sistema sèmic emprat per a expressar-lo; és a dir, la funció que li és atorgat per cada entitat en el discurs justificatiu (de la iniciativa de cooperació, de l'espai i/o dels objectius). En tot cas, partint d'aquests dos blocs, els espais de cooperació resulten ser construïts *a priori* o *a posteriori* respecte a les iniciatives de cooperació. No obstant, l'anàlisi mostra que, en major o menor mesura, bona part de les entitats presenten elements discursius d'ambdues posicions conceptuals. En els casos que ha estat possible s'ha optat per assignar-la a la posició dominant. En base a aquestes

categories, en el conjunt de les entitats de l'Arc mediterrani s'observa un predomini de les construccions *a priori* dels espais de cooperació, amb un 53%. Les construccions *a posteriori* representen el 36,% i fruit d'una combinació equitativa d'ambdues el 10,1% restant.

Aquests resultats presenten diferències significatives en funció dels macroespais identificats prèviament, no mancades de certa lògica. En els àmbits alpí i pirinenc, associats amb la cooperació transfronterera i, per tant, construïts en base a la proximitat, la proporció d'espais *a priori* és major, i en una proporció pràcticament idèntica en ambdós àmbits, un 63,2% i un 62,2% respectivament. Pel contrari, en l'àmbit de l'Arc mediterrani ample, de cooperació interregional i transestat, la proporció s'inverteix i són lleugerament dominants els espais construïts *a posteriori*, amb un 53,8%. En una situació intermèdia se situa l'Arc mediterrani central, on els espais *a priori* i *a posteriori* presenten unes xifres idèntiques, amb el 50% cada u.

Així mateix, s'observa diferents significacions en funció de l'escala de l'àmbit territorial de les entitats. En aquest cas, les entitats de microescala, també associades a la cooperació transfronterera, presenten un clar domini dels espais construïts *a priori*, amb un 68,3%. En una situació completament contrària, l'escala macro, més pròpia de la cooperació interregional i transestat, s'associa amb la construcció d'espais *a posteriori* en un 53,7% dels casos.

A partir d'aquestes dades resulta clara l'associació de la cooperació transfronterera amb els elements i necessitats comunes i la construcció *a priori* dels seus espais, com ja apuntava Perkmann (2003), d'una banda, i entre la cooperació interregional i transestat, i les plusvàlues i la construcció *a posteriori* dels espais. Més enllà d'aquesta observació, és interessant de notar que la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani pròpiament dit es duu a terme principalment en base a les plusvàlues suposades a la cooperació territorial, amb la finalitat de superar les restriccions i limitacions derivades de l'aplicació de la *mGeo E* en mosaic-estatista i del model centre-perifèria en els ordres regional, estatal, macroregional i europeu. Pel contrari la construcció dels àmbits pirinenc i alpí, similar degut a la seva comuna doble consideració en tant que espais fronterers interestatals i muntanyosos, es produeix principalment en base a l'existència d'elements compartits de diferent índole, especialment culturals, històrics i econòmics, conclusió a la que també arriben altres autors (Harguindéguy, 2004 i 2007b).

Per últim, un element comú en el procés de construcció metageogràfica d'ambdós tipus d'espais, si bé dominant en les construccions apriorístiques, és l'assignació discursiva d'una única i unificada xifra de població total (normalment sense indicar-ne l'any) i de superfície. La dotació i comunicació d'aquestes dades, situades al principi de les presentacions que les pròpies entitats elaboren, no és gens banal: es tracta de l'emulació de les dades geogràfiques bàsiques dels estats. En aquest sentit, per exemple, la Comunitat de Treball dels Pirineus té una població de "17 milions d'habitants", la Conférence des Hautes Vallées (CHaV) té "un total de 277.995 habitants", l'Eurodistrict de l'Espai Català Transfronterer "abraça una àrea de més d'un milió d'habitants [...] i una extensió d'uns 10.000 km²" o l'Eurorégion Alpes-Méditerranée té una "superfície de prop de 109 mil Km²" i una "població de prop de 16 milions". Sovint també es fa constar el nombre de territoris que componen els espais de cooperació; en aquell mateix ordre: "8 territoris", "175 comunes", "450 municipis" i "5 components".

En un mateix sentit, algunes entitats s'han proveït d'atles propis, com en el cas de l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées, la Comunitat de Treball dels Pirineus o el GIP Transalpes, entre d'altres. Al respecte de l'*Atles de l'Euroregió \ Atlas de l'Eurorégion* (1995), elaborat pel GIP RECLUS, Roca (2000, p.210) observa l'essència eminentment pròpia de la *mGeo E* en mosaic-estatista de la dotació d'un atlas per part de l'Euroregió: “la nova euroregió disposa, com qualsevol estat-nació –passat, present o en projecte–, d'un atlas”. En tot cas, com continua exposant, és un treball ple de simbolismes en el marc de la *mGeo E* en xarxa i transversal: “un atlas d'una realitat amb lligams interns i polítics des de l'edat mitjana, que travessa dos estats, el francès i l'espanyol, que havien estat models –amb diferents resultats– de centralisme jeràrquic”.

4.2.2.3- Les representacions toponímiques i iconogràfiques dels espais de cooperació territorial

La construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i/o dels altres espais identificats també es produeix i reflecteix a nivell lingüístic, en l'ús de la toponímia, i iconogràfic, en l'ús de certs elements gràfics (inclosos els cartogràfics). Ambdós aspectes no sempre apareixen simultàniament en les entitats, però en els casos que s'hi recorre, són mútuament legítims.

La dotació toponímica de les entitats de cooperació territorial, tant a l'Arc mediterrani com al conjunt europeu (CoE, 2006a), reproduïx les mateixes característiques i mecanismes metageogràfics que en la dotació taxonòmica dels organismes de cooperació (tractat en l'apartat 3.1.2) i toponímica de les macroregions europees (en el subapartat 4.1.1.2). En quant a l'estructura morfosintàctica, en tots els casos les denominacions corresponen a locucions, en les que poden distingir-s'hi clarament dues parts diferenciades, si bé fixades. La primera actua de taxó, i sol referir-se a l'organisme de cooperació al que s'adscriuen les entitats (independentment de la personalitat jurídica de l'entitat i/o de l'organisme). Malgrat que normalment se situa en primer lloc, en algunes ocasions és situada en el darrer. La segona part, el descriptor, correspon al complement del nom o l'adjectiu toponímic, el qual, alhora, pot estar format per més d'una part (un topònim, més el corresponent complement o adjectiu).

El contingut dels taxons ja s'ha exposat amb anterioritat. Pel que fa al contingut toponímic del descriptor de les locucions, aquest denota generalment un caràcter geogràfic físic, com són les serralades muntanyoses, illes o mars. Aquest caràcter en ocasions tant pot fer referència a la localització geogràfica de l'entitat i com a una frontera, en tant que aquests elements geogràfics (especialment les carenes i els cursos fluvials) han estat utilitzats per a l'establiment de límits; per descomptat, ambdues possibilitats no són mútuament excloents. D'altra banda, la referència a la frontera és present inclús en els taxons (dels mecanismes operacionals), específicament en aquelles que inclouen el terme “regió”, en tant que etimològicament prové del llatí *rege*, amb el significat de dibuixar una línia o un límit²⁷². Continuant amb les referències geogràfiques, cal incloure-hi també el terme i concepte Europa (i derivats, com el prefix euro-), tan en un sentit de localització geogràfica física i política com de legitimació de la iniciatives i/o espais de cooperació territorial. En una direcció de localització polític-administrativa, són usades també referències als estats, les

²⁷² Amb aquest sentit és possible que s'utilitzi explícitament en les denominacions d'algunes entitats, en el conjunt d'Europa, tant de llengua romànica com no, formades amb termes llatins, com són les Regio Basiliensis, Regio Egreensis, Regio Nova Raetia, Regio TriRhena, Euroregion Glacensis o Euroregion Neogradiensis,

regions i les ciutats. Per últim també cal destacar l'ús de denominacions geogràfiques històriques, així com referències matemàtiques, biològiques i mecàniques, pròpies de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món, tot i ser recursos utilitzats en menor mesura.

De les 117 referències toponímiques –cal tenir en compte que algunes denominacions n'incorporen dues i, fins i tot, tres–, la major part indiquen localitzacions geogràfiques físiques (el 46,2%). D'aquestes, la majoria, alhora, es refereixen a la Mediterrània (directament o bé per mitjà del terme Arc mediterrani, o abreviacions com Med), als Pirineus (o a topònims concrets i abreviacions com Pir) i als Alps (o a topònims concrets), d'acord als macroespais abans identificats. En aquest sentit, queda palès en denominacions com Agrupación Legal Mediterránea AEIE, Charte du Bassin Méditerranéen, Agrupación de los Puertos del Mediterráneo...; Comunitat de Treball dels Pirineus, Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone, AECT Pirineus-Cerdanya...; Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes, Comité pour la liaison européenne Transalpine, Communauté de Travail des Alpes Occidentales... En aquest mateix grup, apareixen algunes referències a rius (com al Roine i al Rin, en la denominació FERRMED²⁷³, o la Garona) i a illes. En segon i tercer llocs, se situen els continguts referits a les localitzacions estatals, regionals i municipals (el 31,6%) i a Europa (el 10,3%), que en aquest darrer cas s'hi haurien d'afegir els taxons que incorporen el prefix euro- (fins a 11 entitats, entre eures, euroregió, euregio, eurodistricte i euroterritori). El restant 21,9% el constitueixen diverses referències, especialment, a una localització meridional (el Sud), i en menor mesura culturals (llatí i personatges), històriques (Escartons), mecàniques (com en la denominació dels Quatre Motors per a Europa) i matemàtiques (xifres numèriques, com altre cop a Quatre Motors per a Europa i a la Xarxa C-6).

Menció a part cal fer al terme “Arc mediterrani”, que és usat en cinc ocasions (AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani, Associació Arc Mediterrani dels Auditors, Association de l'Arc Méditerranéen, Euroregió de l'Arc Mediterrani, i AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies), i als termes “Arc llatí” i “Arc sud”, utilitzat en una ocasió cada u (Associació Arc Llatí i Association Arc Sud Européen). Malgrat la seva escassa presència, aquestes set entitats formen part d'aquelles que, amb el seu àmbit territorial, incideixen més en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani. En aquest sentit, i reprenent l'exemple de les 14 entitats participades ensems per Catalunya i la Provença-Alps-Costa-Blava, sis s'hi inclouen. A més d'aquestes referències als arcs mediterrani, llatí i sud, en aquestes 14 entitats s'hi compten també nou al·lusions a la Mediterrània.

L'anàlisi dels logotips de les entitats i de les capçaleres de les seves pàgines web, dels quals no se'n disposa de tots, permet diferenciar clarament les entitats amb els macroespais de cooperació identificats. El cas de l'arc mediterrani (central i ample) reflecteix l'ús predominant de dos elements metageogràfics: la representació cartogràfica de l'Arc Mediterrani (o de l'espai de cooperació de l'entitat en qüestió) i la figura geomètrica de l'arc. Ambdós elements mostren el pes que tenen, d'una banda, la imatge i la visió i, de l'altra, la ciència, en aquest cas la cartografia i la geometria, en la construcció metageogràfica bastida en la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món.

²⁷³ FERRMED és l'acrònim de “Ferrocaril Rih-Roine-Mediterrani”.

La imatge cartogràfica sol representar l'Arc Mediterrani, d'una extensió més o menys àmplia, definit a partir de la línia de costa. Aquest és el cas de l'Association de l'Arc Méditerranéen, la COPEF o l'EURES Pyréméd-Pirimed. És interessant de notar que, només en alguns casos, se sol afegir profunditat a la línia de costa cap a l'interior, mitjançant de la divisió regional, com pot veure's en el logotip de l'Arc Llatí. A més d'aquestes imatges, i en funció de l'àmbit territorial en el que l'entitat actua o pretén actuar, també apareixen cartogrames de la conca mediterrània, com en el cas de les entitats IMEDOC i la seva successora Euroregió de les illes de la Mediterrània o de l'ASCAME, o bé d'Europa, com en l'AREFLH o en FERRMED. Al respecte d'aquesta darrera, i de forma transversal al conjunt de representacions cartogràfiques, s'hi afegeix en alguns casos les dotze estrelles i/o el fons blau representatiu de l'Europa unida, ja sigui com a metàfora de l'àmbit territorial i/o polític d'actuació i referència, o com a símbol de la cooperació territorial entesa com a mecanisme d'integració i cohesió europees.

La segona opció, la representació d'un arc geomètric, presenta algunes variacions internes, com el color o el traç. En quant al color s'observa un predomini del blau, probablement com a símbol de la mar Mediterrània, i del vermell o el taronja, utilitzat aquest darrer molt especialment en entitats impulsades per agents de les regions franceses. La raó per a l'ús del color vermell no està clara; tanmateix resulta curiós que fos des França on s'originés el concepte d'arc roig com a locució iconogràfica per a referir-se a l'Arc Mediterrani. D'altra banda, el vermell sol associar-se amb el sud²⁷⁴, localització que li correspon a l'Arc Mediterrani des d'un posicionament europeu. En tot cas el color blau és escollit per entitats com l'Associació ARCMED o l'AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies; el segon, en canvi, ho és per l'Associació Arc Mediterrani dels Auditors, l'Association Arc Sud Européen o l'Association Eurosud Transport, les dues darreres fent una referència explícita a la localització geogràfica meridional.

Sense deixar l'arc geomètric, el traç del seu dibuix mostra en la major part dels casos una major definició en l'extrem esquerra (l'oest) i una progressiva difusió a mesura que s'avança cap a l'extrem oposat (l'est). Al marge de la lateralitat evident d'aquest traç, dibuixat tal i com ho faria la població dretana, reproduceix l'esquema metageogràfic d'oest a est d'inventari i llistat de l'Arc Mediterrani que s'ha observat també en parlar de la delimitació d'aquest espai. L'ordre jeràrquic de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món resulta representat aquí molt gràficament amb la creixent difusió del traç a mesura que s'avança cap a la dreta.

En el cas de les entitats associades als espais pirinenc i alpi es procedeix a un ús iconogràfic d'imatges muntanyenques. En aquest sentit, un repàs als seu logotips i als encapçalaments de les seves pàgines web mostren clarament l'ús gràfic d'un perfil topogràfic muntanyós de morfologia glacial. En ocasions aquest perfil es detalla amb vessants de color verd (representant els prats i els boscos), de cims blancs (nevats) i de cel blau. Sens dubte, es tracta de la imatge estereotipada dels Pirineus i els Alps. Aquest és el cas, per exemple, de la Comunitat de Treball dels Pirineus, la Fédération des Escartons, el GEIE Forespir o Pirinet (Red de oficinas de turismo del Pirineo),

²⁷⁴ En diverses tradicions europees i, sobretot, no europees, els punts cardinals s'han associat i representat amb els colors naturals de la percepció humana (blanc, negre, verd, vermell, groc i blau), essent bastant comuna l'associació del vermell amb el sud. Així, per posar un exemple, una de les possibles etimologies de la mar Roja és "mar del sud", de la mateixa manera que la mar Negra significa "mar del Nord" o Ak Deniz (mar Mediterrània en turc) és "mar Blanca" i, al mateix temps, "mar de l'Oest".

entre d'altres. Una segona opció, amb menor presència, és l'ús més abstracte, però més geomètric, del perfil morfològic glacial per mitjà d'un triangle, com s'empra en la Communauté de Travail des Alpes Occidentales. A aquestes dues opcions cal afegir, en alguns casos particulars, la iconografia de les entitats que se situen a la confluència de la mar Mediterrània i les respectives serralades, caracteritzada per la unió del perfil muntanyenc amb el marítim. El disseny mostra igualment les dues opcions anteriors: la primera és usada per l'Euregio Alpazur o el GIR Miralpin, mentre la segona es troba en l'Euro CIN. En aquesta mateixa direcció cal situar també els logotips en els que s'usa, prescindint de les figures geomètriques i els perfils, els colors verd i blau per a simbolitzar les muntanyes i la mar respectivament. Aquest és el cas de l'Eurodistricte de l'Espai Català Transfronterer, l'Euregio Pirineus Mediterrània o l'Eurorégion Alpes-Méditerranée.

El símbol “muntanya” exerceix aquí diferents funcions, essent la més evident la localització espacial de les entitats, de l'àmbit territorial d'actuació, dels agents que hi participen i/o dels seus objectius. D'altra banda, la muntanya, o la seva abstracció geomètrica, és un dels símbols més representatius de la concepció vertical de l'univers i, consegüentment, de l'ordenació jeràrquica vertical assumida en la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món. Amb aquest simbolisme han estat carregats especialment alguns llocs concrets, com és el cas, per posar només un exemple, del massís del Canigó. En relació a aquest lloc, havia estat proposat en un primer moment que l'Euregio Pirineus-Mediterrània fos denominada “Comunitat del Canigó”²⁷⁵. En tot cas, la representació gràfica de les entitats de caràcter pirinenc i alpí es limita en la major part dels casos únicament a simbolitzar i/o indicar la seva localització geogràfica, i no pas un domini jeràrquic. Tanmateix, l'ús generalitzat d'aquesta simbologia resulta indicatiu de fins a quin punt n'és de profundament arrelat l'ús i reproducció de la concepció vertical de l'univers en la construcció metageogràfica.

4.2.3- Els àmbits d'actuació de les entitats de cooperació territorial

El darrer aspecte rellevant a analitzar en relació a la cooperació territorial en l'Arc Mediterrani són les matèries o temàtiques de cooperació. L'anàlisi s'ha dut a terme a partir dels àmbits en els que les entitats actuen o concentren els seus objectius generals, i en base a la classificació de les modalitats de cooperació d'acord als continguts (apartat 3.1.2a). En les entitats de cooperació general o territorial s'han identificat 11 categories de matèries afins, i en les entitats de cooperació sectorial, fins a 8 categories (més 15 subcategories), llistades en les taules que segueixen (figura 4.24a i b). Una anàlisi i classificació similars és també aplicada per la Mission Opérationnelle Transfrontalière en la base de dades de projectes transfronterers i en publicacions com les dues edicions de l'*Atlas de la coopération transfrontalière* (MOT, 2002 i 2007)²⁷⁶; pel GIP Transalpes en

²⁷⁵ Així va ser anunciat per Pasqual Maragall, president de la Generalitat de Catalunya, durant el discurs de clausura de la XXXVI Universitat Catalana d'Estiu, el 25 d'agost de 2004.

²⁷⁶ Les categories definides en la base de dades de la MOT són les següents: desenvolupament econòmic; urbanisme i habitatge; gestió del territori i equipaments; planificació; transports; espais naturals; formació i educació; sanitat; medi ambient; cultura; turisme; i treballadors fronterers. D'altra banda, els aplicats en MOT (2007) són: sanitat; transports col·lectius transfronterers de passatgers; cooperació transfronterera dels cursos fluvials; i cooperació cultural transfronterera.

l'*Atlas Rhône-Alpes* (1999)²⁷⁷, elaborada en base a les iniciatives de “cooperació intra-europea” participes per la regió de Rhône-Alpes, i posteriorment utilitzada en documents interns d'entitats com el Comité pour la liaison européenne Transalpine i l'Association Arc Sud Européen; o per Schymik (2008)²⁷⁸, si bé en menor detall. Així mateix, en el treball encarregat per l'Associació Arc Llatí (2008)²⁷⁹ sobre els organismes de cooperació generalista de la Mediterrània s'elabora una classificació partint també dels objectius generals. La comparació entre aquests treballs mostra, en primer lloc, un grau de diversitat similar entre l'Arc Mediterrani, les frontereres franceses, la regió de la mar Bàltica i la Mediterrània. En aquest sentit, els àmbits de cooperació en l'Arc Mediterrani i la seva diversitat són comparables a la resta de territoris europeus.

Fig.4.24: Àmbits d'actuació de les entitats de cooperació generals i sectorials

Àmbits d'actuació	
Medi ambient i riscos	Aigua
	Bosc
	Litoral
	Espais protegits
Mobilitat i infraestructures de transport	general
	Ferrocarril
	Ports
	Construcció i gestió de túnels
R+D+I	
Desenvolupament econòmic	Activitats econòmiques
	Serveis a les empreses
	Productes del sector primari
	Temes legals i auditorials
	Servei als treballadors
Benestar social: sanitat	
Cultura i turisme	Cultura i patrimoni
	Turisme
Assistència en cooperació territorial	
Política europea i mediterrània	

Àmbits d'actuació
Gestió del territori
Medi ambient i riscos
Energia
Desenvolupament econòmic
Mobilitat i infraestructures
R+D+I
Educació i formació
Cultura i turisme
Promoció
Benestar social
Política europea i mediterrània

Elaboració pròpia

Aquesta observació permet copsar les diferències i similituds en relació als àmbits d'actuació entre les modalitats de cooperació de continguts sectorials i de continguts generals \ territorials. Si bé apareixen matèries compartides, com el desenvolupament econòmic, medi ambient, energia o

²⁷⁷ Les categories identificades en l'*Atlas Rhône-Alpes* són les següents: relacions comercials i transferència tecnològica; relacions científiques; formació i intercanvis universitaris; cultura; solidaritat; medi ambient; comunicació i telecomunicacions; i turisme.

²⁷⁸ Les categories identificades per Schymik (2008) són les següents: temes de joventut; medi ambient i desenvolupament sostenible; i comerç i negocis.

²⁷⁹ Les categories identificades en Arc Llatí (2008) són les següents: cooperació per al diàleg transnacional; cooperació econòmica i en els transports; divulgació de la cultura, de l'art i de les informacions; protecció del medi ambient i polítiques energètiques; i polítiques per a la joventut, la formació, la solidaritat i els drets humans.

infraestructures de transport, en la primera hi ha una pràctica exclusivitat de qüestions de planificació i gestió (com el benestar social, l'educació, la formació o la gestió del territori) i, pel contrari, en la segona el desenvolupament de macropolítiques (de cooperació, energia, transport, solidaritat), juntament amb activitats de lobby o d'assistència en temes de cooperació territorial. Així mateix, en segon lloc, aquesta diversitat també permet confirmar l'estructuració de l'espai de cooperació (*a posteriori*) de l'Arc Mediterrani, ja sigui com una única unitat territorial o bé en els quatre espais identificats, en els tres subsistemes concebuts per Yankow (2006), exposats anteriorment (apartat 3.1.3). En aquest context, les entitats i les matèries de cooperació esdevenen els components dels espais de cooperació. Òbviament, el gruix de les matèries de cooperació es concentra en el subsistema d'estructures bàsiques, si bé, com es mostrarà, el pes relatiu dels components del subsistema d'infraestructures és també important.

En la modalitat de continguts generals i/o territorials s'inclouen 32 entitats (de les 90 totals), mentre que en la de continguts sectorials han estat agrupades la resta, 58. En aquesta darrera categoria, els resultats indiquen un clar domini de la voluntat de permanència, característica majoritàriament associada a les entitats de cooperació de naturalesa jurídica amb estructura. La tabulació creuada d'aquestes dades amb els quatre macroespais de cooperació identificats no permet copsar diferències significatives en la distribució de les entitats, car en tots quatre predominen les entitats de cooperació sectorial. Pel contrari, la tabulació creuada amb el nivell predominant dels agents en mostra, els resultats de la qual són indicats en la següent taula resum (figura 4.25) (la versió completa correspon a l'Annex 5.1). Paral·lelament, per nivells, s'observa que les entitats participades predominantment per agents de nivell regional (el 42,3% del total d'entitats d'aquest nivell) i provincial (el 60%) corresponen a la primera modalitat de cooperació, sens detriment del pes del nivell local (12 de les 32). D'altra banda, i pel contrari, les entitats incloses en la segona modalitat són participades predominantment per agents de nivell local (el 65,7% de les entitats d'aquest nivell) i multinivell (79%), seguides del regional i el provincial. En aquest cas apareix una alta correlació entre aquesta modalitat i la cooperació transfronterera, específicament, la transfronterera de proximitat.

Fig.4.25: Nombre d'entitats segons continguts i nivell predominant dels agents

Nivell agents	Continguts territorials o generals	Continguts sectorials		Total
		permanents	temporals	
Regional	10	13	3	26
Provincial	6	4	0	10
Local	12	21	2	35
Multinivell	4	12	3	19
Total	32	50	8	90

Elaboració pròpia

Àmbits d'actuació de les entitats de continguts generals i/o territorials

Els àmbits d'actuació de les entitats situades en aquesta categoria són varis, si bé la seva agrupació en camps d'afinitat (veure l'Annex 5.2) permet observar algunes característiques comunes més o

menys compartides. En funció d'aquesta variable s'han definit tres nivells: el primer amb a les matèries compartides per més de 20 entitats (de les 32 totals); el segon, correspon a l'interval entre 11 i 20; i, finalment, el tercer, per sota de les 10 entitats.

En la majoria de les entitats, el primer nivell, hi ha tres àmbits prioritaris compartits: cultura i turisme; desenvolupament d'activitats econòmiques, empreses i treball; i mobilitat i infraestructures de transport.

El primer dels àmbits a destacar, el de la cooperació en temes culturals i turístics (observats conjuntament o per separat per part de les entitats) i present en un 78,1% de les entitats, se centra en la creació i valorització dels recursos culturals, subjectes o no a al seu ús com a recursos turístics. En l'àmbit estrictament cultural, les entitats centren el seu interès en tres aspectes diferents: la protecció i dotació de valor al patrimoni (cultural, històric...) i el desenvolupament i intercanvi d'activitats culturals (exposicions, espectacles, festivals...) i la promoció lingüística. En relació a aquest darrer camp, és necessari aclarir que es realitza bàsicament pel cas de les llengües estatals (castellà, francès i italià) i –fruit de la important implicació i lideratge de Catalunya en les entitats de cooperació– del català. En canvi les accions realitzades no estan dirigides a les llengües minoritzades transfrontereres o interregionals (occità, arpità o francoprovençal, i lígur). Passant al cas concret del turisme, la cooperació es concentra especialment en la creació d'un mercat turístic intern, bé de l'espai de cooperació de les entitats en qüestió bé, en una escala superior, dels macroespais o de l'Arc Mediterrani.

El desenvolupament econòmic, empresarial i laboral ocupen una segona posició, compartit pel 75% de les entitats. Malgrat el seu pes, les diferències existents entre els objectius concrets plantejats i les actuacions dutes a terme indiquen que sovint aquesta matèria es tracta més aviat d'una declaració d'intencions. No obstant, poden ser identificades tres línies principals de treball, basades en la cooperació econòmica i la complementarietat entre regions i activitats, en detriment de la competència interna a l'Arc Mediterrani. Pel contrari, la competència és concebuda a escala europea (amb la Megalòpolis o els ports de la mar del Nord) i global (especialment, en aquests darrers anys, amb els sectors productius asiàtics emergents). La primera línia identificada es concreta en la cooperació en sectors d'activitats comunes en crisi o amb deficiències i/o dificultats estructurals, com el cas de l'agricultura. Pel contrari, no resulta ser tan destacada la col·laboració en els sectors secundari i terciari, malgrat que algunes entitats els prioritzen (com la Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italo-monégasque). En segon lloc, resulta també rellevant la cooperació en matèria de fluxos de capital, a escala macroregional, i de treballadors/es, més restringit a la cooperació transfronterera i a l'escala local. La darrera línia de cooperació correspon a la creació d'empreses o, més concretament, al desenvolupament de mecanismes que facilitin i agilitzin la creació de xarxes i la col·laboració interempresarial de diferents estats. Un d'aquests mecanismes el constitueix la formalització d'Agrupacions Europees d'Interès econòmic (AEIE) o la formació de xarxes de cambres de comerç, com és el cas de la constitució de la Xarxa de Cambres de Comerç de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, entitat més o menys autònoma motivada per aquesta darrera.

En el tercer dels grans àmbits, la mobilitat i les infraestructures de transport (compartit per un 68,7% de les entitats), els objectius se centren en el desenvolupament de carreteres (autopistes) i

línies de ferrocarril —especialment de gran velocitat—. En ambdós casos són plantejats en dues línies de treball complementàries, tant per a la cohesió interna de l'Arc Mediterrani com per a la connexió amb l'Europa central. D'una banda, es concep la cooperació en el desenvolupament d'infraestructures longitudinals, paral·leles al litoral i perpendiculars, que permetin connectar els principals centres urbans de l'Arc Mediterrani. A més d'afavorir la connexió a l'interior, es proposa que aquestes mateixes infraestructures tinguin una continuïtat cap als centres urbans d'Europa (cap a París o els ports de la mar del Nord). La segona línia prioritària correspon a les infraestructures transpirinenques i transalpines, amb la finalitat de permeabilitzar les serralades i connectar les regions muntanyoses. A diferència de la primera línia, l'àmbit territorial d'actuació no té una lògica estrictament mediterrània, sinó que se centra en els macroespais pirinenc i alpí. En darrer lloc, a més del desenvolupament d'aquestes polítiques, algunes entitats també cooperen en el camp dels ports, el tràfic portuari i la potenciació de línies marítimes i, en menor mesura, en temes aeroportuaris. En el cas marítim cal distingir dues estratègies: una, estrictament plantejada en el marc de l'Arc Mediterrani, consistent en la connexió i actuació conjunta dels principals ports de la Mediterrània nord-occidental (Barcelona, Marsella, Gènova...) i, l'altra, en una lògica insular, centrada en polítiques d'interconnexió de les illes de la Mediterrània occidental (Balears, Còrsega, Sardenya i Sicília) i/o de connexió amb el litoral; aquest és el cas de Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC) i de la seva successora Euroregió de les Illes de la Mediterrània (EURIMED).

En un segon nivell de freqüència se situen cinc grans matèries més: medi ambient i prevenció de riscos; gestió del territori; recerca, desenvolupament tecnològic i innovació (R+D+I); educació i formació; i benestar social.

En primer lloc, el camp del medi ambient i la prevenció de riscos (amb un 62,5%), s'hi inclouen les polítiques de cooperació de prevenció i resolució de la contaminació hídrica (tant fluvial com marítima), de gestió de recursos hídrics (com les inundacions o els transvasaments) i de prevenció i extinció d'incendis forestals o gestió forestal en general. En aquest punt ha de ser tingudes en compte les característiques climàtiques dominants d'aquesta àrea. Directament relacionat amb aquest àmbit, se situa en segon terme la cooperació en matèria de gestió del territori, compartida per un 46,9% de les entitats. Aquesta matèria té un marcat caràcter transfronterer i d'escala local; així mateix les entitats franco-italianes hi mostren un especial interès. S'hi inclouen des de projectes urbanístics comuns en nuclis urbans transfronterers —Puigcerdà-Bourg-Madame o metròpolis de la Costa Brava— fins a polítiques de gestió del litoral, dels espais rurals, forestals o protegits.

El tercer àmbit a subratllar correspon a les activitats de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació (R+D+I), present amb un 43,7%. Des d'un punt de vista cronològic, aquest àmbit és un dels que més ha evolucionat en aquests darrers 20-30 anys, passant a ser una matèria mitjanament prioritària. Així mateix, ha canviat també el tema concret d'interès: s'ha passat del desenvolupament i aplicació de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) com a eines per afavorir la comunicació entre les regions de l'Arc Mediterrani, a les polítiques de cooperació entre universitats i altres centres de recerca, la creació o participació conjunta en infraestructures de suport a la innovació (centres de recerca, d'innovació, incubadores...) i el desenvolupament conjunt de línies de recerca en matèries amb un alt contingut tecnològic i de

coneixements (biotecnologia, nanotecnologia o tecnologia aeroespacial). Per afinitats, aquest àmbit es complementa en força ocasions amb els corresponents a la cooperació econòmica i a l'educació i formació.

En relació a aquest darrer, la cooperació en matèria d'educació i formació, compartida per un 37,5% de les entitats, se centra en el desenvolupament de polítiques d'intercanvi d'estudiants universitaris o d'investigadors en formació, així com en la formació de treballadors/es ocupats en sectors en crisi. En ambdues línies d'actuació, la major part de les entitats interessades tenen un marcat caràcter transfronterer i de veïnatge. En un mateix nivell de freqüència, cal fer referència, per últim, als temes relacionats amb el benestar social, particularment centrat en la cooperació en matèria sanitària, esportiva o, en general, de millora de la qualitat de vida.

Per últim, en un tercer nivell d'intensitat se situen tres altres àmbits temàtics, si bé són poc comuns (entre un 12'5% i un 6'2% de les entitats). En aquesta situació cal fer referència als àmbits de les infraestructures energètiques, més enllà de la consideració dels recursos energètics, opció contemplada en l'àmbit de medi ambient o, en tant que sector productiu, en el d'activitats econòmiques. Les infraestructures energètiques són d'especial interès en les dues comunitats de treball (la dels Pirineus, CTP, i la dels Alps Occidentals, COTRAO). Amb una feble presència també se situen els àmbits de la promoció territorial (més enllà de la exclusivament turística i cultural) i de l'aplicació de polítiques de cooperació a escala europea o mediterrània, essent aquest darrer espai singularment contemplat en les entitats liderades per agents territorials francesos, degut a la seva llarga i recent presència en la ribera sud de la Mediterrània.

Àmbits d'actuació de les entitats sectorials

L'anàlisi de les entitats de cooperació de continguts sectorials permet copsar una pràctica coincidència en la freqüència de les matèries prioritàries amb l'exposada adés, si bé hi són detectades algunes diferències significatives a nivell de detall (veure l'Annex 5.3). En aquest cas els principals àmbits són la mobilitat i les infraestructures de transport, i el desenvolupament d'activitats econòmiques, empresarials i laborals; ambdues sumen una mica més de la meitat de les entitats (el 51,7% de les 58 entitats). En canvi, l'àmbit de la cultura i el turisme se situa, juntament amb el medi ambient i els riscos, a un segon nivell; ambdues matèries corresponen al 36,2% de les entitats.

El primer àmbit d'actuació d'especial rellevància és el de la mobilitat i infraestructures de transport. Com en el cas anterior, les línies prioritàries de treball són similars, estant concentrades en el ferrocarril (Association Eurosud Transport, FERRMED, Arc Sud Européen o el Comité pour la liaison européenne Transalpine, entre d'altres), la construcció i/o la gestió de túnels, tant per a línies ferroviàries (Túnel del Perthus AEIE) com per a carreteres (Nouveau Tunnel de Tende), i la col·laboració entre ports (la Agrupación de Puertos del Mediterráneo). A diferència de les entitats de continguts generals, aquestes tenen un particular caràcter temporal, com en el cas de les AEIE destinades a la construcció de túnels. Així mateix, en canvi la línia de treball corresponent a les carreteres no hi és contemplada.

En segon lloc cal destacar també l'àmbit de les activitats econòmiques, empresarials i laborals. Aquest àmbit presenta unes majors diferències respecte a les línies de treball d'aquest mateix camp en les entitats de continguts generals \ territorials. En aquest cas la qüestió del desenvolupament dels sectors productius té un interès secundari, encara que es dona una particular atenció als productes agraris i forestals. Pel contrari, la principal línia és la cooperació destinada a oferir serveis a les empreses, que abasten des de l'assessorament en qüestions legals, financeres i laborals fins a l'actuació com a grups de pressió en matèria de política econòmica a nivell estatal i europeu. En aquest punt han estat incloses les quatre xarxes de cambres de comerç (ASCAME, CPFI, Pirineus-Mediterrània, Girona-Perpinyà) i altres xarxes d'empreses (l'Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga i, especialitzada en capital risc, la GEIE Eurosud Capital). En relació a aquesta línia se situen les entitats implicades en la cooperació en temes legals i auditories, al servei d'empreses, encara que també contemplen l'oferta de serveis a persones físiques. Així mateix, es produeix una certa especialització en serveis als treballadors/es (les dues entitats integrants a la xarxa EURES, la Pyréméd-Pirimed i l'Eurazur), que ofereixen informació, assessorament i formació, i faciliten la mobilitat laboral entre les regions integrants.

Situats en un segon nivell, les entitats culturals i turístiques tenen una presència mitjana, però no menys significativa. Les entitats estrictament culturals es concentren especialment en l'organització i intercanvi d'activitats i recursos culturals (música, cinema, teatre, exposicions...), la valorització del patrimoni (històric, artístic, religiós...) o, com en el cas de Orquestra Simfònica Empordà-Rosselló-Llenguadoc, en la formació de grups musicals transfronterers estables. En tots els casos, les seves activitats es restringeixen al macroespai de l'Arc mediterrani nord-occidental \ pirinenc, especialment entre Catalunya i la Catalunya Nord. Pel que fa a les entitats de cooperació en matèria de turisme, tenen encara un més marcat caràcter transfronterer. Les seves activitats se centren, d'una banda, en els establiments de turisme (hotels i albergs) i, de l'altra, a la promoció i informació turístiques.

Continuant en aquest segon nivell, en quart lloc se situen les entitats cooperants en medi ambient i riscos, especialitzades en les mateixes línies de treball que en les entitats de continguts generals i/o territorials: recursos hídrics, boscos, espais protegits i, en menor grau, espai litoral. La major part de les entitats agrupades presenten un caràcter transfronterer, d'acord a l'objectiu de gestió conjunta de boscos, cursos fluvials o, en general, espais naturals. Encara que amb una presència testimonial, una de les entitats actua en el conjunt de l'Arc Mediterrani (ARCMED, AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani). En el cas concret dels recursos hídrics es treballa en la gestió de les aigües fluvials (transvasaments, depuració, tractament...). Una altre camp a destacar és el de la cooperació en espais protegits transfronterers (els Parc National des Pyrénées i el Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido, en la frontera franco-espanyola, i el Parco Naturale Alpi Marittime i el Parc National du Mercantour, i Parc Marin International des Bouches de Bonifacio, en la franco-italiana), en qüestions tan diverses com la vigilància, recuperació d'espècies animals o protecció de patrimoni històric. En un sentit lleugerament similar, es compte amb la cooperació en l'àmbit forestal (prevenció d'incendis, explotació econòmica i protecció d'espais d'interès natural).

Per últim, amb un menor grau de presència se situen els quatre àmbits d'actuació restants, que ensems corresponen al 13,8% de les entitats. En primer lloc, cal fer referència a la cooperació per

al desenvolupament d'infraestructures de suport a les activitats de R+D+I, així com a la captació de fons europeus destinats a la recerca i desenvolupament tecnològic (com la dissolta Arc Mediterrani de les Tecnologies) o, més concretament, a la investigació en biotecnologia, ciències i tecnologies mèdiques... (com l'EuroBioCluster Sud). També es dona la col·laboració entre universitats en projectes de recerca, formació de personal d'investigació... (la Xarxa Vives d'Universitats i la PRES Université Euro-Méditerranéenne). Igualment que en les entitats de continguts generals i/o territorials, s'observa un destacable canvi en l'interès creixent en matèria de R+D+I. En segon lloc, la cooperació en matèria de benestar social se centra exclusivament en infraestructures sanitàries (hospitals), com els de Menton-Vintimiglia i el primer hospital transfronterer expressament creat amb aquest caràcter, el de la Cerdanya. Amb una presència testimonial, se situen en tercer i quart llocs les entitats d'assistència en cooperació territorial (la important xarxa de la Mission Opérationnelle Transfrontalière, MOT) i de lobby en matèria de política europea.

4.3- UN EXEMPLE DE COOPERACIÓ TERRITORIAL I CONSTRUCCIÓ METAGEOGRÀFICA A L'ARC MEDITERRANI: LES ACTIVITATS DE R+D+I

En el subcapítol 4.1 s'ha identificat les activitats de recerca, desenvolupament tecnològic i innovació, la R+D+I, el que comunament –inclús en els àmbits acadèmics– sol referir-se simplifcadament com a innovació, com un factor clau en la construcció metageogràfica de l'Arc Mediterrani. La seva presència en l'imaginari justificatiu d'aquesta macroregió, d'ençà les primeres formulacions de la dècada de 1980, coincideix, no per casualitat, amb l'inici del moment metageogràfic de la globalització i la progressiva consolidació del model de desenvolupament informacional. Com s'ha mostrat, sovint aquesta variable es combina amb d'altres, però no són poques les declaracions en la que és la única o bé, més freqüentment, la clarament principal i dominant.

Com s'ha mostrat en el següent subcapítol, el 4.2, aquesta preponderància no correspon al grau d'incidència de la R+D+I en la cooperació territorial. Aquesta matèria és mitjanament atesa en les entitats de cooperació de continguts generals i/o territorials, i feblement en les sectorials. En aquest sentit, convé recordar que, de la primera categoria, només 14 entitats²⁸⁰ contemplen aquest àmbit d'actuació i només 4²⁸¹ de les entitats de continguts sectorials. Agregant ambdues categories, el resultat és que el 20% del total d'entitats cooperen en qüestions de R+D+I. Aquest desajust entre la construcció metageogràfica i la cooperació territorial de l'Arc mediterrani resulta

²⁸⁰ Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (Fitxa 5), Associació Arc Llatí (Fitxa 10), Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI) (Fitxa 18), Association de l'Arc Méditerranéen (Fitxa 19), Conférence des Trois Provinces (Fitxa 36), Consorcio de cooperación transfronteriza entre Aragón y Midi-Pyrénées (Fitxa 27), Euroregió Catalunya-Midi-Pyrénées-Languedoc-Rousillon (Fitxa 49), Euroregió Pirineus Mediterrània (Fitxa 50), Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51), G.I.R. Maralpin (Fitxa 60), Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italo-monégasque (Fitxa 70), Quatre Motors per a Europa (Fitxa 80), Red de Ciudades C-6 (Fitxa 81) i Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM) (Fitxa 86).

²⁸¹ EuroBioCluster Sud (Fitxa 47), GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud \ AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies (Fitxa 55), PRES Université Euro-Méditerranéenne (Fitxa 79) i Xarxa Vives d'Universitats (Fitxa 90).

encara més evident pel que fa a la construcció dels espais de la cooperació. En aquest cas, el nombre d'entitats que fan un ús explícit d'aquest factor per a justificar el seu àmbit territorial es redueixen a 3²⁸², dues de les sectorials i una de les generals i/o territorials, en tots els casos en una construcció *a priori*.

En el primer cas es poden apuntar diverses raons: un encara insuficient recolzament polític i tècnic a les iniciatives de cooperació en matèria d'innovació; una manca generalitzada de competències en matèria de R+D+I en les col·lectivitats subestats, amb l'excepció destacable de les comunitats autònomes espanyoles; i un feble interès dels organismes públics i privats implicats en els processos de R+D+I (universitats, centres de recerca, parcs científics i tecnològics, agències de desenvolupament...) en establir iniciatives de cooperació amb estructura. D'altra banda, el desajust entre la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, d'una banda, i dels espais de la cooperació, dominada per les justificacions *a priori*, de l'altra, és indicador del fet que la construcció del primer no s'ha introduït en el discurs espacial. Dit d'una altra manera, l'Arc mediterrani associat a la innovació no s'ha convertit encara en un factor comú, compartit ni previ. Tanmateix, el fet que dues, les més recentment constituïdes, de les quatre entitats sectorials en matèria de R+D+I hi facin referència pot ser indicatiu d'un possible canvi.

Paral·lelament, i per obvi que sembli, cal anotar que les activitats de R+D+I no són exclusives de la cooperació territorial de l'Arc mediterrani, sinó àmpliament recollides en el conjunt d'Europa. En el marc de la Unió Europea, la Comissió Europea, a través de les direccions generals de Recerca o de Política Regional, ha desenvolupat diferents accions estructurals en benefici de la R+D+I des de principis de la dècada de 1990, especialment a partir de l'*Estratègia de Lisboa*, de 2000 (Comissió Europea, 2006), finançades directament des dels fons FEDER o bé indirectament des dels programes Interreg. En aquest darrer àmbit, els objectius en relació a la R+D+I han tingut una presència i significació progressivament creixent. Així, mentre en el programa Interreg I pràcticament passen desapercebuts, en Interreg II i, sobretot, Interreg III i Cooperació Territorial Europea 2007-2013 tenen un rol cabdal. Així mateix, és també un àmbit d'actuació prioritari en les entitats de cooperació específica i amb estructura, tant de continguts generals i/o territorials com sectorials. En aquest sentit es poden citar diversos casos, com els del Bio-Valley, el Centro Ibérico de Nanotecnología, l'Euregio Meuse-Rhine, la Comunitat de Treball Alpen Adria o la Regio Basiliensis. No es coneixen investigacions sistemàtiques que avaluïn el pes d'aquesta matèria en les entitats de cooperació d'Europa o en altres macroregions, si bé a partir de treballs com els de l'ARFE (2000), la MOT (2002c i 2007) o l'anomenada *Declaració de València*, de 2006, es conclou una presència mitjana-baixa generalitzada arreu d'Europa, amb tendència a augmentar, malgrat fer-ho a un ritme més lent que l'esperat.

De fet, el discurs generat a l'entorn d'aquesta matèria està destinat a impulsar la cooperació territorial arreu d'Europa. En aquesta direcció, Triantaphyllides (2005) destaca que, en relació als vincles establerts entre la cooperació territorial i l'*Estratègia de Lisboa*, les iniciatives de cooperació, especialment les transfrontereres, suposen una notable aportació a l'execució dels objectius de Lisboa. Sobretot hi contribueix a través de tres processos: la innovació i la investigació conjuntes;

²⁸² EuroBioCluster Sud (Fitxa 47), Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51) i PRES Université Euro-Méditerranéenne (Fitxa 79).

la constitució de xarxes de recerca i desenvolupament tecnològic (R+D); i l'intercanvi de millors pràctiques i experiències (innovacions processuals). La creixent importància de les activitats de R+D+I en les iniciatives de cooperació territorial, ja sigui com a matèria d'actuació o com a factor justificatiu de la pròpia acció cooperant, és assumida també per altres organitzacions supraestats i de cooperació generalista, més enllà de la aposta institucional de la Comissió Europea o de les apostes particulars de les entitats. Aquest és el cas, per citar només uns exemples, de la Conferència de les Regions Perifèriques i Marítimes d'Europa (CPMR) o de l'Associació de Regions Frontereres d'Europa (ARFE), patent en aquest darrer cas en la recent aprovació de la coneguda com *Declaració de Plauen* (ARFE, 2008) i l'organització i celebració del primer *Forum "R & D and Innovation in Cross-border Areas"*, el 2009²⁸³.

Malgrat que, per tant, la cooperació territorial en matèria de R+D+I no sigui exclusiva, ni de bon tros, de l'Arc mediterrani, sí que ho és en la seva construcció metageogràfica. Això no significa que en relació a la construcció d'altres macroregions no aparegui, com en el cas de la Regió de la mar Bàltica (Florida, 2008; Koski et al., 2002; Schönweitz, 2008). Tanmateix, en cap altra macroregió europea la seva rellevància determinant no ha assolit el nivell obtingut en la construcció de l'Arc mediterrani.

L'anàlisi de les referències a la R+D+I en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i en les entitats de cooperació territorial manifesta, en el pla teòric i conceptual, resultats similars. La interpretació d'aquesta matèria en ambdós àmbits és paral·lela a l'evolució de l'aproximació teòrica a la innovació i el desenvolupament tecnològic. Aquesta ha tendit a la progressiva hegemonia de la teoria evolucionista de la innovació, que en els àmbits acadèmic, tècnic i polític s'està produint des de la dècada de 1980 ençà. En aquest sentit, la coherència metageogràfica entre la construcció de l'Arc mediterrani i la cooperació territorial s'obté mitjançant la correspondència interna entre aquests tres elements.

La teoria evolucionista de la innovació es presenta com un dels marcs teòrics més bàsics per relacionar els processos tecnològic i de producció de coneixements amb el territori a través de l'economia i la societat. Aquesta consideració és possible en tant que el territori és constituït com un component actiu en el desenvolupament econòmic, social i innovador, a diferència del rol passiu amb el que és dotat en les teories associades a l'economia neoclàssica²⁸⁴. L'aproximació evolucionista de la innovació s'inscriu, com senyalen Albertos et al. (2004), Baumert i Heijs (2002), Fernández i León (2006), Moulaert i Sekia (2001) o Salom (2003), entre d'altres, en el conjunt de propostes teòriques en relació al paper de la tecnologia i el coneixement en el desenvolupament territorial. Aquesta aproximació constitueix la base per a la generació de noves construccions en les que el territori té un paper actiu, com en els sistemes territorials d'innovació, un concepte que, com es mostrarà, està present en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani.

²⁸³ Aquest seminari s'ha celebrat a Vigo el 2 de febrer de 2009.

²⁸⁴ Des d'una perspectiva de l'economia neoclàssica, la teoria evolucionista de la innovació constitueix una mena de contracultura anti-ortodòxia (Peña, 2003).

Abans de prosseguir es repassa breument la teoria evolucionista de la innovació. És el resultat de la combinació de dos models teòrics construïts paral·lelament i, en certa mesura, de forma indissociable: l'economia evolucionista i les teories del canvi tècnic (Moulaert i Sekia, 2001). Les principals aportacions d'aquesta aproximació han estat realitzades des de la disciplina econòmica: per Nelson, Winter, Dosi, Pavitt, Soete, Metcalf..., des del primer model, i per Rosenberg, Mensch, Freeman, Pérez...²⁸⁵, des del segon. L'economia evolucionista posa l'èmfasi en el tractament de la innovació com un procés irreversible i acumulatiu en un marc d'inexistència d'òptims i equilibris; les teories del canvi tècnic, per la seva banda, subratllen el paper de la innovació en el creixement econòmic i la situen en un procés desenvolupat en diferents àmbits (econòmic, social, cultural...), tan a nivell tecnològic i cognitiu com organitzatiu. Aquesta teoria es construeix, en darrera instància, participant de la mateixa cosmovisió que imbueix la *mGeo E* del modern sistema-món, sobre una analogia biològica: l'evolucionisme derivat de les propostes de Lamarck en quant a l'acumulació de processos d'aprenentatge intencionals (Olazaran i Gómez, 2001) i de Darwin en quant al caràcter casual de les mutacions (Moulaert i Sekia, 2001); si bé en cap cas hi són assumides totes les seves possibles implicacions i derivacions (Peña, 2003).

Des d'aquesta aproximació, el sistema econòmic és constituït per un conjunt d'agents que interactua amb el seu entorn territorial i social, incloent-hi, i de forma molt important, les institucions i organitzacions polítiques, econòmiques o culturals, i no només amb el mercat. En aquest context, la creació d'una xarxa permet minimitzar els costos de l'economia en el seu conjunt, i alhora incrementar la innovació, la creativitat, l'eficiència de la recerca... Així mateix, atesta que aquesta xarxa no condueix necessàriament a un òptim, fruit de les imperfeccions, ineficiències o absència de nexes i fluxos en el sistema o entre aquest i l'entorn o les institucions i organitzacions, trencant amb el model de competència perfecta i de l'equilibri neoclàssic (Peña, 2003; Fernández i León, 2006; Vanolo, 2003). A partir d'aquí s'estableixen les bases d'una anàlisi de la dinàmica econòmica, en la que les activitats de R+D+I i els agents participants esdevenen els elements centrals del canvi social i econòmic i, per tant, territorial. D'altra banda, les activitats de R+D+I són concebudes i analitzades com un procés dinàmic, retroalimentat i continu, i no pas com un conjunt de funcions successives, en el que hi intervé decisivament l'heterogeneïtat dels agents. Sintèticament, els conceptes claus de l'aproximació evolucionista són els processos, el coneixement imperfecte, l'heterogeneïtat i les interrelacions variables entre la societat, l'economia i el territori.

Per últim, cal senyalar la compatibilitat d'aquesta aproximació teòrica amb els principis de la *mGeo E* en xarxa i transversal, de la que en deriva la coherència amb la construcció metageogràfica i cooperació territorial de l'Arc mediterrani. Ara bé, cal també apuntar que aquesta aproximació ha estat adaptada, per a la seva aplicació, a la *mGeo E* en mosaic-estatista per part dels estats, els organismes supraestats i les col·lectivitats subestats, amb competències en matèria de R+D+I. Paradoxalment, malgrat la major afinitat entre la teoria evolucionista de la innovació i la *mGeo E* en xarxa i transversal, que no pas amb la *mGeo E* en mosaic-estatista, autors com Freeman (2004, p.47) se sorprenen del fet que autoritats territorials diferents als estats o els organismes supraestats, com "les entitats subnacionals [...], els districtes industrials o algunes ciutats-regió com Silicon Valley", l'apliquin o en mostrin interès, tal i com ja suggeria Ohmae (1995).

²⁸⁵ Per a una anàlisi detallada de les seves aportacions es pot veure Arriola (2004) i Moulier et al. (2004).

Feta aquesta introducció, en les línies que segueixen és analitzat el tractament de les activitats de R+D+I. En primer lloc (en l'apartat 4.3.1), en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, en base a les 47 declaracions abans analitzades, i, a continuació (4.3.2), en la cooperació territorial, en base a les entitats de continguts generals i/o territorials i sectorials.

4.3.1- Construcció metageogràfica i activitats de R+D+I

En base als models interpretatius de la innovació dominants durant la segona meitat del segle XX (figura 4.26), s'ha procedit a realitzar una anàlisi més detinguda de les declaracions de l'Arc mediterrani, concretament de les que subratllen les activitats R+D+I com a factors justificatius d'aquest territori. A nivell estructural es diferencien dos grans blocs en les formulacions: d'una part, les que senyalen únicament els elements existents real o potencialment i, de l'altra, les que més enllà d'això n'indiquen també les necessitats. Bàsicament és a partir d'aquest segon bloc que s'arriba a conclusions relatives al models interpretatius aplicats en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani. Abans d'exposar els resultats, es procedeix a caracteritzar sumàriament cada un dels tres models interpretatius de la innovació, els quals, a part de presentar diferències en el tractament de la R+D+I, comporten també una aproximació diferenciada a un model de territori. En aquest sentit, les diferències resulten de gran importància en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani.

Fig.4.26: Evolució dels models interpretatius de la innovació

	Model lineal (anterior als 70s)	Model d'encadenaments (durant els 70-80s)	Model interactiu (posterior als 80s)
Generació de la innovació	Seqüència ordenada d'etapes (des de la dotació de recursos a l'obtenció de resultats).	Procedeix de la investigació i dels canvis acumulatius en els processos productius, els productes i l'organització empresarial.	Sorgeix en un procés retroalimentat entre el procés productiu i els elements de l'entorn territorial i social.
Agent principal	Empresa = agent individual		Empresa= element d'un sistema d'innovació

Font: Adaptació de González (2006)

A grans trets, en el model lineal es concep la innovació com el resultat d'una acció individual, al llarg de tot el procés, i incideix en el comportament òptim dels agents econòmics. El model estableix un conjunt d'etapes per al desenvolupament de l'activitat innovadora: inicialment es realitza la investigació bàsica; en un segon pas es duu a terme el desenvolupament tecnològic a partir dels resultats obtinguts en l'anterior; i, en darrer lloc, els productes tecnològics són aplicats a la producció de béns, que finalment són comercialitzats. El model d'encadenaments, una visió molt més complexa de les activitats de R+D+I, implica l'existència de nombroses formes d'innovar basades en diversos factors, com la investigació, l'aprenentatge, l'experiència o el disseny industrial, i la possibilitat de generar efectes de retroalimentació entre els diferents components del sistema. El discurs basat en aquest model se centra, especialment, en els centres d'investigació,

en l'adquisició de tecnologia i en els processos innovadors a nivell intraempresarial. Ambdós models es limiten a fer èmfasi en l'oferta, raó per la qual es caracteritzen per conduir a accions destinades únicament a la construcció d'infraestructures físiques, la creació d'incentius per a l'atracció d'investigació externa o el foment de la innovació intraempresarial. En aquestes les empreses, i en ocasions els empresaris emprenedors, són concebudes com a agents individuals, desvinculades de la resta d'agents i de l'entorn territorial (Arriola, 2004; González, 2006).

El model interactiu, pel contrari, comporta modificacions significatives respecte als models precursors (González, 2006). En primer lloc, la innovació és concebuda com un procés en el que existeixen interaccions entre els diferents components del sistema, fet que comporta que la totalitat d'agents, i no únicament les empreses, siguin tractats, a més, integradament. Així mateix, es procedeix al disseny d'objectius, estratègies i instruments més propers a les necessitats dels agents econòmics regionals i locals, i amb una major participació de la resta d'agents socials. En segon lloc, el canvi de patrons en les demandes en béns i serveis amb un alt contingut de coneixement associat a la globalització i al capitalisme cognitiu, condueix a identificar aquesta demanda. Consegüentment es fa èmfasi en la planificació, la formació, la transferència de coneixements i tecnologia o la coordinació, més enllà de les infraestructures de suport a la innovació o els incentius econòmics. En aquest darrer sentit, i sense rebutjar completament els anteriors models, es continua apostant també per l'oferta, essent la principal novetat els medis d'innovació tecnològica: els parcs científics i tecnològics, els centres tecnològics i de recerca, els centres de transferència de tecnologia... (Castells i Hall, 1994).

L'anàlisi permet copsar l'aposta ferma ja des de les primeres formulacions pel model interactiu de la R+D+I, basat i associat a la teoria evolucionista de la innovació. Així mateix, aquesta aposta es realitza en front, i sovint explícitament, dels models lineal i d'encadenaments. Des d'una perspectiva històrica es produeix, per tant, una correspondència entre la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i la interpretació de la R+D+I, fet indicatiu de l'actualitat del procés de construcció. Així mateix, en existir una concordança amb el discurs hegemònic, es facilita la seva difusió i acceptació. En aquest sentit no es tracta tant d'una progressiva adequació a la teoria evolucionista de la innovació, com d'una construcció paral·lela de la que la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani s'ha beneficiat. Més concretament s'observen, generalitzant i simplificant, dues etapes successives en aquesta construcció.

La primera etapa es caracteritza per la reivindicació del model interactiu en front dels anteriors models interpretatius, representada en les formulacions elaborades fins a mitjans de la dècada de 1990. En aquest context se situen propostes com les de Sáenz de Buruaga (1985, p.302112) que, després d'advertir de les falsedats dels models neoclàssics i d'efectes causals, aposta per "facilitar la localització dels nous desenvolupaments tecnològics" a partir d'"accions coordinades a llarg termini d'investigació i innovació" i amb el disseny d'"un entorn de creixent qualitat ambiental". En una línia similar se situa Alia (1989, p.75), reclamant la necessària i "urgent formació" de tècnics d'alt nivell per a les empreses, per exemple, establertes en els parcs Aeroespacial de Tolosa o de Sophia-Antipolis a Niça, partint del fet que la seva simple presència no equival a generar desenvolupament. Alia reivindica la coordinació entre les universitats i centres de recerca, les administracions públiques i les empreses.

En la segona etapa, corresponent a les elaboracions de la segona meitat dels 90 ençà i, especialment, de la dècada de 2000, el model interactiu es mostra plenament consolidat, raó per la qual ja no és posicionat constantment respecte als anteriors models. En aquest context se situen les propostes de Correia (2002) o Vanolo (2003 i 2005), que incideixen en la interacció del territori –policèntric i en xarxa–, la societat i l'economia com a mecanisme de desenvolupament dels processos d'innovació. En tot cas, el canvi que es produeix és fruit de l'èxit global del model interactiu i, sobretot, de la seva aplicació en l'Arc mediterrani. En aquest sentit, ja no es presenten tant les necessitats requerides, com els èxits obtinguts. En aquesta direcció se situa l'opció de Florida (2006, 2007 i 2008)²⁸⁶, i recollida per Tremosa (2008), en relació a l'atracció de creativitat, personal qualificat i empreses que exerceix el sistema interactiu de l'Arc mediterrani. En aquest sentit, Florida (2009, p.96) comenta que “una ministra holandesa de comerç d'alt rang em va confiar en privat que està neguitosa per si es perdien companyies del nord d'Europa en traslladar-se al clima assolellat, la bellesa física i fonts de talent [de la megaregió de Barcelona-Lió]”²⁸⁷.

En un altre sentit, la declaració de Florida (2008) exemplifica clarament la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani. Ja ha estat indicat amb anterioritat l'associació en l'imaginari entre el potencial innovador i altres factors justificatius d'aquesta macroregió, com el clima, el paisatge, la qualitat ambiental, la qualitat de vida o la mediterraneïtat, a part d'altres aspectes com les infraestructures o els serveis quaternaris, que dugué a la Xarxa C-6 (1992, p.39) a qualificar l'Arc Mediterrani de “síntesi original en l'era econòmica actual”. La contextualització territorial del procés d'innovació per mitjà de la seva associació amb aquests altres factors, els converteix en avantatges comparatius. De fet, en la literatura acadèmica i pseudo-acadèmica sobre economia i innovació s'ha tendit a considerar que el model interactiu o, si més no, els models basats en les xarxes de cooperació establertes entre empreses, semblen més adequats per a les àrees mediterrànies. Tanmateix, com senyalen Bacaria i Juan (1999, p.221), “no hi ha cap raó per pensar que les formes de vida i producció mediterrànies hagin de produir per si mateixes un model amb èxit”.

En associar la construcció de l'Arc mediterrani al model interactiu i, en general, amb la teoria evolucionista de la innovació, el metaterritori resulta concebut com un sistema interrelacionat, format pels diferents agents (socials, polítics i econòmics), els recursos i les infraestructures i els factors d'avantatge suara delineats, a partir del qual es poden generar els processos innovadors. En aquest sentit, l'Arc mediterrani s'ha interpretat com un sistema regional d'innovació, especialment a partir de la segona meitat de la dècada de 1990, tal i com ho manifesten i analitzen Bacaria i

²⁸⁶ Les aportacions de Richard Florida (1957-...) no només tenen valor pels seus continguts empírics, sinó també pel seu contingut discursiu. Florida és un geògraf nord-americà teòric de l'economia del coneixement i de l'economia creativa, creador de conceptes d'èxit com “classe creativa”, “ciutat creativa”, “megaregió” o “learning region”, que li han reportat un gran prestigi internacional.

²⁸⁷ Comparis amb la traducció que en fa Ramon Tremosa en el pròleg de la mateixa edició catalana: “un alt càrrec del Govern d'Holanda m'ha confessat, en conversa privada, el seu nerviosisme per una possible fugida massiva d'empreses nord-europees cap a la megaregió de Barcelona, atretes pel millor clima, la major bellesa paisatgística i els seus creixents centres de talent” (Florida, 2009, p.27). En un mateix sentit, Tremosa deixa constància de comentaris similars publicats a l'article de SCHIERMEIER, Quirin (2008) [“Catalonian powerhouse” a *Nature*, núm.454 (9 de juliol 2008), pp.248-249].

Juan (1999, p.222), que constaten que el concepte “resulta suggeridor com a model explicatiu de la dinàmica del Mediterrani llatí”; així mateix, Rojo (1995), Vanolo (2003 i 2005) o, en menor mesura, Cuadrado (1992) i Ondategui (2001), confirmant la sorpresa de Freeman (2004).

Aquestes construccions difereixen d'altres en les que són pensats sistemes regionals d'innovació en el sentit estricte del concepte –com el de Provence-Alpes-Côte d'Azur, estructurat a l'entorn de Marseille i Nice–, si bé tenint com a marc de referència l'Arc mediterrani (Vidal, 2003). En una direcció similar, han estat conceptualitzats altres “arcs” basats en les activitats de R+D+I, també a la Mediterrània, si bé en una escala inferior. En aquest sentit es poden citar dos casos a Catalunya paral·lels, un de projectat per la Generalitat de Catalunya i una altre per la Diputació de Barcelona, ambdós els 2003. En primer lloc, l'àmbit territorial projectat per Med-Arc Catalonia²⁸⁸, que hauria d'articular un “corredor mediterrani del coneixement” centrat en l'eix al llarg de la carretera B-30, si bé el seu “entorn geogràfic [...] era més ampli, era un autèntic arc, arc mediterrani, que abraçava l'àrea interior i litoral que uneix les ciutats de Girona, Barcelona i Tarragona”²⁸⁹. En segon lloc, es tracta de l’“arc tecnològic metropolità”, configurat per la xarxa de ciutats mitjanes de la segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona (Trullén, 2003). Així mateix, es pot afegir un tercer concepte, l’“arc technologique et universitaire méditerranéen”, en relació únicament al Languedoc-Rousillon i Provence-Alpes-Côte d'Azur (Lozato-Giotart, 1994).

El concepte de sistema d'innovació (territorial²⁹⁰ i sectorial) va ser formulat per primera vegada, justament, per Freeman (1987), a partir de l'anàlisi del cas japonès, i posteriorment ha tingut un ampli desenvolupament teòric i empíric en diversos treballs, els més influents dels quals són els de Lundvall (1992), Nelson (1993), Cooke et al. (1997) i Edquist (1997). Malgrat el seu ampli desenvolupament i difusió, ara per ara no n'existeix una definició definitiva, si bé es pot explicar com “un conjunt de xarxes entre agents públics i privats que interactuen i es retroalimenten en un territori específic, aprofitant una infraestructura pròpia, amb el propòsit d'adaptar, generar i difondre coneixements i innovacions” (Buesa et al., 2002, p.16) amb l'objectiu final “de fomentar el desenvolupament regional” (Landabaso et al., 1999, p.13). Els quatre components bàsics són: la política pública en matèria de R+D+I; la R+D+I col·lectiva i/o social; el sistema d'educació i formació professional; i l'estructura general del sector productiu (especialment industrial).

²⁸⁸ Med-Arc Catalonia fou una empresa pública creada amb l'objectiu de coordinar les diferents empreses i infraestructures de suport a la innovació de Catalunya i convertir-la així en la regió tecnològica de referència del sud d'Europa. Fou creada l'1 d'agost de 2003 pel consell executiu de la Generalitat de Catalunya, presidit per Jordi Pujol (CiU). Poc després, el 16 de març de 2004 el consell executiu de la Generalitat, presidit ara per Pasqual Maragall (PSC), la va dissoldre.

²⁸⁹ CANELA, Enric I. (2006). “Med-Arc Catalonia, un iniciativa per impulsar el coneixement”. Cercle per al Coneixement (<http://www.cperc.cat/continguts/article.php?llengua=ca&idvar=187>).

²⁹⁰ La construcció metageogràfica i aplicació d'aquest concepte s'ha dut a terme en base a la *mGeo E* en mosaic-estatista. Principalment s'ha bastit, com fa notar Freeman (2004), en tres àmbits territorials diferenciats: el continental i subcontinental, el *sistema continental d'innovació* (SCI), l'estatal, el *sistema nacional d'innovació* (SNI), i el regional (sub-estatal), el *sistema regional d'innovació* (SRI). La seva aplicació no ha estat simultània: inicialment l'estudi dels sistemes d'innovació se centraren en l'àmbit de l'estat (Lundvall, 1992; Nelson, 1993; Edquist, 1997); posteriorment, i progressivament, diversos investigadors han aplicat aquest concepte a l'àmbit regional (Cooke et al., 1997; Olazaran i Gómez, 2001). A nivell metodològic la seva construcció metageogràfica s'ha adequat al marc territorial de les dades estadístiques disponibles per a l'aplicació del concepte: bàsicament estan elaborades a i pel nivell estatal, i per agregació continental, i regional. Problemàtiques similars són constatades per Diekmann et al. (2000) i Dorling (2004), en els casos de la cooperació transfronterera i la sanitat respectivament.

La construcció d'aquest concepte deriva, com fa notar Latouche (1998), de dos enfocaments teòrics diferenciats, corresponents a dinàmiques territorials divergents: d'una banda, es parteix d'un sistema d'innovació que cerca la seva base territorial apropiada i, de l'altra, a l'inrevés, un territori determinat que cerca el seu propi sistema d'innovació. D'acord al raonament de Latouche (1998), el primer enfocament correspon a l'adoptat pels districtes industrials italians, els clústers industrials catalans, les tecnòpolis franceses, Silicon Valley o, en una escala superior, el Sunbelt; pel contrari, el segon correspon als casos de les províncies canadenques d'Ontario i el Quebec, així com a altres estats i regions que han elaborat planejament sectorial o estratègic en aquest sentit²⁹¹.

En aquest context, la construcció de l'Arc mediterrani presenta, per necessitat metageogràfica, aquest territori com un espai associat al primer enfocament. La comparació de l'Arc mediterrani amb el Sunbelt n'és simptomàtic (Lutzky, 1990; Masser et al., 1992; Schätzl, 1993; Terlouw, 1996; Lever, 1999; Hospers, 2002; Florida, 2006 i 2008). Com ja s'ha apuntat en parlar del seu procés de construcció, una de les metàfores utilitzades per a representar l'associació entre Arc Mediterrani i activitats de R+D+I ha estat l'etiqueta "Sunbelt" (o alguna de les fórmules que n'ha derivat). Una de les primeres vegades en que fou usada correspon a les *Segones Jornades sobre el transport en el Mediterrani des de la perspectiva regional*, l'any 1987, organitzades per la CITRAME. Jordi Pujol, president de la mateixa, en el parlament de benvinguda comparà les regions de la Mediterrània europea amb els estats del sud dels Estats Units en termes del desenvolupament tecnològic: "[...] durant els darrers anys s'ha desenvolupat a la Mediterrània indústries de noves tecnologies; el mateix passa a Nordamèrica, on les noves indústries s'han instal·lat sobretot a l'anomenat *Sun belt* –o sigui, a Florida, Texas, Arizona, Califòrnia– i no a les àrees d'antiga industrialització o *frost belt*" (CITRAME, 1987, p.4).

Al marge de la incommensurabilitat d'ambdós espais en tractar-se d'escalas molt diferents – manifestant un incompliment del principi metageogràfic de l'etnocentrisme cartogràfic –, i malgrat que estiguin constituïts per nivells subestats, l'Arc mediterrani no existeix com un sistema regional d'innovació d'acord al primer enfocament. A aquesta conclusió arriben Bacaria i Juan (1999), Vanolo (2003 i 2005) i, en certa mesura, Rojo (1995, 1999 i 2000)²⁹². Pel contrari està integrat per diversos sistemes regionals d'innovació i dividit en tres sistemes estatals d'innovació, amb els que interactuen. Sense entrar a analitzar aquesta qüestió, entre els diferents arguments que apunten en aquesta direcció se situen: l'existència de diferents jurisdiccions estatals i regionals, cada una de les quals amb la seva pròpia política de R+D+I i sistemes educatiu i formatiu; les diferències a nivell competencial; les diferències en els sistemes productius regionals; o la manca de coordinació en les polítiques de R+D+I a nivell intraestatal i interestatal.

²⁹¹ En aquest enfocament es poden incloure l'estat espanyol, Catalunya, el País Valencià i la resta de comunitats autònomes: en el *Plan Nacional de Investigación Científica, Desarrollo e Innovación Tecnológica 2004-2007*, de 2003, es crea el "sistema español de ciencia-tecnología-empresa"; en el *Pla de Recerca i Innovació de Catalunya 2005-2008* (PRI), de 2005, es concep el "sistema català de recerca i innovació" (SCRI), o en el *Pla Valencià d'Investigació Científica, Desenvolupament Tecnològic i Innovació 2001-2006* (PVIDI), de 2002, es crea el "Sistema valencià de ciència-tecnologia-empresa" (SVCTE).

²⁹² A la mateixa conclusió va arribar l'autor d'aquesta tesi en un treball anterior: *El sistema territorial d'innovació de l'Arc mediterrani nord-occidental. El rol de la política pública en la construcció del STI de l'Arc Mediterrani* (2007), dirigit per Antoni Durà, i becat per l'Institut Ignasi Villalonga d'Economia i Empresa (IIVEE).

Ara bé, la no existència d'un sistema macroregional d'innovació d'acord al primer enfocament no invalida la seva construcció des del segon enfocament. En aquesta direcció, intervé la institucionalització de l'Arc mediterrani des de la cooperació territorial, malgrat no haver estat formulat explícitament en cap de les declaracions analitzades sobre aquest espai.

4.3.2- Cooperació territorial i activitats de R+D+I

A nivell institucional, el principal recolzament a la cooperació en matèria de R+D+I procedeix de la Comissió Europea, plasmada sobretot en el desenvolupament de mesures amb l'objectiu de fomentar la participació activa de les col·lectivitats i autoritats territorials en la construcció i configuració de xarxes i entitats de cooperació per a l'intercanvi de coneixements i tecnologia (ARFE, 1999; Ponce, 2004). La Comissió Europea mostra un interès especial per les accions que afavoreixen la cooperació entre regions desenvolupades i regions menys desenvolupades, en benefici d'aquestes segones i amb l'objectiu d'obtenir una major cohesió social i territorial (Vence, 1998). L'aposta, per tant, és doble: la combinació de la cooperació territorial i el foment de les activitats de R+D+I, d'acord a l'aproximació teòrica dels sistemes regionals d'innovació.

La línia estratègica per la R+D+I de la Comissió Europea s'inicia durant la dècada de 1970 amb tímides recomanacions dirigides al seu foment. No va ser fins al 1986 amb el Programa ESPRIT (*European Strategic Programme for Research and Information Technologies*) que feu una aposta clara i decidida en aquesta matèria. Al llarg de les dècades de 1980 i 1990, la innovació ha anat adquirint una importància creixent en les polítiques europees de desenvolupament, primer industrial i, gradualment, regional (ARFE, 1999; Cruz et al., 2004; Mulet, 2004). L'evolució d'aquesta política també ha tingut una evolució discursiva, que explica en gran mesura els canvis produïts en la construcció de les polítiques europees de R+D+I. Per Sanz (2001) dues són les variables explicatives de les seves transformacions: en primer lloc, l'existència d'agents econòmics amb els suficients recursos per recolzar determinats enfocaments i instruments de les polítiques i, en segon lloc, el grau de configuració de les regles establertes per aquests agents destinades a la construcció de les polítiques.

La importància progressiva d'aquesta línia estratègica s'ha catalitzat en l'*Estratègia de Lisboa* (2000), tot i que se sol considerar que el punt d'inflexió fou la redacció del *Green Paper on Innovation* (Comissió Europea, 1995c). L'objectiu de l'*Estratègia de Lisboa* és transformar l'economia de la Unió Europea en "l'economia del coneixement més competitiva i dinàmica del món, abans del 2010, capaç d'un creixement econòmic durable acompanyat d'una millora quantitativa i qualitativa del treball i una major cohesió social". Així mateix busca la creació d'un "Espai Europeu de Recerca i Innovació" (EERI) assentat en els conceptes econòmics de la innovació com a motor econòmic, l'economia del coneixement i la renovació social i ambiental, aplicats a un ampli ventall de polítiques sectorials, des de la recerca i l'educació fins al medi ambient i l'ocupació. Es considera que en l'EERI, els sectors productius de major impacte són la biotecnologia, biomedicina, bioenginyeria, nanobiociències, tecnologies de la informació i comunicació (TIC) i ciències del coneixement (Comissió Europea, 2003a; Rubiralta, 2004).

La imbricació de l'*Estratègia de Lisboa* amb la cooperació territorial es considera insuficient des de diversos sectors. Així es manifesta en la *Declaració de València*²⁹³, signada a finals de 2006, en la que, entre d'altres qüestions, es reconeix com a indispensable la coordinació entre cooperació territorial i innovació. L'objectiu d'aquest manifest és transmetre als estats membres la importància de desenvolupar estratègies en l'àmbit de la R+D+I, amb la finalitat d'augmentar la competitivitat de l'economia europea, mitjançant les oportunitats que ofereix la política de cohesió i regional. Aquesta darrera reclamació, de fet, se situa en la mateixa direcció que, el 2005, senyalava el mateix Consell Europeu, en posar de manifest les limitacions d'aquest procés i les recomanacions que elaborava per donar-ne un major impuls, especialment en el camp econòmic. En el mateix sentit Mulet (2004) constata que les polítiques de R+D+I europees encara no han aconseguit arribar a l'eficàcia desitjada en la conversió del coneixement en riquesa per mitjà de l'activitat innovadora. Tot i això, aquest mateix autor afirma l'existència d'una major voluntat política per al foment de les activitats de recerca i innovació.

Entre d'altres qüestions, en la *Declaració de València* els signants fan responsables directes als estats per la manca de cooperació territorial en matèria de R+D+I. En aquest sentit cal tenir en compte que en general les col·lectivitats territorials europees, llevat d'alguns casos com les comunitats autònomes espanyoles, no disposen de competències en aquesta matèria. Es demanda específicament la necessitat de desenvolupar "polítiques genuïnes d'innovació regional que integrin els instruments locals, estatals i europeus com a part del seu propi disseny, promovent la cooperació transregional i reforçant l'articulació dels sistemes d'innovació regional" (*Declaració de València*, línia d'acció 8). Les demandes de col·laboració no es restringeixen només a les col·lectivitats territorials, sinó que s'amplien a "la creació de contactes i la formació de xarxes entre pimes, grans empreses y altres agents innovadors" (*Ídem*, línia d'acció 14).

En aquest context les entitats de cooperació territorial en l'àmbit de l'Arc Mediterrani en el camp de l'R+D+I adquireixen un gran relleu²⁹⁴. Sobretot és a partir del reconeixement de la innovació com a motor econòmic que aquestes iniciatives s'han redimensionat i han pres una major rellevància. D'aquesta manera, mentre abans de l'adopció del *Green Paper on Innovation* i de l'*Estratègia de Lisboa* la innovació tenia una discursiva presència testimonial, és a partir de llavors que adquireix una major entitat i prioritat. A efectes purament analítics i expositius, es poden establir tres etapes en la formació d'entitats, d'acord a l'adopció d'aquests documents.

²⁹³ La *Declaració de València* és el document final de la "Conferència Europe INNOVA 2006" (entre els dies 26 y 28 de novembre), organitzada per la Direcció General d'Empresa i Indústria de la Comissió Europea en el marc de la seva estratègia de recolzament a la política d'innovació, i amb el suport de la Generalitat Valenciana i de l'Ajuntament de València. Hi van participar més de 600 professionals de la innovació (especialistes en innovació, investigadors, gestors d'agrupacions o clústers, directius i inversors).

²⁹⁴ Apuntar que, a part de les entitats aquí analitzades, les col·lectivitats territorials de l'Arc mediterrani participen també en altres iniciatives de cooperació en matèria de R+D+I de caràcter generalista, a escala europea i mediterrània. Es pot citar la participació en les següents xarxes i organitzacions europees: EURADA (Associació Europea d'Agències de Desenvolupament Regional), IRE (Innovating Regions in Europe), REACTE (Xarxa Europea de Cooperació), TII (Technology Innovation Information), EPIDOS (European Patent Office), EFQM (European Foundation for Quality Management), ICSID (International Council of Societies of Industrial Design), ERIK (European Regions Knowledge based Network) o ERRIN (European Regions Research and Innovation Network); en l'àmbit mediterrani o euromediterrani: ANIMA (Euro-Mediterranean Network of Investment Promotion Agencies) i MEDINNOV (Réseau Euro-Méditerranéen de l'Innovation).

La seva anàlisi no mostra canvis significatius en el nombre d'entitats implicades per etapes, si bé s'incrementa d'ençà l'*Estratègia de Lisboa*. En canvi són notables algunes variacions en l'orientació de les propostes i projectes en matèria de R+D+I; és a dir, en funció de a qui o a què es dirigeix o beneficia directament o, dit d'una altra manera, quina és la seva opció política (Arriola, 2004; Cruz et al., 2004). Exceptuant les entitats de cooperació sectorial, en les que l'orientació està molt marcada depenent de la seva especialització, en les entitats generals i/o territorials s'observa un tractament diferenciat de les activitats que integren el conjunt de la R+D+I. Fins a l'*Estratègia de Lisboa* predomina una gestió per separat: d'una banda, les activitats de formació i recerca i, de l'altra, les activitats de desenvolupament i innovació tecnològica, amb una tendència a prioritzar aquestes segones. A partir de 2001, pel contrari, es produeix un tractament conjunt generalitzat, en una situació d'equilibri en tant que sistema. D'altra banda, al llarg de les diferents etapes, exceptuant la segona, és comú el predomini d'una orientació envers al desenvolupament econòmic, ja sigui a nivell empresarial o regional. Tanmateix, la política orientada al desenvolupament científic, especialment universitari, ha mostrat una major coherència, malgrat les diferents entitats i projectes. Així mateix, fruit de la naturalesa cooperativa de les entitats, s'observa un domini de la política de difusió (Arriola, 2004), en emfatitzar la base institucional i empresarial per als canvis tecnològics i la producció d'infraestructures de suport destinades especialment a la difusió i la transferència de tecnologia i coneixement.

Entitats fins al Green Paper on Innovation (1995)

En la primera etapa, fins a la redacció del *Green Paper on Innovation*, 1995, les primeres referències de cooperació en matèria de R+D+I foren plantejades per entitats en bona mesura impulsades des del Conseil Régional de Provence-Alpes-Côte d'Azur, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona.

En el cas de la PACA, el govern regional intervingué en la creació de dues entitats de 1989 i 1990: l'Association de l'Arc Méditerranéen (Fitxa 19) i el GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud (Fitxa 55). Des de l'Association de l'Arc Méditerranéen s'establí un programa de treball quinquennal, *Euro-Thèmes 1989-1993*, un dels objectius del qual fou la construcció d'un "nou sistema d'economia integrada" per mitjà d'accions en relació a les grans infraestructures de transport, el desenvolupament local i l'ús de les noves tecnologies per part de les col·lectivitats territorials (Juan, 1991). Les accions del pla bàsicament no es dugueren a terme i, pel que respecte al camp de la R+D+I, fou assumit pel GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud, una entitat de cooperació sectorial exclusiva en aquesta matèria, que des de l'any 1990 treballava amb un àmbit territorial similar al de l'Association de l'Arc Méditerranéen.

La GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud, no obstant, no fou creada inicialment com una entitat de cooperació territorial. El Conseil Régional de la PACA proposà la creació de la Route des Hautes Technologies el 1986 com un programa d'acció per a la creació d'una xarxa dels pols tecnològics de la PACA. El projecte es formalitzà finalment l'any següent, amb el nom d'Association Route des Hautes Technologies, formada per empreses, centres de recerca i institucions públiques (estat francès, consell regional i col·lectivitats locals). Els bons resultats obtinguts conduïren, poc després, a proposar l'ampliació d'aquesta xarxa en dues escales.

D'una banda, al conjunt de les regions del sud de l'estat francès, aprofitant l'estructura de l'Association Gran Sud (Fitxa 61), creada just uns anys abans (Juan, 1991). De l'altra, al conjunt dels estats francès, espanyol i italià. Finalment es constituí una opció intermèdia: l'escala regional al nivell dels tres estats.

L'objectiu d'aquesta entitat fou des de bon principi la creació d'una xarxa permanent d'agències regionals de desenvolupament empresarial i pols tecnològics, de manera que les petites i mitjanes empreses poguessin fer-ne ús per a potenciar el desenvolupament econòmic de cada regió. En concret les accions inclogueren la promoció tecnològica, la participació en programes europeus (Comett, Esprit, Brite i Euram) i la transferència tecnològica (Juan 1991; Morata, 1994). Tanmateix, al llarg de la primera meitat de la dècada de 1990 es va anar fent evident les dificultats de coordinació de la xarxa, per manca de voluntat dels agents membres. En front d'això, diversos membres plantejaren la dissolució de l'entitat, entre els quals l'Association Route des Hautes Technologies. En front d'això, l'entitat fou reestructurada el 1997 a iniciativa de l'Institut de la Mitjana i Petita Indústria Valenciana (IMPIVA), i passà a ser denominada AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies. En quant a les activitats, a les anteriors, s'afegiren els serveis a les empreses i l'organització de trobades i seminaris sobre diferents qüestions d'interès. Malgrat les millores i augment de les activitats, diverses problemàtiques internes conduïren a la seva dissolució l'any 2005. D'altra banda, des de la Provença es recuperà el projecte inicial de 1987 i es creà el 1996 el Club de l'Arche Méditerranée, format pels parcs tecnològics i empreses d'alta tecnologia d'aquesta regió, si bé sense perdre la perspectiva de l'Arc mediterrani.

Paral·lelament, l'any 1988 va ser creada els Quatre Motors per a Europa (Fitxa 80), constituïda per Catalunya, el Rhône-Alpes, Llobardia i Baden-Württemberg, amb una variada gamma d'objectius. La política d'innovació tecnològica en fou, i continua essent, el seu nucli central. Concretament es marcà quatre objectius principals, que s'han mantingut fins al moment (amb les corresponents actualitzacions): la transferència de tecnologia, l'intercanvi de coneixements, la promoció de la investigació i la formació professional. L'entitat no desenvolupa projectes propis, sinó que s'ofereix com a plataforma per a les empreses, universitats i centres de recerca o altres institucions públiques i privades implicades per a realitzar i coordinar els seus (Bacaria i Juan, 1999; Borràs, 1993; Morata, 1994).

En el marc d'aquesta entitat, Bacaria (1992) dugué a terme un estudi sobre la cooperació interregional en matèria de R+D+I. S'hi posa de manifest l'important paper que poden assumir les regions, en especial si cooperen, en la promoció d'un ambient propici per al desenvolupament tecnològic. Així mateix, i partint de les experiències de cooperació interempresarial, senyala els avantatges per a les regions que poden generar l'intercanvi de coneixements i la compartició de recursos: evitar duplicacions en recerca, aprofitar les complementarietats, explotar les economies d'escala i d'aglomeració, o reduir els costos de transacció.

També des de Catalunya, el 1990 fou constituïda la Xarxa de Ciutats C-6 (Fitxa 81), a iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona, que s'establí amb quatre grans línies estratègiques, una de les quals feia referència al desenvolupament de projectes comuns en l'àmbit econòmic, científic (universitari) i tecnològic (Red de Ciudades C-6, 1992). Malgrat l'adscripció conjunta d'aquests àmbits en una sola línia estratègica, el cert és que el seu tractament fou per separat. De fet, en

matèria de R+D+I només fou plantejat un projecte, en l'àmbit universitari: el desenvolupament d'un "Europol universitari" per a la formació de tercer cicle en temes de medi ambient, economia de la salut, filologia, informàtica aplicada a les indústries i a les empreses mitjanes i petites, i regulació dels transports urbans. Aquest projecte no fou dut a terme i, de fet, en la reestructuració de l'entitat de 1997 fou eliminada aquesta línia estratègica.

Aquell objectiu fou recollit en certa manera per l'Institut Universitari Joan Lluís Vives (Fitxa 90) (més endavant conegut amb el nom de Xarxa Vives d'Universitats), una xarxa constituïda el 1994 per les universitats de Catalunya, el País Valencià, les illes Balears i la Catalunya nord. En aquest sentit el seu objectiu principal és la gestió de la prestació de serveis i el desenvolupament d'activitats en diferents matèries d'interès exclusivament intrauniversitari (política lingüística, publicacions, estudis de postgrau, programes de mobilitat, servis bibliotecaris...).

Una sort similar a la de la Xarxa C-6 la va tenir l'Euroregió Catalunya-Languedoc-Rousillon-Midi-Pyrénées (Fitxa 49), creada poc després, el 1991, a iniciativa de la Generalitat de Catalunya. Entre el nombrós gruix d'objectius que aquesta entitat es marcà, hi constaven, per separat, el foment de les telecomunicacions i les noves tecnologies, el desenvolupament de projectes conjunts de recerca universitària i/o científica, i la transferència tecnològica (Morata, 1994). Malgrat que no es dugués a terme cap projecte en aquesta direcció, l'interès per aquestes matèries queda palès en l'*Atles de l'Euroregió \ Atlas de l'Eurorégion* (1995) (figura 4.27).

Fig.4.27: Centres de recerca i de transferència tecnològica a *Atles de l'Euroregió* (1995)

Font; GIP Reclus (1995)

S'hi estableix que “la capacitat d'innovació és un dels components determinants de la competitivitat de l'Euroregió. Per estudiar aquest camp, cal fer referència als actors implicats en la recerca i el seu desenvolupament: empreses, centres de recerca, universitats i centres de transferència tecnològica” (GIP Reclus, 1995, p.70). En aquest sentit, s'hi inclogué un inventari complet dels centres de recerca i de transferència tecnològica, així com cartografia de localització dels mateixos.

Per últim cal fer referència a l'Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC) (Fitxa 5), creada el 1995, i refundada el 2004 amb el nom d'Euroregió de Illes de la Mediterrània (EURIMED). Entre les seves línies estratègiques de treball són d'interès els àmbits de telecomunicacions i noves tecnologies de la informació, i d'ensenyament superior i recerca. Com en altres casos, ambdós camps foren gestionats de forma separada, i amb una major primacia el primer. De fet, la pràctica totalitat de projectes desenvolupats per aquesta entitat en matèria de R+D+I es concentrà en l'extensió de les TIC, amb l'objectiu d'afavorir la cooperació econòmica, l'intercanvi i transferència de tecnologia i coneixements, i assegurar un contingut de qualitat als nous servicis que se'n podien derivar en diferents sectors (cultura, turisme, empreses audiovisuals...). En el camp de la recerca fou projectat l'activació d'un acord-marc de cooperació entre les universitats insulars, que no es concretà.

Entitats entre el Green Paper on Innovation (1995) i l'Estratègia de Lisboa (2001)

En la segona etapa, entre el *Green Paper on Innovation*, 1995, i poc després de l'aprovació de l'*Estratègia de Lisboa*, 2001, s'observa un lleu alentiment en el nombre d'entitats interessades en matèria de R+D+I, si bé cal tenir en compte que algunes de les anteriors continuen plenament actives. Així mateix, ha de destacar-se el fet que alguna entitat creada anys abans, a partir d'aquesta etapa assumeix objectius en aquest camp. En quant a la seva orientació, s'observa una deriva vers els projectes de recerca.

Entre les entitats creades amb anterioritat, s'hi afageix ara el Syndicat Intercommunal pour le Développement Économique Local Transfrontalier (SIDELT) (Fitxa 86), l'antiga Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM), creada el 1990, i el Consorcio de cooperación transfronteriza entre Aragón y Midi-Pyrénées (Fitxa 27), refundació de la Comisión Aragón-Midi-Pyrénées de 1987. La primera, similarment al cas dels Quatre Motors d'Europa, no adopta una política pròpia, sinó que s'ofereix com a estructura per al desenvolupament d'altres projectes o projectes compartits amb altres institucions. En aquest sentit, sobretot cal destacar el seu rol en la posada en marxa del Centre d'Economia i d'Innovació Transfronterer “Trans BIC Riviera” (l'actual CEEI French Riviera), situat a Sophia Antipolis; i en la fundació d'un centre i un institut tecnològic universitaris franco-italians, conjuntament amb la Université Franco Italienne. Pel que fa al consorci entre Aragó i Migdia-Pirineus, malgrat haver establert línies d'actuació en activitats de R+D+I, fins ara no ha dut a la pràctica cap projecte en aquesta direcció.

En l'àmbit franco-italià, contemporàniament a la SIDELT, si bé en escales diferents, dues entitats més desenvoluparen una política de promoció i difusió en l'àmbit de la recerca, el GIR Miralpin (Fitxa 60), de 1996, i la Conférence des Trois Provinces (Fitxa 36), de 1997. Des d'ambdues

entitats foren fomentats els stages i els intercanvis universitaris, els projectes de recerca compartits, i el desenvolupament de recerques de tercer cicle (doctorats).

Entitats des de l'Estratègia de Lisboa (2001)

La tercera etapa, per últim, es caracteritza per les referències constants a l'*Estratègia de Lisboa* o als seus objectius per part de les entitats. Com en la primera etapa, prenen altre cop el predomini els projectes dirigits al desenvolupament econòmic o, i més acord amb la teoria evolucionista de la innovació, el desenvolupament regional integrat. No obstant, l'orientació exclusivament científica continua tenint un pes important. Així mateix, en les entitats que segueixen, i sobretot en d'altres de creades d'ençà l'any 2000, es fa un ús generalitzat i discursiu del terme "innovació" per a designar i etiquetar qualsevol projecte o estratègia de desenvolupament, independentment de si implica o no innovacions de qualsevol caire (tant tecnològics i científics, com també socials o culturals). Aquest és el cas, per posar només un exemple, de la recentment creada Conférence des Hautes Vallées (Fitxa 35), que aposta per la "innovació" com un domini estratègic per al desenvolupament econòmic del territori, especialment de les zones més desfavorides. Ara bé, sota aquest domini hi projecta l'extensió de les xarxes i serveis telefònics i de televisió, el foment del teletreball o la subvenció dels sistemes de transport públic.

Partint de l'experiència de la Conférence des Trois Provinces, fou creada l'any 2000 l'Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI) (Fitxa 18). La línia estratègica de la recerca continua tenint una presència important, si bé ha estat en detriment d'una de nova orientada a la difusió i transferència de noves tecnologies de la informació i comunicació amb l'objectiu d'afavorir el desenvolupament econòmic del territori. En aquesta línia la CAFI ha desenvolupat diferents projectes, el principal dels quals és un projecte Interreg IIIA. Així mateix, s'ha vist reforçada a partir de la reconversió de la CAFI en l'Euro-Territoire franco-italien, el 2006, que consagra un lloc prioritari a l'innovació com un factor estructurant per a la competitivitat. En aquest sentit, dugué a terme l'organització del primer *Forum Franco-italien de l'Innovation*, celebrat a Torí el juny de 2006.

En l'espai alpi, cal fer referència a tres entitats creades entre 2006 i 2007: la Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italienne-monegasque (Fitxa 70), l'Eurorégion Alpes-Méditerranée (Fitxa 51) i la PRES (Pôle de Recherche et d'Enseignement Supérieur) Université Euro-Méditerranéenne (Fitxa 79). La primera d'aquestes és deutora de la SIDELT i, en l'àmbit de la R+D+I, exerceix la mateixa funció; en aquest sentit, per ara l'acció més rellevant ha estat la seva col·laboració en la creació de la PRES Université Euro-Méditerranéenne. D'altra banda, l'Eurorégion Alpes-Méditerranée ha establert cinc grans temes de treball, un dels quals correspon a la innovació, dirigit, no per casualitat, pel Conseil Régional de Provence-Alpes-Côte d'Azur. Actualment s'està desenvolupant un projecte, destinat a la creació d'una xarxa d'agents públic i privats implicats en R+D+I, de forma similar al que fou la Route des Hautes Technologies, que posi en valor el potencial innovador i econòmic d'aquesta euroregió i del conjunt de la Mediterrània. Partint d'aquest objectiu, l'Eurorégion ha col·laborat també en la creació de la PRES Université Euro-Méditerranéenne. En relació a aquesta entitat, ara per ara representa una xarxa d'universitats similar a la Xarxa Vives d'Universitats, en quant a activitats desenvolupades. Tanmateix hi ha la voluntat política d'anar més enllà de l'àmbit estrictament universitari i, en

aquest sentit, està oberta a la participació d'altres agents públics i privats de R+D+I, especialment col·lectivitats territorials, empreses, pols tecnològics i centre d'innovació i competitivitat.

En l'espai de l'arc mediterrani nord-occidental, cal destacar la implicació de l'Euroregió Pirineus Mediterrània (Fitxa 50), creada el 2004. La seva constitució es dugué a terme amb "la voluntat d'unir esforços per crear, al nord-oest de la Mediterrània, un pol de desenvolupament sostenible basat en la innovació i la inclusió social i territorial" (Euroregió Pirineus-Mediterrània, 2006, p.3). La seva vocació final és esdevenir un pol d'innovació i creixement sostenible recolzat en la connexió entre els centres industrials, científics i tecnològics. Els principals objectius són millorar la competitivitat, d'acord als objectius bàsics de la Unió Europea en el marc de l'aplicació de les estratègies de Lisboa i Göteborg. En coherència amb aquests objectius han estat definits set eixos d'actuació, dels quals cal destacar-ne dos per la seva rellevància en matèria de R+D+I: el suport a les activitats econòmiques altament intensives en tecnologia i coneixement, i la recerca i les universitats. Sens dubte l'Euroregió Pirineus Mediterrània és l'entitat de l'Arc mediterrani amb una major implicació en aquesta matèria, i actualment es troba en procés de desenvolupament de diversos projectes, dels quals a continuació se'n detallen alguns.

El primer eix té per objectiu impulsar els sectors econòmics amb un alt valor afegit, establint una forta relació i cooperació entre empreses i universitats, centres de recerca, centres d'innovació... S'aposta pels sectors d'activitat amb un alt component innovador i pels que combinen recerca, indústria i suport de les administracions, com són els sectors biomèdic i biotecnològic, la indústria de les energies renovables, les indústries del medi ambient o les nanotecnologies, en sintonia als sectors promoguts en l'Espai Europeu de Recerca i Innovació (Comissió Europea, 2003a i 2003b). Paral·lelament, també recolza els sectors tradicionals sotmesos a noves exigències de qualitat, sovint basada en la incorporació de noves tecnologies i coneixements, i d'innovacions en els processos de producció, el producte final o la relació amb els consumidors, com en el cas del turisme, la producció alimentària o la indústria del tèxtil.

D'acord a aquest eix d'actuació, l'Euroregió Pirineus-Mediterrània s'havia plantejat inicialment, i per ara descartat, el desenvolupament d'un pla d'acció al voltant d'una "Xarxa de Parcs Científics i Tecnològics de l'Euroregió", en la que estarien associats els parcs científics i tecnològics i les seves xarxes regionals (Rubiralta, 2004). Més important, i en projecte, és l'estímul per a la creació de l'EuroBIOregió, inspirada en el concepte dels eurobioclústers (megaclústers europeus), desenvolupat en el marc del *Bio Vison (World Life Sciences Forum)* de Lió, l'any 2003 (Louët, 2003). La impulsó s'ha iniciat amb la realització d'un estudi per avaluar-ne les perspectives per al conjunt d'agents del sector biotecnològic (definició del mapa de l'EuroBIOregió, identificació dels projectes estructurals i definició de les modalitats de coordinació). L'objectiu de l'EuroBIOregió seria el desenvolupament de programes de recerca i per a la producció de nous productes i serveis en el camp de la biomedicina i les biotecnologies, que fossin altament competitius a nivell europeu i global. El projecte està coordinat per la BioRegió de Catalunya i es basa en la col·laboració entre la investigació pública i privada.

D'altra banda, basada en el mateix concepte dels eurobioclústers, el 2005 fou constituït l'EuroBioCluster Sud (Fitxa 47), una iniciativa, de curta durada, sorgida en el marc dels Quatre Motors per a Europa (Druguet, 2007). Aquesta entitat estava participada per agents públics

(universitats, hospitals, centres de recerca, parcs científics i tecnològics) i agents privats (empreses generadores de productes farmacèutics i biotecnològics, i empreses proveïdores de serveis), entre els quals també la BioRegió de Catalunya. El propòsit, com en el cas de l'EuroBIOregió, era la generació de nous productes i serveis altament competitius en l'àmbit de la biomedicina i la biotecnologia. L'entitat es mostrà inoperativa poc després de la seva constitució i, finalment, es dissolgué. La BioRegió de Catalunya traslladà els seus objectius i esforços a l'EuroBIOregió.

Tornant a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, en quant al segon eix, aposta per la constitució de "l'Euroregió universitària i científica", un projecte similar al proposat per la Xarxa de Ciutats C-6, o a la mateixa Xarxa Vives d'Universitats, si bé més propera a l'objectiu final de la PRES Université Euro-Méditerranéenne. En aquesta direcció han estat redactats diversos documents que han de conduir a la seva fundació (la *Declaració conjunta sobre l'Euroregió Universitària Pirineus Mediterrània*, de 2005, i la *Carta sobre la Recerca a l'Euroregió* de 2006). En la *Declaració conjunta sobre l'Euroregió Universitària Pirineus Mediterrània* (Euroregió Pirineus Mediterrània, 2005) s'estableixen els àmbits clau de col·laboració en matèria de recerca (biomedicina, biotecnologia, aeronàutica, aeroespacial i nanotecnologies) i d'educació superior (mobilitat d'estudiants i de personal docent i investigador, i compatibilitat de les titulacions).

En darrer lloc, en l'espai de l'Arc mediterrani ample, l'any 2002 fou creada l'Associació Arc Llatí (Fitxa 10), una entitat de continguts generals. De les diferents línies estratègiques cal fer especial menció a les de desenvolupament econòmic i de societat del coneixement, gestionades pel Grup d'Economia i Innovació. Des d'aquest grup es proposen accions i mesures que permetin millorar i potenciar els models de desenvolupament empresarial i d'innovació, fent especial èmfasi en els intercanvis de coneixements, les xarxes d'experts, les xarxes de petites i mitjanes empreses i les infraestructures de suport a la innovació (parcs tecnològics, centre d'innovació...). En la vessant metageogràfica, aquesta entitat exposa que "els treballs del grup volen aprofitar la potencialitat de l'espai mediterrani per generar i atreure activitat econòmica d'alt valor com conseqüència de les seves condicions climàtiques, ambientals, de l'entorn tecnològic existent i de la capacitat de desenvolupar-lo"²⁹⁵. Tanmateix, a la pràctica aquest grup de treball és inactiu.

²⁹⁵ A: <http://www.arcolatino.org/ca/grup>

CAPÍTOL 5

CONCLUSIONS

Arribats a aquest punt, és hora d'exposar les conclusions de la recerca, que responen finalment a l'objectiu general. Recordem que l'objectiu general de la recerca és *l'avaluació de la construcció metageogràfica i institucionalització d'una macroregió transestatal europea, l'Arc mediterrani, en relació a la cooperació territorial a Europa durant el període 1950-2008*. En aquest sentit, en un primer apartat, s'exposen les conclusions generals que es desprenen dels resultats obtinguts, amb la finalitat de respondre a l'objectiu general. A continuació, en un segon i darrer apartat, es valoren els resultats obtinguts en funció de cada un dels sis objectius concrets, fent èmfasi especial en les mancances detectades i possibles desenvolupaments futurs de les línies de recerca.

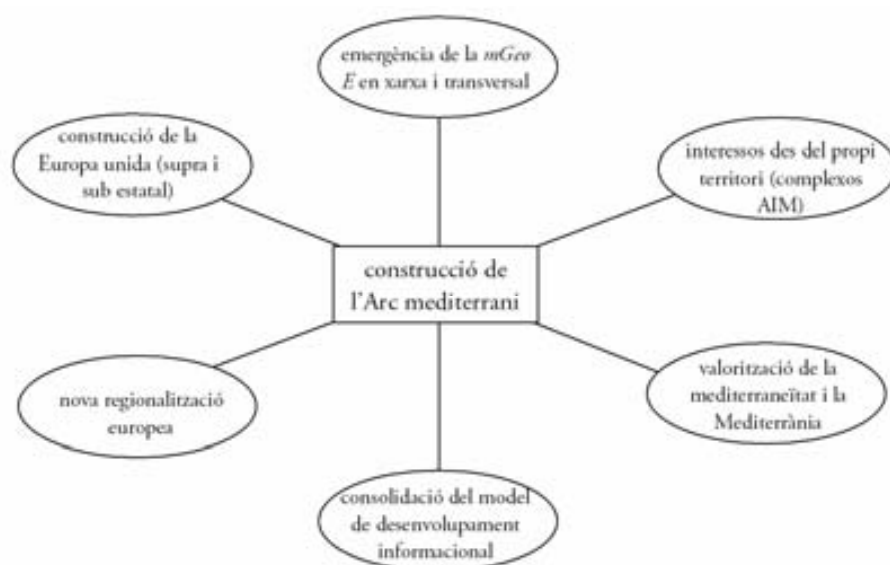
5.1- CONCLUSIONS GENERALS

En aquest primer apartat s'exposen, transversalment al conjunt d'objectius concrets de la recerca, els principals resultats obtinguts i les conclusions generals extretes. La seva presentació està estructurada en quatre punts, cada un dels quals s'aproxima més a l'avaluació de la construcció metageogràfica i institucionalització de l'Arc mediterrani, exercici de síntesi que es duu a terme en el darrer punt.

A\ Confluències en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani

La recerca duta a terme permet concloure que la construcció metageogràfica particular de l'Arc mediterrani, d'ençà la dècada de 1980, ha estat fruit de diverses confluències, a més de les pròpiament inherents al moment metageogràfic de la globalització, originades en diferents àmbits i escales (representades gràficament en la figura 5.1).

Fig.5.1: Confluències en la construcció de l'Arc mediterrani en el moment metageogràfic de la globalització

Elaboració pròpia

La confluència d'aquests processos no ha estat un procés planificat, sinó un conjunt d'oportunitats recollides i amplificades per part del complex AIM (acadèmic-institucional-mediàtic) d'aquest àmbit territorial. No per això es pot dir, des d'una perspectiva metageogràfica, que el seu agrupament hagi estat casual o atzarós. Pel contrari, la seva identificació com a "oportunitats" ha estat concebible des de les possibilitats (i limitacions) que ofereix la *mGeo E* en xarxa i transversal o, si més no, una estructura metageogràfica que supera les restriccions de la *mGeo E* en mosaic-estatista.

1\ El primer procés convergent, l'**emergència de la *mGeo E* en xarxa i transversal**, es basteix en la configuració de nous espais definits per les relacions i connexions en i entre territoris i escales (xarxes), i transversals respecte a territoris previs. Per consegüent, trenca i supera (en el pla mental) la territorialitat i jerarquització dels espais estancs. A la pràctica, aquest nou medi metageogràfic ha permès la conceptualització de metaterritoris amb un abast transestatal –en el pla espacial, no polític-administratiu–, fruit de la interconnexió de recursos, interessos i capacitats d'agents territorials (col·lectivitats territorials, empreses, entitats i associacions de la societat civil, universitats...) de diferents estats. En aquest sentit, la *mGeo E* en xarxa i transversal posa en qüestió i deslegitima el monopoli exercit pels estats-nació, i l'estatisme en general, en la conceptualització, construcció o interpretació de l'espai. La imatge paradigmàtica d'aquest trencament és la travessia i el salt de les fronteres interestatals; ja no són una limitació mental en la producció de coneixements territorials i territorialitzats. En aquest context hi té cabuda la posta en valor de característiques comunes en territoris pertanyents a diferents estats, la recerca d'interessos i problemàtiques comunes i/o compartides entre agents adscrits a territoris diferents, o la definició d'estratègies territorials en el marc de nous espais.

Emperò, l'emergència d'aquest nou tipus metageogràfic no equival, com s'ha mostrat, a la desaparició de la *mGeo E* en mosaic-estatista, que continua mantenint la seva vigència i validesa. Justament la coexistència, desigual d'altra banda, entre ambdós medis metageogràfics és el que permet parlar de moment metageogràfic de la globalització. Així mateix, cal tenir present la compartició de característiques derivades de la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món, a la qual ambdues s'hi adscriuen i hi són bastides; alhora, la *mGeo E* en xarxa i transversal s'ha construït en base a la *mGeo E* en mosaic-estatista, ni que sigui per oposició. En relació a aquests aspectes, l'emergència del nou tipus metageogràfic no comporta una dissociació absoluta.

2\ En segon lloc ha de fer-se referència a la **construcció de la Europa unida**, en els nivells **supraestatal i subestatal**, des de la dècada de 1950, si bé durant el període d'entreguerres ja havien estat formulades diverses propostes i materialitzades algunes experiències en aquesta direcció. En quant al primer, no es tracta tant del procés de construcció dels organismes supraestats (el Consell Nòrdic, el Benelux o el Grup de Visegrád, d'una banda, i el Consell d'Europa o la Comunitat Econòmica Europea i la Unió Europea, de l'altra) –que representen igualment un lleugera superació de la *mGeo E* en mosaic-estatista–, sinó de les polítiques desenvolupades i aplicades des d'aquestes institucions en pro de la integració del territori i població europees. En aquest context ha estat concebuda la política regional de la Unió Europea, en termes de desenvolupament econòmic i regional i de l'ordenació del territori (en el sentit del francès *aménagement du territoire*). L'objectiu general d'aquesta política rau en afavorir i tendir a la cohesió social i territorial d'Europa: l'escurçament de les diferències regionals i macroregionals

per mitjà de la dotació d'infraestructures de transport i d'altres equipaments, el recolzament a activitats econòmiques amb deficiències estructurals o la fixació de la població, entre d'altres. Aquesta política parteix de l'observació i constatació prèvia d'importants desequilibris territorials: existència d'àrees deprimides i d'àrees amb grans concentracions demogràfiques, infraestructurals i econòmiques. D'altra banda, d'aquesta política en deriva el recolzament tècnic i financer a les iniciatives de cooperació territorial, que s'afegeix al recolzament polític i jurídic aportat des d'altres organismes supraestats, especialment el Consell d'Europa, a desgrat de les diferències en l'orientació presa. Tant o més important, aquests organismes han facilitat la construcció d'un imaginari col·lectiu d'una Europa sense fronteres (internes) i d'una actitud positiva envers aquest imaginari, malgrat algunes reticències i oposicions.

En quant al nivell subestatal es fa menció sobretot a les activitats i accions paradiplomàtiques de les regions i municipis europeus, en paral·lel al seu empoderament, fruit dels processos de descentralització estatal. En aquest àmbit de la paradiplomàcia, resulten d'especial interès les iniciatives de cooperació territorial generalista (ARFE, CRPM, ARE...) i específica, majoritàriament entitats de cooperació transfronterera i transestatal. L'origen i motiu d'aquestes iniciatives és molt divers, que abasta des de la resolució de problemàtiques comunes, el desenvolupament de projectes de mutu interès o la gestió d'espais naturals compartits i fins a la reconciliació postbèl·lica (Segona Guerra Mundial i Guerra Freda). No obstant aquesta diversitat, és comú el seu origen en la voluntat dels agents subestats per a col·laborar. Com s'ha mostrat, la cooperació territorial ha tingut un important creixement a partir de la dècada de 1980 i, sobretot, 1990, vinculat al recolzament atorgat per les diferents institucions supraestats i, en alguns casos, estats (el cas francès amb la MOT i la CNCD), si bé amb diferències destacables a escala macroregional i en quant als motius.

3\ El tercer procés que ha convergit en la construcció de l'Arc mediterrani ha estat la **proposició de noves regionalitzacions d'Europa a escala europea**, els resultats de les quals han tendit a ser anomenats "visions", "escenaris" o "imatges" –en una clara referència al sentit de la vista–. Aquest procés està àmpliament vinculat als estudis d'ordenació del territori europeu. Cal remarcar que el tret interessant de les propostes de nova regionalització és el seu caràcter paneuropeu, sovint formulades al marge de l'existència d'unes fronteres interestats. Metageogràficament s'ha observat un posicionament de menor a major afinitat a la *mGeo E* en xarxa i transversal, però en tot cas superant una part de les propietats de la *mGeo E* en mosaic-estatista.

Les propostes han estat diferenciades, a nivell purament analític, en dos grans blocs: les prospectives i les tendencials. Especialment han estat algunes de les imatges macroregionals concebudes en aquest darrer bloc les que han gaudit d'una major difusió i, en alguns casos, èxit. En aquest darrer sentit, el cas exemplar de difusió i èxit ha estat el model de Roger Brunet i del GIP RECLUS (1989), que identifica la Megalòpoli europea, més popularment coneguda per Banana blava –denominació que igualment ha gaudit d'un èxit aclaparador– i el Nord del Sud (l'Arc mediterrani). Així mateix, la regionalització dels estudis *Europe 2000* (1991) i *Europe 2000+* (1995) de la Comissió Europea també ha fruit considerablement. Aquests exemples corresponen als models de centre-perifèria i policèntric macroregional respectivament, els dos models a partir dels quals es pot traçar part de la gènesi de la pauta metageogràfica de l'Arc mediterrani i de la resta de macroregions europees. És clar que bona part de l'èxit d'aquestes

regionalitzacions i, consegüentment, dels models es deu a l'origen i recolzament institucional de les mateixes: la DATAR i la Comissió Europea. Malgrat que pugui resultar paradoxal, donat el caràcter estatal i supraestatal d'ambdues institucions, han promogut i difós àmpliament una macroregionalització transeuropea.

4\ En quart lloc, el moment metageogràfic de la globalització ha coincidit amb l'**emergència i consolidació del model de desenvolupament informacional**, l'element paradigmàtic del qual és el coneixement i les noves tecnologies aplicats intensivament a les activitats econòmiques. La importància d'aquest model radica en que ha esdevingut la base sobre la que es recolza el creixement econòmic i el desenvolupament regional, fet que ha derivat en la conversió de la innovació com a panacea. D'altra banda, l'aproximació teòrica en relació a les activitats intensives en coneixement i tecnologia i el desenvolupament regional ha estat progressivament copada per les necessàries integració de les diferents activitats de R+D+I en un procés unificat, d'una banda, i interacció d'aquestes activitats amb el territori on es desenvolupen (infraestructures, agents territorials i socials, activitats econòmiques i elements immaterials), de l'altra. Es tracta de la creixent implantació i domini de la teoria evolucionista de la innovació i, derivat d'aquesta, de l'enfocament dels sistemes territorials d'innovació. Així mateix, més enllà del rol econòmic en el desenvolupament regional i discursiu de les activitats de R+D+I, cal afegir també el funcionament en xarxa que ofereixen les noves tecnologies i l'horitzontalitat (teòrica) en la gestió del coneixement i la tecnologia, en acordança als principis de la *mGeo E* en xarxa i transversal.

5\ Pel que fa al cinquè dels processos, s'ha procedit progressivament a la **valoració de la mediterraneïtat i l'àrea Mediterrània**. En primer lloc, la mediterraneïtat fa referència als caràcters associats amb la Mediterrània o la marca territorial mediterrània. D'aquells han tingut una àmplia difusió i èxit en l'imaginari col·lectiu el clima (associat amb el turisme), la dieta mediterrània (associada amb la salut i la qualitat de vida), el paisatge (associat amb la qualitat del medi). Aquests valors s'afegeixen a la reeixida del llegat i mística greco-romana i llatina —no sempre sinònims—, que ja havien estat dotats de valor amb anterioritat. Aquests caràcters han estat revaluats tant en un sentit material, més aviat vinculat al desenvolupament d'activitats econòmiques, com immaterial, per a la formació cultural, el creixement personal, la qualitat de vida o el foment de la creativitat i el talent. Ara bé, tant en un cas com un altre, les associacions en l'imaginari col·lectiu han estat emprades en termes economicistes.

Paral·lelament, l'àrea de la Mediterrània, que havia perdut la seva centralitat segles enrere (al segle XVI) per esdevenir un espai perifèric, marginal i deprimat, a finals del segle XX ha tornat a esdevenir un espai geopolític i geoestratègic clau en les relacions comercials, socials, polítiques... entre els estats d'Europa, de l'Àfrica del nord i l'Àsia sud-occidental, i a escala global. Aquest adveniment s'ha produït des de diferents camps: des de la securitària i fronterera, passant pel desenvolupament Nord-Sud, i fins a la integració Euromediterrània.

6\ El darrer procés al que cal fer referència és el **creixent interès** en la construcció de l'Arc mediterrani **per part d'agents del propi territori**, que n'han esdevingut intencionadament o involuntàriament els complexos AIM. Majoritàriament es tracta d'agents polítics i econòmics, localitzats a Catalunya i la Provença-Alps-Costa Blava i, en menor mesura, al País Valencià i al Lluenguadoc-Rosselló; a l'àrea central o nuclear d'aquest àmbit territorial. No per casualitat es

tracta de regions amb una important trajectòria europeïsta (com és el cas de Catalunya) i euromediterrània (cas de Provença-Alps-Costa Blava); de localització destacable a nivell quantitatiu i qualitatiu d'activitats de R+D+I; de promoció i participació activa en iniciatives de cooperació territorial; de caràcter fronterer (llevat del País Valencià) i, per tant, amb problemàtiques derivades de l'existència de fronteres interestatals i, alhora, perceptor de suport a la cooperació territorial; de localització d'alguns dels principals ports comercials i turístics de la Mediterrània, en un context de competència global (especialment amb els ports de la mar del Nord); i de connexions i relacions històriques i culturals reivindicades des de fa decennis i, en menor mesura, repeses (l'espai catalano-occità o llatí central).

En síntesi, en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani s'han aprofitat –en el sentit d'oportunitats que se senyalava a l'inici d'aquest punt– els principals elements discursius i metageogràfics dels processos confluents i/o de la seva combinació: un espai sense fronteres i transestat, d'escala macroregional en el context europeu, d'aplicació de polítiques i estratègies de desenvolupament per part de la Unió Europea, d'equilibri d'Europa (especialment per a contrarestar el pes de la Banana blava), de potencial en R+D+I, o de localització de factors territorials que aporten un valor afegit a la innovació (clima, qualitat de vida, paisatges...).

B\ Característiques metageogràfiques de l'Arc mediterrani

En l'apartat que segueix són valorades amb major detall les característiques metageogràfiques suara indicades. En primer lloc, són situades històricament en el procés de construcció metageogràfica; en segon lloc, són ordenats i definits els tres aspectes de la *mGeo E* de l'Arc mediterrani (pauta, contingut i significat); i, finalment, les característiques són avaluades en relació als principis de metageografia crítica.

Aportacions conceptuals durant el procés de construcció metageogràfica

Històricament, la construcció de l'Arc mediterrani s'ha dut a terme a partir de la dècada de 1980; aquesta data no es tracta tan sols d'un inici sinó que representa un punt d'inflexió. Si bé és cert que el gruix de les declaracions a l'entorn d'aquest metaterritori s'han produït –en el sentit estricte de producció, quasi fabril– d'ençà els anys 1990, en les elaboracions de la dècada anterior s'havien establert ja les característiques metageogràfiques, que posteriorment s'han reproduït. En aquest sentit, d'ús i reproducció d'un discurs espacial i d'un medi metaestructural, l'Arc mediterrani és sens dubte el producte d'un procés de construcció metageogràfica.

Precedents En la tesi s'ha mostrat que, si bé la construcció d'aquest espai és molt recent, les primeres formulacions són molt anteriors, i elaborades des de diferents àmbits. Amb anterioritat a la Guerra Civil Espanyola (1936-39) i la Segona Guerra Mundial (1939-45) s'emprava, encara que esporàdicament, el terme “arc mediterrani” o altres de similars. El seu ús es realitzava en un sentit purament geogràfic, com en el cas dels estudis sobre la cultura neolítica de la Mediterrània occidental, o bé carregat amb continguts culturals i apostes més o menys polítiques, com en el cas dels discursos llatínistes occitano-catalans. Amb tot, aquelles elaboracions tenien en comú quatre

importants aspectes que en els anys 80 i 90 són recuperats: les similituds històriques, culturals i geogràfiques de les regions; la localització litoral a l'entorn de la Mediterrània nord-occidental; l'escala europea d'aquest espai i la seva transversalitat estatal; i la ressemblança evident –*evidència* d'acord a l'espontaneïtat que ofereix la *mGeo E* (instrument) del modern sistema-món– amb la forma geomètrica d'un “arc”. En aquest sentit, les formulacions presenten una típica pauta de la *mGeo E* (medi) en xarxa i transversal. A pesar de tot, encara no és l'*Arc mediterrani* al que ens referim.

1960s Amb posterioritat als nou anys de conflicte bèl·lic, l'ús d'aquells termes es reprengué, especialment a partir de la dècada de 1960. No fou tant una represa, en la mesura que les dades disponibles suggereixen que el terme “arc mediterrani” i el seu significat no foren oblidats, sinó més aviat una reconceptualització. L'arc mediterrani fou fragmentat i nacionalitzat, d'acord a la més pura lògica de la *mGeo E* (medi) en mosaic-estatista, des dels cercles acadèmics i polítics francesos i espanyols. Així mateix, fou omplert amb continguts de caire econòmic i logístic, tal i com als anys 30 ja s'havia dut a terme antecedentment, en substitució dels culturals i polítics. Paradoxalment –en principi–, mentre de l'arc mediterrani en va ser sostret el context escalar i transversal europeu i relegades les similituds territorials, es mantingué el concepte “arc”, malgrat que, una vegada fragmentat, els arcs nacionals ja no en conservaven la forma geomètrica. És cert que, sobretot en el cas espanyol, foren utilitzats més extensament altres taxons, com “eix”, però justament en el cantó francès, on la geomorfologia recorda menys a un “arc”, la forma s'hi mantingué. D'això es desprèn que la referència geomètrica s'havia fossilitzat, un tret metageogràfic propi de la Fase 2 del procés de construcció metageogràfica. Aquesta construcció tampoc és l'*Arc mediterrani* al que ens referim.

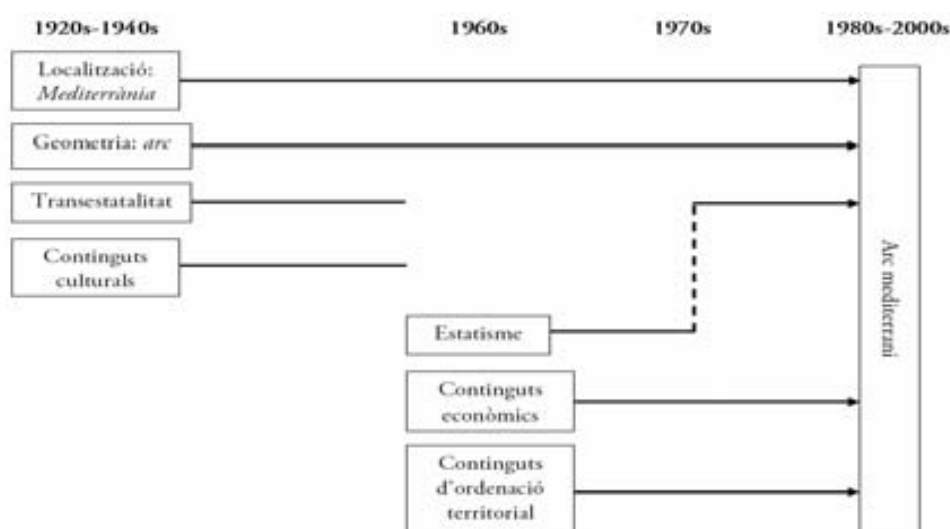
1970s Arribats a la dècada de 1970, el concepte “arc mediterrani” fou parcialment reconceptualitzat de nou, en el sentit que l'escala europea i la transestatalitat foren repeses, en detriment de la fragmentació dels estats-nació. Aquesta represa fou tardana, en tant que la construcció d'una Europa unida s'havia iniciat a principis de la dècada de 1950, justament per part dels estats. L'explicació del retard es deu, d'una part, a la inèrcia de la lògica metageogràfica en mosaic-estatista i, de l'altra, al factor estratègic dels continguts economicistes. Paral·lelament, els objectius d'ordenació del territori (*aménagement du territoire*) i de desenvolupament econòmic prengueren una major presència i rellevància metageogràfica. En aquesta elaboració se situa l'origen immediat de la particular construcció de l'*Arc mediterrani* en el moment metageogràfic de la globalització.

1980s-2000s En aquest context, la construcció d'ençà els anys 1980 i fins al moment present s'ha bastit en quatre elements principals. En primer lloc, la localització mediterrània i la fàcil –en termes de la *mGeo E* del modern sistema-món– associació entre la representació (carto)gràfica de litoral mediterrani nord-occidental amb la figura geomètrica d'un “arc”, sumat a l'acció del *framing with images*. Segon, la transestatalitat dels processos i dinàmiques territorials. Tercer, una associació economicista d'aquest àmbit territorial amb el desenvolupament de noves activitats intenses en coneixement i tecnologia (la R+D+I), paral·lelament al valor afegit per les condicions geogràfiques i culturals (clima, paisatge i gastronomia) i un imaginari benestant (qualitat de vida, qualitat del medi i virtuts de la mediterraneïtat), atraient d'inversions, talent i població adinerada europea. I, en quart lloc, l'aposta de l'ordenació del territori per la cohesió i

equilibri de l'espai europeu, en la mesura que es parteix de les premisses, d'una banda, d'un excessiu desequilibri espacial (fruit de la concentració d'activitats econòmiques, demogràfica i logística de l'àmbit central d'Europa, la Megalòpoli europea o Banana blava) i, de l'altra, de l'existència d'unes continuïtats urbanes (incloses les infraestructures de transport) que poden facilitar-ho.

En síntesi, en el següent esquema (figura 5.2) es recullen les aportacions conceptuals a la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, ordenades cronològicament (al llarg del segle XX). Malgrat la linealitat aparent, cal insistir en el pes quantitatiu, qualitatiu i determinant de les formulacions d'aquests darrers 20-30 anys.

Fig.5.2: Conceptualització metageogràfica de l'Arc mediterrani (1920s-2000s)

Elaboració pròpia

Pauta, continguts i significats de l'Arc mediterrani

D'altra banda, els mateixos resultats es poden resumir en funció dels tres aspectes constituents en les *mGeo E* medi (figura 5.3). Com s'ha exposat en el capítol dedicat a la base teòrica, normalment la pauta permet identificar l'estructura metageogràfica. En aquest cas, la transversalitat fronterera i estatal associa el metaterritori Arc mediterrani a la *mGeo E* (medi) en xarxa i transversal. Cronològicament, la configuració de la pauta de l'Arc mediterrani es produeix durant la primera meitat del segle XX, si bé no es referma fins a la dècada de 1970. Igualment els continguts i significats no li són dotats fins a les dècades de 1980 i 1990, fruit de les confluències dels processos abans indicats.

Fig.5.3: Aspectes (medi) del metaterritori “Arc mediterrani”

Pauta	Contingut	Significat
- Transversalitat (respecte a les fronteres i als estats) - <i>Framing with images</i> (metàfores espacials iconogràfiques)	- Activitats de R+D+I (alts continguts de coneixements i tecnologia al servei de l'economia i les empreses) - Elements territorials d'alt valor afegit: clima, paisatge i cultura; qualitat de vida i del medi: valors de la mediterraneïtat; infraestructures de transport - Continuitats urbanes \ Xarxa de ciutats - Localització geogràfica: Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental	- Equilibri i cohesió espacial europea \ Contrapès al nucli central d'Europa - Atractivitat i potencial econòmic i innovador

Elaboració pròpia

En el context europeu, les característiques associades a la pauta de la *mGeo E* en xarxa i transversal són comunes, de forma general, a les macroregions d'Europa identificades en els estudis de nova regionalització (l'Arc atlàntic, l'Arc alpí, la Banana blava, la Patata creixent, el Triangle daurat, la Banana grisa, entre d'altres possibilitats). Menys comunes són a nivell global o, si més no, en comparació al cas de les nacions i megaregions de l'Amèrica del Nord, especialment pel que fa a l'ús de metàfores espacials iconogràfiques, que resulta un fenomen quasi exclusivament europeu. Similarment, els significats de l'Arc mediterrani també són caràcters àmpliament compartits per bona part de les macroregions perifèriques d'Europa. Pel contrari, les característiques singulars (o pròximes a la singularitat) d'aquest metaterritori corresponen als continguts. No per casualitat, a nivell discursiu, coincideixen en bona part amb l'element paradigmàtic del capitalisme cognitiu, que en reforça la seva solidesa metageogràfica.

Avaluació en base als 10 principis de metageografia crítica

En darrer lloc, en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani han estat detectats diversos incompliments en relació als deu principis de metageografia crítica (figura 2.16). Justament l'incompliment d'aquests principis –més enllà de l'objectiu primari pel qual van ser concebuts per Lewis i Wigen (1997)– permet visualitzar les deficiències metageogràfiques d'aquest metaterritori i posar de manifest qüestions importants, com a continuació s'exposa.

1\ *Principi de combatre l'etnocentrisme cartogràfic*. Respecte a aquest primer principi no són detectades importants deficiències, en la mesura que la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani s'ha realitzat en el context europeu. En aquest sentit, aquest principi es complit en tant que aquest territori és comparat i comparable a les restants macroregions europees. Tanmateix, en el context global es tendeix a incórrer a l'etnocentrisme, en comparar específicament l'Arc mediterrani i el Sunbelt nord-americà, dos espais d'escala i magnitud diferents. Aquest incompliment pot conduir a una manca de credibilitat del projecte de l'Arc mediterrani; no obstant, no hi ha estat detectat.

2\ *Principi de combatre el determinisme geogràfic.* En aquest cas no s'ha detectat cap incompliment.

3\ *Principi d'honestedat tipològica.* Els resultats indiquen dues importants deficiències en el compliment d'aquest principi, en relació a la determinació de l'existència de l'Arc Mediterrani per mitjà d'un conjunt de criteris. D'una banda, en moltes ocasions s'ha produït un ús únicament aparent d'una base consistent de criteris i, de l'altra, quan són usats uns criteris consistents, el seu ús i, sobretot, tractament metodològic és altament qüestionable. A això cal afegir que, a nivell discursiu, ha estat incloses com a criteri les referències a investigacions anteriors que identifiquen l'Arc mediterrani.

4\ *Principi del domini del cànon metageogràfic.* La diversitat i variabilitat taxonòmica i toponímica de l'Arc mediterrani –han estat recollides 47 locucions toponímiques per a referir-s'hi–, clar reflex de la capacitat instituïdora de la Fase 1 del procés de construcció, manifesta un incompliment d'aquest principi. La principal conseqüència és la generació de possibles confusions entre el significat del taxó i\o del topònim i l'àrea significant, a més de possibles confusions en el significat mateix dels taxons i les locucions. Alhora, aquestes confusions poden derivar en dificultats en el procés de denominació, representació i localització l'espai al que es refereix. En aquest sentit, es poden produir deficiències en l'execució de les funcions de la *mGeo E* (orientar, comunicar i identificar). No obstant això, els resultats de l'anàlisi mostren que progressivament s'ha tendit a usar majoritàriament la fórmula "Arc mediterrani", que partia d'un major bagatge i ús respecte a les restants. Amb tot, són usades també amb freqüència altres locucions, com Arc llatí o Sunbelt europeu (o similar).

5\ *Principi de precisió socioespacial.* En la mateixa línia que els resultats indiquen un incompliment del tercer principi, senyalen també el d'aquest, possiblement com a conseqüència de l'anterior. En aquest cas han estat detectades combinacions inadequades de variables socials, econòmiques i culturals en la determinació i explicació de l'Arc mediterrani, l'anàlisi de les quals no sempre dona resultats en la mateixa línia.

6\ *Principi d'integritat definitòria.* L'incompliment d'aquest principi es produeix en la mateixa línia que l'anterior, si bé en un grau menor.

7\ *Principi de nomenclatura neutral.* En relació directa amb la dotació toponímica de l'Arc mediterrani, i present també en les declaracions, han estat detectades dues principals càrregues ideològiques, directament vinculades i integrades en els significats del metaterritori en qüestió. Es tracta de les referències a territoris i punts cardinals associats en l'imaginari col·lectiu a un poder econòmic. En aquest cas, el compliment d'aquest principi entraria en contradicció amb la pròpia *mGeo E* (medi) de l'Arc mediterrani.

8\ *Principi d'especificitat històrica.* En el cas d'aquest principi no s'ha detectat cap incompliment; sol ser reconeguda la contingència històrica en la formació de l'Arc mediterrani. Només en uns pocs casos concrets no ha estat així.

9\ *Principi d'especificitat contextual.* En aquest cas tampoc no s'ha detectat cap incompliment. No obstant, s'ha observat una lleugera tendència en sentit contrari, especialment en les declaracions

que prenen l'Arc mediterrani com un àmbit territorial *consumat*, i no en construcció. Es pot aventurar que, entrat en la Fase 2 del procés de construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, aquest principi serà progressivament incomplet per exigència del propi procés.

10\ Principi de visió cartogràfica. En les representacions cartogràfiques de l'Arc mediterrani s'ha detectat un disseny simplificat i de línies corbes, tendent a adequar-se a la forma geomètrica d'un "arc". Així mateix, en algunes ocasions es complementa amb la superposició d'altres macroregions, juntament amb l'existència d'espais en blanc. En aquesta direcció, es pot argumentar una superació de la visió cartogràfica de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Tanmateix, també és freqüent, especialment en els estudis acadèmics –inclosa la present tesi– o informes i documents de la Unió Europea, l'acotament i adequació de l'Arc mediterrani a les fronteres intraestats i interestats, i la supressió dels solapaments i els espais buits. Dit d'una altra manera, l'anàlisi i interpretació de l'Arc mediterrani com a àmbit territorial d'estudi o de planejament tendeix a suprimir trets característics de la *mGeo E* en xarxa i transversal. En aquest sentit, resulta paradoxal que construccions metageogràfiques de la *mGeo E* en xarxa i transversal, en ser objecte d'estudi, s'ajustin a les exigències lògiques de la *mGeo E* en mosaic-estatista. L'incompliment d'aquest principi posa de manifest una important mancança de marcs teòrics apropiats per a les "realitats" originades en base a la *mGeo E* en xarxa i transversal. No es tracta, per tant, d'un posicionament ideològic des de la geografia, l'economia... en contra d'aquest tipus metageogràfic o a favor de la *mGeo E* en mosaic-estatista –no almenys de forma conscient–, sinó per necessitat teòrica. Cal tenir en compte que els conceptes teòrics, analítics o les metodologies de les diferents disciplines estan construïdes en base a la *mGeo E* en mosaic-estatista.

En síntesi, aquestes diverses deficiències complementen la caracterització metageogràfica de l'Arc mediterrani, en la mesura que la seva construcció les incorpora. És important recordar que Lewis i Wigen (1997) elaboraren els deu principis en oposició a les dinàmiques de la *mGeo E* en mosaic-estatista, en una línia molt propera a les interpretacions de la metageografia com a paradigma. En aquest sentit es pot concloure que la construcció de l'Arc mediterrani integra trets d'aquest medi metageogràfic. Més enllà de la vessant descriptiva dels incompliments, la seva identificació possibilita redirigir la seva construcció en termes aparentment més "neutrals" i "objectius", d'acord a la intenció original dels autors de *The Myth of continents*. Ara bé, i a diferència de la creença d'alguns dels investigadors que ressenyaren aquella obra, la "correcció" d'aquelles deficiències en base a una major "neutralitat" i "objectivitat" no implica "desmetageografiar" l'Arc mediterrani. Per evitar possibles confusions, cal subratllar que aquesta àrea –com qualsevol altra, independentment del seu origen–, és, ha estat i serà una construcció metageogràfica; únicament pot ser de més a menys concebible des de determinades bastides metageogràfiques.

C\ La cooperació territorial i el metaterritori "Arc mediterrani"

Un dels punts de partida d'aquesta tesi ha estat l'anàlisi de la relació entre la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i les iniciatives de cooperació territorial en aquest àmbit d'estudi. Els resultats confirmen que entre els processos confluents en la construcció d'aquest metaterritori hi apareix la cooperació territorial i que, donades les seves característiques, pot ser

interpretada com un mecanisme d'un alt potencial d'institucionalització. Així mateix, la construcció dels espais de la cooperació territorial poden resultar ser influenciats per les característiques metageogràfiques de l'Arc mediterrani. Tanmateix, les dades obtingudes indiquen clarament que les capacitats mútuament influents no han estat desenvolupades i/o aplicades en tot el seu potencial.

El desenvolupament de la cooperació territorial de la Mediterrània nord-occidental \ Europa sud-occidental ha estat en relació al l'Europa central més tardívol, i paral·lel a l'expansió per l'Europa oriental. Malgrat aquesta temporalitat, algunes entitats de cooperació daten de les dècades compreses entre 1950 i 1980, a les que cal afegir alguns antecedents de cooperació transfronterera vigents fins ben entrat el segle XX o el desenvolupament incipient d'experiències de cooperació interregional i transestatat prèvies al conflicte bèl·lic dels anys 1930 i 1940. En l'expandiment tardà de la cooperació territorial a l'Arc mediterrani, concentrat majoritàriament durant la tercera etapa (1990\1995-2006), hi han repercutit diferents factors. Entre aquests es poden nomenar: el tradicional centralisme dels tres principals estats de l'àrea (Espanya, França i Itàlia), descentralitzats progressivament des de la dècada de 1980; la manca de suport legal a les iniciatives mostrada per aquests estats, reflectit en un retard considerable en l'entrada en vigor del *Conveni-marc de Madrid* i dels conseqüents acords interestatals (*Acord de Roma* i *Tractat de Baiona*), si bé posteriorment en el cas francès es produeix un gir amb la creació de la MOT i la CNCD; les integracions tardanes a la CEE\UE dels estats espanyol i maltès (1986 i 2004 respectivament), o la no adhesió d'Andorra i Mònaco, que n'ha evitat, entre d'altres qüestions, ser beneficiaris dels programes Interreg; o la condició de microestats en el cas d'Andorra, Mònaco i Malta, als que cal afegir l'estatus especial de Gibraltar (territori britànic d'ultramar i, per tant, no gaudeix per igual de la UE).

L'anàlisi de la distribució territorial de les entitats de cooperació ha permès copsar, en primer lloc, l'existència d'una no gens menyspreable quantitat d'iniciatives. En aquesta direcció, s'ha criticat en algunes ocasions l'existència de més d'una entitat amb el mateix àmbit territorial. De fet, ens trobem davant d'una paradoxa metageogràfica. Des d'una perspectiva de la teoria de les xarxes i de la governança, i per tant des de la *mGeo E* en xarxa i transversal, es manifesta que es continua reproduint la lògica de compartiments estancs de la *mGeo E* en mosaic-estatista. Si bé això és cert, també ho és que aquesta mateixa crítica és elaborada des d'una perspectiva de la *mGeo E* en mosaic-estatista, que no concep la coexistència i solapaments en un mateix territori. D'altra banda, majoritàriament les entitats que operen en els mateixos territoris (o pràcticament coincidents) no actuen en els mateixos àmbits competencials. En segon lloc, la concentració d'aquestes entitats és desigual i, en aquest sentit, s'ha observat un desenvolupament asimètric, amb intensitats diferenciades. D'una banda, una major implicació en l'espai central de l'Arc Mediterrani i, de l'altra, una menor en la resta de regions incloses, especialment en el cas de les regions del sud d'Itàlia. Paral·lelament, els resultats també han posat de manifest una integració rellevant de les regions de l'Arc mediterrani amb altres espais transestatals europeus. En tot cas, sembla haver resultat afavorida amb un cert èxit la integració europea, objectiu darrer de les polítiques europees de cooperació.

Més important, per a la qüestió que ens ateny, és la detecció d'una fractura o una manca de vinculació en l'espai central, dividit en dues àrees, una a l'entorn de Catalunya i el Languedoc-

Roussillon i, l'altra, a l'entorn de Provence-Alpes-Côte d'Azur. Si bé és cert que, des d'un punt de vista de la cooperació territorial, les dades són indicatives de la seva consolidació en l'espai central de l'Arc mediterrani, també reflecteixen, des d'una perspectiva metageogràfica, la dificultat per a esdevenir un sol àmbit. Pel contrari, sembla més factible la construcció metageogràfica d'uns espais transfronterers i transestats articulats en l'arc mediterrani nord-occidental i Pirineus, i en l'arc mediterrani nord-oriental i Alps. En favor d'aquesta observació bàsicament apareixen dos arguments clau. En primer lloc, l'objectiu prioritari de la major part de les entitats se centra en les necessitats, problemàtiques i aspectes comuns dels territoris participants, especialment evident en el cas de la cooperació transfronterera, deixant al marge de la lògica cooperativa la construcció d'un àmbit territorial de l'Arc Mediterrani. En segon lloc, en resulta indicativa la construcció dels espais de la cooperació territorial que, tant en els factors explicatius emprats com en les característiques iconogràfiques i toponímiques dissenyades, mostren un predomini d'aquests dos espais.

Pel contrari, malgrat comptar amb un nombre reduït d'entitats que tenen per objectiu i espai de cooperació l'Arc mediterrani i/o que en fan referència en la seva denominació i logotips, algunes d'aquestes tenen o han tingut una especial rellevància en el desenvolupament de la cooperació en l'àmbit territorial d'estudi (com són els casos de l'Arc Mediterrani de les Tecnologies o l'Association Arc Méditerranéen). En tot cas, per a la construcció d'un espai interregional i transestat de l'Arc mediterrani central, seria necessària una major integració de les iniciatives de cooperació liderades per les tres regions més amunt nomenades.

En quant a les temàtiques de cooperació, queda palesa la gran amplitud i diversitat d'àmbits, comparable a la d'altres àrees europees amb una més llarga trajectòria de relacions transfrontereres o transestats. Del conjunt de temàtiques cal destacar, pel seu nombre, les infraestructures de transport, el desenvolupament econòmic i els serveis a les empreses, la cultura i el turisme, i la gestió del territori i del medi ambient; i fins a una desena més de matèries. Aquests resultats poden ser interpretats doblement. D'una banda, la diversitat de continguts de cooperació és rellevant en el sentit que desfà la percepció generada d'una cooperació pràcticament exclusiva en les qüestions més mediàtiques, com la mobilitat i les infraestructures de transport. De l'altra, també es pot interpretar com un clar desajust entre la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani i les matèries de cooperació, exemplificat en el cas de les activitats de R+D+I: mentre que aquestes constitueixen l'element quiditatiu en quant als continguts d'aquest metaterritori, el seu pes en tant que àmbit de cooperació només és mitjà. En aquest cas concret, per tant, tampoc s'observa gaire concordança; únicament s'ha detectat una similitud en el tractament de la R+D+I, que en podria facilitar la seva integració. En ambdós casos, aquestes activitats són interpretades en base a la teoria evolucionista de la innovació (i al model interactiu de la innovació i els sistemes regionals d'innovació).

En síntesi, les dades sobre entitats de cooperació territorial a l'Arc mediterrani no indiquen que les iniciatives de cooperació contribueixin gaire en la seva construcció metageogràfica i institucionalització, malgrat l'existència d'algunes entitats l'espai i/o matèria de cooperació de les quals hi coincideixi, que incorporen aquest topònim en la seva denominació o la seva iconografia. Així mateix també són una minoria aquelles entitats que, malgrat tenir altres espais de cooperació, prenen aquest metaterritori com a àmbit territorial de referència.

D\ Conclusió final

A partir de les conclusions generals adés exposades, es procedeix a l'avaluació de la institucionalització de l'Arc mediterrani. Amb aquesta finalitat s'ha construït un quadre sintètic de fortaleces i febleses (figura 5.4). En relació a les confluències metageogràfiques en el procés de construcció de l'Arc mediterrani s'ha produït un important ús de les oportunitats que impliquen, malgrat que resten algunes mancances a resoldre. En quant a les característiques del metaterritori (pauta, continguts i significats; i procés de construcció) permet concloure sens cap mena de dubte la consolidació de la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica, alhora que són identificades diverses fortaleces i febleses; si bé una de les deficiències més significatives ateny directament a l'ús i reproducció de l'Arc mediterrani en la Fase 2 del procés de construcció: s'hi detecta una manca de continguts tendents a afavorir la creació d'identitat (la tercera funció d'una *mGeo E*), com podrien ser els culturals, en detriment d'un excés de referències economicistes. Per últim, el rol desenvolupat per la cooperació territorial, tant en el procés d'institucionalització com en el procés de construcció metageogràfica, apareix feble, malgrat el potencial detectat.

Es pot concloure, finalment, que la institucionalització de l'Arc mediterrani ara per ara encara resta com una aposta de futur, un potencial, una esperança (d'aquí que la Xarxa de Ciutats C-6 de l'Arc mediterrani en digués "Banana verda"). Ara bé, aquesta aposta no ha de confondre's, com s'ha interpretat a vegades, com a sinònim d'il·lusió o falsedat, realitzada i recolzada des de la *mGeo E* en mosaic-estatista, sinó com un escenari estratègic en ple desenvolupament, com s'observa a través de la *mGeo E* en xarxa i transversal.

Fig.5.4: Fortaleces i febleses en la institucionalització del metaterritori "Arc mediterrani"

	Fortaleces	Febleses
Confluències metageogràfiques	Emergència de la <i>mGeo E</i> en xarxa i transversal.	Vigència de la <i>mGeo E</i> en mosaic-estatista.
	Construcció d'una Europa unida, a nivell supraestatal i subestatal.	Manca de marcs teòrics i metodològics adequats a la <i>mGeo E</i> en xarxa i transversal.
	Adequació als objectius de cohesió social i territorial de la Unió Europea.	
	Emergència i consolidació de les iniciatives de cooperació territorial a Europa i a l'Europa sud-occidental.	
	Nova regionalització d'Europa (emergència de les macroregions).	
	Integració de la teoria evolucionista de la innovació (incloent-hi l'aproximació teòrica als sistemes regionals d'innovació) a les estratègies de desenvolupament regional.	
	Valorització de la mediterraneïtat.	
	Importància geopolítica i geoestratègica de la mar Mediterrània.	

	Algunes regions líders han manifestat el seu interès i lo s'hi ha identificat.	
Característiques metageogràfiques	“Llarga” trajectòria històrica d'algunes característiques metageogràfiques.	Persistent fragmentació estatista i nacionalització.
	Adequació semàntica, discursiva i ideològica al paradigma del model de desenvolupament informacional o capitalisme cognitiu (R+D+I).	Diverses i variables locucions toponímiques (deficiències en la localització de l'espai referit; manca d'identificació; dificultats en la comunicació).
	Interpretació de la R+D+I des de la teoria evolucionista de la innovació.	Càrrega ideològica economicista.
	Tendència a imposar-se la metàfora “Arc mediterrani”.	Càrrega eurocèntrica detectable a nivell global.
	Visió cartogràfica adequada a la <i>mGeo E</i> en xarxa i transversal.	Manca d'una base consistent de criteris explicatius; i ús de criteris i tractament metodològic qüestionable.
	Commensurabilitat i comparabilitat amb les macroregions europees.	Mancances en la precisió socioespacial en la delimitació, definició o explicació; mancances en la integritat definitòria.
		No totes les regions de l'àmbit territorial hi estat interessades i lo s'hi senten identificades.
		Excessiu pes dels factors d'ordenació del territori, econòmics, i de la R+D+I en la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani.
		Manca pràcticament total a referents culturals i històrics i, per tant, identitaris en la construcció metageogràfica.
Cooperació territorial	Alta quantitat d'iniciatives de cooperació territorial.	Menor trajectòria, experiència i pòsit en iniciatives de cooperació (en comparació al centre d'Europa).
	Fort lideratge dels agents de les regions de l'Arc mediterrani central.	Intensitats de cooperació diferenciades entre l'arc mediterrani nuclear i la resta de l'arc mediterrani ampli.
	Rol destacat d'algunes entitats en el procés de construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani (Association Arc Méditerranéen, CITRAME...).	Fractura de l'arc mediterrani nuclear: feble connexió cooperant entre l'arc mediterrani nord-occidental (articulat per Catalunya i el Llenguadoc-Rosselló) i el nord-oriental (per la PACA).
	Àmplia diversitat de matèries de cooperació, tant en les entitats de continguts generals i lo territorials i sectorials.	Feble introducció dels trets metageogràfics de l'Arc mediterrani en la construcció de les entitats de cooperació i lo dels seus espais.
	Presència mitjana, per en augment, de la	Feble institucionalització de l'Arc

R+D+I com a matèria de cooperació.	mediterrani per mitjà de les iniciatives de cooperació territorial d'aquesta àrea.
Interpretació de la R+D+I des de la teoria evolucionista de la innovació.	No correspondència amb un espai de necessitats, interessos o projectes a ser tractats per mitjà de la cooperació territorial.
Recolzament jurídic i financer a les iniciatives de cooperació territorial per parts dels organismes supraestats (UE i CdE) i, en algun cas, estatal (francès: MOT).	Traves i impediments polítics (i partidistes), a nivell regional i local, a formulacions tant de caire econòmic, cultural, com polític.
	Prioritat a la cooperació transfronterera per part de la UE; la cooperació transestat i interregional està feblement recolzada financerament.
	Manca de difusió i/o acceptació del metaterritori "Arc mediterrani": no és creïble en el sentit que no existeixen referents clars.

Elaboració pròpia

5.2- VALORACIÓ FINAL

Breument són avaluats els resultats de la recerca d'acord als sis objectius concrets establerts al seu inici, i exposats al llarg dels tres principals capítols. Especialment es para atenció als possibles futurs desenvolupaments de les línies de recerca.

Capítol 2: *Objectiu 1r: Elaborar una base teòrica de la construcció metageogràfica; i Objectiu 2n: Identificar les característiques del "moment metageogràfic" de la globalització.*

L'estat de la qüestió ha posat de manifest clarament dues característiques a senyalar en relació a les diferents interpretacions de "metageografia". En primer lloc, un desenvolupament dèbil o insuficient del contingut teòric, a excepció de la metageografia entesa com a disciplina. Al marge d'aquest bloc, la base teòrica ha estat utilitzada sovint de forma intuïtiva, tal i com procedeixen els investigadors ressenyats. En segon lloc, una desconexió pràcticament total entre les diferents aportacions –llevat de les directament derivades del treball de Lewis i Wigen (1997), i de la metageografia com a disciplina–, inclús en aquelles generades en els mateixos àmbits lingüístics. En el cas concret de la metageografia de les estructures (*mGeo E*), s'ha manifestat un èxit relatiu, en tant que, si bé ha tingut una feble acollida, s'observa una constant i, inclús, creixent referència en aquests darrers deu anys. Entre els principals continuadors, i segurament que li ha donat més difusió, cal destacar a Taylor, així com Pelletier o Uscanga. Així mateix, amb anterioritat, Raffestin (1978) havia ja conreat un concepte i contingut molt similar al d'aquells geògrafs. Les similituds entre ambdues aportacions, amb una vintena d'anys de diferència, evidencien l'existència d'una metaestructura (en aquest cas, per dir-ho d'una manera, una *metageografia* de la

metageografia) bastida en les aportacions teòriques i filosòfiques a les ciències socials impregnades de l'estructuralisme i els post-estructuralisme.

En tot cas, el desenvolupament escàs d'una base teòrica de la metageografia de les estructures (*mGeo E*) n'ha fet necessària una elaboració més extensa. Sobretot ha conduït a la identificació de la doble dimensió de les estructures metageogràfiques (instrument i medi) i la conceptualització del procés de construcció metageogràfica en tres fases (que s'han convingut a anomenar Fase 1, Fase 2 i moment metageogràfic).

L'aplicació de l'aproximació teòrica a l'anàlisi de la cooperació territorial i, sobretot, de l'Arc mediterrani, que de la mateixa manera hagués valgut per a altres macroregions, ha resultat vàlida per al seu estudi. Com han subratllat diversos investigadors, passant per Williams (1996) i Murphy (2008), la comprensió, per exemple, de l'ordenació del territori europeu i la configuració de la política de cohesió i regional de la Unió Europea implica un canvi de mentalitat geogràfica. En aquest context, i en base als resultats obtinguts en aquesta recerca, el marc teòric de la *mGeo E* apareix com un recurs interessant, en la mesura que permet la integració analítica de diferents continguts i significats, tractats habitualment en i des de diferents parcel·les disciplinàries. A desgrat, les mancances personals en psicologia ambiental, lingüística i altres camps no han permès copsar l'abast de la integració que implica (o hauria d'implicar) l'estudi de les metageografies de les estructures.

D'altra banda, tant el procés d'elaboració teòrica com l'aplicació pràctica, en les posteriors anàlisis de la cooperació territorial i de la construcció metageogràfica de l'Arc mediterrani, han posat de manifest diverses mancances teòriques que no foren previstes ni contemplades en els objectius de la recerca. Resten per més endavant qüestions com la determinació del mecanisme concret pel qual s'usa la *mGeo E* com instrument i/o medi en cada una de les fases del procés de construcció metageogràfica; o en quin nivell formatiu \ educatiu s'adquireixen les competències en *mGeo E*. Així mateix, queda per a una teorització més acurada una anàlisi comparativa dels processos de construcció metageogràfica en el context de diferents metageografies no-eurocèntriques²⁹⁶. Ara bé, i aquí apareix una pregunta a la que caldrà donar resposta llavors: amb quin criteri es poden comparar axiològicament imaginaris col·lectius diferents, quan les *mGeo E* són axiomes en sí mateixes? A més d'aquestes qüestions manca una major elaboració sistemàtica d'una metodologia d'anàlisi de les metageografies de les estructures, més enllà dels principis de metageografia crítica de Lewis i Wigen (1997) o la diferenciació dels aspectes bàsics de la *mGeo E* medi (pauta, contingut i significat) de Taylor (2003b).

La reflexió metageogràfica, en darrer lloc, suggereix interessants qüestions ontològiques per a la Geografia. En aquesta línia, per exemple, portant a l'extrem l'*alliberament metageogràfic*, com pot ser l'abandó de les *mGeo E* basades en el mite de l'espai, podria comportar un no-“parlar sobre el món” per mitjà del metaterritori espai. Pel contrari, seria possible la construcció d'un altre concepte de grau primer –com ho és l’“espai”–, és a dir, hi ha alternatives al metaterritori espai?

²⁹⁶ En aquest mateix sentit Unwin (1999, p.205) criticava el treball de Lewis i Wigen (1997), en dir que “el llibre s'hauria beneficiat considerablement des d'una anàlisi molt més profunda de les construccions metageogràfiques usades per les cultures no-europees, com si fos un mirall en el qual interpretar les nostres pròpies metageografies”. Aquesta crítica és la resposta a la pregunta de Feyerabend (1986, p.16 i p.51) aplicada a la metageografia.

O, simplement, es podria produir una situació en la que no hi hauria cap *mGeo E* que condicionés a “parlar sobre el món”? Davant d’aquestes preguntes, es pot donar el cas que la destrucció d’aquest metaterritori comporti la fi de la Geografia en tant que disciplina organitzada a partir de la seva *mGeo E* i amb la finalitat bàsica d’analitzar-lo.

Capítol 3: *Objectiu 4t: Identificar les característiques de la cooperació territorial a Europa i a l’Europa sud-occidental \ Mediterrània nord-occidental, en el període 1950-2008.*

En la recerca ha estat posat de manifest que la cooperació territorial a Europa és un fenomen i un mecanisme a considerar en l’anàlisi i avaluació del canvi metageogràfic en la transició entre la *mGeo E* en mosaic-estatista i la *mGeo E* en xarxa i transversal. Aquest supòsit queda demostrat a partir de la pauta metageogràfica de la cooperació territorial, definida per la transversalitat vertical i horitzontal, tant en l’espai com en els agents territorials, i per les connexions que comporta. Amb tot, és necessari fer un parell d’aclariments i prendre amb certa prudència la idea d’un canvi de paradigma territorial. Cal no confondre “travessar i superar les fronteres” amb “eliminar les fronteres”, com s’ha volgut interpretar en algunes ocasions. En aquest sentit ha de tenir-se present que la configuració de la cooperació territorial ha estat permesa pels estats-nació i fortament dissenyada pels organismes supraestats europeus i, en menor mesura, pels mateixos estats. Els espais de la cooperació, les regions transfrontereres o les zones de cooperació europea –és indiferent com se les vulgui denominar–, no suposen la desaparició de les fronteres ni, encara menys, la dels estats; ni suposa tampoc substituir l’ordenament i gestió polític-administrativa del territori estatal. Si bé és rellevant aquest advertiment, també ho és no menystenir la capacitat de les iniciatives de cooperació de “travessar i superar les fronteres”, en la mesura que impliquen una transformació mental, amb derivacions en la producció de coneixement territorial i territorialitzat i, per tant, en l’acompliment de les seves funcions: orientar, comunicar i identificar. Des d’un punt de vista metageogràfic, aquesta transformació pot ser tant o més poderosa que les transformacions polític-administratives.

D’altra banda, la recerca també ha permès observar l’existència d’uns precedents a la moderna cooperació territorial durant el període d’entreguerres, que inclús és possible perllongar-los com a mínim fins al segle XIV. En aquest sentit resulta suggerent una anàlisi històrica de la pulsio existent entre un model que prima la sobirania territorial, del qual l’estatisme en forma part, i un model que aposta per les relacions territorials horitzontals, independentment de les sobiranes estatals. Així mateix, ha estat evidenciat que la cooperació territorial, a diferència de la percepció eurocèntrica al seu entorn, no és un fenomen exclusiu d’Europa. Ni tan sols les primeres iniciatives de cooperació territorial al segle XX sorgiren a Europa, desenvolupant-se’n, almenys, a l’Amèrica llatina a les dècades de 1930 i 1940. En aquest direcció, resulta necessària l’anàlisi del desenvolupament històric i geogràfic de la cooperació territorial a nivell global, i no únicament europeu com ha estat dut a terme fins ara.

Capítol 4: *Objectiu 3r: Aproximar la construcció metageogràfica de l’Arc mediterrani durant la Fase 1 del procés de construcció metageogràfica; Objectiu 5è: Identificar les característiques de la cooperació territorial a l’Arc mediterrani (1950-2008); i Objectiu 6è: Avaluar la correspondència (o els desajustos) entre la construcció metageogràfica de l’Arc mediterrani i la cooperació territorial en aquest*

àmbit territorial, exemplificat en un cas concret d'un aspecte paradigmàtic en la construcció de l'Arc mediterrani.

L'aproximació a la construcció de l'Arc mediterrani, partint de l'esquema del procés de construcció metageogràfica, ha permès identificar-ne les seves diverses gènesis i progressives confluències, així com la difusió en l'ús i reproducció dels seus aspectes metageogràfics, des de bon principi assentats. En síntesi ha servit per posar de manifest la simultaneïtat metageogràfica de la manca de coordinació i planificació entre els complexos AIM, d'una banda, i l'*atzar objectiu* i l'espontaneïtat metageogràfica a través dels que s'han organitzat les diferents declaracions, de l'altra. Paral·lelament ha estat còpsada la intervenció no únicament de la *mGeo E* en xarxa i transversal, sinó també de la *mGeo E* en mosaic-estatista, succés a partir del qual es pot concloure en la impossibilitat d'una construcció ideal. En tot cas, l'aproximació per mitjà del procés de construcció ha estat adequat als objectius marcats.

L'anàlisi, en una altra direcció, ha contribuït inevitablement a la essencialització de l'Arc mediterrani, un procés associat a la Fase 2 del procés de construcció metageogràfica. S'ha procedit a un exercici de simplificació metageogràfica en dos àmbits. Primer, en haver delimitat l'àmbit territorial d'estudi (un *arc mediterrani*) sintètic, seguint un procediment similar al que van aplicar Salvà (1998), Roque (1999) o Feliu (2005). I, segon, en haver identificat els aspectes metageogràfics de l'Arc mediterrani (pauta, contingut i significat) igualment de forma sintètica a partir de les 47 declaracions. Tanmateix, aquest exercici només pot tenir efecte en el procés de construcció de l'Arc mediterrani si se'n difusió.

D'altra banda, la recerca i anàlisi desenvolupada es mostra insuficient per a poder avaluar i determinar completament la construcció de l'Arc mediterrani, en la mesura que només hi ha estat analitzada la Fase 1. Pel contrari, diverses observacions realitzades durant el procés de recerca, així com els resultats obtinguts en altres recerques condueixen a pensar en la possibilitat d'un incipient inici de la Fase 2 del procés. En aquest sentit caldria analitzar les declaracions dels mitjans de comunicació (incloses les informacions meteorològiques), les referències en els llibres de text de les escoles i en els plans d'estudi, els coneixements en sectors de la població no involucrada en la seva construcció (evitar polítics, empresaris i investigadors), en relació a la popularització del concepte "Arc mediterrani", de la seva imatge cartogràfica, denominació, idees associades... Els resultats permetrien concloure si aquest metaterritori es troba o no en la fase esmentada.

Paral·lelament, en relació als *Objectius 5è i 6è*, resultaria també d'interès l'aplicació de la mateixa anàlisi de les entitats de cooperació a iniciatives sense estructura, molt especialment els projectes Interreg, els agermanaments o els convenis intermunicipals (transestatals o interregionals). En aquest cas, el nombre d'iniciatives a estudiar és molt més superior. Seria suggestiva la comparació de l'ús i reproducció de les característiques metageogràfiques de l'Arc mediterrani, els factors justificatius dels espais de cooperació, les regions i/o municipis líders i participants en les iniciatives i les matèries de cooperació. L'anàlisi d'aquestes iniciatives de cooperació potser permetria copsar aspectes de la construcció de l'Arc mediterrani que, en les iniciatives amb estructura, no han estat contemplades, sobretot en les motivacions que poden conduir-les a formalitzar-se posteriorment amb una estructura (com ha estat el cas d'algunes de les entitats estudiades), o a recórrer a l'ús de factors culturals i històrics. Tanmateix cal tenir en compte certs

aspectes: els projectes Interreg estan motivats pel finançament i, alhora, les matèries de cooperació venen marcades per la Comissió Europea o, en el cas dels agermanaments, aquests solen tenir únicament un caràcter folklòric, sense arribar a establir normalment projectes concrets de cooperació; així mateix, els projectes Interreg o els convenis intermunicipals tenen una finitud fixada.

* * * * *

Per acabar voldria expressar que, malgrat ser potser un tòpic, aquesta tesi ha obert més preguntes que no pas ha respost; en direccions diverses i suggerents, que en iniciar la recerca ni tan sols podia plantejar. En aquest sentit, he aconseguit almenys un dels objectius personals que m'havia marcat, fornir-me d'una base sòlida que em permetés plantejar qüestions que no m'eren possibles llavors. Sento que, més enllà de les dades i resultats adduïts, una de les majors mancances és no haver pogut transmetre completament les trames que hi ha darrera de la història de la cooperació territorial a Europa i a l'Arc mediterrani, o igualment pel cas de la construcció d'aquest darrer espai. Només al final he pogut ser capaç de copsar que d'aquestes històries bé se'n podrien derivar uns bons culebrotos.

Al llarg de la recerca el meu interès per l'Arc mediterrani ha anat creixent en paral·lel a l'augment de l'extensió d'aquesta tesi, i així ho he intentat plasmar; he gaudit descobrint l'existència dels tractats de passeries i de la carta dels escartons; m'he emocionat cada cop que localitzava una entitat de cooperació nova, i encara ara no sé quantes en resten per inventariar; he fruit en adonar-me dels detalls en els dissenys dels logotips de les entitats, com el color vermell dels arcs per a simbolitzar la seva localització meridional; m'he sorprès amb les curioses converses amb el doctor Joachim Langheim, que, entre explicació i explicació del què entenia ell per "metageografia", m'ha confiat algunes vicissituds de la seva vida. I així fins a desenes de sensacions i anècdotes acumulades en aquests darrers anys.

En tot cas, voldria destacar l'impacte que va tenir en mi la publicació, aquest passat any 2008, de l'article d'Alexander B. Murphy. Analitzava, com aquí s'ha procedit, des d'una perspectiva metageogràfica –la de Lewis i Wigen (1997) i Taylor (2003b)– la nova regionalització d'Europa i els espais de la cooperació territorial. La seva lectura em va fer ser conscient de dues qüestions importants i directament relacionades amb el sentit de l'objecte de la recerca. Una, provava que els paradigmes i les cosmovisions –inclosa l'estructura metageogràfica– *realment* possibiliten i condicionen i que, per tant, la coincidència i simultaneïtat del seu treball i aquest no són casuals; ni res del que puguem derivar ens és completament propi individualment. Segon, demostrava l'interès creixent que susciten les transformacions en l'imaginari geogràfic que impliquen la consolidació (real o suposada, tan se val) dels territoris transversals als estats i a les fronteres.

Així mateix, la recerca deixa plantejades diverses qüestions en relació al devenir de la construcció metageogràfica i, sobretot, institucionalització de l'Arc mediterrani, que en el seu degut moment hauran (haurien) de ser respostes. D'aquí a cinc anys? Deu, potser? El que resulta clar, pel simple fet d'articular aquestes preguntes, és que aquest metaterritori es troba en un procés actiu de construcció. Si Jean-Claude Juan, el 1994, considerava que l'Arc mediterrani ja no era un mite, sinó una realitat que calia omplir de continguts, quinze anys després, i plenament dotat ja d'uns

continguts i uns significats, l'interrogant que se suscita és: com aplicar aquesta *realitat*? I cap a on s'està encaminant –o s'hauria de dirigir– la materialització *real* de l'Arc Mediterrani?

Mentre escric aquestes darreres línies, el president francès Nicolas Sarkozy promet la connexió en tren d'alta velocitat (TAV) de les ciutats de Barcelona i Lió de cara a l'any 2012, malgrat que en aquest tram manquin dues grans fractures a resoldre: la connexió entre Figueres i Perpinyà i, sobretot, entre Perpinyà i Montpeller. Així mateix, amb menys ressò mediàtic, els alcaldes de Puigcerdà, Joan Planella, i el de la Guingueta d'Ix (Bourg-Madame), Jean-Jacques Fortuny, han acordat intensificar encara més la seva integració transfronterera, una vegada s'enllesteixi la construcció de l'Hospital de la Cerdanya. De dur-ho a terme, es pot induir un important canvi metageogràfic: la creació d'un model educatiu propi de la Cerdanya, homologable tant pel sistema educatiu català com francès, que s'oferiria en un nou col·legi compartit situat a la Guingueta. Aquest projecte va més enllà del que va representar la primera escola transfronterera d'Europa, l'Ecole Transfrontalière du Perthus, que des de 2005 cursa el seu pla docent en francès i en català i admet alumnes de nacionalitat francesa i espanyola, si bé seguint el sistema educatiu francès. Com apuntava Paul Feyerabend (1975), els canvis poden produir-se, entre d'altres mecanismes, per l'adequació del currículum escolar. De moment ja han començat els contactes amb el Ministère de l'Éducation nationale i la Mission Opérationnelle Transfrontalière (MOT).

D'altra banda, una qüestió que comporta una gran rellevància és el desterrament –una metàfora morta clarament geogràfica– de la metageografia de l'estructura (*mGeo E*) en mosaic-estatista i, per extensió, del modern sistema-món de la Geografia. Com seria aquesta disciplina sense les possibilitats i limitacions que imposa aquesta estructura? Quina seria, llavors, la seva finalitat? O què hauria estat de la Geografia sense aquesta metageografia? En front de la seva substitució per una altra *mGeo E* cal tenir en compte que, si bé és cert que qualsevol metageografia imposa què i com pensar el món, també és cert que no totes les estructures metageogràfiques són iguals de nocives per al planeta, la humanitat i les individualitats.

Com diu Ricard Cathalà, des de Ràdio Lengua d'Òc (de Narbona) –que m'ha acompanyat en el procés d'escriptura–, “e abans de clavar, lo temps en çò nòstre” [i abans d'acabar, el temps a casa nostra]: “Narbona, Besièrs, Carcassona, Montpelhièr, Tolosa, Marselha, Niça, Bordèu, Perpinhan, Figueres, Girona, Barcelona e Valéncia”.

Manresa, 4 de maig de 2009

6- BIBLIOGRAFIA

- ABUIN, Emma de i MONTOLIO, Daniel (2006). “La iniciativa comunitària Interreg III-A Espanya-França a la CTP (zona est)” a *Papers de treball*, núm.6
- ABULAFIA, David (ed.) (2003) [2003]. *El Mediterráneo en la historia*. Barcelona: Crítica
- ADAMO, Francesco (1983). “Riflessioni sulla metageografia delle località centrali” a *Rivista Geografica Italiana*, vol.90, núm.1, pp.3-27
- AGNEW, John (1994). “The territorial trap: the geographical assumptions of international relations theory” a *Review of International Political Economy*, vol.1, núm.1, pp.53-80
- (1999a). “Regions on the mind does not equal regions of the mind” a *Progress in human geography*, vol.23, núm.1, p.91-96
- (1999b). “Mapping political power beyond state boundaries: territory, identity, and movement in world politics” a *Millennium: Journal of International Studies*, vol.28, núm.3, pp.499-521
- (2005) [1998]. *Geopolítica: una re-visión política mundial*. Madrid: Trama
- AIXA, Maria Teresa et al. (2001). “Arco mediterráneo: repertorio documental” a *Revista Valenciana d'Estudis Autonòmics*, núm.36, pp.139-148
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1990). *Pla estratègic econòmic i social Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- ALABI, Elian (2002). “Uma visão premonitória. Homenagem ao geógrafo Milton Santos” a *Mirandum*, núm.13
- ALBA, Santiago (2006). “La piedra reprimida y la cuadratura del círculo” a LIZCANO, E (2006): *Metáforas que nos piensan. Sobre ciencia, democracia y otras poderosas ficciones*. Madrid: Ediciones Bajo Cero i Traficantes de Sueños, pp.9-23
- ALBEROLA, Miquel (2005). “Crónica de una relación imposible” a ROMERO, J. i ALBEROLA, M. (coords.): *Los límites del territorio: El País Valenciano en la encrucijada*. València: Universitat de València, pp.119-127
- ALBERTOS, Juan Miguel et al. (2004). “Desarrollo y proceso de innovación socioeconómica en sistemas productivos locales” a ALONSO, J.L. et al. (eds): *Recursos territoriales y geografía de la innovación industrial en España*. Salamanca: Universidad de Salamanca, pp.15-60
- ALBIOL, Gloria (1983). “Cooperación transfronteriza y unificación europea en el Convenio de Madrid de 21 de mayo de 1980” a *Revista de instituciones europeas*, vol.10, núm.2, pp.455-474
- ALCAIDE, Julio (1988). “Las cuatro Españas económicas y la solidaridad regional” a *Papeles de Economía Española*, núm.34, pp.62-81
- ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael (eds.) (1999). *Paradiplomacy in Action. The foreign relations of subnational governments*. Londres: Frank Cass
- ALIA, Josette (1989). “Le trésor de la banana bleue” a *Le Nouvel Observateur*, núm.1280 (18-24 de maig de 1989), p.74-76
- ALLIENNE, Jean-Pierre (1991). “Les perspectives historiographiques de la frontière pyrénéenne: thèmes fondateurs et nouveaux liens transfrontaliers” a *Les cahiers de LERASS*, núm.24, pp.34-49
- ALONSO, José Luis et al. (eds.) (2004). *Recursos territoriales y geografía de la innovación industrial en España*. Salamanca: Universidad de Salamanca
- ALQUÉZAR, Manuel (1992). *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener*. Barcelona: Institut d'Estudis Occitans

- ANDREIS, Denis (1973). "Le traité de Turin de 1760" a *Nice historique*, núm.2(1973), pp.61-73
- ANTONA, César (2004). "Los procesos de regionalización territorial en la Europa comunitaria. Del Estado piramidal al Estado red" a *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm.24, pp.181-195
- APOSTEL, Leo (2007) [1994]. *World Views: from fragmentation to integration*. Brussel·les: Vrije Universiteit Brussel Press
- ARAGONÉS, Juan Ignacio i AMÉRIGO, María (coord.) (2002). *Psicología ambiental*. Madrid. Pirámide
- ARANDA, Cristina (2005). "La cooperació transfronterera a Europa i les euroregions" a *Papers de Treball*, núm.4/2005, pp.3-23
- ARANDA, Cristina i MONTOLIO, Daniel (2004). "Catalunya en el marc de les regions europees: l'Euroregió Pirineus-Mediterrània" a *Nota d'Economia*, núm.80, pp.9-40
- ARBAIZA, Joseba Koldobika (2006). "Proyectos de cooperación transfronteriza en el País Vasco: objetivos y realidad" a *Lurralde*, núm.29, pp.115-142
- ARCARONS, Jordi, PARELLADA, Martí i SOY, Antoni (1992). "El arco mediterráneo del desarrollo económico español. Delimitación y relaciones interiores" a VELARDE, Juan et al. (dir.): *Ejes territoriales de desarrollo: España en la Europa de los noventa*. Madrid: Colegio de Economistas de Madrid, pp.259-295
- ARC LLATÍ (2008). *Estudio sobre cooperación territorial y sistemas locales en el Mediterráneo ampliado*. Associació Arc Llatí: Publicació en línia
- ARENILLA, Manuel et al. (1994) (eds.) *La Europa de las regiones. Una perspectiva intergubernamental*. Granada: Universidad de Granada
- ARLEGUI, Laura et al. (2004). "La programació del FEDER i del Fons de Cohesió a Catalunya 2000-2003" a *Nota d'Economia*, núm.78, pp.41-66
- ARMENGOL, Ferran (2008). "Els acords d'acció exterior de la Generalitat en el nou marc estatutari" a *Revista d'estudis autonòmics i federals*, núm.6, pp.272-319
- ARMON, Shifra (2005). "La metageografía del Quijote y la invención de Hispania" a *First Graduate Interdisciplinary Colloquium on Hispanic literatures, linguistics, and cultures*, University of Florida, 13 i 14 d'octubre de 2005.
- ARRIOLA, Joaquín (2004). *Conocimiento, tecnología y crecimiento. Nuevas orientaciones y recomendaciones estratégicas en una economía globalizada*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea
- ARTAZA, Mario i MILET, Paz (ed.) (2007). *Nuestros vecinos*. Santiago de Chile: Ril Editores
- ARTÍS, Manuel, LOPEZ-BAZO, Enrique i SURINACH, Jordi (1997). "Is there an homogeneous Spanish Mediterranean axis?" a *Papers in Regional Science*, vol.76, núm.1, pp.91-113
- ASOCIACIÓN DE REGIONES FRONTERIZAS DE EUROPA (1997). *The EU Initiative INTERREG and Future Developments*. Gronau: ARFE
- (2000). *Guía práctica de la cooperación transfronteriza*. Gronau: ARFE i Comissió Europea
- (1999). "Cross-border cooperation. Research, Innovation and Technology" a *LACE Info Sheets*, núm.5, pp.3-6
- (2004). *Carta europea de las regiones fronterizas y transfronterizas. Nueva versión*. Gronau: ARFE

- (2008). *Cross-border cooperation in research and higher education. Annual Conference in Plauen*. Gronau: ARFE
- AUBARELL, Gemma (1999). “Cooperació regional” a ROQUE, M. Àngels (dir.): *L’espai mediterrani llatí. És possible un lobby mediterrani dins la UE?*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, pp.263-285
- AUBARELL, Gemma i BACARIA, Jordi (2000). “La emergencia de nuevos actores internacionales: el caso de las euroregiones del Espacio Mediterráneo Latino” a *Barcelona Management Review*, núm.13, pp.42-54
- AUER, Pal (1970). “Initiatives Toward Cooperation in the Danubian Basin in the 19th and 20th Centuries” a WAGNER, Francis S. (ed): *Toward a New Central Europe. A Symposium on the Problems of the Danubian Nations*. Astor Park: Danubian Press, pp.186-194
- AYKAÇ, A. (1994). *Transborder regionalization: an analysis of transborder cooperation structures in Western Europe within the context of European Integration and decentralization towards regional and local governments*. Sindelfingen: Libertas- Europäisches Institut
- AYRALL, Domitille et al. (2006). “Un enjeu pour les territoires transfrontaliers” a *Espaces Transfrontaliers*, núm.21, pp.2-3
- (2007). “Programmation européenne 2007-2013. Les nouveautés pour la coopération transfrontalière” a *Espaces Transfrontaliers*, núm.24, pp.2-3
- BACARIA, Jordi (1992). *Quatre Motors Per a Europa: Anàlisi d’un experiment de cooperació científica i tecnològica entre les regions de Catalunya, Baden-Württemberg, Lombardia i Rhône-Alpes*. Quatre motors per a Europa (document intern)
- BACARIA, Jordi i JUAN, Jean-Claude (1999). “Dinàmica d’empresa” a a ROQUE, M. Àngels (dir.): *L’espai mediterrani llatí. És possible un lobby mediterrani dins la UE?*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, pp.215-262
- BAKHOS, Walid (2008). “European crossborder and decentralized cooperation in the Mediterranean from a Southern Mediterranean perspective” a *Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions*, Jena, 31 d’octubre – 1 de novembre de 2008
- BALAGUER, Antonio (1985). “Cooperación entre entidades locales de diferentes estados. Experiencias y resultados” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.309101-309105
- BANCO MUNDIAL (1962). *Evolución de la economía española en el año 1961*. Madrid: Oficina de Coordinación y Programación Económica
- BAÑOS, José i IGLESIAS, Alfredo (1995). “La política regional europea y la cooperación transfronteriza. Los programas interreg” a *Revista de estudios regionales*, núm.42, pp.181-212
- BARBOSA, Carlos Eduardo G. (1997). “MetaGeografia (uma breve introdução)” a <http://www.teosofia-liberdade.org.br/metageografia.htm>
- BASCOMPTE, Pere (1999). “Les relacions internacionals d’Andorra des de la Constitució del 1993” a *Anuari de la Societat Catalana d’Estudis Jurídics 1997-1998*, pp.69-89
- BASSI, Delphine et al. (2001). *An assessment of cross-border co-operation between hospitals*. Rennes: Editions ENSP
- BAUDELLE, Guy (2005). “Figures d’Europe: une question d’image(s)” a *Noröis*, núm.194, pp.27-48

- BAUDELLE, Guy i CASTAGNÈDE, Bernard (2002). *Le polycentrisme en Europe*. La Tour d'Aigues: Éditions de l'Aube i DATAR
- BAUDELLE, Guy i GUY, Catherine (2004). "The peripheral areas of Western Europe and EU regional policy : prospective scenarios" a *Europe at the Margins: EU Regional Policy, Peripherality and Rurality*, Angers, 15-17 d'abril de 2004
- BAUDELLE, Guy et al. (2001). "L'Europe de demain sera-t-elle polycentrique?" a *Territoires 2020*, núm.3, pp.125-137
- (2002). "Cinq scénarios pour l'Europe de 2020" a *Territoires 2020*, núm.6/2, pp.33-45
- BAULAND, B. (2000). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography (review)" a *Ijdschrift voor Geschiedenis*, vol.113, núm.1, pp.67-69
- BAUMAN, Zygmunt (1998). *Globalization: the Human consequences*. Cambridge: Polity
- BAUMERT, Thomas i HEIJS, Joost (2002). *Los determinantes de la capacidad innovadora regional: una aproximación econométrica al caso español. Recopilación de estudios y primeros resultados*. Madrid: Instituto de Análisis Industrial i Financiero (Universidad Complutense de Madrid)
- BEAVERSTOCK, J.V.; SMITH, R.G.; i TAYLOR, P.J. (2000). "World city network: a new metageography?" a *Annals of the Association of American Geographers*, núm.90 (1), p.123-134
- BECAT, Joan (1990). "La frontera des de la Catalunya Nord" a *Revista de Girona*, núm.140, pp.67-72
- BELTRAN, Susana (2001). *Los acuerdos exteriores de las Comunidades Autónomas españolas. Marco jurídico actual y perspectivas de futuro*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms i Universitat Autònoma de Barcelona
- (2007a). "La cooperación transfronteriza e interterritorial: un clásico renovado" a *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, núm.4/2007, pp.215-246
- (2007b). "Qué esperar de la figura de la Agrupación Europea de Cooperación Territorial (AECT) en relación a los organismos de cooperación creados por las Comunidades Autónomas" a *Revista General de Derecho Europeo*, núm.14, pp.1-35
- (2008a). "Un possible encaix de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània en la figura de l'Agrupació Europea de Cooperació Territorial" a *Institut Universitari d'Estudis Europeus. Working Papers on Line*, núm.20
- (2008b). "Les Agrupacions Europees de Cooperació Territorial" a *La cooperació transfronterera a la Unió Europea*, Barcelona, 1-2 octubre 2008
- BENTLEY, Jerry H. (1999). "Sea and Ocean Basins as Frameworks of Historical Analysis" a *The Geographical Review*, vol.89, núm.2, pp.215-224
- BERRY, Brian J. L. (1975) [1973]. "Un paradigma para la geografía moderna" a CHORLEY, Richard J. (ed.): *Nuevas tendencias en geografía*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local, pp.11-38
- BLANC, Antonio (1989). "La cooperación transfronteriza en Europa: especial referencia al marco pirenaico" a *Revista CIDOB d'afers internacionals*, núm.17, pp.37-54
- BLANC, Frédéric, CENTI, César i URDY, Lionel (1994). "Intégration spatiale et arc latin" a *Méditerranée*, vol.79, núm.1.2, pp.33-42
- BLATTER, Joachim et al. (2008). "The Foreign Relations of European Regions: Competences and Strategies" a *West European Politics*, vol.31, núm.3, pp.464-490

- BLAUT, James M. (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography (review)" a *Journal of World History*, vol.10, núm.1, pp.205-210
- (2000). "On Myths and Maps: a Rejoinder to Lewis and Wigen" a *Journal of World History*, vol.11, núm.1, pp.93-101
- BOIRA, Josep Vicent (2002). *Euram 2010. La via europea*. València: Eliseu Climent
- (2003). "L'eix mediterrani. De les bases intel·lectuals històriques a la realitat econòmica actual" a *Debats Tecnològics*, núm.20, pp.8-15
- (2004a). *Les eurorregions. La cooperació regional a Europa. Acords interregionals i la nova política de cohesió territorial*. València: Institut Ignasi Villalonga d'Economia i Empresa
- (2004b). *L'Euroregió: clars i obscurs d'una idea secular*. València: Institut Ignasi Villalonga d'Economia i Empresa
- (2007). "El eje mediterráneo y las redes transeuropeas de transporte (RTE-T): historia de un desencuentro" a *Revista Papers*, núm.44, pp.44-57
- (2008). "La perspectiva interregional a Europa i els territoris locals. Una nova visió per a un debat renovat" a TORT, Joan et al. (a cura de): *L'organització del territori, un repte per al segle XXI? Jornades sobre l'organització territorial, Barcelona, 7,8 i 9 de juny del 2006*. Cabrera de Mar \ Barcelona: Galerada \ Fundació Universitat Catalana d'Estiu, pp.477-504
- BOLGHERINI, Silvia i RIEUF, Charlotte (2005). "Mutations *de facto* et conséquences *de jure* dans les rapports état-régions: les cas des régions Toscane et PACA" a *Revue Internationale de Politique Comparée*, vol.12, núm.2, pp.179-190
- BONNEVILLE, Marc et al. (1992). *Villes européennes et internationalisation*. Lió: CNRS, Programme Rhône-Alpes de recherches en Sciences Humaines
- BORRÀS, Susanna (1993). "The Four Motors for Europe and its promotion of R&D linkages: beyond Geographical Contiguity in Interregional Agreements" a *Regional Politics and Policy*, núm.3(2), pp.163-76
- BORSODY, Stephen (1960). *The Triumph of Tyranny: the Nazi and Soviet conquest of Central Europe*. Londres: Cape
- (1993). *The New Central Europe*. Nova York: Columbia University Press
- BOSQUE, Joaquín (1981). "Jean Sermet, geógrafo andalucista" a *Cuadernos geográficos de la Universidad de Granada*, núm.11, pp.11-42
- BOSSUYT, Jean (2008). "Políticas e instrumentos de apoyo a la cooperación descentralizada por parte de los estados miembro de la Unión Europea y la Comisión Europea: un análisis comparativo" a GODÍNEZ, Victor et al.: *Anuario Observatorio de la Cooperación Descentralizada 2007*. Montevideo: Montevideo: Observatorio de la Cooperación Descentralizada, pp.64-91
- BOURSE, François i MOUSLI, Marc (2004). *Synthese et evaluation du programme de prospective « Territoires 2020 » de la DATAR*. París: DATAR i GERPA
- BOYRIE-FÉNIÉ, Bénédicte i FÉNIÉ, Jean-Jacques (2007). *Toponymie des Pays Occitans*. Bordeus: Éditions Sud Ouest
- BRADEN, Kathleen (dir.) (2007). *Beyond Borders: The Real Geography of America and Russia*. www.beyondbordersbook.com
- BRAUDEL, Fernand (1953) [1949]. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica
- BRAUDEL, Fernand et al. (1987) [1985]. *El Mediterráneo*. Madrid: Espasa-Calpe

- BRIDGER, Jeffrey C. (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis and Karen E. Wigen" a *American Journal of Sociology*, vol.104, núm.6, pp.1883-1885
- BRINKHOFF, Anne i MARTINOS, Haris (1997). *Cross-Border and Inter-regional Co-operation on External Borders of the European Union*. Gronau: ARFE
- BRUNET, Roger (1973). "Structures et dynamiques de l'espace français: schéma d'un système" a *L'Espace géographique*, vol.2, pp.249-255
- (1980). "La composition des modèles dans l'analyse spatiale" a *L'Espace géographique*, vol.9, núm.4, pp.253-265
- (1989a). *La France dans l'espace européen*. París: Groupe d'Études et de Mobilisation «Régions» (Ministère des Affaires Européennes)
- (dir.) (1989b). *Les Villes « européennes »: rapport pour la DATAR*. Montpellier: la Documentation Française
- (1991). *Les ciutats europees. Les villes européennes*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- (1993). "L'Arc atlantique, son reflet et ses mirages" a *Noroi*, núm.157, pp.19-34
- (1998). "Le Ring" a *L'Espace géographique*, núm.4/1998, p.369
- (2002a). "Questions sur la banane bleue". Article on line:
http://www.mgm.fr/ARECLUS/page_auteurs/Brunet14.html
- (2002b). "Lignes de force de l'espace européen" a *Mappemonde*, núm.66, pp.14-19
- BRUNET, Serge i VIVIER, Nadine (coord.) (2002). "Lies et passeries des Pyrénées, escartons des Alpes". *Les Annales du Midi*, vol.114, núm.240 [Número monogràfic]
- BUESA, Mikel et al. (2002). "Los sistemas regionales de innovación en España. Una tipología basada en indicadores económicos e institucionales" a *Economía Industrial*, núm.347, pp.15-32
- BUNGE, William (1966). *Theoretical geography*. Lund Studies in Geography. Ser. C. General and Mathematical Geography, núm.1. Lund: The Royal University of Lund
- BUNNELL, Timothy G. i COE, Neil M. (2001). "Spaces and scales of innovation" a *Progress in human geography*, núm. 25-4, pp.569-589
- CABODI, Cristina (1998). "L'Arco latino mediterraneo nel contesto europeo" a BONAVERO, P. i DANSERO, E. (eds.): *L'Europa delle regione delle reti. I nuovi modelli di organizzazione territoriale nello spazio unificato europeo*. Torí: UTET Libreria
- CACCIA, M.F. (1994). "Le rôle des régions de frontière dans l'Europe du Futur" a COUNCIL OF EUROPE (ed.): *5e Conférence européenne des régions frontalières. Rovaniemi (Finlande), 18-21 de juin 1991*. Estrasburg: Council of Europe, pp.39-48
- CALAFELL, Vicente Juan (2006). *Los convenios entre Comunidades Autónomas*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales
- CAMIADÉ, Martina (2001). "Els tractats de bon veïnatge i drets entre les Valls d'Andorra i les comunitats pastorals veïnes" a *Estudis d'Història Agrària*, núm.14, pp.123-127
- CARBONELL, Francesc i BÀGUENA, Josep (2007). "El proceso de construcción del Arco Mediterráneo: una calle de doble dirección" a *Papers*, núm.44, pp.8-19
- CARLOS, Ana Fani A. (2005a). "O direito à cidade e a construção da metageografia" a *Cidades*, núm.4, pp.221-247
- (2005b). "La utopía de la gestión democrática de la ciudad" a *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm.194 (01)

- (2007a). “A geografia crítica e a crítica da geografia” a *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm.245 (03)
- (2007b). *O Espaço Urbano. Novos Escritos Sobre a Cidade*. São Paulo: Labur
- (2008). “De la geografía de la acumulación a la geografía de la reproducción: un diálogo con Harvey” a *Diez años de cambios en el Mundo, en la Geografía y en las Ciencias Sociales, 1999-2008. Actas del X Coloquio Internacional de Geocrítica*, Universitat de Barcelona, 26-30 de maig de 2008.
- CARRERAS, Josep M. et al. (1977). “Nació i regió als Països catalans: economia política, estructures territorials i ideologies” a ROMEU, Xavier (a cura de): *Debat sobre els Països Catalans: ponències i comunicacions de les Jornades de debat sobre els Països Catalans (octubre 1976)*. Barcelona: Curial
- CASAGRANDE, Louis B. (1987). “The Five Nations of Mexico” a *Focus on Geography*, vol.37, núm.1, pp.2-9
- CASTELLS, Manuel (1995) [1989]. *La ciudad informacional: tecnologías de la información, reestructuración económica y proceso urbano-regional*. Madrid: Alianza Editorial
- (1997) [1996]. *La Era de la información: economía, sociedad y cultura*, 3 volums. Madrid: Alianza Editorial
- CASTELLS, Manuel i HALL, Peter (2001) [1994]. *Tecnópolis del mundo. La formación de los complejos industriales del siglo XXI*. Madrid: Alianza
- CASTILHO, Cláudio Jorge Moura de (2005). “Juntando e articulando fragmentos, na busca da construção de uma metageografia: a contribuição da geografia à teoria social crítica” a *Revista de Geografia DCG/UFPE*, vol.22, núm.1, pp.45-50
- CATY, Roland i RICHARD, Éliane (1994). “Pour une pré-histoire de l’arc méditerranéen” a *Méditerranée*, vol.79, núm.1.2, pp.25-32
- CAVAILLÈS, Henri (1910). “Une fédération pyrénéenne sous l’ancien régime. Les traités des lies et de passerries” a *Revue Historique*, vol.105, núm.1, pp.1-34 i vol.105, núm.2, pp.241-276 [reeditat: a DDAA (1986): *Lies et Passeries dans les Pyrénées. Facerías en los Pirineos. Actes de la 3ème journée de recherches de la Société d’Études des Sept Vallées Luz-Saint-Sauveur: 1er juin 1985*. Tarbes: Archives Departamentals \ Societé des Études des Sept-Vallesans, pp.1-67]
- CHESHIRE, Paul C. i HAY, Dennis G. (1989). *Urban Problems in Western Europe: An Economic Analysis* London: Unwin Hyman
- CÉLIMÈNE, Fred i LACOUR, Claude (1991). “La réforme des fonds structurels européens: éléments d’une théorie du développement régional communautaire” a *Revue d’Economie Regionale et Urbaine (RERU)*, vol.14, núm.2, pp.183-219
- CLAIRET, Sophie (2000). *Paysage, identité régionale: les représentations télévisuelles des territoires dans l’arc méditerranéen*. Université de Provence: Tesi doctoral
- (2001). “Paysage, identité régionale: les représentations télévisuelles des territoires dans l’arc méditerranéen” a *Faire Savoirs*, núm.0, pp.74-78
- CLAIRET, Sophie i BAUTZMANN, Alexis (2000). “L’Arc méditerranéen et la question du territoire” a SANGUIN, André-Louis (dir.): *Mare Nostrum. Dynamiques et mutations géopolitiques de la Méditerranée*. París: L’Harmattan, pp.275-286
- CLARA, Josep (1990). “La frontera dels Pirineus” a *Revista de Girona*, núm.140, pp.57-62
- CLAVAL, Paul (1970). “L’espace en géographie humaine” a *Le Géographe Canadien*, vol.14, núm.2, pp.110-124

- COLIN, Daniel (1994). "Intérêt porté par la région Provence-Alpes-Côte-d'Azur aux problèmes méditerranéens" a FONDATION MÉDITERRANÉENNE D'ETUDES STRATÉGIQUES (FMES): *La Méditerranée Occidentale: quelles stratégies pour l'avenir?*. Paris: Publisud
- COLIN, Roland (1991). "L'Europe du Sud a-t-elle un sens? Dynamique économique de l'Arc Latin" a REYNAUD, C. i SID AHMED, A. (ed.): *L'avenir de l'espace méditerranéen*. Paris: Crédit Mutuel Méditerranéen i Publisud, pp.65-85
- COMAS, David (1990). "La presentació d'una muntanya fronterera" a *Revista de Girona*, núm.140, pp.63-66
- COMISSIÓ INTERREGIONAL DELS TRANSPORTS A LA MEDITERRÀNIA (1987). *Actes de les segones Jornades sobre el transport en el Mediterrani des de la perspectiva regional. Barcelona, 5 i 6 de març de 1987*. Barcelona: CITRAME
- COMMISSION INTERNATIONALE GEOGRAPHICAL TERMINOLOGY (1985). *International Geographical Glossary*. Stuttgart: Franz Steiner
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1992). *Europa 2000: perspectivas de desarrollo del territorio de la comunidad : comunicación de la Comisión al Consejo y al Parlamento Europeo*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas
- (1995a). *Europa 2000+. Cooperación para la ordenación del territorio europeo*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas
- (1995b). *Estudio prospectivo de las regiones del Mediterráneo Oeste. Europa 2000*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas
- (1995c). *Green Paper on Innovation*. Brussel·les: Commission of the European Communities
- (1999). *ETE: Estrategia Territorial Europea. Hacia un desarrollo equilibrado y sostenible del territorio de la UE*. Brussel·les: Commission of the European Communities
- (2000). *Community initiative INTERREG II 1994-1999: An initial evaluation*. Brussel·les: Commission of the European Communities
- (2003a) *Las políticas estructurales y los territorios europeos. Competitividad, desarrollo sostenible y cohesión en Europa. De Lisboa a Gotemburgo*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas
- (2003b). "2002 European Innovation Scoreboard" a *Technical Paper*, núm.7
- (2004). "Communication from the Commission to the Member States of 2 September 2004 laying down guidelines for a Community initiative concerning trans-European cooperation intended to encourage harmonious and balanced development of the European territory" a *Official Journal of the European Union*, núm.C/226, pp.2-27
- (2006). *Innovative strategies and actions: Results from 15 Years of Regional Experimentation*. Luxemburg: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas
- COMPAN, André et al. (1976). *La Region franco-italienne des Alpes meridionales: La cooperation transfrontaliere. Actes du colloque de Nice organisé par l'Institut européen des hautes études internationales*. Niça: Presses d'Europe
- CONGRÉS DE CULTURA CATALANA (1978). *Congrés de Cultura Catalana*, 4 vol. Barcelona: Curial
- CONTI, Sergio, DEMETRIO, Vincenzo i VANOLO, Alberto (2003). "Research and development and innovation" a CRPM: *Study on the construction of a polycentric and balanced development model for the European territory. Volume 3: Thematic reports*. Rennes: CRPM, pp.28-59

- COOKE, Philip et al. (1997). "Regional Systems of Innovation: Institutional and Organisational Dimensions" a *Research Policy*, núm.26, pp.474-491
- (eds.) (1998). *Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World*. Londres: UCL Press
- CORI, Berardo et al. (ed.) (1988). *Italian Geography in the Eighties: Selected Contributions*. Pisa: Giardina
- CORREIA, Jorge (2002). "Latin Europe cluster: from North to South" a *Journal of World Business*, núm.37, pp.81-89
- CORRETGER, Montserrat (2004). "La revista *Occitania* (1905) i l'epistolari dels seus directors, Josep Aldern i Prosper Estieu (1903-1913): baula en la construcció de la identitat catalanooccitana" a SUNYER, Magí et al. (eds.): *Literatura i identitats*. Valls: Cossetània Edicions, pp.107-134
- COSGROVE, Denis E. (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *Journal of Interdisciplinary History*, núm.30.1, pp.99-101
- COTELLA, Giancarlo (2007) "The importance of the operational dimension in cross-border cooperation initiatives: Italy looks south-east" a *Europa XXI*, núm.16, pp.131-152
- COUNCIL OF EUROPE (1973). *Local and regional authorities in Europe*. Estrasburg: Council of Europe
- (2006a). *Report on the current state of the administrative and legal framework of transfrontier co-operation in Europe*. Estrasburg: Council of Europe
- (2006b). *Similarities and differences of instruments and policies of the Council of Europe and the European Union in the field of transfrontier co-operation*. Estrasburg: Council of Europe
- COUNCIL OF EUROPEAN MUNICIPALITIES AND REGIONS (2007). *Twinning for tomorrow's world. Practical handbook*. Brussel·les: CEMR
- CROSBY, Alfred W. (1998). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *The American Historical Review*, vol.103, núm.4, p.1209
- CRUZ, Laura et al. (2004). "Convergencia y divergencia en las políticas de ciencia y tecnología de los gobiernos regionales" a *Revista Española de Ciencia Política*, núm.11, pp.31-70
- CUADRADO ROURA, Juan Ramon (1988a). "Tendencias económico-regionales antes y después de la crisis en España" a *Papeles de Economía Española*, núm.34, pp.17-61
- (1988b). "La crisis económica y la redefinición del mapa económico-regional español" a GARCÍA DELGADO, J.R. (ed.): *España, Economía*. Madrid: Espasa Calpe, pp.740-764
- (1992). "Espanya en el marco económica y territorial europeo" a VELARDE, Juan et al. (dir.): *Ejes territoriales de desarrollo: Espanya en la Europa de los noventa*. Madrid: Colegio de Economistas de Madrid, pp.15-55
- (1996). "Escenarios de futuro del Arco Mediterráneo Occidental" a PORCEL, Baltasar (dir.): *El Mediterráneo: una globalidad emergente*. Madrid: Editorial Complutense, pp.67-89
- CURTIN, Philip D. (1984). *Cross-cultural trade in world history*. Cambridge: Cambridge University Press
- DALBY, Simon (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *Economic Geography*, vol.75, núm.1, pp.101-102
- DAMETTE, Felix i FOUCHER, Michel (1995). *Travaux de préparation au schéma de développement de l'espace communautaire*. París: DATAR

- DARDANELLO, Ferruccio (2001). "La coopération économique des "Alpes de la Mer" entre la France et l'Italie" a JOUEN, Marjorie (coord.): *La nouvelle Europe s'invente-t-elle sur ses marges? Coopération transfrontalière et transnationale*. Paris: Notre Europe, pp.76-92
- DAVIET, Sylvie (1994). "L'arc latin, histoire et problématiques d'un concept" a *Méditerranée*, vol.79, núm.1.2, pp.3-6
- DAVIS, D. Hywel (1975). "De utilitate et necessitate geographiae" a *Zambezia*, núm.4, pp.1-24
- DEIANA, Massimo (1994). "Transboundary cooperation in the Mediterranean Sea" a *Rivista Diritto dei trasporti*, vol.7, núm.3, pp.919-930
- DELAMAIDE, Darrell (1994). *Le Nouveau puzzle européen*. Paris: Calmann-Lévy
- DELEUZE, Gilles i GUATTARI, Félix (1988) [1980]. *Mil mesetas: capitalismo y esquizofrenia*. València: Pre-Textos
- DELL'AGNESE, Elena (2008). "Geo-graphing, writing worlds" a COX, Kevin, LOW, Murray i ROBINSON, Jennifer (eds.): *The Handbook of Political Geography*. Londres: Sage, pp.439-454
- DEMATTEIS, Giuseppe (1982). "Lo studio geografico: una metafora necessaria?" a *Teoria e misura degli spazi geografici. Atti del Colloquio di Trieste del 1-2 Luglio 1982*. Trieste: Università di Trieste
- (1985). *Le Metafore della Terra: la geografia umana tra mito e scienza*. Milà: Feltrinelli
- (1989). "I Piani Paesistici: uno stimolo a ripensare il paesaggio geografico" a *Rivista Geografica Italiana*, vol.96, núm.3, pp.445-457
- (1995). *Progetto implicito: il contributo della geografia umana alle scienze del territorio*. Milà: Franco Angeli
- DENERT, Olivier (2004). "La coopération transfrontalière sanitaire" a *Cahiers de la MOT*, núm.4, pp.4-19
- DEWAR, Margaret i EPSTEIN, David (2007). "Planning for "Megaregions" in the United States" a *Journal of Planning Literature*, núm.22, pp.108-124
- DEYON, Pierre i FRÉMONT, Armand (2000). *La France et l'aménagement de son territoire (1945-2015)*. Dexia: Paris
- DIEKMANN, Knut et al. (2000). "Cross-border statistics" a *LACE Infosheet*, núm.11, pp.1-3
- DÍEZ, José A. i PINAZO, Javier (2006). "La euroregión Pirineos-Mediterráneo: una evaluación estratégica" a *Cuadernos Constitucionales de la Càtedra Fadrique Furió Ceriol*, núm.52-53, pp.119-140
- DITTMER, Jason (2006). "Teaching the social construction of regions in Regional Geography courses; or, why do vampires come from Eastern Europe?" a *Journal of Geography in Higher Education*, vol.30, núm.1, pp.49-61
- DODGSHON, Robert A. (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography (review)" a *Journal of Historical Geography*, vol.25, núm.2, pp.241-242
- DORLING, Danny (2004). "Healthy places, healthy spaces" a *British Medical Bulletin*, vol.69, núm.1, p.101-114
- DRENNAN, Matthew P. (2004). "Book Review: World City Network: A Global Urban Analysis" a *Journal of Planning Education and Research*, núm.24, pp.226-227
- DRUGUET, Julie (2007). "Eurobiocluster sud: Transformer l'essai" a *Acteurs de l'Economie. Supplement*, núm.65, pp.8-9
- DUFEAL, Marina (1999). "La diffusion des sites web dans l'arc méditerranéen français" a *Netcom. Communications, Réseaux, Territoires*, vol.13, núm.1-2, pp.75-94

- (2001). “Internet, marqueur des territoires? Le cas de la diffusion du web dans l’Arc méditerranéen français” a *5èmes rencontres de ThéoQuant. Nouvelles approches en géographie théorique et quantitative*. Besançon, 22 i 23 de febrer 2001
- (2003). *Les sites web de l’arc méditerranéen français: pour une analyse des «fonctions de marque» virtuelles*. Université d’Avignon et des Pays du Vaucluse \ UMR Espace (Treball de recerca)
- (2004). *Les sites Web, marqueurs et vecteurs de dynamiques spatiales et économiques dans l’espace méditerranéen français*. Université d’Avignon et des Pays du Vaucluse (Tesi doctoral)
- DUFEAL, Marina i GRASLAND, Loïc (2003). “La planification des réseaux à l’épreuve de la matérialité des TIC et de l’hétérogénéité des territoires” a *Flux*, vol.54, núm.4 , pp.49-69
- DUPUY, René Jean (1977). “La coopération régionale transfrontalière et le droit international” a *Annuaire Français de Droit International*, núm.23, pp.838-841
- DURÀ, Antoni i OLIVERAS, Xavier (2008a). “La cooperació territorial en el Arco Mediterráneo” a *Eixo Atlántico (Revista da Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal)*, núm.13, pp.55-78
- (2008b). “A typology of agents and subjects of regional cooperation: the experience of the Mediterranean Arc” a *Research Network on Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions (Regional Studies Association)*, Jena, 31 d’octubre – 1 de novembre 2008
- DURÀ, Antoni i RIERA, Pilar (2005). “La red urbana como elemento vertebrador de la Eurorregión del Arco Mediterráneo” a *Med.2005. Anuario del Mediterráneo*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània i Fundació CIDOB, pp.194-197
- ECLKY, Pierre (1989). *La coopération transfrontalière et l’administration française*. Estrasburg: Council of Europe
- EDQUIST, Charles (1997). *Systems of Innovation Technologies, Institutions and Organizations*. Londres: Pinter
- EMBID, Antonio i FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE, Carlos (2008). *Las agrupaciones europeas de cooperación territorial: Consideraciones desde el Derecho comunitario y el Derecho español*. Madrid: Iustel
- ENDA DIAPOL (ed.) (2007). *Les dynamiques transfrontalières en Afrique de l’Ouest. Analyse des potentiels d’intégration de trois “pays-frontières” en Afrique de l’Ouest*. Ottawa, Dakar i París: CRDI, Enda Diapol i Karthala
- ENGERMAN, David C. (1998). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography (review)” a *Pacific Historical Review*, vol.67, núm.4, pp.610-611
- EUROCONGRÉS 2000 (2003). *Proposta per a Europa: Eurocongrés 2000. Conclusions generals*. Barcelona: Fundació Occitanocatalana
- EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (1998). *Dictamen del Comité Económico y Social sobre el tema “La política europea de cooperación transfronteriza y la experiencia pel programa Interreg”*. Brussel·les: EESC
- EUROPEAN PARLIAMENT (1992). *Legal aspects on transfrontier cooperation between public educational or research establishments*. Luxemburg: European Parliament
- EUROREGIÓ PIRINEUS-MEDITERRÀNIA (2005). *Declaració conjunta sobre l’Euroregio Universitària Pirineus Mediterrània*. Barcelona: Euroregió Pirineus-Mediterrània
- (2006). *Euroregió Pirineus-Mediterrània. Reunió del 10 de febrer de 2006*. Tolosa de Llenguadoc: Région Midi-Pyrénées

- FABRE, Rogièr (2004). "Passejada dins l'istòria dels escartons" a *Lo bram dau Clapàs*, núm.91
- FABRE, Thierry (1991). "The birth of the Mediterranean" a *Contemporary European Affairs*, vol.4, núm.2-3, pp.29-35
- FALUDI, Andreas (1996). "Framing with Images" a *Environment and Planning B: Planning and Design*, núm.23, pp.93-108
- (2000). "The European Spatial Development Perspective. What next ?" a *European Planning Studies*, vol.8, núm.2, pp.237-250
- (2004). "Territorial Cohesion: Old (French) Wine in New Bottles?" a *Urban Studies*, vol.41, núm.7, pp.1349-1365
- (2005). "La política de cohesión territorial de la Unión Europea" a *Boletín de la A.G.E.*, núm.39, pp.11-30
- FALUDI, Andreas i WATERHOUT, Bas (2002). *The Making of the European Spatial Development Perspective: No Masterplan*. Londres: Routledge
- FARINÓS, Joaquín (2007). "Planificación de infraestructuras y planificación territorial" a *Revista Papers*, núm.44, pp.32-43
- FELIU, Jaume (2005). *Les grans infraestructures de transport i el desenvolupament de la ciutat mitjana. El Tren d'Alta Velocitat a les ciutats de Lleida, Avinyó i Novara*. Universitat de Girona: Tesi doctoral
- FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE, Carlos (1985). "Análisis de la practica diplomática hispano-francesa en materia de medio ambiente fronterizo: un balance deficiente" a *Revista de Estudios Internacionales*, vol.6, núm.4, pp.859-888
- (2001). *La acción exterior de las comunidades autónomas: balance de una práctica consolidada*. Paracuellos del Jarama: Dilex
- FERNÁNDEZ, Ana M. i LEÓN, M. Dolores (2006). "Teoría evolucionista y sistemas de innovación: implicaciones institucionales y organizacionales de la innovación tecnológica y el desarrollo económico regional" a *Boletín Económico de ICE*, núm.2876, pp.25-43
- FERNÁNDEZ, Natividad i PERALTA, Esteban (1994). "El papel de la Comunidad de Trabajo de los Pirineos y su evolución en el contexto europeo de cooperación transfronteriza territorial" a *Revista de instituciones europeas*, vol.21, núm.2, pp.499-528
- FERNÁNDEZ, Pablo Antonio (dir.) (2008). *La asimetría institucional entre España y Portugal en el marco de la cooperación transfronteriza (Andalucía, Algarve y Alentejo)*. Barcelona: Atelier
- FEYERABEND, Paul (1986) [1975]. *Tratado contra el método. Esquema de una teoría anarquista del conocimiento*. Madrid: Tecnos
- FISAS, Viçens (1988). *Los municipios y la paz: los hermanamientos y otras iniciativas locales en favor de la paz*. Barcelona: Fundació CIDOB
- FLINT, Colin (2002). "Political geography: globalization, metapolitical geographies and everyday life" a *Progress in Human Geography*, vol.26, núm.3, pp.391-400
- FLORIDA, Richard (2006). "The New Megalopolis: our focus on cities is wrong. Growth and innovation come from new urban corridors" a *Newsweek International*, 3 de juliol de 2006
- (2009) [2008]. *Les ciutats creatives. Com l'economia creativa està convertint la tria de l'indret on viure en la decisió més important de la teva vida*. Barcelona: Pòrtic i Centre d'Estudis de Temes Contemporanis
- FLORIDA, Richard, GULDEN, Tim i MELLANDER, Charlotta (2007). *The Rise of the Mega Region*. Toronto: University of Toronto

- FOLCH, Ramon i CAMARASA, Josep M. (dirs.) (1993). *Biosfera. 5. Mediterrànies*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana
- FORNE, José (1991). “Éléments pour une problématique globale des montagnes frontalières. Les cas des Pyrénées” a *Les cahiers de LERASS*, núm.24, pp.49-62
- FOUCAULT, Michel (1974) [1966]. *Las palabras y las cosas: una arqueología de las ciencias humanas*. Mèxic: Siglo XXI
- (1974) [1971]. *El orden del discurso*. Barcelona: Tusquets
- (1978) [1969]. *Arqueología del saber*. Madrid: Siglo Veintiuno
- FOUCHER, Michel (dir.) (1993). *Fragments d'Europe*. Lió: Fayard
- FOURNIER, Gilbert (2002). “La république des escartons. Exemples d'État minimum” a *Lumières Landaises*, núm.43
- FREEMAN, Christopher (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. Londres: Pinter
- (2004). “Sistemas de innovación continental, nacional y subnacional. Interrelación y crecimiento económico” a *Ekonomiaz. Revista Vasca de Economía*, núm.56, pp.46-83
- FREEMAN, Christopher i PEREZ, Carlota (1988). “Estructural crisis of adjustment: bussiness cycles and investment behavior” a DOSI, Giovanni et al. (eds.): *Technical change and economic theory*. Londres: Pinter Publisher
- FUKUYAMA, Francis (1998). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen” a *Foreign Affairs*, vol.77, núm.2, pp.143-144
- FUSCO, Giovanni (2005). “Il Croissant Mediterraneo: l'emergenza di una struttura reticolare macro-regionale da Valencia a Napoli” a *XXVI Conferenza Italiana di Scienze Regionali*. Nàpols, 17-19 octubre 2005
- GABBE, Jens (dir.) (1999). *Institutional Aspects of Cross-border Cooperation*. Gronau: AEBR
- (2005a). “Cross-border co-operation in Europe” a *Seminari “Les Euroregions: experiències i aprenentatges per a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània”*, Barcelona, 15 i 16 de desembre 2005
- (2005b). “Governance and cross-border co-operation” a *RFO Annual Conference*, Joensuu (Finlàndia), març de 2005
- GALAN, Stéphane (1994). “La macrorégion barcelonaise, un espace transfrontalier” a *Mediterranée*, vol.79, núm.1-2, pp.61-66
- GALTUNG, Johan (1977). “On the future of the Mediterranean: some notes from an outsider” a *Conflict and Peace Research Papers*, núm.58, pp.19-38
- GARBER, I. E. (2006). “Meta-psychology in the XXI century: object, structure and methods” a *The Psychological Journal*, vol.27, núm.4, pp.106-113
- GARCÍA, Caternina (1996). “La actividad exterior de las entidades políticas subestatales” a *Revista de estudios políticos*, núm.91, pp.234-264
- GARCÍA, Jacobo (1998). “La coremática y la nueva geografía regional francesa” a *Ería*, núm.45, pp.5-36
- GARREAU, Joel (1981). *The Nine Nations of North America*. Boston: Houghton Mifflin Company
- GASCA, José (2003). “La constitución de espacios sociales transfronterizos: el caso de la región transfronteriza México-Estados Unidos” a OLIVERA, Patricia E. (coord.): *Espacio geográfico, Epistemología y diversidad*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México, pp.63-100

- GAUDEMAR, Jean-Paul de (1992). "El futuro económico del Mediterráneo noroccidental" a VELARDE, Juan et al. (dir.): *Ejes territoriales de desarrollo: España en la Europa de los noventa*. Madrid: Colegio de Economistas de Madrid, pp.57-73
- GENERALITAT VALENCIANA (1993). *Arco Mediterráneo español: eje europeo de desarrollo*. València: Generalitat Valenciana
- GEYER, H.S. Manie (ed.) (2006). *Global Regionalization: Core Peripheral Trends*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing
- GIBLIN-DELVALLET, Béatrice (1995). "Les effets de discours du grand chorémateur et leurs conséquences politiques" a *Hérodote*, núm.76, pp.22-40
- GIGURE, Sylvain (ed.) (2007). *Baltic partnerships: integration, growth and local governance in the Baltic Sea Region*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
- GIP RECLUS (1995). *Atles de l'Euroregió \ Atlas de l'Eurorégion Catalunya, Languedoc-Roussillon, Midi-Pyrénées*. Montpellier: Région Languedoc-Roussillon
- GIP TRANSALPES (1999). *Atlas Rhône-Alpes*. Lió: GIP Transalpes
- GIZARD, Xavier (dir.) (1993). *La Méditerranée inquiète*. La Tour d'Aigues: Edition de l'Aube i DATAR
- (2004). "Les régions méditerranéennes dans l'Union élargie: une nouvelle centralité" a *Anuario del Mediterráneo. Med.2003*. Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània i Fundació CIDOB, pp.96-98
- GODDARD, John (1995). "Information and Communication Technologies, Corporate Hierarchies and Urban Hierarchies in the New Europe" a BROTCHE, John et al. (eds.): *Cities in Competition. Productive and Sustainable Cities for the 21st Century*. Melbourne: Longman Australia, pp.127-138
- GOKHMAN, V.M., GUREVICH, Boris i SAUSHKIN, Ju (1967). "Some basic problems of metageography" a *The seventh Congress of Association of Regional Science*. Moscou: Hague
- (1969). "Problems of metageography" a *Soviet Geography: Review and Translation*, vol.10, núm.7, pp.355-364
- GONZÁLEZ, Eduardo (2000). "Noucentisme, catalanisme et arc latin" a *La pensée de midi*, núm.1, pp.44-51
- GONZÁLEZ, Gema (2006). "Innovación territorial y políticas públicas" a *Boletín de la A.G.E.*, núm.42, pp.121-136
- GONZÁLEZ, Inmaculada (2005). "Gibraltar: cooperación transfronteriza y el nuevo foro tripartito de diálogo" a *Revista electrónica de estudios internacionales*, núm.9, pp.1-30
- GONZÁLEZ, José Luis (1994). "Cooperación transfronteriza en la UE" a *La Integración Fronteriza en el Grupo Andino y en la Unión Europea: Experiencias, opciones y estrategias*. Montevideo: CEFIR
- GORDON, Eric (2006a). *Digital cartographies: from metageography to locality in online navigation*. http://turbulence.org/blog/Gordon_digcart.pdf
- (2006b). *Mapping digital networks: the metageography of the web from containment to locality*. http://pages.emerson.edu/faculty/e/eric_gordon/articles/Gordon_mapnet.pdf
- GORMAR, Wilfried (2007). "Baltic Sea co-operation - A blueprint for trans-national development and co-operation between the EU and its neighbours?" a *Osteuropa*, núm.57(2-3), pp.159-171

- GRANET-ABISSET, Anne-Marie (2006). “Des «Escartons» aux Interreg. Quand le passé est utilisé pour légitimer des recompositions transnationales: l'exemple des Alpes occidentales”, a CRIVELLO, M. et al. (coord.): *Concurrence des passés. Usages politiques du passé dans la France contemporaine*. Aix-en-Provence: PUP, pp.59-70
- GRAVIER, Jean-François (1947). *Paris et le désert français*. Paris: Flammarion
- GRASLAND, Claude i BECKOUCHE, Pierre (2007). *Europe in the World. Territorial evidence and visions*. Paris: UMS RIATE
- (2008). “North-South Regionalism: A Challenge for Europe in a Changing World” a FALUDI, Andreas (ed.): *European Spatial Research and Planning*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy
- GRASLAND, Claude i DIDELO, Clarisse (coord.) (2006). *ESPON 3.4.1. Europe in the World*. Luxemburg: ESPON
- GRIGOR'EV, Ivan (2004). “Priklyucheniya prostranstva vo vremeni” a *Russkii Zhurnal*, núm. Maya 2004
- GRIPAIOS, Peter i MANGLES, Terry (1993). “An analysis of European super regions” a *Regional Studies*, vol.27, núm.8, pp.745-750
- GUARDIOLA, Elena i BAÑOS, Josep-Eladi (2005). “Eponímia mèdica catalana. El signe de Pinós” a *Annals de Medicina*, vol.88, núm.3, pp.132-135
- GUICAHRD, Olivier (dir.) (1976). *Vivre ensemble. Rapport de la commission de développement de responsabilités locales*. Paris: La Documentation Française
- GUIGOU, Jean-Louis (dir.) (2001). *Aménager la France de 2020. Mettre les territoires en mouvement*. París: DATAR i La Documentation Française
- GUILERA, José M. (1963). “Los pactos de facerías en los Pirineos y algunos conflictos con la Mesta aragonesa” a *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, núm.15-16, pp.77-92
- HÄGERSTRAND, Torsten (1967) [1953]. *Innovation diffusion as a spatial process*. Chicago: The University of Chicago Press
- HARGUINDÉGUY, Jean-Baptiste (2004). “La coopération transfrontalière franco-espagnole face à ses contradictions” a *Revue Études Internationales*, vol.XXXV, núm.2, pp.307-322
- (2007a). “Cross-border Policy in Europe: Implementing INTERREG III-A, France-Spain” a *Regional & Federal Studies*, núm.17(3), pp.317-334
- (2007b). *La frontière en Europe, un territoire?: coopération transfrontalière franco-espagnole*. París: Harmattan
- HARPOLD, Terry (1999). “Dark continent: A critique of internet metageographies” a *Postmodern Culture*, núm.9(2)
- HEFFERNAN, Michael (1998). *The meaning of Europe: geography and geopolitics*. Londres: Arnold
- HELD, David et al. (1999). *Global transformations. Politics, economics and culture*. Cambridge: Polity
- HERRERO, Alberto A. (coord.) (2002). *La cooperación transfronteriza hispano-portuguesa en 2001*. Madrid: Tecnos
- HEREDERO, Mª Isabel i OLMEDILLAS, Blanca (2002). “La política estructural comunitaria y la iniciativa comunitaria Interreg en el horizonte de la ampliación de la Unión Europea” a *Revista de Economía Mundial*, núm.6, pp.95-109

- HERNÁNDEZ, Luís Alberto (1984). "Ideas para una filosofía de la geografía como nuevo paradigma de la realidad" a *Lurralde*, núm.7, pp.323-331
- HKLI, Jouni (2001). "The Politics of Belonging: Complexities of Identity in the Catalan Borderlands" a *Geografiska Annaler. Series B. Human Geography*, vol.83, núm.3, pp.111-119
- HODARA, Joseph (1988). "Apuntes sobre la metahistoria de Marx" a *Revista de filosofía*, núm.31-32, pp.27-36
- HODGSON, Marshall G.S. (1974). *The Venture of Islam: conscience and history in a world civilization*. 3 vols. Chicago: The University of Chicago Press
- HOLAHAN, Charles J. (1991) [1988]. *Psicología ambiental: un enfoque general*. Mèxic: Limusa
- HOOGE, Liesbet (1995). "The European Union and multi-level governance in practice. Patterns of subnational involvement: expansion, divergence, complexity" a *Fourth Biennial International Conference of the European Community Studies Association*, Charleston, 11-14 de maig de 1995
- HOOSON, David (1998). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *Geographical Review*, vol.88, núm.2, pp.323-325
- HORDEN, Peregrine i PURCELL, Nicholas (2000). *The Corrupting sea: a study of Mediterranean history*. Oxford: Blackwell Publishers
- (2006). "The Mediterranean and the New Thalassology" a *The American Historical Review*, vol.111, núm.3, pp.722-740
- HORTALÀ, Joan (1962). "Estructuras regionales homogéneas y desarrollo económico" a *Moneda y Crédito*, núm.82, pp.89-114
- HOSPERS, Gert-Jan (2002). "Beyond the Blue Banana? Structural change in Europe's geo-economy" a *42nd European Congress of the Regional Science Association*, 27-31 d'agost de 2002, Dortmund
- HOUBART, Jacques (2007). "La MOT a 10 ans!" a *Espaces Transfrontaliers*, núm.24, p.4
- HOUSE, J. W. (1959). "The Franco-Italian Boundary in the Alpes Maritimes" a *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*, núm.26, pp.107-131
- HUNTINGTON, Samuel P. (1996). *The Clash of civilizations and the remaking of world order*. Nova York: Simon & Schuster
- HUREL, Harold (1999). *Les équipes opérationnelles transfrontalières*. Paris: MOT
- INSTITUT D'AMÉNAGEMENT ET D'URBANISME DE LA RÉGION DE L'ÎLE-DE-FRANCE (1991). *La Charte de l'Île-de-France*. Paris: IAURIF
- INSTITUT DE GESTION DE L'ENVIRONNEMENT ET D'AMÉNAGEMENT DE TERRITOIRE (coord.) (2006). *ESPON project 3.2. Spatial scenarios in relation to the ESPD and EU Cohesion Policy*. Luxemburg: ESPON
- JACKSON, Patrick Thaddeus (1999). "Civilization on trial" a *Millennium: Journal of International Studies*, vol.28, núm.1, pp.141-153
- JACKSON, Patrick Thaddeus i NEXON, Daniel (2002). "Globalization, the Comparative Method and Comparing Constructions" a GREEN, Daniel M. (ed.): *Constructivism and Comparative Politics*. Armonk: M.E. Sharpe, pp.88-120
- JANSSEN, Gerold (2007). "Cross-border regional co-operation - European associations for territorial co-operation" a *Osteuropa*, núm.57(2-3), pp.133-144
- JENSEN, Ole B. i RICHARDSON, Tim (2003). "Being on the map: the new iconographies of power over European space" a *International Planning Studies*, vol.8, núm.1, pp.9-34

- (2004). *Making European Space: mobility, power and territorial identity*. Londres: Routledge
- JESUIT, David i SYCH, Lawrence (2008). “Local Cross-Border Economic Development Cooperation: Europe and North America in Comparative Perspective” a *ISA's 49th Annual Convention, Bridging Multiple Divides*. San Francisco, 26 de març 2008
- JOLLIVET, Pascal (2004). “Los rendimientos crecientes” a MOULIER, Yann et al.: *Capitalismo cognitivo, propiedad intelectual y creación creativa*. Madrid: Traficantes de sueños, pp.149-151
- JORDI, Moisès (2005). “Euroregió Pirineus-Mediterrània” a TARROJA, Àlex (dir.): *Anuari territorial de Catalunya 2004*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori, pp.181-182
- JORNET, José (1999). *Agermanament i Euroregió \ Jumelage et Eurorégion \ Afrairament e Euròregion*. Portet-sur-Garonne: Loubatieres
- JOUE, Marjorie (coord.) (2001). *La nouvelle Europe s'invente-t-elle sur ses marges? Cooperation transfrontaliere et transnationale*. Paris: Notre Europe
- (2008). *La cohésion territoriale, de la théorie à la pratique*. Paris: Notre Europe
- JOUE, Bernard (1995). “Collectivités locales et relations internationales: une émancipation délicate” a *Swiss Political Science Review*, vol.1, núm.2, pp.138-162
- JUAN, Jean-Claude (1987). *PACA, pôle de croissance européen?*. Marsella: Chambre Régional de Commerce et d'Industrie de Provence-Alpes-Côte d'Azur
- (1991). “L'arc latin. Realité et synergies régionales” a REYNAUD, C. i SID AHMED, A. (ed.): *L'avenir de l'espace méditerranéen*. Paris: Crédit Mutuel Méditerranéen i Publisud, pp.901-941
- (1994). “L'arc méditerranéen: un espace en devenir” a *Méditerranée*, vol.79, núm.1-2, pp.7-14
- JUAN, Rafael (1985). “Una regió per al País Valencià: la Mediterrània nord-occidental” a *Ponències. I Congrés d'Economia Valenciana*. València: Generalitat Valenciana
- JUILLARD, Etienne (1976). “Pour une logique des divisions régionales en Europe occidentale” a *Revue géographique de l'Est*, núm.3-4, pp.103-120
- KADDOURI, Lahouari (2000). “Une distribution urbaine comparée au modèle de Christaller: l'arc méditerranéen français” a *Networks and Communication Studies*, vol.14, núm.3-4, pp. 415-424
- KEATING, Michael (1997). “The invention of regions: political restructuring and territorial government in Western Europe” a *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol.15, núm.4, pp.383-398
- (1998). *The New regionalism in Western Europe: territorial restructuring and political change*. Cheltenham: Edward Elgar
- KELLY, Philip F. (2001). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography (Review)” a *Journal of Southeast Asian Studies*, vol.32, núm.1, pp.109-111
- KIM, Yeong-Hyun (2007). “Book Review: World city network: a global urban analysis” a *Progress in Human Geography*, núm.31(1), pp.131-133
- KOSKI, Heli A. et al. (2002). “ICT Clusters in Europe: The Great Central Banana and Small Nordic Potato” a *Information Economics and Policy*, vol.14, núm.2, pp.145-165
- KUHN, Thomas S. (2001) [1962]. *La estructura de las revoluciones científicas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica
- KUNZMANN, Klaus R. (1992). “Zur Entwicklung der Stadtsysteme in Europa” a *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, núm.134, pp.25-50

- (1997). “The Future of the City Region in Europe” a BOSMA, Koos i HELLINGA, Helma (eds.): *Mastering the City: North-European City Planning 1900-2000*. Rotterdam-La Haia: NAI Publishers-EFL Publications, pp.16-29
- KUNZMANN, Klaus R. i WEGENER, Michael (1991). “The pattern of urbanization in Western Europe” a *Ekistics*, núm.350, 282-291
- LABORIE, Jean Paul i PALÁ, José María (1989). *El Pirineo, presentación de una montaña fronteriza / Les Pyrénées, présentation d'une montagne frontalière*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo
- LACOSTE, Yves (1981). “Hérodote à lu: Pour une géographie du pouvoir” a *Hérodote*, núm.22, pp.149-157
- (1995a). “Les géographes, la Science et l'illusion” a *Hérodote*, núm.76, pp.3-21
- (1995b). “Geography and the Blue banana” a *Historie*, núm.191, pp.98-98
- LACROIX, Jean-Bernard i BRACQ, Jérôme (2007). *L'eau douce et la mer du Mercantour à la Méditerranée*. Niça: Conseil général des Alpes-Maritimes
- LAFOURCADE, Maïté (dir.) (1998). “La frontière franco-espagnole, lieu des conflits interétatiques et de collaboration interrégionale” a LAFOURCADE, Maïté (dir.): *La frontière franco-espagnole. Lieu des conflits interétatiques et de collaboration interrégionale. Actes de la journée d'études du 16 novembre 1996*. Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux, pp.1-16
- LAFONT, Robèrt (1962). “L'aventure culturelle originale de l'arc méditerranéen” a GUILLE, Jean i LAFONT, Robèrt (ed.): *Le Littoral méditerranéen de la France. EDSCO Documents, 21*. Chambéry: Editions scolaires, pp.1-8
- (1968). *Sur la France*. París: Gallimard
- (1971) [1967]. *La revolución regionalista*. Barcelona: Ariel
- (2003). *Petita istòria europea d'Occitània*. Canet-Rosselló: Trabucaire
- LANAO, Pau et al. (1990). “La mort de la frontera amenaça la Jonquera i Portbou” a *Revista de Girona*, núm.140, pp.22-28
- LANDABASO, Mikel (1997). “The promotion of innovation in regional policy: proposals for a regional innovation strategy” a *Entrepreneurship & Regional Development*, núm.9, pp.1-24
- LANGEVIN, Philippe (1985). “Provence-Alpes-Côte d'Azur: relever le défi méditerranéen” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.309301-309314
- (2005). “L'arc méditerranéen existe-t-il?” a *Séminaire Interacadémique: Les nouveaux territoires de France et d'Europe*, Marsella, 19-20 de gener de 2005
- LANGHEIN, Joachim (1986). *Metageographie als humanökologische komplexe Geographie*. Universitat de Heidelberg: Tesi doctoral
- LANVERS, Pierre (1985). “Inter-relations dans le secteur privé en Europe et en Méditerranée du nord-ouest” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.307201-307218
- LATOUCHE, Daniel (1998). “Do Regional Innovation Systems make a difference? The case of Science and Technologies Policies in Québec” a COOKE, Philip et al. (eds.): *Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World*. Londres: UCL Press, pp. 319-334

- LÁZARO, Laureano (1994). "La reforma de la política regional de la Comunidad Europea. Del Tratado de Roma a la reforma de los Fondos Estructurales" a BLASCO, Cristina (ed.): *Política regional de la CE*. Málaga: Universidad de Málaga, pp.9-41
- LAZAROVICH, Miroslav (1970). "Regional Federalism or a New Cataclysm" a WAGNER, Francis S. (ed): *Toward a New Central Europe. A Symposium on the Problems of the Danubian Nations*. Astor Park: Danubian Press, pp.146-159
- LEVER, William F. (1999). "Competitive Cities in Europe" a *Urban Studies*, vol.36, núm.5-6, pp.1029-1044
- LENGEREAU, Marc (1976). "Actes du Colloque de Nice organisé par l'Institut Européen des Hautes Etudes Internationales. La région franco-italienne des Alpes méridionales. La coopération transfrontalière" a *Revue de Géographie Alpine*, vol.64, núm.4, pp.584-585
- LETAMENDÍA, Francisco (2008). "La cooperación transfronteriza europea y su doble cara de Jano: el caso vasco" a *Eixo Atlántico. Revista da Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal*, núm.13, pp.39-54
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1964) [1962]. *El pesnamiento salvaje*. México: Fondo de cultura económica
- (1968) [1964]. *Mitológicas*, vol.1. México: Fondo de cultura económica
- LEWIS, Martin W. (1999). "Dividing the Ocean Sea" a *The Geographical Review*, vol.89, núm.2, pp.188-214
- (2000). "Global Ignorance" a *The Geographical Review*, vol.90, núm.4, pp.603-628
- LEWIS, Martin W. i WIGEN, Kären E. (1997). *The myth of continents. A critique of metageography*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press
- (1999). "A Maritime Response to the Crisis in Area Studies" a *The Geographical Review*, vol.89, núm.2, pp.161-168
- (2000). "Third Worldism or Globalism? Reply to James M. Blaut's Review of The Myth of Continents" a *Journal of World History*, vol.11, núm.1, pp.81-92
- LISTER, Marjorie (1997). *The European Union and the South. Relations with developing countries*. Londres: Routledge
- LIZCANO, Emmánuel (2006). *Metáforas que nos piensan. Sobre ciencia, democracia y otras poderosas ficciones*. Madrid: Ediciones Bajo Cero i Traficantes de Sueños
- LLUCH, Ernest (2002). *Apunts sobre economia i cultura: articles de "Serra d'Or"*. Barcelona: Pòrtic
- LOFGREN, Orvar (2008). "Regionauts: The transformation of cross-border regions in Scandinavia" a *European Urban and Regional Studies*, núm.15(3), pp.195-209
- LÓPEZ, J.M.Gregorio i CALVO, Francisco (1998). "El comportamiento del Arco Mediterráneo español como eje de crecimiento" a *Papeles de geografía*, núm.28, pp.91-107
- LOUËT, Sabine (2005). "Networks aims to knit disparate European initiatives" a *Nature Biotechnology*, vol.23, núm.6, p.640
- LOZATO-GIOTART, Jean-Pierre (1994). *L'arc méditerranéen: dynamiques et contrastes géographiques*. París: Diapofilm
- LUCARNO, Guido (2000). "Le traite de paix de 1947 entre l'Italie et la France. Conséquences sur la frontière et sur le développement de la vallée de la Roya" a SANGUIN, André-Louis (dir.): *Mare Nostrum. Dynamiques et mutations géopolitiques de la Méditerranée*. París: L'Harmattan

- LUNDEVALL, Bengt-Åke (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Londres: Pinter
- LUTZKY, Nicolai (1990). "Vor neuen Dimensionen im europäischen Verkehr" a PROGNOSES (ed.): *Verkehr im neuen Europa. Mehr Mobilität, mehr Wohlstand?*. Basilea: PROGNOSES, pp.1-16
- MALCHUS, Viktor von (1986). "Bilanz und Perspektiven der institutionellen Entwicklung grenzüberschreitender Zusammenarbeit in Europa" a INSTITUT FÜR LANDESUND STADTENTWICKLUNGSFORSCHUNG DES LANDES NORDRHEIN-WESTFALEN (ed.) *Europäische Konferenz der Grenzregionen*, pp.23-68. Dortmund: ILS
- MALUQUER, Joaquim (1963). *L'estructura econòmica de les terres catalanes*. Barcelona: Barcino
- MANTHEY, Gunther (1989). "Possibilités de cofinancement et aides aux régions frontalières et à la coopération transfrontalière" a *Séminaire International sur la coopération transfrontalière Irun-Pyrénées Occidentales*, Irun, 1989
- MANZO, Kate (1998). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *The Journal of Modern African Studies*, vol.36, núm.2, pp.347-349
- MARKOVICH, Pavel i IL'YICH, Andrey (1984). "Theoretical issues in geography as reflected in the work of Estonian geographers" a *Soviet Geography*, vol.25, núm.2, pp.122-131
- MARKUSSE, Jan (2004). "Transborder Regional Alliances in Europe: Chances for Ethnic Euroregions?" a *Geopolitics*, vol.9, núm.3, pp.649-673
- MARTÍN, Gregorio (2003). "La mobilitat en l'eix mediterrani" a *Debats Tecnològics*, núm.20, pp.16-25
- MARTÍNEZ, Oscar J. (ed.) (1986). *Across Boundaries: Transborder interaction in Comparative Perspective*. El Paso: Center for Inter-American and Border Studies \ University of Texas
- MARTÍNEZ, Pedro (1995). "La paradoja de dos orillas próximas y alejadas" a VIAÑA, Enrique i HERNANDO, Miguel (eds.): *Cooperación cultural en el Occidente Mediterráneo*. Bilbao: Fundación BBV, pp.169-180
- MARTINS, Elviro Rodrigues (2007). "Geografia e ontologia: o fundamento geográfico do ser" a *GEOUSP. Espaço e Tempo*, núm.21, pp.33-51
- MASSER, Ian, SVIDÉN, Ove i WEGENER, Michael (1992). *The Geography of Europe's Futures*. Londres: Belhaven Press
- MATLOVIČ, René (2006). "Geografia: hľadanie tmelu (k otázke autonómie a jednoty geografie, jej externej pozície a inštitucionálneho začlenenia so zreteľom na slovenskú situáciu)" a *Folia Geographica*, núm.9, pp.6-43
- McNEILL, Donald (2001). "Barcelona as Imagined Community: Pasqual Maragall's Spaces of Engagement" a *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol.26, núm.3, pp. 340-352
- MEDVE-BÁLINT, Gergő (2008a). "The role of Euroregions in regional development in the Visegrád countries" a *Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions*, Pisa, 13-14 de juny de 2008
- (2008b). "The role of Euroregions in local development in Central Europe" a *Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions*, Jena, 31 d'octubre – 1 de novembre de 2008
- MENEZES, Luís Filipe (2008). "Vers une coopération de deuxième génération" a *Espaces transfrontaliers*, núm.25, p.1

- MIČIAN, Ľudovít (1995). “Problémy metageografie a metakartografie vo svetle východu a stredoeurópskej literatúry” a *Geografický Časopis*, vol.47, núm.2, pp.63-73
- MILIAN, Alex (2003). “Esperando un Ulises. Las infraestructuras para vertebrar el Arco Mediterráneo no han sido nunca una prioridad política” a *Debats tecnològics*, núm.20, pp.83-86
- MISSION OPÉRATIONNELLE TRANSFRONTALIÈRE (2002a). *Coopération transfrontalière a la frontière franco-espagnole*. París: MOT
- (2002b). *Coopération transfrontalière a la frontière franco-italienne*. París: MOT
- (2002c). *Atlas de la coopération transfrontalière*. París: MOT
- (2007). *Atlas de la coopération transfrontalière*. París: MOT
- (ed.) (2008). *Cross-border territories: day-to-day Europe. European conference, 8 and 9 Novembre 2007, Lille, France*. París: MOT
- MODERNE, Franck (1985). “La coopération entre régions d’un même état: les cas de la France” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.308101-308120
- MORA, Julián et al. (2005). “La iniciativa comunitaria INTERREG III en España” a *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm.39, pp.267-284
- MORATA, Francesc (1994). “El estado de las autonomías y las estrategias regionales en la Europa de los 90” a ARENILLA, M. et al. (eds.): *La Europa de las regiones. Una perspectiva intergubernamental*. Granada: Universidad de Granada, pp.149-171
- (1995). “L’Eurorégion et le réseau C-6. L’émergence du suprarégionalisme en Europe du Sud?” a *Pôle Sud*, núm.3, pp.117-127
- (2003). “Gobernanza multinivel y cooperación subestatal en la Unión Europea” a LACHAPPELLE, Guy et al. (coord.): *Globalización, gobernanza e identidades*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d’Estudis Autonòmics i Locals, pp.105-132
- (2005). “Les euroregions: experiències i aprenentatges per a la l’Euroregió Pirineus-Mediterrània” a *Seminari “Les Euroregions: experiències i aprenentatges per a l’Euroregió Pirineus-Mediterrània”*, Barcelona, 15 i 16 de desembre 2005
- (2007). “La cooperació territorial de les regions. L’experiència de Catalunya” a *Working Papers On Line (WPOL)*, núm.17
- MOULAERT, Frank i SEKIA, Farid (2001). “¿Región innovadora, región social? Una perspectiva alternativa sobre la innovación regional” a OLAZARAN, Mikel i GÓMEZ, Mikel (eds.) (2001): *Sistemas regionales de innovación*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, pp.185-219
- MOULIER, Yann et al. (2004). *Capitalismo cognitivo, propiedad intelectual y creación creativa*. Madrid: Traficantes de sueños
- MULET, Juan (2004). “La política comunitaria de I+D+i y los sistemas nacionales y regionales de innovación” a *Ekonomiaz. Revista Vasca de Economía*, núm.56, pp.262-269
- MUÑOZ, Xavier (1995). *Les polítiques europees de cooperació transfronterera. El context normatiu, institucional i de finançament als Pirineus Orientals*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau
- MURPHY, Alexander B. (1993). “Emerging Regional Linkages in the European Community: Implications for State-Centered Perspectives on European Society” a *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, núm.84(2), pp.103-118

- (1996). “The Sovereign State System as Political-Territorial Ideal: Historical and Contemporary Considerations” a BIERSTEKER, T. i WEBER, C. (eds.): *State Sovereignty as Social Construct*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.81-120
- (2005). “Relocating Europe” a GOULD, E. i SHERIDAN, G. (eds.): *Engaging Europe: Rethinking a Changing Continent*. Lanham: Rowman and Littlefield, pp.81-101
- (2008). “Rethinking multi-level governance in a changing European Union: why metageography and territoriality matter” a *GeoJournal*, núm.72, pp.7-18
- MUSSELWHITE, Laura (2000). “Metahistory: A Review Essay” a *Teaching History: A Journal of Methods*, vol.25, núm.2, pp.80-88
- MYERS, Garth Andrew (1998). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen” a *African Studies Review*, vol.41, núm.1, pp.178-179
- NEL-LO, Oriol (2003). *Lletres de batalla. Política i territori a Catalunya*. Lleida: Pagès editors
- NELSON, Richard R. (ed.) (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Study*. Nova York: Oxford University Press
- NIETSCHEMANN, Bernard (1998). “Wrong division” a *Natural History*, vol.107, núm.3, pp.6-9
- NIJKAMP, Peter (1993). “Towards a network of regions: the United states of Europe” a *European Planning Studies*, vol.1, núm.2, pp.149-168
- NINYOLES, Rafael Lluís (1992). *El País Valencià a l'eix mediterrani*. València: L'Eixam
- OHMAE, Kenichi (1995). *The End of the Nation State: the Rise of the Regional Economies*. Nova York: The Free Press
- OLAZARAN, Mikel i GÓMEZ, Mikel (eds.) (2001). *Sistemas regionales de innovación*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea
- ONDATEGUI, Julio César (2001). *Los Parques científicos y tecnológicos en España: retos y oportunidades*. Madrid: Dirección General de Investigación de la Comunidad de Madrid
- ONOFRIO, Mario d' (a cura de) (1996). *Il Principato di Monaco, 700 anni di storia, 1297-1997*. Roma: Fratelli Palombi
- OPENSHAW, Stan (1984). *The Modifiable Areal Unit Problem. Concepts and Techniques in Modern Geography*. Norwich: Geo Books
- PAASI, Ansii (2005). “Remarks on Europe's Transforming Meta-geography” a *Geopolitics*, vol.10, núm.3, pp.580-585
- PANYELLA, Vinyet (2000). *Josep Carbonell i Gener (Sitges, 1897-1979). Entre les avantguardes i l'humanisme*. Barcelona: Edicions 62
- PARKER, Geoffrey (1983). *A political geography of Community Europe*. Londres: Butterworths
- PARKINSON, Michael (1991). “The rise of the entrepreneurial european city. Strategic response to economic changes in the 1980” a *Ekistics*, núm.58, pp.229-307
- PARTAL, Vicent (2003). “Europa 2050? Les 10 nacions de la nova Europa” a *Presència*, núm.1614, pp.1-9
- PASCALLON, Pierre (1990). “Historique de la politique communautaire d'aménagement du territoire (du Traité de Rome à l'Acte Unique)” a *Revue d'Economie Regionale et Urbaine (RERU)*, vol.13, núm.5, pp.681-693
- PATTERSON, Tom (1998). “A new global model. Re-mapping the world” a *Duke Magazine*, núm.18
- PEDREÑO, Andrés (1988). “Un eje de expansión económica: Cataluña-Mediterráneo” a GARCÍA DELGADO, J.R. (ed.): *España, Economía*. Madrid: Espasa Calpe, pp.989-1020

- (1992). “El arco mediterráneo español” a *Economías de las Comunidades Autónomas*, núm.11
- PEDREÑO, Andrés i TALTAVULL, Paloma (2000). “El Arco Mediterráneo ante el 2000: ¿Ruta o frontera a la expansión económica europea?” a *Cuadernos de Información económica*, núm.155, pp.64-80
- (2001). “Dinamismo e internacionalización en el arco del Mediterráneo al final del siglo XX” a *Cuadernos de Información económica*, núm.161, pp.65-72
- (2002). “Entre la industria y la construcción: La economía del arco del Mediterráneo en 2001” a *Cuadernos de Información económica*, núm.167, pp.68-78
- PEET, Richard (2002). “Ideology, discourse, and the geography of hegemony: from socialist to neoliberal development in postapartheid South Africa” a *Antipode*, núm.34-1, p.54-84
- (2004) [2001]. *La maldita trinidad. El Fondo Monetario Internacional, el Banco Mundial y la Organización Mundial del Comercio*. Pamplona: Laetoli
- PÉGUY, Charles-Pierre (2001). *Espace, temps, complexité: vers une métagéographie*. París: Belin
- PELLETIER, Philippe (2000). “Tumulte des flots entre Japon et Corée. A propos de la dénomination de la “mer du Japon”” a *Annales de géographie*, núm.613, pp.279-305
- (dir.) (2003). *Nouvelles organisations régionales en Asie orientale. Les héritages spatiaux*. París: CNRS Editions.
- (2007a). *Le Japon, géographie, géopolitique et géohistoire*. París: Armand Colin
- (2007b). “La grande séparation à réabsorber: l’orient et l’occident vus par Élisée Reclus” a ARNAU, X. et al. (eds.): *Ciència i compromís social. Élisée Reclus (1830-1905) i la geografia de la llibertat*, pp.51-92. Barcelona: Publicacions de la Residència d’Investigadors
- (2007c). *Mutations territoriales en Asie Orientale*. Lió: Institut d’Études Politiques de Lyon [Assignatura del Diplôme Universitaire du Monde Extrême-Orient Contemporain]
- (2008). “Trop loin à l’est... c’est l’ouest” a *Les Grands Dossiers des Sciences Humaines*, núm.12, pp.16-19
- PELLETIER, Philippe i LEFORT, Isabelle (2006). *Grandeurs et mesures de l’écoumène*. París: Anthropos-Economica
- PENA, Jesús (2003). “La innovación como un fenómeno evolutivo: implicaciones para la economía y las políticas públicas asociadas” a *INCI*, vol.28, núm.6, pp.355-361
- PERDUE, Peter C. (1998). “The shape of the world: Asian continents and the scraggy isthmus of Europe” a *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, núm.30, núm.4, pp.53-62
- PERKMANN, Markus (1999). “Building Governance Institutions Across European Borders” a *Regional Studies*, núm.33(7), pp.657-667
- (2002). *The rise of the Euroregion. A bird’s eye perspective on European cross-border co-operation*. Lancaster: Department of Sociology. Lancaster University
- (2003). “Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border co-operation” a *European Urban and Regional Studies*, núm.10(2), pp.153-171
- (2005). “The Emergence and Governance of Euroregions: The Case of the Euregio on the Dutch-German Border” a *Institut Universitari d’Estudis Europeus. Working Papers On Line*, núm.11
- (2007). “Policy entrepreneurship and multilevel governance: a comparative study of European cross-border regions” a *Environment and Planning C: Government and Policy*, vol.25, pp.861-879

- PERPINYÀ, Romà (2003) [1932]. *L'Interès col·lectiu econòmic a Catalunya i València / Romà Perpinyà*. Reus: Ajuntament de Reus, Universitat Rovira i Virgili i Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga
- PEYRONY, Jean (2003). "De nouveaux territoires européens: Les petites europe" a BLETON-RUGET, Annie et al. (dir.): *Territoires institutionnels, territoires fonctionels*. Lió: Institut de Recherche du Val de Saône-Mâconnais
- PONCE, Gabino (2004). "¿Cambio tecnológico o aumento de la competitividad? Las políticas de innovación industrial en la Comunidad Valenciana" a *Ería*, núm.63, pp.91-106
- POPESCU, Gabriel (2008). "The conflicting logics of cross-border reterritorialization: Geopolitics of Euroregions in Eastern Europe" a *Political Geography*, núm.27(4), pp.418-438
- POUJADE, Patrici (1998). "Les relacions transpirinenques a la Catalunya Moderna: els tractats de Lliges i Patzeries" a *Pedralbes: Revista d'història moderna*, vol.18, núm.1, pp.189-200
- (2006). "Els Pirineus moderns com a lloc de la conflictivitat i del diàleg. Una visió sobre les relacions humanes intenses" a *Ripacurtia*, núm.4, pp.25-41
- POUMARÈDE, Jacques (1998). "Gérer la frontière: la comission interrégionale des Pyrénées (1875-1914)" a LAFOURCADE, Maïté (dir.): *La frontière franco-espagnole. Lieu des conflits interétatiques et de collaboration interrégionale. Actes de la journée d'études du 16 novembre 1996*. Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux, pp.71-95
- POZZO, Carlo da (1982). "Teoria Generale dei Sistemi e geografia" a *Rivista geografica italiana*, vol.89, núm.2, pp.191-220
- PRICE, Marie D. i COOPER, CatherineW. (2007). "Competing visions, shifting boundaries: the construction of Latin America as a world region" a *Journal of Geography*, núm.106(3), pp.113-122
- PRICE, Martin F. (2000). "The Alpine Convention: A Model for Other Mountain Regions?" a *Mountain Research and Development*, vol.20, núm.2, pp.192-194
- (2001). "The Alpine Connection—A new context for European Co-operation" a IUCN (ed.): *Looking at the Big Picture: Ecosystem Management in Mountains, Watersheds and River Basins*. Gland : IUCN, pp.33-43
- PUJOL, Enric (1995). *Ferran Soldevila: els fonaments de la historiografia contemporània*. Catarroja \ Barcelona: Afers
- PUJOL, Jordi (1988). *La Importància política i econòmica de la Mediterrània nord-occidental: paraules del President de la Generalitat a Estocolm*. Barcelona: Generalitat de Catalunya
- PUNCEL, Alfonso (1996). *La autopista del Mediterráneo*. València: Universitat de València
- QUIAN, Zhang et al. (2003). "The research of metageography: the pattern of geographical thought history" a *Journal of Yunnan Normal University*, vol.23, núm.5
- (2004a). "The research of metageography: study on the theory of geography engineering" a *Journal of Yunnan Normal University*, vol.24, núm.5
- (2004b). "The Research of Metageography: Foundation, Type, Measure of geographic relationship" a *Journal of Yunnan Normal University*, vol.24, núm.6
- (2005). "The Research of Metageography: Language and Construction of Geography" a *Journal of Yunnan Normal University*, vol.25, núm.4
- QUINTANA, Josep Maria (2002). *Nicolau Maria Rubió i Tudurí (1891-1981). Literatura i pensament*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat

- RACINE, Jean Bernard (1977). "Discurso geográfico y discurso ideológico: perspectivas epistemológicas" a *Geocrítica. Cuadernos críticos de geografía humana*, núm.7, p.5-42
- RADVILAVICIUS, Sarunas (coord.) (2004). *Cross-border Cooperation in the Baltic Countries and North-West Russia*. Vilnius: Nordic Council of Ministers i Nordregio
- RAFANELL, August (2006). *La il·lusió occitana*, 2 vols. Barcelona: Quaderns Crema
- RAFFESTIN, Claude (1978). "Du paysage à l'espace ou les signes de la géographie" a *Hérodote*, núm.9, pp.90-104
- (1980). *Pour une géographie du pouvoir*. Paris: P.U.F.
- (1981). "I segni della geografia" a *Hérodote Italia*, núm.4, pp.47-76
- (1983). "Introduzione" a RAFFESTIN, C. (a cura de): *Geografia politica: teorie per un progetto sociale*. Milà: Unicopli, pp.11-18
- RAMÍREZ, Socorro (2006). "Ámbitos diferenciados de las fronteras colombianas" a WALSH, Catherine et al.: *La integración y el desarrollo social fronterizo*. Bogotá: Convenio Andrés Bello, pp.69-183
- RAMOS, José María (2000). "La cooperación transfronteriza de Cataluña y la integración europea" a *Foro internacional*, núm.160, pp.345-377
- RED DE CIUDADES C-6 (1992). *Un espacio permeable y solidario al sur de Europa. Libro Blanco de las Comunicaciones Terrestres*. Tolosa de Llenguadoc: Mairie de Toulouse
- REGIONAL PLAN ASSOCIATION (2006). *America 2050: A Prospectus*. Nova York: Regional Plan Association
- RENARD, Jean (1993). "L'Arc Atlantique: réalités, enjeux et stratégies" a *Norois*, núm.157, pp.7-17
- RETEJUM, A. Ju, i SEREBRJANNYJ, L.R. (1985). "Geografija v sisteme nauk o Zemlie" a *Itogi nauki i tehniki*, núm.4
- REYNAUD, Christian i SID AHMED, Abdelkader (ed.) (1991). *L'avenir de l'espace méditerranéen*. Paris: Edisud i Crédit Mutuel Méditerranéen
- RICHARDSON, Harry W. (1976) [1975]. *Política y planificación del desarrollo regional en España*. Madrid: Alianza
- RICQ, Charles (1996). *Manuel de coopération transfrontalière à l'usage des collectivités locales et régionales en l'Europe*. Estrasburg: Council of Europe
- RIMBAU, Enric i MILIAN, Àlex (2007). "Qui té por dels Països Catalans?" a *El Temps*, núm.1214, pp.18-31
- RIVIÈRE, Dominique (2005). "L'Arc méditerranéen, un « objet européen » à la recherche de son identité" a *Actes du Festival International de Géographie 2005 « Le monde en réseaux. Lieux visibles, liens invisibles »*
- ROCA, Francesc (2000). *Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània*. Barcelona: Pòrtic
- RODRÍGUEZ, Andrés (1995). *Reestructuración socioeconómica y desequilibrios regionales en la Unión Europea*. Madrid: Instituto de Estudios Económicos
- ROIG, Albert (2005). "La innovació tecnològica: missatges o infraestructures?" a *Quaderns de Competitivitat*, núm.1, pp.25-27
- ROIGÉ, Xavier et al. (2002). "De la communauté locale aux relations internationales: les traités de lies et passeries dans les Pyrénées catalanes" a *Annales du Midi*, vol.114, núm.240, pp.481-500

- (2003). “Els Tractats de Passeries al Pirineu català. De pactes locals a tractats internacionals” a LO PI NEGRE i MARUGÁN, Maria C. (coord.): *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu català. Actes del Seminari “Què en farem dels comunals?” Sort, maig de 2002*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pp.117-128
- ROJO, Teresa (1995). *Investigación y desarrollo tecnológico (IDT) en las regiones del Arco Latino*. Sevilla: Pax Mediterránea
- (1999). “Scenarios for the Industrialization of the Western Mediterranean” a *Futures*, vol.26, núm.5, pp.467-489
- (2000). “Tecnologías para un Mediterraneo con Futuro” a GRASA, Rafael i ULIED, Andreu (eds.): *Medio ambiente y gobernabilidad. Diagnóstico y sostenibilidad en el Mediterráneo*. Barcelona: Icaria, pp.80-112
- ROKKAN, Stein i URWIN, Derek W. (1983). *Economy, Territory, Identity: Politics of Western European Peripheries*. Londres: Sage
- ROLDÁN, Javier (2001). *Las relaciones exteriores de España*. Almería: Universidad de Almería
- ROMERO, Joan i ALBEROLA, Miquel (coords.) (2005). *Los límites del territorio: El País Valenciano en la encrucijada*. València: Universitat de València
- ROMERO, Luis del (2006). “Privatització de la gestió de l'aigua i govern del territori a l'arc mediterrani espanyol” a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm.48, pp.35-59
- ROO, Priscilla de (1994). “L'arc méditerranéen: une méthode d'aménagement” a *Méditerranée*, vol.79, núm.1-2, pp.43-50
- ROQUE, Maria Àngels (dir.) (1999). *L'espai mediterrani llatí. És possible un lobby mediterrani dins la UE?*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània
- ROUGEMONT, Denis de (1968). “Vers une fédération des régions” a *Bulletin du Centre Européen de la Culture*, vol.9, núm.2, pp.35-56
- (1977). *L'Avenir est notre affaire*. París: Stock
- RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau M. (2006) [1945]. *La pàtria llatina: de la Mediterrània a Amèrica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- RUBIRALTA, Màrius (2004). “Noves estructures organitzatives en recerca i innovació: les regions europees innovadores” a *Jornada de Treball sobre l'Euroregió Pirineus Meditarrània. Una àrea d'innovació i creixement*. Sitges, 1 de juliol de 2004
- RUCABADO, Sergi i CORNELLA, Alfons (2007). “Hacia las naciones transversales de uno mismo” a *if... La Revista de Innovación*, núm.54
- RUFFRAY, Sophie de et al. (2008). *La comparaison des territoires transfrontaliers à l'échelle nationale. Vers une typologie fondée sur les logiques d'intégration*. Metz: Centre d'Etudes Géographiques de l'Université de Metz
- RUIZ, Felipe (1995). “El Mediterráneo según la concepción de Braudel” a VIAÑA, E. i HERNANDO, M. (eds.): *Cooperación cultural en el Occidente Mediterráneo*. Bilbao: Fundación BBV, pp.285-296
- SABARTÉS, Antònia (2008). “Les ciutats en el marc de l'EPM” a *La cooperació transfronterera a la Unió Europea*, Barcelona, 1-2 octubre 2008
- SÁENZ DE BURUAGA, Gonzalo (1985). “Potencial de la Euroregión del Mediterráneo Occidental” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.302101-302115

- (1990). “Ordenación del territorio ibérico ante los ejes de desarrollo de Europa” a *Actas del 2º Congreso de Economía Regional (León, 1990)*. Valladolid: Junta de Castilla y León, pp.63-70
- SAHLINS, Peter (1985). “Dues històries de la frontera de la Cerdanya? Del tractat dels Pirineus (1659) als tractats de Baiona (1866-1868)” a *L’Avenç*, núm.86, pp.42-48
- (1993) [1991]. *Fronteres i identitats: la formació d’Espanya i França a la Cerdanya s. XVII-XIX*. Vic: EUMO
- SALAS, Carlos (2003). “La cooperación transfronteriza” a *Estudios Transfronterizos*, vol.1, núm.1, pp.149-153
- SALVÀ, Pere A. (1998). “El Arco Mediterráneo Español: sus perspectivas como espacio de futuro” a *Revista Valenciana d’Estudis Autònoms*, núm.22, pp.23-41
- SALOM, Júlia (2003). “Innovación y actores locales en los nuevos espacios económicos: un estado de la cuestión” a *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm.36, pp.7-30
- SANAHUJA, José Antonio (2001). “España y el Banco Mundial: Una relación basada en intereses económicos y ajena a los objetivos de desarrollo” a SANAHUJA, J.A.: *Altruismo, mercado y poder. El Banco Mundial y la lucha contra la pobreza*. Barcelona: Intermón Oxfam, pp.47-54
- SANCHEZ, Esther María (2006). *Rumbo al Sur. Francia y la España del desarrollo, 1958-1969*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas
- SANCHÉZ, Javier (2008). “Redes subestatales e integración regional en la Unión Europea y América Latina” a GODÍNEZ, Victor et al.: *Anuario Observatorio de la Cooperación Descentralizada 2007*. Montevideo: Observatorio de la Cooperación Descentralizada, pp.180-211
- SANGUIN, André-Louis i GOETSCHY, Henri (dirs.) (1995). *Langues régionales et relations transfrontalières en Europe*. París: L’Harmattan
- SANTOS, Milton (2000) [1996]. *La naturaleza del espacio. Técnica y tiempo. Razón y emoción*. Barcelona: Ariel
- SANZ, Luis (2001). “¿Por qué cambian las políticas?: La política europea de investigación y desarrollo tecnológico” a *Revista Española de Ciencia Política*, núm.4, pp.97-121
- SARRÓ, Ramon et al. (2007). “De los lugares remotos” a *Cultura/s*, núm.283, pp.2-5
- SAUSHKIN, Ju G. (1980). *Geografičeskaja nauka v prošlom, nastojaščem, buduščem*. Moscou: Prosveščenie
- (1987). “Ot metageografii k teoretičeskoj geografii” a DDAA: *Geografija v sisteme nauk*. Leningrad: Nauka, pp.11-20
- SCHÄTZL, Ludwig (ed.) (1993). *Wirtschaftsgeographie der Europäischen Gemeinschaft*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh
- SCHENDEL, Willem van (2002). “Geographies of knowing, geographies of ignorance: jumping scale in Southeast Asia” a *Environment and Planning D: Society and Space*, vol.20, núm.6, pp.647-668
- SCHIRM, Stefan A. (2002). *Globalization and the new regionalism. Global markets, domestic politics and regional cooperation*. Cambridge: Polity Press
- SCHLEICHER-TAPPESER, Ruggero (2006). “Le rôle des Alpes dans l’Europe de l’intégration: jalons pour un débat prospectif” a *Revue de Géographie Alpine-Journal of Alpine Research*, núm.94(2), pp.9-32

- SCHNEIDER, Françoise (2006). *Guide pratique de la coopération transfrontalière*. Paris: Mission Opérationnell Transfrontalière (MOT) i Council of Europe (CoE)
- SCHNEIDER, Françoise i SALAMBO, Ludivine (2007). “Le groupement européen de coopération territoriale” a *Cahiers de la MOT*, núm.7, pp.4-18
- SCHÖNWEITZ, Magdalena (2008). “Networking among Regions: Transnational infrastructure projects and their impact on region-building in the Southern Baltic Sea Region” a *Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions*, Jena, 31 d’octubre – 1 de novembre de 2008
- SCHYMIK, Carsten (2008). “The Baltic Sea Region – Who cooperates with whom, and why?” a *Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions*, Jena, 31 d’octubre – 1 de novembre de 2008
- SCOTT, James W. (1999). “European and North American Contexts for Cross-border Regionalism” a *Regional Studies*, vol.33, núm.7, pp.605-617
- SECRETERÍA DE ESTADO DE COOPERACIÓN TERRITORIAL (2008). *La cooperación transfronteriza realizada por las entidades territoriales españolas*. Madrid: Ministerio de Administraciones Públicas
- SHAW, Denis J. B. i OLDFIELD, Jonathan D. (2007). “Landscape Science: A Russian Geographical Tradition” a *Annals of the Association of American Geographers*, vol.97, núm.1, pp.111-126
- SIDAWAY, James D. (2006). “On the nature of the beast: re-charting political geographies of the European Union” a *Geografiska Annaler. Series B: Human Geography*, vol.88, núm.1, pp.1-14
- (2007). “Enclave space: a new metageography of development?” a *Area*, núm.39(3), pp.331-339
- SKRABEC, Ksenija (2007). “Ethnic, regional and national identities in the context of European cross border cooperation opportunities: A case study of Italian ethnic community in Slovene Istria” a *Dve Domovini-Two Homelands*, núm.25, pp.249-270
- SMITH, Catherine Delano (1979). *Western Mediterranean Europe: a historical geography of Italy, Spain and Southern France since the Neolithic*. Londres: Academic Press
- SMITH, Richard G. (2003a). “World city actor-networks” a *Progress in human geography*, núm. 27-1, pp. 25-44
- (2003b). “World city topologies” a *Progress in human geography*, núm. 27-5, pp.561-582
- SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1985). “I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-occidental” a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm.4, pp.193-194
- SODUPE, Kepa (1999). “The European Union and inter-regional co-operation” a ALDECOA, Francisco i KEATING, Michael (ed.): *Paradiplomacy in Action. The foreign relations of subnational governments*. Londres: Frank Cass, pp.58-81
- SPARKE, Matthew (2000). “Chunnel Visions: unpacking the anticipatory geographies of an Anglo-European borderland” a *Journal of Borderlands Studies*, núm.25, pp.187-219
- SPOORENBERG, Thomas (2004). “Malthus et l’Asie : relecture et mise en perspective du système démographique préindustriel japonais” a *Cahiers québécois de démographie*, vol.33, núm.2, pp.309-338
- STARRS, Paul F. (1997). “The Sacred, the Regional, and the Digital” a *The Geographical Review*, vol.87, núm.2, pp.193-218

- STOCK, Robert (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*, vol.33, núm.1, pp.184-186
- SUCIU, Marius (2008). "The internationalisation of territories in the new member states of European Union. A case study on the participation of Romanian local and regional authorities in the internationalisation process" a *Research Network on Sub-national collaboration for regional development: the role of networking among regions (Regional Studies Association)*, Jena, 31 d'octubre – 1 de novembre 2008
- SUM, Ngai-Ling (2002). "Rearticulation of spatial scales and temporal horizons of a cross-border mode of growth: the (re)making of Greater China" a PERKMANN, M. i SUM, N-L (ed.): *Globalization, Regionalization and Cross-border Regions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp.151-175
- SUTERMEISTER, Paul (2004). *Hayden White, history as narrative: a constructive approach to historiography*. Scholarly Essay. Ginebra: Graduate Institute of International Studies
- (2008). "O paradigma como *metageografia*: argumentos em favor da ciência geográfica nos cursos de relações internacionais" a *Revista Espaço Acadêmico*, núm.87, pp.1-7
- SWIFT Jr., Jonathan (1995). "Une géopolitique française" a *Géographes Associés*, núm.17, pp.19-23
- TABAK, Faruk (2008). *The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- TAMBOU, Olivia (2000). "El tractat de Baiona: un èxit relatiu per al desenvolupament de la cooperació transfronterera en l'àmbit de la frontera francoespanyola" a *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic*, núm.26, pp.41-96
- TARRIUS, Alain (2007) [2002]. *La mundialización por abajo. El capitalismo nómada en el arco mediterráneo*. Barcelona: Hacer
- TAYLOR, Lawrence D. (2007). "Non-governmental Transborder Organizations in the San Diego-Tijuana and Vancouver-Seattle Corridor Regions" a *Frontera Norte*, vol.19, núm.37, pp.35-58
- TAYLOR, Peter J. (1996). "Embedded statism and the social sciences: opening up to new spaces" a *Environment and Planning A*, núm.28, pp.1917-1928
- (1999). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography (Review)" a *Progress in Human Geography*, vol.23, núm.3, pp.484-485
- (2000a). "A Metageographical Argument on Modernities and Social Science" a *Globalization and World Cities Research Bulletin*, núm.29
- (2000b). "Embedded statism and the social sciences II: geographies (and metageographies) in globalization" a *Environment and Planning A*, núm.32 (6), p.1105-1114
- (2001a). "Visualizing a new metageography: explorations in World-City Space" a DIJKINK, G.; KNIPPENBERG, H. (eds). *The territorial factor: political geography in a globalising world*. Amsterdam: Vossiuspers UvA, p.113-128
- (2001b). "World cities and territorial states under conditions of contemporary globalization II: Looking forward, looking ahead" a *GeoJournal*, núm.52, p.157-162
- (2001c). "Being economical with the geography" a *Environment and Planning A*, vol.33, núm.6, pp.949-954

- (2003a). “Metageographical moments: a geohistorical interpretation of embedded statism and globalization” a TÊTREAULT, Mary Ann et al. (eds.). *Rethinking Global Political Economy: Emerging Issues, Unfolding Odysseys*. Londres: Routledge, pp.46-64
- (2003b). *World city network. A global urban analysis*. Londres: Routledge
- (2003c). “Recasting World-Systems Analysis: City Networks for Nation-States” a DUNAWAY, W.A. (ed.): *Emerging Issues in the 21st Century World-System*. 2 vol. Westport: Praeger, vol.2, pp.130-140
- TAYLOR, Peter J. i HOYLER, Mark (2000). “The Spatial Order of European Cities under Conditions of Contemporary Globalization” a *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol.91, núm.2, pp.176-189
- TEDESCHI, Paul (1993). “Les rapports de la Corse et de l’Europe” a *Revue du Droit Public et de la science politique en France et à l’étranger*, núm.5, pp.1193-1216
- TERLOUW, Kees (1996). “A general perspective on the regional development of Europe from 1300 to 1850” a *Journal of Historical Geography*, vol.22, núm.2, pp.129-146
- TEXIER, Jean-Georges (2003). “Les régions de l’Ouest, terre de coopération” a *Territoires 2020*, núm.7, pp.51-59
- TODOROVICH, Petra (ed.) (2007). *The Healdsburg Research Seminar On Megaregions*. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy i Regional Plan Association
- TORT, Joan (2001a). “La toponímia com a camp de coneixement interdisciplinari. Algunes bases teòriques i epistemològiques per a l’estudi dels noms de lloc” a *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm.86
- (2001b). “Els noms de lloc i la geografia. La toponímia com a eina per a la conceptualització de l’espai” a *Societat Onomàstica. Butlletí intern*, núm.83, p.86-98
- TOURRET, Jean-Claude (2007). “Perspectivas de desarrollo del sistema de transporte en el Mediterráneo” a *Revista Papers*, núm.44, pp.58-64
- TREMOSA, Ramon (2008). *Catalunya, país emergent*. València: Tres i Quatre i Institut d’Economia i Empresa Ignasi Villalonga
- TRILLO, Juan Manuel (2008). “Cooperación regional e integración europea: fuente de discursos identitarios” a ALDUNATE, Oscar i HEREDIA, Iván (coord.): *I Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Contemporánea de la Asociación de Historia Contemporánea : Zaragoza, 26, 27 y 28 de septiembre de 2007*. Saragossa: Institución Fernando el Católico i Universidad de Zaragoza
- TRULLÉN, Joan (2003). *Economia de l’arc tecnològic de la Regió Metropolitana de Barcelona. Delimitació de pols i corredors, estructura econòmica, i indicadors d’economia del coneixement (Elements de debat territorial, núm.18)*. Barcelona: Diputació de Barcelona
- TUBELLA, Imma i VILASECA, Jordi (coord.) (2005). *Sociedad del conocimiento. Cómo cambia el mundo ante nuestros ojos*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya
- TULLA, Antoni F. (1985). “L’Europa de la Mediterrània nor-occidental: complement o dependència de l’Europa del nord?” a *I Conferència Econòmica de la Mediterrània Nord-Occidental*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp.201201-201213
- TURCO, Angelo (1982). “Regioni e processo: una problematica teorica” a *Rivista geografica italiana*, vol.89, núm.2, pp.247-272
- UNWIN, Tim (1995). *El lugar de la geografía*. Madrid: Cátedra

- (1999). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen” a *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol.62, núm.1, pp.204-205
- USCANGA, Carlos (2002). “Áreas regionales y relaciones internacionales: hacia una nueva metageografía” a ARROYO, Graciela i ROMERO, Alfredo (eds.): *Regiones del mundo. Problemas y perspectivas: diálogos para su estudio*. Mèxic: Centro de Relaciones Internacionales, pp.67-80
- VALLE, José Alejandro del (2006). “Los acuerdos del Foro de Diálogo sobre Gibraltar: la apuesta por la normalización” a *Análisis del Real Instituto Elcano (ARI)*, núm.107, pp.1-7
- VALLE, José Alejandro del i GONZÁLEZ, Inmaculada (coord.) (2004). *Gibraltar, 300 años*. Cadis: Universidad de Cádiz
- VALLEGA, Adalberto (1982). “La regionalizzazione: dimensione intellettuale emergente” a *Rivista geografica italiana*, vol.89, núm.2, pp.171-190
- VALLS, Ricard (2002). “Administraciones locales i poder local en Europa” a SUBIRATS, Joan (coord.): *Redes, territorios y gobierno: nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Barcelona: Diputació de Barcelona, pp.311-319
- VAN DER MEER, Leo (1998). “Red Octopus” a BLAAS, Wolfgang i MATZNER, Egon (dir.): *A new perspective for European spatial development policies*. Aldershot: Ashgate, pp.9-19
- VANIER, Martin (2006). “Visions alpines au service de la coopération transnationale” a *Revue de Géographie Alpine-Journal of Alpine Research*, núm.94(2), pp.85-103
- VANOLO, Alberto (2003). *Per uno sviluppo policentrico dello spazio europeo. Sistemi innovativi territoriali nell'Europa sud-occidentale*. Milà: FrancoAngeli
- (2005). “The Mediterranean Latin Arc: innovation and polycentrism in the urban structure” a *Cities and Networks. What territorial integration?*, 20-21 d'octubre de 2005, La Rochelle
- VELARDE, Juan et al. (dir.) (1992). *Ejes territoriales de desarrollo: Espanya en la Europa de los noventa*. Madrid: Colegio de Economistas de Madrid
- VELÁZQUEZ, Francisco Javier (1978). “Relaciones convencionales entre España y los países de la Comunidad Europea” a *Revista de instituciones europeas*, vol.5, núm.3, pp.925-934
- VENCE, Xavier (1998). *La política tecnológica comunitaria y la cohesión regional. Los retos de los sistemas de innovación periféricos*. Madrid: Civitas
- VERA, José Fernando (1993). “Las infraestructuras de transporte en el arco del Mediterráneo” a GIL OLCINA, Antonio et al.: *Algunas cuestiones de ordenación del territorio*. Alacant: Universitat d'Alacant, pp.67-110
- VERDAGUER, Pere (1995). “La Catalunya del Nord política” a *Anuari dels Països Catalans 1994*
- VIADER, Roland (2005). “Les communautés montagnardes, de la vallée à la maison” a *Etudes Roussillonnaises. Revue d'histoire et d'archéologie méditerranéennes*, núm.21, pp.33-43
- VIDAL, Mathieu (2003). “Marseille, future capitale méditerranéenne des TIC?” a *Mappemonde*, núm.70, pp.7-11
- VIGNON, Jérôme (2006). “La prospective territoriale européenne: une source inépuisable d'inspiration pour une vision commune” a *Territoires 2030*, núm.3, pp.21-26
- VILA, Francesc (2003). “L'Eurocongrés, una proposta d'articulació de l'Arc Mediterrani” a *Debats Tecnològics*, núm.20, pp.60-63
- VILA, Pau (1977). *La divisió territorial de Catalunya: volum prrimer de Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila*. Barcelona: Curial

- VILAPLANA, Joaquim (2002). *Dialectologia*. València: Publicacions de la Universitat de València
- VIVIER, Nadine (2002). “La «République des escartons» entre Briançonnais et Piémont (1343-1789)” a *Annales du Midi*, vol.114, núm.240, pp.501-522
- VOIRON-CANICIO, Christine (1993). *L’arc méditerranéen, espaces, structures et dynamiques*. Tesi doctoral: Université de Nice
- (1994). “A la recherche d’un arc méditerranéen” a *Méditerranée*, vol.79, núm.1-2, pp.15-23
- (2000). “Arc méditerranéen et stratégie euroméditerranéenne” a SANGUI, André-Louis (dir.): *Mare Nostrum. Dynamiques et mutations géopolitiques de la Méditerranée*. París: L’Harmattan, pp.245-254
- (2003). “L’arc méditerranéen: dynamiques territoriales et rapprochements interrégionaux” a *Territories 2020*, núm.7, pp.17-22
- WAI-CHUNG YEUNG, Henry (1994). “Critical reviews of geographical perspectives on business organizations and the organization of production: towards a network approach” a *Progress in human geography*, núm.18-4, pp.460-490
- WALLIS, Allan (2000). “The New Regionalism. Inventing Governance Structures for the Early Twenty-First Century” a *Elected Officials Symposium*, Edmonton (Alberta), 22 de juny de 2000
- WARF, Barney (1998). “The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen” a *African Studies Quarterly. The Online Journal of African Studies*, vol.1, núm.4
- WEYRETER, Martina (2003). “Germany and the town twinning movement” a *The Contemporary Review*, núm.282, pp.37-43
- WHITE, Hayden [1973] (2001). *Metahistoria: la imaginación histórica en la Europa del siglo XIX*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica
- WILLIAMS, Richard Hamilton (1996). *European Union, Spatial Policy and Planning*. Londres: Paul Chapman Publishing
- WISE, Mark (2000). “The Atlantic Arc: transnational european reality or regional mirage” a *Journal of Common Market Studies*, núm.38-5, pp.865-890
- WITLOX, Frank i DERUDDER, Ben (2004). “Book Review: World city network: a global urban analysis” a *Environment and Planning B-Planning & Design*, núm.31(4), pp.641-642
- WOLF, U. et al. (2006). “Cross-border cooperation in Europe: What are Euregios?” a *Gesundheitswesen*, núm.68(11), pp.667-673
- WOLFE, Colin (2007). “Interreg, irrelevant or indispensable?” a *Inforegio Panorama*, núm.24, pp.7-10
- WRIGHT, John K. (1943). “Terra Incognita: The Place of Imagination in Geography” a *Annals of the Association of American Geographers*, núm.37, pp.1-15
- WUSTEN, Herman van der (2005). “Book Review: World city network: a global urban analysis” a *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol.96, núm.3, pp.344-345
- XUE-LIANG, Wang et al. (2002). “The research of metageography: The development tendency of geography” a *Journal of Yunnan Normal University*, vol.22, núm.1
- YANKOV, Nicola (2006). “Management and marketing of transborder regional integration process” a *Economic Interferences*, núm.19, pp.9-17

- YONEMOTO, Marcia (1998). "The Myth of Continents: A Critique of Metageography by Martin W. Lewis, Karen E. Wigen" a *The Journal of Asian Studies*, vol.57, núm.4, pp.1108-1110
- ZABORSKI, Jerzy (1972). "On metageography" a ADAMS, Peter i HELLEINER, Frederick (ed.): *International Geography 1972*. Toronto: University of Toronto Press, pp.945-947
- ZAMYATIN, Dmitry (2003). "Metageografiya: russkii stolits" a *Octyaor*, núm.4 (2003)
- (2004). *Metageografiya: Prostranstvo obrazov i obrazy prostranstva*. Moscou: Agraf
- ŽEKULIN, V.S. (1987). "O strukturnych urovnjach organizacii geografičeskoj nauki" a DDAA: *Geografija v sisteme nauk*. Leningrad: Nauka, pp.32-52

ANNEXES

Annex 1: Entitats de cooperació transfronterera a Europa (1958-2007)

Annex 2: Declaracions sobre l'Arc Mediterrani

Annex 3: Representació de les regions en les entitats de cooperació territorial de l'Arc Mediterrani

Annex 4: Entitats de l'Arc Mediterrani no estudiades

Annex 5.1: Entitats de l'Arc Mediterrani segons continguts generals o sectorials

Annex 5.2: Àmbits d'actuació en la cooperació de continguts generals \ territorials

Annex 5.3: Àmbits d'actuació en la cooperació de continguts sectorials

ANNEX 1: ENTITATS DE COOPERACIÓ TRANSFRONTERERA A EUROPA (1958-2007)

Any	Denominació	Fontera ¹	Tipus ²	Nivell ³
1958	EUREGIO	DE,NL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1964	Öresundskomitén	DK,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1967	Arko Co-operation (Arvika\Kongsvinger)	NO,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1967	Nordkalottrådet (The North Calotte Council)	FI,NO,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1972	Arge Alp (Comunità di lavoro Regioni Alpine)	AT,CH,DE,IT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1972	Kvarken Council	FI,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1973	Euregio Rhein-Waal	DE,NL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1974	Comité Régional Franco-Genevois (CRFG)	CH,FR	<i>ME</i>	<i>R</i>
1975	Internationale Bodenseekonferenz (IBK) (Regio Bodense)	AT,CH,DE,LI	<i>ME</i>	<i>R</i>
1976	Euregio Maas-Rhein	BE,DE,NL	<i>mI</i>	<i>R</i>
1977	Ems Dollart Region	DE,NL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1978	Alpes-Adria (Comunità di Lavoro Alpe-Adria)	AT,DE,HR,HU,IT,SI	<i>ME</i>	<i>R</i>
1978	Euregio Rhein-Maas-Nord	DE,NL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1978	Mittnorden Committee	FI,NO,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1978	Skärgårdssamarbetet (Archipelago)	FI,SE	<i>MI</i>	<i>R</i>
1980	Benego (Belgisch-Nederlands Grensoverleng)	BE,NL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1980	Gränskommittén Oestfold-Bohuslän\Dalsland	NO,SE	<i>MI</i>	<i>L</i>
1980	Nordatlantiska Samarbetet	DK,IS	<i>MI</i>	<i>R</i>
1982	Communauté de Travail des Alpes Occidentales (COTRAO)	CH,FR,IT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1983	Comunitat de Treball dels Pirineus	AD,ES,FR	<i>ME</i>	<i>R</i>
1984	Euregio Benelux Middengebied	BE,NL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1985	Communauté de Travail du Jura	CH,FR	<i>ME</i>	<i>R</i>
1987	Conseil du Léman	CH,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1987	Cross-Chanel Euroregion (Transmanche Region)	BE,FR,UK	<i>mE</i>	<i>R</i>
1988	Regio PAMINA	DE,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1989	Arc Atlantique	ES,FR,IE,PT,UK	<i>ME</i>	<i>R</i>
1989	Baltic Sea Seven Islands B7	DE,DK,EE,FI,SE	<i>mE</i>	<i>L</i>
1989	EuRegio SaarLorLuxRhein (COMREGIO)	BE,DE,FR,LU	<i>mI</i>	<i>L</i>
1989	Euregio Scheldemond	BE,NL	<i>mI</i>	<i>R</i>
1989	PACTE (Programme d'action et de cooperation transfrontalière Hainaut-Pas-de-Calais)	BE,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1990	ARGE Donauländer (Working Community of the Danube States)	AT,CZ,DE,HR,HU,M D,RO,RS,SK,UA	<i>ME</i>	<i>R</i>
1990	Rat Wallis-Valle d'Aosta	CH,IT	<i>mE</i>	<i>R</i>
1990	Storstrøms Amt \ Ostholstein Interreg	DE,DK	<i>mE</i>	<i>L</i>
1991	Comunidad de Trabajo Galicia-Norte de Portugal	ES,PT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1991	Conférence Transfrontalière Mont-Blanc-Espace Mont-Blanc	CH,FR,IT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1991	Euroregion Midi-Pyrénées-Languedoc-Roussillon-Catalunya	ES,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1991	Euroregion Neisse-Nisa-Nysa	DE,CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1991	Neue Hanse Interregio	DE,NL	<i>mE</i>	<i>R</i>
1991	Transmanche Euroregion	BE,FR,UK	<i>ME</i>	<i>R</i>
1992	Comunidad de Trabajo Extremadura-Alentejo	ES,PT	<i>mE</i>	<i>R</i>
1992	Euroregion Elbe\Labe	CZ,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1992	Euroregion Erzgebirge (Euroregion Krušnohoří)	CZ,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1992	Euroregion Euskadi-Navarre-Aquitaine	ES,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1992	Euroregion Pro Europa Viadrina	DE,PL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1993	Carpathian Euroregion	HU,PL,RO,SK,UA	<i>ME</i>	<i>R</i>

1993	Euregio Egrensis	CZ,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1993	Euroregion Spree-Neiße-Bober	DE,PL	<i>mI</i>	<i>L</i>
1993	Rives-Manche Region	FR,UK	<i>mE</i>	<i>R</i>
1994	Euregio Bayerischer Wald-Böhmerwald-Sumava	AT,CZ,DE	<i>mE</i>	<i>L</i>
1994	Euroregion Tatry	PL,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
1994	Inn-Salzach-Euregio	AT,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1995	Arc Manche	FR,UK	<i>ME</i>	<i>R</i>
1995	Comunidad de Trabajo Andalucía-Algarve	ES,PT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1995	Comunidad de Trabajo Castilla y León-Regiao Centro	ES,PT	<i>ME</i>	<i>R</i>
1995	Euregio Salzburg-Berchtesgadener Land-Traunstein	AT,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1995	Regio TriRhena	CH,DE,FR	<i>mI</i>	<i>R</i>
1995	Euroregion BUG	BY,PL,UA	<i>ME</i>	<i>R</i>
1995	Euroregion Oberrhein	CH,DE,FR	<i>mE</i>	<i>R</i>
1995	Euroregion Pomerania	DE,PL,SE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1995	Finnish-Estonian Cooperation 3+3	EE,FI,	<i>mE</i>	<i>L</i>
1995	Four Corners Co-operation	DE,DK,PL,SE	<i>MI</i>	<i>L</i>
1995	Regio Insubrica	CH,IT	<i>mE</i>	<i>R</i>
1996	Euroregion Glacensis	CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1996	Regio Sempione	CH,IT	<i>mE</i>	<i>L</i>
1996	Union of Municipalities of Upper Silesia and Northern Moravia	CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1997	Euregio Via Salina	AT,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1997	EUREGIO Weinviertel-Südmähren-Westslowakei	AT,CZ,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
1997	Euroregion Nestos-Mesta	BG,GR	<i>mI</i>	<i>L</i>
1997	Euroregion Praded (Euroregion Pradziad)	CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1997	Euroregion Danube-Kris-Mures-Tisza (DKMT)	HU,RO,RS	<i>mE</i>	<i>L</i>
1997	Region Sonderjylland-Schleswig	DE,DK	<i>mI</i>	<i>L</i>
1998	Danube-Dráva-Száva Euroregional Co-operation	BA,HR,HU,RS	<i>mE</i>	<i>R</i>
1998	Euregio Inntal	AT,DE	<i>mE</i>	<i>L</i>
1998	Euregio West Pannonia	AT,HU	<i>mE</i>	<i>L</i>
1998	Euregio Zugspitze-Wetterstein-Karwendel	AT,DE	<i>mI</i>	<i>L</i>
1998	Euregio Baltic	DK,LT,LV,PL,RU,SE	<i>ME</i>	<i>R</i>
1998	Euregio Country of Lakes	BY,LT,LV	<i>ME</i>	<i>L</i>
1998	Euroregion Tirol-Südtirol/AltoAdige-Trentino	AT,IT	<i>mE</i>	<i>R</i>
1998	Euroregion Nemunas-Niemen-Neman	LT,PL,BY,RU	<i>ME</i>	<i>L</i>
1998	Euroregion Silesia	CZ,PO	<i>mE</i>	<i>L</i>
1998	Euroregion Śląsk Cieszyński-Tesínské Slezsko	CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1998	Euroregiunii Dunarea de Jos (Euroregion Lower Danube)	MD,RO,UA	<i>mE</i>	<i>L</i>
1999	Euregio Die Watten	DE,DK,NL	<i>mE</i>	<i>L</i>
1999	Euroregion Helsinki-Tallin	FI,EE	<i>mE</i>	<i>L</i>
1999	Euroregion Ipel-Ipoly	HU,SK	<i>mE</i>	<i>R</i>
1999	Euroregion Neogradiensis	HU,SK	<i>mI</i>	<i>L</i>
1999	Euroregion Saule	LT,LV,RU,SE	<i>MI</i>	<i>L</i>
1999	Euroregion Slaná-Rimava	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
1999	Euroregion Váh-Dunaj-Ipel (EuroregionVág-Duna-Ipoly)	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2000	Comunidad de Trabajo Braganza-Zamora	ES,PT	<i>mE</i>	<i>L</i>
2000	Comunidad de Trabajo Castilla y León-Regiao Norte	ES,PT	<i>ME</i>	<i>R</i>
2000	Conférence des Alpes Franco-Italiennes	FR,IT	<i>ME</i>	<i>L</i>
2000	Euregio Karelia	FI,RU	<i>MI</i>	<i>R</i>
2000	Euroregion Bartuva	LT,LV	<i>mI</i>	<i>L</i>
2000	Euroregion Beskidy	CZ,PL,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2000	Euroregion Bílé-Biele Karpaty	CZ,SK	<i>mI</i>	<i>L</i>

2000	Euroregiunii Prutul de Sus (Upper Prut)	MD,RO,UA	<i>mE</i>	<i>L</i>
2001	Euregio Steiermark-Slovenija	AT,SI	<i>mI</i>	<i>L</i>
2001	Euroregion Delta-Rhodopi	BG,GR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2001	Euroregion Dobrawa	CZ,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
2001	Euroregion Evros-Maritza-Meric	BG,GR,TR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2001	Euroregion Podunajský Trojospolok	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2001	Ister-Granum Eurorégió	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Hajdú-Bihar-Bihar	HU,RO	<i>mI</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Danube 21	BG,RO,RS	<i>mE</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Eurobalkans	BG,MK,RS	<i>mI</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Puszta Białowieska	BY,PL	<i>mE</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Rousse-Giurgiu	HU,RO	<i>mE</i>	<i>L</i>
2002	Euroregion Silva Nortica	AT,CZ	<i>mI</i>	<i>L</i>
2002	Euroregiunii Siret-Prut-Nistru	MD,RO	<i>mE</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Belasica-Beles	BG,GR,MK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Drina-Sava-Majevica	BA,HR,RS	<i>mI</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Košice-Miškolc	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Kras	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Lyna-Lawa	PL,RU	<i>mE</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Sesupe	LT,PL,RU,SE	<i>ME</i>	<i>L</i>
2003	Euroregion Strymon-Strouma	BG,GR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2004	Eurodistrict Saar-Moselle	DE,FR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2004	Eurorégió de les Illes de la Mediterrània	CY,ES,FR,GR,IT,MT	<i>ME</i>	<i>R</i>
2004	Euroregio Dráva-Mura	HR,HU,SI	<i>mE</i>	<i>L</i>
2004	Eurorégió Pirineus-Mediterrània	ES,FR	<i>MI</i>	<i>R</i>
2004	Euroregion Prespa\Ohrid	AL,GR,MK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2004	Euroregion Zemplen	HU,SK	<i>mE</i>	<i>L</i>
2005	Europaregion Mitte (Centroe)	AT,CZ,HU,SK	<i>ME</i>	<i>R</i>
2005	Euroregion Polis-Trakia Kent-Ram Trakia	BG,GR,TR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2006	Adriatic Euroregion	AL,BA,HR,IT,ME,SI	<i>MI</i>	<i>R</i>
2006	Eurodistrict Freiburg region\Centre et Sud Alsace	DE,FR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2006	Euroregion Stara Planina	BG,RS	<i>mE</i>	<i>L</i>
2007	Basle Trinational Eurodistrict (ETB)	CH,DE,FR	<i>mI</i>	<i>L</i>
2007	Black Sea Euroregion	AM,BG,GE,MD,RO	<i>ME</i>	<i>L</i>
2007	Conférence des Hautes Vallées	FR,IT	<i>mE</i>	<i>L</i>
2007	Eurodistrict de l'Espace Català Transfronterer	ES,FR	<i>mE</i>	<i>L</i>
2007	Eurorégion Alpes-Méditerranée	FR,IT	<i>MI</i>	<i>R</i>

1: Frontera: s'ha usat el codi NUTS per als estats, idèntic a l' ISO 3166-1 alpha-2 (llevat del Regne Unit: UK en el primer, GB en el segon)

2: Tipus: *mI*: micro cooperació integrada; *MI*: macro cooperació integrada; *mE*: micro cooperació emergent; i *ME*: macro cooperació emergent

3: Nivell: *L*: local (LAU 1, LAU 2 i NUTS 3); i *R*: regional (NUTS 2 i NUTS 1).

Font: Perkmann (2003) (1958-1999) i elaboració pròpia (1999-2007)

ANNEX 2: DECLARACIONS SOBRE L'ARC MEDITERRANI

Proposta	Denominació	Delimitació	Mapa	Factor explicatiu	Factor justificatiu
Sáenz de Buruaga (1985, 1990)	arco del Mediterráneo Noroccidental	“es vertebra sobre quatre metròpolis dominants: Barcelona, Lió, Milà i Roma. Tanmateix, en una perspectiva dinàmica, els límits meridionals del trapezi haurien d'estendre's fins a Almeria a Espanya i Reggio Calabria a Italia” (1985, p.302114)	no (1985) X (1990)	1/ perifèria europea 2/ potencial al sud d'Europa (desenvolupament tecnològic, qualitat ambiental i capitalitat administrativa)	1/ contraposar el pes del centre d'Europa 2/ minimitzar la perifericitat
Brunet (1989b)	Nord du Sud \ Nord des Suds \ Boulevard de la Méditerranée \ Croissant fertile	“de Barcelona a Florència i Venècia passant per la França meridional, al qual s'associa Tolosa, Lió-Grenoble i el «gran delta» del baix Roine, de Montpeller a Marsella” (p.26)	X	1/ desenvolupament de noves tecnologies 2/ pressió demogràfica 3/ turisme 4/ condicions ambientals	1/ desplaçament cap al sud d'un conjunt d'activitats i dinàmiques associades a l'Europa central
Brunet (1991)	Arc méditerranéen nord-occidental \ Arc méditerranéen	“cap al sud d'Itàlia, al llarg de l'Adriàtic, i cap a Roma i Nàpols; i [...] pel Boulevard francès de la Mediterrània, en direcció a l'Espanya del sud i de Portugal, englobant Barcelona, Madrid i València” (p.78)	X	5/ atracció de professions qualificades	2/ potencial econòmic 3/ importants canvis en curs
Alia (1989)	Arc rouge \ Arc Sud	“de València a la Toscana passant per Barcelona, Madrid, Montpeller, Niça, Milà, Torí, amb una punta a Tolosa i una altra a Lió, que domina la Mediterrània” (p.75)	X (Brunet, 1989b)	1/ activitats high-tech 2/ condicions climàtiques (“el Sol”)	1/ altres autors l'han identificat (Brunet, 1989b) 2/ necessitats de formació d'alt nivell
Lutzky (1990)	Mediterranean Sunbelt	“s'estén des d'Istambul a Lisboa” (Nijkamp, 1993, p.159)	X	1/ activitats econòmiques (agrari i turisme) 2/ activitats high-tech	1/ permet connectar Europa amb l'Àfrica i l'Orient Mitjà 2/ transferència de l'Europa central
Fabre (1991)	Southern european-	no n'especifica	X	1/ factors geogràfics	1/ equilibra Europa

	mediterranean axis			2/ història 3/ cultura	(contrarestar l'eix del centre d'Europa)
Juan (1991)	Arc Latin \ Arc méditerranéen nord-occidental	“en un sentit restrictiu del terme, les regions europees situades a la vora de la Mediterrània. La part central d'aquest arc constitueix el nucli dur. Són les regions de València, Catalunya, Languedoc-Rosselló, Provença-Alps-Costa Blava, Ligúria, Toscana. [...] [També] s'han de tenir en compte regions com Castella-la Manxa, Aragó, Migdia-Pirineus, Roine-Alps, Piemont, Llombardia, Emília-Romanya, Laci, situades en corona a l'entorn del nucli central” (p.902)	<i>no</i>	1/ localització geogràfica 2/ factors demogràfics 3/ activitats econòmiques 4/ factors culturals	1/ importància creixent de les regions 2/ crear una nova polaritat a Europa en paral·lel a la megalòpoli 3/ connexió entre Europa i la Mediterrània
Masser et al. (1992)	Sunbelt	“al llarg de la Mediterrània cap avall a Barcelona i València” (p.97)	X (a partir de Brunet, 1989b)	1/ activitats econòmiques (èmfasi en la innovació) 2/ desenvolupament regional	1/ Brunet (1989b) 2/ Blue Banana + Sunbelt: escenari de futur molt (únicament) possible
Cuadrado Roura (1992)	Arco mediterráneo occidental	“l'est i sud de França, el centre-est italià i l'eix mediterrani espanyol [...] (Rhône-Alpes, Languedoc, Emilia, Toscana, Catalunya, València, Múrcia)” (p.27)	X	1/ teixit empresarial 2/ nivells d'inversió 3/ activitats D+I	1/ connexió del sud amb el centre d'Europa 2/ potencial futur de desenvolupament europeu
Red de Ciudades C-6 (1992)	Arco del Sol \ Arc du Soleil \ Plátano verde \ Banane verte	“de València a Florència” (p.38) “des del mediterrani espanyol fins a la Toscana” (p.39)	X	1/ infraestructures de transport 2/ entorn natural i cultural 3/ factors demogràfics 4/ xarxa de ciutats mitjanes	1/ contraposar el pes del centre d'Europa 2/ potencial d'activitats d'alta concentració de coneixements 3/ <i>Europe 2000</i>
Gaudemar (1992)	Mediterráneo noroccidental \ Arco	“el conjunt integrat per 13 regions: cinc espanyoles (Andalusia, Múrcia, València, Catalunya i Balears),	X	<i>no n'especifica</i>	1/ procés d'integració 2/ motor d'escap a escala

	Latino	tres franceses (Llenguadoc-Rosselló, PACA i Còrsega) i cinc italianes (Ligúria, Toscana, Umbria, Laci i Serdenya)” (p.57)			mediterrània
Arcarons et al. (1992)	Arco mediterráneo español	“un conjunt de regions que podríem denominar arc mediterrani oriental, Catalunya, Múrcia i Comunitat Valenciana. [...] afegint a aquestes, les Balears, Andalusia, Aragó, Navarra i La Rioja es pot definir [...] un arc mediterrani i vall de l'Ebre” (p.273)	no	1/ factors econòmics	1/ altres autors l'han identificat 2/ potencial comercial
Nijkamp (1993)	estat de la qüestió				
Brunet (1993)	Faisceau sud	“eix de comunicació que uneix la península ibèrica a la resta d'Europa” (p.19)	X	1/ infraestructures de transport	1/ contrapès a la dorsal europea 2/ valor afegit (ambient de qualitat, ciutats obertes)
Gizard (1993)	Seconde blue banana	remet a Brunet (1989b)	X	1/ integració de l'Europa mediterrània al model de la UE 2/ nivell d'inversions 3/exportacions a Europa 4/ disminució de les migracions a Europa 5/ infraestructures de suport a la R+D+I	1/ regió en creixement complementària als centres econòmics tradicionals (la Banana blava)
Schätzl (1993)	europäischen kernregion (“regió central europea”) \ Sunbelt	<i>no s'especifica (en ocasions forma part, juntament amb la Banana blava, d'una gran regió central europea)</i>	X	1/ activitats high-tech i de serveis 2/ força de treball qualificada 3/ condicions climàtiques	1/ altres autors l'han identificat (Brunet, 1989b) 2/ Blue Banana + Sunbelt: escenari de futur molt possible

Voiron-Canicio (1993, 1994)	Arc méditerranéen	“els espais que voregen la riba nord-occidental de la Mediterrània i que s'estenen al llarg de més de 3.500 Km, de l'estret de Gibraltar a l'estret de Messina” (p.15)	X	1/ evolució demogràfica 2/ evolució dels llocs de treball 3/ evolució dels ingressos	<i>no n'especifica</i>
Daviet (1994)	estat de la qüestió				
Delamaide (1994)	Croissant Latin	“L'Adriàtic [...] constitueix la frontera oriental. La Mediterrània occidental [...] és límit meridional. [...] La frontera septentrional [...] és una línia que va de Lisboa a Bilbao, per continuar pel sud de Bordeus, pel Massís Central, al sud de Grenoble, cap a Milà i Venècia” (p.114)	X	1/ característiques empresarials i econòmiques 2/ característiques culturals 3/ infraestructures i transport 4/ activitats R+D+I	1/ dinamisme econòmic 2/ història comuna
Blanc et al. (1994)	Arc latin	de “Barcelona a Lió, més Torí i Milà” (p.39)	<i>no</i>	1/ variables econòmiques de flux	1/ construcció espacial econòmica de fluxos 2/ potencial
Caty i Richard (1994)	Arc méditerranéen \ Arc Latin	“els seus límits geogràfics [...] resten per precisar” (p.25); “un arc que va de Gibraltar a Messina” (p.25)	<i>no</i>	1/ comerç marítim 2/ moviments migratoris	1/ identificació present per part d'altres autors 2/ existència de xarxes comercials
Juan (1994)	Arc méditerranéen	“un espai constituït per les regions més desenvolupades de la Mediterrània nord-occidental” (p.7)	X	1/ cooperació interregional 2/ activitats econòmiques 3/ factors demogràfics	1/ cohesió històrica i cultural 2/ potencial en front als reptes contemporanis a nivell mediterrani i europeu
Roo (1994)	Arc méditerranéen \ Arc latin européen	“les seves línies divisòries inclouen segons el cas les regions de la Mediterrània francesa (Llenguadoc-Rosselló, PACA, Còrsega), o les regions europees que constitueixen <i>l'arc llatí</i> (de València a Roma o,	<i>no</i>	1/ factors demogràfics 2/ infraestructures de transport 3/ serveis urbans	1/ potencial a escala francesa i europea

		més àmpliament, d'Algesires a Nàpols)" (p.43)			
Comissió Europea (1995a)	Western Mediterranean	"l'arc de regions europees que s'estén des d'Andalusia al Laci" (p.199)	X	1/ factors demogràfics 2/ infraestructures de transport 3/ variables econòmiques	1/ desenvolupament coherent del territori europeu 2/ interdependència interregional europea 3/ cooperació europea
Cohen (1995)	[nucli meridional de la <i>regió euroatlàntica-mediterrània</i>]	"s'estén a través dels golfs de València, Lleó, Gènova, amb nuclis menors al llarg de l'Ebre, el Roine i el Po" (p.39)	<i>no</i>	1/ autosuficiència 2/ intercanvi de béns, persones i coneixements	1/ geopolítica euromediterrània
Cuadrado Roura (1996)	Arco Mediterráneo Occidental \ Arco Latino	"[les regions que] van des d'Andalusia fins al Laci, a més de les Balears, Còrsega i Sardenya" (p.68)	X	1/ sectors econòmics 2/ continuum urbà 3/ activitats R+D+I 4/ deficiències estructurals	1/ connexió del sud amb el centre d'Europa 2/ connexió de les dues ribes del Mediterrani 3/ potencial futur de desenvolupament europeu
Terlouw (1996)	Mediterranean arc \ Mediterranean Sunbelt	<i>no n'especifica</i>	X	1/ població urbana 2/ concentració de ciutats	1/ actual emergència (procés de producció post-moderna)
Artís et al. (1997)	Spanish mediterranean axis	"Catalunya, València i Múrcia, encara que [...] pot ser estès cap al sud [...] Andalusia) o cap al Mediterrani ([...] les illes Balears)" (p.92)	X	1/ infraestructures 2/ especialització productiva 3/ accessibilitat	1/ teoria eixos econòmics 2/ altres autors l'han identificat
	European mediterranean axis	"comprèn la franja costanera mediterrània d'Europa que s'estén des del nord d'Itàlia fins al llevant espanyol, i que possiblement pot ser estès fins a la capital italiana així com fins a l'Espanya meridional i la vall de l'Ebre" (p.91)	<i>no</i>	<i>no n'especifica</i>	1/ altres autors l'han identificat
Salvà (1998)	estat de la qüestió				
Salvà (1998)	Arco Mediterráneo \	"es recolza sobre les regions europees que voregen la	X (Juan,	1/ expansió econòmica i	1/ altres autors l'han

	Arco Latino	Mediterrània. S'estén bàsicament des de Nàpols a Cadis" (p.24)	1994)	demogràfica 2/ factors mediambientals 3/ infraestructures	identificat 2/ espai emergent 3/ necessària reconfiguració de la Mediterrània i Europa
	Arco Mediterráneo español	"s'estén des de la frontera francesa fins a l'estret de Gibraltar amb una extensió cap a les illes Balears [i] aglutina les cinc comunitats autònomes riberenques (Balears, Catalunya, Comunitat Valenciana, Comunitat de Múrcia i Andalusia)" (p.31)	<i>no</i>		
Lever (1999)	Golden Banana \ European California \ Sunbelt \ Mediterranean axis	"des de Barcelona a Milà" (p.1042)	<i>no</i>	1/ factors demogràfics 2/ migracions del centre d'Europa 3/ activitats econòmiques (turisme i lleure)	1/ difusió de la metropolització europea
Roque (1999)	Espai mediterrani llatí	"Inclou litoral i valls dels rius" (p.35)	X	1/ proximitat geogràfica 2/ llengües romàniques 3/ dinamisme econòmic 4/ altres factors ambientals i culturals	1/ altres autors l'han identificat 2/ emergència de noves dinàmiques (xarxes)
Clairet i Bautzmann (2000)	estat de la qüestió				
Guigou (2001)	Arc méditerranéen	"les regions franceses bordejant aquesta mar com obertura vers el sud de la Mediterrània" (p.92) "els [...] pols meridionals entre Lisboa i Atenes" (p.100) "una dorsal de desenvolupament dinamitzant Barcelona, Marsella i Gènova" (p.104)	X	1/ localització geogràfica 2/ destí comú a mig terme entre les regions	1/ principals ports europeus de la Mediterrània occidental 2/ concentració de pols científics, culturals i científics
Brunet (2002)	Arc Latin \ Arc Méditerranéen	"a França i Espanya [...] amb Itàlia" (p.19)	X	<i>no n'especifica</i>	1/ emergència d'àrees potencials (a redós de la Banana blava) 2/ solidaritats transfrontereres potencials

Conti et al. (2002)	<i>no</i>	“comprèn les regions mediterrànies espanyoles i franceses, a més de la Ligúria, per prosseguir idealment cap a la plana padana”	X	1/ activitats de D+I tecnològic	1/ potencial de desenvolupament en front del centre d'Europa
Correia (2002)	Latin Europe cluster	“comprèn Itàlia, Portugal, Espanya, França, la Suïssa francesa i Israel” (p.81)	X	1/ activitat econòmica 2/ factors empresarials 3/ factors culturals	1/ història 2/ globalització
Hospers (2002)	Sunbelt	“un eix en forma d'arc a la part sud d'Europa al llarg de la costa de la Mediterrània des de Milà fins a València” (p.2)	X (Schätzl, 1993)	1/ Brunet (1989b), Schätzl (1993)	1/ futur pol de creixement 2/ altres autors l'han identificat
Jensen i Richardson (2003)	estat de la qüestió				
Boira (2002, 2003)	Eix mediterrani	“el País Valencià, Catalunya i les Balears [...] com el nucli d'una euroregió econòmica que abastaria des de la Catalunya Nord i el Llenguadoc fins a la ratlla de Múrcia i que associaria Aragó” (2003, p.15)	<i>no</i>	1/ variables econòmiques 2/ transport de mercaderies	1/ antecedents d'altres autors que l'han identificat 2/ nou regionalisme 3/ potencial de cooperació
Martín (2003)	Eix mediterrani	“la franja existent entre la línia litoral i una hipotètica línia paral·lela a aquesta, que transcorregués a 70 Km del mar, en l'arc comprès des d'Algesires fins a Gènova. Això comporta zones importants [...] d'Andalusia oriental, Múrcia, Comunitat Valenciana i Catalunya [...], a les quals s'ha d'afegir la costa del Golf de Lleó, la Costa Blava i el Golf de Gènova, i que en particular abastaria l'arxipèlag balear” (p.16)	<i>no</i>	1/ variables de mobilitat i de transport	1/ l'autor especifica no tenir cap factor justificatiu de caràcter geoeconòmic o històricocultural
Partal (2003)	Arc Mediterrani	“és una mena de passadís que allarga cap al sud i la Mediterrània els espais centrals europeus. Inclouria	X	1/ coherència i cohesió econòmica i social	1/ altres autors l'han identificat (Boira)

		el nostre país sencer [els Països Catalans] i una bona part d'Occitània, especialment el Llenguadoc i la Provença" (p.9)		2/ transport de mercaderies 3/ unitat dels espais culturals català i occità 4/ unitat històrica	2/ àrea econòmicament emergent d'Europa 3/voluntat de lideratge
Vanolo (2003, 2005)	Arco latino mediterraneo (2003) \ Mediterranean Latin Arc (2005)	"inclou les regions costaneres entre Andalusia i Campània" (2005, p.1)	X	1/ desenvolupament policèntric 2/ activitats d'innovació tecnològica	1/ altres autors l'han identificat 2/ promoció d'un estructura més equilibrada a Europa
Voiron-Canicio (2003)	Arc méditerranéen	"l'espai que voreja la riba nord-occidental de la Mediterrània" (p.17)	no	1/ col·laboració interregional	1/ atractivitat creixent
Baudelle (2005)	estat de la qüestió				
Rivière (2005)	estat de la qüestió				
Durà i Riera (2005)	Arco Mediterráneo	<i>no n'especifica</i>	no	1/ xarxa de ciutats 2/ concentració d'activitats i d'infraestructures	1/ altres autors l'han identificat 2/ existència d'entitats de cooperació en aquest àmbit
Feliu (2005)	Arc Mediterrani	"València, Catalunya, Llenguado-Rosselló, Provença-Alps-Costa Blava, Roine-Alps, Ligúria, Piemont, Llombardia" (p.176)	X (Brunet, 1989b; Parkinson, 1991)	<i>no n'especifica</i>	1/ altres autors l'han identificat 2/ emergència econòmica i desenvolupament local
Fusco (2005)	Croissant Mediterraneo	"El cor del croissant és constituït per Catalunya, les regions del sud de França i del nord-oest italià. Agrupant les regions espanyoles, franceses i italianes, entre les més riques i/o dinàmiques de la	X	1/ xarxa urbana 2/ infraestructures de transport 3/ polítiques de	1/ metropolització reticular 2/ principal motor econòmic de l'espai

		Unió Europea, el croissant forma un sistema de pols metropolitans del litoral mediterrani (Barcelona, Marsella, la conurbació Costa Blava, Gènova, el binomi Pisa-Livorno) amb aquells del seu més directe hinterland (Saragossa, Tolosa, Lió, Torí, Milà, Bolonya, Florència). Vers al sud, la xarxa es prolonga fins a València i Alacant, Roma i Nàpols” (p.7)		cooperació institucional 4/ cooperació metropolitana	euromediterrani 3/ potencial comparable al de la Banana blava 4/ desenvolupament equilibrat del territori europeu
IGEAT (2006)	<i>no n'especifica</i> (Peripheral integrated zone)	<i>no n'especifica</i>	X	1/ factors demogràfics 2/ transport 3/ energia 4/ economia 5/ governança 6/ altres	1/ estratègia territorial europea 2/ polítiques de cohesió
Florida (2006)	Euro-Sunbelt	“s'estén des de Barcelona a Marsella”	X	1/ continuïtat urbana (llum nocturna) 2/ atracció de personal qualificat i d'empreses 3/ estil de vida mediterrani	1/ potencial de creixement i innovació de les megaregions
Carbonell i Bàguena (2007)	Arco Mediterráneo	<i>no n'especifica</i>	<i>no</i>	1/ polítiques comunitàries (top-down) 2/ inicatives bottom-up	1/ altres autors l'han identificat 2/ factors demogràfics i econòmics 3/ localització estratègica entre Europa i la Mediterrània 4/ nou regionalisme
Florida et al. (2007)	Euro-Sunbelt mega-region \ Barcelona-Lyon mega-region	“s'estén des de Barcelona a Marsella i després cap a Lió” (p.18)	X	1/ continuïtat urbana (llum nocturna) 2/ volum demogràfic 3/ activitat econòmica	1/ procés de globalització 2/ pèrdua de pes de l'Estat-nació

				4/ innovació científica i tecnològica	
Tremosa (2008)	megaregió Barcelona-Lió	“neix a Alacant i arriba fins a Lió passant per València, Barcelona i Marsella, [...] incorpora les illes Balears” (p.25)	X	1/ Florida (2006 i 2007)	1/ Florida (2006 i 2007) 2/ importància de la Mediterrània al s.XXI 3/ emergència i potencial a Europa i al món

ANNEX 3: REPRESENTACIÓ DE LES REGIONS EN LES ENTITATS DE COOPERACIÓ TERRITORIAL DE L'ARC MEDITERRANI

Regió	Núm. Entitats
Catalunya	56
Languedoc-Roussillon	47
Provence-Alpes-Côte d'Azur	35
Midi-Pyrénées	32
Piemonte	24
Liguria	23
Aragón	19
Rhône-Alpes	18
Comunitat Valenciana	15
Illes Balears	14
Corse	12
Andalucia	9
Murcia	9
Andorra	8
Lombardia	8
Sardegna	8
Toscana	7
Lazio	5
Campania	4
Sicília	4
Monaco	3
Basilicata	2
Calabria	1
Malta	1
<i>Arc Mediterrani</i>	<i>364</i>

Regió	Núm. Entitats
Aquitaine	10
Navarra	6
Vallée d'Aoste	6
Emilia-Romagna	5
Île-de-France	5
Euskadi	5
Madrid	4
Marche	4
Extremadura	3
Friuli-Venezia Giulia	3
Nord-Pas de Calais	3
Veneto	3
Abruzzo	2
Alentejo	2
Algarve	2
Alsace	2

Castilla-La Mancha	2
Champagne-Ardenne	2
Franche Comté	2
Limousin	2
Lorraine	2
Puglia	2
Trentino-Südtirol	2
Asturias	1
Basse-Normandie	1
Bourgogne	1
Bretagne	1
Canarias	1
Cantabria	1
Castilla y León	1
Centre	1
Estremadura	1
Haute-Normandie	1
Lisboa e Vale do Tejo	1
Pays de la Loire	1
Picardie	1
Umbria	1
<i>Reste estats llatins</i>	<i>93</i>

Regió	Núm. Entitats
Suïssa	6
Hongria	5
Alemanya	4
Romania	4
Àustria	4
Eslovènia	2
Croàcia	2
Bèlgica	2
Grècia	1
Regne Unit (excepte Gibraltar)	1
Luxemburg	1
Xipre	1
<i>Reste estats d'Europa</i>	<i>33</i>

Regió	Núm. Entitats
Marroc	3
Tunísia	2
Algèria	1
<i>Reste estats Mediterrània</i>	<i>6</i>

ANNEX 4: ENTITATS DE L'ARC MEDITERRANI NO ESTUDIADES
- detectades amb posterioritat a la fi de la recerca d'entitats -

Any	Estats*	Entitat
1967	ES	Cámaras de comercio de la zona Catalano-balear y de Levante
1986	ES CH-DE -FR	Asociación trans-Europa TAV Rin-Ródano-Mediterráneo
1990	IT	Comitato Promotore Transpadana
1991	FR	Association Inter-régionale pour la promotion de l'axe européen Toulouse-Lyon
1992	ES-FR	Grup Oncològic Català Occità (GOCO)
1993	ES-FR-IT	Charte du Paysage Méditerranéen
1993	FR-IT	EURES Transalp
1996	ES	Asociación Española de Municipios del Olivo (AEMO)
1996	ES-FR-IT-PT	Réseau de Coopération entre Centres de Recherche et Régions Maritimes de Méditerranée (RECORMED)
1997	FR-IT-MC	Camera di Commercio Italiana di Nizza, Sophia Antipolis, Costa Azzurra \ Chambre de Commerce Italienne Nice Sophia Antipolis Côte d'Azur
2004	ES-GI (UK)	Comisión Mixta de Cooperación y Colaboración entre Gibraltar y la Mancomunidad de Municipios de la Comarca del Campo de Gibraltar
2005	FR	Association Arc méditerranéen du Tourisme Équestre (AMEDITE)
2006	ES-FR	PET SCAN du Golfe du Lion G.E.I.E
2006*	AD-ES-FR	Parc Naturel Régional Pyrénées Ariégeoises - Parc Natural de l'Alt Pirineu - Valls de Comapedrosa
2007*	ES-FR	Groupeement Européen de Coopération Territoriale de Le Rivage méditerranéen des Pyrénées

*En procès

** AD (Andorra), CH (Suïssa), DE (Alemanya), ES (Espanya), FR (França), GI (Gibraltar), IT (Itàlia), MC (Mònaco), PT (Portugal) i UK (Regne Unit)

ANNEX 5.1: ENTITATS DE L'ARC MEDITERRANI SEGONS CONTINGUTS GENERALS O SECTORIALS

Nivell dels agents	Continguts territorials o generals	Continguts sectorials	
		permanents	temporals
Regional	- Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC) \ Euroregió de les Illes de la Mediterrània (EURIMED) - Arco Mediterráneo Español (AME) - Charte du Bassin Méditerranéen - Comisión Aragón-Midi-Pyrénées \ Consorcio de cooperación transfronteriza entre Aragón y Midi-Pyrénées - Communauté de Travail des Alpes Occidentales - Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP) - Euroregió Catalunya-Midi-Pyrénées-Languedoc-Rousillon - Euroregió Pirineus Mediterrània - Eurorégion Alpes-Méditerranée - Quatre Motors per a Europa	- AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani (ARCMED) \ Associació ARCMED (Arc Forestal Mediterrani) - Assemblée des Régions Européennes Fruitières, Légumières et Horticoles (AREFLH) - Associació Arc Mediterrani dels Auditors - Association Arc Sud Européen - Association Eurosud Transport - Comissió Interregional dels Transports a la Mediterrània - EURES Transfronterera Pyréméd-Pirimed - Eures-T Eurazur - GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud \ AEIE Arc Mediterrani de les Technologies (AMT) - GEIE Forespir - Grand Sud - Institut Ramon Llull \ Fundació Ramon Llull - Regioni Centro Italia	- AEIE para el Acueducto Languedoc-Rosellón-Cataluña - Nouveau Tunnel de Tende - Túnel del Perthus AEIE
Provincial	- Associació Arc Llatí - Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI) \ Euro-Territoire franco-italien - Conférence des Trois Provinces - Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontières (CFPI) - Euregio Alpazur - Euro CIN (Cuneo - Imperia- Nizza) [Eurorégion des "Alpes de la Mer"]	- Association des Chambres de Commerce et d'industrie de la Méditerranée (ASCAME) - Conférence Permanente des Chambres de Commerce, d'Industrie et de Navigation du Sud-Ouest de la France et du Nord et de l'Est de l'Espagne (COPEF) - Partenariat entre les CCI de Perpignan et de Girona - Xarxa de Cambres de Comerç de l'Euroregió Pirineus Mediterrània	
Local	- AECT Pirineus-Cerdanya - AEIE Perpinyà-Figueres - Associació Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç \ Comarca Transfronterera Cap de Creus-Cap de Sant	- Agrupación Legal Mediterránea - Associació dels Municipis de la Cerdanya - Associació Llívia-Estavar \ Associació Festival de Vídeo d'Estavar-Llívia	- Consorci de cooperació transfronterera Figueres- Perpignan - GEIE Groupement d'Exploitation du Fréjus (GEIE)

	Vicenç - Association Albera Viva – Consorci Albera Viva - Comissió Transpirinenca de Poders Locals - Conférence des Autorités des Hautes Vallès - Conveni de Col·laboració Puigcerdà - Bourg-Madame \ Consorci Transfronterer Puigcerdà – Bourg-Madame - Grup de Treball Transfronterer Sort-Saint Giron - Grup de Treball Transfronterer Lladorre – Soulan - Mancomunitat de la Taula del Sénia - Red de Ciudades C-6 - Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM)	- Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone (ATTB) - Associazione Hotel Riviera Franco-Italiana (AHRFI) GEIE - Cimera de Ciutats per l'Alta Velocitat - Communauté Agro-Alimentaire des Pyrénées (CAP) - Communauté de santé transfrontalière Menton – Vintimille - Consorci Transversal - Xarxa d'Activitats Culturals (CTXAC) - Consorcio de cooperación transfronteriza Benasque - Bagnères de Luchon - GAC Vallespir-Salines-Bassegoda \ Territoire Transfrontalier Vallespir-Alta Garrotxa - GEIE Eurosud Capital - Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga [Euroregió de l'Arc Mediterrani (Euram)] - Intermed (Agrupación de los Puertos del Mediterráneo) - Maison Franco-Italienne du Mont-Cenis - Orquestra Simfònica Empordà-Rosselló-Llenguadoc - Parc européen Alpi Maritime-Mercantour - Parc National des Pyrénées-Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido - Pirinet (Red de oficinas de turismo del Pirineo) - PRES Université Euro-Méditerranéenne - Xarxa Vives d'Universitats	GEF)
Multinivell	- Association de l'Arc Méditerranéen - Eurodistrict de l'Espace Català Transfronterer (Escat) - G.I.R. Maralpin - Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italo-monégasque	- Associació per al Desenvolupament de la Ribagorça Romànica - Comité pour la liaison européenne Transalpine - EuroBioCluster Sud - Fédération des Escartons - Federazione degli Escartons - FERRMED, ASBL - Hospital Transfronterer de Puigcerdà - Mission Opérationnell Transfrontalière - Parc Marin International des Bouches de Bonifacio - Red Europea de Territorios Corcheros (RETECORK) - Réseau Littoral Méditerranéen (RLM) - Réseau Transfrontalier d'Agents de Développement Local (Aragón-Midi-Pyrénées) - Territoire transfrontalier Vallée de la Garonne	- Asociación Internacional para el Túnel de Salau - Consortium européen pour l'exploitation du tunnel d'Aragnouet-Bielsa - GIP Transalpes

ANNEX 5.2: ÀMBITS D'ACTUACIÓ EN LA COOPERACIÓ DE CONTINGUTS GENERALS \ TERRITORIALS

	Gestió del territori	Medi ambient i riscos	Energia	Desenvolupament econòmic	Mobilitat i infraestructures	R+D+I	Educació i formació	Cultura i turisme	Promoció	Benestar social	Política europea i mediterrània
AECT Pirineus-Cerdanya	X			X				X			
AEIE Perpinyà-Figueres	X			X			X	X		X	
Agrupació de les Illes de la Mediterrània Occidental (IMEDOC)		X		X	X	X	X	X			
Arco Mediterráneo Español (AME)		X			X		X	X		X	
Associació Arc Llatí		X		X		X		X		X	X
Association Albera Viva – Consorci Albera Viva	X	X		X				X			
Association de la Conférence des Alpes Franco-Italiennes (CAFI)	X	X		X	X	X		X		X	
Association de l'Arc Méditerranéen	X	X		X	X	X		X			
Associació Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç \ Comarca Transfronterera Cap de Creus-Cap de Sant Vicenç				X	X			X			
Charte du Bassin Méditerranéen	X			X			X		X	X	
Comissió Transpirinenca de Poders Locals					X			X			
Communauté de Travail des Alpes Occidentales (COTRAO)	X			X	X			X			
Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP)	X	X	X	X	X			X			
Conférence des Autorités des Hautes Vallées		X	X	X	X		X	X		X	
Conférence des Trois Provinces	X	X		X	X	X	X	X			
Conférence Permanente des Chambres de Commerce et d'Industrie françaises et italiennes des régions frontalières (CFPI)	X	X		X				X			
Consorci Transfronterer Puigcerdà – Bourg-Madame	X	X		X	X		X	X		X	
Consorcio de cooperación transfronteriza entre Aragón y Midi-Pyrénées		X		X	X	X	X	X			
Euregio Alpazur	X	X			X			X			X
Euro CIN (Cuneo - Imperia- Nizza) \ Eurorégion des “Alpes de la Mer”				X	X		X	X	X		
Eurodistricte de l'Espace Català Transfronterer					X		X			X	

Euroregió Catalunya-Midi-Pyrénées-Languedoc-Rousillon		X		X	X	X	X	X		X	
Euroregió Pirineus Mediterrània		X			X	X		X			X
Eurorégion Alpes-Méditerranée		X		X	X	X		X		X	
G.I.R. Maralpin	X	X			X	X					
Grup de Treball Transfronterer Sort-Saint Giron	<i>sense dades</i>										
Grup de Treball Transfronterer Lladorre – Soulan	<i>sense dades</i>										
Mancomunitat de la Taula del Sénia		X		X	X		X	X		X	
Métropole Côte d'Azur \ Riviera franco-italo-monégasque	X			X	X	X		X			
Quatre Motors per a Europa				X		X				X	X
Red de Ciudades C-6		X		X	X	X		X			
Société d'Économie Mixte des Alpes Maritimes (SEMAM)	X	X		X		X					
	15	20	2	24	22	14	12	25	2	12	4

ANNEX 5.3: ÀMBITS D'ACTUACIÓ EN LA COOPERACIÓ DE CONTINGUTS SECTORIALS

Medi ambient i riscos	Aigua	- AEIE para el Acueducto Languedoc-Rosellón-Cataluña - Associació dels Municipis de la Cerdanya - Territoire transfrontalier Vallée de la Garonne	10
	Bosc	- AEIE dels Silvicultors de l'Arc Mediterrani (ARCMED) - GAC Vallespir-Salines-Bassegoda \ Territoire Transfrontalier Vallespir-Alta Garrotxa - GEIE Forespir	
	Litoral	- Réseau Littoral Méditerranéen (RLM)	
	Espais protegits	- Parc européen Alpi Maritime-Mercantour - Parc Marin International des Bouches de Bonifacio - Parc National des Pyrénées-Parque Nacional de Ordesa y Monte Perdido	
Mobilitat i infraestructures de transport	general	- Comissió Interregional dels Transports a la Mediterrània (CITRAME)	15
	Ferrocarril	- Association Arc Sud Européen - Association Eurosud Transport - Association Transpyrénéenne Toulouse-Barcelone (ATTB) - Comité pour la liaison européenne Transalpine - Cimera de Ciutats per l'Alta Velocitat – Sommet de Villes pour la Grande Vitesse - FERRMED, ASBL - GIP Transalpes - Grand Sud	
	Ports	- Intermed (Agrupación de los Puertos del Mediterráneo)	
	Construcció i gestió de túnels	- Asociación Internacional para el Túnel de Salau - Consortium européen pour l'exploitation du tunnel d'Aragnouet-Bielsa - GEIE Groupement d'Exploitation du Fréjus (GEIE GEF) - Nouveau Tunnel de Tende - Túnel del Perthus AEIE	
R+D+I		- EuroBioCluster Sud - GEIE de la Route de Hautes Technologies de l'Europe du Sud \ AEIE Arc Mediterrani de les Tecnologies - PRES Université Euro-Méditerranéenne - Xarxa Vives d'Universitats	4
	Activitats econòmiques	- Associació per al Desenvolupament de la Ribagorça Romànica - Réseau Transfrontalier d'Agents de Développement Local (Aragón-Midi-Pyrénées)	

Desenvolupament econòmic	Serveis a les empreses	- Association des Chambres de Commerce et d'industrie de la Méditerranée (ASCAME) - Conférence Permanente des Chambres de Commerce, d'Industrie et de Navigation du Sud-Ouest de la France et du Nord et de l'Est de l'Espagne (COPEF) - GEIE Eurosud Capital - Institut d'Economia i Empresa Ignasi Villalonga [Euroregió de l'Arc Mediterrani (Euram)] - Partenariat entre les CCI de Perpignan et de Girona - Xarxa de Cambres de Comerç de l'Euroregió Pirineus Mediterrània	15
	Productes del sector primari	- Assemblée des Régions Européennes Fruitières, Légumières et Horticoles (AREFLH) - Communauté Agro-Alimentaire des Pyrénées (CAP) - Red Europea de Territorios Corcheros (RETECORK)	
	Temes legals i auditorials	- Agrupación Legal Mediterránea - Associació Arc Mediterrani dels Auditors	
	Servei als treballadors	- EURES Transfronterera Pyrédmed-Pirimed - Eures-T Eurazur	
Benestar social: sanitat		- Communauté de santé transfrontalière Menton – Vintimille - Hospital Transfronter de Puigcerdà	2
Cultura i turisme	Cultura i patrimoni	- Associació Llúvia-Estavar \ Associació Festival de Vídeo d'Estavar-Llúvia - Consorci de cooperació transfronterera Figueres- Perpignan - Consorcio de cooperación transfronteriza Benasque - Bagnères de Luchon - Consorci Transversal - Xarxa d'Activitats Culturals (CTXAC) - Institut Ramon Llull \ Fundació Ramon Llull - Orquestra Simfònica Empordà-Rosselló-Llenguadoc	11
	Turisme	- Associazione Hotel Riviera Franco-Italiana (AHRFI) GEIE - Fédération des Escartons - Federazione degli Escartons - GAC Vallespir-Salines-Bassegoda \ Territoire Transfrontalier Vallespir-Alta Garrotxa - Maison Franco-Italienne du Mont-Cenis - Pirinet (Red de oficinas de turismo del Pirineo)	
Assistència en cooperació territorial		- Mission Opérationnell Transfrontalière	1
Política europea i mediterrània		- Regioni Centro Italia	1

